CUMHURİYETİMİZİN 75. YILINA ARMAĞAN

KTO

yeni ipek yolu

KONYA TİCARET ODASI DERGİSİ

ISSN 1301-935X

KONYA

I

Editör
Doç. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ
Selçuk Üniversitesi Öğretim Üyesi

KONYA / MAYIS 1998

ÖZEL SAYI

Charles Texier — *Konya - Pazar Kapısı* — A. Guillaumot

KTO

yeni

ipek yolu

KONYA TİCARET ODASI DERGİSİ

KONYA

ÖZEL SAYI

KONYA

MAYIS 1998

yeni

ipek yolu

KONYA TİCARET ODASI DERGİSİ

KONYA

I

yeni
ipek yolu
KONYA TİCARET ODASI DERGİSİ

KONYA

I

Editör

Doç. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ

Selçuk Üniversitesi Öğretim Üyesi

ÖZEL SAYI

KONYA / MAYIS 1998

yeni
İpek yolu
KONYA TİCARET ODASI DERGİSİ

KONYA I

Özel Sayı Mayıs 1998

SAHİBİ
Konya Ticaret Odası Adına
Yönetim Kurulu Başkanı
Hüseyin ÜZÜLMEZ

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Ali İhsan ÖZDENGÜL
Basın Müşaviri

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Erhan YAYLALI

YAYIN KOMİTESİ
Mustafa YAYLA
Erol KÜÇÜKBAKIRCI
Mustafa GÜÇLÜ
Ali ALTINOK

FOTOĞRAF
Mustafa AKGÖL

KAPAK TASARIMI
Medya Grafik

DİZGİ
Mikro Dizgi

BASKI-CİLT
Damla Ofset

ÖN KAPAK
Gravürlerle Türkiye V
Anadolu 2'den

ARKA KAPAK
Nasuhü's-Silâhî (Matrakçı), Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn-i Sultân Süleyman Han'dan

KONYA TİCARET ODASI
Tel : 0.332 • 353 48 50 (4 Hat)
Fax : 0.332 • 353 05 46

İnternet: www.kto.org.tr.
e-mail: kto@org. tr.

Kitabın her hakkı Konya Ticaret Odasına aittir.
Dergimizde yayınlanan yazılar kaynak gösterilerek alınabilir.
Makalelerdeki görüş ve düşünceler yazarlarına aittir.

SUNUŞ

Anadolu Selçuklu Devleti ile Karamanoğulları'na başkentlik, Osmanlı Devleti'ne ise eyâlet merkezliği yapmış olan Konya, tarihi eski çağlara kadar inen bir Anadolu şehridir. Bu özelliğinden dolayı birçok medeniyet kalıntısını üzerinde barındırmaktadır. Bununla birlikte Konya, Türk döneminde vücuda getirilen eserlerle özdeşleşerek bir Türk-İslam kenti haline gelmiştir.

Konya, yukarıda değinilen tarihi misyonu nedeniyle yerli ve yabancı bilim adamlarının ilgisini çekmiş, bu şehre dair birçok eser kaleme alınmıştır. Özellikle son senelerde taşrada kurulan üniversitelerde yetişen genç bilim adamları yerel araştırmalara ağırlık vermişler, kendi çevrelerini konu alan bilimsel çalışmalar yapmışlardır. Tabii bu arada Konya'yı değişik yönleriyle inceleyen birçok yüksek lisans ve doktora tezi yapılmış, bunları diğer çalışmalar takip etmiştir. Fakat, kendi imkânlarıyla çalışmalarını sürdüren öğretim üyeleri, yazdıkları kitap ve makaleleri istedikleri zaman yayınlayıp duyuramamanın sıkıntısını çekmektedirler. Üniversitelerle işbirliğine son derece önem veren ve ülkenin kalkınmasında bilim adamının rehberliğini esas kabul eden Konya Ticaret Odası yönetimi, Aralık 1995'den buyana Oda'nın imkânlarını seferber ederek bilim adamlarının Konya'ya yönelik çalışmalarını yayınlamaya başlamış bulunmaktadır. Elinizdeki Yeni İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi'nin Özel Sayısı olan "Konya I", bu anlayışın ürünü olarak ortaya çıkmış bir eserdir. Bundan böyle öğretim üyelerinin Konya'ya dair makalelerini güncelliği kaybolmadan yılda en az bir defa "Konya " serisinde çıkarma düşüncesindeyiz. Bunu gerçekleştirmek suretiyle Konya hakkında bilim adamlarının makalelerini içeren bir yayın serisine kavuşmuş olacağız.

Yeni İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi "Konya I" Özel Sayısı'nın çıkarılması projesini hazırlayan ve bunun gerçekleşmesinde hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan Selçuk Üniversitesi Öğretim Üyesi Doç.Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ'a burada teşekkür ederim. Ayrıca makaleleriyle bize destek veren bilim adamlarımıza da şükran borçlu olduğumuzu burada ifade etmek istiyorum.

Hüseyin ÜZÜLMEZ
Konya Ticaret Odası
Yönetim Kurulu Başkanı

İÇİNDEKİLER

Hüseyin ÜZÜLMEZ
Sunuş V

Yrd.Doç.Dr. Caner ARABACI
Konya Ticaret Odası'nın Tarihçesi 1-6

Prof. Dr. Nejat GÖYÜNÇ
Niebuhr ve 1766 Sonlarında Konya 7-16

Prof.Dr. Recep DİKİCİ
Konya Yusufağa Kütüphanesinde Mevcut Arap Dil ve Edebiyatına Dâir Bazı Yazma Eserler 17-34

Doç. Dr. M. Akif ERDOĞRU
Onbeşinci Yüzyıl Sonlarına Kadar Konya Medreseleri 35-40

Yrd.Doç.Dr. Muhiddin TUŞ
Konya'da Esnaf Teşkilatı 41-52

Yrd. Doç. Dr. Zeki ATÇEKEN
Konya Şer'iyye Sicil Kayıtlarına Göre Konya Selçuklu Medreselerinde Osmanlılar Zamanında Görev Yapan Müderrisler 53-62

Dr. Mustafa CAN
Cumhuriyet'ten Önce Konya Kütüphaneleri 63-76

Yrd.Doç.Dr. Yaşar SEMİZ
1923-1938 Döneminde Konya'nin İktisadî Durumu 77-98

Yrd. Doç. Dr. Osman AKANDERE
Konya Vilayeti Salnamelerine Göre 1864-1904 Yılları Arasında Konya Sancağının İdari Yapısı 99-130

Yrd.Doç.Dr. Ahmet AVANAS
Milli Mücadele'de Konya'nın Önemi 131-134

Dr. Mehmet YILMAZ
Konya ve Havalisinde 1303 (1887) Kıtlığı ve Alınan Tedbirler 135-146

Ahmet ATALAY
Kuvâ-yi Milliye'nin Konya Öncüleri 147-154

Doç. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ
Konya'da Söylemez Zâviyesi ve Vakfiyeleri 155-194

Dr. Hasan ÖZÖNDER
Konya'nın Su Teşkilatı Tarihinde: Çayırbağı Suyu ve Canbaz Deli Osman Ağa 195-210

Dr. Kâmil UĞURLU
Bilgiye Açılan Kapılar: Karatay Ve İnce Minareli Medreselerin Kapıları 211-222

Yrd.Doç.Dr. Mustafa İNCESAKAL
Geleneksel Konya Bağ Evleri 223-244

Yrd. Doç. Dr. İbrahim BAKIR - Havva ALKAN BALA
Konya'da Ev Mimarisinin Değişimi 245-264

Dr. Nazım KOÇU
Konya ve Çevresindeki Mevcut Yapılarda Ahşap Malzeme Kullanımına Dair Bir İnceleme 265-306

Dr. M. Emin BAŞAR
Konya'daki Selçuklu Minareleri 307-324

Dr. Azize AKTAŞ YASA
Selçuklu Döneminin Yeşil Konyası 325-330

Doç.Dr. Ali Osman ÖZTÜRK
Konya Türküleri Külliyatına Doğru 331-350

Yrd.Doç.Dr. Mustafa ÇIPAN
Şeyyâd Hamza'nın Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti, Kasidesinin İncelenmesi ve On İkinci Beytinin Şerhi 351-360

Yrd. Doç. Dr. Bahattin KAHRAMAN
Konevî Mehmed Nâlî 361-363

Safa ODABAŞI
Didiği Sultan Menâkıbnâmesi'nin Konyalı Seyyid Mustafa Rüşdi Tarafından Yapılan Manzum Tercümesi 365-403

Doç. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ
A.Safa Odabaşı'nın Arşivi'nden Eski Konya Fotoğrafları 405-408

KONYA TİCARET ODASI'NIN TARİHÇESİ

Yrd.Doç.Dr. Caner ARABACI*

Toplumlar gibi onları meydana getiren kurumların da tarihçesinin olması gerekmektedir. Zira kurumsuz, kurumlaşmamış bir yapı ile toplum ihtiyaçlarının düzenli karşılanması, devamlılık mümkün değildir.

Konya ve çevresinin ticaret hayatını yönlendirip, nabzını tutan Konya Ticaret Odası'nın[1] da bir tarihçesi vardır. Üstelik o tarihçe oda merkez binası girişine yazıldığı gibi 1926'dan başlamamaktadır. Çok daha öncelere gidilmesi gerekmektedir. Fakat KTO tarihçesi, tahmin ettiğimiz gibi bilgi ve belgelere kolay-çabuk ulaşılarak ortaya çıkarılacağa benzememektedir. Bir defa kurumların hafızası durumunda olan Cumhuriyet devrinde arşivi; 1926 öncesini yok sayma esasından hareket edilerek tutulmuştur. Onun için en çok özel bilginin bulunacağını umduğumuz kurum arşivi, (Özellikle Ticaret Sicil) dosyalar bazında 1926'dan evvele gitmemektedir. Aynı durum, *Karar Defterleri*'nde de söz konusudur. Maalesef şimdilere ulaşan eldeki ilk *Karar Defteri* de 1926'dan itibaren alınan kararları ihtiva etmektedir.

O zaman yapılacak iki iş kalmaktadır. Yerel basın ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ne başvurmak. Yerel basının maalesef hiç birinin tam bir fonksiyonu yoktur. Osmanlı devri için en esaslı kaynak olabilecek *Konya Vilâyet Gazetesi*'nden ise ancak bir-kaç nüsha elde edilebilmiştir. Dolayısıyla kuruluş yılları için yerel basın kaynağımız olamamıştır. BOA'nden alınan belgeler içinde maalesef kuruluş tarihini ay-gün olarak netleştiren bir belgeye rastlanılmamıştır. Mevcutlarının belge çözümlemesi de henüz bitirilebilmiş değildir.

Geriye, kanun-tüzük vb. kararların yayınlandığı *Düsturlar*, *Konya Vilâyet Salnâmeleri* ve *Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi* ile devamı olan *İstanbul Ticaret Odası Gazetesi* ve genelde onları kaynak alarak yazılmış belirli telif eserler kalmaktadır. Fakat belirtelim ki; sınırlı sayıdaki bu tür başvuru eseri bile KTO tarihçesinin başlangıç yılı ve Osmanlı dönemi yöneticilerini tesbitte netleşmeyi sağlamaya yeterlidir.

1. Ticaret Odaları ve Konya Ticaret Odası

Bilindiği gibi ticarî faaliyetler insanlığın tarihi kadar eskidir. Bunların müesseseleşerek, örgütlü bir şekilde yapılması, bizde Ahilik ile birlikte olmuştur. Ahilik sadece ticarî faaliyet değil, insan hayatını komple kavrayan bir yüksek ahlâk kurumu, medeniyet olayı olarak üzerinde özellikle durulması gereken bir tarihî olaydır. Asırlarca esnaf-sanatkâr dahil ticarî, siyasî hatta yer yer askerî sahalarda söz sahibi olmuştur. Sonra Loncalar, gediklerle varlığını sürdüren bu hayatî teşekkülün XIX. yy.'dan itibaren etkinliğini yitirdiğini görüyoruz.

Halbuki dış-iç ticarî ve çok yönlü etkileşimin olduğu bir dönem yaşanmaktadır. Ticarî hayat da diğer sahalar gibi boşluk istememektedir. Ahilikten asırlar sonra dünyada ilk ticaret odası Marsilya'da

---

* Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi.

1 Kısaltmalar: Konya Ticaret Odası: KTO, Başbakanlık Osmanlı Arşivi: *BOA*, Konya Vilâyeti Salnâmesi: *KVS*, İstanbul Ticaret Odası: İTO.

(Fransa) 1599 yılında kurulur[2]. Sonra Fransa'nın diğer şehirlerine de yayılan ticaret odalarından bizde ilki, İstanbul'da 1870'te (Avusturya-Macaristan Ticaret ve Sanayi Odası); ardından Fransızlar adına yine İstanbul'da bir oda 1882 yılında faaliyete geçirilir. Avusturya, Fransız tüccarlarının menfaatlerini sağlayacak bu odaları, 1887'de İngiliz tüccarlarının ticaret odası takip eder[3]. Bunların hepsi yabancı ticaret odalarıdır.

Burada yabancı ticaret odalarından, Batı ile yakın ilişkiler sonucu bize girişine dikkat çekmek için söz edilmiştir. Nitekim ilk Ticaret ve Ziraat Nezareti'nin 12 Haziran 1839'da kurulup, 1846'da bir süre ayrı bakanlık sonra yine aynı yıl tek bakanlık haline getirilmesi[4], ticaretin idaresindeki batı tipi düzenleme ile ilişkilidir.

Odaların kuruluşu ise şu tarihî seyri takip eder: Öncelikle 13 Haziran 1292 (1876) tarihli kararname ile "Meclis-i Ticaret ve Ziraat" adlı bir özel meclis kurulur. Bu meclisin üç alt biriminden birisi "Ticaret Cemiyeti"dir. En itibarlı tüccar arasından seçilecek bir heyet, Ticaret Bakanlığı (Nezareti) tarafından onaylanarak faaliyete geçirilecektir[5]. Üye sayıları, başkent (İstanbul) ile il ve kazalarda farklı olacak olan Ticaret Cemiyeti; aslında yerli Ticaret Odalarının ilk prototipi durumundadır. Kararnâme metninde cemiyetin kuruluş gerekçesi ile ilgili olarak, "sair memleketlerde cari olduğu gibi" atfının yapılması, model olarak Avrupa ülkelerinin gözönünde tutulduğunu göstermektedir.

Nizamnâme hazırlığı, tasdiki derken Osmanlı Devleti'nin ilk Ticaret Odası olarak "Dersaadet (İstanbul) Ticaret Odası"nın kuruluşu hakkında 6 Safer 1297 (20 Ocak 1880) tarihli padişah iradesi çıkar. Fakat iç tüzüğün (Dahilî Nizamnâme) hazırlanıp, tasdiki uzun süre aldığı için açılışı ancak 14 Ocak 1882'de yapılabilir[6].

2. Konya Ticaret Odası ve Yönetim Kurulları

İşte vilâyet (dolayısıyla Konya) ticaret odalarının açılışı bu tarihten sonradır. Zira Dersaadet (İstanbul) Ticaret Odası, Ticaret Nezareti ile İstanbul dışında da ticaret odalarının açılması gerektiği konusunda yazışmalar yapar. Teklifi: birinci derecede Selânik, İzmir ve Beyrut'ta; ikinci derecede ise Trabzon, Adana, Ankara, Edirne, Hüdavendigar (Bursa), Cezayir-i Bahr-i Sefid[7], Konya, Yanya, Erzurum Vilâyetlerinde birer ticaret odası açılması yolundadır. Nitekim İTO'nun 4 Teşrîni sânî 1298 (1882) tarihli toplantısında alınan on maddelik kararın ikisi İstanbul dışındaki ticaret odalarının kuruluşunu temine yöneliktir. "Ticaret Mektebi ve Ticaret Odaları tesis ve küşadı", "Ticaret Nezaret-i Celîlesince vilâyâta tebliğ olunduğu vechile taşra ticaret odalarının bir an evvel teşkil ve kûşadı"[8].

Artık Ticaret Bakanlığınca da açılması emredilen Ticaret Odalarının faaliyete geçirilmesi gerekmektedir. Başkent İstanbul'da alınan kararın, aynı yıl uygulandığını görüyoruz. Zira Hicrî 1300 yılı öncesi Konya Vilâyeti Salnâmeleri'nde bulamadığımız Ticaret Odası heyeti, bu yılki salnâmede ve sonrakilerde yer almaktadır.

Hicrî (H.) 1300 salnâmesine göre 1882'de Konya Ticaret Odası Heyeti şunlardan oluşmaktadır:

1. Şamlı Hacı Ahmet Efendi
2. Hasibzâde Halim Efendi
3. İsibzâde Ahmed Efendi
4. Hacı Mindizâde İbrahim Efendi
5. Parlakzâde Ahmed Efendi
6. Attar Ömer Efendi
7. Terkenlioğlu Hıristo Efendi
8. Değirmencioğlu İsak Efendi
9. Tomas Oğlu Yuvanaki Efendi
10. Yazıcı Bedros Efendi
11. Zatil Efendi
12. Kazancının Karabet Efendi
13. Kâtip Hasan Hüsnü Efendi[9]

---

2 Hakkı Nezihi, *50 Yıllık Oda Hayatı 1882-1932*, İstanbul 1932, s.3.

3 Hakkı Nezihi, *aynı eser*, s.26, 114-115; Erol ZEYTİNOĞLU-Necla PUR, *İstanbul Ticaret Odası'nın 100 Yılı (1882-1982)*, İstanbul 1982, s.39. Bu İngiliz Ticaret Odası, "British Chamber of Commerce of Turkey" adını, taşımaktadır.

4 Alpay KABACALI, *Türk Yayın Tarihi*, İstanbul 1987, s.108.

5 *Düstûr*, III., İstanbul 1293, s.473.

6 Hakkı Nezihi, *aynı eser*, s. 14; ZEYTİNOĞLU-PUR, *aynı eser*, s. 22-23; Ayrıca bkz. *Düstûr*, IV., İstanbul 1295, s. 673.

7 Önceleri Merkezi Gelibolu olmak üzere Ege Adaları bir eyalet yönetimi altında toplanmıştı. 1876'da Sakız ve Rodos en önemli merkez olmak üzere; Bozcaada, Limni, Midilli, İmroz, İstanköy ve Meis'ten oluşan eyalettir. Bkz. Mahmut H. ŞAKİROĞLU, "Cezâyir-i Bahr-i Sefîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Kısaltma: *DİA*), VII., s. 500-501.

8 Hakkı Nezihi, *aynı eser*, s.74-75.

9 *KVS H.1300*, s.32.

13 kişilik ilk oda heyetinde 6 gayr-i müslim bulunmaktadır. KTO'nın ilk yöneticileri ile İTO kıyaslanırsa, devlet merkezi ve aynı zamanda Anadolu'da ticarete kimlerin hakim olduğu hakkında da fikir verecek bir durum ortaya çıkacaktır. Çünkü İTO'nın 2. toplantısına katılan 14 kişiden 12'si azınlıklardan oluşmaktadır[10]. Buna göre Konya, kâtip hariç tutulursa yönetimi yarı yarıya azınlıklarla paylaşmaktadır denilebilir. Tabi bu kıyasın, nüfusa götürülerek orantıya vurulması, Anadolu ticarî hayatında da I. Meşrutiyet dönemi için azınlık ağırlığının bulunduğunu ortaya koyacaktır.

KTO'nın ikinci yılındaki (1883) heyeti de aynı isimleri taşımaktadır. Yalnız İsibzâde Ahmet Efendi reis olmuş, Hasibzâde'nin ismi "Abdülhalim" olarak tam yazılmış, Attar Ömer Efendi'nin yerini Ömer Fikri Efendi almıştır[11].

Üçüncü yıl (1884)da ise oda heyeti, yine 13 kişidir. Azınlık üyeler aynı kalmak kaydıyla değişen sadece Hasibzâde Abdülhalim Efendi olmuş, onun yerine Koca Musazâde Hacı Mehmet Ağa getirilmiştir[12].

1885'teki Ticaret Odası heyeti şunlardan oluşmaktadır:

1. Hacı Ömer Fikri Efendi
2. Hıristo Efendi
3. Koca Musazâde Hacı Mehmed Ağa
4. Hacı Mindizâde İbrahim Efendi
5. Parlakzâde Ahmed Efendi
6. İsak Efendi.
7. Yuvanaki Efendi
8. Sa'atil Efendi
9. Bedros Efendi
10. Karabet Efendi

Katip: Hasan Hüsnü Efendi[13].

Görüleceği üzere ilk üç yıla göre dördüncü yıl yönetimden iki kişi azalmıştır. Yalnız azalan isim azınlıklardan değil İslâm üyelerdendir. Üstelik ilk yıllar hep 7. sırada yer alan Hıristo Efendi artık 2. sırayı işgal etmektedir.

1886'daki (H. 1304) Ticaret Odası heyetine yeni isimlerin katıldığını görüyoruz:

1. Hacı Ömer Fikri Efendi
2. Hıristo Efendi
3. Koca Musazâde Hacı Mehmed Ağa
4. Hacı Mendizâde İbrahim Efendi
5. Parlakzâde Ahmet Efendi
6. İsibzâde Ahmet Efendi
7. İsak Efendi
8. Çavdar oğlu Hacı Romanas Efendi
9. Şahmiryan Mıgırdıç Efendi
10. Bedros Efendi
11. Kazar Efendi[14].

1887 (H. 1305) yılı oda heyetinde İsak Efendi yerine İstan Efendi'nin alındığını ve Bedros'un bulunmadığını görüyoruz. Bunun dışında heyet aynıdır[15].

1888 (H. 1306) daki oda yönetim kurulu şunlardan oluşmaktadır:

1. İsibzâde Ahmed Efendi
2. Koca Musazâde Hacı Mehmed Ağa
3. Hacı Mindizâde İbrahim Efendi
4. Parlakzâde Ahmed Efendi
5. Hıristo Efendi
6. İsak Efendi
7. Çavdaroğlu Hacı Romanos Efendi
8. Bedros Efendi
9. Kazaros Efendi

Katib: Hasan Efendi[16].

1889 (H. 1307) yılındaki heyet ise, 1888'in aynıdır[17].

1892 (H. 1310) yılı KTO heyeti şunlardan oluşmaktadır:

1. Reis: Terkenlioğlu Hacı Hıristo Efendi
2. Hacı Musazâde Hacı Mehmed Efendi
3. Değirmencioğlu İsak Efendi
4. Çavdaroğlu Hacı Romanos Efendi
5. Şahmiryan Mıgırdıç Efendi

Kâtip: Hasan Efendi[18].

Görüleceği üzere artık, KTO; kuruluşundan on yıl sonra azınlık üyelere teslimdir. Mehmet Efendi ile Kâtip hariç tutulursa, başkan da dahil

---

10 Hakkı Nezihi, *aynı eser*, s.24.

11 *KVS H. 1301*, s. 30.

12 *KVS H. 1302*, s. 45.

13 *KVS H. 1303*, s. 156.

14 *KVS H. 1304*, s. 65.

15 *KVS H. 1305*, s. 67.

16 *KVS H. 1306*, s. 69.

17 *KVS H. 1307*, s. 60.

18 *KVS H. 1310*, s. 109-110.

oda yöneticileri Rum, Ermeni tebadandır. Üstelik üye sayısı da başlangıca göre yarı yarıya azalmıştır.

1894 (H. 1312) yılında oda heyetinin yeniden önemli bir değişime uğradığını görüyoruz:

1. Reis-i Evvel: Hacı Tevfik Efendi
2. Reis-i Sani: İsak Efendi
3. Aza: Hacızâde Hacı Mustafa Efendi
4. Hacı Mindizâde Hacı İbrahim Efendi
5. Ağazâde Kâmil Efendi
6. Türkman oğlu Hacı Süleyman Ağa
7. Yaltaoğlu Bagus Efendi
8. Attar Simon Efendi
9. Kokonyus Nikola Efendi
10. Hacı Kısti Efendi

Kâtip: Şahmiryan Efendi[19].

1896 (H. 1314) yılı oda yönetim kuruluna iki kişi daha eklenir. Fakat ağırlık yine azınlıkların elindedir:

1. Reis-i Evvel: Ahmed Efendi
2. Reis-i Sani: Yuvanaki Efendi
3. Aza: Baki Efendi
4. Aza: Mustafa Efendi
5. Aza: İbrahim Efendi
6. Aza: Ölmezzâde Mehmed Efendi
7. Aza: İsmail Ağa
8. Aza: Hacı Serkiz Ağa
9. Aza: Hacı Kosti Efendi
10. Aza: Simon Efendi
11. Aza: Hıristaki Efendi
12. Aza: Sarraf Robin Efendi

Kâtib: Şahmiryân Efendi[20].

1899 (H. 1317)'da Ticaret Odası yönetiminde çoğunluk azınlıkların elinde değildir. Çünkü Ticaret Odası, Ziraat ve Sanayi Odası ile birleştirilerek "Ticaret, Ziraat ve Sanayi Odası" adını almış, bu arada ziraatteki ağırlık yönetime yansımıştır. Yeni yönetim kurulu şöyledir:

1. Reis-i Evvel: Lefkelizâde Abdülkâdir Efendi
2. Reis-i Sani: Hüseyin Bey
3. Çiftlik Müdürü Hamdi Bey
4. Ağazâde Kâmil Efendi
5. Abaoğlu Hacı Mustafa Efendi
6. Hacı Molla Efendi
7. Çopurzâde Hacı İbrahim Efendi
8. Karpuzcu Hacı Ali Ağa
9. Ohannes Efendi
10. Simon Efendi
11. Kirkor Efendi
12. Hacı Ali Ağazâde Şemseddin Efendi

Kâtip: Şemseddin Efendi[21].

1904 (H. 1322) yılında da Ticaret, Ziraat ve Sanayi Odası yönetim kurulu 1899'daki genel yapısını korur:

1. Reis-i Evvel: Hacı Hüseyin Efendi
2. Reis-i Sani: Hüseyin Bey
3. Müşavir: Çiftlik Müdürü Cevdet Efendi
4. Aza : Ağazâde Kâmil Efendi
5. Aza : Abaoğlu Hacı Mustafa Efendi
6. Aza : Hacı Nazif Efendizâde Nuri Efendi
7. Aza : Kadızâde Hacı Ethem Efendi
8. Aza : Kullukzâde Hacı Osman Efendi
9. Aza : Numusoğlu Kısti Efendi
10. Aza : Danyal Ohannes Efendi

Kâtip: Şemseddin Efendi[22].

Son olan H. 1332 (1914) tarihli Konya Vilâyeti Salnâmesi'nde[23]maalesef KTO ve idare heyeti ile ilgili bir bilgi bulunamamıştır. 1914'ten itibaren zaten I. Dünya Harbi yıllandır. Vatan, devlet ve milletin tarihte görülmemiş şekilde sarsıldığı bir döneme girilmiştir. Mütareke (Mondros), Millî Mücadele ardından, her sahada olduğu gibi Ticaret ve Sanayi odalarında da yeni bir yapılanmaya gidilir.

Öncelikle, vatanımızı işgal eden Batılı ülkeler ve onların yerli yandaşları rolünü benimseyen

19 *KVS H. 1312*, s. 107.
20 *KVS H. 1314*, s. 104.
21 *KVS H. 1317*, s. 45.
22 *KVS H. 1322*, s. 48.
23 Cihan Matbaası, İstanbul 1332.

azınlıklara İstiklâl Harbi yıllarında duyulan tepki, ticarî sahaya da yansır. Ankara Hükümeti ile irtibatlı olarak kurulan Millî Türk Ticaret Birliği, ticaret odalarının daha yerli ve millî hale getirilmesi için çalışmalar yapar. Artık Odaların "yarı resmî mahiyette" olması[24]istenilmektedir. Bu doğrultuda en belirleyici karar, İzmir İktisat Kongre'sinde alınır. "Misak-ı İktisadi Esasları"nı kabul eden kongre, ticaret odaları hakkında da prensipler tesbit eder. Bu prensipler doğrultusunda ticaret ve sanayi odaları yeniden gözden geçirilir ve aynı doğrultuda Nisan 1341 (1925) tarihli Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu çıkartılır.

Buna göre odalar, varolmak ve iş görebilmek için isteyip de başaramadıkları bütün temennilerini almışlardır. Artık, "hükmî şahsiyeti haiz umumî müesselerden" ve "meslekî bir teşekkül"dürler. "Mahallî" değil, "mıntıkavî" (bölge) olacaklardır. Daha da önemlisi, ticaret ve sanayi erbabının odalara "kayıt mecburiyeti" getirilmiştir.

İşte bu yeni düzenleme, Konya Ticaret ve Sanayi Odası'na da tatbik edilmiştir. Ne yazık ki, yaklaşık kırk üç yıllık oda tarihi ve varlığı yok sayılarak bundan sonra kuruluşu 1926'dan başlatılmıştır. Tabi bu anlayış, oda arşivi ve karar defterinin saklanmasına da intikal ettirildiği için 1926 öncesi tarihi seyri, bizzat oda kaynakları yerine başka yerlerden öğrenme mecburiyeti doğmuştur[25].

1926'da imza üstü ünvanlarından anladığımıza göre oda yönetim kurulu, Birinci Reis, İkinci Reis, Mıntıka Müdürü, Kâtib-i Umumî (Genel Sekreter), Borsa Komiseri, Reis-i Evvel Vekili, Reis-i Sani Vekili ve bazan farklı olmakla beraber genelde sekiz Aza'dan oluşmaktadır[26].

Konya Ticaret ve Sanayi Odası'nın Ocak 1928'de Divan-ı Riyaseti (Başkanlık Divanı: Yönetim Kurulu) şunlardan oluşmaktadır:

1. Reis: Bakkalbaşızâde Nuri,
2. Hacı Mindizâde Süleyman
3. Burhanzâde Mustafa
4. Halimzâde İhsan
5. Borsa Komiseri: Hacı Said Beğ (bu zat 31 Ocak 1928'den itibaren Hesâbât Müfettişliğine getirilir).
6. Kâtib-i Umumî (Genel Sekreter): Ekrem Bey[27].

1933 Ocak'ında Konya Ticaret ve Sanayi Odası (KTSO) Başkanı (I. Reis) İhsan Bey'dir. Fakat istifa ettiği için yerine 21.1.1933'te Termiyecizâde Mehmet Salim Bey getirilir, mazbatasının tasdiki için İktisat Vekâletine yazı yazılmasına karar verilir[28].

Fakat, Oda Nizamnâmesinin 61. maddesi gereği her yıl yeniden Başkanlık Divanı, Müfettişler ve Kongre azaları seçilmektedir. Buna göre gizli oyla yapılan seçimde yeni yönetim oluşturulur. Karar kayıt tarihi 2.2.1933'tür. Yeni Yönetim kurulu şöyledir:

1. I. Reis: Müteahhit Osman Bey
2. II. Reis ve Muamelat Müfettişi: Hacı Recepzâde Ahmet Nâzım
3. I. Reis Vekili: Hidayetzâde Mustafa Bey
4. II. Reis Vekili: Eşrefzâde Hüseyin Bey[29].

İki ay sonraki bir kararla bu liste şöyle tamamlanır:

5. Oda Başkâtibi: Cevdet Tahir Bey
6. Borsa Komiseri: Rahim Bey
7. Üye: Ahmet Hakkı Bey
8. Üye: Mehmet Salim Bey[30].

Yaklaşık bir ay sonra İkinci Reis Ahmet Nazım ile Hesap Müfettişi üyeden Mahmut Beyler, "fazla meşguliyet" gerekçesi ile istifa ederler. İlginçtir, oda yönetim kurulu, istifaları kabul etmediği gibi, istifacıların görev yaptıkları süre içinde

24 ZEYTİNOĞLU-PUR, *aynı eser.*, s. 79.
25 İTO tarihi ile ilgili makale ve eserler, özellikle ilk kararlar - uygulamalar konusunda bizzat aynı odanın Karar Defterlerinden faydalanmışlardır. KTO'nın ilk *Karar Defteri* (Kısaltma: *KD*) ise 1926 yılı ve 102. kararla başlamaktadır. Demek ki eldeki ilk defterden önce de defterler bulunmaktaydı. Şimdi bu defterlerin Oda Genel Sekreteri Odasında saklanması takdir edilmesi gereken bir hassasiyettir. Keşke 1926'lı yıllarda da Oda tarihine karşı benzer bir hassasiyet gösterilseydi.
26 *KD*, I, s. 4-18.
27 *KD*, I, s. 128 Karar No (KN): 28. Aynı *KD*, I, s. 155'te Bakkalbaşızâde Nuri Bey'in teklifiyle, Genel Sekreter Ekrem Bey'in maaşının artırıldığı kaydedilmişti. Buna göre maaşa gelen zam 20 liradır.
28 *KD*, II, s. 1, KN: 2.
29 *KD*, II, s. 1, KN: 3.
30 *KD*, II, s. 1-2, KN: 12, Karar Tarihi: 27.4.1933. listedeki diğer üyeler şunlardır: Fazıl, Hazım, Mahmut, Mehmet, Eczacı Hulusi, Selahattin, Berber Akif, Hocazâde Mehmet. Ayrıca bkz. *KD*, II, s. 2, KN: 15, Karar tarihi (KT): 15.6.1933.

yaptıkları işle
Meclisine rapor verilmesini kararlaştırır[31]. Bu durum yönetimde bazı problemlerin yaşandığını göstermektedir. 1933'lerden sonra Oda yönetim kurulunu takip etmek artık pek zor olmasa gerektir.

3. KTO'nın Yeri ve Binası

Eldeki mevcut ilk Karar Defteri'nden Konya Ticaret ve Sanayi Odası'nın bir vakıf binada faaliyetini sürdürdüğünü biliyoruz. Bu yer, 1926 yılından 1953'e kadar odaya mekan olan Yorgancılar İçi'nde iki odalı küçük bir binadır[32]. Onun için oda yönetimi, vakıf mülklerin satıldığı 1928 yılında İrfaniye Medresesi ve Çarşısına talip olur. İsteği, "senede dört bin lira verilmek şartıyla sekiz senede ikmal edilmek üzere" bu mekanın odaya terkidir[33]. Nitekim bu arzu yeni değildir. İki yıl önce, "bir Ticaret Odası, bir Ticaret Birliği ve bir de Ticaret Mektebi vücuda getirilmek üzere Hükümet dairesi civarındaki İrfaniye Medresesi arsasının Ticaret ve Sanayi Odası'na verilmesine Encümen-i Vilâyetce karar verilmiştir. Kararın kesinleşmesi için de bir mazbata ile Başbakanlığa başvurulmuştur[34].

Yukarıdaki isteğe olumlu cevap Konya Evkaf Müdüriyeti kanalıyla gelir. Yalnız taksit sayısı beş'e toplam ücret de Otuzbin'e düşürülmüştür. Buna göre oda, ilk taksit Ocak 1929'da başlamak üzere beş taksitte İrfaniye'nin vakıf mülküne sahip olabilecektir[35].

Bugün için Şerafettin Camii'nin hemen doğu tarafında ve bir kısmı Vakıflar Çarşısı olan İrfaniye[36]mülküne her nedense daha sonra sahip olunamaz.

Oda, 1980'de başlanan inşaatın 1983'te bitirilmesi üzerine halen faaliyette bulunduğu yeni binasına taşınır. Kapalı-açık sergi alanları, 340 kişilik konferans salonu ile yapıldığı zaman, Orta Doğu ve Balkanlar'ın en modern hizmet binasına[37] sahip olan Oda, çok daha büyük ve kapsamlı faaliyet ve organizasyonlarla çalışmalarını sürdürmektedir.

Bu arada Oda, yeni odaların da kaynağı olmuştur. 25 Nisan 1974 tarihinde Konya Sanayi Odası'nın ayrılması[38] ile adı kısalarak Konya Ticaret Odası olmuştur. Daha sonra ticarî hacmin büyümesi ile başka odalara da KTO, beşiklik etmiştir. 1986'da KTO'da kayıtlı hakikî-hükmî 376 şahısla ayrılarak kurulan Beyşehir Ticaret Odası bunlardandır[39].

Sonuç

Dün olduğu gibi bugün de ticaret; evrensel, vazgeçilmez insanî bir faaliyet olarak karşımızda durmaktadır. Ticaretle uğraşanların iç-dış gelişmeleri takip ederek, belli prensipler dahilinde faaliyetini sürdürmesi gerekmektedir. Bu ise meslekî teşekküllere duyulan ihtiyacı artıracaktır. İşte KTO, meslekî teşekkül olarak 116. Yılına girip bir asrı aşkın süredir faaliyetini sürdürmüştür. Bu zaman içinde nice devran dönmüş, devlet yıkılıp devlet kurulmuş, yüze yakın hükümet, ona yakın teşkilât, onlarca yönetim değişikliğini yaşamıştır.

Ahilikle beraber alınırsa, milletin tarihi kadar derin köklere sahip olan KTO'na, o birikimi ile yeni atılım ve gelişmelerin yönlendiricisi, teşvikçisi olmak yakışmaktadır. Bu yönü ile KTO'nun büyük başarılara imza atmasını beklemek, Konya ve Orta Anadolu'ya çok görülmemelidir.

---

31 *KD*, II, s. 1, 2, KN: 14-15, KT: 31.5.1933, 15.6.1933.
32 *Konya Ticaret Odası Rehberi 1994*, Konya 1994, s. VII.
33 *KD*, I, s. 140, KN: 80, KT: 10 Mayıs 1928.
34 "Ticaret Binaları", *Babalık*, Sayı: 2188, 7 Eylül 1926/8 Safer 1345, s. 3.
35 *KD*, I, s. 155, KN: 127, KT: 18.11.1928.
36 İrfaniye Medresesi hk. geniş bilgi için bkz. Caner ARABACI, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, Konya 1997.
37 *Konya Ticaret Odası Rehberi 1994*, s. VI.
38 Bkz. İsmail Hakkı TEKİN, *On Yılda Konya Sanayi Odası*, 1984, s. 4.
39 KTO, *Ticaret Sicil Arşivi*, 2.9.1986 tarih ve 1728 sayılı tutanak.

NIEBUHR VE 1766 SONLARINDA KONYA

Prof. Dr. Nejat GÖYÜNÇ*

Şehirlerin geçmişinin aydınlanmasında mevcut cami, medrese, kale, çeşme, han, kervansaray gibi yapıların ve bunlara ait kitabelerin, vakfiyelerin, mahkeme sicillerinin ve diğer çeşitli belgelerin yanında seyahatnâmelerin de büyük önemi vardır. Çünkü bir şehre gelen yabancı bazan gördüklerini dakik bir şekilde anlatır, işittiklerini bize nakleder, bazıları da yazdıklarını şekillerle, harita veya planlarla bize ulaştırmaya çalışır. Şüphesiz, anlatılanların, işitilenlerin bir kısmı gerçek dışıdır, yazarın kaynağına bağlı abartılı bilgilere rastlanır. Bununla beraber, seyahatnâmeler, yine de şehir ve ülke tarihlerinin vazgeçilmez kaynaklarından birisini oluşturur.

17. yüzyılın ünlü seyyahı Evliya Çelebi, içerisinde Anadolu, Balkanlar, Arap ülkeleri vs. hakkında hem tarihî, hem dil ve folklar gibi çok farklı bilgiler ihtiva etmesi bakımından pek önemli bir kaynaktır. *Seyahatnâme* adını taşıyan eserinde bazan çok abartılı bilgiler de vardır. Bununla beraber, bir çok bilim adamı onun eserinin muhtelif kısımlarını incelemekte, eleştirili metinlerini okuyucuya aktarmaya çalışmaktadır[1].

Aralık 1766'da Konya'ya gelen Carsten NIEBUHR çok iyi bir öğrenim görmüş, çok meraklı, çok okuyan, aynı zamanda çok iyi bir gözlemci olan âlim seyyahtır. 17 Mart 1733'te Almanya'nın Kuzey Denizi kıyılarına yakın Elbe nehri ağzındaki Cuxhaven şehri güneyindeki küçük bir kasabada doğar: Lüdingworth. Dedeleri bir çiftlik sahibidir; fakat zengin değillerdir. Carsten doğduktan birkaç hafta sonra annesi vefat eder, terbiyesini üvey annesi üstlenir. Babasının arzusu üzerine yakın şehirlerden birisinde Latince okuluna devam ederse de, babasının da kısa bir süre sonra ölümü, onun tahsilini yarıda bırakmasına sebep olur. Bir yıl kadar musiki ile uğraşır, çeşitli âletleri çalmasını öğrenir. Gayesi kilisede orgcu olmaktır. Dayısı bundan hoşlanmaz, alıp onu çiftliğine götürür, orada dört sene hizmet eder. Bir gün bir tesadüf onun hayat akışını değiştirir. Bir arazi ihtilâfından dolayı komşu çiftliğin yüz ölçümünü bulmak gerekir, lâkin bulunan kasabada bu işten anlayan yoktur. Başka bir yerden arazi ölçümünden yani kadastrodan anlayan bir uzman getirtilir. NIEBUHR, bu durumda kendisinin bu mesleği öğrenmesi gerektiğine inanır, önce Bremen'e, sonra da Hamburg'a giderek lise seviyesinde matematik ve lisan öğrenir, henüz 22 yaşlarındadır.

1757 ilkbaharında Göttingen'e gider, matematik öğrenimini devam ettirmek niyetindedir. O tarihlerde bu şehirde ünlü bir Doğu-Bilimci ve İlâhiyatçı olan Johann David MICHAELIS vardır, Danimarka Başbakanı Kont Von BERNSTORFF'un ahbabıdır. Birgün Bakana Tevrat ile ilgili bazı sorunları araştırmak için Arabistan'a bir öğrencisini göndermek istediğini, kendisinin malî bakımdan desteklenmesini arzu ettiğini bildirir. Bu teklifi kabul edilir, fakat seyahate yalnız Arapça bilen bir ilâhiyâtçının değil, bir tabiat bilimcisinin,

---

* Selçuk Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi.

1 Bak. Mücteba İLGÜREL, "Evliya Çelebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 11, s. 529-533; Robert DANKOFF, *Evliya Çelebi in Bitlis*, E.J. BRILL, 1990; Korkut M. BUĞDAY, *Evliya Çelebis Anatolienreise*, E.J. BRILL, 1996).

bir matematikçinin, bir ressam ve doktorun da katılmasına karar verilir. Bunlara bir de hizmetkar eklenince, inceleme kafilesi altı kişiyi bulur. Masrafları Danimarka Kralı V. Friedrich (1746-1766) üstlenir. Bu altı kişi Göttingen'de bir yıl kadar eğitim görür, biraz Arapça öğrenir, eski seyahat kitaplarını okuyanları olur. 7 Ocak 1761'de heyet Kopenhag'dan Grönland adlı bir harp gemisi ile yola çıkar. 14 Mayıs 1761'de Marsilya'ya, 14 Haziran 1761'de Malta'ya, 3 Temmuz 1761'de İzmir'e, 30 Temmuz 1761'de İstanbul'a gelinir. Heyet 26 Eylül 1761'de İskenderiye'dedir, oradan da Kahire'ye giderler. Seyahat kafilesinin Yemen sahillerine varışı aynı yıl sonlarını bulur (29 Aralık 1761). Burada en az iki sene kalınması planlanmışken 1763 Mayısında ve Temmuzunda ilahiyâtçı ve tabiat bilimci peşpeşe ölürler. Kalanlar gemi ile Hindistan'a gitmeye karar verirler. Yolda da ressam ve hizmetkâr vefat ederler, onların naşını denize atarlar, balıklara yem olurlar. Doktor da Bombay'da ölür. Tek başına kalan Carsten NIEBUHR 8 Aralık 1764'te Bombay'dan dönüş yolculuğuna başlar. Uzun bir yolculuktan sonra kervanla Basra - Bağdad-Musul-Mardin-Diyarbakır-Urfa-Halep istikametini takip eder. İskenderun'dan Kıbrıs'a ve sonra da Kudüs'e de gider, gelir. En sonunda da Kasım 1766'da yine Halep üzerinden İstanbul'a (Şekil: 1), oradan da Edirne-Bükreş -Lemberg-Varşova üzerinden 20 Kasım 1767'de tekrar Kopenhag'a döner.

Carsten NIEBUHR 1772'de *Beschreibung von Arabien* (Arabistan izlenimleri) adlı kitabını yayınlar, daha sonra da *Reisebeschreibung nach Arabien und anderen unliegenden Ländern* (Arabistan'a ve civarındaki ülkelere bir seyahatin izlenimleri) okuyucuya sunulur. Lâkin ilk iki ciddi 1774 ve 1778'de basılan bu kitabın son cildi onun vefatından yirmi dört sene sonra, 1837'de yayınlanır. Bu sonuncu ciltte onun Halep'ten Anadolu'yu kat ederek Kopenhag'a dönüş hatıraları vardır. NIEBUHR, eserinde Konya'nın 1766'daki bir planını da vermiştir (Şekil: 2). Şimdi onun Ulukışla-Konya yolculuğu izlenimlerinin Türkçe çevirisini okuyalım (s. 109-113);

"4 (Aralık 1766)'te Ulugischla (Ulukışla)'ya vardık, orada şimdiye kadar gördüklerimden hepsinden büyük bir han buldum. Zira ana yapı 250 ayaktan daha uzundu, yan binalar da ondan daha az yer kaplamıyordu. Hepsi yontulmuş taştan yapılmıştı. Orada kısa bir süre kalmak isteyen yolcuların bütün yüklerini ve beraberlerinde bulundurmak arzusunda oldukları yük hayvanlarını barındıracak büyük bir mekân vardır. Binanın diğer kısımlarında da büyük ve küçük oturma odaları, tüccarlar için yapıldığı anlaşılan bir miktar küçük dükkanlar, hamam ve mescit bulunmaktadır.

Kervansarayı yaptıranın neden burada bir büyük, baha biçilmez bina inşa ettirdiğini anlayabilmiş değilim. Her yıl İstanbul'dan Mekke'ye giden büyük kervan burada rahat ve emniyettedir, fakat çok az bir süre kalır; hanın kendileri için yapıldığını bilirler. Yolcular da yazın bu handa kalmak yerine çadırlarında oturmayı tercih ederler. Ancak kış mevsiminde buradan geçen hacılar handa konaklarlar veya çok kötü hava şartlarında burada kalırlar.

Bu handa bulunan bir çok dükkânlar, tahminime göre, yılın belirli aylarında burada büyük bir pazarın kurulduğunu ve halkın burada toplandığını göstermektedir. Lâkin, ben bu tahmini yaparken kimseden bir şey öğrenmedim. Osmanlı Devleti'nde bir çok hanlar ve camiler vezirler veya paşalar tarafından inşa ettirilmişlerdir. Bunların zulüm ile veya haksız olarak elde ettikleri servetlerinin padişahlar tarafından bir gün müsadere edileceğinden veya evlatlarına intikal edemeyeceğinden korkanlar böyle binalar yaptırmışlardır. Ulukışla'daki hanı inşa ettiren de böyle bir vakıf yapmakla yalnız hayatını cellât ilmeğinden kurtarmakla kalmamış, kendisine cennet kapılarını da açmayı tasarlamıştır. Böylelikle buraya gelen yolcular, garipler dışında han civarında yaşayan fakir köylüler de haydutlara karşı güvenliklerini sağlayacak bir sağlam sığınak bulmuşlardır."

Carsten NIEBUHR Ulukışla'daki hanın bir de planını yaptığını kaydederek, içindekileri anlatmaktadır. Lâkin bahsettiği planı bu cildin yayımcısı bulamamıştır. Hanın üstü kubbeli, büyük kapalı mekânında kenarlarda duvar diplerinde geniş oturacak, yatacak yerler vardır. Yolcular buralara mallarını koyarlar. Ortada atların ve diğer hayvanların bağlanacağı sütunlar vardır. Üstü kubbeli küçük dükkanlar, şehirlerdeki pazarları, çarşıları, oradaki dükkânları andırmaktadır. Rahat, geniş bir oturma odası, mescit, hamam, yüznumaralar, hayvanlar için sulak hanın tamamlayıcı bölümlerini teşkil etmektedir.

Carsten NIEBUHR'un bulunduğu kervan geceyi bu handa geçirir. Yolcular hanın kapalı kısmında duvar kenarlarındaki 3,5-4 ayak yüksekliğindeki banklara eşyalarını koyar, geniş avluya da halılarını serer, rahat eder, keyiflerine bakarlar. Yemeklerini de burada pişirirler. Ulukışla'dan sonra Ereğli istikametinde yola revan olunur.

"Burada arazi Adana'dan Eğerli'ye kadar ıssızdır. 5 (Aralık 1766)'da Ereğli'ye geldik, etrafta çok nadir olarak bir köy görünüyordu. Bununla beraber her bir günlük yol gidildiğinde bir hana rastlıyorduk, onun yakınında da bir kaç köy evine tesadüf ediyorduk.

Ereğli şehri çok münbit bir ovada bulunuyor,hiç biri denize ulaşamayan küçük çaylar bu ovayı suluyorlar. Ereğli'nin enlemi 37° 30' 'dır. Burada 1700 kadar ev olduğu tahmin ediliyor. Ben burada tek minareli bir cami gördüm, fakat mescitler daha fazladır. 6 ve 7 Aralık'ta çok kar yağdı, rüzgâr da çok şiddetli idi. Bu sebepten bu iki gün yola çıkamadık. Benim hesabıma çok memnundum, çünkü burada büyük ve yolcular için çok iyi düzenlenmiş bir handa kaldık."

NIEBUHR, Ereğli'de berbere gider. Doğu ülkelerinde berberlerin işlerini çok mükemmel yaptıklarından bahseder. Burada bir de iki hörgüçlü deve görür.

"Ereğli'den Konya'ya kadar hemen hemen hiç köy görünmemektedir. Her taraf düzdür ve Türkmenler tarafından kullanılmaktadır, yazları buralarda sürülerini yayarlar. Şimdi her taraf karla kaplı, biz sadece av meraklılarına tesadüf ettik."

"Karabungar (Karapınar)'a 8 (Aralık)'ta vardık. burası çok kötü inşa olunmuş bir şehir, faka iki minareli muhteşem bir camisi, iki sıralı dükkânları ve güzel bir hanı var, hepsinin de üzeri kurşun ile örtülüdür. Bu yapıların vâkıfı, dükkânların ve hanın gelirini bu binaların tamirine ve camiye bağışlamıştır. Bu sebepten hepsi çok iyi bir durumdadır. Diğer şehir ve köylerdeki vakıf eserler, vâkıfları, bunlara gelir getirici kaynaklar bırakmadığından, kısa zamanda harab olmuştur.

Ertesi günü geçtiğimiz Yelekli (Jelakli) bir köy değil, ovada toplanıp kervanları soymağa teşebbüs eden yol haydutlarına karşı bir tepe üzerinde inşa olunmuş bir gözetleme kulesidir, içinde de muhafızlar vardır.

İsmil çok kötü bir hana sahip ufak bir köydür.

İsmil-Konya arası yaklaşık yedi Alman milidir. Biz bu mesafeyi bir günde katettik. Her taraf karla kaplı olduğundan çok zahmet çektik, yük hayvanları da çok zorlandılar."

Carsten NIEBUHR'un Halep'ten Konya'ya geldiği kervanda Rum yolcular da vardır. Onlardan Konya hakkında daha bu şehre varmadan bilgi almıştır.

"İlk işim şehrin bir planını çizmek oldu. Konya'nın yedi giriş kapısı var: 1. Pazar Kapısı, 2. Yeni Kapusı, 3. Erdaş Kapusı, 4. Çisme Kapusı, 5. (İsim yazılmamış), 6. Yapulag Kapusı, 7. Nerende Kapusı. Planda 8 numaralı yerde bir tepe var, burası evvelce iyi tahkim edilmiş gibi görünüyor, zira tepenin bir yanında etrafında, bugün dolmuş olan, bir hendek olan kuvvetli bir sur kalıntısı farkediliyor. Burada evvelce kilise olan muhteşem bir cami, yanında da Konya Sultanı'nın sarayı bulunmaktadır, lâkin bunların hepsi şimdi haraptır (Resim: 1). Planda 9 numaralı yerde Konya'nın en güzel camii, yakınında da Paşa'nın Konağı vardır. 10 numaralı yer hapishâne olarak kullanılan kaledir. Burası aynı zamanda şehrin savunmasında da önemli bir rol oynamalıdır. 11 Mevlevihane'nin bulunduğu şehrin dış mahallesidir.

Konya'da 11.000 kadar ev bulunduğu tahmin edilebilir, bunların 300'ü Ermeniler'e, 50 kadarı da Rumlar'a aittir. Bunun dışında Sille Rumları her gün Konya'ya ticaret için gelip giderler. Konya evleri kerpiçtendir, güzel de değildir. Minaresi ile birlikte pek çok cami ve ev harap kısmen çökmüş durumdadır, molozları da kaldırılmamıştır. Şehirde o kadar büyük iskân edilmemiş yer var ki, şehrin dışındaki evler bile, sur içerisindeki kısımda inşa alanı bulabilirlerdi.

Şehrin surları yontulmuş taşlardan yapılmıştır, fakat çok haraptır, onları çevreleyen hendeklerin de ekserisi dolmuştur. Orada burada üzerinde Grekçe kitabeler bulunan (muhtemelen mezar) taşları ve hayli zedelenmiş insan figürleri görülür, bunlar bazan şurada burada, bazan da surlar üzerindedir."

"Erdasch Kapusı girişinin üstünde bir yılanın üstünde duran bir kartal vardır, bu şekil yontulmuş taş üzerine kazınmıştır. Şehrin bu kapısının yakın-

larında surlar üzerindeki burçta ayak üzerinde duran büyük bir Herkül vardır. Burada, yukarıda çok güzel bir taş çerçeve bulunmaktadır. Muhtemelen içinde Grekçe bir kitabe vardı, şimdi üstü sıva ile kaplanmıştır. Ayrıca iki küçük melek figürü de görülmektedir. Bütün bunlar, şüphesiz müslümanların eseri değildir, fakat onlar tarafından bu kulede hiç bir değişiklik yapılmadığını göstermektedir. Onlar yalnızca şehir kapısını küçültmüşler, sur üzerine Arapça bir kitabe koymuşlar, Herkül'ün de kafasını koparmışlardır. Diğer müslüman şehirlerinde şehir kapılarının üzerinde arslan heykelleri görmüştüm. Konya'da da şurada burada yarısı surların içinde oyulmuş, diğer yarısı meydana çıkartılmış arslan heykelleri gördüm. Bu muhtemelen müslümanların bir eseridir.

Konya, benim gözlemlerime göre, 37° 52' enlemindedir.

Şehrin dışında bulunan büyük Mevlevi Dergahı bir çok binalardan müteşekkildir, bunlar ne birbirine benzer ve ahenkli, ne de güzeldir. Bu tarikatının kurucusu Mevlânâ (Mevlava)'dır ve son Selçuklu Sultanı Alâeddin'in kızı ile evlenmiştir. O Sultan olmayı istemiş, söylendiğine göre de, kısa bir süre de devleti idare etmiştir. Lâkin, şimdi devleti yöneten ailenin ilk sultanı, Osman (Othman), kendisinden daha kudretli idi. Sonunda Mevlânâ bütün şüpheleri bertaraf etmek ve Osman'a rakip olabilmek için bir tarikat meydana getirmiştir. Öğrencilerine, dünyada rahat durmalarını, huzur içinde yaşayabilmelerini ihtiva eden kaideler vaz etmiştir. Osman bunu sade hoş karşılamakla kalmamış, her yeni sultanın kılıç kuşanması şerefini bu tarikatın şeyhine bırakan bir de kanun yapmıştır."

Carsten NIEBUHR Konya'da Mevlevî Şeyhlerinin çok büyük bir nüfuzu olduğundan, dergâhın da suçluların sığınağı olduğundan, Mevlevî Şeyhi'nin izni olmadan Konya Valisi'nin hiç bir suçluyu ölümle cezalandıramadığından bahseder.

İstanbul'da NIEBUHR iki Mevlevi dervişi ile tanışır. Bunlardan birisi Halep'te doğmuştur. NIEBUHR'un da Halep'te bulunduğunu işitince aralarındaki ahbaplık daha da artar. Bir gün kendisini İstanbul'da kaldığı konakta ziyarete gider, bir saat kalır. Birlikte şarap içerler. Kendisinden kaç tane Mevlevî dergâhı olduğunu sorar, 48 diye cevap alır ve bunların bir de listesini verir:

Konya'da 2, İstanbul'da Yenikapı, Beyoğlu, Beşiktaş ve Kasımpaşa'da birer tane olmak üzere 4, Edirne'de, Filibe'de, Elbasan'da, Üsküp'te, Servan'da, İpek'te, Selanik'te, Yenişehir (Larisa)'de, Bosna'da, Vidin'de, Midilli'de, Lefkoşa'da, Kahire'de, Kudüs'te, Trablus (Suriye'de)'da Şam'da, Mekke'de, Medine'de, Halep'te, Kilis'te, Urfa'da, Antep'te, Bağdad'da, Erzincan'da, Sivas'ta, Tokat'ta, Kayseri'de, Bursa'da, Kütahya'da, Tavşanlı'da, Afyonkarahisar'da, Aydın (Güzelhisar)'da, Denizli'de, Karaman'da, Amasya'da, Ankara'da, Eskişehir'de, Manisa'da, Gelibolu (Ialub ugli)'da, Çankırı'da, Isparta'da ve Antalya'da birer mevlevî dergâhı bulunmaktadır. NIEBUHR'un Servan şeklinde kaydettiği yer acaba Tiran mıdır? Bu ismin Üsküp ve İpek arasında yer alması Arnavutluk'ta olduğu ihtimalini doğurmaktadır.

Beyoğlu (Pera) Mevlevîhânesi elbette Galata Mevlevîhânesi'dir.

NIEBUHR bunların dışında küçük mevlevî tekkelerinin de olduğundan bahseder, "mevlevîler çok seyahat ederler ve yolculukları sırasında buralarda konaklarlar. Buralarda daha sade ibadetler yapılır. Mevlevî tarikatı Afrika (Barbarei)'ya ve Hindistan'a kadar yayılmıştır. Tekkelerdeki dervişler ve şeyhler, İstanbul'daki müftüye taşralardaki din adamlarının mutlak itaatine nazaran, daha az bağımlıdırlar" der.

Seyyahımız Konya valiliği hakkında, onun önemli şehirlerine ve yönetimine dair bilgiler de verir: "Konya Paşalığı'na Karaman'da denir, eski bir şehir olan Karaman, Paşa'nın şimdiki memuriyet makamından, yani Konya'dan 18 saat uzaklıktadır. İsmil'in de Güney-Güneybatı'sına 15 saat çeker. Akköprü Konya Paşalığı'nın doğudaki hududunu teşkil eder. Batı'da da vilâyet hududu Saklı civarındadır, eski bir sütunun kalıntısı ile tanımlanmaktadır. Bu vilâyete bağlı ehemmiyetli şehirler ve kasabalar şunlardır: Konya, Karaman, Kafriâd (Gafriyat, Kâzım Karabekir), Şap Karahisar, Niğde, Bor, Ereğli, Karabungar (Karapınar), Aksaray, Ladik, Nevşehir (metinde: Nimşehir), Beğşehir, Seydişehir, Karaağaç, Ilgın, Akşehir.

Konya Paşası üç tuğlu (Vezir)'dur, yani birinci sınıftır, lâkin bu valilik ne pek imrenilen, ne de pek çekinilen bir idarî birim olarak görünüyor. Valinin yönetimi altındaki bir çok küçük şehir ve kasaba yöneticisi hiç de seyrek valiye karşı gelmezler. Paşanın askerleri çeşitli hizmetliler veya kapıcılar köyleri yağmalarlar veya kervanlara saldırırlar. Bu sebeple paşanın kendiliğinden, kendi imkânları ile sade kendisine karşı gelen beyleri sindirmek görevi yoktur, kervanları da muhafaza ve saldırılara karşı korumak görevi vardır, ekseriyetle de bu işleri yapmağa maddî gücü yoktur. Bir vali yönetimi altındakileri mutlak bir otorite ile yönetmek ister, şehrin zengin sakinlerinden, zorla para tahsil eder, bununla da yolları haydutlardan temizlemek, kervanları güven altında bulundurmak isterse, bundan kimse şikâyet etmez. Lâkin Konya Paşa bu hususta çok dikkatli olmak zorundadır. Mevlevîler halk üzerinde çok büyük bir nüfuz sahibidirler. Herhangi bir kimse, Paşa'nın baskısından ve zulmünden tekkeye sığınsa, Paşa kendi evinde bile rahat edemez."

NIEBUHR'un kitabında, yeni kendisinden alınma olduğu anlaşılan bir dipnotu var: "Türkler, Konya'da dervişle, Adana'da suhte (yıllanmış medrese öğrencisi, softa) ile, Şam'da şerifle, Erzurum'da yeniçeri ile ve Selânik'te yahudi ile münakaşaya girmekten kaçın, derler."

Yazarımız Konya yakınlarında üzerinde kayalara oyulmuş bir manastırdan bahsetmektedir. Bunun bir kilisesi, bir kaç odası vardır. Etrafında da mezar taşları tahmin ettiği üzerleri kitabeli taşlara rastlamıştır. Yazıları Grekçe'dir. Bu dağın Takkeli Dağ olduğu anlaşılmaktadır. NIEBUHR burada gömülü kimse olup olmadığını sormuş, Michael Comnenos cevabını almıştır. Bu zatın ölüm tarihini de 1549 olarak verir.

NIEBUHR, uzun zamandır hiç tekerlekli araba görmediğini, Anadolu'da da rastlamayı ummadığını belirttikten sonra, Konya yakınlarında bir araba görmüş, hayret etmiştir, iki tekerleklidir.

Konya'dan ayrılmadan Silleye'de gider, bu oldukça büyük kasabanın Konya'ya bir Alman mili uzaklıkta bulunduğunu belirtir. Grek kilisesi mensupları burada oturmaktadırlar. Kasabadan ticaret erbabı ve sanatkârlar her gün Konya'ya gider, gelirler; çünkü iş yerleri ve dükkânları şehirdedir. Tüccarların Grek harfleri ile fakat Türkçe yazdıklarını da belirtir.

Carsten NIEBUHR'un verdiği bilgileri başka kaynaklar ve yayınlarla karşılaştırırsak, aşağıdaki sonuçlara varılabilir.

1. Onun 4 Aralık 1966'da Ulukışla'da kaldığı büyük han I. Ahmed zamanında iki defa sadrazamlık yapan Damad veya Öküz lakabı ile meşhur Mehmed Paşa'nın yaptırdığı kervansaraydır, yanında bir cami ve bir de imâret vardı. NIEBUHR bu yapıların neden bu derecede büyük oranda burada inşa olunduğunu anlayamamıştır. Burası bir derbent idi. Osmanlı Devleti'nde yol güvenliğini sağlamak için ıssız geçitlerde köy kurulması, halkın yerleştirilmesi teşvik edilirdi. Mehmed Paşa'nın da Ulukışla ve Koçak köyleri halkını buraya derbentçi kaydettirdiği, daha sonraları bir kısım halkın başka yerlere göçtükleri, Mart 1753'te hanın tamirine, etraftan yeni kimseler getirilerek burasının yeniden şenletilmesine çalışıldığı öğrenilmektedir[2].

2. Niebuhr'un her yıl İstanbul'dan Mekke'ye gittiğini söylediği kervan meşhur sürre kervanıdır. Bu kervanda Osmanlı hükümdarlarının Medine ve Mekke'deki bütün halka ve Hz. Peygamber soyundan gelenlere gönderdiği para ve diğer hediyeler, Kâbe örtüsü, bir kısım hacılar, onların güvenliğini sağlamak üzere, özellikle Şam'dan Mekke'ye gidene kadar yol boyunca kafileyi çöl bedevilerinin yağmasından korumak için Arap Şeyhlerine ve kabile reislerine dağıtılacak çeşitli gönül alıcı ihsanlar (para ve hediye) bulunurdu[3].

3. Karapınar'da NIEBUHR'un gördüğü muhteşem cami II. Selim Külliyesi'nin bir parçasıdır. Kanunî Sultan Süleyman devrinde, Mimar Halepli Cemâleddin tarafından bina edilen Karapınar Sultan Selim Külliyesi'nin zengin vakıfları vardı[4].

4. Konya planı hakkında NIEBUHR (Nibur okunur) planında şehrin kapılarını ve bazı mahalleri numaralandırmış, metninde de bunlar ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Kapılardan 3 numaralısını Erdasch (Erdaş) kapusu olarak adlandırmıştır. NIEBUHR bu kapı hakkında bir hayli açıklamada bulunuyor. Kapının üstünde altına bir yılan almış bir kartaldan, bu girişin bulunduğu burcun ön cephesini de bir herkül heykelinden, bir

---

2 Bak. Cengiz ORHONLU, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilatı*, Eren Yayınevi, İstanbul 1990, Genişletilmiş ikinci baskı, s. 113, not. 68.

3 Bak. Münir ATALAR, *Osmanlı Devleti'nde Surre-i Hümâyûn ve Surre Alayları*, Ankara 1991.

4 Karapınar Sultan Selim Külliyesi ile ilgili geniş bilgi için bak. Yusuf KÜÇÜKDAĞ, *Karapınar Sultan Selim Külliyesi*, Konya 1997. Sanat özelliği için bak. Semavi EYİCE, "Sultaniye-Karapınar'a dair", *Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, XIV, 1964, s. 117-141 ve levhalar.

kitabe çerçevesinden onun yukarısında iki melek figürü bulunduğundan bahsediyor. 1826'da, yani NIEBUHR'dan elli altı sene sonra Konya'yı ziyaret eden (Resim: 2) bir diğer araştırıcı-gezgin L. de LABORDE'un *Voyage de l'Asie Mineure*, (Paris 1838) adlı eserinde bir Konya kapısı resmedilmiştir, lâkin ismi verilmemektedir (Resim: 3). NIEBUHR'un açıklamaları bu kapının Ertaş kapısı olduğunu meydana çıkartmaktadır.

4 numaralı kapı (Tschisme Kapusı) Çeşme kapısı olmalıdır[5]. NIEBUHR'un Nerende kapusı dediği de Lârende kapısı olmalıdır.

10 numaralı kalenin hapishâne olarak kullanıldığı belirtilmektedir. Bugün de Konya'da Zindankale semti vardır[6]. Süheyl ÜNVER'den naklen bu kalenin 1897'de yıkıldığını Ahmed Tevhid Bey'in gördüğünü kaydetmekte, burasının Ahmedek olabileceği ihtimali üzerinde de -şüphe ledurmaktadır. Lâkin, NIEBUHR'un burasının hapishâne olduğunu belirtmesi, aynı zamanda "zindan" adı, onun Ahmedek (İç-kale) ile ilgisi olmadığını açıkça ortaya koymaktadır.

5. Mevlâna ve Mevlevîlik İle İlgili Kayıtlar

NIEBUHR'un Mevlânâ ile Osman Gazi arasındaki ilişkilere dair verdiği bilgiler kesinlikle yanlıştır. Çünkü Hz. Mevlâna 17. Aralık 1273'te vefat etmiş, Osman Gazi ise ancak 1299-1300'de Osmanlı Beyliği'ni kurabilmiştir.

Mevlevî şeyhlerinin Osmanlı hükümdarlarına kılıç kuşandırmaları adeti, mevlevîlerin Konya'daki nüfuzları, yine 1766'da Osmanlı Devleti'ndeki mevlevîhânelerin sayısının 48 olduğu ve bunların yerleri hakkındaki bilgiler baha biçilmez niteliktedir. Bir kısım mevlevîhâneler veya mevlevî zâviyeleri daha sonraki tarihlerde kurulmuşlardır, Samsun mevlevîhânesi gibi. Mevlevîhâneler ile ilgili olarak 29-31 Temmuz 1991'de Almanya'da Bamberg'te ve 13-15 Aralık 1993'te Konya'da toplanan Milletlerarası Mevlevîhâneler Kongreleri bildirilerini ihtiva eden kitaplarda zengin bilgi bulunmaktadır[7]:

Konya'daki kıymetli meslekdaşlarımın NIEBUHR'un planındaki kapıları ve diğer bilgileri, mahallinde yapacakları incelemelerle tamamlayabileceklerini ümid eder ve beklerim.

[5] Bak. Tuncer BAYKARA, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara 1985, s. 41.

[6] Tuncer BAYKARA, s. 38.

[7] *Osmanlı Araştırmaları*, XIV (1994), *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* II. 1996. Ayrıca çeşitli dergilerde de bazı mevlevî zâviyelerine ait makaleler bulunmaktadır, örnek olarak bak. İbrahim NUMAN, *Vakıflar Dergisi*, XIV, 1982 (Antalya), Hasan YÜKSEL, *Toplumsal Tarih*, Sayı 5, (Mayıs 1994)'te (Ayıntap).

Resim 1: Konya. Saray Harâbesi (XX. asrın başlarında.)
(Besim DARKOT, "Konya", *İslâm Ansiklopedisi*, VI'dan.)

Resim 2: KONYA. Şehrin umûmî görünüşü.
(1826'da L. De Laborde tarafından çizilmiştir.) (*Voyage de l'Asie Mineure*, Paris, 1838.)
(Besim DARKOT, "Konya", *İslâm Ansiklopedisi*, VI'dan.)

Resim 3: KONYA. Şehrin sûr ve kapılarından biri.
(1826'da L. De Laborde tarafından çizilmiştir.) (*Voyage de l'Asie Mineure*, Paris, 1838) (Besim DARKOT, "Konya", *İslâm Ansiklopedisi*, VI'dan.)

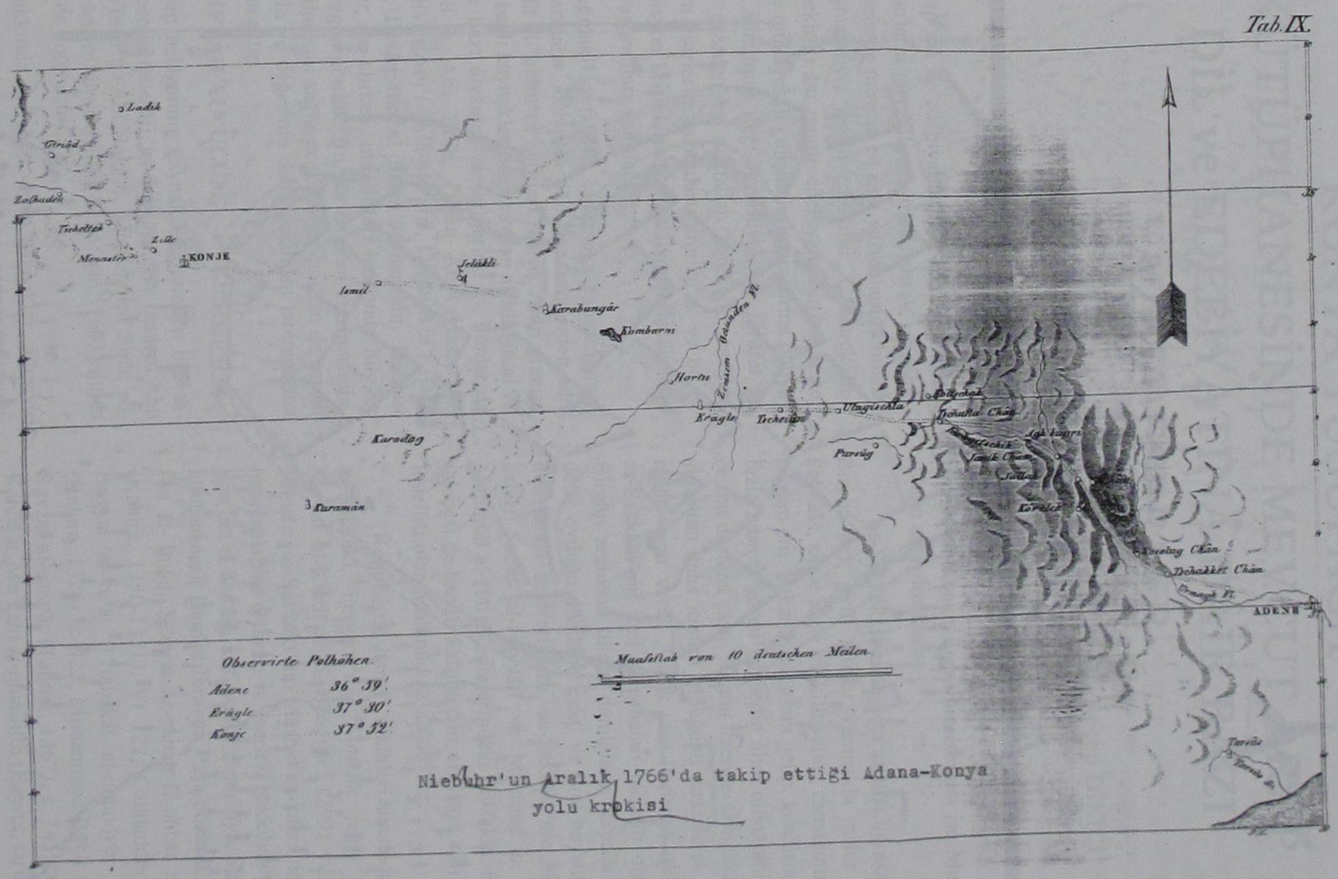

Niebuhr'un Aralık 1766'da takip ettiği Adana-Konya yolu krokisi

Şekil 1: Niebuhr'un Aralık 1766'da takip ettiği Adana-Konya yolu krokisi.

Şekil 2: Niebuhr'un Konya Planı. Aralık 1766.

KONYA YUSUFAĞA KÜTÜPHANESİNDE MEVCUT ARAP DİL ve EDEBİYATINA DÂİR BAZI YAZMA ESERLER

Prof.Dr. Recep DİKİCİ*

Arap dil ve edebiyatına dâir bazı mühim eserlerin güvenilir neşirleri, ancak kütüphanelerde mevcut en eski yazmalarının mukâyeseli çalışmalarıyla temin edilebilir. Üzülerek belirtmek gerekir ki, bu zengin edebiyatın bir çok temel eseri, böyle mukâyeseli çalışmalarla araştırma dünyasına henüz sunulmuş değildir. Büyük bir zarûret ve ehemmiyet arzeden bu noktadan hareketle, aşağıda bazı mühim eserlerin yazmaları tanıtılacak ve bu eserlerin edisyon kritiklerinde faydalanılabilecek bazı nüshalar araştırıcılara sunulacaktır.

Aşağıdaki sayfalarda tanıtmaya çalışacağımız bu eski yazmalar, belâgata dâir ana eserlerden biri olan Miftâh al-'ulūm ve şerhleri, klasik Arap gramerinin belli başlı kaynaklarından sayılan al-Mufassal ve şerhleri ile bazı divânlar ve şerhleridir ki, bunlar da Divân 'Ali b. Abi Tālib, Divân Abi'l Hasan at-Tihāmi, Divân Abi'l 'Alā-Ma'arri, Divân Abi'l Hayr at-Tanūhi, Divân İbn al Fāriz ve şerhidir. Bunları teker teker ele alırken, müellifleri hakkında bilgiler vermeyi uygun gördük. Bu, bir taraftan eserin sâhibinin öğrenilmesini sağlayacak, diğer taraftan da eserin mahiyetinin ve değerinin daha yakından tanınmasına faydalı olacaktır.

MİFTÂH AL-'ULUM

Arap belâgatının kaynak eserlerinden biri sayılan bu eserin müellifi, as-Sakkāki diye tanınan Abū Ya'kūb Yūsuf b. Abi Bakr b. Muhammed Sirāc addin al-Hvārizmi'dir. Bu âlim, h. 555 (m.1160) yılında Hvārizm'de doğmuştur.

Hakkında malumat veren kaynaklar, âilesiyle ilgili pek az bilgi verirler. Nitekim, sadece babasının isminin Abū bakr, dedesinin isminin ise Muhammed olduğu anlaşılmaktadır.

as-Sakkāki, başlangıçta sanatla uğraşmaktaydı. Birgün pek girift kilitler yapmakla mâhir olan as-Sakkaki, sanat eseri bir kilit yapıp, zamanının emirine takdim etti. Fakat biraz sonra gelip, kendisinden daha fazla hürmet gören kimsenin âlim olduğunu öğrenince, bu duruma şaştı. Bunun üzerine as-Sakkāki, ilmin sinâattan daha itibârlı olduğunu farkederek, âlim olmağa karar verdi. Ancak yaşı ilerlemiş olduğu için, as-Sakkāki'nin ilmi çalışmaları başarılı olamıyordu. Birgün aralıksız düşen damlaların kayada nasıl bir delik oyduğu dikkatini çekti ve ilmî hayata dönmesi hususunda cesâreti arttı. as-Sakkākī'nin bilinen hocaları Sadīd al-Hayyātī ve Mahmūd b. Sa'īd b. Mahmūd al-Hārisī isimlerindeki iki fakîh, bilinen bir talebesi de hanefî fıkhına dâir al-Kinya adlı bir eserin müellifi olan Mahmūd az-Zāhidī'dir.

Kendisi de hanefî fakîhleri arasında yer alan as-Sakkākī, Fergana'da, Almālik şehri yakınında, Karyat al-Kindī'de h. 626 (m. 1299) yılında vefât etmiştir. as-Sakkākī'nin Mushaf az-zuhra adlı eseri de hatırlatılabilir (Hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bk. al-Kuraşī, al-Cavāhir al-mużīya, Süleymaniye kütüphanesi, Damad İbrahim Paşa bölümü, vrk. 204[a]; İbn al-'İmād, Şazarāt az-zahab fī ahbār man zahab (Kahire, 1350-1351), V. 122; Calāladdīn as-suyūtī, Buġyat al-vu'āt fī tabakāt al-luġavīyīn va'n-nuhāt (Kahire, 1326), s. 425; Muhammed Bākir al-Hansārī, Ravżat al-cannāt (Tahran, 1367), s. 745; 'Omar Rizā Kahhāla, Mu'cam al-mualliflīn (Beyrut, tarihsiz), XIII, 282; Carl Brockelmann, Geschichte der arabischen litteratur (Leiden, 1943-1949), I, 294; GAL,

* Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

Supplementband (Leiden, 1937-1942), I, 515; F. Krenkow, Sekkânî, İslâm Ansiklopedisi (İstanbul, 1970-1986), X, 328-329).

Müellif as-Sakkākī'nin ilk tasavvuru eseri sarf, nahiv ve belâgat olmak üzere, 3 kısma ayırmaktır; bunlara mevzû ile yakından alâkalı başka bahisler de ilâve etmiştir: Sarf hakkındaki kısmın başına arap harflerinin mahreçleri hakkında olup, arapçadaki eserlere mahsûs telaffuzları nazarî olarak tanıtan bir bahis konulmuş, beyân ve meâniden bahsedilen kısımda ise, badî'in bahisleri hülâsa edilmiştir. Her ne kadar as-Sakkākī, eserinde maddelerin ilmî bir tasnifini yapmağı denemiş ise de, taksimi bunları sayarken, başka, izah için numaralarken başkadır. İlk kısım 3 fasl'a bölünmüştür. Hâlbuki ikincisi bir çok fasl ve bablara ayrılmış, sonuncusunun bölümleri ise, numaralanmamıştır. Meânî kısmı kanun'lara, tekrar bunlar da fann'lere bölünmüştür. Beyândan bahseden bölüm iki asl'a, beş fasl'a ve ayrıca numaralanmamış bir çok bahislere ayrılmıştır. Üçüncü fasl mecâz ve istiâre'ye dâir olup, 6 kısm'a ayrılır ve sonunda belâgat ve fesâhat hakkında numaralanmamış bazı bahisler ihtivâ eder. Müellif sonra bize kitabını burada bitirmesi gerektiğini, müteâkiben verilen bahislerin de hakîkatte belâgata âit olduğunu, böylece istidlâl veya eserden müessire gitme yolu ile kıyas, hakkında uzun bahisler ile arûz vb. gibi, tabiî tafsilâtı ile birlikte, şiir sanatına dâir uzunca bir tetkik ilâve ettiğini söyler. Bazan uzun ibârelerinin oluşu, Miftāh al-'ulūm'un güç anlaşılmasına sebeb olur. as-Sakkākī, bu eserinde sık sık âyetler ve şiirlerle istişhadda bulunur.

Miftāh al-'ulūm, al-Kazvīnī'nin Talhīs ve al-Îżāh'ına, Camālad-dīn al-Aksarā'ī'nin Îżāh al-Îżāh'ına ve at-Taftāzānī'nin al-Mutavval'ine ana kaynak olmuştur (Miftāh al-'ulūm ve şerhleri hakkında geniş bilgi için bk. Kâtip Çelebî, Kaşf az-zunūn as asāmi'l kutub va'l-funūn (İstanbul, 1971-1972), II, 1762-1768; F. Krenkow, Sekkâkî, İA, X, 328-329).

MİFTAH AL-'ULUM'UN YAZMA NÜSHALARI

1. Nüsha: Nr. 5545. Koyu kahverengi gömme şemseli, köşebentli, biraz yıpranmış meşin cild içinde, 300 varak. Sertablı, miklebli ve şirâzelidir. Birkaç varak rutûbetlenmiştir. Kağıdı âherlidir. 26x18 (18x12.5) cm. ebadında, 18 satırlı, nesih. Sayfa kenarlarında cetveller yoktur.

بعد ، باب ، نوع ، القسم ، الفصل ، قوله ، منها القانون ، ومن اشلة

lafızları başlık halinde kırmızı mürekkeb ile yazılmıştır. Sayfa kenarlarında bazan صح mukâbele kaydı vardır. Ayrıca 10^{b}'de şekille harf mahreçleri gösterilmiştir.

Eser, h. 671 (m. 1272) tarihinde istinsah edilmiştir. Temellük kaydında (1^{a}), Sadr ad-dīn al-Konavī'nin vakfiyesine âit olduğu bildirilmektedir.

Başı:

بسملة قال الاستاذ الامام البارع العلامة سراج الملة والدين ابو يعقوب يوسف بن ابى بكر محمد بن على جزاه الله خيرا احق كلام ان تلهج به الالسنة وان لا يطوى منشور على توالى الا زمنة كلام لا يفرغ الا فى قالب الصدق.... سعد فان نوع الادب نوع يتفاود كثرة شعب وقلة وصعوبة قنون وسهولة وتباعد طرفين وتدانيا بحسب حظ متوليه من سائر العلوم كمال وتقصانا .....

Sonu (300^{b}):

واذا قد وفق الله جلت ايادیه حتى انتهى الكلام الى هذا الحد قلنوثر ختم الكلام حامدين الله ومصلين على الاخيار .

İstinsah kaydı (300^{b}):

تم كتاب مفتاح العلوم بعون الملك القيوم بيدى العبد الضعيف الراجى غفرانه العميم من فضله الرحيم بهزاد بن علي احسن الله خاتمته بلطفه العظيم يوم الاحد من شهر صفر ختم الله با لظفر سنة احدى وسبعين وستمائة .

Mukâbele kaydı:

بلغ تصحيح هذا الكتاب مع كثرة حطائه وكثرة تصحيفه وتحريفه وجميع انواع الخلل الذى يكون فى الكذب الغير مصححين تاب الله علينا وعلى كاتبه وعصضا وياه عن كتابة هذا حين المقابلة باصل صحيح بتوفيق الله وحسن معونته فى مدة آخرها شهر جمادى الاولى سنة اثنين وسبعين وستمائة .

2. Nüsha: Nr. 4965. Kaverengi gömme şemseli, zencirekli meşin bir cild içinde, 230 varak. Sertablı, miklebli ve şirâzelidir. Kağıdı âherlidir. Bazı varaklar tamir görmüştür. 23.5x15.5 (18x10) cm. ebadında, 21 satırlı, nesih

باب ، نوع ، ضرب ، اعلم ، قانون ، فصل ، اصل ، قسم ، امّا الحالة

lafızları başlıklar halinde kırmızı mürekkeb ile yazılmıştır. Sayfa kenarlarında pek nâdiren ilâveler ve bazan da mukâbele kayıtları vardır. 4^{a}'da mahreçler şekille gösterilmiştir.

Eserin istinsah kaydı yoktur. Temellük kaydında (I^{a}), Hançeriyye medresesinde müderrislik yapmış olan el-Fakir Murad'ın ismi mevcuddur.

Başı ve Sonu: (bk. burada, 1. Nüsha).

3. Nüsha: Nr. 7421. Koyu kahverengi gömme şemseli, biraz yıpranmış meşin cid içinde, 220 varak. Sertablı, miklebli ve şirâzelidir. Kağıdı âbâdidir. Bazı varaklar tamir görmüştür. 23.5x16 (15x8) cm ebadında, 19 satırlı, talik. Bazı sayfa kenarlarında ilâveler vardır.

بعد ، باب ، قانون ، الفصل ، النوع ، الفن ، قسم

lafızları başlıklar halinde kırmızı mürekkeb ile yazılmıştır.

Eserin istinsah kaydı yoktur. Temellük kaydında (1^{b}), el-Fakir Muhammad b. Receb (h. 1000 ve 1046 tarihli) ismi mevcuddur.

Başı: (bk. burada, 1. Nüsha).

Sonu (220^{b}):

لزمنا ان لا نضن بشىء هومن جملته وان نستمدّ الله التوفيق فى تكملته والله الحمد اولا وآخرا والحمد لله وحده والصلاة على من لا نبى بعد .

4. Nüsha: Nr. 6740. Siyah cedîd cild içinde, 282 varak. Sertablı ve mikleblidir. Kağıdı âbâdidir. 18x13.5 (13.5x9.5) cm. ebadında, 17 satırlı, nesih kırması. İlk varaklar tamir görmüştür. Başlıklar kırmızı mürekkeb ile yazılmıştır.

İstinsah ve temellük kaydı yoktur.

Başı: (bk. burada, 1. Nüsha).

Sonu (282^{b}):

وان اصول الا فاعيل قد سبق ذكرها فاما فروعها المغيرة نفسها : فمداد تغيراتها على اقسام ثلاثة .

MİFTAH AL-'ULUM'UN ÜÇÜNCÜ KISMININ YAZMA NÜSHASI

5. Nüsha: Nr. 148. Çıhar kenarı kahverengi meşin, kapakları ebru kağıt kaplı cild içinde, 125 varak. Sertablı ve mikleblidir. Kağıdı âbâdidir. 18x13.5 (12x7) cm ebadında, 19 satırlı, talik. Başlıklar kırmızı mürekkeb ile yazılmıştır. Sayfa kenar ve ortalarında şerhler mevcuddur.

Eser, h. 874 (m. 1469) yılında istinsah edilmiştir.

Başı:

بسملة القسم الثالث من الكتاب فى علمى المعانى والبيان وفى مقدمة لبيان .....

Sonu (125^{b}):

وان يشتمل الله التوفيق فى تكملته والله الموفق للصوٰاب .....

İstinsah kaydı (125^{b}):

وقد وقع الفراغ من هذا الكتاب فى يوم السبت من شهر رمضان تاريخ سنة اربع وسبعين وثمانمائة .

ÜÇÜNCÜ KISMIN ŞERHLERİNİN YAZMA NÜSHALARI

at-Taftāzānī

6. Nüsha: Nr. 5520. Çok yıpranmış kahverengi meşin cild içinde, 157 varak. Sertabı ve miklebi kopmuştur. Kağıdı âbâdidir. Eserde su tahribi vardır. 26.5x17.5 (20x12) cm ebadında, başka başka satırlı, nesih. قوله lafzı, kırmızı mürekkeb ile yazılmıştır.

Eserin istinsah kaydı yoktur.

Başı:

خير يوشح به صدر الكلام واحسن حديث يرشح لمقتضى المقام حمد لله الذى خلق الانسان وعلمه البيان ... وبعد بعثنى فرط الشغف بتتبع الخواص لتراكيب البلغاء ... واجعل الفاضل من اوقاته والفاصل بين ساعاته وآونة فتراته وازملة راحاته لشرح القسم الثالث من مفتاح العلوم ...

Sonu (157[b]):

ومنها جعل البيت مبالغة من جميع الحروف التسعة والعشر بلا زيادة ونقصان .

7. Nüsha: Nr. 5519. Siyah gömme şemseli meşin cild içinde, 198 varak. Şemseli ve mikleblidir. Kağıdı âbâdidir. İlk varaklar kurt yenikli olup, tamir görmüştür. 26.5x15.5 (17x9.5) cm ebadında, 29 satırlı, talik. **قوله** lafızları, kırmızı mürekkeb ile yazılmıştır.

Eser, h. 812 (m. 1409) tarihinde Şam'da istinsah edilmiştir. Temellük kaydında (1[a]), Yahyā b. Ivāz ismi vardır.

Başı: (bk. burada, 6. Nüsha).

Sonu (196[a]):

والله المسؤل لتيسر لامال والمشكور على ما اقاحى عن النوالد وله الحمد على كل حال والصلة على رسوله وآله .

İstinsah kaydı (196[a]):

تم الكتاب بعون الملك الوهاب يوم ثالث عشر من لشهر المبارك فى الحجتسنة اثنى عشر وثمانمائة فى بلدة الشام ... على يد اضعف عباد الله جرما واعظم جرما شمس الدين غفر الله له ولوالديه .

as-Sayyid aş-Şarīf al-Curcānī:

8. Nüsha: Nr. 4963. Koyu kahverengi gömme şemseli meşin cild içinde, 328 varak. Sertab ve miklebi kopmuştur. Tezhibli bir serlevhası vardır. Şirâzesi dağılmış olan bu eserin 1[b] ve 2[a] varakları altın cetvelli olup, diğerleri cetvelsizdir. Kağıdı âherli ve su yolu fligranlıdır. 24x15.5 (15.5x8) cm ebadında, 21 satırlık, talik. قوله ، قلت ، قال lafızları kırmızı mürekkeb ile yazılmıştır. Muhtelif yerlerde ilâveler mevcuddur.

Eser, h. 803 (m. 1400) tarihinde istinsah edilmiştir. Temellük kaydında (1[a]), müderris Seyyid Muhammed (h. 1219 tarihli) ve Seyyid Mahmûd isimleri zikredilmiştir.

Başı:

نحمدك اللهم على ما هديتنا اليه من دقائق المعانى ببدايع البيان واطلعنا عليه من حقائق المثانى بذ رايع البرهان وبعد فقد طال ما جال فى صدرى ودار فى خلدى ان ارتبّ للقسم الثالث من مفتاح العلوم شرحا ...

Sonu (328[a]):

ونسأل الله سبحانه ان ينفع به المستر شدين وان وقد نجز الفراغ من تأليفه اواسط شوال من سنة ثلث وثمانمائة وحسبنا الله ونعم الوكيل ونعم المولى ونعم النصير .

9. Nüsha: Nr. 7532. Sırtı parçalanmış meşin, kapakları mukavva cild içinde, 171 varak. Sertabı ve miklebi kopmuştur. Kağıdı âherlidir. 28x18.4 (21.2x12.5) cm. ebadında, 29 satırlı, talik. Sayfaların kenar ve ortalarında ilaveler vardır. قال قوله lafızları, kırmızı mürekkeb ile yazılmıştır.

Eser, h. 835 (m. 1431) yılında istinsah edilmiştir. Temellük kaydında (1[a]), Hâcegân-ı dîvân-ı hümâyun Osmân Şehdî mührü vardır.

Başı ve sonu: (bk. burada, 8. Nüsha).

İstinsah kaydı (171[a]):

قد وقع الفراغ بقدر الوسع والامكان ... على يد الضعيف الفقير الحقير المحتاج الى رحمة ربه در ويش محمد سنة خمس وثلثين وثمانمائة اللهم اغفر لكاتبه...

10. Nüsha: Nr. 7315. Sırtı bez, kapakları mukavva yıpranmış cild içinde, 272 varak. İlk varak tamir görmüştür. Kağıdı aherlidir. Sayfaların kenar ve ortalarında ilâveler vardır. 26x16 (b. b.) cm. ebadında, b. b. satırlı, talik.

İstinsah ve temellük kaydı yoktur. Sadece müstensih vardır.

Başı ve sonu: (bk. burada, 8. Nüsha).

Müstensih:

كتبه الفقير احمد بن سليمان البرسوى .

11. Nüsha: Nr. 5521. Koyu kahverengi gömme şemseli meşin cild içinde, 187 varak. Sertablı ve mikleblidir. Kağıdı aherlidir. 26.5x16.5 (18.5x10) cm. ebadında, 25 satırlı, talik. قال أقول lafızları, kırmızı mürekkeble yazılmış olup, sayfa kenarlarında ilâveler mevcuddur.

İstinsah kaydı yoktur. Temellük kaydında (1[a]), Hacı Mahmûd (h. 918 tarihli), Abu'l Fadl Karaçelebî ve Ahmed Trabzonî (h. 1160 tarihli) isimleri vardır.

Başı ve sonu: (bk. burada, 8. Nüsha).

Yahyā b. Yūsuf as-Sayrāmī:

12. Nüsha: Nr. 6704. Siyah cedîd cild içinde, 148 varak. Sertablı ve mikleblidir. Kağıdı aherli, su yolu fligranlıdır. 18.5x13.5 (13x7.7) cm. ebadında, 23 satırlı, talik. اقول قال lafızları, kırmızı mürekkeb ile yazılmıştır. İlk varak tamir görmüştür.

Şârih as-Sayramī'nin kendi hattıyla yazılmıştır.

Başı:

الحمد لله الذى تتابعت عوارف لدنه وتسافعت روادف نعمه ... وبعد فان اشرف المقاصد والمطالب ... طلع غوا مض التفسير والتأويل القسم الثالث من مفتاح العلوم ...

Sonu (148[a]):

وقلنا كلوا اواضرب قايلا انت يا موسى كلوا واشربوا من ذلك .

İbn Kemâl Paşa (Şemseddîn Ahmed b. Süleyman)

13. Nüsha: Nr. 4960/1. Açık sarı gömme şemseli, meşin bir cild içinde, 104 varak. Sertablı ve mikleblidir. Kağıdı aherli, su yolu fligranlıdır. 20.5x14.5 (14.5x7) cm ebadında, 25 satırlı, talik kırması, 1. ve 2. varak hariç, diğerlerinde pek nâdiren ilâveler vardır. Bu eser, mecmûanın 1[b]-104[b] varakları arasında yer almaktadır.

İstinsah kaydı yoktur. Bu eserin ismi, "Tagyir al-Miftah"tır.

Başı:

القانون الاول فيما يتعلق بالخير قلم مباحث لسبقة فى الاعتبار وذلك لكرنسه اقدم فى الا سقاق ...

Sonu (104[b]):

والسيف مقروب الى ههنا انتهت السخة الشريفة والحمد لله تعالى على التمام وعلى رسوله افضل التحية والسلام وآله وصحبه الكرام .

14. Nüsha: Nr. 4960/2. Bu eserin ismi, "Hāşiya 'alā Şarh al-Miftāh'tır. Nüsha tavsifi için bk. burada, 13. Nüsha.

Eser, h. 1036 (m. 1626) tarihinde istinsah edilmiştir.

Başı:

بسملة الحمد لله حق حمد والصلة على محمد وآله وصحبه قال القسم الثالث اقول صنّف المصنف رح كتابه فى علم الادب وهو عنده معروف بما يحترزبه عن الخطأ فى كلام العرب محصر فى ستة انواع اللغة والصرف والاشتقاق والنحووالمعانىوالبيان...

Sonu (217[a])

فانه اذا قيل مثلا من نسل قريش لا يراد من قريش ابو القبيلة .

İstinsah kaydı (217[a]):

تمت بعون الله تعالى وتوقيقه فى اليوم الثانى من صفر الخير لسنة ست وثلثين والف من هجرة من له العز والشرف .

15. Nüsha: Nr. 7130. Sırtı ve çıhar kenarı meşin, kapakları kağıt kaplı cild içinde, 123 varak. Sertablı, miklebli ve şirâzelidir. Kağıdı aherli, su yolu fligranlıdır. 21x13 (12.5x7) cm ebadında, 15 satırlı, talik. **قوله** lafızları, başlık halinde, kırmızı mürekkeb ile yazılmıştır.

İstinsah ve temellük kaydı yoktur.

Başı:

بسملة قال وذلك لكونه اقول اى سبق الخبر فى الاعتقاد يعنى فى اعتبار البلغه لكون الخبر اقدم ...

Sonu (122[a]):

ولا يخفى ما فى البدل من الفضل الحمد لله على التمام وللرسول افضل السلام تم .

Bu mezkûr nüshaların haricinde, nr. 4888/19'daki eserin 284[a]-307[b] varakları arasında bulunan ve istinsah tarihi olmayan nüsha, at-Tarsūsī'nin "Hulāsa al-Miftāh"ı'dır.

AL-MUFASSAL

Arap gramerinin bu mühim eserinin müellifi, az-Zamahşarī diye tanınan Abu'l Kāsım Cār Allāh Mahmūd b. 'Omar b. Ahmed'dir[1]. Bu âlim, h. 467 (m. 1075) yılında Zemahşer'de dünyaya gelmiştir[2].

Kaynaklar, az-Zamanşarī'nin âilesi hakkında teferruatlı bir malumat vermezler. Ancak onun dindar ve mütevâzi bir âileye mensup olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Aksā'l-arab (I, 298)'de, babası Omar'ın, Zemahşer'in bir mahalle mescidinde imâmlık yaptığı kaydedilmiştir. İlk bilgilerini kendisine borçlu olduğu babası, büyük bir ihtimalle siyâsî bir sebepten dolayı hapsedilmiş ve son senelerini hapiste geçirmişti[3].

az-Zamahşarī, bazı kaynakların bildirdiğine göre, çocukluğunda ilim tahsili için Buhara'ya giderken hayvandan düştüğü[4], büyük bir ihtamalle de bir kar fırtınasında donduğu için bir ayağını kestirmek ve takma bacakla yürümek mecburiyetinde kalmıştı[5]. Bunun üzerine babası, bundan sonra bir işe yaramaz, bâri terzilik sanatına vereyim, zira bu sanatta ayağa ihtiyaç yoktur, der. Bu sözleri işiten az-Zamahşarī, babasından kendisini Hârizm'e götürüp bırakmasını rica eder. Babası da, onun isteğini yerine getirir ve Hârizm'de bir medrese hücresine yerleştirir. az-Zamahşarī, kısa bir süre içinde Hârizm'de mûtezilî inançlarını yayan ve zamanının lügat, nahiv ve tıp sahasında sayılı âlimlerinden olan Abū Mużar Mahmūd b. Carīr aż-Ẓabbī (ölm. 507/113)'nin meclisine katılıp, edebiyat ilimlerini tahsil eder. Bu sırada o, bu ilk hocasından[6], mûtezile akidesinin esaslarını öğrenmiştir. az-Zamahşari'nin üstün bir kabiliyete sahip olduğunu gören az-Zabbi, ona karşı her türlü maddi ve manevi yardımı gösterir[7]. Böylece az-Zabi, onun bir ziyârete gittiğinde, kendisini karşılayan hizmetçiye "efendine kapıda Abu'l Kāsım al-Mūtezilī'nin olduğunu söyle"diyecek kadar ileri derecede mûtezilî fikre gönül vermesine sebep olur[8].

az-Zamahşarī'nin, zamanının büyük devlet adamlarıyla ilişki kurduğu da görülmektedir. Nitekim az-Zamahşarī'nin gençlik devresi, ilmî ve edebî faaliyetleri teşvik ve himâye etmiş olan Sultan Melikşâh (ölm. 485/1092)'ın zamanına tesâdüf eder. Bu sıralarda az Zamahşarī, Nizâmü'l-Mülk için yazdığı bir kasîdede zamandan şikâyet etmekte, kâbiliyet ve üstünlüğünü överek yüksek bir makama getirilmesini istemektedir[9]. Ancak az-Zamahşarī, Nizâmü'l-Mülk'den beklediği ilgiyi görememiştir. Daha sonra umduğunu bulamayan az-Zamahşarī, Hârizm'den Horasan'a gider[10]. Orada meşhûr münşîlerden Mucīr ad-davla Abu'l Fath 'Alī b. al-Husayn al-Ardastānī ile münâsebet kurar ve ona nahve dâir "Şarh abyāt Sībavayh" ile "al-Unmūzac" adlı eserlerini takdim eder[11]. Buna karşılık Mucīr ad-davla, ona bir at ve bin dinâr verir[12]. Horasan'dan da İsfahân'a geçen az-Zamahşarī, burada da Melikşâh'ın oğlu Muhammed ile temas kurduğu methiyesinden anlaşılmaktadır[13]. Bir ara Haleb şehrinde de bulunmuşsa da, ne yaptığı bilinmemektedir[14].

Daha önce birkaç defa hacca giderken uğradığı Bağdâd'da[15], meşhûr âlimlerden istifâde etmişti. Nitekim, 'Alī b. Muzaffar an-Nīsābūrī (ölm. 493/1100) ve Abū Mansūr b. Nasr al-Hārisī'den sadece hadîs; hanefî fakîhlerinden olan Kāzī'l-kużāt Abū 'Abd Allāh Muhammed b. 'Alī ad-Dāmaġānī (ölm. 498/1104)'den hadîs ve fıkıh öğrendi ve Abu's-Sa'ādet İbn aş-Şacarī (ölm. 542/1148)'den nahiv ve edebiyat dersleri almıştı[16].

1 'Alī b. Yūsuf al-Kıftī, İnbāh ar-ruvāt 'alā anbāh an-nuhāt (Kahire, 1363), III, 265; İshak hocası Ahmed Efendi, Aksā'l-arab fī tarcamat al-Mukaddimat al-adab (İstanbul, 1313), I, 298; İbn Hallkān Vafayāt al-a'yān ve anbā anbā'az-zamān (Nâşir Dr. İhsān 'Abbās, Beyrut, 1397), V, 168; Şazarat az-zahab, IV, 118; İbn Taġribardi, an-Nucūm az-zāhira fī mulūk Mısr va'l-Kāhira (Kahire, 1348-1375), V, 274; Buġyat alvu'āt s. 388; İbn Kutlūbuġā Tāc at-tarācim, Süleymaniye kütüphanesi Ayasofya bölümü, nr. 3451, vrk. 106[b].

2 İnbāh, III, 266; Vafayāt, V, 173; Şazarāt, Iv, 121, Tāc, Sül., ktb., Ayasofya böl., nr. 3451, vrk. 106[a]. Ancak İbn Kasīr (al-Bidāya va'n-nihāya, Kahire, 1932, XII, 219)'in kaydına bakılarak 538 (1144) senesinde 76 yaşında iken öldüğü kaydına bakılarak, onun 462 (1069) senesinde doğmuş olması ihtimâli çok zayıftır. Zirâ bu durumda henüz 17 yaşında iken, Nizâmül-Mülk (ölm. 485/1092)'e sunup, içinde eserlerinden bahsederek yüksek mevki talebinde bulunduğu kasidesini yazması güç izah edilebilir. (bk. Nuri Yüce, Zemahşerī, İA, XIII, 509).

3 İ.A., XIII, 509.

4 İnbāh, III, 268; Yākūt al-Hamavī, İrşād al-arīb ilā ma'rifat al-adib (nşr. Margouliouth, Kahire, 1907-1925), XIX, 126 vd.; aynı müellif, Mu'cam al-udabā (Beyrut, tarihsiz), XIX, 127.

5 Vafayāt, V, 169; 'Abdallāh b. as'ad al-Yāfi'ī, Mir'āt al-cinān (Beyrut, 1390), III, 269; Aksa'l-arab, I, 299. Rivāyete göre az-Zamahşeri, çocukken yakaladığı bir serçeyi iple ayağından bağlamış ve kırılmasına sebep olmuş, bunun üzerine annesi "serçenin ayağını kırdığın gibi, Allah'da senin ayağını kırsın" şeklinde bedduâ etmiştir. (İnbāh, III, 268; Vafayāt, V, 169).

6 az-Zamahşari, bu hocasına mersiye yazmıştır (bk. Mu'cam aludabā, XIX, 127; an-Nucūm az-zāhira, V, 274).

7 İ.A. XIII, 510'dan naklen Dīvān, vrk. 159[b].

8 Aksa'l-arab, I, 298.

9 İ.A., XIII, 510'dan naklen Dīvān, vrk. 165[a-b]

10 Aynı eser, vrk. 63[b]; İnbāh, III, 266.

11 İA, XIII, 510'dan naklen Dīvān, vrk. 38[a], 39[a].

12 İnbāh, III, 267.

13 İA, XIII, 510'dan naklen Dīvān, vrk. 149[b].

14 Vafayāt, V, 173; Mir'āt al-cinān, III, 271.

15 İnbāh, III, 266; Aksā'l-arab, I, 298; Abu'l Farac İbn al-Cavzī, al-Muntazam fī tārīh al-mulūk va'l-umam (Haydarâbâd, 1355), x, 112; Şazarāt, V, 119.

16 Mu'cam al-udabā, XIX, 127 vd., Buġya, s. 388; Calāladdīn as-Suyūtī, Tabakāt al-mufassirīn, Sül., ktb., Yeni cami böl., nr. 872/1, vrk. 23[b]; Aksā'l-arab, I, 298.

Bilhassa nahiv, lügat ve edebî ilimlerde kendisini yetiştiren az-Zamahşarī, h. 512 (m. 1118) yılında yakalandığı şiddetli bir hastalıktan sonra Mekke'ye gitti[17]. Orada Şerîf Abu'l Hasan 'Alī b. Hamza b. Vahhās (ölm. 550/1155), az-Zamahşarī'ye çok iltifatta bulundu. Hatta her ikisi karşılıklı birbirlerine dostane şiirler yazdılar[18]. İlerde az-Zamahşarī yakın alâka gördüğü ve meşhûr tefsirini teşvikiyle[19] yazmaya başladığı mûtezilî olan İbn Vahhâs'la ilmî mütâlaa ve teâtilerde bulunacaktır[20]. Bu sıralarda az-Zamahşarī, Hicâz bölgesini dolaşarak, çeşitli kabilelerin dili, edebiyatı, örf ve âdetleri hakkında geniş malumat edindi[21]. Kendisine uzun süre Mekke ve havâlisinde ikâmet etmesinin sebebi sorulduğunda, "bulamadığım kalbi, bulabildiğim yerdir" şeklinde cevap verir[22]. Az-Zamahşarī, iki yıl sonra tekrar Hârizm'e döndü. Fakat kısa bir süre sonra tekrar Mekke'ye geldi. Yolda Şam'a uğrayarak, buranın hâkimi Tâcü'l-mülûk Böri b. Tuğtekin (ölm. 525/1131) ile görüştü[23].

Bulunduğu her şehirde halkın etrafına toplanıp, kendisinden ilim tahsil ettiği[24] az-Zamahşarī, h. 533 (m. 1138) yılında Mekke'den Hârizm'e dönerken Bağdâd'a uğradı. Burada büyük ilgi gören ve dil ve edebiyat âlimi Hibat Allāh b. aş-Şacarī (ölm. 542/1148) tarafından şiirle takdir edilen[25] az-Zamahşarī, bir taraftan ders okuturken, diğer taraftan da Abū Mansāūr al-Cavālīkī, gibi büyük âlimlerin derslerine devam ederek, 66 yaşında olmasına rağmen icâzet aldı. Bu arada hiç evlenmediği anlaşılan az-Zamahşarī, pek çok talebe yetiştirmiştir. En meşhur talebeleri şunlardır[26]: Zemahşer'de Abū 'Amr 'Amir b. al-Hasan as-Sammār, Taberistan'da Abu'l-Mahāsin İsmā'īl b. 'Abidillāh at-Tavīlī, Abīvard'de Abu'l-Mahāsin 'Abd ar-Rahīm b. 'Abdillah al-Bazzār, Semerkand'da Abū Sa'd Ahmed b. Mahmūd as-Şāşī, Hârizm'de Abū Tāhir Sāmān b. 'Abd al-Malik al-Fakīh, al-Muvaffak b. Ahmed al-Makkī al-Hārizmī (ölm. 568/1172), 'Alī b. Muhammed al-'Amarānī al-Havārizmī (ölm. 560/1165), Abu'l Fażl Muhammed b. Abi'l Kāsım b. Bāycuk al-Bakkal al-Hārizmī (ölm. 562/1167) ve Abū Yūsuf Ya'kūb b. 'Alī b. Muhammed al-Balhī. Aynı zamanda az-Zamahşarī'nin kemâlini vecîz sözlerinden de anlamaktayız. Nitekim o, "İlim ders ve telkîndir, müsvedde yapmak ve güzel yazmak değildir"[27] ve "Ahmak, nezle kimsenin gülden istifâde edemediği gibi, hikmetin lezzetini alamaz"[28] buyurur.

Amelde hanefî itikadda mûtezilî olan[29] az-Zamahşarī, Bağdâd'dan Hârizm'e geçmiş, birkaç yıl sonra, hakkında bilgi veren bütün kaynakların ittifak ettiği üzere, h. 538 (m. 1144) senesinde Ceyhun ırmağı kıyısındaki Kurkanç (al-Curcānīya)[30] kasabasında vefât etmiştir[31].

Tefsîr, hadîs, kelâm, edebî ilimler ve şiire dâir eserleriyle takdir kazanan az-Zamahşarī, gerek muâsırı gerekse muahhar ilmî muhitlerde, ilminin genişliği, faziletinin çokluğu ve zekâsının parlaklığı ile anılmıştır[32].

az-Zamahşarī'nin eserlerini sahalarına göre şöyle sıralayabiliriz[33]:

I. İslâmî ilimlerle ilgili eserleri: 1. al-Kaşşāf'an hakkā'ik ġavāmiz at-tanzīl ve 'uyun al-akāvil fī vücūh at-ta'vīl, 2. Nukat al-a'rab fī ġarīb al-i'rāb fi'l-Kur'ān, 3. al-Minhāc fī uşūl ad-dīn, 4. Mu'cam al-hudūd, 5. Ru'us al-masā'il, 5. Ẓallāt an-nāşid va'l-rā'iz fi'l-farā'iż, 7. Manāsik al-Hacc, 8. Muhtasar al-muvāfaka bayn ahl al-bayt va's-sahāba, 9. Şarh muhtasar al-Kudūrī, 10. al-Fā'ik fī ġarīb al-hadīs.

II. Dil ile ilgili eserleri: A. Nahivle ilgili eserleri: 11. al-Mufassal, 12. al-Unmūzac, 13. al-Muhāccāt ve mutammim mahāmm arbāb al-hācāt fī'l-ahācī va'l-uġlāūtāt fi'n-nahv, 14. al-Mufrad va'l murakkab (veya al-Mufrad va'l-mu'allaf), 15. Mas'ala fī kalimat aş-şahāda, 16. al-Amālī fi'n-nahv, 17. Şamīm al-'arabīya. B. Lügat ile ilgili eserleri: 18. Asās al-balāġa, 19. Mukaddimat al-adab.

17 İ.A., XIII, 510'dan naklen Dīvān, vrk. 73[a-b]

18 Aynı eserden naklen Dīvān, vrk. 47[a-b]

19 İ.A., XIII, 510'dan naklen Dīvān, vrk. 9a, 138[b], 203[a-b]; İnbāh, III, 268.

20 İrşād, XIV, 85-90; İnbāh, III, 268; an-Nucūm az-zāhira, V, 274.

21 al-Bidāya, XII, 219; İnbāh, III, 266.

22 İnbāh, III, 266.

23 İA, XIII, 510.

24 İnbāh, III, 266; Tabakāt, Sül., ktb., Yenicami böl., nr. 872/1, vrk. 23[b]

25 Mu'cam al-udabā', XIX, 128.

26 Geniş bilgi için bk. İA, XIII, 510.

27 Navābiġ al-kalīm, Sül., ktb., Ayasofya böl., K. 4339, vrk. 12[b]

28 Aynı eser, vrk. 24[b]

29 Aksā'l arab, I, 298; Tāc, Sül., ktb., Ayasofya böl., K. 3451, vrk. 106[b]; Vafayāt, V, 170.

30 Nuri Yüce, bu kelimeyi Ürgenç diye kaydetmiştir (bk. İA, XIII, 510).

31 al-Bidāya, XII, 219; İnbah, III, 268; Vafayāt, V, 173-174; Sazarāt, IV, 121; Cavāhir, Sül., ktb., Damad İbrahim Paşa böl., nr. 508 vrk. 185[a].

32 Mu'cam al-udabā' XIX,126;an-Nucūm,V, 274; Buġya, s. 388.

33 Geniş bilgi için bk. Aksā'l arab, I, 298-299; İnbāh, III, 265; Vafayāt, V, 168; Mu'cam al-udabā, XIX, 133-135; Buġya, s. 388; an-Nucūm, V, 274; Şazarāt, IV, 119; Mu'cam al-mualliflīn, XII, 186; GAL, I, 290-293; Suppl., I, 510-513; Nuri Yüce, Zemahşeri, İA, XIII, 511-514.

III. Edebiyat ile ilgili eserleri: 20. Navābiġ al-kalīm, 21. Atvāk az-zahab (veya an-Nasā'ih as-siġār, 22. Makāmāt (veya an-Nasā'ih al-kibār), 23. Rabī'al-abrār, 24. al-Mustaksā fi'l amsāl, 25. A'cab al-'acab fī şarh lāmiyat al-'arab, 26. Dīvān, 27. Nuzhat almusta'nis 28. ad-Durar ad-dā'ir al-muntahab fī kināyāt ve isti'ārāt ve taşbīhāt al-'arab, 29. al-Kistās fi'l-'arūz, 30. Marsiya 'alā Abī Muzar, 31. al-Kasīda al-Ba'ūzīya, 32. Kasīda 'alā azālī, 33. al-Kaşf fi'l kirā'at.

IV. Zemahşerî'nin sâdece adları bilinen eserleri: 34. Dīvān hutab, 35. Dīvān ar-rasā'il, 36. Dīvān at-tamassul, 37. al-Muntahāb min żallat an-nāşid, 38. Nasā'ih al-mulūk, 39. Risālat al-asrār, 40. ar-Risālat al-mubkiya, 41. ar-Risālat an-nāsiha, 42. Savā'ir al-amsāl, 43. Şarh abyāt al-Kaşşāf, 44. Sarh abyāt Kitāb Sībavayh, 45. Tasliyat aż-żarīr, 46. Ziyādāt an-nusūs, 47. 'Akl al-kull.

V. Hal tercümesine âit eserleri: 48. Hasā'is al-'aşara al-kirām al-barara, 49. Şakā'ik an-Nu'mān fī manākib an-Nu'mān al-İmām Abū Hanīfa, 50. Şāfī'l-'iyy kalām aş-Şāfi'ī, 51. Mutaşābih asāmi'r ruvāt, 52. Makālāt, 53. Tilbat al-'ufāt fī şarh at-tasarrufāt.

az-Zamahşarī, al-Mufassal adlı eserinde arapça ilmini kendine nasip eden Allah'a hamdederek başlar. Çünkü kendi ifâdesiyle bu ilim, fıkıh, tefsir ve hadis gibi islâmî ilimleri öğrenmeye vasıtadır[34]. Aynı zamanda irab sanatı için, al-Mufassal adındaki bu eserini inşadda bulunduğunu[35] zikreden az-Zamahşarī, birçok kaideleri bu eserinde topluca verdiğini bildirir[36].

Meşhûr âlim az-Zamahşarī, bu arapça dilbilgisi kitabında, önce öz olarak gramer kaidelerini anlatır, sonra da misâl verir. Eserini güzel bir tertip içinde sunan az-Zamahşarī, âyet-i kerîmeler[37] başta olmak üzere, birçok nahiv âlimlerinden, ediplerden ve şâirlerden istişhadlarda bulunur[38]. Ayrıca o, eserini isimler,fiiller, harfler ve müşterek (eş anlamlı kelimeler) şeklinde dört bölümde ve bunların tâli konularını da fasl halinde vererek izah eder. Bu arada al-Mufassal'ın muhtevâsını, konu başlıklarını (Yusufağa ktb., nr. 4928'deki al-Mufassal'ın el yazmasına göre) sıralayarak sunmaya çalışalım:

القسم الاول فى الاسمه (٢ب)، ومن مصناف الاسم اسم الجنس (٢ب)، ومن اصناف العلم (٣آ)، ومن اصناف الاسم المعرب(٦ آ)، المرفوعات (٧ب)، الفاعل (٧ب)، المبتدأ والخبر (٨ آ)، خبر ان واخواتها (١٠ب)، المنصوبات (١٢ آ)، المفعول المطلق (١٢ آ)،المفعول به (١٣ب)،المفعول فيه (٢٤ب) المفعول معه (٢١ب)، المفعول له (٢٢ آ)، الحال (٢٢آ) تم تمييز (٢٤ب)،الاستثنه (٢٥ب)،ا لمجرورات(٣٠ آ)، اضافة (٣٠ آ)، التوابع (٣١ب)، الصفة (٣٦ب)، البدل (٤٠ آ)، عطف بيان (٤١ آ)، عطف بالحروف (٤١ب)، الاسم المبنى (٤٢ آ)، الضمير (٤٤ آ) ا سمه الاشارة (٤٦ آ)، الموصولات (٤٦ب)، ا سمه الافعال (٥٠ب)، الظرف (٥٥ب)، المركبات (٥٧ب)، الكنايات (٥٩ب)، من اصناف الاسم المثنى (٦١ب)، ومن اصناف الاسم المجموع (٦٢ب)، ومن اصناف الاسم المنكر المؤنث (٦٩ آ)، ومن اصناف الاسم المصغر (٧٢ آ)، ومن اصناف الاسم المنسوب (٧٥ آ)، ومن اصناف الاسم اسمه العدد (٧٩ آ)، ومن اصناف الاسم المقصور والممدود (٨٥ب)، ومن اصناف الاسم الأسمه المتصلة (٨٦ب)، المصدر (٨٦ب)، اسم الفاعل (٩٠ب)، اسم المفعول (٩٢ آ)، الصفة المشبهة (٩٢ آ)، الفضل التفضيل (٩٤ آ)، اسمه الزمان والمكان (٩٧ آ)، اسم الآلة من اصناف الاسم الثلاثى(٩٩ب)، من اصناف الاسم الرباعى (١٠١ آ) ومن اصناف الاسم الخماسى (١٠٣ آ)، القسم

[34] al-Mufassal, Yusufağa ktb, nr. 4928, vrk. 1a
[35] Aynı eser, vrk. 2a.
[36] al-Mufassal, Yusufağa ktb., nr. 4928, vrk. 2b.
[37] Aynı eser, vrk. msl. 9b, 10b, 47a, 71a, 97a.
[38] Aynı eser, vrk. msl. 59a, 81b, 98b (قال خليل); 9b, 14a, 52b, 64b, 67b, 122b (قال سيبويه); 96b (عن الكسائي); 113b (القراء); 29b, 36b (اجازةالعبرد); 149a (أنشد ابن الأعرابي); 71b (قول فرزدق); 49b, 118b (قالجرير); 28b, 30b, 58b (قال ذوالرمة); 69b (قال النابغة); 34a, 68a (قال الكميت); 52b (قال الأخفش); 35a, 37a, 72a (قول الأعشى) vb.

حرف التنوين (٢٠١ب)، ومن اصناف الحرف النون المؤكدة (٢٠٣ آ)، ومن اصناف الحرف هاء السكت (٢٠٥ آ)، ومن اصناف الحرف شين الوقف (٢٠٥ب)، ومن اصناف الحرف حرف الانكار (٢٠٥ب)، ومن اصناف الحرف حرف التذكير (٢٠٧ب)، المشترك الامالة (٢٠٩ب)، ومن اصناف المشترك الوقف (٢١٥آ)، ومن اصناف المشترك القسم (٢٢١ آ)، ومن اصناف المشترك تخفيف الهمزة (٢٢٥ب)، ومن اصناف المشترك التقاء الساكنين (٢٢٩ب)، ومن اصناف المشترك حكم اوائل الكلم (٢٣١ آ)، ومن اصناف المشترك زيادة الحرف (٢٣٣ آ)، ومن اصناف المشترك ابدال الحروف (٢٣٧ب)، ومن اصناف المشترك الاعلال (٢٤٧ب)، القول فى الواو واليا فاين (٢٤٩ب)، القول فى الواو واليا عينين (٢٥١ب)، القول فى الواو واليا لامين (٢٦١ب)، ومن اصناف المشترك الا دغام (٢٧١ آ)

الثانى فى تصنيف الافعال (١٠٣ب)، الفعل الماضى (١٠٣ب)، ومن اصناف الفعل المضارع(١٠٣ب)، ومن اصناف الفعل الامر (١١٧ آ)، ومن اصناف الفعل المتعدى (١١٧ب)، ومن اصناف الفعل العل المبنى (١١٩ب)، افعال القلوب (١٢٣ آ)، ومن اصناف الفعل الافعال الناقصة (١٢٥ب)، افعال المقاربة (١٣٦ب)، ومن اصناف الفعل فعلا المدح والذم (١٣٥ آ)، ومن اصناف الفعل فعل التعجب (١٣٩ آ)، ومن اصناف الفعل الثلاثى (١٤١ آ)، ومن اصناف الفعل الرباعى (١٤٩ب)، القسم الثالث فى تصنيف الحروف (١٥١ب)، ومن اصناف الحرف حروف الاطفة (١٥١ب)، ومن اصناف الحرف المشبهة بالفعل (١٥٩ب)، ومن اصناف الحرف حروف الاطفة (١٧١ب)، ومن اصناف الحرف حروف النفى (١٧٥ب)، ومن اصناف الحرف حروف التنبية (١٧٩ آ)، ومن اصناف الحرف حرف النداء (١٧٩ب)، ومن اصناف الحرف حروف التصديق والايجاب (١٨١ آ)، ومن اصناف الحرف حروف الاستثناء (١٨١ب)، ومن اصناف الحرف حرفا الخطاب (١٨٣ آ)، ومن اصناف الحرف حروف الصلة (١٨٣ب)،ومن اصناف الحرف حرفا التفسير (١٨٣ آ)، ومن اصناف الحرف حرفان المصطريان (١٨٥ب)، ومن اصناف الحرف حروف التحضيض (١٨٧ آ)، ومن اصناف الحروف حروف التقريب (١٨٧ب)،ومن اصناف الحرف حروف الاستقبال (١٨٩ آ)، ومن اصناف الحرف حرفاالاستفهام (١٨٩ب)،ومن اصناف الحرف حرفاالشرط (١٩١ب)، ومن اصناف الحرف حرف التعليل (١٩٥ب)، ومن اصناف الحرف حرف الردع (١٩٧ آ)، اللامات (١٩٧ب)، فامالام (١٩٧ب)، ومن اصناف الحرف تاء التانيث الساكنة (٢٠١ آ)، ومن اصناف الحرف

AL-MUFASSAL'IN YAZMA NÜSHALARI[39]

1. Nüsha: Nr. 4928/1. Koyu kahverengi, şemseli ve zencirekli, biraz yıpranmış meşin cild içinde, 173 varak. Kağıdı âbâdidir. 17x12.5 (12.5x10) cm. ebadında, 17 satırlı, nesh. Baştaki sayfa kenarları yıpranmış olup, cetvelsizdir. Konu başlıkları ve fasllar siyah kalın mürekkeb ile yazılmıştır. Mecmûanın 174a-193b arasında, al-Mufassal'ın bazı kelimelerinin şerhi yer almaktadır.

Eser, h. 650 (m. 1252) tarihinde istinsah edilmiştir. Temellük kaydı mevcud değildir.

Başı:

خير كتبه فر عجم خلقه ولكن عربه لا يعيدون عن الشعوبية مسائلة للحق الأبلج وزيغا عن سبق الضهج واللذى يقض منه العجب حل هر طله فى قلة انصافهم وفرط جورهم واعتبارهم وذلك انهم

[39] Nüshalar, istinsah tarihinin önceliğine göre, sıraya konuldu.

Sonu (172^{b}-173^{a}):

وان شئت قلت حذفت التاء المزيدة وابدلت التاء
مكان الطاء وقالوا بلعنبر وبلعمان فى بنى العجلان
وعلمه بنى فلان اى على الماء قال غداة طفت علمه
. بكر بن وائل وعاجب صدور الخيل شطرتميم واذا
كانوا ممن يحذفون مع امكانه الا دغام فى يتسع
ويتقى فهم مع عدم امكانه .

İstinsah kaydı (173^{a}):

تمت هذا الكتاب على يد العبد الضعيف النحيف
الراجى الى ربه اللطيف حميد بن محمد عاركسان
السمرقندى فى يوم الاربعاء من شهر رمضان سنة
اربعين وسبعمائة .

3. Nüsha: Nr. 4935. Koyu kahverengi, gömme şemseli ve zencirekli, biraz yıpranmış meşin cild içinde, 119 varak. Kağıdı, âherli, su yolu fligranlıdır. İlk ve son sayfalar tamir görmüştür. Cetvelsiz olup, cümle başlarının üzerine kırmızı çizgi çekilmiştir. Ayrıca mevzû başlıkları ve fasıllar da kırmızı mürekkeb ile yazılmıştır. Yer yer kurt yenikleri mevcuddur.

Eser, h. 759 (m. 1357) yılında istinsah edilmiştir. Temellük kaydında (1^{a-b}), Muhammed b. İshak ismi geçmektedir.

Başı ve sonu: (bk. burada, 2. Nüsha).

İstinsah kaydı (119^{b}):

تم الكتاب المفصل فى صنعة الاعراب بحمد الله
تعالى فى اواخر شعبان سنة تسع وخمسين وسبعمائة
نمقه العبد الضعيف الراجى رحمة ربه احمد فى بن
غفار الحسن الغياليغي هو الملقب بحميد ...

4. Nüsha: Nr. 272. Sırtı kırmızı, kapakları kahverengi gömme şemseli meşin cild içinde, 67 varak. Sertablı, miklebli ve şirâzelidir. Kağıdı âherli, su yolu fligranlıdır. 25x12.5 (13.5x6.5) cm. ebadında, 19 satırlı, talik. Metinler cetvel içinde olup, sayfa kenarlarında bazı ilaveler vardır. Ayrıca mukaddimede,

لا يجيدون علما من العلوم الا سلا سية فقهها
وكلاهما وعلى تفسيرهما واجبارهما الا وافقاره
الى العربية ...

Sonu (173^{a}):

تم الكتاب المفصل وبالله التوفيق والحمد لله
وحده والصلوة على خاتم الرسل الهادى لا قوم السبل
المصطفى محمد وآله وصحبه الكرام وسلم تسليما.

İstinsah kaydı (173^{a}):

فرغ من نسخه يوم السبت الرابع والعشرون من
محرم سنة خمسين وستمائة وحسبنا الله وحده واليه
المعين.

2. Nüsha: Nr. 93. Kapakları sarı kağıt kaplanmış, çıhar kenarı açık kahverengi meşin cild içinde, 174 varak. Şirâzeli olup, sertabı ve miklebi kopmuştur. İlk sayfalar tamir görmüştür. Besmeleden ibâret olan serlevha kalın mürekkeble yazılmıştır. Kağıdı, âbâdidir. 17.5x15 (11.5x9) cm. ebadında, 13 satırlı, nesih. Bazı fasıllar kırmızı mürekkeb ile yazılmış olmakla berâber, bazı fasıllar ve konu başlıklarının tamamı kalın siyah mürekkeb ile yazılmıştır. Varak aralarına yapıştırılmış muhtelif ek sayfalar vardır. Sayfa kenar ve ortalarında şerhlere rastlanır.

Eser, h. 740 (m. 1339) tarihinde istinsah edilmiştir. Temellük kaydı yoktur. Ancak Seyfüddîn al-Buhārī'nin bir kıt'ası vardır.

Başı:

بسملة احمد على ان جعلنى من علماء العربية
وجبلنى على الغضب للعرب والعصبية وابنلي ان
انفر عن صميم انصارهم واجتاز ، وانضوى الى
لفيف الشعوبية والمجاز ، وعصمنى من ذهبهم الذى
لم يجد عليهم الا الرشق بألسنة اللاغين والمشق بأسنة
الطاغين والى افضل السابقين والمصلين أو جه
افضل صلوات المصلين محمدالمخفوف من بنى عدنان..

cümle başlıklarının üstüne kırmızı çizgi çekilmiştir. Sonda Hâce Nişancızâde'nin bir kasîdesi mevcuddur.

Eserin istinsah kaydı yoktur. Temellük kaydı olarak (1^{a}), K. Yusufağa mührü vardır.

Başı ve sonu: (bk. Burada 2. Nüsha).

5. Nüsha: Nr. 4936. Koyu kahverengi, gömme şemseli ve zencirekli meşin cild içinde, 202 varak. Kağıdı âbâdidir. 24.5x17.5 (b. b.) cm. ebadında, b. b. satırlı, nesih. İlk varak tamir görmüştür. al-Mufassal, varak 145^{a}'dan itibaren başlar. İstinsah kaydı yoktur.

Başı:

كان لما اقتضى مشبّها به كانت عامله فى الجزئين
وشبهها بالفاعل ان المبتدأ مثله فى انه مسندا اليه
والخبر فى انه جزء ثانى من الجملة فصل والمبتدأ
على نوعين معرفة القياس ونكرة ...

Sonu (202^{a}):

واذا كانوا يحذفون من امكان الا دغام فى يسع
ويتقى فهم مع علم اكانه الحذف كمال الكتاب
بحمد الله وصلى الله على محمد وآله يوم الاربعاء
الحادى العشرين وجمادى الاولى .

AL-MUFASSAL'IN ŞERHLERİNİN YAZMA NÜSHALARI

Ahmed b. Muhammed b. Omar al-Cundī

6. Nüsha: Nr. 5509. Kapakları ebru kağıtla kaplanmış, çıhar kenarı kırmızı cild içinde, 219 varak. Kağıdı âbâdidir. Baştan iki varak tamir görmüştür. 27x17 (21.3x13) cm. ebadında, 39 satırlı, talik kırması. Cetvelsiz olan bu eserin bazı sayfa kenarlarında ilâveler vardır. Mevzû başlıkları ve قوله sözleri, baştan sona kadar kırmızı mürekkeb ile yazılmıştır.

Eser, h. 717 (m. 1317) tarihinde, Sarâyî emir Kutluğ bek medresesinde istinsah edilmiştir. Temellük kaydında (1^{a}), Razi ad-din İbn Camāl ad-dīn al-Bayūkī aş-Şāfi'ī ve Abu's Su'ūd al-Kavākibī al-Husaynī'nin isimleri vardır.

Başı:

بسملة ايا أحد على نعم تهللت وجوهها الصباح
وفترت مباسمها المتكشفة عن اقاح والاحتراز
الصباح والى نبيه المعجز بخلوص اللهجة ... وان
كتاب المفصل انيق الوصف سامرى الوصف لا
نوال ينادى طالبيه ... قال ما الف هذا الكتاب احمد
بن محمد بن عمر الجندى غفر الله له ولوالديه
واحسن اليهما ...

Sonu (218^{b}-219^{a}):

فليختم بحمد الله سبحانه على جزيل الاية
والصلوة على خلق خلقه محمد خاتم
انبيائهوالمرسلين اللهم وفقنا لما يؤلفه لى صفاك
الكريم بطولك العميم ومنك الحسيم تمت.

İstinsah:

فرغ من تحريره مالكه الراجى رحمة ربه المقتدر محمد
. بن عبد العزيز الملقب بكمال المرغنان غفر له
ولوالديه واحسن اليهما واليه ولجميع المؤمنين
والمؤمنات ببلدة سراى صانها الله عن الحريق
والغرق فى مدرسة الامير الكبير العادل قتلغ تمو
ربك المعروف بسراي فى السادس من شهر ذى
الحجة سنة سبع عشرة وسبع عشرة وسبعمائة .

İbn al-Hācib (ölm. 646/1249)[40]:

[40] İbn al-Hācib Camāl ad-dīn Abū 'Amr 'Osmān b. 'Omar b. Abī bakr b. Yūnus, Amīr 'İzz ad-dīn Mūsak aş-Salāhi'nin hacibi bulunan bir kürdün oğlu olup, h. 570 (m. 1175) senesinde Mısır'ın İsnā köyünde doğmuştur. Bu yüzden İbn al-Hacib diye tanınmıştır. Kahire'de Kur'an'a dâir ilimleri, mâliki fikhını, nahiv ve edebiyat tahsil etmiştir. Başlıca hocaları İmâm İmâm aş-Şātibī, fikıh âlimi Abū Mansūr al-Abyārī olan Ibn al-Hācib, Şam'da ders okutmuş. Bilahare Kahire'ye dönüp bir müddet ikamet ettikten sonra İskenderiye'ye gitmiş ve orada h. 646 (m. 1249) yılında vefât etmiştir. Bu âlim, fikıh ve arûz ilmi hakkında eser yazmış olmasına rağmen, bilhassa nahiv ilminde temayüz etmiştir. Bu ilimde bir çok noktalarda selefleri ile ihtilâf halinde olan İbn al-Hācib, mensûr eserlerini sade bir üslupla yazmıştır. Eserleri: 1. al-Kāfiya, 2. aş-Şāfiya, 3. al-Maksad al-calīl, 4. al-Amāli, 5. al-Kasīda al-muvassaha, 6. Risālat fi'l-'uşr, 7. Muntaha's su'āl va'l amal, 8. Muhtasar, al-muntahā, 9. Muhtasar fi'l-furū (Hakkında geniş bilgi için bk.

7. Nüsha: Nr. 7443. Kapakları kağıt kaplanmış, sırtı kırmızı meşin cild içinde, 273 varak. Sertablı, miklebli ve şirâzelidir. Bazı sayfalar kurt yenikli olup, tamir görmüştür. Kağıdı âbâdidir. 24x16.5 (17.5x11) cm. ebadında, 23 satırlı, talik. Mevzû başlıkları ile قوله قال فصل lafızları, siyah kalın mürekkeb ile, eser ise çok ince bir yazıyla yazılmıştır. Sayfa orta ve kenarlarında çok sık şerhler mevcuddur. Başta İbn al-Hācib'in "al-Īżāh" adlı eserinin diğer bir adı olarak, "Kitāb Ahbarî álál Mufassal" yazılıdır.

Eser, h. 719 (m. 1319) yılında as-Sāhibīya medresesinde istinsah edilmiştir.

Başı:

بسملة الله احمد على طريقة اياك نعبد تقديما لاسم
وما يقال انه للحصر لا دليل عليه والتمسك فيه
بمثل بل الله فاعبد ضعيف لانه قد جاء فاعبد الله
واعبدوا الله وجعلنى جعله من علمه العربية
نعمة محدودة لما فيها من فهم معانى كتاب الله تعالى
على وجه وفهم معانى كلام رسول الله صلعم.

Sonu (273[a]):

واذا فعلوا ذلك فيه فلانى يفعلوا فى الذىلم يمكن
فيه ضرب من ضرب التحقيق اولى على ان يتسع
ويتقى ضعيف ولو لاذلك لكان للحذف مما تعذر
فيه الادغام اولى كما تبين بالاستدلال وانما هو اولى
من يتسع ويتقى باعتبار شذوذ هما .

İstinsah kaydı (273[a]):

وقد وقع الفراغ لاحدى عشرة خلت من ربيع
الآخر سنة تسع عشرة وسبعمائة بعد ينة تبريد
عصم الله سكانها فىالمدرسة الصاحبية عمرها الله
وعمر ساكنيها على يد كاتبه لنفسه محمد بن سراج
بن محمد سراج بن محمد بن عبد الكريم الخلخالى
احسن الله خاتمته وخاتمة جميع الخلايق .

8. Nüsha: Nr. 5511. Sırtı ve çıhar kenarı meşin, kapakları kağıt kaplı cild içinde, 325 varak. Sertablı, miklebli ve şirâzelidir. Kağıdı âherlidir. 26x18.5 (17.5x12.5) cm. ebadında, 20 satırlı,talik. Mevzû başlıkları ve fasllar, siyah kalın mürekkeb ile yazılmıştır. Ayrıca varaklara takılan renkli iplerle, konu başlıklarını tesbitte kolaylık sağlanmıştır.

Eser, h. 828 (m. 1424) yılında istinsah edilmiştir. Temellük kaydında (I[a]), İbn Nasîbî diye tanınan İbrāhīm al-Husayn (h. 1083 tarihli)'in ismi kaydedilmiştir.

Başı ve sonu: (bk. burada, 7. Nüsha)

İstinsah kaydı (325[a]):

قد وقع الفراغ من ها النسخة الشريفة على سبيل
الاستعجال فى يوم السبت وقت الظهر من شهور
سنة ثمان وعشرين وثمانمائة وكتبت هذا فى الثامن
والثلثون يوما مع اشتغالى بقراءة القرآن وغيره فى
عتبة المخدوم الاعظم امام العصر ... وانا العبد
المستوثق بالله القوىفضل الله بن امرالله القوامى.

HĀŞİYA 'ALĀ ŞARH AL-MUFASSAL L'İBN AL-HĀCİB

9. Nüsha: nr. 7510. Bu eser cildsiz olup, 85 varaktır. Kağıdı âherlidir. 26.4x18.9 (20.2x12.5) cm. ebadında, 27 satırlı talik. Cetvelsiz olan sayfaların orta ve kenarlarında ilâveler vardır. قوله sözleri, baş kısımda kırmızı mürekkeb ile yazılmıştır.

Eserin istinsah kaydı yoktur. Temellük kaydında (84[a]) ise, Mustafa b. Yusuf ismi ve Hâdim beldesinin hümâyun-ı Hâcegânının vakıf mührü vardır.

Başı: Noksan olup, şöyle başlar:

لهذ الفعل كقولك خرج زيد واخرجته فمفعول
اخرجته هو الذى صيرته خارجا ...

Sonu (84[a]):

ولم يكتب شيء من الحروف باليله غير هله وهى
بلى لا مالتها وعلى لقولهم اليك وحتى حملا عليها
لانها بمعنا ها فى الغاية والانتهاء والله اعلم
باصواب واليه المرجع والمآب .

Vafayāt al-a (yān, III, 248-250; Mu'cam almualliffn, VI, 265; GAL, I, 303-306; Suppl., I, 531-539; Moh. Ben Cheneb, İbnül Hâcib, İA, V/II, 856, vd.).

DĪVĀNLAR[41]

DĪVĀN 'ALĪ B. ABĪ TĀLĪB

Arap şiir tarihinde önemli bir yeri olan bu dîvânın sahibi, 'Alī b. Abī Tālib'tir. Hicretten 23 yıl önce, Mekke-i mükerreme'de dünyaya gelmiştir. Babası 'Abd al-Muttalib'in oğlu Abū Tālib, annesi Fātıma bint As'ad b. Hāşim'dir. Hz. 'Alī'ye, kızı Fātima'yı kendisine veren Peygamber tarafından Abū Turāb lakâbı verilmiştir. Fahr-i kâinat efendimiz, Mekke'den Medîne'i Münevvere'ye hicret ettikleri zaman, bazı emânetleri sâhiplerine teslim etmek ve bazı işleri düzeltmek üzere, Hz. Alī'yi Mekke'de bırakıp mübârek yataklarına yatmasını buyurmuşlardır.

İlk müslüman erkek olan Hz. 'Alī, kendilerine kat'i olarak, cennet va'd edilen 10 kişi (aşere-i mübeşşere)'den biridir. Hz. 'Alī, Bedr, Uhud, Hendek ve umûmiyetle bütün gazvelerde Peygamber'in yanında bulunmuştu; yalnız Tabûk gazvesi esnasında, Peygamber' vekâleten, Medîne'de kalmıştı. Fadak'ta, yahudi Sa'd kabilesine karşı yapılan bir gazveyi sevk ve idâre etti. Halife olurken, Peygamber'in mescidinde kendisine biat edildi. Hz. 'Alī, h. 36 (m. 656) yılında Medine'den ayrıldı ve bir daha dönmedi. Basra üzerine yürüdü. Zira, bu şehre çekilmiş olan 'Aişa Talha ve Zubayr kendisini halife olarak tanımak istemediler. Cemel vak'ası, bu şehirde 36 (656)'da, vukûbuldu. 'Alī, muharebeyi kazandı. Bu muharebede ölenlere karşı büyük teessür duydu, onları ihtirâm ile gömdürdü ve üç gün şehre girmedi. Hz. 'Aişa'yi 40 güzide kadının iştirak ettiği bir kafile ile Medine'ye gönderdi. Bir başka defasında da Muâviye ile Sıffîn ovasında, hepsi 110 gün süren (h. 37/m. 657) bir takım muhaberelere tutuştu. Hz. 'Alī, Muâviye tarafından teklif olunan hakem usûlünü kabul etmişti. Kendi hakemi Abu'-Mūsā'l-Aş'arī, Muâviye'nin hakemi 'Amr b. al-'As'ın sözlerine kanarak, Hz. 'Alī'yi halifelikten hal etti. Bunun üzerine, Kûfe'ye çekildi ve orada hâricîlerden İbn al-Mulcam tarafından h. 40 (m. 660)'de katledildi.

Hz. 'Alī, 586 hadis nakletmiştir. Bütün varlığını sadaka olarak dağıtırdı. Vefât ettiği zaman 600 dirhem bırakmıştı. Hz. 'Alī'nin nesli, iki oğlu Hasan ve Husayn vasıtasıyla devam eder. (Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. İbn Hişām, as-Sīrat an-nabavīya (Mısır, 1355), I, 262 vd.; İbn Sa'd, at-Tabakāt al-kubrā (Beyrut, tarihsiz), II, 337; Abū Nu'aym Ahmed b. 'Abdillāh al-Isfahānī, Hilyat al-avliyā' va tabakāt al-asfiyā' (Beyrut, 1985), I, 67 vd.; az-Zahabī, Tazkirat al-huffāz (Haydarâbâd, 1376), I, 10-13; İbn Hacar al-Askalānī, Tahzīb at-tahzīb (Haydarâbâd, 13259, VII, 334 vd.; Abū 'Abdillah Muhammed b. İsmā'īl-Buhārī, at-Tārīh al-kabīr (Diyârbekir, tarihsiz), VI, 259; CL. Huart, Ali, İA, I, 306-310).

Dîvândaki kasideler sade ve güzel bir üslupla kaleme alınmıştır. Pek nâdir kelime kullanılmamıştır. Bir beyitlik (msl. bk. Yusufaa ktb., nr. 7605, vrk. 20[a]), iki beyitlik (msl. bk. aynı eser, vrk. 5[b]), üç beyitlik (msl. bk. aynı eser, vrk. 16[a]) veya hada fazla beyitik şiirler bulunur. Kasîdelerin kâfiyesi alfabetiktir. Nitekim kāfiyat al-alif (1[b]-4[a]), kāfiyat al-bā (4[a]-12[a]), kāfiyat at-tā (12[a]-13[a]), kāfiyat al-cīm (13[a]-14[a]), kāfiyat al-hā (14[a-b]), kāfiyat ad-dāl (14[b]-20[a]), kāfiyat az-zāl (20[a]), kāfiyat ar-rā (20[a]-28[b]), kāfiyat as-sīn (28[b]-29[b]), kāfiyat as-sād (29[b]-30[a]), kāfiyat aż-żad (30[a]), kāfiyat at-tı (30[a-b]), kāfiyat az-zı (30[b]), kāfiyat al-ayn (30[b]-34[a]), kāfiyat al-fā (34[a]-35[a]), kāfiyat al-kāf (36[a-b]), kāfiyat al-lām (35[b]-45[b]), kāfiyat al-mīm (45[b]-51[b]), kāfiyat an-nūn (51[b]-55[a]), kāfiyat al-hā (55[a]-59[b]) ve kāfiyat al-yā (60[a-b]) şeklinde sıralanır. Dîvânın sonunda (61[a]-63[a]) bir de uzun duâ yer alır.

Dîvânın şiirleri umumiyetle şu konulardadır: Bedr gününde (4[a]), oğlu Hasan'a vasiyeti şeklinde (4[a], 8[b], 12[b]), Hendek muharebesinde (9[a]), Peygamberin kabrinde (7[a]), Fātıma'nın kabrinde (7[b]), Hayber muharebesinde (11[b]), Peygamber'e mersiye olarak (14[a]), Uhud gününde (17[b]), Cemel muharebesinde (24[b]), Abū Muslim Muhammed b. 'İmrān hakkında (38[b]), Abū bakr ile mescidde iken (41[b]), Peygamber'in "Sen dünyada ve âhirette kardeşimsin" diye buyurması üzerine (43[b]), babası için mersiye olarak (48[b]), Muâviye'ye hitâben (49[a]), Sıffın hakkında (50[b]), kendisine bir fakir gelince (54[a-b]), 'Amr b.al-'As'ın iki beyitine cevap olarak (55[a]) yazdığı şiirlerdir. Bunun yanısıra sık sık dünyayı tahkir eden şiirler de vardır. Nitekim Hz. 'Alī, bir beyitinde (20[a]), "Felek devrederken çeşitli olduğunu gördüm, ne hüzün devâm eder, ne de sevinç. Muhakkak melikler, orada köşk binâ ettiler, ne melikler ne de köşkler kaldı" bir diğer beyitinde (47[a]) de, "Dehr, ancak uyuklama ve uykudur, gece ile gündüzün arasıdır. Bir kavim yaşar, bir kavim ölür, dehr hergün üzerindekilere hükmedicidir" buyurur (Dīvān için ayrıca bk. Kaşf, I, 802).

Nüsha tavsîfi: Nr. 7605. Sırtı kırmızı, gömme şemseli ve zencirekli, kapakları kahverengi meşin cild içinde, 63 varak. Sertablı, miklebli ve şirâzelidir.

41 Yusufağa kütüphânesinde bulunan al-KMutanabbī (ölm. 354/965) dīvānının ve şerhlerinin yazma nüshaları ayrıca tanıtıldı.

Serlevhası ile, tezhiblidir. Kağıdı âherlidir. 19.7x12 (14.6x7.2) cm.b ebadında, 15 satırlı, nesih. Metin kısmı, altın cetvel içindedir. وله أيضا,قال كرم الله وجهه diğer başlıklar, kırmızı mürekkeb ile yazılmıştır.

Eser, h. 990 (m. 1582) tarihinde istinsah edilmiştir. Temellük kaydı yoktur.

Başı:

قال امير المؤمنين وامام المتقين وارث علم النبيين .
وقائد الغر المحجلين ووصي رب العلمين اسد الله
الغالب علي بن ابى طالب عليه وعلى آله واولاده
افضل صلوات المصلين .

الناس هن جهة التمثال
ابوهم ادم والام حواء
فال يكون لهم فى اصلهم شرف
يفاخرون به فالطين والماء

Sonu (63^a):

سيدنا محمد وآله محمد وان لا تحرمنا شيئا مما سألناك
وزدنا من فضلك انك على نل شيء قدير نعم
المولى ونعم النصير .

İstinsah kaydı (63^a):

تمت بعون الله سنة ٩٩٠ فى شهر شوال فى يوم
ثنية .

DÎVÂN ABİ'L HASAN AT-TİHÂMÎ

Bu eserin sâhibi, at-Tihāmī diye tanınan 'Alī b. Muhammed'dir. Yemen'de dünyaya gelen at-Tihami, bilâhare Suriye ve ırak'a gitmiştir. Bağdâd'da Büveyhî veziri ve şâir İbn 'Abbâd (ölm. 385/995) için methiye yazmıştır[42]. Mûtezile inancını benimseyen at-Tihāmī, Remle'de hatiplik yapmıştır. Daha sonra büyük ihtimalle, kendisine methiye yazdığı Hasan b. al-Mufarric'in daveti üzerine Mısır'a gitmiştir. Ne yazık ki, bilinmeyen bir sebepten dolayı Kâhire hapishanesinde h. 416 (m. 1025) tarihinde katledilmiştir. at-Tihāmī'nin bir divanıvardır (Hakkında geniş bilgi için bk. Vafayāt, I, 451-452; al-Bidāya, X, 19-20; Şazarāt, III, 204-205; Mu'cam al-muallifīn, VII, 219; Suppl., I, 147).

[42] Beş yüz kadar şâirin kendisine methiye yazdığı İbn 'Abbād hakkında bk. Mu'cam al-muallifīn, II, 274; GAL, I, 130-131; Suppl., I, 198-199; Ahmed Ateş, İbn Abbād, İbn Abbād, İA, V/II, 692-693).

Dîvânın başında (bk. Yusufağa ktb., nr. 4905, vrk. 1^b), Hasan b. al-Mufarric b. Dağfal b. Carrāh'a bir methiye, sonunda (95^b) ise, bir mersiye bulunmaktadır. at-Tihāmī, bazı emîrleri (msl. bk. al-Amīr 'Izz ad-davla, vrk. 80^b), bazı ordu komutanlarını (msl. bk. Abū, Şucā Fātik, vrk. 89^a), devrinin bazı kadılarını (msl. bk. Kazı an-Nasībī, vrk. 17^a; aş-Şarīf al-Kāżı Abu'l Hasan Muhammed b. İbrāhīm, vrk. 15^b) ve arkadaşlarını (msl. bk. 76^b) ve mersiyede bulunur (msl. bk. 40^b, 53a). Hapishanedeki durumunu (bk. 78^b, 85^b) da dile getiren at-Tihāmī, şiirlerinden hicivden kaçınmıştır. Dîvânın kâfiye düzeni ise, alfabetik değildir. Nitekim, kāfiyat ar-rā (10^a-11^a), kāfiyat al-hā (25^a-26^a), kāfiyat al-lām (31^a-32^a), kāfiyat al-bā (32^a-34^b; 88 -89), kāfiyat al-cīm (93^a-9^a) ve kāfiyat al-ayn (91^a-92^b) şeklinde, dîvânda yer alır. وقال أيضا ve وقال lafızları mükerreren başlıklar halinde kaydedilmiştir. (Dīvān için ayrıca bk. Kaşf, I. 771).

Nüsha tavsifi: Nr. 4095/1. Sırtı ve çıhar kenarı koyu kahverengi meşin, kapakları ebru kağıt kaplı cild içinde, 94 varak. Sertablı, miklebli ve şirâzelidir. Kağıdı âherlidir. İlk varaktasilik yazılar mevcuddur. Kağıtlar yer yer yıpranmıştır. 18x12.2 (12.5x9) cm. ebadında, 13 satırlı, talik. Metinler cetvel içinde değildir. Şiir başlıkları, kalın siyah mürekkeb ile yazılmıştır. Bu eserin 97^b-147^b varakları arasında, Ziyādat min mavākıf adlı ikinci bir kitap bulunmaktadır.

Eser, h. 589 (m. 1193) tarihinde Kavs şehrinde, istinsah edilmiştir. Temellük kaydı olarak , (1^a)'da Muhabbed b. 'Alī b. Muhammed b. Abī Bakr al-Haravī'nin, (1^b)'de ise, Sadr ad-dīn Muhammed b. İshāk al-Konavī (r.a.)'nin ismi mevcuddur.

Başı:

بسملة قال ابو الحسن على بن محمد التها من يمدح
حسان بن المفرج ابن دغفل جراح /

هل الوجه الا ان يلوح بها ... هل الوجه الا ان يلوح بها
وقفت بها ابكى وترزم اينقى ... وقفت بها ابكى وترزم اينقى
ولو بكت الورق الحمايم شجوها ... ولو بكت الورق الحمايم شجوها
وفى كبدى استغفر الله لو علم ... وفى كبدى استغفر الله لو علم

Sonu (96^a):

فما انت الا مثل حظ الذى نأى وتصحيفه باق
يصور فى الخطم شعرى أبى الحسن على بن محمد
التهانى رحمة الله وغفر له .

İstinsah kaydı (96^b):

وكان الفراغ من نسخته فى الخامس عشر من جمازى
الاول سنة تسع وثمانين وخمس مائة بعد ينه قوص
جرسها الله والحمد لله وحده وصلواته على سيدنا
محمد واله وصحبه أجمعين .

DÎVÂN ABİ'L 'ALĀ' AL-MA 'ARRĪ

Arap dil ve edebiyatı sahasında meşhûr olan bu dîvânın sâhibi, Abu'l 'Alā al-Ma'arrī diye tanınan Ahmed b. 'Abdillāh b. Sulaymān'dır. Şimālî Suriye'de Halep'ten takriben 84 km. mesâfede Ma'arrat an-Nu'mān kasabasında h. 363 (m. 973) yılında doğmuştur. Şâirin babası, 'Abd Allāh b. Sulaymān (ölm. 377/987) Ma'arra ve Hims'ta kadılık yapmıştır. Annesi ise, Halepli Al Sabika'dan bir kadındı. Abu'l Ala henüz 4 yaşında iken, çiçek hastalığı geçirmiş ve iki gözü de kör olmuştur. Bu felâket onun üzerinde bütün hayatınca devam eden bir te'sir bıraktı. Abu'l 'Alā'nın, bu malûliyetine rağmen, eserlerinde, eşi pek az görülen çeşitlilik ve bilgi genişliği göstermesine imkan veren fevkalade hafızasına hayran kalınmaktadır. Abu'l 'Alā, karışık bir devirde yaşadı. Hamdâniler, cenuptan ilerleyen Fâtimîler ile şimaldeki Bizanslılar arasında sıkışmışlar idi. Daha uzakta, fakat manevî bakımdan zamanın bütün münevverlerine daha yakın olan Bağdâd'da da vaziyet daha iyi değildi. Deylemlerden Büveyhoğulları orada hâkim bulunuyordu. Buna rağmen vaziyet, edebiyat için, o kadar fenâ değildi.

Abu'l 'Alā, o zamanlar öğrenilmesi âdet olan dil ve din bilgilerini babasından öğrendi ve henüz 11 yaşında iken, şiir söylemeye başladı. Bir müddet sonra, kendisihenüz küçükken ölmüş olan İbn Hālavayh (ölm. 370/980)'in taleesinden okumak üzere, Haleb'e gitti. Burada Muhammed b. 'Abd Allāh b. Sa'd'den dil ve edebiyat ve Yahyā m. Musir'den de hadis okudu. Abu'l Ala, henüz 14 yaşında iken babasını kaybetmiştir. Ayrıca O, Antakya, Trablus aş-Şam ve Bağdad'a seyahatlerde bulundu. Abu'l Ala Bağdad'dan Ramazan h. 400 (m. 1010) senesindeson olarak memleketine döndü. Bundan sonra hep yalnız yaşamış ve nefsini son derece imsâke vermişti. Uzak memleketlerden yanına, okumak için, talebeler geliyordu. Ma'arra'ya kadar yürüyerek gelen ve onları Hamâsa şârihi olarak şöhret kazanacak olan Abū Zakarīya Yahyā b. 'Alī at-Tabrīzī bunlardan idi. Hatta bir hadîse, o zamana kadar siyâset ile uğraşmamış ve hiçbir emir veya hükümdar ile sıkı bir münâsebete girişmemişolan Abu'l 'Ala'yı hemşerilerini temsile mecbûr etmişti. Abu'l Ala', h. 449 (m. 1057) senesinde üç gün süren bir hastalıktan sonra vefât vetti. Onun defni günü 70'den fazla şâirin, mezarı başında mersiye okuduğu kaydedilmektedir.

Bizzat Abu'l 'Alā'nın söylediğini bakılırsa, dîvânı onun gençlik şiirlerini ihtivâ eder. Fakat dîvan tetkik edilince,daha 14 yaşında iken, babası için yazmış olduğu mersiye ile, Bağdâd'dan döndükten sonra yazdığı şiirleri hâvî olduğu görülür. Belki Ma'arrī, eserinin bilhassa Bağdâd seyahatinden önceki şiirlerini ihtiva ettiğini göz önünde bulundurarak, eserine Sakt az-Zand ismini vermiştir. Dîvân, herhangi bir sıra gözetilmeden, bir araya getirilmiş olan kasîde, mersiye ve günlük hayata âit şiirlerden ibârettir. Abu'l 'Alā'nın buradaki ilk şiirleri, mevzû bakımından, sâde ve basit, üslup bakımından tekellüflüdür. Gençlik çağındaki şiirlerinde bu tekellüf azalır, fakat daha ziyâde mübâlaga görülür. Bunlarda câhiliye şâirlerinden aldığı mazmunları kullanmaktan çekinmez. Daha sonraki şiirlerinde gittikçe artan nâdir kelimeler ile karşılaşırız. Öyle ki, şiiri kelime bakımından, câhiliye devri şiirlerinden tamamiyle farksız bir hâle gelmiştir. Kasîdelerini, bazan kendisini methetmiş bir şâire cevap mâhiyetinde olarak yazdığı gibi, bazan hayâlî şahsiyetlere, sırf temrin maksadı ile yazardı. Nitekim, aş-Şarīf Abū İbrāhīm al-'alavī (Dīvān, Yusuf Ağa ktb., nr. 7625, vrk. 14^a)'ye cevap verir, dayısı 'Ali b. Muhammed b. Sabīka (49^a)'ye hitâbeder ve hayâli bir şahsiyete (112^a) şiir söyler. Bunlarda bilhassa Mutanabbī'nin tesiri açıkça görülür. Ma'arrī'nin şâirliği bu nevi şiirlerde değil, asıl mersiyelerinde kendini gösterir. Nitekim babası (59^a) ve annesi (91^a) için söylediği mersiyeler, en güzel numûneleri teşkil eder. Şâir, mersiyelerinde zâten hüzün ve kederle dolu hayatını, akibetteki boşluğu, hiç olmazsa, bu hususstaki şüpheleri yüzünden düştüğü uçurumların korkunçluğunu ifâde etmeğe imkân bulmuştur.

Abu'l 'Alā' al-Ma'arrī, şiirlerinde vāfir (msl. bk. 14[a], 17[a], 137[b]), tavil (msl. bk. 23[a]), mütekârib (msl. bk. 39[b]), hafîf (msl. bk. 40[a]), basît (msl. bk. 40[a]), kâmil (msl. bk. 75[a], 123[a]) ve seri' (msl. bk. 24[b], 53[b]) vezinlerini kullanmıştır. Kâfiye düzeni ise, alfabetik değildir. Nitekim, kāfiyat ar-rā (6[b]-9[b]), kāfiyat al-mīm (41[a-b]), kāfiyat ad-dāl (49[a]-51[b]), kāfiyat al-bā (75[b]-76[b]), kāfiyat al-ayn (86[b]-89[b]) ve kāfiyat al-lām (125[b]-127[a]) şeklinde dîvânda yer alır (Divân ve şerhleri için ayrıca bk. Hasan az-Zayyāt, Tārīh adab al-'arabī (Beyrut, trz.), s. 308-309; Kaşf, I, 772; Ahmed Ateş, Ebü'l Alâ Ma'arrî, İA, IV, 70-71).

Nüsha tavsifi: Nr. 7625 Koyu kahverengi biraz yıpranmış meşin cild içinde, 138 varak. Şirâzelidir. Kağıdı âherli, su yolu fligranlıdır. 21.2x14.8 (13.3x7.8) cm. ebadında, 11 satırlı, nesih. Metinler cetvelsizdir. Sayfa orta ve kenarlarında yer yer şerhler mevcuttur. Başlıklar ve mısra aralarındaki üç noktalar, baştan sona kadar, kalın kırmızı mürekkeb ile yazılmıştır. Bu mecmûanın 139[a]-171[a] varakları arasında 'Arūż al-Hazracī adında ikinci bir eser vardır.

Eser, h. 1244 (m. 1828) tarihinde istinsah edilmiştir. Temellük kaydında (1[a]), h. 1245 yılında al-Mü'min Sufyân Efendi'ye âit olduğu yazılıdır.

Başı:

بسملة قال ابو العلاء احمد بن عبد الله بن سليمان بن محمد بن سليمان ابن احمدبن سليمان بن داود بن المطهر بن زياد بن ربيعة الحارث ابن ربيعة بن ارقم بن انور بن استحم بن العماد بن على بن غطفان بن عمروا بن يربح بن حذيمة بن تسهيم الله بن اسد بن وبرة بن تغلب بن حلوان ابن عمران بن اسحاق بن قضاعة بن ملك بن حمير النتوخى من اهل معوّة النعمان اما بعد فان الشعراء كأفراس تتابعن فى مدى ما قصر منها لحق وما وقف ليم وسبق وقد كنت فى ريان الحداثة وجن الشيطان مائلا فى صفو القريض اعتده بعض ما ثر الاديب ...

Sonu (138b).

اراك فى الارض سيارا الى شرف
كانك البدر والدنيا منازله

***

كما سميك فى الأفاق سيار
فما تليقك الا ليلة دار

İstinsah kaydı (138b):

تم الكتاب المسمى بالديوان فى تاسع يوم خلون من رمضان على يد افقر الاخوان واحوجهم الى الملك الدنيا صيان الله صفحة طبعه عن طبع المعصيان وطبع عمره بطابع السعادة دون الخذ لان الدارح الى رحمة الجليل السيد مضر بن سيد جميل غفر الله له ولوالديه ولمشايخه وللمسلمين آمين فى سنة الف ومائتين واربع واربعين ...

DĪVĀN ABİ'L HAYR AT-TANŪHĪ

Bu dîvânın sâhibi olan Abu'l Hayr Hārūn b. Sālih at-Tanūhī'nin hayatı hakkında, kaynaklarda malumata rastlayamadık. Ancak bu şâir,h. VI. asır ricâlindendir.

Şâir at-Tanūhī'nin dîvânının bir cildi elimizde mevcuddur. İlk kasîdesi Abu'l Mahāsin b. Abi'l Fath'a methiye, son kasîdesi bir irticâli kasîdedir. Bu dîvânda şiirlerin tarihlenmiş olması, Arap edebiyatı tarihi bakımından önemlidir. at-Tanūhī, dîvânındaki şiirlerinde bazı emirlere (msl. bk. Emir 'izz ad-dīn Abu'l 'Asākir için, Dīvān, Yusufağa ktb., nr. 4906, vrk. 103[a]), bazı vezirlere (msl. bk. Vezir Cemāl ad-din Abū Ca'far b. Muhammed b. 'Alī için, 2[b]), bazı âlimlere (msl. bk. Nāsih ad-dīn Abū Muhammed Sa'īd İbn ad-Dahhān an Nahvī için, 5[a]) ve bazı arkadaşlarına (msl. bk. 45[a]) methiyeler yazmıştır. Aynı zamanda at-Tanuhi, irticali şiirler de kaleme almıştır. Bu divanın kafiye düzeni alfabetiktir. Nitekim, Kāfiyat ad-dāl (1[b]-103[b]), kāfiyat az-zāl (103[b]-108[a]), kāfiyat ar-rā (108[a]-143[a]), kāfiyat az-zā (143[a]-200[b]), kāfiyat as-sīn (201[a]-208[b]), kāfiyat as-sād (210[b]-214[b]), kāfiyat aż-żat (215[a]-233[b]), kāfiyat at-tı (234[a]-248[b]), kāfiyat az-zı (249[a]-259[b]) şeklinde sıralanır.

Nüsha tavsifi: Nr. 4906. Kahverengi yıpranmış, gömme şemseli ve zencirekli meşin cild içinde, 259 varak. Kağıdı âbâdidir. Bazı varaklar tahrib olmuş ve tamir görmüştür. Başlıklar, kalın mürekkeb ile yazılmıştır. 24x16 (b. b.) cm. ebadında, b. b. satırlı, nesih.

Eserin istinsah kaydı olmamakla berâber, oldukça eski bir nüsha olduğuna dâir işâretler vardır. Temellük kaydında (1[b]), Sadrad-dīn al-Konavī'nin vakfına âit olduğu kayıdı mevcuddur.

Başı:

قافية الدال
مما علمته فى ذوى الا مجاد من الامجاد
فقلت
مادحا لاجل الا وحد عزيز الدين صفى الاسلام
ابن المحاسن ابن ابى الفتح ...

Sonu (259b):

حيث وكان ذويأس رجائى لهم لم يك محاظا
منهم لم يلحظ الخاق فى الخذف لحاظا

DĪVĀN İBN AL-FĀRİZ

İslâm tasavvufunun belli başlı manzûm eserlerinden biri olan bu dîvânın sâhibi, İbn al-Fāriż diye tanınan Şaraf ad-dīn 'Omar b. 'Alī'dir.

Babası Hama'lı iken, Kâhire'ye hicret etmiş ve oğlu orada 4 ziklade 577 (12 Mart 1182) yılında dünyaya gelmiştir. Mutad olduğu üzere fıkıh, hadis, lügat ve edebi ilimleri tahsil ettikten sonra, sufiliğe sülukunu tamamlayarak al-Mukattam dağına çekilmiştir. Mekke-i mükerreme'yi ziyaret edip, orada bir müddet kaldıktan sonra, tekrar Kahire'ye dönmüş ve orada izzet ve ikram içinde ömrünün kalan kısmını geçirmiştir. Vakûr ve verası çok olan İbn al-Fāriz şiir yazmak istediği zaman, bazan on gün kadar kaybolur, görünmezmiş. Neticede uygun görürse, şiirini kaleme alırmış. Kahire'de h. 632 (m. 1234) yılında vefat eden İbn al-Fāriż, Mukattam dağı yakınındaki bir bahçeye defnedilmiştir. az-Zahabī, onun hakkında "Asrının şairlerinin en üstünü ve maneviyatı mükemmel bir şahıstı" demektedir. (Bu şairin hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bk. Vakfayāt, III, 454-456; İbn Hacar al-Askalani, lisan al-mizan (Haydarabad, 1329-1331), IV, 317-319; an-Nucum, VI, 288-290; Şazarat, V, 149-153; Mir'at al-cinan, IV, 75-79; Taşköprizade Ahmed Efendi, Miftāh as-sa'āda ve misbāh as-siyāda (Haydarâbâd, 1356), I, 200-201; Mu'cam al-muallifīn, VII, 301-302; GAL, I, 262-263; Suppl., I, 462-565; A.J. Arberry, İbnülfârid, İA, V/II, 854).

İbn al-Fāriż'in pek büyük olmayan divanı, gerek yerli, gerek Avrupalı âlimler tarafından çok takdir edilmiştir. Bu divân ile Von Hammer, Nallino ve R. Nicholson meşgul olmuşlardır; bu tetkikler daha ziyâde şâirin bütün sûfiyane sergüzeştini tasvir eden 756 beyitlik, at-Tā'īya al-kubrā adı ile tanınan Nazm as-sulūk kasidesi üzerinde toplanmaktadır. Muhtelif şark dillerinde ona sayısız şerhler yazılmıştır. Garpta meşhûr olan diğer bir şiiri mim kafiyeli Hamriya'sı olup, bunun fransızca ve İngilizce tercümesi yapılmıştır. Nitekim al-Būrīnī (ölm. 1024/1615), te'vilsiz zâhiri olarak şerh etmiştir. an-Nābulusi ise, şerh etmiş ve sufiyye tarikatına göre, te'vil yapmıştır. Sûfiyye hakikatlarına ve manevi olgunluklara dâir şiirleri gayet fasih ve belig, derin ve ince mânalı olup, arap edebiyatının şaheseridir. Kasidelerin başında ekseri وقال رحمة الله عليه başlıkları vardır. Ayrıca kasideler, muhtelif uzunluktadırlar (Divan ve şerhleri için ayrıca bk. Tarih adab al-arabi, s. 353-354; Kaşf, I, 768, A.J. Arberry, İbnülfarid, V/II, 854).

Nüsha tavsifi: Nr. 25. Kahverengi, gömme şemseli meşin cild içinde, 61 varak. Sertablı, miklebli ve şirazelidir. Serlevhası tezhiblidir. Küçük boy olan bu nüshanın kağıdı cediddir. 16x9 (11.7x5.1) cm. ebadında, 20 satırlı, talik 1[b] ve 2[a] altın cetvelli, diğer sayfalar baştan sona kadar ekserisi kırmızı olmak üzere, kırmızı ve mavi cetvellidir. Varaklar renklidir.

Eser, h. 1058 (m. 1648) tarihinde istinsah edilmiştir. Temellük kaydı olarak, (1[a]'da) el-Fakir Muhammed Raşid ismi ve Kethüda Yusufağa mührü vardır.

Başı:

الحمد لله الذى اختص الاسنا بمقلم ادادناوقرن اسمه الشريف اعظم اسمائه الحسنى واشهد ان اله الاالله ولى عباده وجيب عباده واشهد ان محمدا عبده ورسوله وحبيبه وخليله صلى الله عليه ...

Sonu (61[a]):

واجعله من اتباع نبيك وحبيبك محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم الذى انزلت فى كتابك الداعى النجاة قل ان كنتم تحبون الله فاتبعونى يحببكم الله ما وقع عليه اختيار المؤلف رحمةالله عليه والحمد لله رب العالمين بحمد الله وبمعونة توفيقه .

İstinsah kaydı (61[a]):

ووافق الفراغ من تعليق هذه النسخة المباركة فى اليوم الثامن من عشر من ربيع الاول سنة ثمان وخمسين والف من هجرة من له العز والشرف .

ŞARH DĪVĀN L'İBN AL-FĀRİZ

Bu değerli şehrin sahibi, an-Nāblusī diye tanınan 'Abd al Gani b. İsma'il b. Abd al-Gani b. İsmā'il b. Ahmed'dir. an-Nābulusī, h. 1050 (m. 1641), senesinde Şam'da dünyaya gelmiştir. Edib ve âlim olan an-Nāblusi, bilahere Bağdad, Filistin, Mısır ve Hicaz'a seyahatlerde bulunmuş ve nihayet h. 1143 (m. 1731) yılında ikamet ettiği Şam şehrinde vefat etmiştir. Tasavvufi yönü de olan an-Nablusi'nin şu eserleri de hatırlatılabilir: Divan al-ilahiyat, Divan al gazaliyat, Divan al-madahiy va'l-murasalat, Cavahir an-nuşuş fi halli kalimat al-Fusus I'İbn 'Arabi, Macmu fatava fi'l fikh al-hanafi ve Ta'tir al-anam fi ta'bir al-manam (Hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bk. İsma'il Paşa al-Bagdadi, Hadiyat al-'arifin asma'al muallifin ve asar al-musannifin (İstanbul, 1955), I, 590-594; Tarih adab al-arabi, s. 354; Hayraddin az-Zirikli, al-A'lam (Beyrut, 1369), IV, 158-159; Mu'cam al-muallifin, V, 271-272; GAL, II, 345-348; Suppl., II, 473-476; Carl Brockelmann, Abdülgani, İA, I, 66).

aa. Nabulusi, şehrini mana ve lügat bakımından yapmıştır. Netikm beyitlerde geçen izaha muhtaç kelimeleri, lügattaki manasını aktararak açıklamağa (msl. bk. aş. aş-Sıhah lügatından istifadesi için, Şarh Divan l'İbn al-Fariz, Yusufağa ktb., nr. 5496, vrk. 227a-b) çalışır. Sözlerine قوله lafzıyla başlayan an-Nabulusi, bazan görüşlerini te'yid için, diğer alimlerin eserlerini zikrederek (msl. bk. al-Mavafik için, 237[b]) istişhadlarda bulunur (Bu şerh için ayrıca bk. Kaşf, I, 767).

Nüsha tavsifi: Nr. 5496. Koyu kahverengi, gömme şemseli meşin cild içinde, 497 varak. Sertablı, miklebli ve şirazelidir. Sade bir serlevhası vardır. Kağıdı aherli, su yolu fligranlıdır. 32x21 (24.3x12) cm. ebadında, 33 satırlı, nesih. İlk iki sayfada altın cetvel, diğer sayfalarda ise kırmızı cetveller vardır. Şiir metinleri kırmızı, şerhler siyah mürekkeb ile yazılmıştır. Pek nadiren sayfa kenarlarında ilaveler vardır.

Eser, h. 1123 (m. 1711) tarihinde istinsah edilmiştir. Mukabele yapılan bu eserin temellük kaydında (1[a]), K. Yusufağa mührü vardır.

Başı:

الحمد لله الذى فتح خزاين الحقائق الاهيت بمفاتيح العناية والتوفيق وكشف عن وجوه المعارف الربانية قناع الصعوبة والاشتبه ببيان اهل التحقيق ... اما بعد فيقول العبد الفقير والعاجز الحقير عبد الغنى بن اعبد الرحمان بن ابراهيم بن عبد الرحمن بن ابراهيم بن سعد الله بن جماعة المقدس النابلسى الشامى ...

Sonu (496[b]):

ويتحفنا فى دنيانا واخترتنا بالكمالات المحمودية ويجعلنا من حزبه وان ييسر لنا كل عسير كما يسر علينا اتمام هذا الشرح المنير قال مؤلفة رضى الله تعالى عنه .

İstinsah kaydı (496[b]):

وقد اتفق الفراغ منه عشية يوم الاثنين التاسع والعشرين من شهر ربيع الاول سنة ثلاث وعشرين ومائة والف من الهجرة النبوية على صاحبها افضل صلاة واتم تحية وقلت مورّخا اتمام هذا الشرح بمعونة الله تعالى وتوفيقه ولا بن الفارض الديوان لما حكى عقدا نظيما جوهريا غيت شرحه هذا الى ان تكامل ارخوه الفارضيا والحمد لله او واخر وظاهرا وباطنا وصلى الله على سيدنا محمد وسلم .

Mukabele kaydı (496[b]):

قوبل هذا الشرح المبارك بالقدس الشريف بتمامه وختم المقابلة فى يوم الاثنين الرابع من شهر ربيع الثانى سنة ثمان وثمانين ومائة والف على نسخته قوبلت على نسخته المؤلف الاستاذ الشيخ عبد الغنى النابلسى قدس الله سره ...

ONBEŞİNCİ YÜZYIL SONLARINA KADAR KONYA MEDRESELERİ

Doç. Dr. M. Akif Erdoğru*

Eflâki'nin *Menâkıbü'l-Arifin* adlı kıymetli eserini okuyanlar, onüçüncü yüzyıl sonlarında Konya şehir merkezinde yüksek din eğitimi veren bir çok medresenin varolduğunu görürler. Bu medreseler, o dönemlerin yönetici ve tasavvufi zümrelerin ders ve feyz aldığı eğitim ve öğretim kurumlarıdır. Bu dönemlerde Konya şehrinde bu medreselere yön veren kişi dünyaca ünlü Türk mutasavvıfı Mevlânâ Celâleddin-i Rûmi'dir. O, hemen hemen bütün Konya medreselerine gider, orada öğrenci ve müridlerine ders verirdi. *Menâkıb* dikkatlice incelendiğinde, Akıncı, Altunpâ, Karatayî ve Penbefürûşân (Pamukçular) medreselerinin onüçüncü yüzyıl sonu Konyası'nın fevkalâde önemli eğitim kurumları oldukları anlaşılmaktadır. Bu şehirde bu kadar medresinin açılmasında ve çeşitli derslerin okutulmasında kuşkusuz Celâleddin-i Rûmi'nin büyük emeği vardır. Mevlânâ'nın menkabelerini muhtasar olarak anlatan Farsça'dan Türkçe'ye çevrilmiş *Sevâkıbü'l-Menâkıb* adlı eserde bu hususla alakalı önemli bir pasaj vardır. Bu pasaja göre Mevlânâ, Konya'da farklı mezheblerin herbirinin kendi medresesi olmasını istememektedir. Halbuki aynı zamanlarda, Irak ve İran'da Şafii ve Maliki gibi mezheplerin ayrı medreseleri bulunmaktadır. Bunların imamları ve müderrisleri İslâmiyeti farklı yorumlamakta ve öğretmektedirler. Bu ayırımın gereksizliğini adı geçen eserde son derece ibret verici bir şekilde ifade edilmiştir.

"Böyle nakl olunur ki Şeyh Cemâleddin rivâyet eder ki Hazret-i Mevlânâ'nın hizmetinde zikr olundu ki Arslandoğmuş bir azim medrese bina edüp vakfiyyesinde kayd eyledi ki bu medresede sûfi mezhep olup fıkhiyyât (şeriat ilimleri) okunup Şafii mezhep olanlara yer vermesünler deyü şart eylemiş dedik de Hazret-i Mevlânâ buyurdu ki İbn Mesûd rivayetinde gayri mukayyed caiz değildir hulûs (gönül temizliği, safilik) bulunmaz mesela ana benzer ki bir Hindi derviş Nişabur'dan bir hoca ile yoldaş olup derviş pa-bürehne (yalınayak) idi hoca bu dervişe bir başmak verdi lakin gahi yol üzere giderken der idi ki hay derviş ayaklarını böyle basup taşdan ve dikenden perhiz eyle deyip söyler idi heman derviş başmakı çıkarup hocanın önünde kodu ve dedi ki otuz yıldır pa-bürehne (yalınayak) sefer ederim asla kaydım yok idi şimdi mahkûm ve mukayyed olduğum bir başmak için ise al dahi beni halime ko deyüp hocadan ayrıldı imdi hayrât ve hasenât edenler hulûs üzere eylemek lâzımdır deyüp cümleye nasihat eylediler".[1]

Bu alıntının aka fikri, yalnızca bir mezhebe göre İslâm dininin öğretilmesinin İslâmiyet'i anlamaya kâfi olmadığıdır. Mevlânâ, hayır ve hesanât yapılırken sadece belirli grup veya cemaatlere değil; aksine bütün insanların yararlanması amacıyla hayır yapılması gerektiği görüşündedir. Bu görüş, o dönemler için son derecede ileri bir görüşdür ve Konya gibi bir kültür şehrinde ifade edilmiştir. Bu görüş doğrultusunda, bütün mezhep imamları ve müderrisleri Konya'da İslâmiyet'i her dinden insana anlatmayı denemişlerdir. Bu faaliyetlerin sonunda

* Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

[1] Hemedanlı Celâleddin MUHAMMED, *Sevâkıbü'l-Menâkıb*, çev. Derviş MAHMUD Mesnevihan, Zilkade 998/Eylül 1590, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi, Yazma Eserler, no. 425, s.255-256.

hatırı sayılır oranda gayrımüslim İslâmla müşerref olduğunu bilmekteyiz.

Konya'da varolan ve işleyen medreseler kuşkusuz Eflâki'nin eserinde zikrettiği kadar değildi. Onüçüncü yüzyıldan sonra Konya medreseleri ve hocalarının ününü duyan birçok talebe ve hoca özellikle şark şehirlerinden Konya'ya gelmiştir. O dönemlerde Konya ilim ve tefekkür açısından İslâm dünyasının özellikle Anadolu'nun önde gelen ilim ve irfan merkezlerinden biri olmuştur. Osmanlı Evkâf vesikaları incelendiğinde, Eflâki'nin eserinde zikredilmeyen birçok ileri düzeyde eğitim veren medresenin kurulmuş olduğu farkedilmektedir. Örneğin, Dârülhâdîs, Kadî İzzeddin, Kadî Mürsel, Altunpâ, Karatayî, Nizâmiye, Kemâliyye, Atabek, Muîn, Seyfiyye, Mevlânâ Celâleddin, Tac Vezir ve Lâla medreseleri Konya merkezde faaliyet gösteriyorlardı. Şüphesiz Konya şehrinde başka, Aksaray, Kayseri, Ankara, Karaman, Beyşehir, Akşehir, Ermenek, Seydişehir ve Mud gibi o dönemin önemli şehirlerinde de medreseler bulunmaktaydı. Hayır sahibi zengin müslüman yöneticiler talebelerin ders görmesi ve İslâmiyeti anlamaları için medreseler inşa etmişlerdi. Ermenek'de Halil Bey medresesi, Larende'de Emir Musa, Hatun (Sultan Murad'ın kızı Sultan Melek) ve Zincirli medreseleri; Mud'da Lal paşa medresesi, Belviran'da Yunus Fakih medresesi, Seydişehir'de Seydi Harun medresesi, Beyşehir'de Eşrefoğlu ve İsmail Ağa medreseleri; Akşehir'de Sultan Alaaddin, Kadı İzzeddin ve Emir Yavî medreseleri; Niğde'de Köhne ve Ali Bey medreseleri ve nihayet Aksaray'da Zencirli ve Bramoniye medreseleri, onaltıncı yüzyıldan çok çok önce kurulmuş medreselerdi. Aslında hemen açıkça ifade etmek gerekir ki ondördüncü yüzyıl bu bölgede medrese inşa etme yüzyılıydı ve Türkiye eğitim tarihi açısından da son derece de önemli bir dönemdi. Burada benim açıkladıklarım özgün kaynaklarda "medrese" adıyla geçen eğitim öğretim kurumları ve binalardır. Halbuki bunlardan başka, dârülhuffâz ve dârüzzâkirîn gibi diğer dinî eğitim binaları da bunlara ilave edilirse Konya ve çevresindeki şehirlerdeki eğitim kurumları sayısının çok artacağı tabiîdir.

Osmanlı padişahı III. Murad'ın saltanatı zamanında hazırlanmış Konya'nın bir evkaf defterindeki bilgilere inanılırsa (no. 584). Konya ve onun çevresindeki şehirlerde bir çok medresenin varolduğu görülmektedir. Örneğin bu deftere göre Konya'da yukarıda sıraladığım medreselere ek olarak Guhertaş ve Sırçalı medreseleri de bulunmaktadır. Larende'de Zencirli ve Şeyh Çelebi medreseleri vardır. Belviran'da Kadî Mevlânâ Muslihüddin, Hacı Mustafa ve Armudsun köyü medreseleri yer almaktaydı. Kayseri Develi'de Fahriyye, Aksaray'da yukarıdakilere ek olarak Bedriyye, Bubekriyye, Mülkiyye ve Seyfiyye medreseleri kurulmuştu. Akşehir'de ise meşhûr vezir Sahip Fahreddin Ali'nin medresesi işlemekteydi. Kayseri şehrinin ise hakikaten bu tür dinî eğitim kurumları bakımından ayrı bir önemi vardı. Hond Hatun, Pervane, Dârüşşifâ, Gıyâsiyye, Hasıyye ve Melik Mehmed Gazi medreseleri Kayseri şehrinde açılmıştı. Bütün bu malumâtdan anlaşılıyor ki onüçüncü yüzyıldan ondördüncü yüzyılın sonlarına kadar ki dönem içerisinde Karaman vilayeti şehirleri, ilim ve irfan bakımından Anadolu'nun en ileri şehirleri durumundaydılar. En bilgili medrese hocaları bu şehirlerdeki medreselerde derslerini vermişlerdi.

Bu medreseleri inşa ettirenlerin hayırsever müslüman yönetici Türkler oldukları görülür. Onlar, bu toprakları gerçekten vatan edinmiş hakikî yurtseverlerdi. Dinleri İslâmiyeti ve hayat felsefelerini bu topraklar üzerinde sonsuza kadar devam ettirmeyi kendilerine ülkü edinmiş uzak görüşlü kişilerdi. Örneğin Konya'da yer alan Dârülhâdîs medresesi Sultan Alaeddin'in (öl. 1288) veziri Fahreddin Ali bin Hüseyin tarafından inşa edilmişti. Burası "Hadis" biliminin en yüksek seviyede öğretildiği yerdi. Tac Vezir, yani tam adıyla Taceddin Mahmud Sultan Gıyâseddin Keyhusrev zamanının bey ve vezirlerindendi ve bu medrese vezirliği zamanında yapılmıştı. Bu kişinin aynı zamanda Dârüzzâkirîn isimli başka bir medresesinin Konya'da olduğunu bilmekteyiz. Kadî İzzeddin, Selçûklu vezirlerinden biriydi ve şehit edilmişti. Emir Musa, Larende'nin hâkimi ve subaşısı olan bir Türktü. Eşrefolu Süleyman bey, Beyşehir hakimi olan bir Türk uçbeyi idi. Seydî Harûn çok önemli bir kutûptu. "Seydiyye" ismiyle bilinen bir tarikatın kurucusuydu. Sırçalı medrese 1469-70 yıllarında Celâleddin Mahmud bin Emir Hacı bin Hüseyin isimli hayırsever bir müslümanca tamir ettirilmişti. Bu örnekler artırılabilir. Ancak bunlardan çıkan netice şudur: Hayırsever bütün zengin müslümanlar ister vezir, ister sûfî, isterse padişah olsunlar hepsi İslâm dininin öğretilmesi için canla başla çalışmışlardı. Bunlar içerisinde kölelikten

hürlüğe kavuşan müslümanlar olduğu kadar, Mevlânâ gibi kainatın sırlarını keşfetmiş esrârlı bir mutasavvıf da vardı. Karamanoğulları, Sahip Ata Oğulları, Eşref Oğulları gibi Türk beylikleri aynen Konya'daki okumuş dindârlar gibi aynı hizmeti yapmışlardı: Medrese açmak!

Bir noktaya da dikkat çekmek isterim: Özellikle ondörüncü yüzyıl (hicrî yediyüzlü yıllar) Konya ve ona bağlı şehirlerde medrese vakıflarının da çokça yapıldığı dönemlerdi. Osmanlı dönemi belgelerinden bu medreselerin vakıfları hakkında bilgiler elde edebiliyoruz. Kuşkusuz en zengin vakfa sahip olan medrese Mevlânâ'nınki idi. Bu külliyenin vakıfları üzerine ayrı bir yazı yayınlanacağımdan ötürü burada bu medresenin gelir kaynaklarını açıklamayacağım. Örneğin, Dârülhâdîs medresesinin Konya'nın Sahra nahiyesinde yeralan Karaöyük ve Akçaviran köylerinde vakıfları vardı. Kadî İzzeddin medresesinin, Saideli nahiyesinde (Kadınhanı) Koçmar ve Kestel köylerinde vakıfları bulunuyordu. Kadî Mürsel medresesinin Aksaray'a bağlı birkaç köy ve mezraada vakıfları mevcuttu. Altunapa medresesinin Konya, Larende ve Sudiremi nahiyelerinde vakıf köyleri vardı. Bu vakıf gelirler sadece köylerin vergilerinden ibaret değildi. Bundan başka tarla, dükkan, değirmen, han ve hamam gibi gelir getirici akarlar da vakıf olarak değerlendirilmişti. Karatay medresesinin vakıfları arasında Hatunsarayı köyü, Gömse köyü, Evci kayı köyü (Saideli'nde), Ban-ekini köyü, Kıravalama köyü, Orduözü köyü gibi yerler vardı. Konya'da en dikkat çekici medreselerden biri de Nizâmiyye medresesi idi. Selçuklu veziri Nizâmülmülk'e atfedilen ve Irak ve Anadolu'nun başka yerlerinde kurulan bu Nizâmiyye medreselerinde bir tane de Konya da yapılmıştı. Büyükalan, Küçükalan, Akçakuyu ve Gögercinlik köylerinin vergilerinin yarısı bu medresenin vakfı idi. Kemaliyye medresesinin vakıf köyleri ise Sızma ve Kozağacı idi. Beyşehir'de yeralan Kesi köyü ve Konya'nın Sahra nahiyesinde yer alan Killik köyü Atabek medresesinin vakfıydı. Sudiremi'ne (şimdiki Sille'nin yukarı taraflarının adı) bağlı Belcük köyü, Muîn medresesinin vakfıydı. Konya'ya bağlı Hatıb köyü Seyfiyye medresesinin vakfı iken, Ayazma Köyü Tac Vezir medresesinin vakfı idi. Bu misallar çoğaltılabilir. Bütün bunlardan çıkan sonuç şudur: Medreselerin banileri, binaların yıkılmaması, hocalarının ve talebelerin sonsuza kadar ders maşraflarının karşılanması için Konya ve çevresindeki birtakım köylerin vergilerinin bir kısmını medreselerine vakıf yoluyla devretmişlerdi. Bu vergiler bazen birkaç vakıf arasında da paylaşılabiliyordu. Köylülerce ne kadar fazla mahsûl kaldırılırsa, o kadar fazla vergi tahsil edileceği için, medreselerin idamesi nazarî olarak Konyalı köylülerin üzerine yüklenmiş oluyordu. Bu durum, Konyalı şehirlilerin medrese vakıflarına katkılarının az olduğu anlamına alınmamalıdır. Ziraî yerler üzerinden gelir sağlama biçimi, o devirlerin bilinen en sağlam yöntemlerinden biriydi ve o devrin yöneticilerince yaygın olarak tatbik edilmişti.

Konya'nın yetiştirdiği meşhûr müderrislerden Hamdîzâde Abdulkâdir 1915 yılında yayınlanan bir yazısında Karatay medreselerini pek güzel bir biçimde anlatmıştır. Çok değerli bir yazı olduğu için burada aynen aktarıyorum:

"Konya'da mevcûd müesseesât-ı İslâmiyye meyanında şayan-ı zikr ü ziyaret bir müessese de Karatay hazretlerinin medresesidir. Bugün Karatay-ı Kebir Medresesi demekle ma'rûf olan bu daireyi ziyaret edenlerin mermerden ma'mûl ve gayet musanna olan kapusuna teveccüh ederken orada birkaç dakika vakfa-güzin (ayakta duranın) hayret olmaması kâbil değildir. Bu kapunun cephesinde ve sağ, sol cihetlerinde (yön) kabartma olarak hakedilmiş (oyulmuş) olan (rebbi...) ayet-i celilesiyle cevamiü'l-hükm ıtlakına sezâvâr (münasip, uygun) olan ber vech-i zikr ehâdis-i şerîfe (Hz. Muhammed'in sözleri) bütün ulviyyet ve ruhâniyyetiyle nazarlara (gözlere) çarpmaktadır. (Hadisleri buraya almıyorum).

Medresenin bânisiyle tarih-i binasını ve selâtin-i Selçûkiyye'den yedi zatın isimlerini ihtiva eden şu kitabe-i mühimme de kapunun bâlâsında (üstünde) muharrerdir (yazılıdır). "Kale Allahu Teâlâ innellahu la yudaya ecri'l-muhsinin. Ammere be-haze'l-i'mareti'l-mubareke fi eyyam-ı devleti es-sultani'l-a'zam zıllullahi fi'l-alem a'laü'd-dünya ve'd-din ebu'l-feth Keykâvus bin Keyhusrev bin Keykubad bin es-sultân eş-şehid Keyhüsrev bin Kılıç Arslan bin Mes'ud bin Kılıç-Arslan Karatay bin Abdullah fi şuhur sene tis'a ve erba'in ve sittemie gafereallahu li-men ammarahu".

(Bu yazıt bugünkü dile şöyle çevrilebilir: "Bu mübarek yeni bina büyük sultan, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, İslâm dininin ve dünyanın şerefli-

şanlı kişisi, fetihlerin babası Kılıç Arslan oğlu Mesud oğlu Kılıç Arslan oğlu şehit sultan Keyhüsrev oğlu Keykubad oğlu Keyhüsrev oğlu Keykavus'un devleti günlerinde, Abdullah oğlu Karatay tarafından 649 senesi aylarında yaptıldı. Allah yarattığı insanların günahlarını bağışlasın).

Bu kitâbe medrese-i mezkurenin (zikredilen medresenin) İkinci Keykâvus'un zamanında ve 649 (1251-52) tarihinde Karatay bin Abdullah tarafından inşa edildiğini ve sultân-ı müşarünileyhin (işaret edilen) de Birinci Kılıç Arslan'a kadar sırasıyla ecdâdının (atalarının) kimler olduğunu göstermesi itibarıyla haiz-i ehemmiyetdir. Bu muhteşem kapudan içeriye girilince oldukça geniş bir boşluk görülür ki bunun bir kısmı mühimmini sonradan yapılan medresenin adi hücreleri işgal etmektedir. Bu boş mahallin de vaktiyla kapalı olduğu ve hatta büyük kapu ile büyük kubbe arasında başkaca müzeyyen (süslü) bir kubbe daha bulunduğu asâr-ı bakıyyesinden (geri kalan eserlerden) istidlâl edilmektedir (anlaşılmaktadır). Büyük kubbenin dahiline gelince bunun her tarafı çini ile kaplanmış ve üzeri bir takım nükûş-ı bedia (beğenilen nakışlar) ve hutût-ı Kur'aniyye (Kur'an'dan yazılar) ile tezyin edilmiştir. Her zâviyesinden (köşesinden) merkeze a'mûd (direk sütun) olmak üzere resm edilen dört büyük müselles kûşe-bendlere (üçlü köşebent) hatt-ı Kufi (Kufi yazıyla) ile nâm-ı Hazret-i peygamberi (Hz. Muhammed'in ismi) ve Çâryâr-ı güzîn hazerâtının esamî-i şerîfesi (dört halifenin yüce isimleri: Ebubekir, Ömer, Osman, Ali) o kadar sanatkârâne yazılmıştır ki insan kolay kolay yazı olduğunu fark ve temeyyüz (fark) edemez. Kadîm (eski) hücrelerden bu gün hiçbir eser kalmamış ve kubbe dahilindeki kapu mahalleri de tamamıyla kapatılmıştır. Kubbeye muttasıl (bitişik) mescidin çini tezyinatı da her türlü sitayişin fevkindedir (övgünün üstündedir). Yalnız ıttısalindeki Karatay'ın medfun (defnedilmiş) olduğu türbe perişan bir halde ve kabrinin üzerindeki sanduka da ale'l-âdedir. Bâni-i medrese (medreseyi yapan) Karatay hazretleri eâzım-ı vüzerâ-yı Selçûkiyyeden (Selçuklu vezirlerinin en büyüklerinden) olup Emîr Celâleddin unvanıyla ma'rûf bir zât-ı âli-kadr (çok saygıdeğer bir kişi) idi. Müşarünileyhin Alaeddin-i Evvel'e de bir müddet hizmet ettiği meşhûr vekâyi kitaplarında mezkûrdur (zikredilmektedir).

Karatay'ın mezkûr medreseyi 649 tarihinde yaptırdığına ve Alaeddin-i Evvel'in de 634 senesinde irtihal etdiğine (öldüğüne) bakılırsa Emir Karatay'ın uzun bir ömür sürdüğüne ve medreseyi de hayatının son günlerinde vücûda getirdiğine hükm edilir. Karatay'ın esasen nereli olduğu bilinemiyor. Yalnız Antalya'da elan namına muzâf bir mahallenin bulunması ve medrese-i mezkûreye âid tanzim etmiş olduğu vakfiyyede Antalya'da kendi binâ-kerdesi olan bir Dârüssulehâ'dan bahs etmiş olması gösteriyor ki müşarünileyhin mevki'i mezkûr ile herhalde bir münasebeti vardır. Antalya'ya kendilerinin vatan-ı aslileridir, yahud vilâyet vesair me'mûriyyet münasebetiyle orasını vatan-ı sanî ittihaz etmiştir.

Müşârünileyhin iki biraderi daha vardı. Bunların en büyüğü Kemâleddin namında bir zat olup hem vüzerâdan, hem de meşâhir etibbâdan (ünlü tabiblerden) idi. Bu medresenin karşısındaki Küçük Karatay demekle mâ'ruf olan diğer medreseyi de müşârünileyh Kemâleddin yaptırmıştır. Bunun daha mukaddem inşa olunduğu Celâleddin Karatay'ın vakfiyyesinde bi'l-münâsebe zikr olunmuş bulunmasıyla müsbetdir ve evvelce pek musanna (çok süslü) ve müzeyyen olduğu rivayet edilmekte bulunmuştur.

İkinci ve küçük biraderi Seyfeddin Sipehsalar namındaki zatdır ki bu da ricâl-ı mühimme-i Selçûkiyyedendir. Asıl ismi Kara Sunkur bin Abdullah idi.

Meşâhir-i ulemâ-yı İslâmiyye'den Celâleddin-i Rumi, Şemseddin-i Mardinî gibi birçok eâzının burada kürsî-yi tedrîse geçmeleriyle Karatay medresesi vaktiyle pek parlak devirler geçirmiştir. Konya, Müderris Hamdîzâde Abdülkâdir (Erdoğan)"[2].

Konya'nın bu ilk medreselerinde hangi derslerin okutulup okutulmadığını tafsilatıyla bilmiyoruz; ancak bunların çoğunun dilleri Arapça ve Farsça olan şer'î bilimler olduğu açıktır. Örneğin, Mevlânâ Konya'da Akıncı medresesinde babasından "Hidâye" adlı çok önemli bir kitabı okumuştu. Sadreddin Konevî zâviyesi kütüphânesinin kitap listesi incelersek, hadis, fıkıh, lügat, tıp, farsi gibi temel bilimlerin bu medreselerde okutulduğu anlaşılır. Beyşehri'nde yer alan Subaşı kütüphanesinde kayıtlı kitaplara bakıldığında, aynı durum, yani onbeşinci yüzyıldan önceki dönemlerde okutulan

[2] *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, cüz: 33, 1 Ağustos 1915, 1 Ağustos 1331, s. 532-34.

kitapların aynılarının bu medreselerde okutulduğu görülmektedir. Altunpâ medresesi, Baha Veled ve oğlu Mevlânâ'nın ilk indiği medreseydi. Biliyoruz ki Mevlânâ gençliğinde Şam şehrinde Mukaddemiye (diğer adı: Berrâniye medresesi) ve Muntasıriye medreselerinde okumuştu. Dolayısıyla Konya uleması arasında Şam ve Halep medreselerinin ayrı bir değeri vardı.

Karaman toprakları peyderpey Osmanlılar'ın eline geçtikten sonra o eski muazzam devir Konya ve ona bağlı çevre şehirliler için kapanmıştır. Osmanlı hayırseverleri artık Konya'da değil daha çok Rumeli ile İstanbul civarındaki şehirlerde medreseler yapmaya başlamışlardı. Konya şehzâdelerinin ve bir kaç Osmanlı gelinin gayret ve destekleri ne yazık ki Konya ve diğer şehirleri o eski ihtişamına kavuşturamamış ve zamanla medreseler harap hale gelmişti. Onbeşinci yüzyıl sonları tarihli bir Osmanlı evkâf belgesi bu medreselerin acıklı halini açıkça yazmaktadır. Kadî İzzeddin medresesi yıkılmıştır. Kadı Mürsel medresesi harap olmuştur. Şüphesiz bu harabiyyetin en önemli sebebi Osmanlılarla Karamanlılar arasında taht meselesinden ötürü devam edegelen harpler ve ilgisizliktir. Lâla medresesi harap olmuştur. Karaman'daki Zencirli medresesi harap haldedir. Ne yazık ki bu harabiyyete Osmanlı yardımsever müslümanlar kayıtsız kalmayı tercih edeceklerdir. Bir husûsa da dikkat çekmek isterim: Sahipsiz medreselerin vakıfları Fâtih Sultan Mehmed'ce devletleştirilmiştir. Gerçi oğlu Sultan Bâyezid zamanında, bunlar geri vakıf sahiplerine devredilmişse de, bu medreseler üzerindeki tahribat devam edegelmiştir. Ayrıca diğer bir nokta da; bu medreselerde görevli müderrisler şîî batınî temayül göstermemelerine rağmen, Osmanlı yönetimcilerinin sıkı takibatından kurtulamamışlardır. O eski muazzam taçkapılardan artık allâmeler, ünlü müderrisler, müridler ve talebeler sıkça girmemektedir. Tahsil etmek isteyenler talebeler, çok zengin ve bilgili hocaları olan İstanbul ve Rumeli'nin medreselerine akın etmeye başlamışlardır. Konya medreselerinin paraları azalmış, öğrenci bulamaz olmuşlar ve önemlisi devlet makamlarında yönetici olacak kişiler bu medreselere rağbet göstermemeye başlamışlardır. Onlar için hüzünlü bir devirdir bu zamanlar. Bu medreselerin hocaları da artık devletin denetimi altındadır. Mevlana'nın o ileri görüşleri, devletin katında dolayısıyla medreselerde itibarını yitirmiş görünmektedir. Onbeşinci yüzyılın sonlarında Mevlânâ Muhyiddin, Karatayî medresesinde; Seydî, Nizâmiyye medresesinde; Sinan, Kemâliyye'de; Abdi bin Sofçu Atabek'de; Muslihüddin Muîn'de; Bedreddin Seyfiyye ve Celâliyye'de; Alaeddin bin Mahmud Tac Vezir medresesinde hocadırlar. Emir Çelebi bin Yadigar Akşehri Kadî İzzeddin'de; Kasım Akşehri Emir Yavî'de; Kıvâmüddin, Niğde Köhne medresede; Behlül, Larende Emir Musa medresesinde müderristirler. Ancak bu Osmanlı hocaları o eski hocalar gibi ne bağımsız ne de derya gibidirler.

Sonuç olarak, Konya medreseleri onüç-onbeşinci yüzyıllar arasında Anadolu'nun en ileri seviyede din eğitimi veren müesseseleriydi. Yönetimin (Osmanlılar) ilgisizliği ve hatta sıkı denetiminden dolayı eski ihtişamını ve ürünlerini ne yazık ki kaybettiler. Değerli İslâm âlimleri artık bu medreselerde yetişmez oldu. Bilgi, zenginlik ve yeniliklerin kaynağı İstanbul, Edirne ve Bursa'ya kaydı. Bu medrese binalarının kalıntılarına şimdi o eski ihtişamından çok şey kaybetmiş olsalar bile Konya'yı gezen yerli yabancı herkesin gözleri takılır. Bu binaları zamanımızın politika ve ideolojilerine alet etmeden, bir kültür mirası olarak korunması ve gözetlenmesi mutlaka gereklidir. Çünkü ilgisizlik ve bilgisizlikten dolayı bu binalar dolayısıyla o eski kültür değerlerimiz, her geçen gün ne yazık ki kaybolmaktadır. Kaybolan bu varlıkları parayla geri döndürmemiz de kesinlikle mümkün değildir. Bu husûsta, Belediyeler, Vakıflar İdaresi, Kültür Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı arasında var olduğunu bildiğimiz yasal uyumsuzlukların bir an evvel çözümlenerek, bu kültür değerlerimize sahip çıkmamız bir vatanseverlik örneğidir. Aslında bu vazife, Atatürk'ün Cumhuriyeti idare edenlere 1930'lu yıllarda resmen yüklediği temel bir görevdir. Çünkü, 1930 yıllarda Atatürk İslamî eserlerin kaybolmakta olduğunu ve bunların bir an evvel zabt ü rabt altına alınması gerektiğini zamanın müze müdürlerine resmen emretmiştir. Bu emirler doğrultusunda Konya Müze Müdürlüğü de bu İslamî eserler ve kültür değerlerimiz üzerine kıymetli çalışmalar yapmış; ancak bu çalışmaların neticeleri halkın bilgisine yeterince sunulamadan heba olup gitmiştir.

ÖNERİLEN KAYNAK, KİTAP VE MAKALELER

Tuncer BAYKARA, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara 1985.

Cl. CAHEN, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, Türkçesi: Yıldız Moran, İstanbul 1979.

EFLÂKÎ, *Ariflerin Menkıbeleri I*, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1964.

_____, *Ariflerin Menkıbeleri II*, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1966.

HAMDİZÂDE ABDULKADİR (ERDOĞAN), "Alaeddin Cami-i Şerifi ve Karatay Medresesi", *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, cüz: 33, 1 Ağustos 1915, 1 Ağustos 1331, s. 532-34.

M. Akif ERDOĞRU, "Eşrefoğlu Seyfeddin Süleyman Bey Camiinin Vakıfları", *Tarih İncelemeleri Dergisi (TİD)*, VI, İzmir 1991, s.91.

_____, "Konya Mevlevî Dergâhının Malî Kaynakları Üzerine Düşünceler ve Belgeler", *TTK Belgeler*, Ankara (yayınlanacaktır).

_____, "Seydişehir Seydi Harun Vakıfları Üzerine Bir Araştırma", *TİD*, VII, İzmir 1992, s. 81.

_____, "Kanuni Zamanında Karaman Vilayeti", *TİD*, VIII, İzmir 1993.

Özer ERGENÇ, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara 1995.

İsmail E. ERÜNSAL, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II*, Ankara 1991.

KARAMAN Vilâyeti Evkâf Defteri, İstanbul Taksim Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, no. 0-116/1.

KONYA Evkâf Defteri, no. 584, Tapu Kadastro Arşivi, Ankara.

İ. Hakkı KONYALI, *Nasreddin Hoca'nın Şehri Akşehir, Tarihi Turistik Kılavuz*, İstanbul 1945.

_____, *Abideleri ve Kitabeleri İle Konya Tarihi*, Konya 1942.

_____, *Abideleri ve Kitabeleri İle Niğde Aksaray Tarihi*, 3 Cilt, İstanbul 1974.

_____, *Abideleri ve Kitabeleri İle Beyşehri Tarihi*, Haz. Ahmet Savran, Erzurum 1991.

_____, *Abideleri ve Kitabeleri İle Konya Ereğlisi Tarihi*, İstanbul 1970.

Aptullah KURAN, "Karamanlı Medreseleri", *Vakıflar Dergisi*, VIII, Ankara 1969.

Hemedanlı Celaleddin MUHAMMED, *Sevâkıbu'l-Menâkıb*, Çev. Derviş MAHMUD Mesnevihan, Zilkade 998/Eylül 1590, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi, Yazma Eserler, no. 425.

Osman TURAN, "Selçuk devri vakfiyeleri III. Celaleddin Karatay, vakıfları ve vakfiyeleri", *Belleten*, XII/45, 1948, s. 17-171.

KONYA'DA ESNAF TEŞKİLATI*

Yrd.Doç.Dr. Muhiddin TUŞ**

İnsanların çok çeşitli ihtiyaçları vardır; üretimi de, bu ihtiyaçlarını gidermek için yapmaktadırlar. Bu noktada, insanların çok farklı olan ihtiyaçlarının çeşitli gruplar tarafından giderildiğini söylemek mümkündür. Bu ihtiyaçlarını gidermede esnaflar ilk akla gelen gruptur. Osmanlı şehir hayatında ve üretiminde de esnaf, önemli bir unsur olarak yer almaktadır[1]. Esnaf, terim olarak en genel manada şehir ve kasabalarda çeşitli hizmetlerin üretimi ile ilgili bir iş kolunda uzmanlaşmış olarak çalışan meslekî grup olarak tarif edilmektedir[2]. Bu sebeple, Konya'daki esnaf grupları, organizasyonu ve üretim alanları gibi konular ilk planda incelenecektir.

A) ESNAF GRUPLARI

Esnaf, kelime olarak Arapça sınıf kelimesinin çoğuludur. Sınıf kelimesinin kazandığı bugünkü anlamına rağmen Osmanlı'da meslekî grup yani lonca manasında kullanılmaktaydı. Bu sebeple, esnaf, grup grup ayrılmış, zanaatçılar anlamına gelmektedir[3]. Şehirdeki üretimi büyük oranda, grup olarak bir bütün halinde bulunan esnaf gerçekleştirmektedir. Burada, şehirde ne tür ve ne kadar esnaf vardır, diye bir soru sorulabilir. Şehirdeki üretimi gerçekleştiren esnafın gerek sayısını ve gerekse çeşidini, insanların ihtiyaçları, başka bir ifade ile talepleri; bunun yanısıra yeraltı ve yer üstü kaynakları; coğrafi konumu ve ikliminin tayin ettiğini ifade etmek gerekmektedir. Bunlara ilave olarak, siyasî iktidarın rolü de gözönünde bulundurulmalıdır.

Bu çerçevede şekillenen Konya'daki esnafın şer'iye sicil kayıtlarından yaptıkları işe göre yüzlercesinin tek tek isimlerini tespit etmek mümkündür. Bu rakam, diğer bazı şehirlerde 200'e yaklaşan bir miktarda ortaya çıktığı görülmüştür[4].

---

* Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

** Bu makale, Muhiddin Tuş'un *Sosyal ve Ekonomik Açıdan Konya (1756-1856)* adlı Doktora Tezinden alınmıştır.

1 Bu hususta bir çok çalışma yapılmıştır: Çağatay Uluçay, *XVII. Yüzyılda Manisa'da Ziraat, Ticaret ve Esnaf Teşkilatı*, İstanbul 1942; Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Esnaf Cemiyetleri", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası Ömer Lütfi Barkan Armağanı*, XLI/1-4, (İstanbul 1984); Halil İnalcık, *The Ottoman Empire, Classical Age (1300-1600)*, ter. Nz. Itzkowitz C. Imber, London 1973, s. 150 vd.; Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991, s. 119 vd.; Gabriel Bear, "Türk Loncalarının Yapısı ve Bu Yapının Osmanlı Sosyal Tarihi İçindeki Önemi", ter. S. Ferliel, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, VII-XII (Ankara 1970-1974); İlhan Şahin-Feridun M. Emecan, "XV. Asrın İkinci Yarısında Tokat Esnafı", *Osmanlı Araştırmaları*, VII-VIII, (İstanbul 1988).

2 Mehmet Genç, "Osmanlı Esnafı ve Devletle İlişkileri", *Ahilik ve Esnaf, Konferanslar ve Seminer*, (İstanbul 1986), s. 113 vd.; Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi, 1453-1559*, C. II, 2. bs., İstanbul 1979, s. 208 vd.; Aydın Yalçın, *Türkiye İktisat Tarihi, Osmanlı İktisadının Büyüme ve Gerileme Süreci*, Ankara 1979, s. 206 vd.

3 Osmanlı Devleti'ndeki esnafa aynı zamanda *hirfet* de denilmektedir. Bu konularda daha geniş bilgi için bakınız. Osman Nuri (Ergin), *Mecelle-i Umur-ı Belediye*, C. I, İstanbul 1922, s. 507 vd.; Mustafa Akdağ, *a.g.e.*, s. 207 vd. Ayrıca karşılaştırınız, Niyazi Berkes, *Türkiye İktisat Tarihi*, C. I, İstanbul 1969, s. 57.

4 Bazı Osmanlı şehirlerinde bu esnafların isimleri tespit edilmiştir. Bunlar için bkz. Halis Turgut Cinlioğlu, *Osmanlılar Zamanında Tokat*, C. III, Tokat 1951, s. 144 vd.; Halit Ongan, "Ankara'nın Eski Esnafını Açıklayan Bir Vesika", *Türk Etnoğrafya Dergisi*, S. 2 (1957), s. 56 vd.; Ziya Kazıcı, *Osmanlılarda İhtisâb Müessesesi (Ekonomik, Dinî ve Sosyal Hayat)*, İstanbul 1987, s. 167 vd.; Robert Mantran, *17. Yüz-*

Hatta Evliyâ Çelebi, XVII. yy. İstanbul'u için 1000'den fazla bu şekilde isim zikretmektedir[5]. Konya için de böyle bir meslekler listesi hazırlamak mümkündür. Ancak bu tespit, Konya'da faaliyet gösteren esnaf gruplarını göstermekle beraber esnaf teşkilâtını açıklamaya kifayet etmez. Çünkü, esnaf teşkilâtı, bu şekilde hazırlanan listelerin dışında teşekkül etmiş olmalıdır. Böyle bir ameliye, sadece Konya'da faaliyette bulunan meslek çeşitlerini anlatacaktır. O halde bu noktada, şehir halkı veya siyasi idari şehirdeki meslek gruplarını nasıl algılıyorlardı; başka bir şekilde ifade edersek, organize esnaf teşkilâtı ile faal esnaf arasında nasıl bir ayrım vardı, diye sormak gerekmektedir.

Buna göre, incelenen belgelerin geneli gözönünde tutulduğunda Konya'daki esnafın iki farklı şekilde tasvir edildiği anlaşılmaktadır: bunlardan ilki, yukarıda da belirtildiği üzere, şehirdeki esnafın yaptığı işi tam olarak ifade eder şekildedir. Bu tür ifadeler esnaf arasında meydana gelen bazı olaylarda veya narh dolayısıyla tanzim edilen kayıtlarda görülmektedir. Meselâ, dokuma iş kolunda bir boyacı esnafı bir de basmacı esnafı vardır. Bu basmacı esnafı resmî muamelede boyacı esnafı grubunun içinde sayılmaktadır[6]. Fakat bunların dışında esnafın, devletin resmî muamelelerde muhatap olarak kabul ettiği bir siyasî organizasyonu, çeşitli kademelerinde görev ve sorumluluk taşıyan temsilcilerinin bulunduğu teşkilâtı vardı. Binaenaleyh, esnaf teşkilâtı bahsinde, şehirde faaliyet gösteren esnafın isimlerinden ziyade asıl incelenmesi gereken esnaf teşkilâtının bu olması gerektiği düşünülmektedir. Bu sebeple, burada inceleme dönemimiz olan XVIII. yy. ikinci yarısı ile XIX. yy. ilk yarısında Konya'daki esnaf organizasyonunun yapısı, hangi meslek teşekkülleri çevresinde toplanıldığı ve bunun ne anlama geldiği tahlil edilmeye çalışılacaktır.

Bu noktada, Konya'daki esnaf teşkilâtını anlamamıza şer'iye sicilindeki bir belge ışık tutmaktadır: Bu belge, Tanzimat'tan sonra "*Konya Meclisi*"nin şehirde yarı resmî niteliği bulunan esnaf teşkilâtını resmîleştirmek gayesiyle şehirdeki organize esnaf gruplarının kethüda ve yiğidbaşlarını ihtiva eden listesinin İstanbul'a gönderilmesiyle ilgilidir. bu yazıyla yapılması istenen, merkezin listeyi onaylayıp resmîyetini tasdik etmesiyle birlikte, listede adı geçen her bir esnaf grubuna mühür kazıyıp gönderilmesidir[7].

Buna göre, tabloda da görüleceği üzere, Konya'da devletin esnaf organizasyonu çerçevesinde esnaflar 47 farklı gruba ayrılmıştır. Bu liste, Konya'daki esnafların faaliyet alanlarından ziyade, şehirde mevcut *kethüdası* ve *yiğitbaşısı* olan resmî esnaf organizasyonunu göstermektedir. Bunların dışında, şehirde tespit edilebilecek faal esnaf isimlerinin ya *dellâlbaşı*, *bakkalbaşı* gibi adlarla nitelendirilen bir başkanın önderliğinde organize olarak ya da organize olmadan yukarıdaki esnaf gruplarından en yakın birisinin içinde yeraldıklarını söylemek mümkündür.

İnceleme döneminin sonlarına doğru tespit edilen yukarıdaki vesikanın bize aktardığı bu izah şeklini destekleyecek bir başka vesikayı da, XVIII. yüzyılın ikinci yarısına ait bir başka sicilde tespit edilmiştir: Burada, bir hammadde ihtilâfı dolayısıyla esnaf arasındaki mevcut an'anenin tasdiki sözkonusu edilmiştir[8]. Burada, söz konusu ihtilâf, esnaf arasındaki *an'aneye* göre, yani şehirde mevcut 32 tane esnafa sorularak çözüldüğü dile getirilmektedir. Yukarıda verdiğimiz ve 47 adet esnaf grubunun teşekkülüne dair ilk belgeden yaklaşık 70 sene önceki bir başka belgede, şehirde resmî organizasyonu olan -her ne kadar isimleri belirtmese de- 32 adet esnaf grubunun[9] olduğu anlaşılmaktadır. Resmî işlerde bunların *şeyh*leri, *kethüda*ları veya *yiğidbaşı*ları[10] çağrılmakta, onların görüşü sorulmakta olduğu tahmin edilmektedir.

---

yılın İkinci Yarısında İstanbul, Ter. M.A. Kılıçbay-E. Özcan, C. II, Ankara 1986, s. 17 vd.

5 Bakınız Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. I, İstanbul 1314, s. 487 vd.; Evliya Çelebi'nin İstanbul için verdiği bilgilerin bir değerlendirmesi için bakınız, Robert Mantran, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda İstanbul'da Gündelik Hayat*, ter. M.A. Kılıçbay, İstanbul 1991, s. 96.

6 *Konya Şer'iye Sicili*, Defter Numarası, 101, sayfa 48 (Bundan sonra *KŞS*, 101/48).

7 Bakınız, *KŞS*, 78/92; buradaki esnafların ayrıca bir listesi için de, "Konya'da tertip edilen esnaf grupları ve esnaf görevlileri" tablosuna bakınız.

8 *KŞS*, 61/34.

9 Daha sonraki dönemlerde bunun sayısının arttığı anlaşılmaktadır.

10 Diğer esnafların organize olanlarının sadece Bakkalbaşı, Dellâlbaşı gibi bir başkanları vardı.

KONYA'DA TERTİP EDİLEN ESNAF GRUPLARI VE ESNAF GÖREVLİLERİ[11]

	ESNAF GRUPLARI	ESNAF GRUBUNUN KETHÜDASI	ESNAF GRUBUNUN YİĞİDBAŞISI
1	Attarân	Hacı Şeyh Efendi	Hacı Emin
2	Babucyân	Mustafa	Süleyman
3	Bakkalân	Ali	Ali
4	Bezzazân	Çankırılı Hacı Hafız Efendi	Süleyman
5	Berberân	Hacı Seyyid	Ali Usta
6	Bıçakcıyân	Abdulvahha	Mehmed Ağa
7	Çizmeciyân	Mehmed	Süleyman
8	Çıkrıkcıyân	Ebubekir	Mehmed
9	Debbağân	Mehmed	Çil Mehmed
10	Dellâlân	Mehmed Efendi	Ahmed
11	Duhancıyân	Hacı Ali	Hüseyin
12	Elekciyân	Hacı Mustafa	Mehmed
13	Eskiciyân	Veli	Veli
14	Esnaf-ı Bit Bazarı	Haydarzâde Esseyid Elhac Mustafa Ağa	Ali Ağa
15	Gönciyân	Mustafa	Mehmed Emin
16	Habbazân	Elhac İsmail	Abdullah
17	Haffafân	Hacı İbrahim	Süleyman
18	Helvacıyân	Süleyman	Mehmed Emin
19	İblikciyân	Mehmed Ağa	Hacı Halil
20	Kalaycıyân	Esseyid İsmail	Seyyid Mehmed
21	Kassabân	Osman	Osman
22	Kassabân-ı Bakar	Hıdır	Ali
23	Keçeciyân	Mehmed	Hacı İbrahim
24	Kendirciyân	Mustafa	Abdulkadir
25	Keresteciyân	Seyyid Mustafa	Molla Abdullah
26	Kürkcüyân	Abdi	Ahmet
27	Kürkcüyân-ı Zimmî	Ace Yasef	
28	Leblebiciyân	Hacı Hasan	
29	Muytab	Seyyid Ali	Hacı Hasan
30	Nalbândân	Hacı Abdurrahman	Ali
31	Nalçacıyân	Mehmed Usta	Salih Usta
32	Neccarân	Hacı Ahmed	Hacı Memiş
33	Pirinçyân	Hacı Ali	Mustafa
34	Postalcıyân	Ak Mehmed	Özden Mehmed
35	Saatcıyân	Süleyman	Süleyman
36	Sabuncu	Hacı Veli Ağa	Hafız Ali
37	Serracân	Seyyid Mehmed	Ebubekir
38	Suyolcuları	Hacı Hasan b. Abdullah	
39	Şalvarcıyân	Hacı Memiş	Osman
40	Temirciyân	Hacı Mehmed	Abdullah
41	Terzi	Ahmed Usta	Ali
42	Tuzcuyân	Ahmed	Ali Ağa
43	Tüccarân	Esseyid Elhac Süleyman Ağa	
44	Tüfenkciyân	Ali Ağa	İbrahim
45	Yağcıyân	Seyyid	Hacıoğlu Mehmed
46	Yemeniciyân	Ahmed	Süleyman
47	Yorgâncıyân	Seyyid Hüseyin	Hasan Ağa

11 Bakınız, 11 Zilhicce 261/10 Aralık 1845 tarihli belge için, *KŞS*, 78/91-92.

Konya'daki esnaf kitlesinin umumî konumunu bu şekilde ortaya koyduktan sonra, neticede, esnaf teşkilâtını şehirdeki esnafın isimlerinden ayırmak gerektiği gerçeği ortaya çıkmaktadır. Şimdi, bu esnaf organizasyonların temsilcileri, sorumluları olan kimlerdir, meselesinin belgelere yansıyan şekliyle tahliline geçilebilir.

Bu hususun izahına geçmeden evvel, Konya'daki düzenin anlaşılması için, buradaki esnaf teşkilâtının ana çerçevesini teşkil eden Osmanlı Devleti'nin esnaf teşkilâtı hakkında bazı konuları açmak gerekmektedir.

Osmanlı esnaf teşkilâtının biri doğudan biri de batıdan olmak üzere iki menşei vardır: Doğudan, toplumun eksersi Türkler'den müteşekkil olması hasebiyle, İslâm öncesi dönemden taşıdığı geleneği ve Arabistan Yarımadası'nda bir ticaret şehrinde zuhur eden İslâmî kültürden gelen birikimi zikretmek mümkündür. Batıdan ise, yerli Anadolu etkisiyle Bizans etkisi[12] bu meyanda belirtilebilir[13]. Menşei ne olursa olsun, esnaf teşkilâtı ana karakterini dinî kültürden almıştır. Bu karakteri, fütüvvet geleneği formüle edilirken aynı zamanda her esnaf grubunun semavî dinlerin peygamberlerinden veya ileri gelenlerinden birini kurucu olarak nitelemeleri, esnaf içinde bir çok hususun dinî nitelik kazanmasına sebep olmuştur. Mesela, çarşıların duayla açılıp kapanması gibi bir çok törenleri ile, esnaf grubunun başkanına dinî nitelikli bir isim olan şeyh kelimesinin verilmesi gibi diğer birçok görevli isimleri bu şekildedir.

B) ESNAF TEMSİLCİLERİ

Birarada yaşayan insanların toplumda ahenkli bir şekilde yaşaması ve insanlar arasında malların taksimi ve koordinasyonu için içlerinden bazıları belli vazifelerle memur veya temsilci olarak seçtikleri görülmektedir. Bu şekilde organize olan esnafın gerek kendilerine ait problemlerin çözümü, gerekse devletin böyle toplulukları kontrolu ve her türlü olaylarda bir sorumlunun bulunması için belli örevleri üstlenen temsilcileri bulunurdu. Mamafih, Osmanlı Devleti'nde esnaftan birinci derecede sorumlu olanlar, kadı ve muhtesib idi. Bunların, esnafın dışından sorumlu olan kişiler olduğunu söylemek mümkündür. Esnafın içinde sorumlu olanlar ise, *esnaf şeyhi, nakibi, duacısı, çavuşu, kethüdası, yiğidbaşısı ve ihtiyarlarıdır*[14]. Bu durumda, XVIII. yy. ikinci ve XIX. yy. ilk yarısında Konya'daki esnafın temsilcisi kimlerdi ve bunların ne gibi görevleri vardı, diye sormak gerekmektedir.

Bu soruya cevap vermeden evvel, Osmanlı Devleti'nin değişik bölgelerine ait esnaf teşkilâtını anlatan bir çok araştırmaların yapıldığı belirtilmelidir[15]. Buralarda, esnaf temsilcileri, bunların görev ve sorumluluklarıyla ilgili çok geniş bilgiler verilmiştir. Ancak bu araştırmalarda, XVIII. yy. ve XIX. yy. ilk yarısında Konya'daki esnafın temsilcilerine ait bilgileri vererek, Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerindeki esnaf teşkilâtı ile karşılaştırması yapılmaya çalışılacaktır.

Konya'daki esnafın temsilcisi olarak belgelerde isimleri zikredilenlere toplu olarak baktığımızda şunları görürüz: *Esnaf şeyhi, ahi baba, sertabbah, ekmekcibaşı, bazarbaşı, kazzazbaşı, kethüda, kayhya, yiğidbaşı, nazır, muhtar-ı sûk, esnaf ihtiyarları*[16]. Konya'da esnaf içinde bulunan bu görevlileri böylece tespit ettikten sonra, şimdi temel problem, bu görevlilerin esnaf arasında ve birbirlerine karşı konumlarının ne olduğu meselesidir.

---

[12] Osmanlı Devleti'ne Bizans etkisi kabul edilmekle birlikte, ihtilaf, bunun nasıl ve ne zaman olduğundadır; M. Fuad Köprülü, Bizans etkisinin varsa bunun ancak Osmanlı Devleti'nden önceki toplumlarda gerçekleşmiş olabileceğini ifade etmektedir. Bu konudaki diğer görüşler ve bunların bir değerlendirmesi için de bakınız, M. Fuad Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, İstanbul 1981, s. 3 vd.

[13] Bu konuda bakınız, Osman Nuri, *a.g.e.*, s. 518.

[14] Bakınız, Osman Nuri, *a.g.e.*, s. 560.

[15] Bu konuda bakınız, Çağatay Uluçay, *XVII. yüzyılda Manisa'da Ziraat, Ticaret ve Esnaf Teşkilatı*; İstanbul 1942; Halis Turgut Cinlioğlu, *Osmanlılar Zamanında Tokat*, 4 Cilt, Tokat 1941-1973; M. Kamil Su, *XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Balıkesir'de Şehir Hayatı*, İstanbul 1937; H. Hasan Şeyhoğlu, *Çankırı'da Ahilikten Kalma Esnaf ve Sohbet Teşkilatı*, Çankırı 1932; Özer Ergenç, "1600-1615 Yılları Arasında Ankara İktisadî Tarihine Ait Araştırmalar", *Türkiye İktisat Tarihi Semineri*, Ed. O. Okyar, Ankara 1975, s. 145-167; Yusuf Oğuzoğlu, "XVII. Yüzyılda Konya Şehrindeki Üretim Faaliyetleri Hakkında Bazı Bilgiler", *İ.Ü. Tarih Enstitüsü Dergisi*, S.32 (İstanbul 1982); Gabriel Baer, "Ottoman Guilds: A Reassement", *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*, Ed. O. Okyar-H. İnalcık, Ankara 1980, s.95-100.

[16] Esnaf temsilcilerinin Osmanlı Devletinde diğer bölgelere ait örnekler için bakınız, Ö. Lütfi Barkan, *a.g.e.*, s. 36 vd.; Halis T. Cinlioğlu, *a.g.e.*; Halit Ongan, *Ankara'nın Iki Numaralı Şer'iye Sicili*, Ankara 1974; Cemil C. Güzelbey-Hulusi Yetkin, *Gaziantep Şer'iye Sicillerinden Örnekler*, C.81-141, Gaziantep 1970; Çağatay Uluçay, *a.g.e.*; Rifat Özdemir, "Ankara Esnaf Teşkilatı (1875-1840)", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 1 (Ankara 1986), s. 156 vd.

1) Esnaf Başkanları

a) Esnaf Şeyhleri

Şeyh, akıl ve yaş olgunluğuna erişmiş, iktidar sahibi kimselere denilmektedir. Şeyh ünvanı, dünyevîlerin yanısıra aynı zamanda ruhanî kimseler için de kullanılmaktadır[17]. Öte yandan, Osmanlı esnaf geleneğinin dünyevî karakterinin yanında dinî karakterinin de bulunduğu daha önce ifade edilmişti. Bu sebeple, her esnaf grubu, semavî dinlerin bir peygamberini veya ileri gelenlerinden birisini kendisinin ilk kurucusu, başka bir ifadeyle "*pîr*"i kabul etmiştir[18]. Sonuçta esnaflar kendi organizasyonlarını, fütüvvet geleneğinin[19] de yardımıyla, dinî bir tarikat gibi telâkki ederek, başlarındaki temsilciye de çok rahat bir şekilde "*şeyh*" demişlerdir[20].

Bunlar, genellikle esnafın ileri gelenleri, sözü geçer ve dürüst kimseler arasından seçilerek, esnafın "kadimden beru umûr-ı hususunu rü'yet" etmekle görevliydiler[21]. Bu "umûr-ı husus"ların içinde genellikle, an'anevî törenlere başkanlık etmek, esnafın kendi içinde meydana gelen anlaşmazlıkları -eğer başarabilirse- bilirkişi veya aracı rolünü üstlenerek ve sözkonusu anlaşmazlığı kadıya intikal ettirmeden çözümlemek şeklinde, kendi iç yapısına yönelik görevler bulunmaktadır[22].

Yukarıda da ifade edildiği üzere, esnaf şeyhleri, hemen her tarafta, esnafın ileri gelenlerinin yine kendi aralarından uygun gördükleri birini kadı veya valiye bildirerek onay almalarıyla seçilirdi. Bazan, kadı aracılığıyla merkezden berat da istenebilirdi[23]. Esnaf üyeleri nasıl ki, *esnaf şeyhi*nin tayininde etkili iseler, şeyhi görevden almak ta aynı derecede sözsahibidirler[24]. Dolayısıyla şeyhin sabit olmayan görev süresi, görevini başarıyla yerine getirmesine ve esnafın kendisinden memnun olmasına büyük oranda bağlıydı. Hatta, bir şikayet vuku' bulmadığı takdirde bunların görevlerinin babadan oğula intikal ettiği de görülmüştür[25]. Bunların dışında bazı esnaf şeyhlerinin kendi rızalarıyla bu görevi bıraktıkları da oluyordu[26].

Ancak, esnafın hepsinin başkanlarına "*şeyh*" denilip denilmediği pek de açık değildir: XVIII. yy. ikinci yarısında bakkalların, berberlerin, sarracların, kalaycıların hepsinin ortak bir şeyhleri olduğunu görüyoruz[27]. Ancak, XIX. yy. ait belgelerde, çiftçiler hariç, diğer esnaf teşekküllerinde şeyh bulunduğuna dair bir bilgiye tesadüf edilmemiştir. Öte yandan, -XVIII. yy. da bile başkanlarına şeyh yerine "*ahi baba*" denilen debbağ esnafı müstesna - esnafın temsilcileri olan şeylhlerin yerlerini - özellikle XIX. yy.'ın ilk çeyreğinden itibaren kesin olarak[28]- "*kethüda*"nın almış olduğunu görüyoruz[29]. Buradan, XVII. ve XVIII. yy. boyunca gerek devletin ve gerekse esnafın içine düştüğü sıkıntılar karşısında çözüm bulma düşüncesinin bir yansıması ve belkide, batılılaşma fikrinin dolaylı bir tezahürü neticesinde esnaf temsilcisinin *şeyh* yerine *kethüdaya* dönüştüğü sonucunu çıkarmak mümkündür.

b) Ahi Baba

Konya bölgesinde, en az, ziraat hayatı kadar önemli olan hayvancılığın neticesi olarak dericilik çok gelişmiştir[30]. Dericiler esnafının pîri olan Ahi Evran, aynı zamanda Anadolu'daki Ahiliğin de

---

[17] A. Cour, "Şeyh", *İslâm Ansiklopedisi*, C. XI, İstanbul 1979, s. 461; Mustafa Akdağ, *a.g.e.*, s. 39 vd.

[18] Meselâ çiftçilerin pîri Adem Peygamber, terzilerin İdris, neccarların İbrahim peygamberdir. Bu konuda daha geniş bilgi için bakınız. Osman Nuri, *a.g.e.*, s. 521 vd.

[19] Fütüvvet geleneği ve esnaflarla bağlantısı için bakınız, Abdülbâki Gölpınarlı, "İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, XI/1-4 (1949-1950), s. 3 vd.; Franz Taeschner, "İslâm Orta Çağında Fütüvve", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, XV/1-4 (1955), s. 3 vd.

[20] Sadece Osmanlı Devleti'nde değil, Araplar arasında ve Mısır'da da esnaf yöneticisine şeyh denilmekteydi. Bakınız, Halil İnalcık, *a.g.e.*, s. 156; Gabriel Bear, *a.g.e.*, s. 99 vd.

[21] *KŞS*, 58/88; *KŞS*, 74/23; *KŞS*, 74/177; *KŞS*, 100/127; *KŞS*, 100/144; *BOA, C.İ.*, 1762.

[22] Bakınız, Yusuf Küçükdağ, *Lâle Devrinde Konya*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 1989, s. 145.

[23] Bu konuda diğer şehirlere ait örnekler için bakınız Rifat Özdemir, *a.g.e.*, s. 312; Yusuf Küçükdağ, *a.g.e.*, s. 145. Ayrıca bakınız Gabriel Bear, *a.g.e.*, s. 115.

[24] *KŞS*, 100/127.

[25] Konya'da babadan oğla intikal eden örnekler için bakınız, Tuncer Baykara, *Osmanlı Taşra Teşkilatında Görev ve Görevliler (Anadolu)*, Ankara 1990, s. 205 vd.

[26] *KŞS*, 100/144.

[27] Bakınız, *KŞS*, 100/127.

[28] Bakınız, *KŞS*, 78/92.

[29] Esnaf şeyhlerinin, esnafın dinî karakterinin zayıflamasına bağlı olarak zamanla kaybolup, yerini kethüdaların aldığına dair bakınız, Osman Nuri, *a.g.e.*, s. 560; Robert Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, ter. M.A. Kılıçbay-E. Özcan, C. I, Ankara 1986, s. 355; Gabriel Bear, *a.g.e.*, s. 113.

[30] XVII. yüzyıldaki konumu için bakınız, Yusuf Oğuzoğlu, *a.g.e.*, s. 121 vd.

kurucusudur. Bir esnaf teşekkülü olan ahilik, Anadolu Selçukluları'nın son zamanlarında şehirlerde çok güçlü bir yapıya kavuşmuş; hatta, bazı şehirlerde siyasî temsil yetkisini de ele geçirmiştir. Bu konuyla Osmanlılar'a intikal eden ahiliğin, Osmanlı Devleti'nin merkeziyetçi politikasıyla hem siyasî gücü, hem de esnaf üzerindeki rolü kaybolmuştur[31]. Ancak, debbağ esnafının pîri olması hasebiyle, sadece Konya'da değil tüm Anadolu'da debbağ esnafının başkanlarına "*Ahi Baba*" denilegelmiş ve debbağlar ahilik ananelerini XIX. yy.'a kadar sürdürmüşlerdir. Nitekim 1248/1832 senesinde Konya debbağ esnafının ahi babası Seyyid Mehmed'dir[32].

Bu dönemde debbağlara mahsus olarak görülen ahi babaların görevleri değer esnafın başı olan şeyhlerinkinden farklı değildir.

c) Diğerleri

Bazı esnafın ne ahi babaları ne de şeyhleri vardır. Hatta daha önce belirtilen organize esnaf birliğinin içinde dahi görülmezler. Bunlar, ya şehirlerdeki sayılarının veya güçlerinin az olduğu; ya da çok yakın bir başka esnaf grubunun organizasyonuna dahil olduğu gibi çeşitli sebeplerle, esnaf şeyhlerine sahip ve resmî esnaf grubunun listesine dahil değildiler. O halde, bu esnaf grubunun işlerini kim görecek; onları kim temsil edecekti? Çare olarak, bu durumda bulunan esnaf gruplarına bir baş esnaf tayin edilmekteydi. Bu şekilde olan esnafın temsilcilerine *bazarbaşı*, *ekmekçibaşı*, *dellâlbaşı*, *kazzazbaşı* gibi isimler verilmekteydi[33].

Bu tür görevlilerin Osmanlı Devleti'nin bir çok şehirlerinde varlığı tespit, hatta görevlerinin esnaf şeyhleriyle aynı olduğu ifade edilmekle birlikte, neden şeyh değil de farklı bir şekilde nitelendirildiğine işaret edilmemiştir. Bu problemin izahı, ancak, yukarıda verilen resmî esnaf organizasyonuna dahil olmayan meslek teşekküllerinin temsilcilerine böyle bir isim verilmiş olduğunu ifade etmekle yapılabilir. Başka bir ifade ile, devletin tanıdığı ve resmî organizasyonu bulunan esnaf grubuna şeyh tayin edilmekte; bunların dışında kalan diğer bütün esnafa, onların işlerini takip etmekle, kısaca diğer esnafın esnaf şeyhi ile aynı vazifeyle mükellef bir baş tayin edilmekteydi. Bunların, bazen "*bazarbaşı*" gibi esnaf grubunun ismine "baş" kelimesi eklenerek, bazan da, aynı manadaki farsca "ser" takısı eklenerek "*serdebbağ*" diye isimlendirilmekte oldukları görülmüştür. Nitekim, 1202/1817 tarihinde ilk defa teşekkül ettirilen ve debbağhanede çalışan işçilerin "umur-ı hususları tadil ve tesviye üzre rü'yet" için tayin edilen görevli de bu şekilde "*serdebbağ*" diye tesmiye edilmiştir[34].

2) Esnaf Kethüdası

a) Müslüman Esnaf Kethüdası

Kethüda, kelime olarak han sahibi demek olup; deyim olarak da, bazı insanların işlerini onlar adına yapan kimseye denilmektedir[35]. Bazan buna *kâhya* ismi de verilmektedir. Mamafih, bu genel tanımı içinde yer alan kethüdayı, Osmanlı Devleti'nde bir çok yerde görmek mümkündür[36].

Kethüda, aynı zamanda, esnaf teşkilâtının başlangıcından XIX. yy.'ın sonuna kadar devam etmiş memuriyet ve bunun bir ünvanıdır. Ancak, bu zaman zarfında kethüdaların görev ve yetkilerinde bazı değişiklikler vukua gelmiş; başlangıçta, esnaf şeyhi gibi esnafların başkanı konumundaki yardımcısı durumunda iken, bunların zamanla ortadan kaybolmaları neticesinde kendisi esnafın başkanı konumuna yükselmiştir[37]. Tanzimat'tan sonra bir vesile ile tanzim edilen vesikada, artık, esnaf içinde *kethüda* ve onun yardımcısı olan *yiğidbaşı*sından[38] başka kimse bulunmamaktadır.

Ancak, XVIII. yy.'ın ikinci yarısına ait bir belgeden, Osmanlı Devleti'nin genelindeki umûmî teamüle rağmen Konya'daki bazı esnafın kethüdalarının bulunmadığı sonucunu çıkarmak mümkündür. Bu belgeye göre; haffaflar ve dikiciler esnafının ihtiyarları Kaşıkcı Ahmed'i, "kadimden beru

---

[31] Ahi teşkilâtı hakkında bakınız, Osman Nuri, *a.g.e.*, s. 537 vd.; Mustafa Akdağ, *a.g.e.*, s. 34 vd.; Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, 2. bs. Konya, 1981; Mikail Bayram, Anadolu Selçukluları Zamanında Ahi Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişmesi", *Ahilik ve Esnaf, Konferanslar ve Seminer*, (İstanbul 1986), s. 175 vd.

[32] *KŞS*, 72/21.

[33] *KŞS*, 58/14; *KŞS*, 72/24; *KŞS*, 79/46.

[34] *KŞS*, 65/80.

[35] Osman Nuri, *a.g.e.*, s. 564; Cl. Huart, "Kahya", *İslâm Ansiklopedisi*, C. VI, İstanbul (tarihsiz), s. 101; Mustafa Akdağ, *a.g.e.*, s. 40 vd.; Mustafa Çadırcı, *a.g.e.*, s. 40; M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deneyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, İstanbul 1983, s. 140, 251; *KŞS*, 85/85.

[36] Bu konuda bakınız İsmail H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 2. bs. Ankara 1984, s. 152, 202.

[37] Osman Nuri, *a.g.e.*, s. 564.

[38] Bu konuda "Konya'da tertip edilen esnaf grupları ve esnaf görevlileri" tablosuna ve ayrıca *KŞS*, 78/92'ye bakınız.

umur-ı hususumuz cümlemiz ma'rifeti ve halen ber'at-ı âli şeyhimiz olan Abdullah Efendi ma'rifetleriyle rü'yet ve bizim ma'lûmumuz(?) ile bazı iktiza eden hususumuza yiğidbaşı kesb(?) olunagelib, *kethüda namıyla bu ana gelinceye bir kimesne tarafından vaz'u teaddi olunagelmiş değil iken, tavrından hoşnud olmadığımız merkum Kaşıkcı Ahmed ber-takrib mugayir-i adet-i belde esnaf-ı merkumeye kethüda olacak üzere berat ısdar itdirmeğle tafdil-i(?) nizamımıza bâdi' olduğundan mugayir-i efsad(?) sanatımıza sülûk ile bizleri ta'ciz*"[39] etmekte olduğundan dava ediyorlar. Neticede mahkeme, Kaşıkcı Ahmed'i "hal-i minval-i muharrer üzere olduğunu zeyl-i sîykda muharrer esâmi-i müslimin dâhi haber vermeleriyle mucebince" tenbih ve te'addiden men' etmiştir[40]. Fakat Konya hakkında yapılan ve inceleme dönemimizden daha önceki zamanları ihtiva eden araştırmalarda şehirdeki bazı esnafların işlerini görmek üzere kethüdanın görev yaptığını da biliyoruz[41]. Ancak, yukarıdaki dava kaydından da, bazı esnafın kethüdalarının bulunmadığı anlaşılıyor.

Esnaf küthadası, esnaf şeyhlerinin görevlerine mukabil, daha dünyevî karakterde olup, esnaflar arasındaki münasebetlerde öncü rolü üstlenmektedir. Bu meyanda kethüdalar, esnaflar arasında hammadde bölüşümü, üretim miktarları gibi anlaşmazlık hususlarını, başlangıçta esnaf şeyhleri ile birlikte, daha sonraları, XIX. yy.'dan sonra tek başlarına kadıya intikal ettirmeden çözmeye çalışırlardı. Buna rağmen esnaf kethüdası, problemi çözemez ise, esnafın diğer ileri gelenleriyle birlikte kadıya müracaat ederek, mahkeme aracılığıyla mesele halledilmeye çalışılırdı.

b) Zimmî Esnaf Kethüdası

Konya'daki gayr-ı müslim önemli bir yekûn tutmadığından, şehirdeki müslümanlardan ayrı bir organizasyonu olmadığı düşünülmektedir. Konya'daki gayr-ı müslim esnaf ilk zamanlar, şehirdeki toplum arasında herhangi bir sosyal-dinî ayırım olmadığından, faaliyette bulunduğu konuda, müslüman esnaflarla birlikte aynı esnaf organizasyonu içinde yer alıyor olmalıydılar[42]. XVIII. yy. içinde buna dair bir belgeye rastlanamayışının sebebi bu olmalıdır.

Ancak, XIX. yy. içinde, gayr-ı müslimlerin esnaflar arasında ayrı bir organizasyon doğuracak kadar nüfuslarında meydana gelen nisbî artış sonucunda[43], sırf gayr-ı müslimlere mahsus bir esnaf organizasyonu teşekkül edildiği görülmüştür. Sayılarının daha yoğun olduğu tahmin edilen esnaf kolunda müslümanların yanısıra zimmilere ait bir *kethüdalık* teşkil edilmiştir. Buna göre, Kürkcüyan-ı Zimmî esnafının kethüdalığını Ace Yasef yapmaktadır[44]. Nitekim, Tanzimat'tan sonraki döneme ait temettuat kaydında, gayr-ı müslimlerle meskûn olan Gazi Alemşah mahallesindeki 38 hanenin % 42.10 (16 hane)'u kürkcülük yapmaktadır[45].

3) Yiğidbaşı

Esnaf şeyhlerinin ve kethüdalarının yanında yer alan teşkilâtın diğer bir görevlsi de *yiğidbaşı*dır. Teşkilâtta yer alan diğer esnaf görevlilerinin yardımcısı konumunda olan *yiğidbaşı*, teşkilâtın esnaf arasında yapması gereken bedenî hizmetleri yapmakla mükellefti. Bu sebeple, bu göreve uygun fizikî yapıda ve esnaf arasında sevilen biri seçilirdi[46]. Ancak, sicillerdeki mahkemeye intikal eden konular dolayısıyla tanzim edilen kayıtlara bakıldığında yiğidbaşının her zaman esnaf şeyhi ve kethüda ile birlikte zikredildikleri görülmektedir. Bu da, mahkemeye intikal eden dava kayıtlarının ekserisi, esnaf arasındaki çeşitli ihtilafları konu edindiklerinden, sözkonusu davalarda, şikayetçi taraflar arasında, diğer esnaf ile birlikte kethüda ve yiğidbaşının da yer almasından anlaşılmaktadır[47].

---

[39] İtalik vurgu tarafımızdan yapılmıştır.

[40] 23 Şaban 1178/14 Şubat 1765 tarihli belge için bakınız, *KŞS*, 58/88; benzer bir başka belge için bakınız, *KŞS*, 58/162.

[41] Özer Ergenç, *1580-1596 Yılları Arasında Ankara Konya, Şehirlerin Mukayeseli İncelemesi Yoluyla Osmanlı Şehirlerinin Kurumları ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Deneme*, (A.Ü. Yayımlanmmış Doktora Tezi), Ankara 1973, s.136; Yusuf Oğuzoğlu, *a.g.e.*, s. 116; Yusuf Küçükdağ, *a.g.e.*, s. 146.

[42] Osman Nuri, "Şehirde eğer varsa gayr-ı müslim esnaf müslim esnafla birlikte toplanarak, esnaf umûruna müştereken rü'yet ettiklerini ve kethüda ve yiğidbaşı gibi seçimlerde müslümanlardan intihâb ve nasb olunurdu" demektedir. Bakınız, Osman Nuri, *a.g.e.*, s. 570.

[43] Gayr-ı müslimlerin Konya'daki nüfusu için bakınız, Muhiddin Tuş, *Sosyal ve Ekonomik Açıdan Konya (1756-1856)*, (A.Ü. Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1993, s. 125 vd.

[44] Bakınız, *KŞS*, 78/92.

[45] Bakınız, *BOA, Temettuat*, 10332.

[46] Osman Nuri, *a.g.e.*, s. 564; Mustafa Akdağ, *a.g.e.*, s. 40 vd.; Gabriel Bear, *a.g.e.*, s. 110.

[47] Bakınız, *KŞS*, 65/19; *KŞS*, 85/85; *KŞS*, 100/118; *KŞS*, 100/129.

4) Diğerleri

a) Esnaf İhtiyarları

Esnaf ihtiyarları, esnafın resmî önderleri ya da me'murları olmadıkları halde, esnaf grubunun önde gelenleri arasında yer alırlar. ihtiyar, kelime olarak yaşlı insan demektir; her ne kadar, esnaf ihtiyarları umûmiyetle yaşlı kimselerden müteşekkil ise de, aslında bunlar esnafın sözü geçen, karar verebilecek yetenekte, güzide kimseleridir. Bunların ferdî olarak hiçbir yetki, görev ve sorumluluğu yoktur. Bu sebeple, hiç bir kişiye bağlı veya birileri tarafından tayin edilmiş değildirler. Ancak, yukarıda da ifade edildiği üzere, grup olarak esnaf arasında önemli rolleri ve nüfuzları vardır.

Esnaf arasında mevcut yöneticilerin varlığına rağmen, bir çok konularda onlarla birlikte esnaf ihtiyarlarının görüşlerine de yer verilmektedir. Başka bir ifade ile, çeşitli esnaf yöneticilerinin yapacağı işleri ve alacağı kararları esnaf ihtiyarları ile müzakere ederek alıyor olmalıdır. Çünkü bu şekilde kararların alındığına işaret eden kayıtlarda, alınan kararlarda zikredilen diğer görevliler ile birlikte esnaf ihtiyarları da zikredilmektedir. Böylece konu, yöneticinin kararı olmaktan çıkıp, esnafın umumi görüşü olarak tezahür etmektedir. Dolayısıyla esnaf yöneticileri esnaf ihtiyarları ile uyumlu olarak çalışmak zorundadır; çünkü, bu yöneticilerin seçilmesinde ve görevden alınmasında görüş bildiren, karar veren bunlardır.

Genel olarak esnaf ihtiyarları tabirinin yanısıra, belli bir mekanda bulunan esnafların ileri gelenlerini de "*muhtar-ı sûk*" diye nitelendirildikleri görülmüştür. Resmî bir niteliği olmasa da kadı, narh tespit edeceğinde esnaf yöneticilerinin yanısıra şehirdeki esnaf ihtiyarlarını da davet etmekteydi[48].

b) Nâzır

Esnafların yukarıda belirtilen görevlilerinin dışında bazı özel işler ile bir kısım insanları görevlendirdikleri de görülmektedir. *Nâzır* da böyle birisidir. Diğer görevlilerin aksine, *nâzır*, sadece kendisine tevdi edilen işi yapar, ondan sorumlu olurdu. Nitekim Konya'da bezirci esnafı, sadece, revgan-ı bezirin hammaddesi olan "zeğerek"in müstahsilden toplanıp, esnaf arasında "ale's-seviye" dağıtılması işiyle ilgili olarak Hacı Mehmed Efendi'yi nazır tâyin etmişlerdir[49].

c) Bekçi

Güvenlik, her zaman için her yerde önemli bir husustur. Öncelikle can, daha sonra da mal güvenliği Osmanlı Devleti tarihi boyunca bir problem olarak her zaman önemini muhafaza etmiştir. Devlet ilke olarak gerekli tedbirlerin alınmasını istemiş ise de, bu bazan başarılmış, bazan da başarılamamıştır. Her hâlûkârda, devletin yanısıra halk da kendi çapında gereken tedbirleri almaya çalışmıştır. Bu meyanda, genel olarak bütün şehirde yeniçeri serdarı ve yanındaki yeniçeriler geceleri sokakları dolaşır, emniyeti temine çalışırdı[50]. Bunun yanısıra, Konya'da şehir esnafı, çarşının ve buradaki mallarının güvenliğini temin etmek için *bekçiler* tutmuştur[51]. Bu uygulama sadece Konya'ya mahsus olmayıp, hemen her şehirde görmek mümkündür[52].

C) ESNAFIN DENETİMİ: MUHTESİB

Osmanlı şehir hayatında önemli bir yeri olan muhtesibin siyasî, iktisadî ve sosyal görevleri vardır: Vergilerin toplanmasında, şehir esnafının denetlenmesinde, esnafın ürettiği malların kontrolünde, halkın dinî görevlerini yerine getirip getirmediğinde *muhtesib*, yani *ihtisap* ağası, *ihtisap* emini rol almaktadır. Bu görevinin karşılığında da *damga*[53], *mizan*, *evzan*, *eykal resimleri*, *yemviye-l dekakin*, *bac-ı bazar* gibi vergileri toplardı. Bu vergi tahsilini emrindeki "*kol oğlanları*" ve bunların başında bulunan "*kol başı*" aracılığıyla yapardı[54].

Gerek yukarıda ifade edilen siyasî ve sosyal görevleri ve gerekse adı geçen vergileri toplamakla mükellef olan ihtisap ağası, nasıl tayin ediliyordu?

---

[48] Esnaf ihtiyarlarını havi örnek belgeler için yukarıdaki belgelere ve daha geniş bilgi için de Osman Nuri, *a.g.e.*, s. 578 vd.'na bakınız.

[49] *KŞS*, 72/99.

[50] Bu konuda ayrıca bakınız Muhiddin Tuş, *a.g.e.*, s. 52 vd.

[51] Sûk-ı Sultaniyye'ye geceleri bekçi tutmalarına rağmen yine de güvenli olduğu kabul edilmemiş ve çarşının giriş çıkış kapılarının tamir edilmesi istenmiştir. Bakınız, *KŞS*, 74/39.

[52] Rifat Özdemir, *aynı yer.*

[53] Bir örnek olarak,

Aylar	*Kuruş*	*Para*
Zilhicce	183	18
Muharrem	335	13
Safer	325	21
Rebiü'l-evvel	333	8
TOPLAM	757	30

Bakınız, *KŞS*, 74/44.

[54] 1240 senesinde Konya'da kolbaşı olarak Süleyman Efendi'yi görüyoruz. Bakınız, *KŞS*, 74/11.

Mukataa haline getirilmiş olan bu vergi toplama işi, yani *ihtisap mukataası*, geliri hazineye verilmek üzere maktuen ihale ve iltizama verilirdi[55]. İltizamı alan da *muhtesib* olurdu. Mesela, 1248 senesinde Konya iktisap mukataasını, Konya mütesellimi Esseyid Süleyman Bey, "emanet ve diyanetle ma'ruf" olan Serrac Esseyid Ali Ağa'ya ihale ve tevfiz etmiştir[56].

Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra yapılan bir düzenleme ile *İhtisap Nazırlığı* kurularak görevlisine de *ihtisap nazırı* adı verildi. Geliri de, yeni kurulan *Asakir-i Mansure Ordusu*'na verilmek üzere "*ihtisap rüsûmu*" adıyla yeni bir vergi konularak, bunun toplanması işi de *ihtisap nazırına* bırakıldı. Ancak, Tanzimat'ın ilanıyla birlikte öncelikle İstanbul'da bu vergi kaldırılmıştır. Bunun üzerine ihtisap resmînin bazı yerlerde kaldırılıp bazı yerlerde devam etmesi bir çok karışıklıklara sebep olmuş; meydana gelen umûmî şikayetler sonucunda da, 1854 yılında *ihtisap nezaretiyle* birlikte her tarafta vergisi ve muhtesiplik de lağvedilmiştir[57].

D) FİYATLARIN TESPİTİ: NARH

Toplum içinde insanların ihtiyaçlarını karşılayan mal ve hizmetlerin itibarî değerleri olan fiyatların tayin edilmesi şekli, ekonomi için çok önemli bir hususu teşkil etmektedir. Hatta bugün, buna istinâden serbest piyasa sistemi, karma sistem vb. isimlerle anılan ekonomik modeller oluşmuştur ki, bu modellerin esasını mal ve hizmetlerin fiyatlarının belirlenmesinin teşkil ettiği de söylenebilir.

Osmanlı Devletinin sosyal sisteminin temelinde İslâmî düşünce yatmaktadır. Ekonomik sistemin oluşmasında da bu düşüncenin etkili olmasının beklenmesi gayet tabiidir. İslâmî düşüncede her ne kadar fiyatların serbest piyasada, alıcı ve satıcının rızalarıyla oluşması esas kabul edilmişse de ilerleyen zamanla bu durumun toplum açısındanh bazı mahzurlar doğurduğu görüldüğünden, devletin fiyatları denetlemesinde, tayin etmesinde bir sakınca bulunmayacağı görüşünden hareketle piyasada geçerli olan fiyatların devlet tarafından belirlenmesi yoluna gidilmiştir. Bu da, Osmanlı Devleti'nde narh sistemiyle gerçekleştirilmektedir[58].

Narh, yukarıdaki açıklamadan da anlaşılacağı üzere toplumun menfaatlerinin korunması için ferdi menfaatlerin kısıtlanması amacıyla bazı malların fiyatlarının önceden tespit edilmesinin adıdır. Bu noktada bu fiyat belirleme nasıl yapılıyordu, sorusu sorulabilir. Bunun için kadının -bazan da vali'nin- huzurunda akd edilen "meclis-i huzur-ı şer'de", narh verilecek mal ve hizmetin alım-satımı ile meşgul olan esnaf yöneticilerinin, esnaf ihtiyarlarının ve halkın ileri gelenlerinin; bazan da "ahali-i vilayet"in hazır bulunduğu halde yapılan görüşmede söz konusu malların fiyatları tespit edilirdi. Bu tespitte esas amaç, fırsatçıların ve muhtekirlerin önüne geçip, fahiş fiyatları denetlemek olduğundan, yukarıda bahsedilen narh "komisyonu", satıcı ve alıcılardan oluşan tarafların hiç birinin mağdur olmamasına çalışırdı[59]. Bir malın fiyatının tespiti, -her ne kadar üretim güçlüğü gözönünde bulundurulursa da- genelde maliyetinin üzerine "kar-ı şer'i" olan 10'u 11.5 (% 15)'dan satılmak üzere narh verilmek suretiyle gerçekleştirilirdi[60].

Piyasadaki fiyatlar her zaman için yıl boyunca sabit olamayacağında, narhlar, genel olarak yılda iki kere verilirdi: Bunlardan biri baharda, diğer de kış başlarında idi. Bu verilen narh, muhtesib aracılığıyla denetlenirdi. Bu denetlemede sadece muhtesib değil, esnafın ve halkın da rolü vardı. Eğer bunlardan birinin kadıya şikayetçi olmaları halinde, kadı gerekli incelemeyi yaptıktan sonra ya yeni fiyat belirler ya da, eski fiyattan satışını temin ederdi.

İnceleme dönemimize ait tespit edilen narh kayıtları örneğine göre bazı mallara verilen narhlar şöyledir:

---

[55] "İhtisab-ı Konya mukataasından matlub-ı cihandârî buyurulan meblağ-ı mezbur-ı nahsub 1235, 1236 ve 1239 senesinin mîrisi olarak 2642 guruş" teslim edilmiştir. Bakınız, *KŞS*, 74/11.

[56] *KŞS*, 72/25.

[57] Bu konu ile ilgili olarak Osman Nuri, *a.g.e.*, s. 327-392'de geniş bilgi vardır. Ayrıca bakınız, Ziya Kazıcı, *a.g.e.*,'nın müstakil bir araştırması vardır. Ilave olarak Musa Çadırcı, *a.g.e.*, s. 119 vd.; Abdüllatif Şener, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, İstanbul 1990, s. 156 vd. zikredilebilir.

[58] İslâm dünyasındaki narhın gelişimiyle ilgili olarak bakınız, Celâl Yeniçeri, *Islâm İktisadının Esasları*, İstanbul 1942, s. 320 vd.

[59] Osmanlı Devletindeki narh ve uygulamalarına dair bakınız. Ömer L. Barkan, "XV. Asrın Sonunda Bazı Büyük Şehirlerde Eşya ve Yiyecek Fiyatlarının Tespit ve Teftişi Hususlarını Tanzim Eden Kanunlar", *Tarih Vesikaları*, 1/5, (İstanbul 1942), s. 326 vd.; Mustafa Akdağ, *a.g.e.*, s. 219 vd.; Mübahat Kütüoğlu, *Osmanlılar'da Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul 1983, s. 3; Musa Çadırcı, *a.g.e.*, s. 126 vd.; Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul 1986, s. 321.

[60] *KŞS*, 72/525. Ayrıca bakınız, Ahmet Tabakoğlu, *İslâm ve Ekonomik Hayat*, İstanbul 1987, s. 68 vd.

KONYA'DA ÇEŞİTLİ TARİHLERDE ESNAF İÇİN VERİLEN NARH ÖRNEKLERİ

	Narhların Veriliş Tarihleri	H. 1205/[61] M.1790		H. 1207[62]/ M. 1792		H. 1208[63]/ M. 1793		H. 1210[64]/ M. 1795		H. 1211[65]/ M. 1796		H. 124[66] M. 1832	
	Esnaflar ve Mal Çeşitleri	Ölçü Birimi	Para Birimi	Ölçü Birimi	Para Birimi	Ölçü Birimi	Para Birimi	Ölçü Birimi	Para Birimi	Ölçü Birimi	Para Birimi	Ölçü Birimi	Para Birimi
	HABBAZAN	Dirhem	Akçe	Dirhem	Akçe	Dirhem	Akçe	Dirhem	Meblağ	Dirhem	Para		
1	Pide ve Somun	44	1	45	1	33	1	75	3	80	1		
2	Kede ve Simit	44	1	35	1	23	1	75	3	70	1		
3	Lokma			22	1	12,5	1	37	3	40	1		
4	Yağlı Katmer	12	1	13	1	6,5	1	37	3	30	1		
5	Somun	22	1					33	1				
6	Çörek	22	1	22,5	1	16,5	1			40	1		
	HELVACIYÂN	Kıyye	Akçe	Kıyye	Akçe	Kıyye	Akçe	Kıyye	Meblağ	Kıyye	Para	Kıyye	Para
1	Tahan	1	48	1	51	1	57	1	66	1	24	1	96
2	Tahanlı Helva	1	54	1	48	1	57	1	66	1	24	1	96
3	Kaba Helva	1	33	1	36	1	45	1	48	1	20	1	80
4	Keten Helva	1	71	1	78	1	84	1	90	1	38		
5	Rengâmiz Helva	1	90	1	90	1	84	1	90	1	36		
6	Susamlı Helva											1	96
7	Revgan-ı Şir	1	99	1	90	1	96	1	111	1	38	1	160
	KAZZAZ	Dirhem	Para										
1	İbrişim İstanbul	1	12										
2	İbrişim Tokat	1	11										
3	Pesend İpek	1	12										
4	Suzani Bursa İpeği	1	6										
5	Sarı Kalebdan Miskal	1	66										
6	Beyaz Kalebdan Miskal	1	60										
7	Keçe Kalebdan Miskal	1	7										
	DUHANCI	Kıyye	Akçe	Kıyye	Akçe	Kıyye	Akçe	Kıyye	Meblağ				
1	Cebeliye Duhanı							1	150				
2	Tarsus Duhanı	1	120	1	130	1	120	1	96				

[61] *KŞS*, 101/128.
[62] *KŞS*, 66/152.
[63] *KŞS*, 66/152.
[64] *KŞS*, 66/94.
[65] *KŞS*, 67/3.
[66] *KŞS*, 4/8; bu belge aynı zamanda Musa Çadırcı tarafından da yayınlanmıştır. Bakınız, Musa Çadırcı, *a.g.e.*, s. 128 vd.

	BAKKALAN	Kıyye	Akçe	Kıyye	Akçe	Kıyye	Akçe	Kıyye	Meblağ	Kıyye	Para	Kıyye	Para
1	Revgan-ı Bezir	1	54	1	54	1	54	1	60	1	24		
2	Revgan-ı Zeyt	1	66										
3	Revgan-ı Sade	1	102					1	102	1	40		
4	Yağlı Peynir	1	21			1	18	1	45				
5	Yağsız Peynir	1	18			1	15	1	21	1	8		
6	Keçi Pastırması	1	54			1	48	1	45	1	16		
7	Sığır Pastırması							1	33				
8	İnce Kadayıf							1	24				
9	Kaba Kadayıf	1	18					1	18	1	8		
10	Pirinç	1	36	1	42	1	48	1	42	1	15		
11	Bulgur	1	12									1	25
12	Dakik-I Has	1	15	1	14					1	10		
13	Leblebi	1	20	1	20	1	24	1	27	1	28		
14	Tuz							1	3				
15	Soğan	1	6					1	6			1	12
16	Nohud	1	8	1	9			1	13				12
17	Asel	1	66		1	66	1	75			220		
18	Böğrüce							1	18				24
19	Mercimek							1	30				16
20	Bamya							1	180				
21	Büber							10	90				
22	Şeker							1	120				
23	Kara Üzüm									1	10	1	32
24	Kuru Üzüm	1	17	1	18	1	24	1	24	1	13		
25	Kızıl Üzüm	1	21			1	36					1	44
26	Mersin Üzümü							1	48				
27	Kuş Üzümü											1	40
28	Aladağ Bekmezi											1	32
29	Şehir Bekmezi											1	40
30	Alâ İncir	1	24			1	30	1	30	1	15	1	44
31	Sabun	1	108	1	114	1	126	1	120	1	44	1	260
32	İzmir Sabunu	1	90									1	300
33	Kaba Hınna	1	45	1	45	1	43	1	54	1	16	1	200
34	Kumlu Hınna	1	26	1	36	1	30						
35	Sarımsak											1	32
36	Kişniş	1	18	1	31	1	33	1	32				
37	Kahve											1	140
38	Keten	1	90					1	90	1	37	1	120
39	Alâ Keten			1	76	1	66						
40	Penbe	1	168	1	168	1	168	1	168	1	72	1	250

BİBLİYOGRAFYA

Konya Şer'iye Sicili: 4, 58, 61, 65, 66, 67, 72, 74, 78, 79, 85, 100, 101

BOA, Temettuat: 10332.

BOA, Cevdet İktisat: 1762.

Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi, 1453-1559*, C. II, 2. bs., İstanbul 1979.

Barkan, Ömer L., "XV. Asrın Sonunda Bazı Büyük Şehirlerde Eşya ve Yiyecek Fiyatlarının Tespit ve Teftişi Hususlarını Tanzim Eden Kanunlar", *Tarih Vesikaları*, I/5, (İstanbul 1942).

Barkan, Ömer Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Esnaf Cemiyetleri", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası Ömer Lütfi Barkan Armağanı*, XLI/1-4, (İstanbul 1984).

Baykara, Tuncer, *Osmanlı Taşra Teşkilatında Görev ve Görevliler (Anadolu)*, Ankara 1990.

Bayram, Mikâil, "Anadolu Selçukluları Zamanında Ahi Teşkilatının Kuruluş ve Gelişmesi", *Ahilik ve Esnaf, Konferanslar ve Seminer*, (İstanbul 1986).

Bear, Gabriel, "Türk Loncalarının Yapısı ve Bu Yapının Osmanlı Sosyal Tarihi İçindeki Önemi" ter. S. Ferliel, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, VII-XII, (Ankara 1970-1974).

Baer, Gabrial, "Ottoman Guilds: A Reassement", *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*, Ed. O. Okyar-H. İnalcık, Ankara 1980.

Berkes, Niyazi, *Türkiye İktisat Tarihi*, C. I, İstanbul 1969.

Cinlioğlu, Halis Turgut, *Osmanlılar Zamanında Tokat*, 4 Cilt, Tokat 1941-1973.

Cour, A., "Şeyh", *İslâm Ansiklopedisi*, C. XI, İstanbul 1979.

Çadırcı, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991.

Çağatay, Neşet, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, 2. bs. Konya 1981;

Ergenç, Özer, *1580-1596 Yılları Arasında Ankara Konya, Şehirlerin Mukayeseli İncelemesi Yoluyla Osmanlı Şehirlerinin Kurumları ve Sosyo Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Deneme* (A.Ü. Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1973.

Ergenç, Özer, "1600-1615 Yılları Arasında Ankara İktisadî Tarihine Ait Araştırmalar", *Türkiye İktisat Tarihi Semineri*, Ed. O. Okyar, Ankara 1975, s. 145-167.

(Ergin), Osman Nuri, *Mecelle-i Umur-ı Belediye*, C. I, İstanbul 1922.

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. I, İstanbul 1314.

Genç, Mehmet, "Osmanlı Esnafı ve Devletle İlişkileri", *Ahilik ve Esnaf, Konferanslar ve Seminer*, (İstanbul 1986).

Gölpınarlı, Abdülbâki, "İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, XI/1-4 (1949-1950).

Güzelbey, Cemil C.-Hulusi Yetkin, *Gaziantep Şer'iye Sicillerinden Örnekler*, C. 81-141, Gaziantep 1970.

Huart, C1., "Kâhya", *İslâm Ansiklopedisi*, C. VI, İstanbul tarihsiz.

İnalcık, Halil, *The Ottoman Empire, Classica Age (1300-1600)*, ter. N. Itzkowitz-C. Imber, London 1973.

Kazıcı, Ziya, *Osmanlılar'da İntisab Müessesesi, (Ekonomik, Dinî ve Sosyal Hayat)*, İstanbul 1987.

Köprülü, M. Fuad, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, İstanbul 1981.

Küçükdağ, Yusuf, *Lâle Devri'nde Konya*, (S.Ü. Sos. Bil. Enst. Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 1989.

Kütükoğlu, Mübahat, *Osmanlılar'da Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul 1983.

Mantran, Robert, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, ter. M.A. Kılıçbay-E. Özcan, C. I-II, Ankara 1986.

Mantran, Robert, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda İstanbul'da Gündelik Hayat*, ter. M.A. Kılıçbay, İstanbul 1991.

Ongan Halit, "Ankara'nın Eski Esnafını Açıklayan Bir Vesika", *Türk Etnoğrafya Dergisi*, S. 2 (1957).

Oğuzoğlu, Yusuf, "XVII. Yüzyılda Konya Şehrindeki Üretim Faaliyetleri Hakkında Bazı Bilgiler", *İ.Ü. Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 32 (İstanbul 1982).

Ongan, Halit, *Ankara'nın İki Numaralı Şer'iye Sicili*, Ankara 1974.

Özdemir, Rifat, "Ankara Esnaf Teşkilatı (1785-1840)", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 1, (Ankara 1986).

Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, İstanbul 1983.

Su, M. Kâmil, *XVII ve XVIII. Yüzyıllarda Balıkesir'de Şehir Hayatı*, İstanbul 1937.

Şahin, İlhan-Feridun M. Emecan, "XV. Asrın İkinci Yarısında Tokat Esnafı", *Osmanlı Araştırmaları*, VII-VIII, (İstanbul 1988).

Şener, Abdüllatif, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, İstanbul 1990.

Şeyhoğlu, H. Hasan, *Çankırı'da Ahilikten Kalma Esnaf ve Sohbet Teşkilatı*, Çankırı 1932.

Tabakoğlu, Ahmet, *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul 1986.

Tabakoğlu, Ahmet, *İslâm ve Ekonomik Hayat*, İstanbul 1987.

Taeschner, Franz, "İslâm Orta Çağında Fütüvve", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, XV/1-4 (1955).

Tuş, Muhiddin, *Sosyal ve Ekonomik Açıdan Konya (1756-1856)*, (A.Ü. Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1993.

Uluçay, Çağatay, *XVII. Yüzyılda Manisa'da Ziraat, Ticaret ve Esnaf Teşkilatı*, İstanbul 1942.

Uzunçarşılı, İsmail H., *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 2. bs. Ankara 1984.

Yalçın, Aydın, *Türkiye İktisat Tarihi, Osmanlı İktisadının Büyüme ve Gerileme Süreci*, Ankara 1979.

Yeniçeri, Celâl, *İslâm İktisadının Esasları*, İstanbul 1942.

KONYA ŞER'İYYE SİCİL KAYITLARINA GÖRE KONYA SELÇUKLU MEDRESELERİNDE OSMANLILAR ZAMANINDA GÖREV YAPAN MÜDERRİSLER

Yrd. Doç. Dr. Zeki ATÇEKEN*

Türkler'in Konya şehriyle ilk tanışmaları 1067 yılında Alp Arslan'ın meşhur komutanlarından Afşin Bey'in yağması sırasında oldu. Bilahare Anadolu fatihi Kutalmışoğlu Süleyman Şah, Konya'yı Martavkusta'dan aldıktan sonra yoluna devam ederek karargâhını İznik şehrinde kurdu. Fakat Ortaçağın şüphesiz en önemli olaylarından biri olan Haçlılar'ın İznik'i ele geçirmeleri üzerine Konya, I. Kılıç Arslan tarafından Anadolu Selçuklu Devleti'ne başkent yapıldı (1098).

Sultan I. Mesud Haçlı tahribinden sonra devlete eski kudretini kazandırmak için çok çalıştı. Tam bu sıralarda patlak veren II. Haçlı seferiyle (1147) Anadolu tekrar heyecanlı günler yaşadı. Fakat Anadolu'dan geçemeyen bu Haçlılar ilk defa yurdumuzdan "Turquie" olarak söz ettiler.

II. Kılıç Arslan zamanında ise III. Haçlı Seferi (1189)'nin Alman Friedrich Barbarossa kolu, Anadolu'dan geçmeye kalktı. Konya'yı tahrip eden Barbarossa, Silifke yöresinde boğuldu. Askerleri binbir müşkilatla Antakya'ya ulaşabildiler (1190).

Anadolu, bu hadiselerden sonra büyük bir yükseliş sürecine girdi. Yolları süsleyen kervansaraylar, ticaretin giderek gelişmesi, denizlerde fethedilen limanlar hayat seviyesini bir hayli yükseltti. Anadolu'da imar faaliyetleri hızlandı. İlme verilen değer, bilhassa başkent Konya'da kendini gösterdi. Devlet büyükleri adım başı medrese yapımına hız verdi. Uluğ Keykubad zamanında Konya'yı teşrif eden Bahâeddin Sultan Veled, bu mukaddes beldeye ayrı bir ruh kazandırdı. Konya ilim adamlarının, sanatkârların, dervişlerin uğrak yeri oldu. Yani Batı için karanlık olan Ortaçağ, Doğu'da Müslümanlar için fevkalade aydınlık idi.

Ne var ki Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın ölümünden sonra geride kalan oğlu kendisi gibi kudretli değildi. Basiretsizliği sebebiyle Moğollar'la Kösedağ'da karşılaştı (1243). Selçuklu öncülerinin yenilmesi üzerine geriye çekilen Sultan, savaşın da kaybedilmesine yol açtı. Artık Anadolu bundan sonra Moğollar'ın mânevî baskısı altındaydı. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra çocukları II. Alaeddin Keykubad, II. İzzeddin Keykavus ve IV. Kılıç Arslan'ı Celaleddin Karatay büyük bir maharetle idare etti. Devlet 1277 yılına kadar, Moğol baskısına rağmen yükselişini sürdürdü. Fakat aynı tarihte Karamanoğlu Mehmed Bey'in Cimri (Gıyaseddin Siyavuş) ile Konya'ya sahip olması (1277) Moğollar'ın bizzat idareyi ellerine almalarına sebebiyet verdi. Nihayet varlıklarıyla yokluklan bir olan sultanların idareye sahip olamamaları, devletin yıkılışını hızlandırdı. Sonunda 1308 veya 1318'de Anadolu Selçuklu Devleti çökerken, toprakları üzerinde 16 beylik ortaya çıktı. Bu beyliklere Moğollar söz geçiremediler. İçlerinde yıldızı parlayan ve istikbal vadeden beylik tabii ki sadece Osmanoğulları idi.

Konya, Anadolu Selçuklu Devleti'ne başkent oluşundan yıkılışına kadar hareketliğini devam ettirdi. Moğollar'ın ağır baskıları karşısında insanların ümitsizlik ve tedirginliklerine Hz. Mevlâna ve Şeyhd Sadreddin-i Konevi'nin varlığı büyük teselli oldu. Fakat bu iki zatın ölümünden sonra (1272-1273) Anadolu insanının yüzü bir daha gülmedi.

* Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

Felsefenin çok hareketli oluşu ve sultanların da bizzat bu felsefe münakaşalarına ilgi göstermesi Konya'da ilim alanını canlı tutuyordu. Bir yanda medreseler, bir yanda zaviyeler bir yanda da sultan saraylarındaki ilmî münakaşalar, ilim dünyasının dikkatini Konya'ya çekiyordu. Bu havaya, tarikatların çalışması da ayrı bir çeşni katıyordu. Bu yüzden Konya, meşhur âlimlerin uğrak yeri haline gelmişti. İşte Konya'da açılan medreseler, böyle bir ilim alanının mahsulleri olarak tezahür etti.

Medrese Tâbiri ve İlk Medreseler

"Medrese" kelimesi Arapça "derase" kökünden olup "Talebenin ilim öğrendiği yer" manasına gelir. Umumî, anlamda ise sıbyan mektebinin üstünde eğitim ve öğretim yapılan tahsil müesseseleridir[1].

Bilindiğ üzere İslâm'ın ilk emri "oku"dur. İlim adına bu kutsal emre büyük önem veren Müslümanlar, toplu eğitim ve öğretim yapmaya başladılar. Nitekim toplu öğretim yapılan ilk yer Erkam bin Ebu'l-Erkam'ın evidir[2].

Daha sonra câmî ve mescidler okul görevi yapmaya başladılar. Hz. Peygamber (S.A.V.) câmide oturur ve etrafında halkalanan cemaatı aydınlatırdı[3].

İmam-ı Azam Ebu Hanife ve İmam-ı Malik hazretleri de derslerini hep camilerde verdiler.

İhtiyaçların zamanla artması ve cemiyetlerin dağılmaya başlaması üzerine, Emeviler döneminde (661-750), çocuklar için müstakil mektepler açılmaya başladı. Bu tür mekteplere "küttap" veya "mektep", öğretmenlerine ise "muallim"[4] deniyordu. Bu mektepler câmîlerden ayrıldılar. Artık câmîler yüksek tahsil yapılan yerlerdi. Buralarda din eğitimin yanında her çeşit müsbet ilimler de okutuluyordu.

Genel anlamda ve resmi sarayın dışında, herkese açık ilk okuma ve araştırma enstitüsü veya akademisi ise Abbasi Halifesi Memun (813-833) zamanında Zerdüşt okullarının ilhamıyla Bağdad'da kurulmuştur (832). "Beytü'l-hikme" denilen bu müessese bir anlamda ilk medresedir. Ancak ismi medrese değildir. Beytü'l-hikmelerde Arap, Yahudi ve Hıristiyan ilim adamları beraber çalışıyorlar; Yunan, Hind ve eski İran kültürüne ait kaynakları tetkik ediyorlar, Aristo ve Eflatun gibi bir çok müfekkirin eserlerini Arapça'ya çeviriyorlardı. Bu devir Mutezile fırkasının faaliyetlerinin en çok arttığı zamandır. Hatta Mutezile'nin görüşleri Abbasî Devleti'nin zorla resmî mezhebi haline getirilmiştir.

Yine bu devirde Bağdad'da "Beytü'l-ilim" ve "Darü'l-ilim" adıyla açılan müesseseler, asıl medreselerin doğuşunda müessir olmuşlardır[5].

Abbasîler zamanında eğitim yerleri için henüz "medrese" tabiri yoktur. Bu tabir ilk defa IX. Asırda kullanılmaya başlamışsa da, medreselerin resmî bir teşekkül olarak devlet eliyle kurulması X. asırda Karahanlılar (840-1211/2) zamanında olmuştur. Müslüman tarihçiler medresenin tarihini yazmakta zorlanmaktadırlar. İlk medresenin Nizamü'l-mülk tarafından kurulduğu ileri sürülürse de el-Makrizî ve el-Suyûtî, bundan daha önceleri de medreselerin varlığından söz ederler. Bilhassa câmîde esaslı bir şekilde tedrisat yapılan Nişabur'da, medreseler açılmıştır. Bunlardan dördü meşhurdu[6]. Gerçekten Nizamülmülk'ten önce Gazneli Mahmud (998-1030) Gazne'de ve kardeşi Nasr da Nişabur'da (1033) medrese açmışlardır[7].

Medrese adını taşıyan ilk eğitim ve öğretim müesseselerinin Merv ve Nişabur çevrelerinde açılma sebeplerini eski Uygur Türkleri'ne ait Budist vıharalarının tesirlerine bağlayan tarihçiler de vardır.

Medreseler umumiyetle bir dersane ve etrafında yeteri kadar talebe hücrelerinden meydana gelmektedir. Medreseyi açanın anlayış ve malî gücüne göre imaret, kütüphane, hamam... gibi ilaveler de yapılırdı. Medrese ister bir hayır-sever, isterse bir devlet adamı tarafından yaptırılmış olsun, ders okumak ve ilim tahsil etmek için yapıldığından yaptıranın kafasında kendine göre bir program mevcuttu. Onu medresenin vakfiyesine yazdırmayı ihmal etmezdi.

İslâm dünyasındaki ihtisas medreseleri, farklı hizmet sahaları bakımından üç grupta toplanır:

1. Daru'l-hadisler
2. Darü't tıplar
3. Daru'l-kurralar

Daru'l-kurralar Anadolu Selçukluları ve Karamanoğulları topluluğunda "daru'l-huffaz" adını almışlardır.

Büyük Selçuklu Devleti'nn kurucusu Tuğrul Bey, daha Nişabur'a ilk geldiği zaman Saraçlar Pazarı'nın yakınında bir medrese inşa edilmesini istemişti. Ayrıca vezir Amidülmülk Kündurî de Merv'de bir medrese inşa ettirmişti[8].

Selçuklular zamanında büyük bir üne kavuşan ve pek çok ilim adamı yetiştiren ve aynı zamanda Mutezile'nin bozuk düşüncesini ilimle çürüten meşhur Nizamiye Medresesi'nin Bağdad'da inşası 1067'de tamamlanmıştır[9]. Daru'l-ilim adlı müesseseler ise sunnî inancı kuvvetlendirmek için açılmışlardır ki bunların en meşhuru Bağdad Nizamiye Medresesi'dir.

Konya Selçuklu Devri Medreseleri

Örneklerini Büyük Selçuklu devleti'nde Melikşah'ın veziri Nizamü'l-Mülk'ün Tus'da, Bağdad'da yaptırdığı eyvanlı medreselerden alan, zamanının üniversiteleri mahiyetindeki medreselere Anadolu Selçukluları da çok önem vermişlerdir. Konya'da sık sık bu güzel yapılara rastlamak insana ayrı bir ferahlık ve gurur vermektedir. Bir ülkenin mührü üzerindeki tarihi yapılardır ve bilhassa eğer bunlar ilimle alakalı olursa...

Avluya açılan dört büyük eyvanlı Asya medreseleri örneği, Selçuklular devrinde de muhafaza edilerek tatbik edilmiştir. Bu arada iklim şartları da gözönünde tutularak medrese yapımında iki tip ortaya çıkmıştır. Bunlar.

1. Açık avlu medreseler,
2. Kapalı, kubbeli medreselerdir[10].

Anadolu Selçuklu medreseleri genellikle tek katlıdır. Ancak Sırçalı Medrese'de olduğu gibi iki katlı olanı da mevcuttur. Eyvan sayıları belli değildir. Eyvanlar sivri, beşik tonoz örtülü; ana eyvanın yanlarındaki odalar ise umumiyetle kubbelidir[11].

Vakfın gaye ve imkânlarına göre Selçuklu medreselerinde Kur'an, Hadis, Tefsir gibi dinî ilimler yanında tıp, fıkıh ve astronomi gibi, müsbet ilimler de okutulmuş, her ilim için ayrı medreseler yapılmıştır[12].

Tıp öğretimi darü'ş-şifalarla birlikte bulunan medreselerde yapılırdı. Nitekim Konya Alâeddin Daru'ş-şifası'nın yanında da bir medrese mevcuttu[13].

Konya medreseleri, Anadolu Selçuklu Türkleri, Hanefi mezhebinden oldukları için, sünnî akidelerin ve bilhassa Hanefî fıkhının öğretim yerleri idi. Medreseler çok zengin vakıflarla donatıldıkları için, hem öğrenciler, hem de çalışanları katiyyen maddî bir sıkıntı çekmiyorlardı.

Konya medreselerinde ortalama 20-40 öğrenci bulunuyordu[14].

Selçuklu medreselerinin bazıları Osmanlı devrine intikal etmeden yıkılıp yok olmuşlardır. Bazıları Osmanlılar zamanına ulaşmış, bu devirde hizmet yapmış fakat zamanımıza gelememiştir. Günümüze ulaşanlar ise geçirdikleri tamirlerle ancak ayakta kalabilmişlerdir. Şer'iyye Sicillerinde bu hususu gösteren pek çok tamirat kaydı mevcuttur. Bugün Konya'mızı süsleyen, bu tarihî yapılar tarihten günümüze sanki birer mesaj taşır gibidir.

Yapılış Tarihlerine Göre Konya Selçuklu Medreselerine Kısa Bir Bakış:

1. İplikçi (Altun-Aba) Medresesi

Konya'da inşa edilen ilk medresenin Altun Aba Medresesi olduğu söylenir. 1200 yıllarında[15] II. Rükneddin Süleyman Şah (1196-1204)'ın sipehsalarlarından Şemseddin Altun Aba[16] tarafından yaptırılan medrese, vakfiyesinde görüleceği üzere mütevelli olarak "İplikçi oğlu"nun tayin edilmesinden dolayı, İplikçi Medresesi olarak şöhret yapmıştır[17].

Hz. Mevlânâ'ya giden ana caddede ve İplikçi Câmiinin güney bitişiğinde yer olan Altun -Aba Medresesi, ortasında büyük bir kubbesi bulunan kapalı medrese tipinde idi[18].

---

1 Cahit Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 25.
2 Hüseyin Atay, *Osmanlılar'da Yüksek Din Eğitimi*, İstanbul 1983, s. 15.
3 M. Cavid Baysun, "Mescid", *İslâm Ansiklopdisi*, c. X, s. 47; Atay, *a.g.e.*, s. 15; Baltacı, *a.g.e.*, s. 4.
4 Baltacı, *a.g.e.*, s. 4.
5 Baltacı, *a.g.e.*, s. 6,7.
6 Medreseler için bkz. Baysun, *a.g.m.*, s. 50-76.
7 Baltacı, *a.g.e.*, s. 6,7.
8 M. Altay Köymen, "Alp-Arslan Zamanı Kültür Müesseseleri", *Selçuklu Araştırma Dergisi*, IV., Ankara 1975, s. 77.
9 Köymen, *a.g.m.*, s. 78.
10 Aptullah Kuran, *Anadolu Medreseleri*, I., İstanbul 1969, Önsöz; Celal Esat Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*, V., İstanbul 1995, s. 2075; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1984, s. 135.
11 Anadolu Selçuklu ve Beylikler devri medreseleri için bkz.; Metin Sözen, *Anadolu Medreseleri*, I. ve II., İstanbul 1970 ve 1972.
12 Aslanapa, *a.g.e.*, s. 133; Mehmet Önder, *Mevlâna Şehri Konya*, Ankara 1971, s. 150.
13 *Konya Şer'iyye Sicil Defteri* (Kısaltma: *ŞSD*), Cilt: 46; s. 273/3. Geniş bilgi için bkz. Yusuf KÜÇÜKDAĞ, "Konya'da Alâeddin Dârüş-Şifâsı, Tıp Medresesi ve Mescidinin Yeri, Yapısı", *Osmanlı Araştırmaları*, IX., İstanbul 1989, s.356; aynı yazar, "Konya Alâeddin Dârü'ş-Şifâsı ve Dârü'ş-Şifâ Medresesine Dair Bazı Belgeler", *Selçuk Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, VI/3, (1990), s.325.
14 Osman Turan, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri-Şemseddin Altın Aba Vakfiyesi ve Hayatı", *Belleten*, XI., Sayı: 42, Ankara 1947, s.78.
15 Önder, *a.g.e.*, s. 152.
16 İbn-i Bibi, *Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi*, (M.N. Gençosman), Ankara 1941, s. 249.
17 Turan, *a.g.m.*, s. 201.
18 Kuran (*a.g.e.*, s. 105, 106). İplikçi Medresesi için "dikdörtgen bir avlu etrafında tertiplenmişti" diyerek açık avlulu olduğunu belirtiyorsa da Şer'iyye Sicil kayıtlarındaki bir tamirat kaydı, kapalı medrese tipinde olduğuna şüphe bırakmaz. *Ş.S.D*, C. 40, s. 59/1.

Sultanü'l-ulemâ Bahaeddin Veled Konya'yı teşrif ettiği zaman (1228), Konya'da Sultan sarayına misafir olmayı reddedip Altun-Aba Medresesi'ne inmiştir. Bu hususta Eflaki şu bilgiyi verir: "Sultan'ın niyeti Sultanü'l-ulemâyı kendi sarayında ağırlamak ve onu orada misafir etmekti. Mevlâna Baha Veled kabul etmedi ve imamlara medrese, şeyhlere hankâh, emirlere saray, tüccarlara han, başıboş gezenlere zaviyeler gariplere kervansaraylar münâsipdir... buyurup Altun Aba Medresesi'ne indi"[19]. Yine Eflâkî, Konya'da o zamana kadar Altun-Aba Medresesi'nden başka bir medrese olmadığını da bildirir.

Altun-Aba Medresesi zengin vakıflara sahipti.

Medresenin bânisi Şemseddin Altın-Aba devleti ele geçirip sultanlığını ilân etmeye çalışan Emîr-i Mimar Sa'deddin Köpek tarafından öldürülmüştür[20].

İplikçi Medresesi'ne 1907 yılına kadar müderris tayini yapıldığı Şer'iyye Sicil kayıtlarıyla sabittir[21]. Fakat ne zamana kadar tedrisata devam ettiği bilinmiyor. Tekkeleri kapatan kanunun yürürlüğe girmesinden sonra (3 Mart 1924) tamamen kapatılmıştır.

İplikçi Medresesi'nden bugün sadece küçük bir kümbet mevcuttur.

2. Lala Ruzbe Medresesi

Adı geçen medrese, zamanımıza ulaşamayan eserlerdendir. Konya'nın İç Kalesi (Ahmedek) içinde ve hankâhının bitişiğinde yer alan bu medrese I. Alâeddin Keykubad'ın muhtedi Lalası Ruzbe tarafından yaptırılmıştı. Horozlu Hanı da bu şahsındır[22]. Konya Osmanlılar'a geçtiği zaman harap olduğu için geliri Hz. Mevlâna evkafına katılmıştır.

3. Gühertaş (Molla-i Atik) Medresesi

Medrese Konya'nın çifte Merdiven Mahallesi'nde Seyfiyye Kümbeti'nin batısında idi[23]. Eflâki'nin verdiği bilgiye göre medreseyi "Dizdar" lakaplı Emir Bedreddin Gühertaş, Sultanü'l-ulemanın isteği üzerine, onun çocukları için yaptırmıştır (1232)[24]. Burası daha sonraları Hz. Mevlâna'nın hankâhı olmuştur. Zamanımıza kadar gelmediği için mimarî durumu hakkında bilgimiz yok denecek kadar azdır.

4. Tacü'l-Vezir Medresesi

Tacü'l-vezir Medresesi, Konya Fuarı'nın kuzeye açılan kapısının sağında, halen ayakta bulunan türbenin bitişiğinde idi. Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237-1246)'in zamanının vezirlerinden Tacüddin Ahmed tarafından 1239'de yaptırılmıştır[25].

1969 yılında, bir yanında kışlık dershane diğer yanında türbe bulunan ana eyvanın duvarları halen ayakta idi.

Medrese kapı itibariyle tamamiyle bir Selçuklu medresesi tipini andırıyordu. Büyük portal'dan sonra avluya girilirdi. Avlunun iki yanında odalar yer alıyordu. Solda üstü kubbeli bir oda, sağ tarafta da vâkıf'ın türbesi bulunuyordu[26]. Bugün Tacü'l-Vezir külliyesinden sadece türbe ayaktadır.

5. Şeref Mesud Medresesi

Bu medrese, Konya'nın Ak-Câmi Mahallesi'nde idi[27]. 1239 yılında Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Şerefşah oğlu Mesud tarafından yaptırıldığı[28] Uluırmak Ali Hoca Mahallesi'nde Hoca Ali Mescidi cephesine yerleştirilen kitabeden anlaşılmaktadır[29]. Bu kitabede medresenin bir parçası olarak yaptırılan hankâhın fakîh ve sofilere tahsis edildiği bildiriliyor[30]. Bugün yeri dahi kaybolmuş bulunan medresenin mimarî durumunu açıklamak çok zordur.

6. Büyük Karatay Medresesi

Medrese, Konya'nın Ferhuniye Mahallesi'nde Alâeddin Köşkü'nün karşısındadır. Hemen tak kapısının zerafetiyle dikkat çeken bir Selçuklu âbidesidir. Emîr Celâleddin Karatay tarafından 1251 yılında yaptırılmıştır.

İ. Hakkı Konyalı, "Konya'daki Selçuklu eserlerini iri taneli bir inci tesbihine benzetirsek, Karatayî Medresesi onun pırlanta imâmesidir" şeklindeki ifadesiyle, medreseye olan hayranlığını belirtir[31].

Bir sanat şaheseri olan kapının çerçevesini ve üstündeki sathı, üç taraflı som mermerden kitabeli bir süs çevirir. Kitabe on parça taş üzerine Selçuk sülüsü ile tek satır halinde yazılmıştır[32].

Konya Rehberi'nde ise medresenin tak kapısı hakkında şu ifadeler yer alır: "Bu medresenin kapısı tenasübün fevkaladeliği, gök ve beyaz mermerin nizam ve irtibatındaki maharet ve üzerlerinde husule getirilen kabartma ve tezyinat cidden dikkat çeker ve hayret uyandırır"[33].

Mimar Kemaleddin de bu tak kapı hakkında hayranlığını dile getirir[34].

Medresenin vakfiyesi 1253'te tanzim edilmiş olup, şarta göre, buraya devam eden talebe dört sünnî mezhepten birine mensup olabilecektir[35].

Zengin vakıfları olan medresenin bânisi Celâleddin Karatay, kendisini ibadetten alıkoyar düşüncesiyle hiç evlenmemiş, Karatay ailesi, kardeşi Kemaleddin Rumtaş'tan türemiştir.

Medresede 1908 yılına kadar tedrisat yapıldığı, şer'iyye sicil kayıtlarıyla sabittir. Zaman zaman tamirat gören medrese bugün "Çini Eserler Müzesi" olarak görev yapmaktadır.

7. Küçük Karatay (Kemaliye) Medresesi

Akıncı Mahallesi'nde, Büyük Karatay Medresesi'nin doğusunda ve yol aşırı tam karşısındadır.

Celâleddin Karatay'ın kardeşi Kemaleddin Rumtaş tarafından yaptırılan bu eserden günümüze kalan tek hatıra tonozu çökmüş bir eyvanın hüzünlü görünümüdür. Bugün rektörlük tarafından kitap satış yeri olarak kullanılmaktadır.

8. Kadı Hurremşah Daru'l-Hadisi

Eser Şeyh Sadreddin-i Konevî Mahallesi'nde ve Sadreddin-i Konevî Türbesi yakınında idi. Bu darü'l-hadisi[36], yaptıran Kadı Hürremşah, Konya kadılar kadısı Ebu'l-meali Ahmed'in babasıdır[37].

Daru'l-hadis yıkılmış bulunduğundan mimarî özelliği bilinmiyor.

9. Seyfiyye Medresesi

Rektörlük'ün doğusunda, Çifte Merdiven Mahallesi'nde idi[38]. Sultan II. İzzeddin Keykavus zamanında Celaleddin Karatay'ın küçük kardeşi Seyfeddin Karasungur tarafından yaptırılmış olduğu tahmin ediliyor[39]. Bugün yerinde sadece bir kümbet kalmıştır. Hatta kümbetin yakınında bulunan bir bakkala, bu eser hakkında bilgi sorduğumda bana; "Abi herhalde Yunanlılar'dan kalmış bir esermiş" dediğine hayretle şahit olmuştum. Karasungur'a ait bulunan bu türbenin etrafında vaktiyle bir takım hücrelerin bulunduğu bazı izlerden anlaşılmaktadır.

10. Nizamiye Medresesi

Konya'nın Kürkçü Mahallesi'nde, İş Bankası'nın onbeş yirmi metre kadar doğusunda köşe başında idi. III. Murad zamanındaki tahrir defterlerine göre, bu ilim müessesesi, Emir Nizameddin Ebi'l-Hasan Ali İbn-i il-Almış bin İdris tarafından 1237'de yaptırılmıştır[40].

Nizamiye Medresesi günümüze kadar ulaşamadığı için mimarî özelliği de bilinmiyor. Ancak Evliya Çelebi Konya'ya geldiği zaman medreselerin en meşhurunun Nizamiye Medresesi olduğunu yazar[41].

Nizamiye Medresesi kubbeli, kârgîr, gösterişli ve şark âleminde çok meşhur bir ilim yeri idi. Son zamanlara kadar ayakta kalan büyük kubbesiyle, kuzey ve batı yönündeki tak kapısı 1931 yılında yıkılmıştır. Tak kapısının ve kitabesinin bazı kısımları ile bir kemeri Konya Müzesi'ndedir.

Eserin Keluk bin Abdullah tarafından yaptırıldığına dair medresenin batı tarafında bir kitabe vardı[42].

Konya Rehberi de bu medreseyi kıymetli eserler arasında göstermiştir[43].

---

19 Ahmet Eflâkî, *Menakıbü'l-Ârifîn*, (Ter: Tahsin Yazıcı), I., İstanbul 1973, s. 123.
20 İbn-i Bibi, *a.g.e.*, s. 191, 192.
21 *Ş.S.D*, C.: 115, S. 144/2.
22 İ. Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi*, Konya 1964, s. 883.
23 Konyalı, *a.g.e.*, s. 801.
24 Eflaki, *a.g.e.*, I., s. 134.
25 Mehmet Önder, *Konya Maarifi Tarihi*, Konya 1952, s. 23; Kuran, *a.g.e.*, I., s. 106.
26 Önder, *a.g.e.*, s. 23.
27 *Ş.S.D*, C.: 30, S.1/9.
28 Konyalı, *a.g.e.*, s. 387.
29 Önder, *a.g.e.*, s. 153.
30 Kitabe için bkz., Önder, *a.g.e.*, s. 153.
31 Konyalı, *a.g.e.*, s. 846.
32 Kitabesi için bkz. Konyalı, *a.g.e.*, s. 851; Önder, *a.g.e.*, s. 161.
33 M. Ferit ve Arkadaşları, *Konya Rehberi*, İstanbul 1339, s. 77.
34 Mimar Kemaleddin, *Yeni Mecmua*, Sayı: 2, s. 50.
35 Vakfiye için bkz. Osman Turan, "Selçuklu Devri Vakfiyeler - Celaleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri", *Belleten*, XII., Ankara 1948, s. 74.
36 Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara 1985, s. 90.
37 Konyalı, *a.g.e.*, s. 842.
38 Önder, *a.g.e.*, s. 153.
39 Diğer Karatay medreselerine yakın olması bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. M. Ferit Uğur-M. Mesut Koman, *Selçuklu Büyüklerinden Celaleddin Karatay ile Kardeşlerinin Hayatı ve Eserleri*, Y.B., Konya 1940, s. 74; Önder, *a.g.e.*, s. 153.
40 M. Ferid Uğur- M.M. Koman (*a.g.e.*, s. 75)'da medresenin I. İzzeddin Keykavus (1211-1219) zamanında Mahmud Veziroğlu Nizameddin Ahmed tarafından yaptırıldığını bildirir; İ. H. Konyalı, *a.g.e.*, s. 885.
41 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, s. 710.
42 Konyalı, *a.g.e.*, s. 885.

11. Atabekiye (Atabey-Ağazade) Medresesi

Medrese Çifte Merdiven Mahallesi'nde Kadı İzzeddin Camii'nin karşısında idi. Medreseyi Yaruk İnaloğlu Sevinçoğlu Atabey Aslandoğmuş, takribi 1256 yılından sonra yaptırmıştır[44]. Medreseye Koçbekir Ağazade'nin torunu Ebubekir Sami Efendi müderris olduktan sonra, medrese "Ağazade Medresesi" olarak da anılmıştır[45]. Medresenin kitabesi bulunmadığından, mimarı bilinmiyor.

Medrese zamanımıza ulaşmamıştır. Ancak 1900 yılında harap olan medresenin son şeklinin kerpiç olduğu[46] biliniyor. Ayrıca medresenin diğer medreselerde olduğu gibi yanında bir de mescidi bulunduğu şer'iyye sicil kayıtlarından anlaşılıyor[47].

Atabekiye Medresesi devrine uygun muhteşem bir törenle açılmış ve törende Konya'nın ve zamanın büyüklerinden Hz. Mevlana, Şeyh Sıracaddin-i Urmevî, Muineddin Süleyman Pervane ve diğerleri bulunmuştur[48].

Medresenin vâkıfı Sevinçoğlu Fahreddin Arslandoğmuş, II. İzzeddin Keykavus zamanında emîr-i ahur iken, birçok isyanları bastırmış ve üç kardeşin beraberce devleti idare etmelerine büyük yardımcı olmuştur. Moğollar'a düşmanlığı ile tanınmıştır. Ölüm tarihini İbn-i Bibi 1256; Aksariyî ise 1258 olarak belirtir[49].

Bugün bu eserin yerinde Ata Petrol tesisleri bulunmaktadır.

12. Pamukcular (Penbe Furuşan) Medresesi

Bu medresenin mahiyeti iyi anlaşılamamıştır. Eflâki'ye göre Pamukçular Çarşısı'nda[50] İplikçi Camii civarında dam örtülü bir medrese idi[51].

Eflâki, Hz. Mevlâna ile Şems-i Tebrizi'nin buluşmalarını[52] anlatırken, Mevlâ'nın "Penbe Furuşan" Medresesi'nedn çıkıp, rahvan katırla yoluna devam ederken Şems-i Tebrizi ile buluştuklarını ve Şems'in elinden tutarak kendi medresesine gördüğünü yazar[53].

Pamukçular Medrese'nin Altun-Aba medresesi'nin diğer bir adı olması ihtimali de vardır[54]. Çükü Hz. Mevlâna Konya'da dört muteber medresenin müderrisi idi. Bunlar, Altun-Aba, Gühertaş, Akıncı ve Kadı İzzeddin medreseleri idi. Altun-Aba Medresesi fetva makamı idi. Babası Sultant'l-ülema ölünceye kadar bu medresede oturmuşlardı. İşte Altun-Aba Medresesi'nin bu yüzden Pakumçular Medresesi olma ihtimali yüksektir[55].

13. İnce Minareli Darü'l-Hadis Medresesi

Bu görkemli yapı, Alâeddin Tepesi'nin batısında, Beyhekim Mahallesi'ndedir. Selçuklu veziri ve "Ebu'l-hayrat" lakaplı Sahib-ata Fahreddin Ali tarafından, takribi 1264 yılında yaptırılmıştır. Mimarı Keluk bin Abdullah'tır.

Daru'l-hadis'in "Türk tezyinatının en parlak, mükemmel ve orijinal bir numunesi"[56] olduğu belirtilen ve kubbe başlangıcı hizasına kadar çıkan tak kapısı doğu yönündedir. Selçuklu Sarayı'nın Bab-ı Sultan dênilen kapısı da onun önünden geçen yola açılırdı[57].

Daru'l-hadis Medresesi kapalı tiptedir. Yüksek ve ferah kubbesinin örtüğü sahanlıkta, Karatay Medresesi'nde olduğu gibi bir havuz vardı. Salonun sağ ve sol tarafında bulunan nişler talebe odalarına açılan kapılara aittir.

Medreseye ismini veren ince minaresi ise, sırlı tuğlalı minarelere en güzel bir örnektir. Minare çifte şerefeli olup kapıları batıya açılırdı. İki şerefe de istalaktitli birer sepetleme üzerine dayanmakta ve kenarlarında taş korkuluklar bulunmakta idi[58].

Minarenin aşağıdaki şerefesi hemen hemen kubbe ile aynı seviyede bulunuyordu. Öteki şerefe ise iki kat daha yüksekti[59]. 27 Kasım 1901 Çarşamba günü minareye isabet eden iki yıldırım ile hem minarenin birinci şerefesi yıkılmış, hem de mescidin kubbesi yara almıştır[60].

---

43 M. Ferid ve arkadaşları, *a.g.e.*, s. 91.
44 Konyalı, *a.g.e.*, s. 785.
45 *Ş.S.D*, C.: 146, S. 5/7.
46 Önder, *a.g.e.*, s. 19.
47 *Ş.S.D*, C.: s. 273/1.
48 İbn-i Bibi, *a.g.e.*, s. 243'de Uzluk notu.
49 H. Konyalı, "Bir Hüccet İki Vakfiye", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 7, İstanbul 1968, s. 97.
50 Eflaki, *a.g.e.*, I., s. 86.
51 Konyalı, *a.g.e.*, s. 886.
52 Şems-i Tebrizi Konya'ya 23 Ekim 1244'de gelmiştir. Konyalı, *a.g.e.*, s. 887.
53 Konyalı, *a.g.e.*, s. 887.
54 Eflakî, *a.g.e.*, II., s. 618.
55 Konyalı, *a.g.e.*, s. 887.
56 Mister Evert H. Burger, *Taymis Gazetesi*, Mart 1930.
57 Kapı İşçiliği için bkz.: Arseven, *a.g.e.*, s. 63.
58 M.F. Uğur, M.M. Koman, *a.g.e.*, s. 68.
59 Arseven, *a.g.e.*, s. 66.
60 M.F. Uğur, M.M. Koman, *a.g.e.*, s. 69; *Ş.S.D*, C.: 110, s. 88/1.

Medrese'nin vâkıfı olan Sahib-Ata aslen Konyalı[61] olup mahlası Fahreddin'dir. II. İzzeddin Keykavus'a vezirlik yaptıktan sonra III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in de veziri olmuştur. Meşhur Cimri olayında iki oğlunu birden kaybetmiş, 1281 yılında Akşehir'in Nadir köyünde vefat etmiştir. Cesedi mumyalanarak Konya'daki türbesine defnedilmiştir[62]. Çok zengin ve hayırseverdi. Ilgın, Akşehir, Ishaklı, Kayseri ve Sivas'ta da birçok eseri bulunmaktadır.

Medresenin çok zengin vakıfları vardı. Çeşitli zamanlarda tamirat gören İnce Minareli Medrese 1956 yılından beri "Selçuklular Devri Taş ve Ahşap Müzesi" olarak kullanılmaktadır.

14. Sırçalı (Muslihiye) Medresesi

Sırçalı Medrese, Konya'nın Gazi Alemşah Mahallesinde, Arapoğlu Makası'ndan Sahip-Ata Camii'ne giden yolun sağındadır.

Muslihiye Medresesi'nin kapısı çinileriyle meşhur olduğundan daha çok "Sırçalı Medrese" olarak anılmıştır.

Sırçalı Medrese, üzerinde kubbesi bulunmayan açık avlulu bir medresedir. Taç kapı, türbe, avlu ve revak olmak üzere dört kısımdan ibarettir. İki katlı eyvanlı medreselerinden âbidevî bir yapı olan Sırçalı Medrese, tamamiyle simetrik ve dengeli planı ile klasik Selçuklu medreselerinin ilk örnekleri arasında yer alır.

Sırçalı Medrese doğu-batı istikametinde ve dikdörtgen şeklinde bir kaide üzerine oturtulmuştur. Dikdörtgenin uzun kenarını teşkil eden yanlarında altlı üstlü medrese odaları vardır[63].

Taç kapısında bulunan kemerin üstündeki mermer kitabesinden[64] anlaşıldığına göre, II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Bedreddin Muslih, Hanefi mezhebinden fakihler ve talebeler için bu medreseyi yaptırmıştır.

Sırçalı Medrese, mimarlık, mimari tezyinat, yazı ve çini sanatları itibariyle devrinin kemalini ifade eden bir eserdir. Türk sanat zevkinin, sanata istidadının, dinî vecd ve ilhamının en canlı bir şahididir[65]. Eyvan kemerine ait nişin solunda ve üstte çini bir madolyonun içindeki kitabeden, eserin mimarının Tuslu Osmanoğlu Mehmed oğlu Mehmed olduğu anlaşılıyor.

1895'de Anadolu'ya gelen Friedrich Sarre ve Charles Texier eserlerinde Sırçalı Medrese'den bahsetmişler ve birer planını da kitaplarına koymuşlardır

Medrese bir çok tamirat geçirerek günümüze ulaşmayı başarmıştır.

Eserin bânisi Bedreddin Muslih, I. Alâeddin Keykubat'ın oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in emirlerinden olup, "Lala", "Hadim", ve "Hoca" ünvanlarını taşıyordu. Üç kardeşten biri olan II. Alâeddin Keykubad'ın öldürülmesinde eli olduğu bildirilir[66]. Bedreddin Muslih'in ne zaman öldüğü kesin olarak belli değilse de 1258'den sonra vefat ettiği ve medresesindeki türbesine defnedildiği zannediliyor.

Konya'daki Selçuklu medreseleri hakkında verilen bu kısa bilgilerden sonra şimdi de Osmanlılar zamanında mevcut olan bu medreselerde görev yapan müderrisleri tarih sırası içinde Tablo 1'de gösterilmiştir.

Sonuç

Konya İli'ne mahsus 151 şer'iyye sicil defterini taramak suretiyle tesbit edebildiğimiz müderrisler yukarıda belirtilmiştir. Ancak gözden kaçanlar olabileceği gibi, defterlere ismi geçmeyenlerin de olması muhtemeldir. Zaten dikkat edilirse seneler arasında uzun boşluklar olduğu gibi, aynı sene içinde adı geçen medreselerin müderrislerini toplu-ca göstermek de mümkün olmamıştır.

Bununla beraber elde edilen bu bilgiler bize, Selçuklular'dan Osmanlılar'a intikal eden medreselerin devlet gözetiminde ve vakıflarının aynen kullanılmasıyla hizmetlerini Cumhuriyet yıllarına kadar düzen içinde sürdürmüş olduklarını gösteriyor. Vakıflarda hizmet yapanlara nazaran en yüksek ücreti de daima müderrisler almışlardır. Bu durum ilme ve ilim adamlarına verilen değerin güzel bir göstergesidir.

---

61 Refik Turan, "Vezir Fahreddin Ali, Konya'da yerleşmiş Hacı Ekber oğlu Hüseyin'in oğludur. Aslen Iranlıdır" der. *Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması*, İstanbul 1995, s. 43.
62 M.F. Uğur-M.M. Koman, *a.g.e.*, s. 20.
63 M. Zeki Oral, "Konya'da Sırçalı Medrese", *Belleten*, XXV., s. 99.; A. Kuran, *a.g.e.*, I., s. 71.
64 Kitabe İçin bkz. Konyalı, *a.g.e.*, s. 889-890.
65 Oral, *a.g.m.*, s. 368.
66 Aksarayî, *Musameretü'l-ahbâr, Selçukî Devletleri Tarihi*, (Terc: M: N. Gencosman), Ankara 1944, s. 39.

Tablo 1:

Yıl	Medreseler	Müderrisler	Günlük Aldıkları Ücret
976 H./1570	İplikçi Medresesi	Mevlâna Mustafa Halife[67]	?
	Atabekiye Medresesi	Mevlâna Muhyiddin Ef.[68]	?
1037 H./1628	Tacu'l Vezir M.	Mevlâna Mehmed Efendi	40 akçe[69]
	Şeref Mesud M.	Mevlâna Halil Efendi	25 akçe[70].
		Mevlâna Ebubekir Efendi	2 ay 30 akçe[71]
		Mevlâna Dursun Efendi	40 akçe[72]
1038 H./1628	Tacü'l Vezir M.	Mevlâna Abdullah Ef.	40 akçe
		Abdülhalim Ef.	60 akçe[73]
	Seyfiyye Med.	Mevlâna Hasip Ef.	40 akçe[74]
		Mevlâna Derviş Ef.	25 akçe[75]
		Mevlâna Hacı Bayram Ef.	4 ay 50 akçe76
	Nizamiye Med.	Mevlâna Mehmet Ef.	2 ay 20 akçe
		Mevlâna Abdurrahim Ef.	3 ay 30 akçe77
	Atabekiye Med.	Mevlâna Musa Ef.	50 akçe78
1039 H./1629	İplikçi M.	Mevlâna Abdürrahim Ef.	3 ay için 30 akçe[79]
		Mevlâna Mehmet Ef.	6 ay için 25 akçe[80]
	Tacü'l Vezir	Mevlâna Abdürrahim Ef.	60 akçe[81]
	Şeref Mesud M.	Mevlâna Mustafa Ef.	4 ay için 20 akçe[82]
	Seyfiyye M.	Mevlâna Ali Ef.	2 ay 20 akçe[83]
		Mevlâna Musa Ef.	4 ay 20 akçe[84]
	Nizamiye Med.	Mevlâna Yahya Ef.	4 ay 40 akçe[85]
	Atabekiye Med.	Mevlâna Abdülyahya Ef.	50 akçe[86]
	İnce Minareli M.	Mevlâna Mustafa Ef.	2 ay 20 akçe[87]
	Sırçalı Med.	Mevlâna Mustafa Ef.	2 ay 20 akçe[88]
		Mevlâna Himmet Ef.	2 ay 20 akçe[89]
		Mevlâna Abdullah Ef.	2 ay 30 akçe[90]
1040 H./1631	İplikçi Med.	Mevlâna Fazlullah Ef. Oğlu Mevlâna Mehmed Ef. Hüseyin	40 akçe[91] ?[92]
1041 H./1631	İplikçi M.	Mevlâna Abbas Ef.	20 akçe[93]
1042/1632	Şeref Mesud M.	Mevlâna Hidayetullah	50 akçe[94]
1047/1637	İnce Minareli M.	Ebi İsaoğlu Mev. Mehmed	?[95]
1051/1642	Sırçalı M.	Mevlâna Abdürrahim Ef.	1 ay 40 akçe[96]
1056/1646	Seyfiyye M. Atabekiye M.	Mevlâna Mehmed Ef. Mevlâna Hasan Ef.	Emekli olan kad. 20 akçe[97] Emekli olan kad. 60 akçe[98]

67 *Ş.S.D*, C.: s. 43/5.
68 *A.g.d.*, s. 1/3.
69 *Ş.S.D*, C.: 30 s. 3/4.
70 *Ş.S.D*, C.: 39, s. 3/6.
71 *Ş.S.D*, C.: 30, s.5/9.
72 *A.g.d.*, s. 7/9.
73 *A.g.d.*, s. 6/1.
74 *A.g.d.*, s. 3/3.
75 *A.g.d.*, s. 4/2.
76 *A.g.d.*, s. 4/4.
77 *A.g.d.*, s. 4/3.
78 *A.g.d.*, s. 5/4.
79 *A.g.d.*, s. 7/9
80 *A.g.d.*, s. 4/1.
81 *A.g.d.*, s. 7/5.
82 *A.g.d.*, s. 7/2.
83 *A.g.d.*, s. 6/9.
84 *A.g.d.*, s. 7/2.
85 *A.g.d.*, s. 1/7.
86 *A.g.d.*, s. 6/3.
87 *A.g.d.*, s. 7/7.
88 *A.g.d.*, s. 7/4.
89 *A.g.d.*, s. 7/4.
90 *A.g.d.*, s. 1/3.
91 *Ş.S.D*, C.: 22, s. 315.
92 *A.g.d.*, s. 26/4.
93 *A.g.d.*, s. 1/6.
94 *Ş.S.D*, C.: 30, s. 3/6.
95 *Ş.S.D*, C.: 7, s. 33/1.
96 *Ş.S.D*, C.: 6, s. 6/2.
97 *Ş.S.D*, C.: 8, s. 2/5.
98 *A.g.d.*, s. 2/5.

	Sırçalı M.	Mevlâna Mustafa Ef.	40 akçe[99]
		Mevlâna Ahmed Ef.	50 akçe[100]
		Mehmed el-Mürebbi Mevlâna Ahmed Ef.	Emekli olan kad. 50 akçe[101].
1071 H./1661	Atabekiye M.	eş-Şeyh Mehmed Ef.	Emekliye Kad. ?[102]
	İnce Minareli M.	Sinanoğlu Ali	Emekliye Kad. ?[103]
		Muid Mevlâna Ömer	5 akçe[104]
		Mevlâna Yahya Ef.	?[105]
1087 H./1677	Büyük Karatay M.	Ahmed (muid)	1 akçe
		Ebubekir Ef. (Muid)	1 akçe[106]
		Mevlâna es-Seyyid Ahmed	?[107]
1092 H./1681	Atabekiye M.	Mevlâna Mehmed E.	?[108]
	Sırçalı M.	Mustafa	?[109]
1097 H./1686	Seyfiyye M.	Ebubekir Efendi	?[110]
1099 H./1687	Büyük Karatay M.	Seyyid ahmed E. Sonra Mevlana Ali E.	?[111]
1114 H./1702	İplikçi M.	Ahmed	?[112]
1119 H./1707	Büyük Karatay M.	Mehmed Şeyh Mehmed	?[113] ?[114]
1121 H./1710	Atabekiye M.	Mevlâna Mustafa	?[115]
1125 H./1713	Sırçalı M.	Şeyh es-Seyyid Ahmed Sonra Velieddin Halife Hüseyin Halife	? ? ?[116]
1130 H./1718	Sırçalı M.	Şeyh es-Seyyid Ahmed ve Hüseyin sonra azledildi	1/4 hisse ile[117]
1141 H./1729	İnce Minareli M.	Şeyh evladından Mehmed sonra oğlu Mevlana İsa	30 akçe 30 akçe[118]
1149 H./1736	İnce Minareli M.	Konur Halil Mehmed sonra azl ve yerine Seyyid Mehmed	20 akçe[119] ?[120]
1151 H./1738	Seyfiyye M.	es-Seyyid Feyzullah E. Es-Seyyid Emrullah E. Es-Seyyid Ahmed E.	?[121]
1184 H./1770	Sırçalı Med.	Sey. Emrullah Karamanî Sey. Ahmed, Sonra Mustafa oğlu Velieddin	? ?[122]
1186 H./1773	İplikçi M.	İbrahim E. Ve es-Seyyid, el-Hac Mehmed sonra es-Seyyid Mehmed	1/4 hisse ile[123]
1188 H./1774	Sırçalı	Mehmed, sonra oğlu es-Seyyid Mehmed	?[124]
1189 H./1776	Sırçalı Med.	Eşenlerzade es-Seyyid Ahmed E. oğlu Müfti el-Hac Mehmed ve Velieddin ve Seyyid Abdullah E.	/ ? [125]

99 *A.g.d.*, s. 1/2.
100 *A.g.d.*, s. 2/1.
101 *Ş.S.D*, C.: 9, s. 62/4.
102 *Ş.S.D*, C.: 11, s. 6/3.
103 *Ş.S.D*, C.: 10, s. 3/3.
104 *A.g.d.*, s. 252/3.
105 *Ş.S.D*, C.: 11, s. 5/1.
106 *Ş.S.D*, C.: 13, s. 250/3.
107 *A.g.d.*, c. 13, s. 250/3.
108 *Ş.S.D*, C.: 26, s. 9/1.
109 *A.g.d.*, s. 275/3.
110 *Ş.S.D*, C.: 31, s. 142/1.
111 *Ş.S.D*, C.: 34, s. 12/2.
112 *Ş.S.D*, C.: 40, s. 59/1.
113 *Ş.S.D*, C.: 42, s. 268/2.
114 *A.g.d.*, s. 268/2.
115 *Ş.S.D*, C.: 44, s. 189/2.
116 *Ş.S.D*, C.: 46, s. 273/1.
117 *Ş.S.D*, C.: 48, s. 283/1.
118 *Ş.S.D*, C.: 51, s. 312/1.
119 *Ş.S.D*, C.: 53, s. 272/3.
120 *A.g.d.*, s. 261/2.
121 *Ş.S.D*, C.: 56, s. 162/1.
122 *Ş.S.D*, C.: 60, s. 127/2.
123 *Ş.S.D*, C.: 61, s. 111/3.
124 *Ş.S.D*, C.: 62, s. 149/1.
125 İ.H. Konyalı, *a.g.e.*, s. 899.

1200 H./1786	Tâcü'l Vezir M. Büyük Karatay M.	Mehmed sonra Seyyid 1/2 hisse ve müderrisliğin yarısına sahip [126] es-Seyyid el-Hac İbrahim ve Seyyid Ali kardeşler sonra Kadızâde Seyyid İsmail, 1/4 şinik buğday[127]	
1208 H./1793	Tacu'l-Vezir Med.	Es-Seyyid Ebubekir Ef. Sonra yerine oğulları es- Seyyid Mazhar ve es-Seyyid Mehmed müştereken	? ?[128]
1279 H./1862	Tacü'l-Vezir Med.	Seyyid Mehmed Emin Sonra oğlu Ali geçmiş diğer yarı müderrislik ise müştereken Abdülfettah, Ali ve Osman üzerinde idi. ?[129]	
1287 H./1870	Büyük Karatay M.	Abdurrahman oğlu Mehmed Emin yerine Hacı Sarı Hafız Süleyman ve Yahya Ef.	1/2 müderris idi. 1/2 müderris idi[130]
1292 H./1876	Sırçalı Med.	Seyyid Abdurrahman ve Seyyid Mustafa'nın ölümü üzerine şeyh Mehmed E. ?[131].	
1299 H./1882	İnce Minareli Med.	es-Seyyid Ahmed E. Ders-i Amm es-Seyyid Ahmed E.	7.5 akçe[132]
1300 H./1883	Atabekiye Med.	Ebubekir Ef.	?[133]
1304 H./1887	Sırçalı Med.	Salih oğlu Osman E. İbrahim oğlu Seyid Hacı Ali E. Mehmed Niyazi ve İshak oğulları Ali Atıf Mehmed Emin ve ahmet Tahir idiler.	 ?[134]
1310 H./1892	Atabekiye M.	Ağazade Ebubekir E.	?[135]
1312 H./1894	Büyük Karatay M.	es-Seyid Hafız Ahmed es-Seyid Mehmed Emin oğlu Mehmed kardeşler idi. Sonra Mehmed Rahmi E.	 ?[136]
1316 H./1899	İplikçi M.	Mehmed oğulları Seyyid Hafız Ahmed ve Seyyid Hafız Mustafa 1/6 hisse ile Hacı Abdullah oğulları Hafız Ali ve Hafız İsmail ve Abdurrahman oğlu Hafız 1/4 hisse ile[137]	2/3 1/3
1318 H./1901	İnce Minareli M.	Kurt Mollaoğlu Abdülhalim Ef.	?[138]
1321 H./1903	İplikçi M. Sırçalı M.	Mehmed Halis E. Ali Efendioğlu İsmail E.	?[139] ?[140]
1324 H./1906	Tacü'l Vezir M. Büyük Karatay M.	Alaiyeli Mustafa E. Malatyalı Ahmed E. Sonra	?[141] ?
1325 H./1907	İplikçi M.	Hafız Ali Ef. Mehmed Halis E.	?[142] ?[143]
1326 H./1908	Büyük Karatay M.	Seyyid Hafız Ahmed ve Seyyid Hafız Mehmed Emin muid idiler. Mehmed Rahmi Sonra Ali Vehbi Ef. E. ve Hafız Ali E.	? ? ? ?[144]

126 *Ş.S.D*, C.: 64, s. 117/2.
127 *A.g.d.*, s. 119/2.
128 *Ş.S.D*, C.: 66, s. 122/3.
129 *Ş.S.D*, C.: 115, s. 44/1.
130 *Ş.S.D*, C.: 97, s. 144/1.
131 *Ş.S.D*, C.: 87, s. 73/7.
132 *Ş.S.D*, C.: 97, s. 116/2.
133 *Ş.S.D*, C.: 99, s. 462/2.
134 *Ş.S.D*, C.: 104, s. 68/1.
135 *Ş.S.D*, C.: 146, s. 5/7.
136 *Ş.S.D*, C.: 107, s. 56/2.
137 *Ş.S.D*, C.: 109, s. 125/4.
138 *Ş.S.D*, C.: 110, s. 89/2.
139 *Ş.S.D*, C.: 112, s. 128/3.
140 *A.g.d.*, s. 71/3.
141 *Ş.S.D*, C.: 115, s. 44/1.
142 *A.g.d.*, s. 44/1.
143 *A.g.d.*, s. 144/2.
144 *Ş.S.D*, C.: 115, s. 187/3.

CUMHURİYET'TEN ÖNCE KONYA KÜTÜPHANELERİ

Dr. Mustafa CAN*

Konya, çeşitli uygarlıkların beşiği olmuş önemli bir bilim ve kültür merkezidir. Bugün varisi olduğumuz uygarlığın tarihini ve özelliklerini araştırırken onun ne tür şartlar altında yürüdüğünü açıklayan belgeleri, kurumları, derinliğine incelemek, onların dillerine başvurmak zorundayız.

Bu kurumlar arasında, Türklerin Anadolu'da bilim ve kültürü egemen kılmak amacıyla kurdukları saraylar, medreseler, camiler, daru'l-huffazlar, bunların yanında yer alan kütüphaneler bulunmaktadır. Belgeler arasında ise el yazması kitaplar, vakfiyeler, kitabeler ve bunun gibi kaynaklar bulunmaktadır[1].

Araştırmamızın amacı, bu belgelerin ışığında, uzun yıllar Anadolu Selçuklu Devleti'nin Başkentliğini yapmış olan Konya'da gerek bu dönemde, gerekse Karamanoğulları ve Osmanlılar Döneminde açılmış olan, bir kısmı zamanımıza kadar korunabilen kütüphaneleri türlü yönlerden incelemektir. Bu kütüphanelerdeki kitapların çoğunun Konya'da yetişen zerkûblarca (kuyumcular) tezhib edildiklerini çeşitli kaynaklara dayanarak ispat etmek mümkündür.

Konya'daki Selçuklu Devri Kütüphanesi diyebileceğimiz kütüphanelerin, Selçuklu Vezirlerinden Şems-ed-Din Altun-Aba tarafından İplikçi Medresesi'nde açılan kütüphanesi ile bu kütüphaneden sonra yine Selçuklu Vezirlerinden mustavfi (Maliye Nazırı) Emiru'l-Hac oğlu Ebu's-Sena Mahmud'un kurduğu Nizamiye Hankahı Kütüphanesinin, yine bu çevrede eski Konya Kal'ası'nın Çeşme Kapısı yanındaki ulema ve Şeyh Sadred-Din-i Konevi tarafından kendi camiine bitişik olarak kurduğu kütüphanenin özelliklerini belirtmek güdülen amaçlardandır.

Kitap vakfiyelerine göre[2] Nizamiye Hankahı Kütüphanesinin, Konya Dış Kal'asının Ahmedik Kapısı civarında olduğu anlaşılmaktadır. O devir kütüphaneleri arasında Sıraceddin Urmevi evladından Bedr-üd-Din Mahmud'un hanımı Kutlu Melek'in Atabekiye Medresesi yakınında yaptırdığı daru'l-huffaz'daki kütüphane de bulunmaktadır.

Osmanlı Devleti Döneminde Konya'da açılan ve günümüze kadar gelen kütüphanelerle çeşitli nedenlerle yakılıp yıkıldıkları veya tahrip edildikleri için günümüze kadar gelemeyen kütüphaneleri araştırıp incelemek amacıyla yapılan çalışmaların tümü de gözden geçirilmiştir. Bu devirde açılan Mevlâna Celaled-Din-i Rumi Türbesi'nin güney yönündeki Mehmet Said Hemdem Çelebi'nin kurduğu "Dergah Kütüphanesi", Yusuf Ağa Kütüphanesi, Sultan Selim Camii içindeki Kütüphane, Hacı Abdürrahim'e ait Zincirli Medrese Kütüphanesi, Hacı Ömer Efendi Kütüphanesi, bazı ulema ve müderrislerin özel kütüphaneleri, Karaman'daki Abid Ağa Kütüphanesi, Hadim'deki Hadimî Hoca Kütüphanesi, Ilgın'daki Lala Mustafa Paşa Kütüphanesi ve Konya'daki Millî Kütüphane adıyla ku-

* Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi T.D.E. Bölümü Öğretim Üyesi.

1 ERDOĞAN, Abdülkadir, "Kitabelerin Değeri ve Konya". *Halkevi* (4, 1936). 221-224 ss.

2 Mevlana Müzesi Dergah Kütüphanesinde 1271 H. Tarihli kitap vakfiyeleri bulunmaktadır.

rulan kütüphane, çalışmamızın kapsamına alınmakla birlikte bazıları ile ilgili yeterli bilgiye rastlanamamıştır.

Çeşitli kaynaklarda bu kütüphanelerin bir kısmının sadece adları belirtilmektedir. Bunlarla ilgili vakıf kayıtlarının ve diğer yönlerinin esaslı bir incelemeden geçmediği anlaşılmıştır.

Selçuklu, Karamanoğulları ve Osmanlı dönemlerinde Konya'da kurulan bu kütüphanelerin kitaplarının zamanımıza ulaşıp ulaşmadıkları, ulaşmış olanların ne durumda bulundukları da incelenmek istenmiştir. İncelemeler sonucunda bir kısmının yağmalandığı, yakıldığı, bir kısmının da halen okuyucuların ve araştırıcıların hizmetine açık tutulmaya çalışılan Dergah Kütüphanesi ile Yusuf Ağa Kütüphanesine taşındıkları anlaşılarak bunlarla ilgili görüşler ve öneriler belirtilmiştir.

GİRİŞ

Kütüphaneler, eski ulemanın bilimi yayma konusunda başvurdukları bir yol, bir araçtır. Yazma kitapların değerlerinin çok yüksek olması, zenginlerden başkasının kendileri için kitap almalarının güçleşmesi karşısında eğitim, bilim ve kültür sever kimseler, "kitapların toplandığı, depolandığı ve özellikle organize biçimde yararlanmaya sunulduğu" kurumlar olan kütüphaneler kurmaya, yaptırmaya ve bunların kapılarını araştırıcılara açma yoluna gitmişlerdir. Abbasiler Devri'nde Bağdat'ta kurulan Beytü'l-hikme, Kahire'deki Daru'l-hikme, gibi ilk İslam Üniversitelerinin çekirdeğini kitap koleksiyonları oluşturmuştur. Bu kurumların fonksiyonlarına ilişkin olarak tarihçiler anlaşmazlığa düşmüşlerdir. Bunlar, kütüphane mi yoksa medrese mi kabul edileceklerdir?

İster devletin yaptırdığı, isterse kişilerin kurdukları türden olsun bu kuruluşlar, söz konusu bilim ve kültür kurumlarına örnek oluşturmakla kalmamışlar, o yüzyıllarda İslam Alemi'nde, Yeni Çağ'daki bilim kurumlarının görevlerini yaptıkları gibi ayrıca günümüzdeki modern kütüphanelerin yaptıkları hizmetleri de yerine getirir olmuşlardır.

Bu çalışmada, Selçuklular, Karamanoğulları ve Osmanlılar Döneminde Konya'da bu amaçla devletin yaptırmış olduğu kuruluşlarla kişilerin kurdukları kütüphaneler üzerinde durulacaktır. Bütün bilim dallarına ilişkin kitapları içine alan birer kitap hazinesi kurarak onu her branştan bilim erbabının hizmetine vakfedenler, kütüphanelerin eğitim-öğretimle sıkı bağlantısı olduğuna da inanmışlardır. Bu nedenle kütüphanelere girişin herkese serbest olması, senenin hergünü okuyuculara ve araştırıcılara açık tutulması, okumak, kitap istinsah etmek, çeşitli bilimlerin öğrenimini yapmak gibi amaçlarla gelenlere para, kırtasiye yardımı yapılması gibi başlıca hususların vakıf kayıtlarında öngörüldüğüne tanık olmaktayız.

El-Cahız'a göre kitap; "susturduğunuz zaman sessiz, konuşturduğunuz zaman konuşkan, uğraşınız varken sohbete başlamayan, çalışma zamanlarınızda sizi yalnız bırakmayan, kendisi için süslenip giyinme ve utanıp sıkılma külfetine sokmayan bir gece konuğu, yüzünüze karşı dalkavukluk etmeyen bir arkadaş, azdırıp sapıtmayan bir dost, bıktırıp usandırmayan, münafıklık yapmayan ve size karşı dolap çevirmeyen bir yoldaştır"[3].

Kitap ve Kütüphane sevgisi, ona karşı beslenen takdir ve saygı duygusu, sadece ulema ve araştırıcılarda kalmamış, aynı biçimde halkı da etkilemiştir. Kitle halinde kitaplara yönelen halk onun değerini, hakkı ile takdir etmiştir.

KÜTÜPHANELERİN DÜZENLENİŞİ

İslam Kütüphanelerine ilişkin olarak Olga Pinto, "Müslümanların, kitlelerin gereksinimlerini karşılamak için hazırlanan genel kütüphane binalarına büyük özen gösterdiklerini ve belirli biçimlerde özel yapılar kurduklarını" belirtmektedir.

Kütüphanelerde raflar, kitapların konması için genellikle duvarlara tutturulmuştur. Sırasıyla Selçuklu, Karamanoğulları ve Osmanlı Dönemi Kütüphanelerinde de rastlanan bu ortak özelliklere ek olarak kütüphanedeki odaların bir kısmının mütalaaya, bir kısmının kitap istinsahına, bir kısmının dershane olarak, bir kısmının da dinlenmek ve yorgunluk gidermek isteyen okuyucular için "musiki odası" olarak özenli bir biçimde ayrılıp düzenlendiği anlaşılmaktadır.

Zemin, okuyup yazarken yere bağdaş kurup oturmayı seven Doğuluların zevkine uygun olmak üzere hasırlarla ve halılarla, pencereler ve kapılar güzel perdelerle tefriş edilmiştir. Medreselerde ve camilerde olduğu gibi genellikle kışın odalara soğuk havanın girmesini önlemek için kütüphanenin de giriş kapısında kalın bir perde bulunmaktadır.

[3] El-CAHIZ. el-Hayevan, I., ss. 50-51.

Koridorların ve odaların bütün duvarlarına bir adam boyu yüksekliğinde ve üç dört arşın genişliğinde alt taraflarında kapaklı dolapları da bulunan işlemeli ağaçtan yapılmış raflar yerleştirilmiştir. Kitap sayısına göre her bilim dalı için ayrı bir oda ayrılmıştır. Değerli yazmalar ve nadir kidaplar için kilitli dolaplar vardır.

XV. yüzyıl'a kadar kitaplar raflara, üst üste konularak dizilmişlerdir. Günümüzde olduğu gibi kitabın ve yazarının adı, kitabın sırtına değil, sayfaların alt dış kenarına ve sağdan sola doğru yazılmışlardır. Bunun için kitaplar üst üste konduğu zaman yazının bulunduğu taraf rafın dış yüzüne getirilmiştir. Böylece yazı, belirli bir kitabı arayan okuyucu ile yüz yüze gelmiş olmaktadır. Değerli ve ciltsiz kitaplar da kitabın hacmi kadar büyüklükteki mukavva kutularda korunmuştur. Kitap ve yazar adı, kutunun kenarına yazılmıştır. Araştırmamıza konu olan kütüphanelerde bu durumda olup da günümüze kadar gelen kitaplara rastlanmaktadır.

KATALOGLAR

Konya'daki Sadr-ed-Din-i Konevi, Altun-Aba, Yusuf Ağa ve Mevlana Müzesi (Dergah) Kütüphanelerinin çok ince ve ayrıntılı katalogları (fihristleri) olduğu görülmektedir. Kütüphanelerde bulunan kitapların kullanılışında kolaylık sağlamak için genellikle konuya göre muntazam bir fihrist (katalog) yapıldığı, ayrıca her dolaba içinde bulunan kitapların adları ve numaraları olan birer liste yapıştırıldığı, bu konuya ilişkin olarak rastlanan bir başka özelliktir[4].

ÖDÜNÇ KİTAP VERME İŞLERİ

Ödünç kitap verme işleri için vakıf kayıtları, nizamnameler vb. gibi bazı düzenlemeler yapılmıştır. Bazı kütüphanelerden, bulundukları bölgelerde oturan öğrencilere belirli süreler için ödünç kitap verilmekte, ödünç kitap alanlardan bir garanti belgesi (zıman) ve depozit istenmektedir. Halktan hatırı sayılır kişilerle ulema bunun dışında tutulmaktadır.

Ödünç alınan kitabın titizlikle korunması, bir başkasına ödünç verilmemesi, sahibinin izni olmaksızın üzerinde düzeltme yapılmaması, zamanında geri getirilmesi, haşiyeler eklenmemesi, kitabın baş, son ve kenar boşluklarına yazılar ve notlar yazılmaması, bir amaç için rehin olarak kullanılmaması esastır.

KÜTÜPHANE PERSONELİ

Küçük, büyük, özel, genel vb. gibi bu devir kütüphanelerinde türlerine göre değişik personel görev yapmakla beraber incelediğimiz kütüphanelerde genel olarak görev yapan personelin bazıları şöylece belirlenmiş bulunmaktadır:

a) Hâzin veya hâfız-ı kütüb (kütüphane müdürü),

b) Mütercimler,

c) Müstensihler,

ç) Mücellidler,

d) Münaviler,

e) Kayyım, hizmetçi, ferraş vd. müstahdemler.

a) HAZİN: Kütüphanenin yönetimi, bilimsel işleri, yeni çıkan kitapların satın alınması, fihristlerin hazırlanması, kitapların ciltletilmesi, korunması, ödünç verilmesi vb. hizmetleri yürütmekle görevlidir. Genellikle tek kişi olup büyük kütüphanelerde bir de yardımcı bulunmaktadır. Ayrıca (hâzin) yalnız yönetim görevi yapmadığı için kültürleri ile tanınmış seçkin bilim adamlarından ve ünlü ediplerden seçilmektedir.

b) MÜTERCİMLER: Dil ve din öğretimi dışında Türklerin himaye edip ilgi gösterdikleri bilimsel hareket geniş ölçüde Doğulu ve Batılı bilim adamlarının ortaya koydukları araştırmalara dayanır. Bu nedenle kütüphanelerdeki (mütercimler) çevirmenler, Türklerle Doğu ve Batı Bilimleri arasındaki bağlantıyı sağlamışlardır. Bunların yardımları ile bir çok bilim eserleri Türkçe'ye, Arapça'ya ve Farsça'ya çevrilerek bu kütüphanelere kazandırılmışlardır. İbnü'n-Nedim, bu tür kitaplara "Fihrist" adlı bibliyografik eserinde geniş ölçüde yer vermektedir.

c) MÜSTENSİHLER: Yazılarının kusursuzluğu ve titizlikleri ile tanınan kişiler arasından seçilerek atanan müstensihler, yeni çıkan kitapların bir veya birkaç örneğini yazarak kütüphaneyi zenginleştirmeye çalışmışlardır.

Selçuklu, Karamanoğulları ve Osmanlı Ülkelerinden gayri ülkelerde de yeni ve yararlı kitapları kütüphanelere kazandıran ve bilime hizmet eden çok sayıdaki bu müstensihlerin geniş ölçüde çalışmalar yaptıkları görülmektedir.

[4] İslamic Culture. III., (1929), s. 229.

ç) MÜCELLİDLER: Kitap ciltleme işi ve tekniği, Türkler arasında büyük ölçüde ilerleme kaydetmiş, özel bir önem kazanmıştır. Müstensihler için söylenen hususlar, mücellidler için de geçerlidir. Thomas Arnold, Adolf Grohmann, İbnü'n-Nedim ve Friedrich Sarre'nin kitapları, bu konuda ilginç bilgiler vermektedir.

d) MÜNAVİLER: Kütüphaneden yararlanma ve aradığı kitabı bulma tekniğini bilmeyen okuyuculara kitapların raflardaki yerini gösteren veya kitapları dolaplardan alıp okuma yerlerine getirerek hizmete sunan ve tekrar yerine götürüp koyan kütüphane personeline (münavi) denilmiştir. Bunlara bazan hizmetçi (hâdim) de denmiştir. Ancak münaviler, temizlik işlerine bakan "ferraşlar"dan ayrıdırlar.

BÜTÇE

Kütüphaneler ve ihtiyaçları ile ilgili her türlü harcamanın karşılandığı en önemli kaynak "vakıflardır"[5].

Söz konusu harcamalar; kütüphane binasının onarımı, yeni kitapların alınması, görevli personelin maaşlarının ödenmesi, konularını kapsamakta olup vakfın "mütevellisi" veya "kütüphaneye nezaret eden kişi" (müşrif) tarafından toplanan vakfın gelirleri ile karşılanır. Buna göre kütüphane görevlilerinin maaşları sabit (belirli) olmayıp maaş baremi (müşrif)in vakıf gelirinden sağladığı gelirlerin artmasına ve azalmasına bağlı olarak değişmektedir.

KÜTÜPHANE TÜRLERİ

Burada üzerinde durulan kütüphane türleri; okuyucu, araştırıcı ve özellikle öğrencilere kazandırdığı, sağladığı destek ya da bilgi düzeyine göre üçe ayrılmaktadır.

a) Genel Kütüphaneler,

b) Yarı Genel Kütüphaneler,

c) Özel Kütüphaneler.

a) GENEL KÜTÜPHANELER

Bu devir kütüphanelerinin, bazan orada ders okuyanların veya oraya gelip gidenlerin yararlanmaları için başlangıçta cami ve mescidlerde kurulduğu, bazan da öğrencileri barındıracak, onların bilim ve hüner kazanmalarını sağlayacak bir kurumun çekirdeğini oluşturmak üzere yapıldıkları görülmektedir. Daha sonra medreselerin ortaya çıkışı ve yaygınlaşması iledir ki onların içinde veya onlara bitişik olarak yapılmaya başlanmıştır.

Araştırıcıların ve öğrencilerin başvurduğu kitaplarla donatılmış mescid ve medreselerin sayısı çoktur. Burada bu tür kütüphaneler üzerinde durulacaktır.

b) YARI GENEL KÜTÜPHANELER

Bunlar, bilime karşı kişiliklerini ortaya koymak ve bilim ehli olduklarını gösterip ispatlamak isteyen halifeler ve hükümdarlarca kurulan kütüphanelerdir. Bütün halk tabakalarının yararlanmalarına izin verilmediği için genel değildir. El-Makdîsi'nin "oraya ancak liyakatli olanlar girebilirler" sözü ile sınırlandırdığı seçkin bir zümrenin özel izinle girişlerinin sağlandığı kütüphanelerdir.

c) ÖZEL KÜTÜPHANELER

Ediplerin ve ulemanın, kendi gereksinimlerini karşılamak için özel olarak çok sayıda ve yaygın biçimde kurdukları kütüphanelerdir.

ŞEMSE'D-DİN ALTUN-ABA MEDRESESİ KÜTÜPHANESİ

Hayatı

Şemse'd-Din Altun-Aba[6] II. Kılıçarslan ve oğlu rükneddin Süleyman-Şah devrinin "sipahsalarlarından" biridir. İbn-i Bibi'ye göre iki Şemse'd-Din Altun-Aba yaşamıştır[7]. Birincisi I. Alaaddin Keykubat zamanında yaşamıştır. Gıyaseddin Keyhüsrev'in de "Atabeğ'i olan bu Altun-Aba, hükümdarın tahta geçişinde (Gıyaseddin Keyhüsrev'in) Sadeddin Köpek'in nüfuz ve etkisine kapıldıktan sonra bazı devlet adamları ile birlikte öldürülmüştür. Diğeri, Alaaddin Keykubad'ın has kölelerinden oluşan ve Diyarbakır'ın (Amid) "Sipehdârı" bulunan Şemseddin Altun-Aba'dır.

İbni Bibi'de "Çaşnigir ünvanı atfedilen, sonra da "Atabeg" ünvanı verilen Şemse'd-Din Altun-Aba, yukarıda birinci olarak söz edilen ve vakfiye sahibi olan kişidir. Vakfiyesinde kendisine yalnız "Sipehsalar" ünvanı verilmiştir. Altun-Aba, Sultan

[5] İlgili bölümlerde "vakıflar"dan söz edilmiştir.

[6] Bu ad, İbn-i Bibi'de, "Altun-ba", Menakıbu'l-Arifin'de ve bazı vakıf kayıtlarında "Altunba", Nesevi'nin Celaleddin Harzemşaha ait eserlerinde ve Cacaoğlu Vakfiyesinde "Ayaba", "Kayı-aba" "Kutlu-aba" biçimlerinde oluşan "Altun-Aba" olarak yazılmıştır.

[7] İbn-i Bibi, *Evamir'ul-Alaiyye Fi'l-Umuri'l-Alaiyye*, 1. C. Ankara, T.T.K. 1956, s. 105.

Aladdin Keykubat zamanında Kemaladdin Kamiyar, Mübariziddin Çavli, gibi kumandarlarla birlikte kumandanlık, elçilik ve benzeri görevler yapmıştır. Sultan, Eyyubi prensesinden doğan oğlu Kılıçarslan'ı veliaht yapıp büyük oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev'i tekrar Erzincan Melikliğine gönderdiğinde, "Çaşniğir" Altun-Aba'yı da O'nun "Atabeği" ve "Beylerbeyliği"ne atadı. Sultan'ın 634'de ölümü üzerine Keyhüsrev Atabeği Altun-Aba, Cemaleddin Ferruh Lala, Taceddin Pervane ve Sadeddin Köpek gibi devlet adamları sayesinde babasının emrine ve buna uyan ricalin ısrarlarına rağmen tahta geçmeyi başardı.

Yeni Sultan'ın cülusunda "Atabeğ" Altun-Aba, az bir süre sonra yalnız mevkiini kaybetmekle kalmadı, diğer bir çok devlet adamları gibi hayatını da kaybetti (634-635).

ALTUN-ABA VAKIFLARI VE VAKFİYESİ

Şemsed-Din Altun-Aba'nın vakıflarını içeren vakfiyesi, Karatay ve Ertokuş Vakfiyeleri gibi tam teşkilatlı ve ayrıntılı değildir[8]. Ancak gerek Seçuklu Tarihi, gerekse kütüphanecilik tarihi açısından özel önemi olan bir belge niteliği taşımaktadır. II. Kılıçarslan'ın oğlu Rükneddin Süleyman-Şah zamanında yazılmıştır. 598/1202 tarihini taşıyan bu vakfiyeye göre, genel vakıflar için divan katiplerinden ve İplikçioğullarından azadlı köle Necibeddin Ayaz, yıllık 400 dinar maaşla mütevelli olacaktır; vakfiyenin evkafı için de yıllık 300 dinar maaşla "nazır" olarak azadlı kölelerden Ruzbah eş-Şemsi atanmıştır. Vakıf kayıtlarından Karatay gibi Altun-Aba'nın çocuğunun olmadığı anlaşılmaktadır.

Selçuklu Devri'nin Konya'daki ilk medresesi olduğu tahmin edilen Altun-Aba Medresesi, Mütevellisinin adından ötürü "İplikçi Medresesi" adıyla da anılır. Çok sayıda dükkan, arazi, bazı köyler, bir han, bir kervansaraydan oluşan vakıflarıyla devrinin en önemli bilim ve kültür kuruluşu olan medresenin kütüphanesi de ayrı bir önem ve değer taşımaktadır[9].

[8] Altun-Aba Vakfiyesinin aslı, İstanbul'da Türk-İslam Eserleri Müzesi'nde olup 22 sm. eninde, 5.31 mt. boyunda birbirine ekli arkası bezli üç parça kağıda Arapça olarak yazılmıştır. Asıl nüsha olmadığı için müntensih hataları vardır. Müzede bir tomar halinde 3416 numarada kayıtlıdır.

[9] TURAN, Osman, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri, Şemseddin Altun Aba Vakfiyesi ve Hayatı", *T.T.K. Belleten*, XI. (42, 1947), s. 195-236.

Bilginlerin, müderrislerin, öğrencilerin ve diğer okuyucuların kitap gereksinimlerini kolayca karşılamak, onlara gerekli kütüphane hizmetlerini sağlamak amacıyla Selçuklular Devri Konyası'nda kurulan ilk kütüphane olma özelliğini de taşımaktadır. Kütüphane, medresenin zengin vakıflarından gereğince yararlandırılmıştır[10].

Vakfiyede mütevelli ve nazırın, her yıl kütüphaneye ayrılan vakıf gelirlerinden yüz dinar (dirhem) ile layık kitaplar satın alarak vakfetmeleri, kitaplardan yararlanmak isteyen kimselerin, kitabın bedeli olan bir parayı kütüphaneciye (hafız-ı kütüb) vermeleri, kitabı kütüphaneciye geri verirken de paralarını tekrar almaları ön görülmüştür[11].

Maaşların dinar[12] hesabıyla ödenmesi, fakirlere ekmek dağıtılması, yoksulların ölümlerinde kefenleme, mumyalama[13] ve gömülmeleri için gerekli masrafların yapılmasına ilişkin kayıtlar da vakfiyede yer verilen konular arasındadır. Buna göre yapılacak masraflar için önemli gelir getiren vakıflar tahsis edildiği belirtilmektedir.

Altun-Aba (İplikçi) Medresesinin ve sonradan bu medreseye eklenen camisinin 733/1332'de bir onarım gördüğü, kuzey kapısı üzerindeki kitabeden anlaşılmaktadır. Konya'nın Osmanlı Devleti eline geçmesiyle de önemini sürdüren medrese, zengin vakıfları sayesinde yüzyıllar boyunca yaşamıştır. Altun-Aba Medresesi, 3 Mart 1924'de kapatılmıştır. 1938-1944 yılları arasında onarılıp restore edildikten sonra bir süre klasik eserler müzesi olarak hizmet vermiş olup halen cami olarak kullanılmaktadır[14].

Vakıf kayıtlarından ve diğer ilgili kaynaklardan anlaşıldığına göre başka Selçuklu Medreselerinin de (Konevi, Atabekiye, Karatay, Nizamiye Hankahı... vd. gibi) kütüphanesi bulunduğu ortaya çıkmaktadır. İhtisas elemanı yetiştiren Selçuklu Devri Konya mereselerinin karakteristik bir özelliği,

[10] Defter-i Mufassal-i Liva-i Konya; Nu.: 256, 565, 584, yp. 18a.

[11] KONYA Mevlâna Müzesi Şer'iyye Sicil Defteri, C. 30, s. 42.

[12] O devirlerde "dinar", altın, "dirhem"de gümüş parayı gösteren terimler olmakla beraber II. Kılıçarslan adına basılan paralar, sırf gümüş olup altın para kesilmemiştir. Gümüş paralar üzerine de "dinar" yazılmıştır.

[13] Türklerde ölülerin mumyalandığına dair tarihi ve arkeolojik bir kayıda henüz rastlanamamıştır.

[14] ÖNDER, Mehmet, *Konya Maarifi Tarihi; Selçuklu, Karamanoğulları ve Osmanlı Devirleri*, Konya, Ülkü Basm. 1952. s. 9-13.

her dersin aynı medresede okutulamayacağıdır. Astronomi, tıp, hey'et, felsefe, tasavvuf, fıkıh ve diğer bilimlerin her biri ayrı medreselerde okutulmuştur.

MEVLÂNÂ MÜZESİ DERGÂH KÜTÜPHANESİ

Mevlâna Dergâhı (külliyesi), III. Murad'ın yaptırdığı derviş hücreleri, O'nun babası Sultan Selim'in Camiî, imareti ve ahırları, hücrelere göre Batı'da, imarete göre Doğu'da bulunan medresesi ile bir manzumeler bütünü olup manzumenin solunda Darü'ş-Şifa olduğu sanılan iki kuleli binadan ve Pîr Mehmed Paşa'nın 930/1524'de yaptırdığı minareli camiden oluşmaktadır[15]. Matrakçı Nasuh'un 942/1535'de yazdığı kitabında Konya Şehri'nin genel bir resmi bulunur. Resimde, "Mevlâna Hazret-i Molla Hünkâr" alt yazısıyla bu manzumenin resminin de yer aldığı görülmektedir. Manzumeye giren yapıların restore ve onarımlarına ilişkin olarak da Başbakanlık Arşivi'ndeki 53 ve 64 numaralı "Mühimme Defteri"nde kayıtlara rastlanmıştır.

Dergah Kütüphanesi, Mevlâna Türbesi'nin güneyinde "Hamûşan" adı verilen Mevlevî Mezarlığının bitişiğindedir. Önceleri, "Çelebi Dairesi" denilen ve Yeşil kubbeye bitişik olan "kütüphane" camekanlı ferah bir odadan ibarettir. Oda, "niyaz penceresi" adı verilen bir pencere ile Türbe'ye açılır. Niyaz Penceresi'nin kemeri üzerine destarlı bir sikke resmedilmiş, üzerine de ta'lık yazı ile Mevlâna'nın şu rubaisi yazılmıştır[16]:

"Der ha heme beste end illâ der-i tû,
Ta reh kerem galib illâ der-i tû.
Ey der kerem-i izzet-u nûr efşânî
Horşid-u meh-u sitaregân çâker-i tû"

(Ey keremde nur saçan... Güneş, ay ve yıldızlar senin kölelerindir. Garip aşık senin kapından başka bir kapıya yol bulmasın diye bütün kapılar kapanmıştır).

Kütüphane binası kesme taştan yapılmış olup taban ve tavan ahşaptır. Hazen-i Kütüp'de kuruluş tarihine ait olduğu anlaşılan ahşap oniki büyük, dört küçük dolap vardır. Büyük dolaplar altışar bölmelidir. Ortada bulunan iki eski ahşap masanın da Osmanlı Dönemine ait olduğu ilgililerden öğrenilmiştir. Girişe göre sağ yanda bulunan dolaplarda Selçuklu Devri Yazma Kitapları, açılışa ilişkin fotoğraflar ve yazılar, sol yanda ise kütüphanenin kurucusu M. Sait Hemdem Çelebi'nin bir fotoğrafı ile vakıf mühürleri, ortada da son "postnişin" Veled Çelebi'nin "İcazet-Nâmesi" göze çarpmaktadır.

DERGÂH KÜTÜPHANESİ'NİN KURULUŞU

Türk düşünürü (Mutasavvıf) Mevlâna Celâled-Din-i Rûmi'nin ölümünden sonra Türbesi çevresinde kurulan "Dergâh'a dervişler tarafından yazılmak ve çeşitli bilim adamlarıyla zenginler tarafından vakfedilmek suretiyle belirli konularda kitaplar sağlanmıştır. Çoğu Selçuklu Devri'ne ilişkin "yazma"lardan oluşan bu kitapların zamanla dağıldığı, Postnîşin Ebu-Bekir Çelebi II. (Ölümü: 1785) nin İstanbul'a gönderilmesiyle de büyük bir kısmının oraya taşındığı anlaşılmıştır.

Mevlâna Dergâhı'nda ilk kütüphane, Mevlâna soyundan, 25. Postnîşin Mehmet Sait Hemdem Çelebi (Ölümü: 1859) tarafından kurulmuştur[17]. Bir çok Mevlevî kaynaklarına göre; şair, muhaddis, müfessir, hatdat, mesnevi-han bir kişidir. Fatin Tezkeresi'nde Arapça, Farsça ve Türkçe şiirleri bulunmaktadır. Mehmet Sait Hemdem Çelebi, Konya Mevlâna Müzesi Yazmaları arasında bulunan 59 numarada kayıtlı "Mesnevi'nin birinci sayfasında kendi biyoğrafisini verir.

Hemdem Çelebi, Dergâh'ta bulunan kitaplara ek olarak çeşitli yerlerden topladığı kitapların o devire göre sayım, kayıt ve listelerini yaparak mühürlemiş, böylece Dergâh Kütüphanesinin çekirdeğini oluşturmuştur (1854). Bu kitapların yalnız Mevleviliğe ve Tasavvufa ait olmadığı; Kur'an, kıraat, tecvit, tefsir, hadis, fıkıh, kelam, tebabet, tarih, lügat, mantık, hikmet, hendese, musıki, edebiyat, mektubat konularını da kapsadığı görülmüştür. Bu arada divanlar, çeşitli mecmualar, tezkireler, menakıb-nameler, tanzirler, teracümu'l-ahval (biyografi) kitapları, minyatür kitapları vb. dikkati çekmektedir.

Mehmet Sait Hemdem Çelebi'nin kurduğu "Dergah Kütüphanesi"nin son kütüphanecisi (hafız-ı kütübü)nin Hakkı Dede adında bir kişi olduğu, bu kişiden sonra da Dergah'ın "müze" hizmeti verdiği anlaşılmaktadır. Daha sonraları Mevlâna Müzesi İhtisas Kütüphanesi adıyla hizmete açılan bu kütüphanenin kitapları "dört ayrı vakıf müdürü ile tevkif edilmiştir". Ayrıca bir vakfiyesi bulunmamaktadır.

KİTAPLARDAKİ VAKIF MÜHÜRLERİ

١- من كتب الفقير ابن حضرت مولانا قدسنا الله سره الاعلى
شيخ محمد سعد وپوست نشن دركاه حضرت مشار اليه .

٢- وقف كتابخانه دركاه حضرت مولانا قدس سره الاعلى١٢٧٠.

٣- بنده خالق حى دانا الشيخ محمد سعدبن مولانا

٤- الشيخ يد محمد سعد عن سلاله مولانا

1. "Men ketebe el-fakîr ibn-i Hazret-i Mevlâna kaddessenallahu sırrıhu'l-âlâ Şeyh Muhammed Sa'id ve postnîşin-i Dergâh-ı Hazret-i müşarünileyh."

2. "Vakıf kitab-hâne Dergah-ı Hazret-i Mevlâna kaddese sırruhu'lâlâ, 1270."

3. "Bende-i Halîk-ı Hayy-ı dânâ el-Şeyh-i Muhammed Sa'id bin Mevlâna."

4. "El-Şeyh-i yed-i Muhammed Sa'id an Sülâle-i Mevlâna."

Bu Vakıf Mühürlerinden Başka:

5. "Muhammed Said ve Postnîşin, Dergâh-ı Hazret-i Müşarünileyh."

6. "Hâdim-i in Mesnevî Şerif Kemter-i Dervişân-i Şeyh Muhammed Sa'idu'l-Mevlevî."

cümleleri okunan vakıf mühürleri de bulunmaktadır.

Gerek bu vakıf mühürleri gerekse kitaplarda bulunan diğer kayıtlardan, Selçuklu, Karamanoğulları ve Osmanlı Dönemlerine ilişkin Konya ve bazı ilçelerinde bulunan ve günümüze kadar gelemeyen çeşitli kütüphanelerin kitaplarının bir kısmının Dergâh Kütüphanesine taşınarak burada hizmete sunuldukları gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Koleksiyon zamanla daha da zenginleşmiş; cilt, yazı, tezhib yönünden sanat değeri taşıyan yazma kitaplar ayrılarak bir de müzelik eserler bölümü oluşturulmuştur. Dergâh Kütüphanesine ek olarak Kuyucu Murat Paşa'nın Kızı Fatma Hatunun Türbesi içindeki Mesnevî-han Sıdkı Dede Kütüphanesi adıyla kurulan ve 1000 kadar kitabı olan kütüphane ile Muallim M. Ferid Uğur Kütüphanesi, Abdülbaki Gölpınarlı Kütüphanesi ve başka kişilerin kendi adlarıyla anılan bölümler halindeki vakıf kütüphaneleri ise konumuz dışındadır.

KONYA MİLLİ KÜTÜPHANESİ

Konya'da Cumhuriyet'ten önce Osmanlılar Dönemi sonuna doğru devrin aydınları tarafından "Milli Kütüphane" adıyla bir kütüphane kurulması düşünülmüş, Vali Muammer Bey'in ilgi ve yardımlarıyla 1916'da Konya Türkocağı'nda "Milli Kütüphane" hizmete açılmıştır[18].

Konya Millî Kütüphanesine bina olarak önceleri Belediye Sarayı ve Tekel binalarının bulunduğu yöredeki "Rehber-i Hürriyet Okulu"nun küçük bir salonu ayrılmıştır. Kütüphane, zaman içerisinde yapılan bağışlarla zenginleşmiştir. Yönetim bakımından 1919 yılında İl Özel İdare Müdürlüğü'ne bağlanarak Belediye Sarayı karşısındaki esnaf maarif evlerine taşınmıştır.

Millî Kütüphanenin kurulmasına ilişkin olarak basında çıkan bir haberde şu noktalara değiniliyor:

"Şehrimizde bir "Milli Kütüphane"nin tesisine teşebbüs edildiğini sevinçlerle yazmıştık. Bu kerre iş fiile çıkmış ve kütüphane hey'eti de intihab edilerek işe başlamıştır.

---

15 MATRAKÇI, *Nasûhü's-Silahi. Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn, Sultan Süleyman Han.* Yayl.: Hüseyin G. Yurdaydın. Ankara, T.T.K. 1976. s. XXIII+307+318.

16 ÖNDER, Mehmet, *Mevlâna Müzesi Rehberi.* İstanbul, Millî Eğitim Basım, 1962, s. 34.

17 ELGİN, Necati, "Mehmet Sait Hemdem Çelebi ve Sadrazam Mustafa Reşit Paşa", *Anıt* (12, 1961), s. 1-6.

18 L. "Konya'da Millî Kütüphane'nin Tesisi Münasebetiyle" *Türk Sözü* (16.7.1917), s. 1.

Memleketimizde bulunan ilim adamlarının mühim bir kısmını ihtiva eden bu hey'etin muvaffak olacağını ve kütüphaneyi Konya'nın tetebbu ihtiyacını kemaliyle tatmin eyleyecek bir müessese haline koyacaklarını şüphesiz sayarız.

Kütüphanenin tesisine Belediyemiz yüz lira vermek suretiyle iştirak eylemiştir"[19].

Kütüphanenin kuruluş amacı, hizmet, yönetim ve yaşatılması gibi konular metnini verdiğimiz "nizamnamede" açıklanmaktadır. Ayrıca kütüphanenin modern kütüphanecilik esaslarına göre gelişmesi, sosyal ve kültürel etkinliklerin yoğunlaşması, okuyucu-kütüphaneci-çevre ilişkilerinin geliştirilmesi de "nizamname"de öngörülen hükümler arasında yer almaktadır.

Konya Millî Kütüphanesi daha sonraları sırayla Vali İzzet Bey zamanında Hacı Hasan Camisi'ne, oradan Alaaddin Tepesi'ndeki şimdi yıkılmış olan eski Halkevi binasına, buradan da Anıt Alanındaki yeni Halkevi binasına taşınmıştır. Bu süreç içerisinde de Konya İl Halk Kütüphanesi'nin çekirdiği oluşmuştur.

İl Halk Kütüphanesi'nin temelini oluşturan Konya Milli Kütüphanesi şu amaçlara yönelik olarak kurulmuştur:

"Geleceğimizi uygar, mutlu bir milletin geleceği gibi yapacaksak hayatımızı o yolda yönlendirmek zorundayız. Biz, zevki kahve köşelerinde, tavla başında buldukça yükselmek, şen ve aydınlık bir hayata kavuşmak, bizim için zor olur. ... Milli Kütüphane gençlere dimağlarını yükseltecek, duygularını süsleyecek bir araç olacağından şehrimizin en değerli bir bilim ve nezahet yurdu mahiyetini kesbedecektir"[20].

Çalışmak, bilimsel araştırmalar yapmak isteyen gençlerin bütçelerinin yetersizliği nedeniyle bunu yapamadıkları, sonuç olarak zekâları oranında gelişip yetişmedikleri için de ülke çapında bunlardan yararlanmanın sınırlı kaldığı göz önüne alınırsa "Milli Kütüphane'nin bu eksiği gidermek, bilimsel çalışma ve araştırma yapmak isteyenleri aydınlık kucağında toplamak amacıyla kurulduğu gerçeği ortaya çıkar. O günün gerçeklerine göre bizde bilim adamları, genellikle bütçeleri dar kişiler olduğundan bu tür kütüphanelere olan gereksinim her ülkeden daha çoktur.

Halka okuma zevk ve alışkanlığını verebilmek için de bu tür kütüphanelerin varlığı gereklidir. Herkesin zevkine ve gereksinimine göre her tür kitabı bulundurmak da hizmet alanı içinde düşünülmüştür. Çalışmalar yoğunlaştıkça hizmet alanı da büyüyeceğinden zamanla bir yanında yeni konular, diğer yanında çeşitli bilim ve kültür kuralları oluşacağı hesaba katılmıştır. Böylece kütüphanenin sosyal, kültürel ve bilimsel etkinliklerinin oluşmasına ortam hazırlanması gözönüne alınmıştır.

Konya Millî Kütüphanesinin kitap kaynağını, bütçe imkanları oranında satın alınanlarla birlikte geniş ölçüde yapıldığı belirlenen bağışlar oluşturmaktadır. Bu yardım kampanyasının başlatılıp sürdürülmesinde, Türk Sözü Gazetesi'nin önemli rol oynadığı anlaşılmaktadır. Örnek olarak Gazetenin yazarlarından Necati Bey'in, "Bir çokları ciltsiz ve birkaçı da noksan olan kitaplarını liste halinde Milli Kütüphane'ye bağış ve hediye ettiği" yine gazetenin, 10 Temmuz Bayramı nedeniyle yayınlanan özel sayısının, aydın kişilere satışı sağlanarak gelirlerinin Millî Kütüphane Müdürlüğü'ne gönderildiği belirtilmektedir.

Şehrin tanınmış ticaret adamlarından Kazım Hüsnü Bey'in yirmibeş lira, Reji Başmüdürü Şakir Bey'in yedi lira, Hukuk Mektebi Müdürü Refik Bey'in bir lira ile yardım kampanyasına katıldıkları; Refik Bey'in kırkyedi cilt tutarındaki kitaplarını, Evkaf Müdürü Eşref Bey'in kırkyedi cilt tutarındaki kitaplarını, Evkaf Müdürü Eşref Bey'in iki cilt Amasya Tarihini, Konya Mebusu Tevfik Bey'in kırksekiz cilt önemli eseri, Mektebi Sultani ve Medrese-i İlmiyye öğretmeni, Kütüphanenin de kurucularından Hamdizade Abdülkadir'in ellibir cilt değerli kitabı, Mebus Şakir Bey'in, Hammer'in o güne kadar çıkan Devlet-i Osmaniyye Tarihi'nin sekiz cildini, Sanayi Mektebi Müdürü Osman Ferid Bey'in yirmidokuz cilt değerli eseri, Dr. Necmeddin Bey'in Hasan Çelebi'nin güzel bir hatla yazılmış müzehheb "Tezkiretu'l-Şuâra"sını kütüphaneye armağan ettikleri kayıtlardan anlaşılmaktadır.

Ayrıca bir çok yazarların da yayınlanan birer nüshayı kütüphaneye vermeyi alışkanlık haline getirdikleri, tanınmış iş adamlarının nakdî yardımlarını sürdürdükleri kaydedilmektedir[21].

---

[19] "Milli Kütüphane Tesis Edildi", *Türk Sözü* (9.7.1917) s. 1.

[20] "Milli Kütüphane", *Türk Sözü* (9.7.1917), s. 1.

[21] *Türk Sözü Gazetesi*'nin 1917-1918 yıllarına ait bütün sayıları taranmak suretiyle Konya Millî Kütüphanesine yapılan nakdî yardımlar ve kitap bağışları belirlenmeye çalışılmıştır. Ancak önemli sayılabilecek nitelikteki yardım ve bağışlar örnek olarak alındığından ayrıntılar üzerinde durulmamıştır.

ŞER'İYYE SİCİLLERİ

Vakfiye, salnâme ve diğer kaynaklardan başka Konya Mevlâna Müzesi'nde bulunan 349 kadar "Şer'iyye Sicil Defteri"de araştırmamızda önemli yer tuttu. Cumhuriyet'ten önceki Konya Kütüphaneleri'nin, özellikle "medrese kütüphaneleri'nin" kitap, personel, yönetim durumlarından, Osmanlılar Dönemi Konyası'nda yaşayan varlıklı ve kültürlü ailelerin evlerinde oldukça zengin özel kütüphaneler bulunduğundan, yer yer de Konevi ve Altun-Aba Kütüphanelerinden söz eden şer'iyye sicil kayıtları ilginçtir[22].

Sadred-Din-i Konevi Kütüphanesine değinilen iki şer'iyye sicil kayıdı örneği şöyledir:

KONYA ŞER'İYYE SİCİLLERİ;
Defter No.: 13, Sayfa Nu.: 248,

"BERAT-I KİTABET, ... Şeyh Sadred-Din Kitabhanesi'nde yevmi iki akça ile hafız-ı kütüb olan Abdurrahman, kendi heva ve hevesinde olub eda-i hizmet etmemeyle ref'olunub yerine evkaf mütevellisi Mustafa'nın arzı ile Seyyit Ali Hafız-ı Kütüb oluna..."

"Eyalet-i Karaman Mütesellimi iken eşkiyalık konusunda ihmali görülüp Padişah emri ile Konya Kalesi'nde hapsedilen ve mallarına el konulan Ali Ağa'nın listesi yapılan malları arasında kaydedilen kitaplar: Tarih, 24 Zilkade 1807/29 Ocak 1677.

KİTAPLAR: 1. Mushaf-ı şerif, 2. Tevarih-i Taberi, 3. Hadikatü'l-Süeda, 4. Yusuf ve Züleyha, 5. Battal Gazi, 6. Hikâye.

KONYA ŞER'İYYE SİCİLLERİ;
Defter Nu.: 13, Sayfa Nu.: 291,

"BERAT-I TA'YİN, Konya'da Şeyh Sadred-Din Konevi Hazretlerinin Kitâb-hanesi'nde yevmî iki akça ve yevmi bir hisse galle ile (vakfın bir yıllık hububat geliri ile) Hafız-ı Kütûb olan Şeyh Hüseyin fevt olub yeri mahlûl olmağın yerine karındaşı Abdurrahman Halife, adı geçen evkafın mütevellisi olan Seyyid Mustafa'nın arzı ile yine yevmi iki akça ve senevi bir hisse galle ile evasıt-ı Şevval 1087 H. tarihli beratla bu vazifeye tayin edildi."

---

[22] Bu şer'iyye sicil defterlerinden C. 30, s. 42, C. 34, s. 295, C. 35, s. 24. Altun-Aba Medresesi ve Kütüphanesi ile kitaplarına ilişkin bu tür kayıtları içine almaktadır.

KONYA SALNAMELERİ

En eski, düzenli ve uzun ömürlü salnameler, "Devlet Salnameleri" olarak bilinen "Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye"lerdir. Devlet Salnamelerinin yararının ve öneminin zamanla daha iyi anlaşılması üzerine Vilayet ve Nezaret Salnameleri de çıkarılmaya başlanmıştır. Bu salnameler, eyaletlere "vilayet", vilayetlere de "sancak" denildiği dönemlerde çıkarılmışlardır.

Vilayetlerin nüfusları, idari bölünüşleri, memur listeleri, yerel tarihleri, coğrafyaları, ticaret ve ekonomik durumları, eski eserleri, okulları, kütüphaneleri ve benzeri yönleri ile ilgili bilgiler veren salnamelerin bazı vilayetlerimizde sadece bir kez, bazılarında ise çok sayıda yayınlandıkları dikkate alınırsa taşıdıkları önem anlaşılır. Bunlar, Türkçe'den başka Arapça, Türkçe-Arapça, Türkçe-Farsça, Rumca, Türkçe-Boşnakça olarak da yazılmıştır.

Verdikleri bilgiler bakımından, özellikle kütüphanecilik tarihimiz açısından Konya Salnameleri'nin ayrı bir yeri ve önemi vardır. Bunların tam bir koleksiyonunun sağlanması mümkün olmamakla birlikte bulabildiğimiz 37 salname arasında konumuzla ilgili olan ve bibliyografik kimliklerini kronolojik olarak verdiklerimiz dikkat çekicidirler.

1290/1873 yılına ait salname, Konya Vilayeti sınırları içindeki 14 ilçede (Nefs-i Konya, Akşehir, Karaman, Ilgın, Seydişehir, Ereğli, Esbkesen, Koçhisar, Bozkır, Beğse-Beyşehir, Hadim, Hayran, Yalvaç, Karapınar, Cihanbeyli) bulunan 21 kütüphaneden söz ederek kitaplarının listesini (toplu katalogunu) vermektedir. Bugünkü anlamda olmasa da ilkel bir toplu katalog olarak önem taşıyan bu liste, söz konusu Salnamenin 101. sayfasında "Konya Vilayeti Dahilinde Bulunan Kütüphanelerde Mevcut Kütübün Cedvelidir" başlığı altında verilmiştir.

1. SALNAME-İ Vilayet-i Konya, 1290/1873. Def'a 6, Konya Vilayet Matb. 1290/1873. s. 214+101 s. 16x11-11x8 cm.
2. SALNAME-İ Vilâyet-i Konya, 1305/1887. Def'a 21, Konya Vilayet Matb. 1305/1887, s. 248 18x12-15x8.5 cm.
3. SALNAME-İ Vilâyet-i Konya, 1306/1888. Def'a 22, Konya Vilâyet Matb. 1306/1888. s. 276, 18x12-15x8.5 cm.

4. SALNAME-İ Vilâyet-i Konya, 1307/1889. Def'a 23, Konya Vilâyet Matb. 1307/1889. s. 276, 18x12-15x8.5 cm.
5. SALNAME-İ Vilâyet-i Konya, 1317/1899. Def'a 28, Konya Vilâyet Matb. 1317/1899. 5+1+316, . 1 lev. 23x15-17, 5x12 cm.

1290/1873 tarihli Konya Salnâmesi'nde belirtilen 21 kütüphane şunlardır[23]:

1. Dergâh-ı Mevlâna Kütüphanesi
2. Sadred-Din-i Konevi Kütüphanesi
3. Valde Kethüdası Yusuf Ağa Kütüphanesi
4. İplikçi Camii Kütüphanesi
5. Zincirli Medresesi Kütüphanesi
6. Hoca Ömer Efendi Kütüphanesi (Akşehir'de)
7. Hâdimî Merhum Kütüphanesi (Hadim'de)
8. Abid Ağa Kütüphanesi (Larende'de)
9. Lala Mustafa Paşa Kütüphanesi (Ilgın'da)
10. Halil Hamid Paşa Kütüphanesi (Isparta'da)
11. Derviş Mehmet Paşa Kütüphanesi (Burdur'da)
12. Halil Hamid Paşa Kütüphanesi (Burdur'da)
13. Kucek Şeyh Kütüphanesi (Burdur'da)
14. Şeyh Ali Medresesi Kütüphanesi (Eğridir'de)
15. Mütesellim Hacı Mehmed Ağa Kütüphanesi (Antalya'da)
16. Sinan E. Hz. Kütüphanesi (Elmalı'da)
17. Yeğen Mehmed Paşa Kütüphanesi (Marola'da)
18. S. Alaaddin Bey Kütüphanesi (Niğde'de)
19. Damat İbrahim Paşa Kütüphanesi (Nevşehir'de)
20. Besim Ağa Kütüphanesi (Nevşehir'de)
21. Kara Mehmet Paşa Kütüphanesi (Arbison'da)

1308, 1316, 1318, 1319 H tarihli Konya Salnameleri ve 1316, 1317, 1318, 1321 H tarihli Salname-i Nezaret-i Umumiyyelere göre Konya Kütüphanelerindeki kitap sayısı şöyleydi:

ALTUN-ABA (İPLİKÇİ) MEDRESESİ KÜTÜPHANESİ'NDE KİTAP SAYISI

Altun-Aba (İplikçi) Medresesi'nin bitişiğindeki caminin güneyinde, minareye dönük olan tek kubbeli küçük hücrede kurulduğu belirlenen bu kütüphane, Çerkez-zade Mustafa Efendi tarafından 1280/1863'de 128 kitapla yeniden kurulmuştur.

[23] *SALNAME-I Vilâyet-i Konya*, 1290/1873. Def'a 6, Konya, Vilâyet Matb. 1290/1873, s. 1-2.

Konya Vilayet Salnameleri ile Maarif-i Umumiye Nezareti Salnamelerinin, Altun-Aba Medresesi Kütüphanesi'ne ilişkin kayıtlar içerenleri taranarak yıllar itibariyle kitap sayıları şöyle belirlenmiştir.

1. Salname-i Vilayet-i Konya, 1305/1887'de 34 adet,
2. Salname-i Vilayet-i Konya, 1306/1888'de 34 adet,
3. Salname-i Vilayet-i Konya, 1307/1889'de 34 adet,
4. Salname-i Vilayet-i Konya, 1308/1890'de 34 adet,
5. Salname-i Vilayet-i Konya, 1317/1899'de ise 128 adet (s.:70).
1. Salname-i Nezaret-i Maarifi Umumiyye, 1316/1898'de 128 adet,
2. Salname-i Nezaret-i Maarifi Umumiyye, 1317/1899'de 128 adet,
3. Salname-i Nezaret-i Maarifi Umumiyye, 1318/1900'de 123 adet,
4. Salname-i Nezaret-i Maarifi Umumiyye, 1319/1901'de 123 adet,
5. Salname-i Nezaret-i Maarifi Umumiyye, 1321/1903'de 123 adet,

Belirtilen tarihleri itibariyle Maarif Nezareti Salnamelerinde kaydedilen kitap sayıları çok azdır. Kütüphanenin kitap sayılarına ilişkin liste, katalog ve benzeri kayıtlara diğer kaynaklarda rastlanamamıştır. Ayrıca kitapların, çeşitli nedenlerle dağıldıkları, kalanlarının da son yıllarda Yusuf Ağa Kütüphanesine taşındıkları anlaşılmıştır.

Bu kütüphaneden sonra Konya Dış Kalesi'nin Ahmedik Kapısı civarındaki "Nizamiye Hankahı" içinde Emiru'l-Bac oğlu Ebu'l-Sena Mahmud'ca 670/1271'de kurulmuş kütüphanedeki kitap sayısı konusunda salnamelerde bilgilere rastlanmamıştır.

ŞEYH SADRED-DİN KONEVİ KÜTÜPHANESİ

Kitap sayılarına ilişkin Salname kayıtları şöyledir:

1- Salname-i Vilayet-i Konya, 1305/1887'de 61 adet,

2- Salname-i Vilayet-i Konya, 1306/1888'de 61 adet,

3- Salname-i Vilayet-i Konya, 1307/1889'de 61 adet,

4- Salname-i Vilayet-i Konya, 1308/1890'de 61 adet,

5- Salname-i Vilayet-i Konya, 1317/1899'de ise 256 adet kitap vardır.

1- Salname-i Nezaret-i Maarifi Umumiyye, 1316/1898'de 256 adet,

2- Salname-i Nezaret-i Maarifi Umumiyye, 1317/1899'de 256 adet,

3- Salname-i Nezaret-i Maarifi Umumiyye, 1318/1900'de 256 adet,

4- Salname-i Nezaret-i Maarifi Umumiyye, 1319/1901'de 256 adet kitaptır.

Kitap sayılarına ilişkin kayıtlar çeşitli salnamelerde genellikle birbirinin aynı olup kitap koleksiyonlarında uzun süre artış olmadığı görülmektedir. Bu kütüphanenin kitapları, çeşitli olaylar sonucu dağılmış, kurtarılabilenler de Dergah Kütüphanesi'ne ve Yusuğ Ağa Kütüphanesi'ne götürülmüşlerdir.[24]

Halen Yusuf Ağa Kütüphanesi'nde ve Mevlâna Müzesi'ndeki Dergâh Kütüphanesi'nde bulunan yazma kitapların vakıf kayıtlarına göre Konya'da kurulmuş kütüphaneler:

A- Sıracu'd-Din Urmevi soyundan Bedru'd-Din Mahmud'un eşi Kutlu Melek Hatun'un XIII. Yüzyılda Atabekiye Medresesi önüne yaptırdığı Daru'l-Huffazın içine kurduğu kütüphane; bu kütüphanenin kitap sayısı ile ilgili herhangi bir kayıda rastlanamamıştır.

B- Zincirli Medresesi içinde 300 kitaptan oluşan bir koleksiyonla Hacı Abdürrahim tarafından kurulan Kütüphane; 1140/1727. Salnamelere göre bu kütüphanenin kitap sayısı şöyledir:

1- Salname-i Vilayet-i Konya, 1305/1887'de 23 adet,

2- Salname-i Vilayet-i Konya, 1306/1888'de 23 adet,

3- Salname-i Vilayet-i Konya, 1307/1889'de 23 adet,

4- Salname-i Vilayet-i Konya, 1308/1890'de 23 adet,

5- Salname-i Vilayet-i Konya, 1317/1899'de ise 300 adet kitap. (S.:70).

[24] ÖNDER, Mehmet., *Mevlâna Şehri Konya, Tarihi, Turistik Kılavuz*, 2. bs. Ankara Güven Matb. 1971. ss.96, 352.

1- Salname-i Nezaret-i Maarifi Umumiyye, 1316/1898'de 300 adet,

2- Salname-i Nezaret-i Maarifi Umumiyye, 1317/1899'de 300 adet,

3- Salname-i Nezaret-i Maarifi Umumiyye, 1318/1900'de 300 adet,

4- Salname-i Nezaret-i Maarifi Umumiyye, 1319/1901'de 300 adet,

5- Salname-i Nezaret-i Maarifi Umumiyye, 1321/1903'de 300 adet kitap.

C- Yusuf Ağa Kütüphenesi 1794. Kitap sayısı Salnamelere göre değişmektedir. 1290/1873 tarihli Vilayet Salnamesi'nde, 519'dur.

Ç- Mevlana Dergahı'nda Postnişin Mehmet Said Hemdem Çelebi'nin 1272/1855'de kurduğu Tekke Kütüphanesinin, yukarıda tarihleri belirtilen Konya Vilayet Salnameleri'nde 1300 adet kitabı bulunduğu kaydedilmektedir. Yine yukarıda tarihleri belirtilen Maarifi Umumiyye Nezareti Salnamelerinin tamamında da bu sayı 1373 olarak verilmiştir.[25]

Ayrıca kuruluş tarihleri bilinmemekle beraber Konya Müftüsü Hacı Ahmet Efendi'nin Zaferiye Medresesi'nde, Hacı Ömer Efendi'nin de özel olarak bir binada kurdukları kütüphaneleri belirtmek gerekli görülmüştür.[26] Konya Valisi Şair Ziya Paşa'nın Selimiye Camisi'nde kendi adına kurduğu kütüphanenin de belirtilmesi gerekir. Son Osmanlı Çağı Kütüphaneleri olan bu kuruluşların koleksiyonları da vakıf kayıtlarından ve yerlerinde yaptığımız inceleme ve belirlemelere göre Yusuf Ağa Kütüphanesi'ne katılmıştır.[27]

Konya'nın bazı bucak ve ilçelerinde de Cumhuriyet'ten önceki dönemlerde kütüphaneler kurulmuş olduğunu yine salname kayıtlarından öğrenmekteyiz.

Ilgın İlçesi'nde 999/1590'da "Lala Mustafa Paşa Kütüphanesi" aynı adlı caminin içinde kurulmuştur. Kitap sayısı:

1- Salname-i Vilayet-i Konya, 1290/1873'de 30 adet,

Salname-i Vilayet-i Konya, 1305/1887'de 30 adet, s.246.

Salname-i Vilayet-i Konya, 1317/1899'de 100 adet, s.124.

[25] YÖNTEM, Ali Canib, "Konya Müzesindeki Kütüphane". *Hayat*, (56, 1927). s.124.

[26] ÖNDER, Mehmet. *a.g.e.*, s.478.

[27] ÖNDER, Mehmet, *a.g.e.*, s.252.

Bu 100 kitabın yazma, 11 kitap da basma olarak kaydedilir.

2- Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye, 1316/1898'de 73'tür.

Hadim'de Ebu Said Mehmed Hadimî'nin adına cami, türbe, kütüphaneden oluşan külliyede Osman Rüşdi Efendi eliyle 1120/1708-9'da Hâdimi Kütüphanesi yaptırılmıştır. Kitap sayısı:

1- Salname-i Vilayet-i Konya, 1290/1873'de 44 yazma,

Salname-i Vilayet-i Konya, 1305/1887'de 44 yazma, s.246.

Salname-i Vilayet-i Konya, 1317/1899'da 740 adet, s.159.,

120'de basmadır.

2- Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye, 1316/1898'de s.1160-61'de ise 644 kitap bulunduğu belirtilmektedir.

Akşehir'de Istabal-ı Ameri payelerinden Musahip Ömer Efendi tarafından 1172/1759-9'da yaptırılan "Ömer Efendi Kütüphanesi"nin kitap sayısı şöyledir:

1- Salname-i Vilayet-i Konya, 1290/1873'de 126 adet,

Salname-i Vilayet-i Konya, 1317/ 1899'da 150 yazma, 375 basma kitap vardır. (s.132)

2- Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye, 1316/1898'de 643 kitap. (s.1160-61)

Sille Bucağında 1289/1872'de kurulan Hacı Mustafa Bey Kütüphanesi'nin kitap sayısı:

1- Salname-i Vilayet-i Konya, 1305/1887'de 200 adet. (s.245).

Salname-i Vilayet-i konya, 1317/1899'da 230 adet. (s.111).

2- Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye, 1316/1898'de 220 kitap. (s.1160-61).

1319/1901 yılı Maarif Nezareti Salnamesi (s.868-871) ile 1317/1899 yılı Konya Vilayeti Salnamesi (s.164) Karaman'da 125 yazma, 75 basma eseri bulunan iki kütüphane olduğu yazılıdır. Bu kütüphaneler, Dahhak Mahallesindeki 150 kitabı olan "Zeynel Abidin Ağa Kütüphanesi ile Meshan Mahallesinde Hüseyin Efendi'nin kurduğu ve kitap sayısı 194'e ulaşan kütüphane idi.[28]

[28] KONYALI, İbrahim Hakkı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Karaman Tarihi*, İstanbul, Baha Matb. ss.182-189.

BİBLİYOGRAFYA

ABDÜLKADİR (Hamdizade). "İplikçi Medresesi ve Camii", *Babalık*, (162, 30.5.1922), s.1.

_____ "Sadri Konevi'nin Ravzatu'l-Kuttabı ve Mersiyesi", *Babalık*, (3826, 25.4.1932), s.2., (3862, 25.5.1932), s.2.

_____ "Türklük Etrafında, Yusuf Ağa Kütüphanesi", *Türk Sözü*, (337, 4.3.1917), s.3.

AKOZAN, F. "Türk Külliyeleri", *Vakıflar Dergisi*, VIII, (1969), s.307.

AKYURT, Yusuf. "Beyşehir Kitabeleri ve Eşrefoğlu Camii ve Türbesi", *T.T.A.E. Dergisi*, (4, 1940), ss.91-129.

ANKARA Üniversitesi *D.T.C.F. Kütüphanecilik Bölümü XXV. Yıl Anı Kitabı*, (1954-55/1979-80), Atatürk'ün Doğumu'nun 100. Yılı. Ankara, A.Ü. D.T.C. Fakültesi 1981. s.3+120.

ATEŞ, Ahmet. "Konya Kütüphanelerinde Bulunan Bazı Mühim Yazmalar", *T.T.K. Belleten*, XVI, (61, 1952), ss.49-130. 8 lev.

BALCİZADE Tahir Harîmi. *Tarihi Medeniyette Kütüphaneler*. Balıkesir, Vilayet Matb. 1931, s.571.

BAYRAM, Dr. Mikâil. "Anadolu'da Te'lif Edilen İlk Eser", *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, VIII, (3-4, 1979), ss.271-307.

_____ "Sadru'd-Din Konevi ile Hace Nasu'ri'd-Din Tusi'nin Mektuplaştıkları İddiası Üzerine", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, (32, 1979), ss.11-28.

BİLGE, Dr. Mustafa. *İlk Osmanlı Medreseleri*. İstanbul, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yay. 1984. s.XVI+326.

BROCKELMANN, Prof.Dr. Carl. *Geschichte Der Arabische Litterature*. 2 Band und 3 Supplement Band. Leiden 1942. IX+676, XIV+686, XVIII+1054, X+1326, XVII+973 Seiten.

BURSALI Mehmet Tahir. *Osmanlı Müellifleri*, 3 C. İstanbul, Amire Mat. 1941, s.419+197+335.

CUNBUR, Dr. Müjgan. "Kütüphanelerimizin Manzum Tarih ve Kitabeleri", *VIII. Türk Tarih Kongresi*, (III, 1983), s.1751-1759.

_____ "Münif Paşa Layihası ve Değerlendirilmesi", *A.Ü. D.T.C. Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, II, (2-3, 1964), ss.223-231.

_____ "Münif Paşa ve Kütüphanelerin Yönetimi ile İlgili İlk Resmi Talamatname", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, XII, (1-2, 1964), ss.28-35.

_____ "Tanzimat'ın Kütüphaneciliğimize Etkileri", T.T.K. *Belleten*, XXVIII, (112, 1964), s.691-700.

_____ "Yusuf Ağa Kütüphanesi ve Kütüphane Vakfiyesi", *A.Ü. D.T.C. Fakültesi Tarih Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, I, (1, 1963), ss.203-217.

ELGİN, Necati. "Mehmet Sait Hemdem Çelebi ve Mustafa Reşit Paşa", *Anıt*, (12, 1961), ss.1-6.

ERDOĞAN, Abdülkadir. "Kitabelerin Değeri ve Konya", *Halkevi Dergisi*, (4, 1936), ss.221-225.

_____ "Konya İle İlgili En Eski Bir Selçuk Vakfiyesi", *Halkevi Dergisi*, (6, 1937), ss.370-375.

_____ Muzaffer. "Konya Kitabelerine Dair", *Yeni Konya*, (170, 23.11.1949), s.2.

ERÜNSAL, İsmail. *Kütüphanecilikle İlgili Osmanlıca Metinler ve Belgeler*, I. C., İstanbul, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yay. 1982. s.VIII+414.

EVLİYA Çelebi. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 9. C., Türkçeleştiren: Zuhuri Danışman. İstanbul, Kardeş Mat. 1970. ss.311-315.

GÖKKAYA, Basri. "Seyahatnameler'de Konya", *Ekekon Gazetesi*, (2875, 29.9.1948), s.2.

GÖLPINARLI, Abdülkadir. *Mevlana Müzesi Yazmalar Kataloğu*, 3. C. Ankara, M.E.B. Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1972, s.XII+299, XX+484, XVIII+488.

İBN-İ BİBİ. *Kitabu'l-Evamiru'l-Alaiyye, fi'l-Umuri'l-Alaiyye*, 1. C., Ankara Türk Tarih Kurumu, 1956, s.XVII+744.

II. MEHMET *Fatih'in Orijinal Vakfiyesi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Nu.:46.

İSLAM Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi. *Ottoman Year-Books*, (Salname and Nevsal) A Bibliograph and a Union Catalogue with Reference to İstanbul Libraries. Compiled by: Hasan Duman. İstanbul Renk Grafik And Renkler Matb., 1982, s.135+7.

KATİP Çelebi. *Cihannûma*, İstanbul, İbrahim Müteferrika Matb. 1145. H., s.619.

_____ *Keşf el-Zünun an Esamî el-Kütüp ve'l-Fünun*, 2. C., Yay., Şerafettin Yaltkaya, Rifat Bilge. İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, s.48+944, 945-2056.

KERİMU'D-DİN Mahmud Aksarayî. *Müsameretu'l-Ahbar ve Musayeretu'l-Ahyar*. s.699.

KONEVÎ "Vasiyetname", *Şarkiyat Mecmuası*, II, (1958), s.82-83.

KONYA, 1967 *İl Yıllığı*. Yayl.: Konya Valiliği. Ankara Güzel Sanatlar Matb. A.Ş. 1968. S.XXII+610.

_____ 1973 İl Yıllığı, Cumhuriyetin 50. Yılında. Yayl.: Konya Valiliği. Konya Yeni Kitap Basm. 1973. 823 s.

_____ *İslam Ansiklopedisi*, 6.C. İstanbul, Milli Eğitim Basm. 1977. 841-853 ss.

_____ *Türk Ansiklopedisi*, 22. C. İstanbul, Milli Eğitim Basm. 1975. 193-402 ss.

"KONYA Milli Kütüphanesi Nizamnamesi", *Türk Sözü*, (26 Temmuz, 30 Temmuz, 2 Ağustos 1917), 2. s.

"KONYA'DA Milli Kütüphanenin Tesisi Münasebetiyle" *Türk Sözü*, (6, 16 Temmuz 1917), 5.s.

KONYALI, İbrahim Hakkı. *Abideleri ve Kitabeleri ile Karaman Tarihi, Ermenek ve Mut Abideleri*, Yayl.: Karaman Belediyesi. İstanbul, Baha Matb. 1967. 798 s.

_____ *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Yayl.: Konya Belediyesi. Konya, Yeni Kitab Basm. 1964. 1213 s.

_____ *Nasreddin Hoca'nın Şehri Akşehir. Tarihi Turistik Kılavuz*. Yayl.: Akşehir Belediyesi. İstanbul, Nümune Matb. 1945. 856 s.

KÖPRÜLÜZADE Mehmet Fuad. "Anadolu'da Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler." İsmail Hakkı Bey'in Kitabı Münasebetiyle." *Hayat*, (30, 23.6.1927), 44-46 ss.

_____ "Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları", *T.T.K. Belleten*, VII, (25-26, 1943), 379-522 ss.

_____ "Şeyh Sadred-Din Konevi Mescidi ve Şeyh Cüneyd", *Konya*, (31 Kasım 1940), 70. s.

KÜLTÜR Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü. *Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu*. 1. Fsk. Ankara, T.T.K. Basm. 1979. XVI+58 s.

MATRAKÇI Nasuhu's-Silahi. *Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn*, Sultan Süleyman Han.

Yayl.: Hüseyin G. Yurdaydın. Ankara, T.T.K. Basım. 1976. XXIII+307+308 s.

MEHMET Ferid. "Kurrahâne, Daru'l-Huffaz", *Babalık*, (3803, 1932).

_____ M. Mes'ud. "Yusuf Ağa Kütüphanesi" *Babalık* (2861, 5-6 Ağustos 1929), 3. s.

ORAL, M. Zeki. "Karaman'da Hoca Mahmud Mescidi ve Daru'l-Huffazı Vakfiyesi, Kitabeleri", *T.T.K. Belleten*, XXIII, (90, 1959), 213-227 s. 2 res.

OSMAN Ferid. "Konya'daki Milli Kütüphane ve Müze Ne Oldu?" *İleri*, (636, 1.10.1919), 1.s.

ÖNDER, Mehmet. *Konya Maarifi Tarihi*, Selçuklu, Karamanoğlu, Osmanlı. Konya, Ülkü Basm. 1949. 112 s.

_____ *Konya Matbuatı Tarihi, Matbaalar, Gazeteler, Dergiler, Muharrirler, Kitaplar*. Konya, Ülkü Basm. 1949. 112 s.

_____ *Konya Rehberi*, İstanbul, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayl. ty. 78 s.

_____ "Konya'da Kültür Müesseseleri", *Yeni Konya*, (159, 13.11.1929), 3. s.

_____ *Mevlana Müzesi Rehberi*, İstanbul, Milli Eğitim Basm. 1962. 34 s.

_____ *Mevlana Şehri Konya, Tarihi Kılavuz*. Ankara, Güven Matb. 1971. X+513 s.

_____ "Selçuklular ve Osmanlılar Dönemi'nde Konya Kütüphaneleri", *Konya Halkevi*, (14, 1949), 131-132. ss.

ÖZDEMİR, F. "Eski Devirlerden Zamanımıza Kadar Kütüphaneler", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, VIII, (3-4, 1960), 34-38 s.

ÖZÖNDER, Dr. Hasan. *Konya Velileri*, Konya, Arı Basm. 1980. 109 s.

PADOVER, S.K. "İslam Kütüphaneleri, The Muslim Library", Çev.: Osman Ersoy, Özer Soysal. *A.Ü. D.T.C.F., Tarih Araştırmaları Dergisi*, I, (1, 1963), 275-295. ss.

PAKALIN, M. Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 3. C. İstanbul, M.E.B. Yayl. 1983. 105-106. ss.

SİCİLLİ Osmanî, Tezkire-i Meşahir-i Osmaniyye. 4. C. 668. s.

SOYMAN, Faik-İbrahim Tongur. *Konya Eski Eserler Kılavuzu*, Konya. 1944. 136 s.

SOYSAL, Özer. "XIX. ve XX. Yüzyıllar Osmanlı Siyasal Yaşamının Kütüphane Kurumunu Etkileyen İki Olgusu", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, XXV, (4, 1976), 250-261. ss.

ŞEMSEDDİN Sami. *Kamus el-Alam, Tarih ve Coğrafya Lügatı*. 5. C. İstanbul, Mihran Matb. 1898. 3782-3785. ss.

TURAN, Osman. "Selçuklu Devri Vakfiyeleri, Şemsed-Din Altun-Aba Vakfiyesi ve Hayatı", *T.T.K. Belleten*, II, (42, 1947), 195-236. ss.

_____ "Selçuklu Devri Vakfiyeleri III, Celaleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri", *T.T.K. Belleten*, XII, (45, 1948), 17-171 ss.

_____ *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Yayl.: İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi, İstanbul, İ.Ü. Matb. 1971. 139-146 ss.

UZLUK, Şehabeddin. *Konya Abideleri*, Konya. 1935. 37 s.

UZUNÇARŞILI, İ. H. "Karamanoğulları Devri Vesikalarından İbrahim Bey'in Karaman İmareti Vakfiyesi", *T.T.K. Belleten*, I, (1, 1937), 56-58, 59-91 ss.

ÜLKEN, Hilmi Ziya. "Konya'da Anadolu Selçukluları Devri'nde Bilim ve Felsefe", *Konya Halkevi* (8, 1937), 62-74 ss.

VASAYA u Şeyh Sadred-Din el-Konevî. İstanbul Ayasofya Müzesi Kütüphanesi, Nu.:2910. 8. Risale.

(YÖNTEM), Ali Canip. "Konya Müzesindeki Kütüphane", *Hayat*, (56, 1927), 27-33 ss.

1923-1938 DÖNEMİNDE KONYA'NIN İKTİSADÎ DURUMU

Yrd.Doç.Dr. Yaşar SEMİZ*

Tanzimat'ın ilanından sonra oluşturulan yeni vilayet örgütlemesine göre Konya, Burdur, Isparta ve Teke (Antalya) sancaklarını da kapsayan oldukça geniş bir coğrafi yapıya sahipti[1]. Konya'nın hudutları Cumhuriyet döneminde yeniden düzenlenip Isparta, Burdur ve Teke sancaklarının ayrı birer vilayet konumuna getirilmesinden sonra bile Türkiye'nin en geniş toprağına sahip vilayeti olma konumunu muhafaza etti. Ancak Konya'nın nüfusu arazisinin genişliğine nazaran azdı. 1927 yılı sayımına göre Konya'nın nüfusu 504.384'dür[2]. Nüfusun ilçelere göre dağılımı da şöyledir. Konya Merkez 49.680[3]. Akşehir 45.988, Beyşehir 39.141, Bozkır 35.444, Cihanbeyli, 20.575, Çumra 37.066, Ereğli 33.597, Ermenek, 28.770, Hadim 21.787, Ilgın 32.675, Karaman 37.265, Saideli 22.645, Seydişehir, 29.888, Sultaniye 16.640'dır[4]. Merkez nüfusunun % 80'i çiftçidir[5]. Konya'yı ilçeleri ile birlikte değerlendirdiğimiz zaman çiftçilikle uğraşanların oranı % 82.4'e ulaşmaktadır. Başka bir deyişle Konya'da 415, 610 kişi çiftçilik ile uğraşmaktadır[6]. Buna karşılık 1925 yılı istatistik verilerine göre Konya'nın tarıma elverişli 37.215.375 dönüm arazisi vardır. Bu arazinin 3.242.954 dönümünde sebze ve hububat ekimi yapılmaktadır. 1925 yılında ekili araziden 394.960.180 kilo mahsul alınmıştır[7]. Konya tipik bir tarım memleketi olmasına ve daha Cumhuriyet'in ilk günlerinde 200.000 bin lira sermaye ile teşekkül etmiş olan Anadolu Alâtı Ziraiye ve Sinaiye şirketinin kurulup muhite önemli miktarda pulluk, orak makinası, ekremoz, pülverizatör ve diğer ziraat aletleri satmasına rağmen[8] teknoloji kullanımı gelişmemiştir. 1927 yılı itibari ile Konya'da 45.275 kara Şaban 23.476 pulluk olmak üzere toplam 70.342 adet alet ve makina mevcuttur[9]. Konya'daki ekili arazinin çok önemli bir kısmı tahıl üretimene ayrılmıştır. Bununla birlikte yörede her nevî meyva ve sebze de yetiştirilmektedir[10].

---

* S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Üyesi.

1 Bilgi ve konu ile ilgili harita için bak. Mehmet Muhsin-Mehmet Rüştü-Mehmet Eşref, *Mukemmel Mufassal Atlas*, İstanbul 1325, s. 67-69. Harita aynı eserin ekler bölümünde).

2 *T.C. Devlet Salnamesi 1925-1926*, İstanbul 1927, s. 756; *T.C. Başvekalet İstatistik Umum. Müd. İstatistik Yıllığı*, C. 2, Ankara 1929, s. 14; Belediye Yıllığı, C. 2, Ankara 1949, s. 639.

3 Hicri 1317 sayımına göre nüfus 41.929'u Müslüman, 1.054'ü Rum, 1822'si Ermeni 22'si Protestan, 27'si Katolik olmak üzere 44.852 idi. Bak *Konya Vilayet Salnamesi*, Senei Hicri 1317, s. 22. 1927 sayımında ise Konya merkezde sadece 844 gayrimüslim vardır. Bak. Konya Vilayet Gazetesi, 28 Kanunievvel 1927. Gazetenin aslı Hakkı Tarık Us Kütüphanesi'nde görülmüştür. Fotokopisi özel arşivimizdedir. Ayrıca bak, Uludağ, O.Ş. (Konya Mebusu), "Yarım Asır Önce Konya'nın Yabancı Gözü İle Görünüşü", *Konya (Halkevleri Mecmuası)*, Yıl 8, Sayı: 61-62, İkinci teşrin 1943, s. 6-14.

4 *İstatistik Yıllığı*, C. 2., Ankara 1929, s. 40-42.

5 *Babalık*, (Konya Gazetesi), 28 Mart 1927-24 Ramazan 1345; M. Hamit, "Kurtarıcı San'at", *Babalık*, 6 İkinci ay (Şubat), 1929-25 Şaban 1347.

6 *İstatistik Yıllığı*, C.3, Ankara 1930, s. 161; Suvla, Refii Şükrü, "Bugünkü Fiat ve Dış Ticaret Meselelerimiz", *Altıncı Üniversite Haftası-Konya 28 Eylül-4 Ekim 1945*, İstanbul 1945, s.53.

7 *T.C. Devlet Salnamesi, 1925-1926*, s. 756-757.

8 Bak, *Cumhuriyet'in XV. Yılında Konya*, İstanbul 1938, s.101.

9 *İstatistik Yıllığı*, C. 3 Ankara 1930, s. 163. Traktörün Konya'ya gelişi ise 1950'den sonradır. Bak, Kandemir (Feridun), *Konya*, Ekicigil Mat. 1957.

10 Bak. İmer Ali, "Konya İlinde Meyvacılık ve Sebzecilik", *Konya Halkevi Dergisi*, Ocak-Şubat-Mart 1947, Sayı, 99-100-101, s. 2-4.

Konya iktisadiyatının en mühim noktasını ziraatın oluşturmasından dolayı iktisadî kalkınmasının temelinde suyun büyük bir önemi vardır. Ancak ele aldığımız dönemde Konya ziraatının en büyük problemi de susuzluk yani kuraklıktır. Konya Osmanlı Devleti döneminde de ciddi kuraklıklar yaşamıştır. Bunlardan en önemlisi hala izleri hatıralardan silinmeyen 1290-1293 (1884-1887) kuraklığıdır[11]. Bu kuraklığın ardından Konya'nın önemli su kaynaklarından Çarşamba deresine akıp gelen sular kesildi. Yeşil ova çölleşme tehlikesi ile karşı karşıya kaldı. Halk hayvanları ile birlikte çevre il ve ilçelere göç etmeye başladı. Hicri 1302'de ölen Konyalı halk şairi Matlubî (Ömer) bu büyük felaketi şöyle tasvir etmektedir. "1290'da yağmuş yağmadı. Havada ağar bulutlara gözler dikildi... Fakat bir yandan kum bir yandan dağlar yağdı. Saçılan tohumlar sümmedi. Çiftçiler harmansız kaldı. Musallâ'ya gidildi, hacat namazı kılındı. Ama gene kabul olunmadı."[12]. Halkın kuraklığa çare aradığı bir sırada Konya Valisi olan Avlonyalı Ferid Paşa (1898-1903) ovanın sulanması için başlatılan girişimlere sahip çıktı. Ancak o dönemde Osmanlı Devleti'nin Konya ovasının sulanması için gerekli yatırımı yapması mümkün değildi. Bu yüzden Osmanlı Devleti, Konya Ovası'nın sulanması projesi imtiyazını 4 Eylül 1907'de o sırada İmparatorluğun yeraltı ve yerüstü zenginliklerini yağmalamak için sıraya giren ülkelerden Almanya'ya verdi[13]. Proje 1913 yılında tamamlandı[14]. Proje Konya Ovası'nın 6-7 yüz bin dönümlük arazisini sulamak için yapılmış önemli bir yatırımdır. Konya ovası için hayati önem taşıyan bu yatırımın 1929 Dünya İktisadî Buhranı ile birlikte devletin bütçe imkanları daraldıkça ödeneği azaltıldı. Bu yüzden Konya Ovası Sulama Projesi'nin kapsamı da giderek daraldı. Buna bir de işletmenin kötü idaresi eklenince proje azami on köyün 36 bin dönümlük arazisini sulayabilecek konuma geriledi[15]. Bu yüzden ele aldığımız dönemde Konya Ovası'nın sulama problemi ve su fiyatlarının pahalılığı ile ilgili tartışmalar hiç bitmedi. 18 Mayıs 1927 (16 Zilkade 1345) tarihli Babalık Gazetesi, kuraklığın doğurduğu iktisadî buhrandan bahsederken kuraklıktan dolayı vatandaşın büyük bir endişe içinde olduğunu yazdı. Kuraklığın devam ettiği 1928 yılında Orta Anadolu'yu teftiş eden ve bu arada Konya ile ilgili de bir rapor hazırlayan Dahiliye Vekili Şükrü Kaya Bey, Aksaray ve Kırşehir'in kuraklıktan en çok etkilenen bölgeler olduğunu belirttikten sonra raporuna "... Konya, Aksaray ve Kırşehir vilayetlerinin bu sene (1928 senesi) darlık çeken köylerinin bir kısmında kâfi derecede su ve sulanabilecek arazi olduğu halde çiftçiler sulu araziden ziyade tarım için kıraç yerleri tercih etmektedirler..." diye yazdı[16]. Konya çiftçisinin sulu tarımı tercih etmemesi. Şükrü Kaya'nın raporunda belirttiği gibi kıraç arazide tarımın daha kolay yapılmasından değil, sulama kanallarındaki su miktarının yetersizliği ve yukarıda da belirtildiği gibi suyun çiftçiye pahalıya verilmesinden kaynaklanmaktaydı. Aşağıdaki tabloda Konya ovası sulama idaresinin sulayabildiği alan ve sulama masrafı görülmektedir[17].

1926 yılında sulanan araziye göre sudan alınan ücret dekar başına tarlada 20 kuruş, bostanda 55 kuruş, bağda ise 105 kuruştur. Fiyatlar 1938'e kadar bazen düşüp bazen yükseliyorsa da tarla, bostan ve bağ arasındaki oran sürekli korunmuştur[18].

11 Evren Afif, *Konya İçin*, Konya 1944, s. 14-16.

12 Nakleden, Evren, s. 15.

13 Önsoy Rifat, *Türk Alman İktisadî Münasebetleri (1871-1914)*, İstanbul 1982, s. 54-55.

14 İmer Celâlettin, "Konya Ovası'nın Sulanması", 38 Yaşına giren Çumra Kanalının Temizlenmesi Dolayısıyla", *Selçuk* (Konya Gazetesi), 8 Temmuz 1947. 1884-1887 kuraklığından sonra Konya Ovasını Sulama Projesini uygulama gerekçesi için bak. Bildirici Mehmet, "Konya Ovası Sulamasında Bir Öncü-Kurukafa Mehmet", *Yeni Konya*, 13 Temmuz 1996.

15 6 Mayıs 1935 ve 2715 sayılı Bütçe Kanunu'nun Görüşülmesi sırasında Muğla Milletvekili Hüsnü Kitapçı'nın Konuşması. Kanun için bak. *Düstur*, 3. tertip C. 16, İkinci bs. 1955. ayrıca bak. Kuruç Bilsay, *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası*, C.2, 1933-1935, Ankara 1993, s. 281. "Konya'nın Hayatı Derdi Bu", *Babalık*, 8 Nisan, 1934.

16 Orta Anadolu'da Teftiş Ettiği Yerlerdeki Kuraklık Hakkında Dahiliye Vekili'nin Baş Vekalete Verdiği Rapor" Ayın Tarihi No: 52, Ankara, Temmuz 1928; Ayrıca bk. Rabinawicz Leon, *Nüfus Meselesi*, Çev. Alaeddin Cemil, Ankara 1930, s. 347-350.

17 İstatistik Yıllığı, C. 11, 1938-1939, No: 159, s. 216. İstatistik Yıllığı, C. 12, 1940-1941, No: 194, s. 306; Altan, s. 138.

18 Gordelevski V.A., "Konya İrva ve İska Tarihine Dair", Çev. Hasan Ortekin, *Konya (Halkevi Mecmuası)*, Sayı 18-19, Şubat-Mart 1938, s. 1065-1933 yılında şebeke-i muntazamadan hububat tarlalarının hektarından 500 kuruş, kısmen ahalı tarafından imar edilen kanallardan istifade eden hububat tarlalarından 330, suğlalardan istifade eden hububat tarlalarının hektarından 225 kuruş, bilumum şebekenin kanallarından istifade eden bostan bağ ve bahçelerden hektar başına 1475 kuruş, suğlalardan istifade eden bostan, bağ ve bahçelerden hektarından 1100 kuruş alınmaktadır. *Düstur*, Cilt 15, Ankara 1934, s. 1021.

Konya Ovası Sulama İdaresi 1921-1940 Sulanan Alan ve Sulama Masrafı

Yıllar	Sulanan Bostan Dönüm/1934'ten Sonra Hektar	Sulanan Tarla Dönüm/1934'ten Sonra Hektar	Sulama Ücreti Lira	Maaş Lira	Diğer Masraflar Lira	Yekün Lira
1921	4.017	31.340	34.147	26.673	4.025	30.698
1922	6.900	71.478	21.320	14.362	13.322	27.684
1923	4.189	-	13.776	17.210	16.533	33.743
1924	-	-	39.115	23.603	86.202	109.805
1925	6.011	90.472	22.004	30.419	48.645	79.064
1926	6.320	132.579	30.276	24.590	85.505	110.095
1927	7.642	139.019	81.667	45.364	89.727	135.091
1928	6.077	158.837	106.563	46.350	83.919	130.271
1929	8.771	168.980	126.671	71.000	160.350	231.350
1930	9.172	158.971	109.808	71.840	159.519	231.359
1931	11.710	158.924	75.912	51.490	56.773	108.263
1932	10.408	112.658	52.789	47.740	37.283	85.023
1933	75	78.138	19.585	34.200	26.150	60.350
1934	33	10.084	34.450	34.260	22.972	57.232
1935	193	7.851	44.879	35.280	23.784	59.064
1936	54	12.261	47.291	38.820	21.600	60.420
1937	150	10.715	55.786	3.984	32.080	71.920
1938	452	13.935	71.662	39.840	17.330	57.170
1939	634	16.639	81.181	36.840	17.330	54.170

Su fiyatlarının fazlalığı 1936 yılında yapılan C.H.P. İl Kongresinde de tartışma konusu oldu. Kongrenin dilekler bölümünün 39. maddesi aynen şöyledir: "Konya merkez kazasında sulama idaresinin buğdayın kilosu 20 kuruş iken aldığı 33 kuruş sulama ücretini şimdi buğdayın kilosu üç kuruşa düştüğü halde yine (aynı oranda) alınmaktadır. Bu fiyatların mutedil bir hale indirilmesi"[19]. Kaldı ki vatandaşın tarlasını sulama idaresinin suyu ile sulaması durumunda idarenin çiftçiye yeterli miktarda suyu vermesi de mümkün değildir[20].

Konya'nın aldığı yağış miktarı ve çevresindeki akarsularda ihtiyacı karşılamaktan uzaktır. Bu itibarla Konya ziraatında yeraltı sularının önemi büyüktür[21]. Bundan dolayı dönemin dahiliye Vekili Şükrü Kaya Bey, raporunda imkanlar dahilinde artezyenlerden faydalanılması gerektiğini vurgulamıştır[22]. 11 Haziran 1935'de Ankara'dan dönen dönemin Konya Valisi (İlbayı) Cemal Bardakçı da bu hususa değinirken: "... Bu yıl ki ziraat geçen yıla nazaran fena değildir. Göklerden su düşmezse

19 *C.H.P. 1936 İl Kongresi*, Tutulgası, Ankara 1937, s. 293.

20 Bak. Konya Ovası Sulama İdaresinin 1933 Yıl Sonu Hesabı Hakkında Kanun Layihası 1/57, Sayı 6/673, 19.05.1935", T.B.M.M. Encümenler Ruznamesi, 01 Temmuz 1936.

21 Konya Vilayeti'nin Tarihi Coğrafi ve Zirai Durumu ile Teknik Ziraat Müdürlüğü'nün 1958 (Yılı) İcra Raporu ve 1959 (yılı) iş planı, Konya, Ocak, 1959, s. 10-13.

22 "Şükrü Kaya'nın Raporu", Ayın Tarihi, Temmuz, 1928; Rabinowicz s. 351-357. Konya yer altı suyu bakımından zengin bir bölgedir. Hatta yer yer bu yer altı suları mermer kalkerlerin çatlaklarından Çayırbağı ve Hatip civarında görüldüğü gibi dışarı çıkmaktadır. Burada asıl mesele ovada yeraltında yukarlardaki alüvyon suları ile aşağıdaki artezyen sularının ne derinlikte bulunabileceği konusudur. Ve maalesef o dönemde bu hususta henüz sağlıklı bir bilgi yoktur. Pamir, Hamit Nafız, "Konya Ovasındaki Jeolojik Etüdlerin Pratik Neticeleri", *Altıncı Üniversite Haftası-Konya, 28 Eylül-4 Ekim 1945*, İstanbul 1945, s.19-31.

toprak altındaki suları yer yüzüne çıkaracağız. Bugün karşılaştığımız tarımsal ve ekonomik müşküller mutlaka ortadan kalkacaktır" dedi[23]. Dönemin Başbakanı İsmet İnönü'de Ereğli Bez Fabrikası'nın açılışında "Konya'nın su davasını halletmez ve Konya'yı suya kavuşturamazsam gözlerim açık gider." dedi[24].

Dava büyüktü. Asırlarca beyhude akıp giden suları toplamak için sadece su yataklarını düzeltmek kafi değildi. Verilecek emek, sarfedilecek para hususunda olduğu kadar, tesisat yapılacak yerlerin istikbalde alacağı şekil, randımanı, amortismanı da düşürmek, köyün ve köylünün ihtiyaçlarını yakından görmek ve onları harekete geçirmek için 4 Şubat 1936 tarihinde Konya'da Vilayet ve Su İşleri Bürosu kuruldu[25]. Su İşleri Bürosu ilk iş olarak su kuyularının temini (sondajlama) tayin edilen su biriktirme havuzlarının inşaatı ile belediyelerin ve köylülerin bu hususdaki isteklerini keşiflendirdi[26]. Bu doğrultuda 118'e varan fenni rapor hazırladı. Kısa süre sonra da yatırımlara başladı. Öte yandan Hükümet Konya Ovası'nın sulanması işi için İsviçre'den bir mutehassis, Almanya'dan da bir teknisyen heyeti getirmeye karar verdi[27]. Ancak başlatılan çalışmaların bazıları zamanında bitirilemedi. Bazıları da yarım bırakıldığı için yer yer bataklıklar oluştu. Buralar kısa süre sonra sıtma yatağı haline gelince ciddi şikayetlere sebebiyet verdi[28].

Konya'da kuraklık ve susuzluk probleminin dışında zirai buhranın belli başlı diğer sebepleri şunlardır. Ekilecek arazinin genişliğine rağmen yeterli iş gücünün olmaması. Konya'da tarım alanlarının asgari seviyede kullanılmasının belki de en önemli sebebi budur. Türkiye'nin genelinin problemi olan nüfus azlığı Konya'da da kendisini belli etmektedir. Konya'daki toplam tarıma elverişli olan alan gözönüne alındığı zaman her ekilen bir hektar arazi başına bir kişiden az erkek iş gücü düşmektedir. Bu durum ilçelerde çok daha belirgindir. Bu yüzden İlçeler Konya'nın kuraklık tehdidi altındaki bölgelerinden o dönem için önemli bir rakam olan 10 bin nüfusu kasabalarında iskan etmek istediklerini açıkladılar[29]. Nüfus talebi Çumra ilçesi için de önemli bir konu idi. Bu yüzden yetkililer ilçenin sürekli muhacıra muhtaç olduğunu ifade ediyorlardı[30].

Tohumların tarlaya ekseriyetle ilkel usullerle saçılması ve sapanla örtülmesinin yanı sıra çiftçinin elindeki tohumların bozulmuş ve vasıflarını kaybetmiş olması. Hükümet bu hususu gözönüne alarak 1938 yılında Konya'ya son sistem tohum temizleme ve ilaçlama makinalarından hem temizleme ve hem de ilaçlama teçhizatına haiz Rober markadan beş yalnız temizleyici Meis markadan onbir adet olmak üzere toplam onaltı adet selektör göndermiştir. Bunlar vilayetin uygun yerlerine kurularak hizmete sunulmuştur[31]. Ancak ulaşım ve nakliyede karşılaşılan zorluklar yüzünden bir süre daha makina ve teçhizattan istenilen ölçüde faydalanılamamıştır.

Ulaşım imkanlarının yeterli olmayışı. Ele aldığımız dönemde sahası çok geniş olan Konya şehrinin muhtelif semtleri arasında zaruri ulaşım bile ihmal edilmiş durumdadır. Toplu ulaşım için ancak 1945'de iki otobüs temin edilebilmiştir. Bu otobüsler bilhassa Konya şehir merkezinden (Bugünkü Hükümet Konağı civarı) 8 km. uzaklıkta bulunan Meram istikametine işletilmek sureti ile halkın şehir merkezi ile irtibatı sağlanmıştır[32].

Konya'nın çevre il ve ilçeleri ile bağlantısı da yetersizdir. Cumhuriyet ile birlikte bu alanda yatırımlar yapılmış ve Hadim-Ermenek, Konya-Bozkır-Hadim hatları birbirin bağlanmıştır. 1938 yılında Kara-

---

23 *Babalık*, 12 Haziran 1935.

24 *Cumhuriyet-Ulus*, 6 Nisan 1937; Hinçer İhsan, "Konya Gecesi Münasebetiyle", *Tasvir*, 31 Ocak 1949; M. Armutlu, "Konya'yı Sulamadan Ölürsem Gözlerim Açık Gider", *Yeni Meram*, 3 Mart 1963. M. Armutlu yazısında İnönü'nün bu sözü ile ilgili şu tespiti aktarmaktadır. "12 yıl süren Cumhurbaşkanlığına rağmen İnönü, "Konya'yı sulamadan ölürsem gözlerim açık gider" şeklindeki vaadini tahakkuk ettirmek için bir harekete geçmemiştir. Sanki o sözler kendisinin ağzından çıkmamış, sanki öyle bir vaadde bulunmakla telâfisi imkânsız bir hata işlemiş gibi!
İsmet İnönü, 1950'de iktidarı kaybederek 1960'a kadar muhalefette kaldığı ve muhalefetini zaman zaman pek ziyade şiddetlendirdiği, memleket yararına olduğuna inandığı her mesele ve mevzua teşmil ettiği halde, Konya'nın sulama dâvası uğrunda-lâf olsun kabilinden barî– ne bir teklifte bulunmuş ne de bir teşebbüse geçmiştir."

25 *Cumhuriyet'in 15. Yılında Konya*, s. 66.

26 *Su İşleri Bürosu Senelik Raporu*, 1936, Konya Birinci Kanun 1936, s. 252-256.

27 *Babalık*, 22 İkinciteşrin 1935; Konya'daki su işleri için ayrıca bak, *Babalık*, 23 Temmuz 1933.

28 Bil Hikmet, "Dertsiz Başı Derde Sokulan Şehir -Konya- Ovayı sulayacağız diye 7 milyon lira harcanmış, sonra da tesisat yarım bırakıldığı için bütün bölge sıtma yatağı haline konulmuştur." *Tasvir*, 24 Temmuz, 1946.

29 "Ereğli Mektubu", *Babalık*, 30-31, Temmuz ve 1 Ağustos 1933.

30 *Babalık*, 26 Ağustos 1934.

31 *Cumhuriyet'in 15 Yılında Konya*, s. 102.

32 *L'illustration de L'orient Konya*, Özel Sayı, İstanbul, 1950, s. 27.

man-Ermenek yolu otomobil ulaşımına açılmıştır. Konya-Beyşehir-Seydişehir yöresi yeniden elden geçirilmiş ve ulaşımı engelleyen unsurlar ortadan kaldırılmıştır[33]. Ancak bütün bu iyi niyetli çalışmalar hiçbir zaman Konya'da istenilen ticari genişliği sağlayacak ölçüde değildir. Çünkü eksik olan yalnız yol değil aynı zamanda ulaşımı sağlayacak vasıtalardır. Ve ulaşım vasıtaları da son derece kısıtlıdır. Bu bakımdan Konya; kendi ilçeleri ve komşu il ve ilçe pazarları ile istenilen ticari diyalogu kuramamakta, dolayısı ile de çiftçi kaldırdığı hasatı istediği gibi pazarlayamamakta ve ister istemez kapalı bir ekonomik görünüm vermektedir[34].

Ziraatte makinalaşmaya geçilememiş olması. Ziraatçıya rehberlik edecek ve onu bilgi bakımından destekleyecek bir ziraat okulunun bulunmaması[35]. Bu husus da ekili alanın istenilen seviyeye çıkarılmamasında önemli bir faktördür. Kullanılan ilkel teknolojinin yanında ilaç ve kimyasal gübre eksikliği, toprağın doğal olaylara karşı direnci azalmakta başka bir deyişle rızkı arttırmaktadır. Ele aldığımız dönemde Konya ziraatında önemle üzerinde durulması gereken konulardan biri de budur. Dönemin hükümetleri ve bilhassa Atatürk Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren bu konu üzerinde durmuşlardır. Örneğin Atatürk 1 Mart 1923'de T.B.M.M.'nin dördüncü toplantı yılını açarken "Memleketimizin vusatına nisbetle nüfusumuz az olduğundan ziraat hususunda makina ve aleti fenniye istimaline diğer memleketlerden daha ziyade mecburiyet vardır."[36] ve beşinci dönem ikinci toplantı yılını açarken "yeni usulde ve yeni makineler kullanmakta iyi teşkilatla yapılacak yardımların süratle semere vereceğini görüyoruz... Ziraatte hastalıklarla mücadele işine daha çok ehemmiyet vermek lazımdır."[37]. Direktifine uygun olarak Cumhuriyet'in ilk günlerinden itibaren Konya'da 200.000 lira sermaye ile "Anadolu Alatı Ziraiye ve Sinaiye" şirketi kurulmuş ve halka binlerce pulluk, orak makinası vb. satmıştır. Bunun sonucunda, 1938'de Konya çiftçisi % 75 oranında pullukla tanışmıştır[38]. Ancak traktör kullanımına 1950'ye kadar yoktur. Bu da gösteriyor ki bu dönemde devletin teşvik ve desteği ile yurda getirilen traktörlerden üretici hemen hemen hiç faydalanamamıştır. Bu bakımdan İhsan Abidin'in devlet tarafından satın alınan fakat yeterli oranda kullanılamayan traktörler için kullandığı "bir çok mahallerde, bilhassa ziraat müeseseselerinde traktör mezarlıkları gördüm." ifadesi dikkat çekicidir[39].

Ele aldığımız dönemde Konya ziraatinin istenilen boyutta gelişmesinin bir diğer önemli sebebi de yeterli zirai kredi müesseselerinin bulunmayışıdır. Gerçi Konya'nın merkezi ve ilçelerinde Ziraat Bankası teşkilatı mevcuttur. Fakat vilayetin genişliğine ve köylü-çiftçi nisbetine nazaran Ziraat Bankası'nın vatandaşa açtığı kredi miktarı 1923'ten itibaren son 15 yılda süratle artmasına rağmen mustahsilin kredi ihtiyacını karşılamaktan uzaktır[40]. Öte yandan Ziraat Bankası üreticiye desteğin devam ettirilmesi açısından 1932 yılından itibaren buğdayı koruma kanunu çerçevesi içinde üreticiden muayyen bir fiat mukabilinde devlet hesabına buğday da almaya başladı. 1932'den itibaren ele aldığımız dönemin tamamını kapsıyan bu girişim sayesinde Konya çiftçisi bir ölçüde buğdayını yok bahasına satmaktan kurtuldu. Ama alım fiyatlarının dünya iktisadî buhranı ile aşırı düşmüş olmasından dolayı çiftçilerin farklı alanlarda geçimini sağlama arayışını da önleyemedi[41].

Sermaye sahiplerinin uzun vadeli yatırıma girip zirai ürünleri işleyecek fabrikaları kurmamaları. Dönemin yayın organı Babalık Gazetesi, fabrikalılaşma konusundaki olumsuzluğu şu şekilde dile getirmektedir. "Ziraat sahasında maalesef katı teşebbüse sahip değiliz... Küçük sermayedarlarımız bankalardan nisbeten ağır faizle aldıkları sermayelerle didine didine ticaretten vazgeçmişler, yalnız ekmek parası kazanmaya çalışırken, büyük sermayedarlarımız sanki derhal servetleri kaybolacakmış gibi iktisadî teşebbüslere girmekten çok içtinab ediyorlar." dedikten sonra neden birkaç zenginin

---

33 Ele aldığımız döneminde Konya'da yapılan nafia işleri için bak. *Cumhuriyet'in 15. Yılında Konya*, s. 95-100.

34 Aslında Konya ulaşım bakımından diğer vilayetlerin birçoğuna nazaran çok şanslıdır. Çünkü Konya demiryolu ile liman kentlerine bağlıdır. Demiryolundan uzaktaki üretim merkezleri de demiryolu hattına karayolları ile bağlıdır. Burada esas problem dağıtım ve pazarlama işlerinin belli bir organizasyonla yapılamamasıdır. Ayrıca bak. Kaplan Rasih, (Eski Antalya Milletvekili), "Konya'nın İktisadî Durumu", *Yeni Konya*, 10 Ağustos 1950.

35 "Vilayetimizin Terakki İnkişaf Ziraiyesi", *Babalık*, 28 Mart 1927, 24 Ramazan 1345; Kandemir, s. 74.

36 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C. 1, Ankara 1989, s. 311.

37 *Söylev ve Demeçler*, C. 1, s. 406-407.

38 *Cumhuriyet'in 15. Yılında*, s. 101-102.

39 İhsan Abidin, *Anadolu Ziraat ve Yetiştirme Vaziyeti* (2. Cilt), İstanbul 1928, s. 171.

40 Bankanın 1923-1938 yılları arasındaki sermaye hareketleri ile çiftçiye yaptıkları yardım miktarı için bak. *Cumhuriyet'in 15. yılında Konya*, s. 146-147; Altan, s. 179-182.

41 M. Hamit, "Kurtarıcı San'at " *Babalık*, 06.02.1929-25 Şaban 1347.

bir araya gelip un fabrikası ya da Konya ve çevresindeki arazinin pancar ziraatına elverişli olduğu halde Alpullu'dan evvel bir şeker fabrikası kurma girişiminde bulunmadığını sormaktadır[42].

Fahreddin Altay Paşa, ellerinde sermaye bulunan fakat yatırıma çevirmemeyi tercih eden hoca, ağa ve efendiler dediği şahıslan şu şekilde tanımlamaktadır. "Bunlar varlıklı kimseler olup, hacı olmuşlar, sakallı, başları abalı, sarıklı, elleri tesbihli, beş vakit namazı camide kılan temiz ahlaklı insanlardır. Çoğunun birer dükkanı vardır. Küçük ticaret işi yaparlar. Asıl kazançları ise köylülere bankerliktir."[43].

Aslında vatandaşın uzun vadeli bir yatırıma girmek istemeyişinin sebebi Tanzimat ile birlekte yasaklanmış olmasına rağmen yer yer devam eden müsadere sisteminin Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar devam etmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Cumhuriyet ile birlikte müsaderenin kesin olarak kaldırıldığı, müsteşebbislere yatırımlarında yasal güvence verildiği ve hatta yatırıma teşvik edildiği halde önceki dönemin psikolojik etkisi bir süre daha kendisini hissettirdi. Bundan dolayı Türk ve Müslüman olan sermaye sahipleri uzun vadeli yatırımlara tereddütlü baktı. Daha kolay ve daha garantili gelir elde edeceğine inandığı küçük çaplı ticareti, tefeciliği, günlük ticareti yada banka faizini tercih etti. Bu durum Konya'daki yatırımcının da önemli problemidir. Ancak Muzaffer Hamid'in şikayet ettiği "... yüzlerce rakı imalathanemiz mevcuttur. Akşam evde yiyecek ekmeği yok iken, feyizli kahvehanelerde gece yarılarına kadar sanki her hususta mesud insanlarmış gibi feci bir tarzda ağlanacak kadar hazin bir ahlakımız var." sözleri dikkat çekicidir[44]. Hükümet 1926'dan itibaren kuraklık tehlikesi ile karşı karşıya olan Konya'nın zirai bakımdan arz ettiği önemden dolayı desteklenmesine ve 500.000 (beşyüzbin) liralık ikrazatta bulunmasına karar vermiştir[45]. Hükümet bu destekle çiftçinin zaruri ihtiyaçlarını giderip, o zamana kadar iş-gücü eksikliğinden dolayı ekilemeyen yüzlerce dönüm arazinin satınalacak bir pulluk ya da traktörle ekilebileceğini düşünmüştür. Hükümetin düşüncesi boşa çıkmamış ve çiftçi de gerek pulluğun ve gerekse ekme makinasının faydasını kısa bir tereddütten sonra kabul etmiştir[46]. Ancak çiftçi yine de tarımda istenilen ölçüde makinlaşmaya geçememiş ve üretimde de beklenen rahatlama gerçekleşmemiştir. Dahiliye Vekili Şükrü Kaya Bey'in "mahsul umumiyetle bire üç dört olmakta ve çiftçiye kafi derecede gelir sağlamaktadır."[47] şeklindeki tarıma elverişli iklim şartlarında geçerli olan ifadesi de raporun hazırlandığı dönem için gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü 1926-1930 yıllarında Konya çiftçisi aşırı kuraklık sebebiyle bazan ektiğini bile alamamaktadır[48]. İktisadî darlık dolayısıyla vatandaşlar devlete olan vergi ve kredi borçlarını ödeyemez duruma geldiler. Bu yüzden devletten gelecek hasat mevsimine kadar borçlarının ertelenmesini istediler[49]. Durumu yakından takip eden devlet de devam eden kuraklıktan dolayı, kuraklık sahasında yaşayan müstahsil ve köylülerin ızdıraplarını dindirmek için vilayet dahilinde emanet usulü ile yol ihaleler açtı ve yollarda kuraklıktan zarar gören ahali çalıştırıldı. Yol yapımında ellerinden iş gelen kadın ve çocuklara da iş imkanı sağlanmıştır[50].

1926'dan itibaren 1929'a kadar devam eden kuraklığa bir de 1929'daki Dünya İktisadî Buhranı sebebiyle tarım ürünlerinin fiyatlarının hızla düşmesi de ilave olunca üreticiler tarımdan hayvancılığa doğru yönelmeye başladı. Bu yönelişi şair "Toprak Politikası" adındaki şiirinde şöyle dile getirmektedir[51]:

Züğürd derbederler toprağı neyler,
Ekmeyip satar parayı yerler,
Laf ile bilgiçlik satanlar çoktur,
İklimden, havadan anlayan yoktur,
Çorakda, kurakda mahsul yetişmez,
Bir sene bitse de bir daha bitmez,
Böyle topraklarda hayvan barınır,
Kış için başlıca mer'a korunur,
Ziraatten fazla hayvanlar yaşar,

[42] Muzaffer Hamid, "Şehrimizde Buhran İktisadi", *Babalık*, 30 Kanunievvel 1926-24 Cemazielahir 1345.

[43] Altay Fahrettin, *10 Yıl Savaş (1912-1922) ve Sonrası*, İstanbul 1970, s. 220.

[44] Muzaffer Hamid, "Şehrimizde Buhran İktisadî", *Babalık*, 30 Kanunievvel 1926-24 Cemazielahir 1345. Bu ifadeyi teyid için bak. Süslü, Memduh Yavuz, *Ermenekli Şair Hasan Rüştü -Hayat ve Eserleri*, Konya 1937, s. 30-32.

[45] Muzaffer Hamid, "İnkişafi Ziraiye, *Babalık*, 27 Şubat 1927-24 Şaban 1345.

[46] Dündar Tevfik, *Konya'nın Zirai Durumu ve Gelişme İmkanları*, Ülkü Bs. Konya, 1949, s. 108.

[47] *A.g. rapor. Ayın Tarihi*, Temmuz 1928, s. 3565.

[48] *T.B.M.M. Encümenler Ruznamesi*, 1. Teşrinisani 1936, s. 306-307.

[49] Muzaffer Hamid, "Kurtarıcı San'at", *Babalık*, 06 Şubat 1929-25 Şaban 1317.

[50] "Nafia İşleri", *Babalık*, 28 Ramazan 1347, Sayı. 2943.

[51] Köroğlu Kâzım, *Eş'ar ve Hatıratımdan*, Konya 1968, s. 31.

Hayvan kınlırsa köylümüz şaşar.

Aslında Konya iktisadiyatı hayvancılıktan uzak değildir. Şehir ahalisinin ekseriyeti evinde sığır, sağmal koyun ve keçi il tavuk beslemekte ve bu surette evlerin et, süt yağ ve yumurta gibi ihtiyaçlarını karşılanmaktadır[52]. Ancak topraktan faydalanma şekilleri arasında ilk sırayı alan ziraata nazaran hayvancılık geri kalmıştı[53]. Konya'da kuraklık artıp zirai mahsulat azaldıkça çiftçiler hayvancılığa biraz daha fazla önem vermeye başladı. Çünkü hayvancılıkta tarıma nazaran pazara açılma imkanı daha fazladır. Ulaşımın çok zor koşullarda yapılabildiği bir ortamda hayvanların bir yerden diğer bir yere nakledilmesi, hayvan ürünlerinin korunması ve stoklanmasının daha ucuza malolması yanı sıra kuraklık sebebiyle ekilemiyen yaygın çayır ve meraların mevcudiyetidir. Esasen Dahiliye Vekili Şükrü Kaya Bey ve Hükümetin önemle üzerinde durduğu bir konu da ekilebilir arazilerin ekilemeyerek bir süre sonra meraya dönüşmesinden kaynaklanmaktadır. Dahiliye Vekili Şükrü Kaya Bey raporunda bu hususa değinirken: "Çiftçiler, çiftçilikten çobanlığa doğru ricat ediyor. Bu cereyanın devamı köylerin dağılmasına, ziraatin terkedilerek çobanlığın istilasına mucip olacaktır... Çobanlık, ziraati geri olan yerlerde bidayette gayet tabii ve çok karlı bir iş gibi görünse de safahat- istihsaliyede en iptidai bir ziraat ve en geri bir membaı servettir. Ziraatın başlatıldığı, binaenaleyh medeniyetin girdiği yerde çobanlık da kalkar. Bilakis çobanlık ziraatin ve medeniyetin aleyhine olarak gelişir." der[54]. Dahiliye Vekilinin buradaki asıl endişesi 1929 dünya iktisadî buhranından sonra buğday fiyatlarındaki aşın düşüşten dolayı[55] üreticinin ekilebilir arazinin ekiminden vazgeçeceğinden ziraate elverişli arazinin birkaç sene sonra mera haline geleceği ve Türkiye'nin ekili alan miktarının azalması ile tarım sahasında da ithalata yönelme mecburiyetinin doğacağı düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Şükrü Kaya Bey'in bu endişesi ise yersizdir. Çünkü çiftçinin tarımdan vazgeçmek gibi bir düşüncesi yoktur. Nitekim iklim şartlarının düzelmesi ve 1929 İktisadî Buhranının tarım ürünlerindeki olumsuz etkisini azaltmasından sonra, yani 1933 yılından itibaren zirai ürünlerde görülen belirgin artış üreticide ziraatten uzaklaşma düşüncesinin olmadığını doğrulamaktadır. Ancak 1933 yılından itibaren ekili olan ve üretim miktarında görülen artış vatandaşın gelir seviyesine aynı oranda yansımadı. Bununla birlikte 1923-1938 döneminde Konya, yalnız buğday ekimi ve üretimi sahasında tüm Türkiye'deki buğday ekili olan sahanın % 10.4'una ve üretilen buğdayın % 127'sine sahiptir. Aynı şekilde Türkiye arazisinin % 6.41'ine tek başına sahip olan Konya, Türkiye'deki toplam hububat ekim sahasının % 9.63'ünü, elde edilen mahsul miktarının da % 10.45'ini üretmektedir[56].

Bu tablo Konya çiftçisinin tarımı ikinci plana atmadığını göstermektedir. Ancak daha az gelir elde ettiği ya da çeşitli sebeplerle üretimini yapmakta zorlandığı dönemlerin bir sonraki yılında ekin ekmemeyi ve onun yerine hayvancılıkla geçimini temin etmeyi düşünmektedir. Bunun dışında ekili arazide görülen kısmi değişiklikler ise nadas olayından; aynı orandaki ekili araziye karşılık ürün miktarında görülen artma veya eksilme ise iklim şartları ve bir önceki yılın pazarlama getirisi ile doğrudan ilgilidir. Aşağıdaki tabloda yer almamakla birlikte 1930-1932 yıllarında görülen ürün artışı ise bir ölçüde buhran döneminde ürün fiyatlarında görülen düşüş ile azalan gelir miktarını daha fazla üretim yaparak dengeleme düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Aşağıdaki tablo tarım üretiminde görülen bu değişimlerle ilgili olarak hazırlanmıştır[57].

[52] Ferit Muhsin-M. Mümtaz, *Konya Rehberi*, Konya 1339, s. 34.

[53] Dündar, s. 102.

[54] *Ayın Tarihi*, Temmuz 1928, s. 3565-3566; Rabinowicz, s. 350-352.

[55] 1929'da İstanbul Borsası'ndaki Buğday fiyatı 13 kuruşun üstündedir. Bu rakam buhran döneminde % 55 oranında düşmüştür. Bak. Ahmet Hamdi, *İktisadî Devletçilik*, C. 1, İstanbul 1931, s. 83.

[56] *L'illustration de L'orient Konya*, No: 23-24-25, Özel sayı, 1950, s. 35.

[57] Tablodaki 1927 yılına ait rakamlar T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı*, C. 2, Ankara 1929, s. 118-119'dan; Diğer rakamlar ise T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Tarım İstatistikleri*, 1928-1936, Neşriyat No: 93, Ankara 1937'nin tümünden ilgili yerler taranarak elde edilmiştir. Aynı istatistikte 1928-1932 yılları için 1932 yılı baz alınarak bir ortalama rakam verilmektedir. Ayrıca bak. Altan Mehmet, *Konya'nın İktisadî Bünyesine Bir Bakış*, İstanbul 1940, 1938 ve 1939 yılına ait rakamlar *İstatistik Yıllığı*, C. 11, 1938-1939, No: 159, s. 204'den alınmıştır.

1927-1939 Yılları Arasında Konya'da Yetiştirilen Bazı Ürünlerin Hektar (H) Olarak Ekildiği Alan ve Ton (T) Cinsinden Elde Edilen Ürün Miktarı

		Buğday	Arpa	Yulaf	Çavdar	Darı	Mısır	Nohut	Mercimek	Fink (Fik)	Burçak	Patates	Pancar	Soğan	Haşhaş
	H														
1927	T	74886	29554	1631	5745	673	384	1208	131	996	1608	3659	351	875	213 tohum-ton
1928-1932 (Ortalama)	H	175560	73250	6160	28450	-175-	1900	4780	-600-	1600	2480	1120	300	775	3000
	T	117106	44074	4341	11574	402	2787	4312	243	2154	930	5741	1088	2572	48 sakız ton 1339 tohum ton
1933	H	124555	53331	3255	14850	796	4371	2041	759	2359	3752	1844	1003	1036	3844
	T	49185	61373	2711	23419	-1- (ton)	2924	2161	470	1201	1334	6094	1949	3184	29 sakız ton 826 tohum ton
1934	H	153208	61137	4755	22887	-	1529	2007	610	1044	1987	1384	-62-	-418-	2211
	T	136534	64503	6337	20542	870	1559	3503	423	710	1631	8450	-65-	1255	41 sakız ton 1496 tohum ton
1935	H	187051	69443	7316	30582	-	134	3324	850	1138	3132	1545	656	-214-	1855
	T	131180	40652	2838	15613	-	1833	1425	357	332	1268	6750	697	1876	57 sakız ton -
1936	H	308785	111855	15958	62279	200	1478	2022	1148	2551	6726	1612	361	711	4368
	T	341247	158721	12324	65558	74	2943	4187	590	2411	5789	7924	4926	1895	65 sakız ton 2571 tohum ton
1937	H	283743	101240	11046	54683	263	2580	3061	972	1067	4284	2398	362	1278	1818
	T	251365	157618	7716	25012	138	2621	4672	553	1204	2268	7485	1584	1833	88 sakız ton 357 tohum ton
1938	T	412645	176907	25738	56060	86	3366	3021	645	1446	5768	8593	887	2264	-
1939	T	217 415	114 629	15 563	34761	58	6093	4867	223	1045	4537	12145	22007	2244	-

Aynı dönemde Konya'da hayvancılığın gelişim durumu da aşağıdaki tabloda olduğu gibidir[58].

Tablodaki hayvanların tamamı her yaşta vergiye tabidir[59]. Yine tablodan anlaşılacağı üzere hayvan miktarında yıllara göre hızlı sayılabilecek oranda artan rakamlar bu dönemde vatandaşın tarımla birlikte hayvancılığı da önemli bir geçim kaynağı olarak değerlendirmeye başladığını göstermektedir[60].

Ancak Konya ziraatında üreticiye mühim bir kazanç sağlayan havancılık hususunda da bazı ciddi problemler vardır. Bunların başında bilhassa kış ayları için barınma ve beslenme problemi gelmektedir[61]. Hayvanların islahı ve ağılların fenni halde olmayışı ciddi zararlara sebebiyet vermektedir. Problemlerin giderilmesi için İktisat Vekaleti ile Özel İdare tarafından 1921 yılında Numune Çiftliği (Konya Harası) kuruldu. Numune Çiftliği hayvancılık alanında çeşitli girişimlerde bulunarak islah faaliyetlerini başlattı. Öte yandan çiftlik (Konya Harası) bünyesinde örnek ağıllar kurularak halkın bilinçlendirilmesine çalışıldı[62].

Bir diğer önemli problem de ihtiyaç fazlası olarak elde edilen hayvan ürünlerinin değerlendirilmesini sağlayacak müesseselerin bulunmayışıdır. Pazarlama problemi de tarım ürünlerine nazaran daha az olmakla birlikte vardı. Cumhuriyet'ten sonraki dönemde veteriner muayenesinden geçirildikten sonra iki milyona yakın hayvan vilayet dışı pazarlara sevkedilmiştir. Aynı zamanda elli milyon kilo yapağı ve 4.5 milyon kilo tiftik, 1.6 milyon adet sığır derisi, 2.345 milyon adet koyun ve keçi derisi, on bin adet av ve 45 bin adet kuzu derisi ile 189.900 kilo barsak, 6.805 kilo taze et, 65.000 kilo pastırma, 196.240 kilo sucuk başta İstanbul, İzmir, Gaziantep, Uşak, Manisa ve Bursa'ya gönderilmiştir[63]. Ancak 15 yıllık sür gözönüne alındığı zaman bu ihraç çok yetersiz bir miktarı ifade etmektedir.

Ele aldığımız dönemde devlet politikasına ters düşmesine rağmen Konya'da vatandaşın neden tarımdan hayvancılığa yöneldiğini daha iyi anlamak için tarım ve hayvancılık ürünlerini mukayese etmek kafidir. Aşağıdaki tablolar bu mukayese için dönemin istatistikleri ve basınından faydalanılarak hazırlanmıştır[64].

Tablolar Konya'da 1927-1936 yılları arasında enflasyonun ulaştığı boyutu, tarım ürünlerindeki fiyatların aşırı düşüşünü ve buna karşılık hayvan ve hayvan ürünleri fiatlarının artışı ortaya koymaktadır.

1923-1938 döneminde tarım ve hayvancılık sahasındaki işçi ücretlerini üç ayrı bölümde değerlendirmek mümkündür. Tarım sahasında çalışan bir işçinin 1923-1939 yılları arasında ortalama günlük yevmiyesi 25 ile 35 kuruş arasında değişmektedir. Bir diğer söyleyiş şekli ile bir tarım işçisinin aylık ücreti 7.50 ile 10.50 lira arasında değişmektedir. Bu rakkam, hayvancılık sahasında günlük 45-50 kuruş yani aylık 13.50 ile 16.50 liraya çıkmaktadır.

---

58 Tablo *T.C. Başbakanlık İstatistik Yıllığı, Hayvanlar İstatistiği*, Ankara 1932, s. 12-13; *T.C. Başbakanlık İstatistik Yıllığı, Hayvanlar İstatistiği* 1929-1937 No: 124, s. 48-49 ve Cumhuriyet'in XV. Yılında Konya, 29 Teşrinievvel 1938, İstanbul 1938, s. 117'den faydalanılarak hazırlanmıştır. 1927 yılına ait rakamlar ise *İstatistik Yıllığı* C. 2, Ankara 1929, s. 124-125 ve *İstatistik Yıllığı*, C. 11, 1938-1939, Neş. No: 159, s. 226'dan alınmıştır.

59 Dünya İktisadî Buhranı'nın 1934'ten itibaren tesirini kaybetmeye başlamasıyla devletin 1936 ve 1938 yıllarında vergi kanununda yaptığı yeni düzenlemelerle koyun, kıl keçisi, tiftik keçisi, deve, manda ve sığır vergilerinde indirim yaptı. At, eşek ve katır gibi hayvanlardan alınan vergiler de tümüyle kaldırıldı. Böylece bu alanda yapılan yeni düzenlemelerle vatandaşa ortalama % 53 oranında ek gelir sağlandı. Bak. Semiz Yaşar, *Atatürk Dönemi'nin İktisadî Politikası*, Konya 1996, s.171.

60 Bu dönemde her yaşta hayvanın vergiye tabii olması sebebiyle vatandaşın, vergi memurlarının sayım yapacakları dönemde hayvanlarını cezayı müeyyideleri de gözönüne alarak kaçırıp sakladığı yaşlılarla yaptığımız röportajlardan anlaşılmaktadır. Anlatılanlardan anlaşıldığı kadarı ile saklanan hayvanların oranı mevcut sayılan hayvanların % 15-% 20 civarındadır.

61 Dündar, s. 62-63.

62 "Vilayet İzahnamesi-Ziraat ve Baytar İşleri", *Babalık*, 20.03.1929-8 Şevval 1347. Yazının devamı 21.03.1939-9 Şevval 1347'dedir. Bu konuda gayret ve girişimler için ayrıca bak. *Cumhuriyet'in XV. Yılında Konya*, s. 107-110; Kılıçlı Ahmet, "Konya Harası", *L'illustration de L'orient Konya Özel Sayısı*, s. 39-41. Haranın faaliyetleri dönemin Konya Valisi İzzet Bey'in ölümü ile 1932'den itibaren aksamaya ve Özel İdare bütçesine bir yük olmaya başladı. Sonunda da haradaki hayvanlar satılmak suretiyle çiftlik tasfiye edildi. 1934 yılında ise Tarım Bakanlığı çiftliğe el koyarak Hara'yı yeniden sağlam temellere oturttu.

63 *Cumhuriyet'in 15. Yılında Konya*, s. 108-109.

64 *İstatistik Yıllığı*, 1927, İkinci Cilt, Ankara 1929, s. 126-127; İstatistik Yıllığı 1935-1936, Sönmez Osman, *1923-1938 Döneminde Konya*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 1988, s. 62-63; Altan, s. 174-175. 1933 yılı rakamları 11 İkincikanun 1933; 1934 yılı rakamları 13 Mart 1934; 1935 yılı rakamları da 28 Ocak ve 25 Nisan 1935 tarihli *Babalık Gazetesi*'nden alınmıştır. Rakamlar Konya Borsası'nın günlük fiyatlarıdır.

Muhtelif Yıllarda Konya Vilayeti ve Çevresinde Tespit Olunan Hayvanatın Cinsi ve Miktarı

Yıllar	Koyun	Kıl Keçisi	Tiftik Keçisi	Deve	Manda	Sığır	Kısrak (At)	Eşek
1927	964.628	338.743	331.145	8.048	8.682	107.136	22.582	90.147
1928-1929	444.783	273.031	286.806	3.311	11.316	137.236	22.705	47.617
1930	517.610	253.699	291.728	3.727	11.984	140.867	24.352	50.767
1931	706.672	307.145	407.061	4.280	13.880	164.019	27.164	53.767
1932	805.905	329.615	448.173	-	14.088	173.852	29.825	57.139
1933	902.158	290.475	471.004	4.821	13.961	168.278	31.069	55.515
1934	899.867	263.471	414.347	4.765	12.554	158.164	29.692	53.596
1935	1.029.213	257.904	399.313	4.319	12.524	157.828	30.619	54.804
1936	1.320.586	303.441	484.409	4.869	13.344	174.511	34.519	63.180
1937	1.587.632	341.151	578.826	5.677	13.751	195.070	41.296	69.214
1938	1.647.830	293.930	551.050	5.455	13.689	203.356	43.161	71.316
1939	1.888.646	300.194	524.602	5.540	14.143	212.026	-	-

Yıllara Göre Konya'da Ortalama Hayvan ve Hayvan Ürünlerinin Lira-Kuruş Değerinden Fiyatları

Hayvanlar Yıllar	Bir Öküz	Bir Manda	Bir İnek	Bir Koyun	Bir Keçi	Bir Kilo Koyun Eti	Bir Kilo Sığır Eti	Bir Kilo Tereyağı	Bir Kilo Peynir (Salamura)
1927	6.062	8.916	4.093	0.893	0.662	17 kuruş	5 kuruş	47 kuruş	27 kuruş
1936	55.000	60.200	28.000	1.900	1.200	40 kuruş	22.50 kuruş	85 kuruş	50 kuruş

Konya'da Seçilmiş Bazı Tarım Ürünlerinin Fiyatları da Aşağıdaki Gibidir.

Rakamlar kg/krş.'dur.

Yıllar Tarım Ürünleri	Buğday (Beyaz)	Arpa (Beyaz)	Ekmek	Çavdar	Fasulye	Yulaf	Mısır	Patates	Bakla	Burçak
1927	12	9	7.50	9	15	3.29	8	4.50	11	-
1933	5.95	4.25	-	3.40	7.75	3.15	3.60	-	-	4.50
1934	4	-	6.10	3	7	3.75	3.25	3.08	4.70	3.40
1935	3.55	3.75	6.50	2.25	-	1.95	3.10	3.30	4.45	-
1936	4.50	3.50	6.50	3.90	9	-	-	3.50	5	-

1929-1933 yılları arasında ise Konya'da tarım alanındaki işçilik ücreti tarım ürünlerindeki fiatlara paralel olarak önemli sayılabilecek oranda düşmüş ve günlük 15 ile 25 kuruş, yani aylık 4.50 ile 7.50 liraya gerilemiştir. Buna karşılık hayvancılık alanında ücretler daha az gerileyerek günlük 35 ile 40 kuruşa düşmüş, yani aylık 10.50 ile 12 lira civarında kalmıştır. 1934 yılından itibaren ise zirai ve hayvancılık alanındaki ücretlerde kısmi bir artış görülmüş ve 1934-1938 döneminde tarım alanındaki ücretler günlük 25 ile 40 kuruş arasına, hayvancılıkta da 45 ile 60 kuruş arasına çıkmıştır[65].

1923-1938 döneminde hayat pahalılığı konusunda ise Konya kendisi ile benzer özellikler taşıyan vilayetlerden çok farklı bir görünüm göstermemektedir. Aşağıda aralarında Konya'nın da bulunduğu altı vilayette sadeyağı, zeytinyağı, kaşar peyniri, beyaz peynir, yumurta, siyah zeytin, çay, kahve, şeker, odun, kömür, gazyağı, sabun, ekmek, buğday unu, pirinç, bulgur, makama, patates, fasulye, nohut, mercimek, soğan, koyun eti, sığır eti ve tavuk olmak üzere 26 kalem zaruri ihtiyaç maddesinin ortalama perakende fiyatları (kuruş olarak) gösterilmiştir[66].

Tablo'daki rakamlarda 1930 yılından itibaren görülen düşüş Dünya İktisadî Buhranının Türkiye üzerindeki etkisini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. 1930-1935 döneminde Konya'daki fiatların en düşük olması, bir diğer ifade ile Konya'da ihtiyaç maddelerinin fiatlarının diğer vilayetlerden daha düşük olmasının sebebi Konya'nın diğer vilayetlere nazaran daha fazla tarım ve hayvancılığa bağlı bir görünüm arzetmesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısı ile Konya Dünya İktisadî buhranından en fazla etkilenen vilayetlerimizden biri olmuştur.

1923-1938 Döneminde Konya'nın Sanayii Durumu

Konya'nın tabii şartları sanayinin teşekkülü ve gelişmesine müsaittir. Esasen Konya eskiden beri el sanatları bakımından da önemli bir merkezdir. Fakat makina sanayii ve fabrika tesis teşebbüsleri pek gelişme göstermemiştir.

1927 tarihli sanayi sayımına göre memleketimizde en küçük atelyeler de dahil olmak üzere en geniş manada sinai müesseselerinin miktarı 65.000'dir. Buralarda çalışanların miktarı ise genel nüfusun yüzde ikisine tekabül eden 257.000 kişi olarak tesbit edilmiştir[67].

Bu sayıya madencilik, ormancılık ve balıkçılık işlerinde çalışanlar da dahil bulunduğundan hakikatte sanayiide çalışanların miktarı daha azdır. Zaten Türkiye genelinde 100'den fazla personel çalıştıran müessesenin miktarı da 155'den fazla değildir. Bu müesseselerin önemli bir kısmı da İstanbul, İzmir, Adana ve Mersin gibi vilayetlerin çevresinde toplanmıştır.

Aşağıdaki tabloda Konya ve Konya ile mukayese yapılabilmesi için coğrafik şartlar bakımından Konya'ya yakınlık gösteren bazı vilayetlerin 1927 sayımına göre sanat grupları, müessese adedi ve çalıştırdığı işçi-personel sayısını göstermektedir[68].

---

[65] Konya'da bu döneme ait tarım ve hayvancılık ücretleri ile ilgili ciddi sayılabilecek herhangi bir kaynağa rastlamadık. Belirttiğimiz rakamlar ise döneme ait Konya gazetelerinden derlenmiştir. Aynı dönemde Türkiye genelinde ortalama günlük ücret de 45 ile 125 kuruş arasında değişmektedir. Zaten 1936 yılından itibaren devlet günlük 80 kuruşun altındaki gelirleri vergi dışı bırakmıştı. Bak Semiz Yaşar, *Atatürk Döneminin*, s. 171.

[66] 1934 yılına kadar olan rakamar *İstatistik Yıllığı*, C. 8, 1935-1936, Yayın No: 88, s. 341'den; 1935-1939 yılları arasındaki rakamlar da, *İstatistik Yıllığı*, C. 11, 1938-1939, No: 159, s. 330'dan alınmıştır.

[67] Hamit Sadi, *İktisadi Türkiye*, İstanbul 1934, s.126.

[68] Tablo, *Büyük Ticaret Salnamesi*, İstanbul 1928, s.68-89 ve *İstatistik Yıllığı*, İkinci Cilt, Ankara 1929, s. 140-144'deki verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Altı Vilayette 26 Kalem Havaici Zaruriye Perakende Fiyat Ortalamasına Göre Hayat Pahalılığı. Fiyatlar Kuruş Olarak Ele Alınmıştır.

Vilayetler / Yıllar	Ankara	Erzurum	Eskişehir	Kayseri	Konya	Trabzon
1914	129	89	85	92	142	59
1923	1315	1000	925	1486	1397	1140
1924	1347	995	1164	1495	1487	1290
1925	1460	1173	1229	1503	1609	1341
1926	1475	1172	1251	1527	1441	1453
1927	1624	1486	1259	1351	1388	1376
1928	1631	1414	1248	1377	1483	1449
1929	1752	1590	1294	1403	1654	1551
1930	1533	1350	1400	1127	1189	1302
1931	1356	1179	1161	1041	1067	1090
1932	1211	1102	1114	996	976	1151
1933	1134	935	931	894	816	933
1934	1081	875	999	885	831	998
1935	1115	987	949	881	901	927
1936	1146	1030	1012	913	1047	1064
1937	1263	1071	1047	973	1121	1045
1938	1238	1036	1036	972	1081	1094
1939	1320	1160	1160	1028	1098	1120

Vilayet İtibari ile Sanat Grupları

A- Sanat Müesseselerini, B- Bu Müesseselerde Meşgul Olan Şahıs Adetini Göstermektedir.

		Erzurum	Eskişehir	Kayseri	Konya	Kütahya
Sanayi istihraciye	A	17	53	9	9	15
	B	331	402	151	34	381
Ziraat hayvanatı ehliye balık ve av mahsulatı sanayii	A	357	324	598	1024	953
	B	915	836	1354	2452	2156
Sanayii nesciye (dokuma)	A	123	63	108	220	125
	B	237	188	4281	590	1029
Sanayii hasebiye (ağaç) ve sair meraddi nebatiye sanayii	A	116	148	90	301	133
	B	158	589	161	712	277
Kağıt ve Karton Sanayii	A	3	-	4	4	-
	B	15	-	9	39	-
Sanayii Madeniye ve maden işletmesi makine imalat sanayii	A	231	217	259	594	440
	B	554	517	638	1274	868
Ebniye inşaat sanayii (binalar-yapılar)	A	22	35	23	74	129
	B	119	198	85	184	551
Sanayii Kimyeviye	A	7	4	5	17	14
	B	35	11	8	31	181
Sanayii Muhtalife	A	-	-	-	-	1
	B	-	-	-	-	3
Sanayii muhtelife ve gayrı mua yene	A	4	2	-	2	2
	B	19	3	-	11	5
Yekün	A	880	846	1096	2245	1812
	B	2383	2744	6747	5327	5451

Konya'da Faaliyet Gösteren Zanaat Müesseseleri ve Bu Müesseselerde Çalışanların Dağılımı

	Müessese Adedi	1 kişi ile çalışan müessese adedi	1 kişi ve ailesi ile çalışan müessese adedi	2-3 kişi	4-5 kişi	6-10 kişi	11-20 kişi	21-50 kişi	51-100 kişi	100'den fazla
Sanayii istihraciye	9	-	2	3	2	2	-	-	-	-
Ziraat –Hayvanat-Balık ve Av Mahsülleri Sanayii	1024	306	124	455	90	47	2	-	-	-
Sanayii Nesciye	220	75	28	82	23	10	1	-	1	-
Sanayii Hasebiye ve Sair Mevaddi Nebatiye Sanayii	301	108	30	132	21	6	1	3	-	-
Kağıt ve Karton Sanayii	4	-	-	1	-	1	-	2	-	-
Sanayii Madeniye ve Maden İşletmesi Makine İmalat Sanayii	594	257	92	218	23	3	1	-	-	-
Ebniye (binalar) İnşaat Sanayii	74	20	14	26	13	1	-	-	-	-
Sanayii Kimyeviye	17	7	3	5	2	-	-	-	-	-
Sanayii Muhtelife ve Gayri Muayyene	2	-	-	-	1	1	-	-	-	
Toplam	2245	723	293	922	175	71	5	5	1	

Müesseselerin Konya Merkezi ve İlçelerine Göre Dağılımı

Müessese Adedi (M), Çalışanların Sayısı (P) ile gösterilmiştir.

İlçeler/Zanaat Grupları		Konya	Karaman	Ereğli	Akşehir	Ilgın	Beyşehir	Bozkır	Cihanbeyli	Çumra	Hadim	Sarıdeli	Sultaniye	Seydişehir	Ermenek
Sanayii İstiraciye	M	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-
	P	24	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	4	-	-
Ziraat, Hayvanat, Balık ve Mak. Sanayii	M	384	96	58	162	36	53	36	7	25	17	43	6	41	58
	P	1009	262	178	430	76	99	69	17	47	21	66	16	97	65
Sanayii Mesuciye	M	118	95	10	40	4	3	4	1	-	-	11	2	6	6
	P	283	143	34	154	7	20	5	3	-	-	19	3	11	8
Sanayi Hasebiye	M	153	24	20	39	16	10	-	-	3	20	30	-	1	3
	P	300	76	32	118	33	54	-	-	5	43	38	-	3	4
Ebniye İnşaat Sanayii	M	13	2	3	26	1	4	12	5	2	1	4	-	2	2
	P	36	6	7	65	3	17	14	8	9	2	12	-	4	4
Sanayii Madeniye ve Makina İmalat Sanayii	M	170	32	30	82	58	48	49	1	27	21	22	5	18	31
	P	503	79	71	185	106	79	62	1	33	26	44	8	39	39
Kağıt ve Karton Sanayii	M	3	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	P	37	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sanayii Kimyeviye	M	11	2	1	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	P	27	5	3	8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sanayii Muhtelige	M	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	P	15	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Tablodan da anlaşılacağı üzere Konya ile Konya'ya coğrafya, iklim, nüfus ve hammadde yapısı bakımından yakınlık gösteren vilayetler mukayese edildiği zaman Konya'daki müessese sayısı diğer vilayetlerden hiç de az değildir. Ancak müessese sayısı ile müesseselerde çalışanların sayısı karşılaştırıldığı zaman, işyerlerinde çoğunlukla, bir, iki ya da üç kişinin çalıştığı anlaşılmaktadır. Bu da müesseselerin çok önemli bir kısmının atölye ya da aile şirketi konumunu taşıdığını göstermektedir. 1927 sanayii sayımına göre Konya'da 100'ün üzerinde işçi çalıştıran müessese yoktur. 50 ile 100 arasında eleman çalıştıran müessese sayısı beş, 10 ile 20 arasında eleman çalıştıran müessese sayısı da yine beştir. Öte yandan o dönem için büyük sayılabilecek beş ve beşin üstünde eleman çalıştıran müesseselerin önemli bir kısmı gayri müslimlerin elinde olduğundan 1928'de Yunanistan'la mübadele anlaşmasının imzalanması ile ya tamamen kapanmış ya da kapanma durumu ile karşı karşıya kalmıştır. Yukarıdaki tabloda Konya'da faaliyet gösteren zenaat müesseseleri ve bu müesseselerde çalışanların dökümü görülmektedir[69].

Bu müesseselerin Konya merkezi ve ilçelerine göre dağılımı ve çalışanların sayısı yukarıdaki gibidir[70].

Türkiye, 1927'deki sanayii tahririnden çıkan sonuçları ülkenin kalkınması için yeterli bulmadığından 1913 yılında çıkarılmış olan ve 1924'te kısmen değiştirilen Teşvik-i Sanayi Kanunu 28 Mayıs 1927 yılında 1055 sayılı kanunla yeniden düzenlendi[71].

Kanunun sanayi işletmelerine tanıdığı ayrıcalıklar şunlardır:

1. Belediye sınırları dışında işletme kurmak isteyen müteşebbislere parasız olarak, gerekirse istimlak yoluna baş vurarak arazi sağlanır. Teşebbüse belediye hudutları dahilinde arazi gerekirse ise, kuruluşlara 10 yıl içinde ödenmek şartıyla takdir edilecek bir bedel karşılığında arazi verilir.

2. Teşebbüslerle devlet şebekesi arasında bila resmi özel telgraf ve telefon hatları inşaasına müsaade edilir.

3. Teşebbüsler ve bunların bulundukları arazi ve müştemilatı ile sair tesisler musakkafat, arazi, kazanç ve bu vergilerin idare hususiye ile belediyelere ait küsuratı munzamesiden muaftır.

4. Sinai işletme ve maden işletmesi vücuda getirmek için kurulacak şirketlerin hisse senetleri ve tahvilleri damga resminden muaftır.

5. Kanundan faydalanacak olan kuruluşlara, yurt içinden temin edemedikleri lüzumlu malzemeler için gümrük muafiyeti sağlamak, malzemeleri deniz ve demir yollarından ucuz tarife ile (% 30 indirimli) taşımak.

6. Kuruluşların tesisi, yapımı ve genişletilmesi için gerekli inşaat malzemesi, üretim için gerekli hammaddeleri, makine alet ve yedek parçalar; işletmelerin kendilerine ait olarak kuracakları nakliye, tahmil-tahliye tesislerinin kurulması ve muharik kuvvet üretimi ve nakli için gerekli malzeme eğer yurtiçinde bulunmamakta ise veyahut yeterli derecede üretilmiyorsa, gümrük ve duhuliye resimlerinden muaftır.

7. Teşebbüslere bakanlar kurulu kararı ile mamul maddelerinin değerinin % 10'u nisbetinde prim verilebilir.

8. Tuz, ispirto ve patlayıcı maddeler, teşebbüsün faaliyeti için lüzumlu ise, Bakanlar Kurulu kararı ile belirli bir indirim uygulanabilir veya (indirim imkansızsa) pirim verilebilir.

9. Devlet Özel İdare ve belediyelerle bunlara ait kurumlar ve Teşviki Sanayii Kanunundan yararlanan teşebbüsler; ihtiyaçları olan mallardan memleket dahilinde yeter miktarda üretilip de benzerlerinin gördüğü işleri görebileceği fennen tesbit edilmiş olanları, ithal yoluyla gelen mallardan azami % 10 nisbetinde pahalı da olsa, ithal mallarına tercihan kullanmağa mecburdurlar.

---

[69] *Tablo Büyük Ticaret Salnamesi*, s. 68-69 verilerinden, 1927 senesi Sanayii Ticariye Neticeleri Ankara, İstanbul Cumhuriyet Matbaası 1928'teki verilerden faydalanılarak hazırlanmıştır.

[70] Tablonun hazırlanmasında *1927 senesi Sanayii Ticariye Neticeleri*, s. 59 baz alınmış ancak zaman zaman yerel basın ve o dönem iş sahipleri ile yapılan röportajlar da gözönüne alınmıştır. Bu bakımdan sanayi müesseseleri tablosundaki çalışan personel sayısı ile buradaki çalışan sayı arasında çok az da olsa bir fark gözlenebilmektedir.

[71] 1913 tarihli Teşvik-i Sanayi Kanunu için bak. *Düstur*, 2. tertip, C. 6, s. 108-114; 1927 tarihindeki yeni düzenlemeler için bak. Kanun no: 1055; *Düstur*, 3. tertip, C.8, s. 655-660; Ayrıca bak. Üçok Faik, *Teşvik-i Sanayii Kanunu*, Ankara 1938, Derin Haldun, *Türkiye'de Devletçilik*, İstanbul 1940, s. 81-87.

Yukarıda 9 maddede sayılan muafiyet imkan ve haklardan yararlanmada sinaî teşebbüsleri dört, maden ocakları ise iki kategoriye ayrılıyor.

Sinai teşebbüsleri:

1. Asgari 10 beygirlik bir devir gücü ile işleyen ve bir yıl zarfında en az 1500 gündelik ödeyecek sayıda işçi çalıştıran,

2. Devir gücü 10 beygirden az; ödenen yıllık işçi gündeliği asgari 1500 olan veya 1500'den az olduğu halde, devir gücü 10 beygirden aşağı olmayan,

3. Devir gücü 10 beygirden az, yılda asgari 750 gündelik ödeyecek sayıda işçi çalıştıran,

4. Çeşitli dokumacılık işlerini tezgahla veya elle bir bina içinde toplu halde yaptıran; olmak üzere dört katagoriye ayrılıyor.

Maden ocakları ise iki sınıfa ayrılmıştır:

1. Asgari 200.000 (ikiyüzbin) TL sermaye ile kurulmuş ve devir gücü veya temizleme, işleme eritme tesislerinden hiç olmazsa biri mevcut olan maden ocakları ile, devir kuvveti veya anılan tesisleri olmamakla beraber asgari 500.000 TL sermaye ile kurulmuş maden ocakları,

2. Taş ocakları hariç olmak üzere diğer maden ocakları.

Görüldüğü gibi Teşviki Sanayi Kanununda öncelikle dönemine göre ileri sayılabilecek sanayi kuruluşları hedef alınmakla beraber imtiyaz ve muafiyetler çarpıcı derecede geniş tutulmuştur. Ancak ileri teknoloji olarak adlandırılan, teknolojik sınırları 10 beygirlik devir gücünü aşan ve yılda asgari 1500 gündelik ödeyebilen müeseselerin de çevre ülkeleri ile mukayese edildiği zaman ilkel bir tekniğe sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bu yüzden Teşviki Sanayi Kanunu Türkiye'deki bütün kuruluşların faydalanabilmesine uygun olarak hazırlandığı söylenebilir. Buna rağmen tüm Türkiye çapında 1932 yılı itibari ile teşvikten faydalanan toplam kuruluş sayısı, devir gücü kullanan 1295 ve devir gücü kullanmayan 178 olmak üzere toplam 1473'tür. Bu rakam 1935'te 1161'e düşmüştür. Bu azalmanın başlıca sebebi bazı sanayi kuruluşlarının güçlerini birleştirmeleridir[72].

[72] Bak. Derin Haldun, *a.g.e.*, s. 84-85.

Konya'da Teşviki Sanayii kanunu'ndan faydalanan müesseseler, yünlü ve ipekli muhtelif kumaş sanayii, Trikotaj sanayii, kereste sanayii, kimya endüstrisi, un sanayii ve matbaacılık sahasında faaliyetlerini sürdürmektedir.

Konya'da faaliyet gösteren sanayii müesseselerinin yanı sıra esnaf ve tüccarların mesleklerine yardımcı olmak için 1926 yılında Konya'da bir Ticaret ve Sanayii Odası kuruldu. Ardından 22 Mart 1929 yılında ikinci Konya Mıntıkası Ticaret Kongresi toplandı. Dönemin Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal (Atatürk), kongre adına Konya Valisi izzet Bey'e çektiği telgrafta "Ticaret Kongresi'nin samimi duygularına teşekkür eder, muvaffak olmalarını dilerim efendim."dedi[73]. Bu toplantıda Konya sanayii ve ticaretini geliştirmek için son derece dikkat çekici konuşmalar yapıldı. Yeni projeler ortaya kondu. Ancak bunların çok azı hayata geçirilebildi.

Ele aldığımız dönemde Konya'da Teşviki Sanayii Kanunu'ndan faydalanan işletmelerin önemli bir kısmı Cumhuriyet'ten önce kurulan müesseselerden oluşmaktadır. 1927'de Teşviki Sanayii Kanunu'nun yeniden düzenlenmesinden sonra Konya'da bu kanundan faydalanan müesseselerin durumu şöyledir:

Yünlü ve İpekli Muhtelif Kumaş Sanayii: Bu alanda Mehmet Haşhaş Atelyesi, Doğanbey Yerli Dokuma atelyesi ve Silleli Süleyman Sırrı Bey ve Ortağı Şükrü Bey atelyesi olmak üzere toplam üç fabrika ve bu fabrikalarda çalışan 330 kişi vardır. Çalışanlardan biri kız olmak üzere 18'i 14 yaşından küçüktür. Bunun dışında çalışanların 231'i erkek, 74'ü kadındır. Çalışanların arasında 10 ecnebi erkek vardır. Bunlardan biri fen memurudur. Üç fabrikada çalışan 330 işçiye yılda toplam 23 bin 332 lira ücret ödenmektedir. Bu ücretin 581 lirası yıllık personel ücretidir. İşletmenin toplam geliri ise 167.091 liradır[74].

Trikotaj Sanayii: Bu alanda bir müessese vardır. İşletme Cumhuriyet'ten önce kurulmuştur. İşletme Silleli Süleyman Sırrı Bey ve ortaklarına aittir. 1934 yılına kadar 24 dokuma tezgahı ile dokuma sanayi olarak faaliyet göstermiştir. Aynı yıl

[73] *Babalık*, 22 Mart 1929-10 Şevval 1347, Sayı: 2952.

[74] *Başvekalet İstatistik Umum Müd. Sanayii İstatistikleri*, No: 27, Ankara 1933, s. 40-41; No: 80, Ankara 1936, s. 156-159; Altan, *Konya'nın İktisadî Bünyesine Bir Bakış*, İstanbul 1946, s. 208.

atelye yeterli malı kaynak temin edemediğinden işi trikotaja çevirmiştir[75]. 1935 yılı itiban ile çalıştırdığı işçi sayısı dördü kadın olmak üzere 33 kişidir. Çalışanların tamamı 14 yaşından büyüktür. İşletmede bir idari memur vardır. İşçilere yıllık ödenen toplam ücret 1.780 liradır. İşletmenin yıllık imalat kıymeti 60.000 liradır. Bu atelye 1933'de ancak 15 bin liralık iş yapabilmiştir[76].

Kereste Sanayii: Bu alanda teşvikten faydalanan ve 1925 yılında İsmail Hakkı Bey tarafından kurulan dört beygir kuvvetinde bir marangoz doğrama ve mobilya sanayii vardır. Müessesede beşi 14 yaşından küçük, beşi de 14 yaşından büyük olmak üzere toplam 10 usta ve ustabaşı çalışmaktadır. Usta ve Ustabaşıların yıllık aldıkları toplam ücret 763 liradır. İşletmenin yıllık İstihsal kıymeti 4.439 liradır[77].

Konya'da Teşviki Sanayii Kanunu'ndan faydalanan ve 14 kws. elektrik gücünde bir kereste fabrikası daha vardır. Bu işletme 1931 yılında kurulmuştur. İşletmede amele ve ustabaşı olmak üzere toplam 12 kişi çalışmaktadır. Çalışanlara toplam senevi olarak 935 lira ücret ödenmektedir. İşletmenin istihsal kıymeti ise 30.719 liradır[78].

Matbaacılık Sanayii: Bu alanda teşvikten faydalanan bir müessese vardır. Müessese Cumhuriyet'ten önce kurulmuştur. Müessesenin hukuki vasfı tam olarak belirlenememiştir. Makina alet ve edavatinin 1935 yılı sonu itibarı ile takribi kıymeti 160 bin, müesseseye ait binanın da takribi fiati 150 bin lira civarındadır[79].

Kimya Sanayii: Bu alanda da teşvikten faydalanan tek bir müessese vardır ve 1930 yılında kurulmuştur. Sabun üretimi sahasında faaliyet göstermektedir. Müessesenin hukuki vasfı tam olarak belirlenememiştir. Bir kişi tarafından işletilmektedir. Makina alet ve edavatının sene sonu itibarı ile takribi kıymeti 25 bin liradır. Müesseseye ait bir bina bulunmaktadır.

[75] Altan Mehmet, *Konya'nın İktisadi Bünyesine Bir Bakış*, İstanbul 1940, s. 208.

[76] *Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Sanayi İstatistikleri*, No: 80, Ankara 1936. Altan, çalışan eleman sayısını 64 usta, 40 kalfa, 36 çırak olarak vermektedir. Altan, s. 208.

[77] *Sanayi İstatistikleri*, No: 27, Ankara 1933, s. 50-51; No: 80, Ankara 1936, s. 186-189.

[78] *Sanayi İstatistikleri*, No: 80, Ankara 1936, s. 182-185.

[79] *Sanayi İstatistikleri*, No: 27, s. 58-59; No: 80, s. 200-203.

Un Sanayii: Un sanayiinde Teşviki Sanayii Kanunu'ndan faydalanan 18 müessese vardır. Bunların üçü 1934 yılında kapanmıştır. İki müessesenin kuruluş tarihi belli değildir. Değirmen niteliği taşıyan 22 müessese ise 1923 yılından önce kurulmuştur. Müesseselerin 11'i bir kişi tarafından işletilirken, yedi işletmenin vasfı adî şirkettir. Bunların adı, yeri ve üretim miktarı aşağıdaki gibidir[80]:

Adı	Yeri	Beygir Gücü	Günlük Üretim (Kilo Olarak)
1. İsmail Paşa Fab.	İstasyon Civarı	110	27.000
2. Zaferiye Fab.	Feridiye Karakolu Civarı	60	10.000
3. Fethiye Fab.	Larende	70	12.000
4. İstikamet Fab.	Memleket Hastanesi Civarı	25	3.000
5. Kazım Hüsnü Bey Fab.	Feridiye Karakolu Civarı	60	9.000
6. Mehmet Emin Bey Fab.	Feridiye Karakolu Civarı	40	7.000
7. Gülbalı Fab.	Şeyhaiaman Mahallesi	40	7.000

1934 yılı itibarı ile işletmelerin takribi kıymeti 184.978 liradır. İşletme binalarının tamamı müesseselere aittir. İşletme binalarının takribi bedeli ise 94 bin liradır. 18 işletmede üçü kadın olmak üzere 93 kişi çalışmaktadır. İşletmelerde bir fen, dört de idarî memur vardır. İşçilere bir yılda ödenen toplam ücret 18.315; Fen ve İdarî memurlara ödenen senelik ücret ise 880 liradır. İşletmenin toplam üretim değeri 1.032.286 liradır.

Bu alanın hamur işleri bölümünde faaliyet gösteren ve 1930 yılında kurulan bir müessese vardır. İşletmede biri kadın 7 kişi çalışmaktadır. Çalışanların tamamı 14 yaşından büyüktür. Çalışanlara ödenen senelik toplam ücret 1.700 liradır. İşletmenin yıllık üretim değeri 35.530 liradır[81].

[80] Altan, s. 229.

[81] *Sanayi İstatistikleri*, No: 27, s. 80-83; *Sanayi İstatistikleri*, 1936, No: 80, s. 242-245.

Konya'da Teşviki Sanayii Kanunu'ndan faydalanan müesseselerde yılda kaç iş günü çalıştıkları ve günlük çalışma saatlarının ne olduğu açıkça ortaya konulmamıştır. Ancak ele aldığımız dönemde bu iş yerlerinde çalışan bazı şahıslarla yaptığımız röportajlarda[82] çalışma saatinin hiç bir zaman 10 saatin altına düşmediği, aile şirketi konumundaki bazı müesseselerde ise çalışma süresinin 13-14 saate kadar çıktığı ifade edilmiştir.

Konya'da Teşviki Sanayii Kanunu'ndan faydalandığı hususunda herhangi bir bilgiya rastlamadığımız, fakat Konya ekonomisine önemli ölçüde katkıda bulunduğundan şüphe olmayan iki elektrik santrali mevcuttur. Bunlardan birincisi Konya şehir merkezinde kurulan (Meram Dere Köyü nihayetinde) ve inşaatı Çenkeri ve Yallayı, tahsisatı ise Agroluk Anonim Şirketi adındaki iki Macar müteahitlik grubu tarafından üstlenilen Elektrik santralidir. Santral 1929 yılında beheri 470 beygir gücünde iki türbin ve beheri 450 kilovatlık kuvvete haiz iki jeneratör ile faaliyete geçmiştir. Elektrik üretimi gece ve gündüz devam etmekte olup gündüzleri sanayiide kullanılmaktadır. İşletme, şartnamesi gereği başta hükümet konağı ve şehir merkezi olmak üzere 20 km. çapında bir alanı aydınlatmak durumundadır. 3220 abonesi vardır. 1924 yılı itibarı ile ceryanın beher kilovatı 10 kuruştur. Elektrik tesisatı masrafı ve geliri Türk Elektrik Anonim Şirketine ait olmak üzere bir sene müddetle Macar uzmanlar tarafından idare edilecektir[83].

Müessese 1938 yılında santrala bağlı olarak bir de buz fabrikası kurmuştur. Fabrikanın günlük üretimi 1.5 tondur[84]. Konya Elektrik Tük Anonim Şirketi'nin 28 Mart 1941 tarihinde Konya'da toplanan alelâde hissedarlar heyeti umumiyesine sunulan İdare Meclisi Raporu'na göre şirketin sermayesi 650.000 liradır. Şirketin faaliyete geçtiği günden 1939 senesi sonuna kadar ayrılan amortisman bedeli 150.281 lira 29 kuruştan ibarettir. İşletme yılda ortalama % 10 ila 15 arasında bir kar temin etmek suretiyle amortisman bedelini nemalandırmaktadır.

İşletme 1940 senesi içinde 1.469.889 kilovat saat elektrik üretmiş olup bu miktar bir önceki yıla nazaran 105.651 kilovat saat fazladır[85].

İşletme 1946 yılında belediye tarafından satın alındı ve aynı yıl Amerika'dan 525.000 liraya 700 beygirlik iki grup dizel motoru satın alarak şehre getirdi. Motorlar istasyon civarında 75.000 lira sarfedilerek inşa edilen yeni santral binasında monte edildi[86].

1946 yılında İşletmenin abone sayısı 5200'e ulaştı. Aynı yıl elektriğin kw/saatı da aydınlatmada 20, sanayide ise 10 kuruşa yükseltilmişti.

Konya'daki ikinci önemli santral Akşehir'dedir. Bu santral 450 beygir gücündedir. Yalnız gece çalışmaktadır. Üretim kabiliyeti 2.803.200 kilovattır. Bunların yanısıra daha küçük çapta olmak üzere, Karaman, Ermenek ve Ereğli'de elektrik santralleri kurulmuştur. Ancak bunların ortalama gücü 60 beygir civarındadır.

1932-1938 döneminde Konya'da yapılan en önemli sanayii yatırımı hiç şüphesiz Ereğli'de kurulan bez fabrikasıdır. Fabrika 1933 tarihli I. Beş Yıllık Sanayileşme Planı dahilinde İktisat Vekaleti Sanayi Umum Müdürü ve Sümerbank müdürlüğü tarafından planlandı. Ancak Türk ve Sovyet bilim adamları tarafından yapılan araştırmalardan sonra bölgede yeterli su ve kömür bulunmadığını rapor etmeleri üzerine bir ara yapımından vazgeçilerek fabrikanın Adana bölgesine kaydırılmasına karar verildi. Fakat o dönemde Ereğli Belediye Başkanı olan Rasim Erel ve mintika İktisat Müdürü Zeki Afşin'in gayretleri sonucu İvriz suyu üzerinde uygun bir yer bulundu ve fabrikanın Ankara'ya kayması önlendi[87].

Fabrikanın temeli 20.11.1934 tarihinde atıldı. Temel atma törenine Başbakan İsmet İnönü ile birlikte İktisat Vekili Celâl Bayar, Nafıa Vekili Ali Bey, Sümerbank Müdürü Nurullah Esat Bey, Konya milletvekilleri diğer davetliler ve çok sayıda halk katıldı[88]. Başbakan İnönü temel atma töreninde fabrikayı tanıtırken "Kayseri'deki büyük bez fabrika-

[82] Görüşme yaptığımız 23 kişiden 7'si 90 ve daha üst, 13'ü 85-90, 3'ü de 80-85 yaşındaydı.

[83] Celaleddin Ali, "Şükranı Mucip Bir Eser", *Babalık*, 6 İkinci Kanun 1929-24 Recep 1347; Konya Elektrik Şirketi'nin Faaliyetleri-Deredeki Santral- ceryan 15 bin Volt ve Hava Hattı ile Şehre Geliyor", *Babalık*, 1 Mart 1934.

[84] Altan, s. 232.

[85] Daha ayrıntılı bilgi için bak. *Konya Elektrik Türk Anonim Şirketi İdare Meclisi Raporu*, Konya 1941, (Ülkü Basımevi), s. 4-8.

[86] *Belediyler Yıllığı*, C. 2, İller Bankası, Yay. Ankara 1949, s. 642.

[87] Ahioğlu, M. Nazmi "Ereğli Mensucat Fabrikası", Babalık, 12 Teşrinievvel 1934; Altan, s. 188-189.

[88] Cumhuriyet 21 Teşrinisani 1934. "Ereğli Fabrikası'nın Temeli Atıldı. İlk Taşı Başvekil Kendisi Yerleştirdi", *Babalık*, 21 Teşrinisani 1934; "Ereğli Fabrikası", *Babalık*, 20 Teşrinisani, 1934.

sının temelini attık. Şimdi Ereğli'de üçüncü dokuma fabrikasını kurmağa başlıyoruz. Bu saydıklarım dokumaya ait sanayii programının eseridir. Sümerbank'ın diğer mezunları bugünkü sözlerimin haricindedir. Cumhuriyet kurucu ve yapıcı bir varlıktır. Türkler yeni bir fabrika kurulduğunu işitmekten memnun oluyor." dedi[89].

Başbakan İnönü fabrikanın vasıflarını anlatırken de şunları söyledi: "Ereğli bez fabrikası ince bez için kuruluyor. Şimdiye kadar memleketimizde yapılmayan saten, ince astarlık, mermerşahı, beyaz ve renkli patiska dokunacaktır. 15 bin ve 250 tezgah olacaktır. Yalnız bu fabrika pamuk ekicilere 7 bin balya istiyen yeni bir müşteri olacaktır. Pamuklu dokuma işini pamuk yetiştirmek işi ile birlikte takip ediyoruz... Görüyorsunuz ki fabrika kurarken çiftçilerimiz aynı zamanda faydalanmış oluyorlar. Ereğli bez fabrikasına elektrik santrali ve işletme sermayesi birlikte olarak üç buçuk milyon lira harcanacaktır. Takriben 1250 amele çalışacak, 4 milyon metre kumaş çıkacak ve ayrıca 500 bin kilo ince iplik elde edilecektir.

Sümerbank 1935 yılı bitmeden Ereğli bez fabrikasını işletmeye başlayacaktır. Verdiğim rakamlar, harcanacak paranın miktarı, teşebbüsün ehemmiyetini anlatmağa yetecektir sanırım..."[90].

İktisat Vekili Celal Bayar'da Ereğli'deki fabrikanın açılışını değerlendirirken şöyle diyordu: "Üç beyazdan un ve şeker % yüz Türkleşti. Pamuklu ihtiyacı da fikrimce Ereğli ve ondan evvel başladığımız fabrikalarla % 70 oranında Türkiye'den karşılanmış olacaktır."[91].

Fabrika, enerji ihtiyacını 1700 KW'lık bir termik santral ile fabrikaya 18 km uzaklıkta Eti abidelerinin bulunuğu İvriz'deki köyün yanında kurulan bir turbinle karşılayacaktır[92]. Baraj, Nisan ayı başından Eylül ayı sonuna kadar fabrikayı tam takatla beslemekte olup kış aylarında ancak ihtiyacın üçte birine cevap verebilmektedir. Bu itibarla kış aylarında termik ve hidrolik santraller paralel çalışmaktadır[93].

Fabrika 19.03.1937 tarihinde tamamlandı. Açılışı ise 04.04.1937 tarihinde yine Başbakan İsmet İnönü tarafından yapıldı. Açılışa Başbakan İsmet İnönü yanında Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras, Ekonomi Vekili Celal Bayar, Gümrük ve İnhisarlar Vekili Rana Tarhan, İngiliz Büyükelçisi Sir persi Loren, Millet Meclisi azaları, bankalar direktörleri ve diğer zevat olduğu halde saat 18.30'da geldi. Kendisini Konya Valisi, Ordu Müfettişi, İzzeddin, Korgeneral Kerameddin, Ereğli Kaymakamı, Belediye Reisi, Mensucat fabrikası direktörü ve kalabalık bir halk karşıladı[94]. Fabrikanın giriş kapısı üzerinde belkide o anı en güzel izah eden şu vecize asılmıştı. "Devletin yapıcı kuvvetine inan."

Başbakan İnönü fabrikaya yürüyerek geldi ve fabrikanın kapısını açmak suretiyle yeniden kurulan mensucat fabrikalarından ikincisini resmen işletmeye açtı. Fabrika müdürü Celal Bey davetlilere fabrika hakkında etraflı izahat verdi. Başbakan İnönü gerekli izahatı aldıktan sonra yaya olarak istasyona döndü[95].

Fabrikanın açılışından sonra Anadolu Ajansı'nın ricası üzerine Başbakan İnönü şu açıklamayı yaptı: "Ereğli bez fabrikasının resmen açılmasını yaptım. Onbeş günden beri tam işlemeğe başlamış olan bu fabrika Sümerbank dokuma kurumlarının orta çapta bir örneğidir. 16.500 iğ ve 300 dokuma tezgahı vardır. Diğer fabrikalardan daha ince (bez) dokuyacaktır. Tezgahlarda bulunan ince bezler ve patiskalar seyircilerin takdirini celbetti. Bu kıymetli eser için üç buçuk milyon lira sarfedilmiştir. Ereğli bez fabrikasının az zamanda her aileye kendini sevdirecek çok önemli bir millet fabrikası olduğunu emniyetle söyleyebilirim."[96].

Fabrika yılda altı milyon metre dokuma imal edebilecek kapasitededir. Ayrıca fabrikabu yıl (1937 yılı) Ereğlililerin 20 paraya bile satamadıkları ve dökmek zorunda kaldıkları 5000 bin ton patatesi dokuma fabrikaları kolahanelerinde kullanılacak nişastayı üretmek için satın alacaktır[97].

[89] *Ayın Tarihi*, Sayı: 32, Kasım 1934, s. 44-45; *Cumhuriyet*, 21 Teşrinisanî 1934. "Ereğli Fabrikası'nın Temeli Atıldı", *Babalık*, 21 Teşrinisanî 1934.

[90] *Cumhuriyet*, 21 Teşrinisani 1934; Yunus Nadı, "Konya Ereğlisinde Temeli Atılan Yeni Dokuma Fabrikası", *Cumhuriyet*, 22 Teşrinisani, 1934; "Başvekilin Kıymetli Nutukları", *Babalık*, 22 Teşrinisani 1934.

[91] *Cumhuriyet*, 24 Teşrinisanî 1934; *Babalık*, 22 Teşrinisanî, 1934.

[92] *Cumhuriyet*, 24 Teşrinisanî 1934.

[93] *L'ilustration de L'orient Konya*, s. 48.

[94] *Ulus-Cumhuriyet*, 5 Nisan 1937.

[95] *Cumhuriyet-Ulus*, 5 Nisan 1937; *Babalık*, 5-6 Nisan 1937.

[96] *Cumhuriyet-Ulus*, 6 Nisan 1937.

[97] *Cumhuriyet*, 24 Teşrinisanî, 1934.

Fabrikada 150 memur ve 1850 işçi çalıştırmaktadır. Bu itibarla fabrika bölgeye büyük bir iktisadî hareketlilik getirmiş ve piyasada en az 100.000 liranın devrini sağlamıştır. Bundan başka ücret ve maaşlar ile sair ödemelerden vergi olarak maliye veznesine senede 2.5 milyon lira ödemektedir[98].

Fabrika'nın sosyal faaliyetleri de dikkat çekicidir. Fabrikanın kendi işçilerine mahsus biri okuma ve yazma diğeri teknik bilgiler olmak üzere iki kursu vardır. Kurs sonunda yapılan ve Milli Eğitimce de denetlenen sınavlarda başarı gösterenlere diplomaları verilir ve iyi derece alanlara derhal ve karşılıksız olarak bir üst derece ücret zammı yapılırdı.

Fabrika'nın 500 kişilik bir sinema ve temsil salonu da vardır. Burada haftada iki defa memur ve işçiye sinema gösterilir. Ayrıca gerek Halkevleri temsil kolları ve gerekse gezici temsil gruplarından değer taşıyanlara bu salonda temsil verdirilerek memur ve işçinin sahne terbiyesi arttırılır, aynı zamanda memleketimizin tanınmış ses sanatçıları da getirilerek memur ve işçinin müzik ihtiyaçları tatmin edilirdi. Ayrıca fabrikanın temsil kolu ve bilhassa memur ve işçiden oluşan saz heyetinin aylık konserleri büyük bir muvaffakiyet ve rağbet kazanmaktaydı. Fabrikada memurlar tarafından her ay iki defa danslı aile toplantısı yapılarak aile samimiyeti ve sevgi içerisinde eğlenceler tertibi suretiyle memure dinlenme, eğlenme ile çalışma şevk ve hevesi verilirdi[99].

Konya'da yukarıda ifade ettiğimiz işletmelerin dışında çoğunlukla el sanatlarına duyarlı olan pek çok müesseseye rastlamak mümkündür. Bu müesseselerin belli başlıları arasında demircilik, bakırcılık, tenekecilik, kalaycılık, bıçakçılık, doğramacılık, değirmencilik, kaşıkçılık, kunduracılık, dokumacılık, çömlekçilik ve mücellitçilik gelir. Aşağıdaki tabloda Konya'da küçük el sanatları ile bu sanat kollarında çalışanların aldıkları ücretler görülmektedir[100].

Bu tablodaki çırak haftalıklarında ustalar tarafından verilen öğle yemekleri dahil değildir.

Tablodan da anlaşılacağı üzere sanat kollarında çalışan usta, kalfa ve çırakların günlük yevmiyeleri bilinmesine rağmen aylık ve yıllık ücretler tesbit edilememiştir. Bunun başlıca sebebi çalışanların yılın kaç gününde çalıştıklarının tam olarak bilinememesinden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte herhangi bir sanat kolunda çalışan bir ustanın aylık ortalama ücreti 28 lira ile 45 lira arasında; bir kalfanın aldığı aylık ortalama ücret de 1.5 lira ile 3.5 lira arasında değişmektedir. Öğlen yemeği ustaya ait olduğu durumlarda ise kalfaların aylık ortalama ücretleri 90 kuruş ile 2 lira arasına kadar gerilemektedir. Aynı dönemde devlet dairesinde çalışan bir memurun ortalama ücreti 20 ile 150[101] lira arasında değiştiği gözönüne alınacak olursa Konya'da çalışanların aldığı ücretin ne kadar az olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

Tek başına iktisadî refah seviyesini göstermesi bakımından çok yetersiz olmasına rağmen bazı haberleşme araçlarının kullanımı da ulaşılan refah seviyesini tesbiti açısından bir ipucu verebilmektedir. Bu bakımdan Konya'da 1941 yılında neticeleri alınan bir anket dikkat çekicidir. Anketin neticelerine göre 1941 yılında Konya merkez kazasında 986 radyo vardır. Merkez kazanın köylerindeki toplam radyo sayısı ise sadece 9 (dokuz)dur. Kazalarda ise toplam radyo sayısı 797'dir. Konya merkez ilçesindeki radyo sahiplerinin 189'u ilk, 235'i orta, 80'i düz lise, 60'ı meslek lisesi, 315'i yüksek tahsil mezunudur. 99 radyo sahibinin tahsili yoktur. 8 radyo sahibinin eğitim durumu ise tespit edilememiştir.

Radyo sahiplerinin mesleki durumları da şöyledir. Bir radyo sahibi ziraatle, 66 radyo sahibi sanayii ile, 264 radyo sahibi ticaretle, 20 radyo sahibi nakliye işi ile meşgulken 495 radyo sahibi serbest meslek sahibidir. Radyo sahiplerinin 140'ının ise belli bir mesleği yoktur.

Merkez kazada elektrik ile işleyen radyo sayısı 971'dir. Bu rakam Akşehir'de 199, Ereğli'de 147, Ermenek'de 30, Karaman'da ise 141'dir. Merkez kazada akü ile işleyen radyo sayısı da 15'dir[102].

98 *L'illustration de L'orient Konya*, s. 48.
99 *L'illustration de L'orient Konya*, s. 49.
100 Altan, s. 195. Tablo'daki bilgiler 1936 yılında Ticaret Odası tarafından vilayet emriyle bir heyete yaptırılan tetkikler esas alınarak hazırlanmıştır.
101 150 lira 1938 yılında 1. derecede olan bir memurun aldığı aylık ücrettir. Sönmez, *a.g., tez.*, s. 64.
102 Altan Şakir, "Konya Vilayeti Nüfusunun Statik durumuna Ait Bazı Sayılar", *Konya (Halkevi Dergisi)*, Şubat-Mart 1944, Sayı: 64-65.

Konya'da Küçük San'atler ve Çalışanların Aldıkları Ücretler

San'atın Nev'i	Senelik vasati itibariyle ustaların kazançları/Yevmiyesi Kuruş Taban/Tavan	Kalfaların Kazançları/Haftalık Kuruş Taban/Tavan	Öğle Yemeği Ustaya Ait Çıraklar Haftalığı Kuruş Taban/Tavan	İşçilik ve İmaliye Ücreti kuruş	Amele Yevmiyesi Kuruş taban/tavan
Demircilik		500	50		
Elektrikçilik					70-00
Bakırcılık	60-80		30-40	5-15	
Tenekecilik	80-100	100-150	25-50		
Kalaycılık	80	200-250	10		
Bıçakçılık		300	25-50		
Saatçilik					
Kuyumculuk					4-150
Marangozluk	200-300	600-700	200		
Doğramacılık	200-260	300-350	20-50		
Seyyar Doğramacı	120-150	350-450			
Arabacılık	100-120	1000-1250	25-30		
Kaşıkçılık	100-120				50
Çıkrıkçılık	60-80	25-30	10-15		
Dülgerlik	150	600-700			
Seyyar Dülger	80-120	500-600			
Tabaklık	150			150-200*	80
Saraçlık	100-150	300	25-30		
Dokumacılık		200-300	100		70-80
Duvarcılık	100-250		75-100		
Taşçılık	200	100			
Kaldırımcılık	100-120	160			
Boyacılık, nakkaşlık	60-70				
Sıvacılık	150				
Mücellitlik	120-150	125			
Şekercilik, pastacılık**				15-125	
Terzilik		125-500	50-100	500-800	
Yorgancılık**		150-200			
Çömlekçilik	80-95	250			50
Tuğlacılık	80-90	250-300		50-60	
Ekmekçilik	100-150	50-60	20-30		
Nalbantlık	60-80	20-25			
Kalburculuk				80-100	

* Post Tabaklığı ve kürkçülüğe aittir.

** Şeker ve pastacılık yıllık dükkan geliri 2500-3000; yorgancılığın yıllık dükkan geliri 1500-3000 liradır ve bunlar gayri safi miktarlardır.

SONUÇ

Sonuç olarak Millî Mücadeleden sonra Türkiye'nin genelinde olduğu gibi Konya'da da iktisadî durum pek parlak değildir. Sanayi yatırımı yok denecek kadar azdır. Üstelik sanayi yatırımı için gerekli olan altyapıda yoktur. Diğer vilayetlerden Konya'ya gelmek istiyen sanayi kuruluşları ve mallarına karşı ise ciddi sayılabilecek bir tepki vardır. 1932-1935 yılları arasında Konya'da düzenlenen sanayii sergilerinde kolaylıkla gözlenebilen bu durum o dönemde Konya'nın dışa kapalı bir ekonomik yapı arzettiğini göstermektedir[103].

Bunda halkın çok büyük bir kısmının tarım ve hayvancılıkla uğraşmasının yanı sıra Konya'nın kendi kendine yetebilen ender vilayetlerimizden biri olmasının önemli rolü vardır. Ekonomisinin dışa kapalı bir görünüm arzetmesi dolayısı ile Konya'ya dışarıdan sermaye de gelmemiştir. Halkın tarım ve hayvancılık alanında elde edeceği gelirlerden sermaye biriktirip sanayi alanında yatırıma dönüştürmesi de yukarıda izah ettiğimiz sebeplerden dolayı en azından o dönem için mümkün olmadığından ele aldığımız 1923-1938 döneminde Konya sanayii beklenen gelişmeyi gösteremedi.

[103] Bu dönemlerde Konya'da açılan Sanayi Sergileri ve tepkiler için bak. Konya'da Yerli Mallar Sergisi", *Cumhuriyet*, 13 Aralık 1932; Konya'da Üçüncü Milli Sanayi Sergisi" *Zaman*, (Konya Gazetesi), 19 Haziran 1934, *Zaman*'ın 17 Sayılı bu nüshası özel sayı olarak çıkmıştır. "Konya Sergisi", İktisat ve Tasarruf No: 10, Eylül 1933; "Yerli Mallar Sergisi Açıldı", *Babalık*,13 Kanunievvel 1933; "Konya 3. Millî Sanayii Sergisi", İktisat ve Tasarruf, No: 9, Ağustos 1934; "3. Konya Sanayi Sergisi münasebetiyle çekilen telgraflar", *Babalık*, 1 Temmuz 1934; M. Aysel, Konya'da Bu sene açılacak yerli mallar sergisi", *Cumhuriyet*, 28 Nisan 1935; M. Aysel, "Konya Yerli Mallar Sergisi Açıldı", *Cumhuriyet*, 1 Temmuz 1935; Semiz, Yaşar, *Atatürk Döneminin İktisadî Politikası*, Konya 1996, s. 111-112.

KONYA VİLAYETİ SALNAMELERİNE GÖRE 1864-1904 YILLARI ARASINDA KONYA SANCAĞININ İDARİ YAPISI

Yrd. Doç. Dr. Osman AKANDERE*

Konya, Anadolu'yu baştan başa kesen ve eski çağlardan beri önemini koruyan ticaret yollarının üzerinde kurulmuş bir yerleşim birimidir. Bu özelliklerinden dolayı da İç Anadolu Bölgesi'nin önemli bir yerleşme merkezi olmuştur[1].

Klasik eski çağ kaynaklarında "İkonion" olarak geçen şehrin adı, Roma hakimiyetinde İconium olmuş ve Arap kaynaklarında Kuniya olarak belirtilmiştir. Selçuklular ve Osmanlılar şehre Konya demişler ve bu isim günümüze kadar gelmiştir.

Konya ve çevresinde tarihten önceki devirlere ait iskan izlerine rastlanmışsa da, şehrin eski tarihi hakkında fazla bir şey bilinmemektedir.

Konya bölgesi, İç Anadolu'nun büyük bir kısmı gibi M.Ö. 1400-1200 yılları arasında Hitit hakimiyetine girmiş ve bir süre sonra da Frigyalılar'ın eline geçmişti. Bu devirde Konya medeniyette ve kültürde hayli ilerlemiş olan önemli bir merkezdi[2].

Toprakların verimliliğinden faydalanmak üzere, Konya ovasını istila eden Lidyalılar, Konya'yı da ellerine geçirmişler ve M.Ö. VI. yüzyıl ortalarına kadar bölgeye hakim olmuşlardı. Doğudan başlattıkları akınlarla Anadolu'yu istilâ eden Persler Konya'yı da almışlar ve burayı kendilerine bağlı bir satraplık olarak yönetmişlerdi.

M.Ö. 334'te Anadolu'ya hakim olarak Persler'i mağlup eden Büyük İskender, Konya'yı kendi devleti hudutları içerisine katmıştı. Daha sonra, Selevkos ve Bergama Krallıkları ile Roma İmparatorluğu'nun hakimiyetinde olan şehir, M.S. 395'te Bizans İmparatorluğu toprakları içerisinde yer almış ve Selçuklu Türkleri tarafından fethedilinceye kadar Bizans şehri olarak idarî yapısını devam ettirmişti.

Konya'nın Emevi ve Abbasiler gibi ilk İslâm devletleri zamanında İslâm ordularının akınlarına sahne olduğunu görmekteyiz. MS. 704'te Konya İslâm orduları tarafından alınıp burada bir İslâm idaresi kurulmuşsa da, bu durum uzun sürmemişti. Çoğu kez Türk komutanları ve askerleri idaresinde yapılan bu akınlar, X. yüzyıl başlarına kadar devam etmişti[3].

Büyük Selçuklu sultanlarının Türkmen muhacirlerini Anadolu'ya sevk siyasetlerinin bir sonucu olarak Anadolu, uzun yıllar Türk akınlarına uğramış ve Anadolu'ya büyük oranda Türk nüfusu gelmeye başlamıştır. Bu akınların neticesinde şehir Türkmenler tarafından işgal edilmiştir. 1071 Ma-

* S.Ü. Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu Öğretim Üyesi.

[1] Konya'nın coğrafyası, jeolojik yapısı ve isminin menşei hakkında bkz: Besim Darkot, "Konya", *İslâm Ansiklopedisi*, *İA*, C. VI, s.841-844; Şemsettin Sami, Kâmüsü'l-Alâm, İstanbul 1314, C.V, s.3782-3784; Ahmet İhsan, *Konya Rehberi*, Konya 1339, s.62; Dr. Nazmi, *Konya Vilayeti, Türkiye'nin Sıhhi ve İçtimai Coğrafyası*, Ankara 1338, s.4-7; Mehmet Önder, *Tarihi-Turistik Konya Rehberi*, Konya 1950, s.8-11; *Mevlâna Şehri Konya*, Ankara 1971, s.32; Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Döneminde Konya*, Ankara 1985, s.15. Konya İl Yıllığı, Konya 1973, s.74 vd.

[2] Önder, *Tarihi-Turistik Konya Rehberi*, s.15; Baykara, *a.g.e.*, s.22-23.

[3] İbrahim Hakkı Konyalı, *Konya Tarihi*, Konya 1964, s.33.

lazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu tamamıyla Türk akınlarına uğramış ve Konya, Selçuklu hanedanından Kutulmuş oğlu Süleyman Bey tarafından zaptedilmişti[4]. Konya'nın ne zaman Anadolu Selçukluları'nın siyasî merkezi olduğu konusunda kesin bir tarihin tesbiti konusunda araştırmacılar arasında tam bir mutabakat yoksa da, 1076'dan Anadolu Selçukluları'nın yıkılışına kadar Konya, bu devletin siyasî merkezi olmuştu[5]. Bu dönemde Konya eski çağlarda erişemediği bir gelişmeye ve refaha kavuşmuştur.

Anadolu Selçuklu sultanları, payitahtları Konya'yı diğer şehirlerden daha çok sevmişler ve şehrin büyümesi ve güzelleşmesi için çaba sarfetmişlerdi. Konya, bu dönemde tam bir ilim ve irfan merkezi olmuştu. Nitekim Haçlı Seferlerine katılanlardan bazıları o dönemde yazdıkları eserlerde Konya'nın Anadolu'yu baştan başa geçen büyük yol üzerinde canlı bir ticaret merkezi olduğunu, bu şehrin büyüklüğünün ve zenginliğinin Almanya'daki Cologne (Köln) şehrine benzediğini belirtmişlerdi[6].

Konya'da ticarî hayat ve bilim de çok ilerlemişti. Doğudan ve batıdan çok sayıda seyyah, bilgin, tüccar, derviş ve asker Konya'ya gelmişti. Bir anlamda doğunun medeniyet merkezi olan Konya'nın bu niteliklerinin yanında, Mevlevîliğin kuruluş yeri ve kurucusunun yaşadığı merkez olarak da din tarihi bakımından önemli bir yeri vardır.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin 1243'de Kösedağ savaşında Moğollar'a yenilmesi üzerine Anadolu'da uzun yıllar sürecek olan bir Moğol baskısı başlamıştı. Bu tarihten sonra Konya, taht kavgalarına ve dahili olaylara sahne olmuş; hatta şehir bir ara Karamanoğulları tarafından ele geçirilmiştir. Konya, Anadolu Selçuklu Devleti'nin 1308'de kesin olarak son bulması üzerine Karamanoğulları'nın topraklarına katılmıştı.

Anadolu'ya Selçuklular zamanında gelerek İçel taraflarını yurt edinen ve 1256'da istiklallerine kavuşan Karamanoğulları, Ermenek merkez olmak üzere bir beylik kurmuşlardı[7]. Bir süre Konya'yı payitaht yapan Karamanoğulları, sonradan merkezlerini Larende'ye (Karaman) nakletmişlerdi. Karamanoğulları'nın idaresinde de Konya ilerleme ve gelişmelere sahne olmuştu. Karamanoğlu Mehmet Bey ve oğlu İbrahim Bey zamanında şehir imar edilerek pek çok sanat eseri yapılmıştı. Ayrıca Karaman ilinin evkafı, emlaki, vergi mükellefleri ve nüfusu İbrahim Bey tarafından tesbit ettirilmişti. Osmanlılar bu il yazıcı defterlerinden ve kanunnamelerinden yararlanmışlardı[8].

Bu dönemde Konya'yı ziyaret etmiş olan seyyah İbn-i Battuta, şehri çok methederek, yapılarının pek güzel, surlarının bol, bağ ve bahçelerinin geniş olduğunu, çarşısında her sanat için ayrı bir yer ayrılmış olduğunu söylemektedir[9].

Konya, Osmanlılar tarafından kesin olarak 1466'da zaptedilinceye kadar Karamanoğulları'nın elinde kalmıştı.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin siyasî merkezlerini ele geçirerek güçlü bir yapıya kavuşan ve kendilerini bu devletin bütün topraklarının varisi olarak gören Karamanoğulları, diğer bir Türk beyliği olan Osmanlı Beyliği'nin Anadolu ve Rumeli'deki başarılarını çekemiyorlardı[10].

Osmanlı-Karamanoğulları ilişkisi, başlangıçta karşılıklı dostluk içinde ve birbirine yardımkar bir durumda olmuş; hatta Osmanlılar'ın Rumeli'deki fetihlerine Karamanoğulları asker göndererek yardım etmişlerdi[11]. Osmanlılar'ın Hamidoğulları Beyliği'nden Seydişehir, Beyşehir ve Akşehir yörelerini para karşılığı alarak topraklarına katmaları üzerine, Osmanlılar Karamanoğulları'yla hemhudut olmuşlardı.

Karamanoğulları, Osmanlılarla karşılıklı izdivaçlarla akrabalık tesis etmelerine rağmen, hiç bir zaman düzgün ve dürüst bir siyaset takip etmediler. Kendilerini devamlı kılacak olan bir denge politikasını uygulayarak bazan Osmanlı'larla iyi ilişkiler içine girdiler, bazan da Mısır'daki Memluklularla dost oldular ve zor durumda kaldıklarında ise doğudan gelen Moğollar'a sığınarak onların üstün

4 Osman Turan, *Selçuklular ve İslâmiyet*, İstanbul 1980, s.73-74; Mükrimin Halil Yınanç, *Türkiye Tarihi. Selçuklular Devri I*, İstanbul 1944, s.104.

5 Turan, *a.g.e.*, s. 81-88; Konyalı, *a.g.e.*, s.39-40; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1975, C. II, Darkot, *a.g.m.*, s.843.

6 Mustafa Can, "Selçuklular Devri Konya Kütüphanelerinin Tarihçesi", *Selçuk Dergisi*, Konya 1986, Yıl 2, Sayı 1, s.45.

7 Konyalı, *a.g.e.*, s. 60-61; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 43.

8 Konyalı, *a.g.e.*, s. 64.

9 Darkot, *a.g.m.*, s. 848.

10 Konyalı, *a.g.e.*, s. 89; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 249.

11 Konyalı, *a.g.e.*, s. 85.

hakimiyetini tanımakta fayda buldular. Bu sebeple Osmanlılarla yaptıkları anlaşmaları sık sık bozdular.

Karamanoğulları'nın elindeki Konya, bu beyliğin tutarsız siyaseti ve düşmanca tavırları yüzünden defalarca muhasara edilmişti. Sultan I. Murad tarafından Konya kuşatılmış ve Karamanoğulları mağlub edilmişti[12].

Yıldırım Beyazid, Anadolu'da Kastamonu ve Karamanoğulları dışındaki diğer Türk beyliklerini hakimiyeti altına almış ve büyük ölçüde Anadolu Türk birliğini sağlamıştı. Karamanoğulları'nın yaptıkları anlaşmayı bozmaları üzerine, Konya'yı kuşatan Osmanlı ordusu ve Sultan Yıldırım Beyazid'in şehir halkına gösterdiği dürüst ve adil tutumu yüzünden Konyalılar, karşı koymadan şehrin kapılarını açmışlar ve kent 1390'da Osmanlılar'ın eline geçmişti[13]. Karamanoğulları'ndan alınan diğer topraklarla birlikte Konya'nın idaresi Timurtaş Bey'e verilmişti. Diyebiliriz ki, Timurtaş Bey, Konya'nın ilk Osmanlı valisi olmuştu.

Osmanlılar'ın 1402'de Ankara savaşından mağlup çıkmaları üzerine, Konya yeniden Karamanoğulları'nın eline geçmişti. Bu kez de Karamanoğulları'nın Osmanlılar'a karşı sürdürdükleri düşmanca siyaset yüzünden, Osmanlı sultanlarından I. Mehmed, II. Murad ve II. Mehmet (Fatih Sultan Mehmet) Konya'yı muhasara edip almışlarsa da Karamanoğulları'na geri vermişlerdi. Nihayet, Fatih Sultan Mehmet 1467'de Konya'yı kesin olarak zaptedip Osmanlı topraklarına katmıştı[14].

Konya, bu tarihten itibaren yeni oluşturulan Karaman Eyaleti'nin merkezi olarak Osmanlı idarî yapısındaki yerini almıştı. Karaman Eyaleti ve Konya, Osmanlı sultanlarının önem verdiği merkezler olmuş, buralara 1563'e kadar şehzadeler vali olarak atanmıştı[15].

Karaman Eyaleti'nin ilk emlak ve evkaf yazımı Fatih Sultan Mehmet tarafından 1476'da yaptırılmıştı. İ. Hakkı Konyalı; Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-u Kadîme Arşivi'nde bulunan 564 numarada kayıtlı deftere dayanarak bu devirde, Karaman eyaletinin 11 kaza ve 2 nahiyeye ayrıldığını belirtmektedir[16]. Bu defterde belirtilen kaza ve nahiyeler şunlardı:

"Konya, Larende, Seydişehir ve Bozkır, Beyşehri, Akşehir, Ilgın, Niğde Şüca-eddin ve Anduğu, Ürgüb, Ereğli, Aksaray ve Koçhisar kaza; Karahisar ve Develi nahiye idi".

II. Beyazid Karaman Vilayeti'nin yazımını 1500'de yeniden yaptırmıştı. Yine Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-u Kadîme Arşivi'nde bulunan 565 numarada kayıtlı deftere göre, Karaman Eyaleti "Vilayet-i Karaman" şeklinde gösterilmiş ve Karaman Vilayeti'nin: Kayseriyye Livası ve İçel'in de bulunduğu 15 kazaya ayrıldığı belirtilmişti[17]. Bu kazalar:

"Konya, Bilviran, Çimen, Akşehir, Ilgın, Niğde ve Anduğu, Ürgüb, Ereğli, Aksaray, Koçhisar, Kayseriyye, Ermenek, Mut ve Gülnar"idi.

Yavuz Sultan Selim adına 1518'de yapılan yazımda ise Konya, Karaman Vilayeti'nin bir kazası olarak belirtilmiştir.

Konya, Kanuni Sultan Süleyman zamanında eyalet haline getirilerek idarî yapısında değişikler yapılan Karaman Eyaleti'nin bir sancağını oluşturmaktaydı. Nitekim Aynî Ali Efendi "Kavânin-i Ali Osman Der Hülasai Mezamin-i Defter-i Divan" adlı eserinde, Karaman Eyaleti'nin yedi sancağa ayrıldığını belirterek, Konya'nın, eyalet merkezi, yani paşa sancağı olduğunu söylemiştir. Bu esere göre, Niğde, Aksaray, Beyşehir, Kırşehir, Kayseriyye ve Akşehir'de eyaleti oluşturan diğer sancaklardı[18].

M. Akif Erdoğru'nun tesbitlerine göre, 1522'deki idarî yapıda yapılan düzenlemede Kırşehir bulunmamakta, buna karşılık yukandaki sancaklara İçel ilave edilmiş görünmektedir[19].

Kâtip Çelebi de "Cihannüma" adlı eserinde, Karaman eyaleti hakkında geniş bir mulamatla birlikte yukarıdaki idarî teşkilatı vermiştir. Eserde,

12 Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 249.

13 Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 266.

14 Önder, *Tarihi-Turistik Konya Rehberi*, s. 31, Konyalı, *a.g.e.*, s. 110.

15 Karaman Eyaleti'nde görev yapan Osmanlı Şehzâdeleri şunlardı: Şehzâde Mustafa, Şehzâde Cem, Şehzâde Abdullah, Şehzâde Şehinşan ve Şehzâde Mehmet Çelebi. Bkz. Darkot, *a.g.m.*, s. 849.

16 Konyalı, *a.g.e.*, s. 111.

17 İbrahim Hakkı Konyalı, *Akşehir Tarihi*, İstanbul 1945, s. 123.

18 Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 114; Ricaut, *Türklerin Siyasî Düsturları*, (Çev. M. Reşat Uzman), İstanbul t.y., s. 94-95. Ekrem Yalçınkaya, *Coğrafya'da, Tarihte ve Bugünkü Konya*, Konya 1943, s. 53; Bkz. M. Akif Erdoğru "Kanuni'nin İlk Yıllarında Karaman Vilayeti", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, (1993), VIII., s. 37-50.

19 Bkz. Erdoğdu, *a.g.m.*, s.37-50.

eyaletin paşa sancağı ve merkezi olan Konya'nın kazaları da belirtilmişti. Bu kazalar şunlardır:

"Ereğli, Eskiil maa Akcaşehir, Alatağ, İnsuyu, Bayburt, Birgiri, Birlanvgard, Bilviran, Hatunsaray, Turgud, Gaferriyad, Kariş maa Birindi, Lârende, Mahmutlar, Lazkiye-i Karaman"[20].

1648'de Konya'ya gelen Evliya Çelebi "Seyahatname"sinde bu şehirle ilgili geniş malumat vermiştir. Eserde Karaman Eyaleti ve Konya hakkında "... Paşasının hassı 660.070 akçadır. 2000 asker ile eyaletü zaptedüp, 5000 kuruş tahsil ederek gider. Bu eyaletin hazine defterdarı, defter kethüdası, defter emini ve eyaletinde yedi sancağı vardı. Evvela Konya Şehri Paşa makarn sancağıdır. Liva-i Kayseriyye, Liva-i Niğde, Liva-i Yenişehir, Liva-i Akşehir, Liva-i Kırşehir, Liva-i Aksaray sancağıdır" demektedir[21].

18. yüzyılda Konya, eyalet içerisindeki bu yapısını devam ettirmekteydi. Bu arada Karaman Eyaleti'nin sancakları arasına Aksaray'da katılmıştı.

Konya, 19. yüzyıl başlarında da Karaman Eyaleti içerisindeki idarî yapısını aynı şekilde devam ettirmekteydi. 1831'de Karaman Eyaleti'nin: Konya(merkez ve paşa sancağı), Beyşehir, Akşehir, Kayseri, Niğde, Kırşehir ve Aksaray olmak üzere yedi sancağı vardı.

1832'de Osmanlı imparatorluğu'nun idarî teşkilatında yapılan bir düzenleme ile "Müşir"liklerin kurulması kararlaştırılmış ve Karaman Eyaleti bünyesinde de Konya Müşirliği kurulmuştu. "Redif-i Mansure-i Konya Müşirliği" unvanıyla kurulan ve Konya, Akşehir, Beyşehir, İçel, Niğde ve Aksaray sancakları içine alan Konya Müşirliği'ne Karaman valisi Hacı Ali Paşa atanmıştı[22].

1846-1847'de ilk defa yayınlanan devlet sâlnâmesinde (sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye), Osmanlı İmparatorluğu'nun 39 eyaletten oluştuğu ve Karaman Eyaleti'nin de bunlardan birisi olarak: Konya (merkez sancağı), Hamit (Isparta), Teke (Antalya), Alaiye, İçel ve Nevşehir sancaklarından meydana geldiği belirtilmiştir.

1850-1851 senesi devlet sâlnâmesinde Konya'nın eyalet içerisindeki idarî yapısını merkez sancak olarak sürdürdüğünü anlıyoruz. Bu salnamede, Burdur'un da Karaman Eyaleti'ne bağlı bir sancak olduğu görülmektedir.

Konya, Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde, eyalet idarelerine son verilip, vilayetlerin esas olduğu idarî ve mülkî yapının oluşturulduğu 1867 tarihine kadar, Karaman Eyaleti'nin merkez sancağı olarak eyalet idarî yapısındaki yerini muhafaza etmiştir.

1864-1904 YILLARI ARASINDA KONYA SANCAĞI'NIN İDARÎ TAKSİMATI

1. Osmanlı Taşra İdarî Teşkilatında Vilayet İdarelerine Geçiş ve Konya Vilayetinin Kurulması

Osmanlılar'da ilk taşra idare teşkilatı, yeni alınan yerlere güvenilir beylerin atanmasıyla başlamıştı. Nitekim, Osman Gazi, oğlu Orhan Bey'i ve bazı beyleri yeni fethettiği yerlere "Bey" olarak atamıştı[23].

Osmanlı Devleti'nin hudutlarının genişlemesi üzerine, idarî teşkilatta düzenleme yapılmış ve idarî teşkilatın temeli sancaklara dayandırılmıştı. Sancaklar, kendi bünyelerinde mütesellimliklere ve voyvodalıklara ayrılmıştı. Osmanlılar'da zamanla sancakların birleşmesinden "Eyaletler" oluşturulmuştu. Eyaletler bir kaç sancağın birleşmesiyle oluşuyor ve idareleri birer beylerbeyine veriliyordu[24].

Rumeli'nin fethinden sonra, merkezi Sofya olmak üzere Rumeli Beylerbeyliği kurulmuş ve uygulama daha sonra yaygınlaştırılarak merkezi Ankara olmak üzere Anadolu Beylerbeyliği ve merkezi Konya olan Karaman Beylerbeyliği ile Manisa, Bursa, Amasya ve Trabzon Beylerbeylikleri yeni

20 Bu bilgi için bkz. Kâtip Çelebi, *Cihannüma*, Müteferrika Tab'ı, İstanbul 1145, s.615.

21 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, (Çev. Zuhuri Danışman), C. IV, İstanbul, 1970, s. 215-216.

22 Mustafa Çandırcı, "Anadolu'da Redif Askeri Teşkilatı", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara 1975, C. VIII, Sayı 8-12, s.70.

23 Vecihi Tönük, *Türkiye'de İdarî Teşkilatın Gelişimi ve Bugünkü Durumu*, Ankara 1945, s.55; A. Nazif Demiröz, "Ülkemizde Merkezi İdarenin Taşra'da Örgütlenme Biçimi", *Türk İdare Dergisi* (Kısaltma: *T.İ.D.*, Ankara 1973, Yıl 44, Sayı: 344, s.12.

24 İlber Ortaylı, *Türkiye'de Mülkî İdare Amirliği*, Ankara, 1966, s. 8; Aynı yazar, *Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi*, Ankara 1978, s.4; Mehmet Tercan, "Taşra İdari Teşkilatımızın Tarihçesi", *T.İ.D.*, Ankara 1968, Yıl 39, Sayı 311, s.22; Ahmet Gümüşlü, "Cumhuriyet'in 50. Yıl Dönümünde İl Genel İdaresi'ne Bir Bakış", *T.İ.D.*, Ankara 1973, Yıl 44, Sayı, 344; s.85.

eyaletleri oluşturmuştu. Eyaletlerin idaresine ise şehzâdelerin verilmesi ise adet haline gelmişti[25].

Eyalet merkezi olan sancağa merkez sancağı, ya da paşa sancağı denilirdi. Sözgelimi, Anadolu Eyaleti'nin paşa sancağı önce Ankara, daha sonra da Kütahya olmuştu. Karaman Eyaleti'nin ki ise Konya idi.

Kanuni Sultan Süleyman zamanında, Osmanlı İmparatorluğu 37 eyalet ve 377 sancağa ayrılmıştı. Eyaletler, sancaklara; sancaklar ise, mütesellimliklere (büyük kasaba) ve voyvodalıklara (küçük kasaba) bölünmüştü.

Osmanlılar'ın gelişme ve yükselme dönemlerinde gayet iyi işleyen taşra idare teşkilatı, duraklama ve gerileme dönemlerinde bu görevlerin iş bilmeyen, yararlık göstermeyen, ikiyüzlü, menfaatperest ve gösteriş meraklısı kişilere verilmesiyle bozulmuş ve bunun sonucunda rüşvet, adam kayırma ve kötü iş görme, bütün eyaletlerde yaygınlaşmıştı[26].

Osmanlı İmparatorluğu'nda idarî, mülkî ve askerî teşkilatlarda ıslahat teşebbüslerine sultan I. Mahmut ve III. mustafa dönemlerinde başlanmışsa da ciddî ve gerçekten uygulanabilir çalışmalar, III. Selim'le başlamıştı. Bu dönemde mülkî ve idarî alanlarda düzenleme ve yenileştirmeler yapılmış, Meclis-i Meşveret oluşturulmuştu[27].

II. Mahmut döneminde, Anadolu'daki ayanların ve eyaletlerdeki paşaların keyfi hareketleri önlenmiş, merkezi hükümetin taşradaki nüfuzu artırılmıştı. Ayrıca devlet gelir ve giderlerinin denetim altına alınıp rüşvet ve adam kayırmanın önlenerek, atamalarda liyakata önem verilmesi gibi konularda tedbirler alınmıştı[28].

Eyaletlerde ise "Redif" askerî teşkilatları kurularak valilerin emrine verilmişti. Zamanla redifliklerin artması üzerine eyaletlerde bir kaç sancak birleştirilerek müşirlikler kurulmuştu. Muhtarlık teşkilatı da, halkın hükümetle olan ilişkilerini kolaylaştırmak amacıyla bu dönemde oluşturulmuştu[29].

Sultan Abdülmecit döneminde ilan edilen Gülhane Hatt-ı Hümayunu'yla, Osmanlı ülkesinde batılılaşma hareketleri sistemli olarak başlamış ve bu dönemde yapılan mülkî ve idarî teşkilatlardaki düzenlemelerle Fransa idarî teşkilatı örnek alınmıştı[30]. 1846-1847 Yılı Devlet Salnâmesi'nde, Osmanlı İmparatorluğu'nun 39 eyalete ve bunlara bağlı 76 sancağa ayrıldığı belirtilmektedir. Eyaletlerde görev yapan valiler, müşir ve vezir rütbesindeydiler. Bazı eyaletlerde ise "Mir-i Miran" rütbesinde mutasarrıflar görev yapmaktaydılar. Memleket, eyaletlere; eyaletler, sancaklara ve sancaklar da kazalara bölünmek suretiyle üç kademeli bir idarî bölünme esas olarak kabul edilmişti. Eyaletlerin yönetimi, valilere; sancakların ki kaymakamlara, kazaların ki ise müdürlere verilmişti. Müstakil sancakların idaresi ise mutasarrıfların elindeydi.

1858'de çıkarılan "Vülât- İzâm ve Mutasarrıfin-i Kirâm ile kaymakamların ve müdürlerin vezaifin-e şamil talimat", gerek idarî taksim, gerekse vali, mutasarrıf ve kaymakamların görev ile yetkilerini belirleme yönünden oldukça önemli hükümler taşımaktaydı. Bu talimata göre ülke: Eyalet, sancak, kaza, kariyelere (köylere) ayrılmıştı[31].

1867 yılında çıkartılan "Vilayetler Nizamnamesi"yle uygulamanın bütün ülke içinde başlaması kararlaştırılmıştı. Bu çerçeve içerisinde Karaman Eyaleti de lağvedilerek Konya Vilayeti oluşturulmuştu[32].

1870 yılında ilan edilen "İdare-i Umumiye-i Vilayet" kanunu, vilayetlerin idarî teşkilatlarında bazı değişiklikler yapmış ve nahiyeler kazaların bir alt birimi olarak yer almışlardı[33].

Ayrıca, bu nizamnameyle vali muavinliğinin, mülkî amir olarak vilayet idarelerinde oluşturulması kararlaştırılmıştı[34].

25 Tönük, *a.g.e.*, s.55.

26 Yusuf Akçura, *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri*, Ankara 1985, s.45 vd.

27 Tönük, *a.g.e.*, s.75.

28 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1977, C.VII, 2.b., s.72. Ayrıca bkz. Yavuz Abadan-Bahri Savcı, *Türkiye'de Anayasa Gelişmelerine Bir Bakış*, Ankara 1959, s.16-19.

29 Gümüşlü, *a.g.m.*, s. 86; Tercan, *a.g.m.*, s.26.

30 Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Çev. Metin Kıratlı), Ankara 1970, 2.b., s.392.

31 Sıddık Sami Onar, *İdare Hukuku*, İstanbul 1942, C.I, s.657.

32 Tönük, *a.g.e.*, s. 147.

33 İlber Ortaylı, *Tanzimat'tan Sonra Mahalli İdareler*, Ankara 1974, s.49; Demiröz, *a.g.m.*, s. 7.

34 Mehmet Tercan, "Vali Muavinliği Müessesesi", *T.İ.D.*, Ankara 1961, Yıl 32, Sayı: 276, s.54.

2. Vilayet İdare Taksimatı

1867'de ilan edilen Vilayetler Nizamnamesi ile kurulan Konya Vilayeti; Konya Sancağı, İçel Sancağı, Niğde Sancağı, Isparta Sancağı ve Teke Sancağı olmak üzere beş sancaktan oluşmaktaydı (Tablo I). Bu sancaklara bağlı kazalar ise şunlardı:

Konya Sancağı: Nefs-i Konya, Akşehir, Karaman, Ilgın, Seydişehir, Ereğli, Aşiret-i Rişvan Esbkeşen, Bozkır, Beğşa, Beyşehir, Hadim, Hayran, Yalvaç.

İçel Sancağı: Nefs-i Anamur, Sinanlu ve Sarıkavak ve Köserlerli Mut, Silifke ve Cebel ve Aşiretli, Polaçlı ve Aşiret-i Keşlü, Karataş ve Zeye Gülnar.

Niğde Sancağı: Nefs-i Niğde, Nevşehir, Kırşehir ve Yahyalı, Ürgüb, Aksaray.

Hamid Sancağı: Nefs-i Isparta (Hamit), Burdur, Uluborlu, Havzı Karaağaç ve Gölhisar ve Kemire, Tefenni ve Bayra ve Ağrosi, Eğridir.

Teke Sancağı: Nefsi Alaiye, Elmalu, Akseki, Kızılkaya[35].

Konya vilayetinin bu mülkî taksimatını verdikten sonra, araştırma yıllarımız arasındaki dönemi yani 1868-1904 yılları arasındaki vilayetin hududunu 1896 tarihli Konya Vilâyeti Sâlnâmesi'ne dayanarak belirtmek istiyoruz.

1899 yılı Sâlnâmesi'nde Konya Vilayeti'nin hududu konusunda şu malumat verilmiştir.

"Konya Vilayeti, Anadolu'nun en geniş vilayeti olup kuzey ve güneydoğu yönünden Ankara Vilayeti, kuzeybatı yönünden Hüdavendigar Vilayeti, batıdan Aydın Vilayeti, doğudan Adana Vilayeti ve bu vilayete bağlı İçel Sancağı ile Akdenizle çevrilidir. 33.39 kuzey enlemi ve 33.28 doğu boylamı arasında sınırlıdır"[36] (Harita 1).

Görüldüğü gibi, vilayetin hududu oldukça geniştir. Nitekim, Konya Vilayeti'nin yüz ölçümü o devirde 102.000 kilometrekare, nüfusu ise yaklaşık 1.880.000'dir.

Konya Vilayeti'nin 1867'deki bu idari taksimatını, 1868 tarihli Vilayet Sâlnâmesi de doğrulamaktadır. Ancak, bu taksimatın böyle devam etmeyerek, 1868-1904 yılları arasında pek çok değişikliklere uğradığını görüyoruz.

1870 yılında vilayetin idarî yapısında bazı değişiklikler olmuştu. Bu tarihten itibaren İçel Sancağı, vilayetin bünyesinden ayrılarak Adana Vilayetine dahil olmuş, Hamid sancağına bağlı Burdur kazası ise, sancak haline dönüştürülmüştü. Ayrıca Isparta sancağının isminin Hamid sancağı olarak değişikliğe uğradığını da bu tarihten sonraki sâlnâmelerden anlamaktayız[37]. Bu değişikliklerden sonra, vilayete bağlı sancak, kaza ve nahiyelerin dağılımı şöyleydi:

Görüldüğü gibi bu dönemde Konya vilayetinin 5 sancağı, 30 kazası ve 35 nahiyesi vardı[38].

Konya vilayetinin idarî taksimatında sonraki yıllarda da değişiklikler olmuştu. 1876 İdare-i Nevahi Nizâmnâmesi'yle yeni nahiyelerin kurulması kararlaştırılmış, mevcut nahiyelerin ise bağlılıkları değiştirilmişti.

1892'de Burdur sancağı, vilayet bünyesinden ayrılarak mülhak mutasarrıflık olmuş, bunu 1911'de Niğde ve Teke sancakları, 1918'de ise Hamid sancaklarının ayrılması takip etmişti. Bu ayrılmalarla 1918'de vilayetin sadece Konya (Merkez) sancağı kalmıştı. Konya Vilayeti, 5 Mayıs 1926 tarihinde yürürlüğe giren Vilayet idaresi Kanunu'yla Türkiye Cumhuriyeti'nin idarî taksimatındaki yerini almıştı[39]. 1928'de Konya Vilayetinin 14 kazası bulunmaktaydı[40].

---

35 Talat Mümtaz Yaman, *Osmanlı İmparatorluğu Mülkî İdaresi Hakkında Bir Kalem Tecrübesi*, İstanbul 1940, s.182; Tönük, *a.g.e.*, s.165.

36 Bkz. 1317 H. (1899 M.) tarihli *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi*, s.49.

37 Bkz. 1317 H. (1899 M.) tarihli *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi*, s.106-107; Tönük, *a.g.e.*, s.209; Yaman, *a.g.e.*, s.220.

38 Bkz. 1317 H. (1899 M.) tarihli *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi*, s.106-107.

39 Selahaddin Aslan Korkut, "Osmanlı İmparatorluğu'nda 1325-1909'dan 1334-1918 Arasında İdare Teşkilatı ve Amirleri Hakkında Bir İnceleme", *T.I.D.*, Ankara 1964, Yıl 35, Sayı: 290, s.18-19.

40 Dahiliye Vekaleti Nüfus Müdiriyet-i Umumiyesi, *Son Teşkilatı Mülkîye'de Köylerimizin Adları*, Ankara 1928, s.826 vd.

KONYA SANCAĞI

Kazaları	Kazalara Bağlı Nahiyeler
Konya (Merkez)	Saiteli, Sudirhemi, İnevi, Hatunsaray
Akşehir	Cihanbeyli, Toğanhisar
Karaman	Gaferyad, Alatağ
Ilgın	Argıthanı
Beyşehir	Kırili
Bozkır	Bilviran
Ereğli	Divle
Hadim	Nahiyesi yok
Karapınar	Nahiyesi yok
Koçhisar	Nahiyesi yok

TEKE SANCAĞI

Kazaları	Kazalara Bağlı Nahiyeler
Antalya	İstanos, Kızılkaya, Bucak, Miyelli, Beşkonak, Eğridir, Serik, Kardih
Alaiye	Döşenbe, Manavgat
Akseki	İbradi
Elmalu	Finike

HAMİD SANCAĞI

Kazaları	Kazalara Bağlı Nahiyeler
Hamidâbad	Keçiborlu
Yalvaç	Hoyran
Eğridir	Pavlu, Bazla
Karaağaç	Afşar
Uluborlu	Senirkent

BURDUR SANCAĞI

Kazaları	Kazalara Bağlı Nahiyeler (Harita 1)
Burdur	Kemer, Ağlasun
Tefenni	Kolhisar

NİĞDE SANCAĞI

Kazaları	Kazalara Bağlı Nahiyeler
Niğde	Yahyalı, Mislü, Fertek
Nevşehir	Nahiyesi yok
Bor	Nahiyesi yok
Aksaray	Nahiyesi yok
Hamidiye	Nahiyesi yok
Ürgüb	Nahiyesi yok
Arbasan	Nahiyesi yok

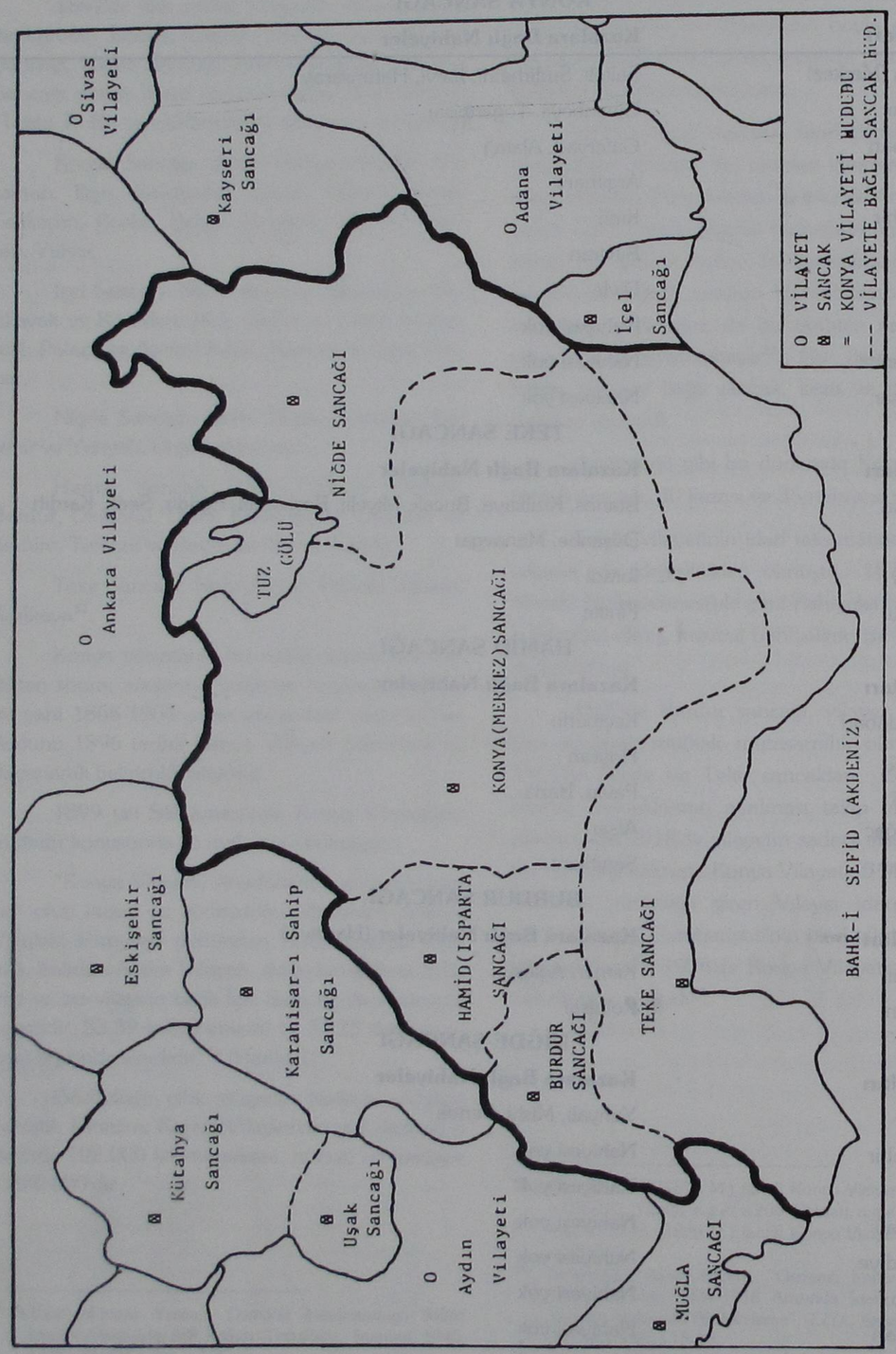

HARİTA 1 : 1864-1904 Yılları Arasında Konya Vilayeti ve Sancaklarının Hudutları.

3. Sancak İdarî Taksimatı

Konya Sancağı, 1867'de kurulan Konya Vilayeti'nin merkezi ve sancağı olup inceleme alanımızı oluşturan 1868-1904 yılları arasında bu özelliğini korumuştur.

1868-1904 yılları arasında Konya Sancağı'nın hududunu sâlnâmelerden çıkardığımız bilgilere göre verecek olursak: Akşehir kazasının Cihanbeyli ve Koçhisar gerçek dolayısıyla kuzeyden Ankara vilayetiyle, kuzey batıdan Hüdavendigar vilayetine bağlı Eskişehir Sancağıyla batıdan Akşehir kazası ve bu kazaya bağlı Toğanhisarı nahiyesi itibarıyla Karahisar-ı Sahip (Afyonkarahisarı) Sancağıyla, Seydişehir ve Beyşehir kazalarından dolayı güney batıdan Hamid Sancağı'yla Bozkır ve Hadim kazaları dolayısıyla güneyden Tekke Sancağı'yla, güneydoğudan Karaman ve Ereğli kazalarından dolayı İçel Sancağı'yla, Ereğli ve Karapınar kazalarından dolayı Niğde Sancağı'yla bitişik ve hem huduttur.

Konya Sancağı, vilayet içerisinde gerek nüfus ve gerekse toprak genişliği bakımından en büyük sancaktır. 1868 yılı salnamesinde sancağın nüfusu 137.464 kişi olarak verilmiştir. 1881-1882 ve 1892 nüfus sayımlarına göre de sancağın toplam nüfusu 349.659 kişidir.

Konya sancağı hakkındaki bu genel malumattan sonra, esas konumuz olan idarî yapıyı belirtmeye çalışacağız. Bunu yaparken idarî yapıyı kazalar, nahiyeler ve köyler olarak ele alıp inceleyeceğiz.

A. Kazalar

1868 yılı salnamesinde, Konya Sancağı'nın 11 kazasının bulunduğunu görmekteyiz. Bunlar:

"Konya Kazası (merkez kazası), Akşehir, Yalvaç, Karaman, Ilgın, Seydişehir, Ereğli, Aşiret-i Rişvan Esbkeşen, Bozkır, Hadim ve Beyşehir"idi[41].

Bu idarî taksimat 1868 yılına ait olup daha sonraki yıllarda idarî taksimatın değişmiş olduğunu görüyoruz. Bu değişmeler kazaların ya başka bir sancağa bağlandığı, ya da daha önce nahiye olanların kaza yapıldığı veya bunun tam tersi olarak kaza olanların nahiye yapılması şeklinde olmuştur.

Nitekim, 1868 yılı sâlnâmesinde Konya Sancağı'nın bir kazası olarak gözüken Yalvaç, daha sonraki yıllarda Hamid Sancağı'na bağlanmış ve sâlnâmelerde bu sancağın bir kazası olarak yer almıştır. Ayrıca, Ereğli kazasına bağlı bir nahiye olan Karapınar, 1882'den ve Aşiret-i Rişvan Esbkeşen kazasına bağlı Koçhisar Nahiyesi 1892'den itibaren sâlnâmelerde kaza olarak belirtilmiştir (Harita 2)[42].

1880-1881, 1882-1883, 1883-1884 ve 1884-1885 tarihli sâlnâmelerde, Konya Sancağı'nın kazaları şu şekilde belirtilmiştir: "Konya, Akşehir, Karapınar, Karaman, Ilgın, Seydişehir, Beyşehir, Ereğli, Esbkeşen, Bozkır ve Hadim."

1892 yılı sâlnâmesinde gözümüze çarpan tek değişiklik Esbkeşen kazasının yerine Koçhisar'ın kaza olarak belirtilmesidir.

Yukarıda belirttiğimiz değişikliklerden sonra, Konya Sancağı'nın bu idarî, yapısı; 1894, 1896, 1899 ve 1901 tarihli vilayet sâlnâmelerinde değişmeden verilmiştir. 1904 yılı Sâlnâmeden Konya Sancağının idarî yapısında bazı değişikliklerin yapıldığını anlamaktayız. Bu yıla ait sâlnâmede, Ermenek bir kaza olarak belirtilmiş, Hadim kazası, Karaman'a bağlı bir nahiye olarak verilmiş ve Karapınar kazası isim değişikliğine uğrayarak Sultaniye olarak belirtilmiştir. Bu değişikliklerden sonra Konya Sancağı'nın 11 kazasının bulunduğu 1904 yılına ait sâlnâmeden öğrenmekteyiz. Bu sâlnâmede yer alan sancağa bağlı kazalar şunlardı:

"Konya (merkez), Akşehir, Sultaniye, Karaman, Ilgın, Seydişehri, Ereğli, Koçhisar, Bozkır, Beyşehri ve Ermenek."

Konya Sancağı'ndaki bu değişiklikler için hazırladığımız tabloya bakabiliriz (Tablo II).

Konya Sancağı, 1918'de Konya (merkez), Saiteli, Akşehir, Beyşehir, Seydişehir, Ilgın, Bozkır, Karaman, Ereğli, Karapınar ve Koçhisar kazalarından oluşuyordu.

Türkiye Cumhuriyeti'nin idarî taksimatında Konya, bir vilayet haline getirilmişti. Konya Vilayetini oluşturan kazalar hemen hemen sancağı oluşturan kazalardı. 1928 yılında Konya (merkez), Akşehir, Ereğli, Ermenek, Ilgın, Beyşehir, Bozkır, Cihanbeyli, Çumra, Hadim, Sultaniye (Karapınar), Saiteli (Kadınhanı), Karaman ve Seydişehir kazaları vilayete bağlı olan kazalardı. Bu kazalara 1955'te Yunak, 1954'te Kulu, 1957'de Toğanhisarı ve 1959'da da Sarayönü dahil edilmişti.

---

41 1285 H. (1868 M.) tarihli *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi*, s.20 vd.

42 1300 H. (1882-1883 M.) tarihli *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi*, s.105-107; 1310 H. (1892 M.) tarihli *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi*, s.79-85.

HARİTA 2: 1868-1904 Yılları Arasında Konya Sancağı'nın Kazaları.

B. Nahiyeler

Konya Sancağı'nın idarî yapısında, kazaların alt idare birimi olarak nahiyeleri görmekteyiz. 1868-1904 yılları arasında Konya Sancağı'na bağlı nahiyelerin bağlılıkları ve sayıları sürekli değişikliklere uğramıştır (HARİTA 3).

1868 yılı Sâlnâmesi, Konya Sancağı'nın nahiye sayısını 16 olarak belirtmiştir. Bu nahiyelerin kazalara dağılımı şöyledir:

Kaza Adı	Bağlı Bulunan Nahiyeler
Konya (merkez)	Hatunsaray, Sahra, Sille
Akşehir	Turgut maa Cihanbeyli, Toğanhisarı
Karaman	Bilviran, Gaferyad
Ilgın	Saiteli, Argıthanı
Seydişehir	Guci maa Kuşaklı
Ereğli	Karapınar, Divle
Esbkeşen	Koçhisar
Beyşehir	Niksar, Kıreli
Hadim	Alatağ[43].

Yalvaç ve Bozkır kazalarının ise nahiyeleri bulunmuyordu.

1876 tarihli İdare-i Nevahi Nizâmnâmesi, Konya Sancağı nahiyelerinin idarî taksimatlarında değişiklikler yapmış, mevcut nahiyelerin yanında yeni nahiyelerin de kurulması kararlaştırılmıştı[44]. Nitekim, nizâmnâme gereğince Karapınar kazasında Sutmuş, Akşehir kazasında Turgut ve Beyşehir kazasında Beyşâr (Beyafşar) nahiyelerinin kurulması kararlaştırılmışsa da, sonraki yıllara ait sâlnâmelerde bu nahiyeler belirtilmemiştir. Bu da söz konusu nahiyelerin kuruluşlarının gerçekleşmediğini göstermektedir. Diğer taraftan Ilgın kazasına bağlı Seiteli nahiyesi, Konya, Hadim kazasına bağlı Alatağ nahiyesi, Karaman'a ve bu kazaya bağlı Bilviran nahiyesi ise Bozkır kazalarına dahil ettirilerek bağlılıkları değiştirilmişti. Bu değişikliklerden sonra Konya Sancağı'nın nahiye taksimatı aşağıdaki şekilde yapılmıştı:

Kaza Adı	Bağlı Bulunan Nahiyeler
Konya (Merkez)	Saiteli, Hatunsaray, Sudirhemi
Akşehir	Cihanbeyli, Toğanhisarı
Karaman	Gaferyad, Alatağ
Ereğli	Divle
Esbkeşen	Koçhisar
Bozkır	Bilviran
Beyşehir	Kıreli
Ilgın	Argıdhanı

Karapınar, Hadim ve Seydişehri kazalarının, nahiyeleri bulunmamaktaydı. Nahiyelerdeki değişiklikler, sonraki yıllarda da olmuştu. Nitekim, 1892 yılında İnevi nahiyesi kurularak Konya kazasına dahil edilmiş, 1904'te ise, Hadim kazası Karaman'a bağlı bir kaza olmuştu. Gene bu yıla ait sâlnâmede, Ereğli kazasında Divle nahiyesi yerine Osmaniye'nin belirtildiğini, Akşehir kazasına bağlı gözüken Toğanhisarı nahiyesinin ise hiç verilmediğini görmekteyiz[45]. Nahiye idarelerindeki değişikliklerin daha iyi anlaşılması için verdiğimiz tablo kolaylık sağlayacaktır (Tablo III).

Konya Sancağı'na bağlı nahiyelerin, yapılarının, merkezlerinin ve nahiye dairelerinin nereleri olduğunu belirtebilmemiz için 1876 İdare-i Nevahi nizâmnâmesi'nin ilgili hükümlerini vermemiz uygun olacaktır.

Bu nizamnameye göre, nahire iki ayrı yapıda kurulmuştur. Bunlar tek başına (münferiden) ve toplu bir halde (müctemian) kurulan nahiyelerdi. Tek başına kurulacak olan bir nahiyenin 200 ve daha fazla haneye sahip köyleri bünyesinde toplaması gerekiyordu. Toplu bir halde kurulacak nahiyenin ise 200 haneye varıncaya kadar bir kaç köye ya da mahalleye sahip olması gerekiyordu.

Nahiye dairesini oluşturacak köylerin, merkez kabul edilecek bölgeden üç saat mesafede bulunması gerekiyordu. Nahiye dairesi bir köyden ibaretse (yani nahiye merkezini tek köy oluşturuyorsa) o köyün adı ile anılacaktı. Birkaç köy ya da mahalleden meydana gelmişse, en büyüğü merkez kabul edilecek ve nahiyenin adı da merkez olan köyün adı olacaktı[46].

---

43 Bkz. 1285 H. (1868 M.) tarihli *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi*, s.30-45.

44 Tönük, *a.g.e.*, s.209.

45 1322 H. (1904 M.) tarihli *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi*, s.75-122.

46 Bu İdare-i Nevahi Niz. Maddeleri için Bkz. Tanük, *a.g.e.*, s.202-203.

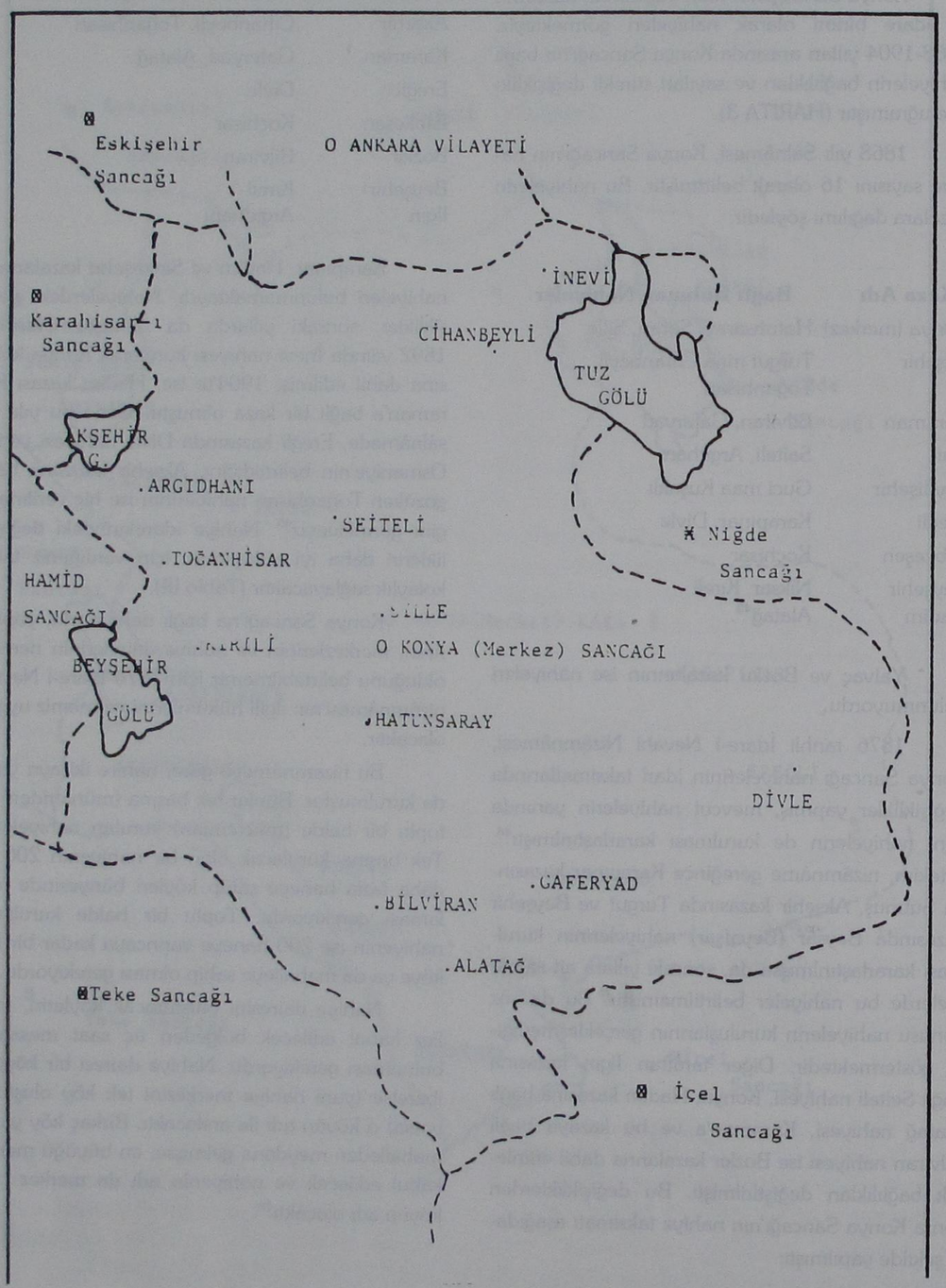

HARİTA 3: 1868-1904 Yılları Arasında Konya Sancağı'nın Nahiyeleri.

Nahiyelerin yapıları ve kurulmalarıyla ilgili bu kısa malumatı verdikten sonra, Konya Sancağı nahiyelerinin ne derece nizamnamelere uygun olarak yapılarını oluşturduklarını belirtmeye çalışalım.

Sâlnâmelerin incelenmesinden anlaşılacağı üzere, Bozkır kazasına bağlı Bilviran ile Akşehir kazasına bağlı Cihanbeyli nahiyelerinin merkezleri belirtilmemiştir. Bu da bize Bilviran ve Cihanbeyli nahiyelerinin, birden fazla köyün yukarıdaki özelliklere uygun olarak birleştirilip merkez dairesini oluşturduklarını göstermektedir[47].

1896 tarihli Konya Vilayeti Sâlnâmesi'nde köylerle ilgili olarak verilen listede, Bilviran nahiyesinin bazı köylerinin nahiyeye olan uzaklıklarının verilmesine rağmen, Alkiran, Alisa, Apa, Afşar, Ayvalıca ve Armudlu ile Cihanbeyli nahiyesine bağlı; Aşağı Ağzıaçık, Aşağı Piribeyli, Uzunbey, Ortakışla, Ala Hacılı, İmamoğlu, Odabaşı, İshakuşağı, Beşeşekli, Böğrüdelik, Çeltik ve Hacıosmanoğlu gibi köylerinin nahiyeye olan uzaklıklarının verilmemesi, bu yörelerin nahiye dairesini oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

Görüldüğü gibi, Konya Sancağı'na bağlı nahiyeler arasında tek başına tek başına ve toplu halde oluşturulmuş nahiyeler bulunmaktadır. Ilgın kazasına bağlı Argıdhanı nahiyesini tek başına, Bozkır kazasına Bilviran ve Akşehir kazasına bağlı Cihanbeyli nahiyelerini de toplu olarak kurulmuş nahiyelere örnek gösterebiliriz.

C. Köyler

Konya Sancağı idarî taksimatından en alt idarî birim köylerdi. Vilayet içerisinde en fazla köye sahip olan Konya Sancağı'nın 1868 yılı Sâlnâmesi'nde 712 köy ve mahalleye sahip olduğu belirtilmiştir. Bu mahalle ve köylerin kazalara dağılımı şöyledir:

Kazanın Adı	Köy ve Mahalle Sayısı
Konya (Merkez)	180
Akşehir	100
Yalvaç	47
Karaman	110
Ilgın	46
Seydişehir	53
Ereğli	83
Esbkeşen	56
Bozkır	59
Beyşehir	68
Hadim	56
Konya Sancağı Toplamı	**712**

47 1314 H. (1896 M.) tarihli *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi*, s.258 vd.

Konya Sancağı'nın kazalarında ve nahiyelerinde olduğu gibi köylerinin idarî taksimatında da, 1868-1904 yılları arasında bir kararlılık görülmemektedir.

Konya Vilayeti Sâlnâmeleri'nde 1894 ve 1896 yılları dışındakilerde köyler hakkında bir malumat verilmemiştir. Yukarıda belirttiğimiz sâlnâmede ise, mahallelerin ve köylerin nahiyelere ve kazalara göre sayıları ile nüfus durumları verilmiştir. Bazı yıllara ait sâlnâmelerde ise, kazalar hakkında verilen malumatların içinde, köyler sayı olarak belirtilmiştir. 1894 ve 1896 yılı sâlnâmelerinde, köylerin kaza ve nahiyelere göre isim listeleri verilmiş; bunların merkez nahiyeye, kazaya sancağa ve vilayete olan uzaklıkları belirtilmiştir. 1896 yılı Sâlnâmesi'ne göre Konya Sancağı'nın köy dağılımını bir tablo olarak düzenledik (Tablo IV).

Konya'ya 19. yüzyılın sonlarına doğru bir seyahat yapmış olan yabancı bir seyyah (Cuinet), Konya Sancağı'nın 11 kazasının, 10 nahiyesinin ve 707 köyünün olduğunu belirterek köylerin kazalara dağılımını gösteren bir tabloyu da eserinde vermiştir. biz bu tabloyu aynen burada vermek istiyoruz[48] (Tablo V).

1896 yılı Konya Vilayeti Sâlnâmesi'nde 747 olarak gözüken köy sayısı, aynı yıllar içerisinde Konya'ya gelmiş olan yabancı bir yazarın verdiği bilgilere göre 627'dir. Aynı yıllar içerisinde Konya Sancağı'nın köylerinde bu kadar farklılık olması verilen bilgilerden birinin yanlış olduğu kanaatini uyandırmaktadır. Bizce yanlış olanı Cuinet'in verdiği bilgi olsa gerekir. Gerçi Cuinet ekonomik coğrafyacı olarak Anadolu'nun pek çok yerlerini gezmiş ve gezdiği yerlerle ilgili anılarını ve gözlemlerini yayınlamış olduğu kitabında belirtmiş olsa bile, vilayet sâlnâmeleri o dönemin resmi devlet matbuatıdır. Bu nedenle, sâlnâmelerin vermiş olduğu istatistikler daha doğru olsa gerektir.

Ayrıca, incelediğimiz, 1868-1904 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün idarî taksimatında görülen değişiklikler hep sürekli olmakta ve taşrada etkisini fazlasıyla göstermekteydi. Konya Sancağı'ndaki köy sayısı değişikliklerini buna bağlamak daha doğru olacaktır.

Söz konusu tabloya göre, Konya Sancağı'nın 10 nahiyesi ve 707 köyünün bulunduğu anlaşılmaktadır. Yine aynı tablodan Konya Sancağı'nın toplam nüfusunun 324.000 kişi olduğunu görmekteyiz. Köylerle ilgili son olarak 1896 yılı sâlnâmesinde verilmiş köy isim listelerini vermek istiyoruz.

48 O.S. Uludağ, "Yarım Asır Önce Konya'nın Yabancı Bir Gözle Görünüşü", *Konya Dergisi*, Konya 1943, Sayı 61, s.8.

KONYA (MERKEZ KAZASI)

Kasaba	Karye	Nahiye	Kaza	Liva	Vilayet
Konya	Obruk	-	Konya	Konya	Konya
-	Zıvarık	-	"	"	"
-	Kisse	-	"	"	"
-	Meydan	-	"	"	"
-	İnlice	Sudirhemi	"	"	"
-	Ağrız	"	"	"	"
-	Ulu Muhsine	"	"	"	"
-	Sızma	"	"	"	"
-	Kızılviran	"	"	"	"
-	Karadiğin	"	"	"	"
-	Bilecik	Sille	"	"	"
-	Bulumya	"	"	"	"
-	Başara	"	"	"	"
-	Bulamaz	"	"	"	"
-	Boranya	"	"	"	"
-	Çamurluiğret	"	"	"	"
-	Kirlikent	"	"	"	"
-	Keçimuhsine	"	"	"	"
İnevi	-	İnevi	"	"	"
-	İnsuyu	"	"	"	"
-	Ağabeyli	"	"	"	"
-	Akviran	"	"	"	"
-	Büyük Beşkavak	"	"	"	"
-	Bulduk	"	"	"	"
-	Pusat	"	"	"	"
-	Cütkanlı	"	"	"	"
-	Celeb	"	"	"	"
-	Çemiş	"	"	"	"
-	Helekanlı	"	"	"	"
İnevi	Ümranlı	"	"	"	"
-	Kırkışla	"	"	"	"
-	Kozanlı	"	"	"	"
-	Kandil	"	"	"	"
-	Kuşca	"	"	"	"
-	Karabağı	"	"	"	"
-	Küçükbeşkavak	"	"	"	"
-	Köstekil	"	"	"	"
-	Kütükuşağı	"	"	"	"
-	Yapalı	"	"	"	"
-	Yeniceoba				
Hatunsaray	-	Hatunsaray	"	"	"
-	Akviran	"	"	"	"

-	Ökesli	"	"	"	"
-	Alan	"	"	"	"
-	Üçkilise	"	"	"	"
-	İbrizkuyu	"	"	"	"
-	İlyasbabatekke	"	"	"	"
-	Evalma	"	"	"	"
-	Evliya	"	"	"	"
-	Botsa	"	"	"	"
-	Çalmanda	"	"	"	"
-	Çomaklı	"	"	"	"
-	Çukurçimen	"	"	"	"
-	Çukurtekke	"	"	"	"
-	Detse	"	"	"	"
-	Seçme	"	"	"	"
-	Sadıklar	"	"	"	"
-	Tulasa	"	"	"	"
-	Karahüyük	"	"	"	"
-	Kavak	"	"	"	"
-	Gilisra	"	"	"	"
-	Girvat	"	"	"	"
-	May	"	"	"	"
Hatunsaray	Nüzumla	"	"	"	"
-	Sinekli	"	"	"	"
-	Ertuğrul	Saiteli	"	"	"
-	Atlantı	"	"	"	"
-	Sarayönü	"	"	"	"
-	Servinaz	"	"	"	"
-	Osmancık	"	"	"	"
-	Kolukısa	"	"	"	"
-	Günüz	"	"	"	"
-	Gözlü	"	"	"	"
-	Getil	"	"	"	"
-	Ladik	"	"	"	"
-	Mahmudiye	"	"	"	"
-	Mehdili	"	"	"	"
-	Mesudiye	"	"	"	"
-	Meccaya	"	"	"	"
-	Yığar	"	"	"	"
-	Yenicekaya	"	"	"	"

AKŞEHİR KAZASI

-	Ulupınar	-	Akşehir	"	"
Akşehir	-	-	"	"	"
-	Atsız	-	"	"	"
-	Absarı	-	"	"	"

-	Ertoğdu	-	"	"	"
-	Azarı	-	"	"	"
-	Ezcenidi	-	"	"	"
-	Eğrigöz	-	"	"	"
-	Engilli	-	"	"	"
-	İlyaslar	-	"	"	"
-	Ökes	-	"	"	"
-	Ortaca	-	"	"	"
-	Bermende	-	"	"	"
-	Bozloğan	-	"	"	"
-	Bisse	-	"	"	"
-	Tekke	-	"	"	"
-	Cedid	-	"	"	"
-	Çimendere	-	"	"	"
-	Çakırlar	-	"	"	"
-	Değirmen	-	"	"	"
-	Tipi	-	"	"	"
-	Reis	-	"	"	"
-	Saray	-	"	"	"
-	Silint	-	"	"	"
-	Sorkun	-	"	"	"
-	Tuzlukçu	-	"	"	"
-	Kozağaç	-	"	"	"
-	Karabulut	-	"	"	"
-	Koraşı	-	"	"	"
-	Karahüyük	-	"	"	"
-	Kocaş	-	"	"	"
-	Kürtköyü	-	"	"	"
-	Gürnes	-	"	"	"
-	Gedil	-	"	"	"
-	Maruf	-	"	"	"
-	Mevlütlu	-	"	"	"
-	Milyas	-	"	"	"
-	Monas	-	"	"	"
-	Nadir	-	"	"	"
-	Tekke	-	"	"	"
Toğanhisarı	-	Toğanhisarı	"	"	"
-	Çetme	"	"	"	"
-	Fınnlı	"	"	"	"
-	Karaağa	"	"	"	"
-	Kemer	"	"	"	"
-	Yahsiyan	"	"	"	"
-	Aşağıağzıaçık	Cihanbeyli	"	"	"
-	Aşağıpiribeyli	"	"	"	"

-	Uzunbey	"	"	"	"
-	Ortakışla	"	"	"	"
-	Alahacılı	"	"	"	"
-	İmamoğlu	"	"	"	"
-	Odabaşı	"	"	"	"
-	İshakuşağı	"	"	"	"
-	Beşışıklı	"	"	"	"
-	Böğrüdelik	"	"	"	"
-	Çeltik	"	"	"	"
-	Hacıosmanoğlu	"	"	"	"
-	Hacımusa	"	"	"	"
-	Hacıömeroğlu	"	"	"	"
-	Hacıfakılı	"	"	"	"
-	Hursunlu	"	"	"	"
-	Renkoğlu	"	"	"	"
-	Saray	"	"	"	"
-	Sinanlı	"	"	"	"
-	Sülüklü	"	"	"	"
-	Sarıkaya	"	"	"	"
-	Turgut	"	"	"	"
-	Tağlık	"	"	"	"
-	Torunlar	"	"	"	"
-	Aliçomak	"	"	"	"
-	Kaldırım	"	"	"	"
-	Hatırlı	"	"	"	"
-	Kasımoğlu	"	"	"	"
-	Kurtuşağı	"	"	"	"
-	Konarı	"	"	"	"
-	Kundullu	"	"	"	"
-	Kuzviran	"	"	"	"
-	Köseler	"	"	"	"
-	Kelhasan	"	"	"	"
-	Küçükhasan	"	"	"	"
-	Gavuruşağı	"	"	"	"
-	Viran	"	"	"	"
-	Yukarıağzıaçık	"	"	"	"
-	Yunak	"	"	"	"
-	Yüzükbaşı				

BEYŞEHİR KAZASI

	Beyşehir	-	Beyşehir	"	"
Beyşehir	Uskurlas	"	"	"	"
-	Aşağıhama	"	"	"	"
-	Eğlikler	"	"	"	"
-	Avdancık	"	"	"	"
-	Akburun	-	"	"	"

-	Eman	-	"	"	"
-	Bademli	-	"	"	"
-	Beyafşar	-	"	"	"
-	-	-	"	"	"
-	Bektemir	-	"	"	"
-	Bayat	-	"	"	"
-	Bayındır	-	"	"	"
-	Balamış	-	"	"	"
-	Candar	-	"	"	"
-	Çiçekler	-	"	"	"
-	Çivril	-	"	"	"
-	Çonya	-	"	"	"
-	Çukurağıl	-	"	"	"
-	Çiftlik	-	"	"	"
-	Huğlu	-	"	"	"
-	Hoyran	-	"	"	"
-	Hüseyinler	-	"	"	"
-	Hasanşeyh	-	"	"	"
-	Şamlar	-	"	"	"
-	Toğana	-	"	"	"
-	Doğancık	-	"	"	"
-	Araram	-	"	"	"
-	Aysı	-	"	"	"
-	Fasıllar	-	"	"	"
-	Kıstıfan	-	"	"	"
-	Kıreli	-	"	"	"
-	Kırklı	-	"	"	"
-	Karahisar	-	"	"	"
-	Kırkova	-	"	"	"
-	Karadiken	-	"	"	"
-	Kurdılar	-	"	"	"
-	Gönen	-	"	"	"
-	Küçükafşar	-	"	"	"
-	Göçü	-	"	"	"
-	Yükran	-	"	"	"
-	Meyilgözü	-	"	"	"
-	Manastır	-	"	"	"
-	Eylemiş	Kıreli	"	"	"
-	Ebulvefa	"	"	"	"
-	Burunsuz	"	"	"	"
-	Budak	"	"	"	"
-	Balkanda	"	"	"	"
-	Çukurkent	"	"	"	"
-	Çavuş	"	"	"	"

-	Hordu	"	"	"	"
-	Selki	"	"	"	"
-	Sevirdik	"	"	"	"
-	Tolca	"	"	"	"
-	Fale	"	"	"	"
Kıreli	-	-	"	"	"
-	Kaya	"	"	"	"
-	Kıyakdede	"	"	"	"
-	Kazık	"	"	"	"
-	Geçi	"	"	"	"
-	Köşk	"	"	"	"
-	Göçeri	"	"	"	"
-	Görünmez	"	"	"	"
-	Hüyük	"	"	"	"
-	Yenice	"	"	"	"
-	Yaylasun	"	"	"	"
-	Yukarıhuma	"	"	"	"
-	Yatağan	"	"	"	"
-	Yunuslar	"	"	"	"

SEYDİŞEHİR KAZASI

-	Seydişehir	-	"	"	"
-	Evreği	-	"	"	"
-	Akçalar	-	"	"	"
-	Ata	-	"	"	"
-	Elmasut	-	"	"	"
-	İncesu	-	"	"	"
-	Aşağıkaraviran	-	"	"	"
-	Ortakaraviran	-	"	"	"
-	Ufacık	-	"	"	"
-	Oğlakçı	-	"	"	"
-	Boyalı	-	"	"	"
-	Bağra	-	"	"	"
-	Başkaraviran	-	"	"	"
-	Bayındır	-	"	"	"
-	Bükçe	-	"	"	"
-	Çat	-	"	"	"
-	Dere	-	"	"	"
-	Dikilitaş	-	"	"	"
-	Rumdüğün	-	"	"	"
-	Saraycık	-	"	"	"
-	Süberde	-	"	"	"
-	Salur	-	"	"	"
-	Susuz	-	"	"	"
-	Taraşçı	-	"	"	"
-	Taşağıl	-			

-	Tol	-	"	"	"
-	Kavak	-	"	"	"
-	Kıvrak	-	"	"	"
-	Karacaviran	-	"	"	"
-	Kozlu	-	"	"	"
-	Kızılca	-	"	"	"
-	Gökhüyük	-	"	"	"
-	Gevrekli	-	"	"	"
-	Kesecik	-	"	"	"
-	Manastır	-	"	"	"
-	Mahremkolu	-	"	"	"
-	Yenice	-	"	"	"
-	Göynem	-	"	"	"
-	Kuran	-	"	"	"

KARAMAN KAZASI

-	Afgan	-	Karaman	"	"
-	Özdemir	-	"	"	"
-	Alamas	-	"	"	"
-	İlisıra	-	"	"	"
-	Eminler	-	"	"	"
-	Akçaşehir	-	"	"	"
-	İbrala	-	"	"	"
-	Beydili	-	"	"	"
-	Balama	-	"	"	"
-	Burhan	-	"	"	"
-	Bucakkışla	-	"	"	"
-	Boztandak	-	"	"	"
-	Canasan	-	"	"	"
-	Çatak	-	"	"	"
-	Çukurbağ	-	"	"	"
-	Çakallar	-	"	"	"
-	Hamidiye	-	"	"	"
-	Dinek	-	"	"	"
-	Değle	-	"	"	"
-	Zengen	-	"	"	"
-	Ziveste	-	"	"	"
-	Seyidhasan	-	"	"	"
-	Toğa	-	"	"	"
-	Tol	-	"	"	"
-	Toğal	-	"	"	"
-	Aşran	-	"	"	"
-	Farende	-	"	"	"
-	Faydarıh	-	"	"	"
-	Kızıllar	-	"	"	"

-	Kızıllarağını	-	"	"	"
-	Kızık	-	"	"	"
-	Kılbasan	-	"	"	"
-	Kozlubuçak	-	"	"	"
-	Gökçe	-	"	"	"
-	Gövez	-	"	"	"
-	Gödet	-	"	"	"
-	Gödetağını	-	"	"	"
-	Güdümen	-	"	"	"
-	Gümrah	-	"	"	"
-	Göçer	-	"	"	"
-	Lâle	-	"	"	"
-	Anarçalı	-	"	"	"
-	Mezarlıklar	-	"	"	"
-	Yılangözü	-	"	"	"
-	-	Alatağ	"	"	"
-	Aşağıkızılca	"	"	"	"
-	Aşağıesenler	"	"	"	"
-	Akçaalan	"	"	"	"
-	Ada	"	"	"	"
-	Aşağıakın	"	"	"	"
-	Ömürler	"	"	"	"
-	Ağaççı	"	"	"	"
-	Bademli	"	"	"	"
-	Bostanözü	"	"	"	"
-	Bayır	"	"	"	"
-	Çuna	"	"	"	"
-	Habiller	"	"	"	"
-	Dülgerler	"	"	"	"
-	Selâhattin	"	"	"	"
-	Sarıhacı	"	"	"	"
-	Umurlar	"	"	"	"
-	Gaziler	"	"	"	"
-	Kızılalan	"	"	"	"
-	Kile	"	"	"	"
-	Kılavuzlar	"	"	"	"
-	Göni	"	"	"	"
-	Kahtama	"	"	"	"
-	Külle	"	"	"	"
-	Göynükkışla	"	"	"	"
-	Göker	"	"	"	"
-	Güplice	"	"	"	"
-	Yukarıeşenler	"	"	"	"
-	Yukarıakın	"	"	"	"

-	Yukarıkanlıca	"	"	"	"
-	Yılmaz	"	"	"	"
Gaferyad	-	Gaferyad	"	"	"
-	Pınarbaşı	"	"	"	"
-	Süleymanhacıeli	"	"	"	"
-	Şeyhler	"	"	"	"
-	Kızılkaya	"	"	"	"
-	Kurd	"	"	"	"
-	Manyan	"	"	"	"
-	Mesdat	"	"	"	"
-	Mandasun	"	"	"	"

EREĞLİ KAZASI

-	İvriz	-	Ereğli	"	"
-	Adalı	-	"	"	"
-	Akhüyük	-	"	"	"
-	Adabağ	-	"	"	"
-	Alhan	-	"	"	"
-	Aşıklar	-	"	"	"
-	İkizler	-	"	"	"
-	Eskihisar	-	"	"	"
-	Belceağaç	-	"	"	"
-	Beyköy	-	"	"	"
-	Buma	-	"	"	"
-	Bulgurluk	-	"	"	"
-	Budak	-	"	"	"
-	Çakıllar	-	"	"	"
-	Çobanaşağı	-	"	"	"
-	Çobanyukarı	-	"	"	"
-	Çiller	-	"	"	"
-	Hacımemiş	-	"	"	"
-	Hacıosman	-	"	"	"
-	Hülüsler	-	"	"	"
-	Dedekebir	-	"	"	"
-	Delimahmutlu	-	"	"	"
-	Delizengen	-	"	"	"
-	Rumkuş	-	"	"	"
-	Sınandı	-	"	"	"
-	Selvili	-	"	"	"
-	Seydifakılı	-	"	"	"
-	Şeyhömer	-	"	"	"
-	Sarıca	-	"	"	"
-	Zanapa	-	"	"	"
-	Durlaz	-	"	"	"
-	Tont	-	"	"	"

-	Tatlıkuyu	-	"	"	"
-	Osmanköseli	-	"	"	"
-	Aziziye	-	"	"	"
-	Gaybi	-	"	"	"
-	Kaleimindos	-	"	"	"
-	Karayusuflu	-	"	"	"
-	Kuskuncuk	-	"	"	"
-	Kızılca	-	"	"	"
-	Kargacık	-	"	"	"
-	Kızılgedik	-	"	"	"
-	Kaçan	-	"	"	"
-	Karaviran	-	"	"	"
-	Körlü	-	"	"	"
-	Kösere	-	"	"	"
-	Kevgebe	-	"	"	"
-	Gölviran	-	"	"	"
-	Lütfihamidiye	-	"	"	"
-	Necnek	-	"	"	"
-	Yazlık	-	"	"	"
-	Yeniköy	-	"	"	"
-	Yassıkaya	-	"	"	"
-	Anbar	Divle	"	"	"
-	Berendi	-	"	"	"
-	Çat	-	"	"	"
-	Kale	-	"	"	"
-	Karaağaç	-	"	"	"
-	Kavuklar	-	"	"	"
-	Kırlanisafir	-	"	"	"
-	Kırlanisefir	-	"	"	"
-	Kıraman	-	"	"	"

KOÇHİSAR KAZASI

-	İlyaslı	-	Koçhisar	"	"
-	Akarca	-	"	"	"
-	Odunboğazı	-	"	"	"
-	Eğribasan	-	"	"	"
-	Akın	-	"	"	"
-	Aktaş	-	"	"	"
-	İnebeyli	-	"	"	"
-	İbrahimbeyli	-	"	"	"
-	Uzungilik	-	"	"	"
-	Elay	-	"	"	"
-	Oymaağaç	-	"	"	"
-	Altan	-	"	"	"
-	Afşar	-			

-	Ahurlu	-	"	"	"
-	Boğaz	-	"	"	"
-	Büyükkışla	-	"	"	"
-	Bilkanlı	-	"	"	"
-	Palazoba	-	"	"	"
-	Parlasan	-	"	"	"
-	Bağoba	-	"	"	"
-	Baltarlı	-	"	"	"
-	Panlı	-	"	"	"
-	Cidkanlı	-	"	"	"
-	Cebirli	-	"	"	"
-	Çiğil	-	"	"	"
-	Çavlak	-	"	"	"
-	Çikinağıl	-	"	"	"
-	Çavlılar	-	"	"	"
-	Çerkesuşağı	-	"	"	"
-	Çatçat	-	"	"	"
-	Çağınlık	-	"	"	"
-	Çatalçeşme	-	"	"	"
-	Hatalkuyu	-	"	"	"
-	Hacıbektaşlı	-	"	"	"
-	Hamzalı	-	"	"	"
-	Haydarlı	-	"	"	"
-	Hacımahmutuşağı	-	"	"	"
-	Hocabeyli	-	"	"	"
-	Hacıismailli	-	"	"	"
-	Hüsrev	-	"	"	"
-	Deverenk	-	"	"	"
-	Deliler	-	"	"	"
-	Dehan	-	"	"	"
-	Seymenli	-	"	"	"
-	Sipahiler	-	"	"	"
-	Seyidhüyüğü	-	"	"	"
-	Şeker	-	"	"	"
-	Şeyhkuyulu	-	"	"	"
-	Şeyhli	-	"	"	"
-	Şanlıhanı	-	"	"	"
-	Şabanlıyeri	-	"	"	"
-	Sarıyahşi	-	"	"	"
-	Sadıklı	-	"	"	"
-	Solak	-	"	"	"
-	Totuş	-	"	"	"
-	Torunoba	-	"	"	"
-	Abdilgediği	-	"	"	"

-	Abdiuşağı	-	"	"	"
-	Abalı	-	"	"	"
-	Fadıllı	-	"	"	"
-	Kulu	-	"	"	"
-	Kadıncık	-	"	"	"
-	Karabük	-	"	"	"
-	Koçarlı	-	"	"	"
-	Karamollauşağı	-	"	"	"
-	Kadıoba	-	"	"	"
-	Karadeli	-	"	"	"
-	Kanlıkışla	-	"	"	"
-	Kanlıca	-	"	"	"
-	Kaşıçalık	-	"	"	"
-	Kırımini	-	"	"	"
-	Kurtini	-	"	"	"
-	Kurta	-	"	"	"
-	Kederli	-	"	"	"
-	Göllü	-	"	"	"
-	Kübank	-	"	"	"
-	Gökler	-	"	"	"
-	Madire	-	"	"	"
-	Musular	-	"	"	"
-	Mihlisobası	-	"	"	"
-	Sarıhasanlı	-	"	"	"
-	Sarıağıl	-	"	"	"
-	Sumkurlu	-	"	"	"
-	Sofular	-	"	"	"
-	Tamlacık	-	"	"	"
-	Mustafacık	-	"	"	"
-	Mezgit	-	"	"	"
-	Mamalı	-	"	"	"
-	Vayvay	-	"	"	"
-	Yanıçayır	-	"	"	"
-	Yusufuşağı	-	"	"	"
-	Yaylak	-	"	"	"
-	Yağmurhüyüğü	-	"	"	"
-	Yenice	-	"	"	"

BOZKIR KAZASI

		Bozkır			"
-	Akçapınar	-	Bozkır	Konya	Konya
-	Ahırlı	-	"	"	"
-	Akkise	-	"	"	"
-	Arvane	-	"	"	"
-	Erdoğan	-	"	"	"
-	Aslantaş	-			

-	Avdan	-	"	"	"
-	Aydınkışla	-	"	"	"
-	Aycılar	-	"	"	"
-	Ulupınar	-	"	"	"
-	Özikebir	-	"	"	"
-	Özisağır	-	"	"	"
-	Balıklava	-	"	"	"
-	Bademli	-	"	"	"
-	Bozdam	-	"	"	"
-	Papuççular	-	"	"	"
-	Baybogan	-	"	"	"
-	Belkuyu	-	"	"	"
-	Bekele	-	"	"	"
-	Pınarcık	-	"	"	"
-	Tepearası	-	"	"	"
-	Tepelice	-	"	"	"
-	Çiftlik	-	"	"	"
-	Çan	-	"	"	"
-	Hacıyunuslar	-	"	"	"
-	Hisarlık	-	"	"	"
-	Hilaslar	-	"	"	"
-	Hoca	-	"	"	"
-	Dere	-	"	"	"
-	Dedemli	-	"	"	"
-	Saray	-	"	"	"
-	Söğüt	-	"	"	"
-	Sandı	-	"	"	"
-	Sopran	-	"	"	"
Siristat	-	-	"	"	"
-	Sorkun	-	"	"	"
-	Soğucak	-	"	"	"
-	Sazlı	-	"	"	"
-	Tolhanlar	-	"	"	"
-	Aliçerli	-	"	"	"
-	Fart	-	"	"	"
-	Fakihler	-	"	"	"
-	Karacakuyu	-	"	"	"
-	Kayacık	-	"	"	"
-	Kuruçay	-	"	"	"
-	Karacaardıç	-	"	"	"
-	Karacahisar	-	"	"	"
-	Kozağaç	-	"	"	"
-	Kayapınar	-	"	"	"
-	Karabayır	-	"	"	"

-	Kovanlık	-	"	"	"
-	Karabacı	-	"	"	"
-	Kuşca	-	"	"	"
-	Gündüğün	-	"	"	"
-	Kiraz	-	"	"	"
-	Gezveli	-	"	"	"
-	Meyre	-	"	"	"
-	Mürüvvetli	-	"	"	"
-	Yalnızca	-	"	"	"
-	Yazdamı		"	"	"
-	Alissa	Bilviran	"	"	"
-	Apa	"	"	"	"
-	Apasaraycık	"	"	"	"
-	Afşar	"	"	"	"
-	Ayvalıca	"	"	"	"
-	Armutlu	"	"	"	"
-	Ağras	"	"	"	"
-	Elmasun	"	"	"	"
-	Armusun	"	"	"	"
-	Ayvalıcakildere	"	"	"	"
-	Berdos	"	"	"	"
-	Bolad	"	"	"	"
-	Boyalı	"	"	"	"
-	Tahtalı	"	"	"	"
-	Çiçek	"	"	"	"
-	Çukurkavak	"	"	"	"
-	Hamzalar	"	"	"	"
-	Dinek	"	"	"	"
-	Durayda	"	"	"	"
-	Sarıoğlan	"	"	"	"
-	Dorla	"	"	"	"
-	Taşbaşı	"	"	"	"
-	Ayaz	"	"	"	"
-	Işıklar	"	"	"	"
-	Karasınır	"	"	"	"
-	Kınık	"	"	"	"
-	Kuzviran	"	"	"	"
-	Kızılöz	"	"	"	"
-	Kayaağzı	"	"	"	"
-	Kızılçakır	"	"	"	"
-	Kurukavak	"	"	"	"
-	Koçaş	"	"	"	"
-	Gederet	"	"	"	"
-	Mehmetali	"	"	"	"
-	Yeniköy	"	"	"	"
-	Yebegi				

ILGIN KAZASI

-	İhsaniye	-	Ilgın	"	"
-	Ayaslar	-	"	"	"
-	Eldeş	-	"	"	"
-	Ağalar	-	"	"	"
-	Burhaniye	-	"	"	"
-	Balbeki	-	"	"	"
-	Balyas	-	"	"	"
-	Beyri	-	"	"	"
-	Belekler	-	"	"	"
-	Barakmuslu	-	"	"	"
-	Bulcuk	-	"	"	"
-	Balasun	-	"	"	"
-	Tekmiye	-	"	"	"
-	Tekeler	-	"	"	"
-	Çakılulvi	-	"	"	"
-	Çakılsefi	-	"	"	"
-	Çömlekçi	-	"	"	"
-	Çavuşcu	-	"	"	"
-	Çatak	-	"	"	"
-	Hamidiye	-	"	"	"
-	Haremi	-	"	"	"
-	Dere	-	"	"	"
-	Düğer	-	"	"	"
-	Deli	-	"	"	"
-	Delihasantolı	-	"	"	"
-	Rüus	-	"	"	"
-	Şühüt	-	"	"	"
-	Sadıkköyü	-	"	"	"
-	Taşdiken	-	"	"	"
-	Orhaniye	-	"	"	"
-	Avdan	-	"	"	"
-	Karaköy	-	"	"	"
-	Kale	-	"	"	"
-	Geçit	-	"	"	"
-	Kembos	-	"	"	"
-	Güneypınar	-	"	"	"
-	Köstere	-	"	"	"
-	Misafirli	-	"	"	"
-	Mahmuthisar	-	"	"	"
-	Nurşeyh	-	"	"	"
-	Yorazlar	-	"	"	"
-	Yenice	-	"	"	"
-	-	Argıdhanı	"	"	"

KARAPINAR KAZASI

-	Öbektaş	-	Karapınar	"	"
-	İncesu	-	"	"	"
-	Arinsu	-	"	"	"
-	Armudlu	-	"	"	"
-	Akviran	-	"	"	"
-	Eşmekebir	-	"	"	"
-	Üçhüyük	-	"	"	"

-	İslik	-	"	"	"
-	Eğlemez	-	"	"	"
-	Uzunkuyu	-	"	"	"
-	Beğdili	-	"	"	"
-	Beyviran	-	"	"	"
-	Burunoba	-	"	"	"
-	Cumalı	-	"	"	"
-	Çitliviran	-	"	"	"
-	Çiğil	-	"	"	"
-	Hasanoba	-	"	"	"
-	Sırçalı	-	"	"	"
-	Sürgenç	-	"	"	"
-	Salur	-	"	"	"
-	Sudirve	-	"	"	"
-	Taşağıl	-	"	"	"
-	Kayalı	-	"	"	"
-	Kutviran	-	"	"	"
-	Kayacık	-	"	"	"
-	Karahüyük	-	"	"	"
-	Karaviran	-	"	"	"
-	Kamri	-	"	"	"
-	Karakışla	-	"	"	"
-	Kıcan	-	"	"	"
-	Kesmoz	-	"	"	"
-	Yenikuyu	-	"	"	"
-	Yılanlı	-	"	"	"

HADİM KAZASI

-	İnte	-	Hadim	"	"
-	Aşağıhadim	-	"	"	"
-	Aladağ	-	"	"	"
-	Afşar	-	"	"	"
-	Aşağımemek	-	"	"	"
-	Oduncu	-	"	"	"
-	Pirlerkondu	-	"	"	"
-	Bolay	-	"	"	"
-	Büyükılıcapınar	-	"	"	"
-	Çetmi	-	"	"	"
-	Sazak	-	"	"	"
-	Samıç	-	"	"	"
-	Kalınağıl	-	"	"	"
-	Konkul	-	"	"	"
-	Kaplanlı	-	"	"	"
-	Keçimoz	-	"	"	"
-	Küçükılıca	-	"	"	"
-	Yukarımemek	-			

TABLO I
KONYA VİLAYETİ'NN İDARİ YAPISI
(SANCAK İTİBARIYLA)

1284 H. (1867 M.)	1285 H. (1868 M.)	1287 H. (1870 M.)	1293 H. (1876. M.)	1310 H. (1876 H.)	1327 H. (1911 M.)	1334 H. (1914 M.)
Konya Sancağı	Konya Sancağı	Konya Sancağı	Konya Sancağı	Konya Sancağı	Konya Sancağı	Konya Sancağı
İçel Sancağı	İçel Sancağı	Burdur Sancağı	Burdur Sancağı	Niğde Sancağı	Hamid Sancağı	
Niğde Sancağı	Niğde Sancağı	Niğde Sancağı	Niğde Sancağı	Hamid Sancağı		
Hamid Sancağı	Hamid Sancağı	Hamid Sancağı	Hamid Sancağı	Teke Sancağı		
Teke Sancağı	Teke Sancağı	Teke Sancağı				

TABLO II
KONYA SANCAĞI'NIN İDARİ YAPISI
(KAZALAR İTİBARIYLA)

1285 H. (1868 M.)	1293 H. (1876 M.)	1298 H. (1880-1881 M.)	1302 H. (1884-1885 M.)	1310 H. (1892 M.)	1317 H. (1899 M.)	1322 H. (1904 M.)
Konya (Merkez)	Konya (Merkez)	Konya (Merkez)	Konya (Merkez)	Konya (Merkez)	Konya (Merkez)	Konya (Merkez)
Akşehir	Akşehir	Akşehir	Akşehir	Akşehir	Akşehir	Akşehir
Yalvaç	Karapınar	Karapınar	Karapınar	Karapınar	Karapınar	Sultaniyet
Karaman	Karaman	Karaman	Karaman	Karaman	Karaman	Karaman
Ilgın	Ilgın	Ilgın	Ilgın	Ilgın	Ilgın	Ilgın
Seydişehir	Seydişehir	Seydişehir	Seydişehir	Seydişehir	Seydişehir	Seydişehir
Ereğli	Ereğli	Ereğli	Ereğli	Ereğli	Ereğli	Ereğli
Esbkeşen	Esbkeşen	Esbkeşen	Esbkeşen	Esbkeşen	Esbkeşen	Esbkeşen
Bozkır	Bozkır	Bozkır	Bozkır	Bozkır	Bozkır	Bozkır
Beyşehir	Beyşehir	Beyşehir	Beyşehir	Beyşehir	Beyşehir	Beyşehir
Hadim	Hadim	Hadim	Hadim	Hadim	Hadim	Hadim

TABLO III
KONYA SANCAĞI'NIN İDARİ YAPISI
(NAHİYELER İTİBARIYLA)
SALNAMELER

KAZALAR	1285 H. (1868 M.)	1293 H. (1876 M.)	1298 H. (1880 M.)	1310 H. (1892 M.)	1317 H. (1899 M.)	1322 H. (1904 M.)
Konya Merkez	Maa Hatunsaray Sahra ile Sille	Seiteli, Sudirhemi, Hatunsaray	Seiteli, Sudirhemi, Hatunsaray	Seiteli, Sudirhemi, Hatunsaray, İnevi	Seiteli, Sudirhemi, Hatunsaray, İnevi	Seiteli, Sudirhemi, Hatunsaray, İnevi
Akşehir	Turgut Maa Cihanbeyli, Toganhisarı	Cihanbeyli	Cihanbeyli	Cihanbeyli	Cihanbeyli	Cihanbeyli
Karaman	Gaferyad, Bilviran	Gaferyad, Alatağ	Gaferyad, Alatağ	Gaferyad, Alatağ	Gaferyad, Alatağ	Gaferyad, Alatağ
Beyşehir	Kırili, Niksar	Kırili	Kırili	Kırili	Kırili	Kırili
Ereğli	Karapınar, Divle	Divle	Divle	Divle	Divle	Divle
Seydişehir	Guci Maa Kuşaklı	-	-	-	-	-
Bozkır	-	Bilviran	Bilviran	Bilviran	Bilviran	Bilviran
Esbkeşen	Koçhisar	Koçhisar	Koçhisar	Koçhisar (Kaza oldu)		
Hadim	-	-	-	-	-	Nahiye olmuş-tur
Ilgın	Seiteli	Argıdhanı	Argıdhanı	Argıdhanı	Argıdhanı	Argıdhanı
Karapınar	(Sultaniye)	-	-	-	-	-
Koçhisar	-	-	-	-	-	-

TABLO IV
KONYA SANCAĞI'NIN KÖY DAĞILIMI
(1314 H. - 1896 M. yılı Sâlnâmesi İtibarıyla)

Kaza Adı	Nahiye Sayısı	Köy Sayısı
Konya (Merkez)	4	112
Akşehir	2	84
Ilgın	1	42
Beyşehir	1	66
Seydişehir	-	43
Bozkır	1	95
Hadim	1	18
Ereğli	1	63
Karaman	2	83
Esbkeşen	-	106
Karapınar	-	34
SANCAK TOPLAMI	13	747

TABLO V

KONYA SANCAĞI'NA BAĞLI KÖY SAYISI VE SAKİNLERİ

(NAHİYE VE KAZALARA GÖRE)

Kazalar	Nahiyeler	Köy Sayısı	Sakinler
Konya (merkez)	Sudirhemi, İnevi, Hatunsaray, Saiteli	86	61.028
Ilgın	-	43	23.145
Beyşehir	Kırli	76	39.911
Seydişehir	-	43	260.813
Akşehir	Toğanhisarı, Cihanbeyli	90	39.811
Bozkır	-	91	32.817
Karaman	Alatağ, Gaferyad	84	21.417
Hadim	-	18	11.143
Ereğli	Divle	62	22.155
Karapınar	-	34	25.927
Koçhisar	-	80	19.825

MİLLİ MÜCADELE'DE KONYA'NIN ÖNEMİ

Yrd.Doç.Dr. Ahmet AVANAS*

Bilindiği gibi Milli Mücadele tarihimiz, Türk Milleti'nin vatanını işgal eden düşmanlara karşı bütün unsurları ile birlikte verdiği bir savaştır. Bu savaşta Anadolu'nun bütün vilâyetleri kendi imkanları ölçüsünde ve birbirleri ile yarış edercesine yer almış ve hizmet etmiştir. İşte bu hizmet yarışında, Konya vilâyeti de aşağıda biraz temas edeceğimiz sebepler yüzünden kısa da olsa bir kesintiye uğramasına rağmen, Milli Mücadele'nin devamı boyunca önde gelen vilâyetlerimiz arasında yer alır.

Milli Mücadele'de Konya'nın önemini anlamak için bu sırada şehrin hem İtilaf Devletleri açısından, hem de Kuva-yı Milliye açısından haiz olduğu stratejik, askeri ve ekonomik durumuna göz atmak gerekir.

Bilindiği gibi Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı sonunda Mondros Mütarekesi'ni imzalamıştı. Bu mütarekenin şartlarını kendi menfaatlerine göre yorumlayan İtilaf Devletleri, Türkün öz malı olan Anadolu'yu işgale başladılar. Nitekim Fransızlar, Çukur-Ova başta olmak üzere Urfa, Antep, Maraş'ı işgal ettiler. Fransızlar Ermenilerle işbirliği yaparak bölge halkına görülmemiş işkenceler yaptılar. Batı Anadolu'daki vilayetleri işgal eden Yunanlılar ise; bu bölgede yaşayan yerli Rumlar ile işbirliğine girişerek aynı zulüm ve işkencede bulundular. Anadolu'ya medeniyet getirdiklerini ilan eden Yunanlılar, kan getirdiler, ateş getirdiler.

Doğu Anadolu Türk halkı ise; başka bir tehlike içinde bulunuyordu. İtilaf Devletleri'nden her türlü desteği gören Ermeniler, Büyük Ermenistan hülyası ile Kars'ta, Erzurum'da, Muş'ta, Van'da Müslüman Türk halkına akla, hayale gelmedik işkenceler yapmaya bşladılar.

İşte düşman işgali altında bulunan bu bölgelerdeki savunmasız Türk halkı, canını ve namusunu kurtarmak için çareyi işgal edilmeyen şehirlere bu arada Konya'ya göç etmek zorunda kaldılar. Bunların sayısı on binleri aşıyordu. Meclis Zabıt Ceridesi'nden öğrendiğimize göre bu sırada mezkur vilayetlerden Konya'ya gelip yerleşen göçmen sayısı 40 ila 50 bin arasında idi[1]. Buradan şu neticeyi çıkarmak mümkün olur. Konya Milli Mücadele'nin başlarından itibaren işgal edilen bölgelerin Türk halkı için adeta bir sığınak görevi görmüştür.

Bu olay Konya'da birbiri ile çelişen olayların meydana gelmesine sebep oldu.

Birincisi; Konya'ya gelen bu göçmenler maruz kaldıkları zulüm ve işkenceleri şehir halkına anlatarak düşmana karşı Millî Mücadele fikrinin uygulanmasına sebep oldular.

İkincisi; Bu göçmenleri kendi kazançlarına ortak gören bir kısım şehir halkı bunlardan rahatsız olmaya başladılar. Nitekim bu rahatsızlık Konya İsyanının çıkmasında önemli rol oynayacaktır.

Milli Mücadele'nin başlarında Konya'nın stratejik durumu oldukça önem taşıyordu. Çünkü Konya, Bağdat Demiryolu üzerinde bulunuyordu: Güney'den Ulukışla hattı ile Adana'ya, Batı'da ise Afyon-Aydın hattı ile Ege'ye, yine Afyon-Eskişehir üzerinden de İstanbul'a bağlı bulunuyordu. Dikkat

* S.Ü. Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

1 *T.B.M. Meclis'i Zabıt Ceridesi*; C. XI., s. 184. "Bitlis Mebusu Resul Bey T.B.M. Meclisi'nde yaptığı konuşmada 35 bin göçmenin Konya'da bulunduğunu söyler."

edilirse İtilâf Devletleri, Batı ile Güney arasında bulunan bu şehre hakim olmakla, kolayca her türlü askerî nakliyatı yapabileceklerdi. İşte bu önemden dolayıdır ki İtilâf Devletleri Konya'yı kendi nüfuz alanları içinde tutmak istiyorlardı.

Burada hemen şunu da belirtelim ki, İtilâf Devletleri açısından şehrin haiz olduğu bu önem, Kuva-yı Milliye daha sonra T.B.M. Meclisi Hükümeti için de geçerlidir.

Şehrin askeri durumuna gelince; Konya Güney'de Fransız, Batı'da Yunan cephelerine yakın idi. Her iki işgal bölgesinde kurulan milis kuvvetlerin -ki biz bunlara Kuvayı Milliye diyoruz- hareket üsleri Konya Vilâyetinin sınırları içinde bulunuyordu. Yine bu milis kuvvetler her türlü iaşelerini bu bölgelerden temin ediyorlardı. Ayrıca II. Ordu ile bu orduya bağlı Kolordların Konya'ya nakledilmesi şehrin askeri bakımdan önemini daha da artırdı[2]. Nitekim Büyük Taarruz'da Karargahın Akşehir'de olması bu önemin büyüklüğünü gösterir.

Konya'nın ekonomik durumu ise; Anadolu vilâyetlerinin en iyisi idi. Bağdat Demir Yolu üzerinde bulunması sebebiyle şehirde ticaret çok gelişmişti. Ayrıca hayvancılığa ve tahıla dayalı sanayi oldukça ileri idi. Hepsinden önemlisi günümüzde olduğu gibi Konya bir tahıl ambarı idi.

İşte bazılarına kısaca temas ettiğimiz sebeplerden dolayı Konya hem İtilâf Devletleri'nin, hem de Kuva-yı Milliye'nin dikkatini çekti. İtilâf Devletleri ordu göndererek şehri işgal etmek yerine, İstanbul Hükümeti vasıtasıyla kendi nüfuz alanına almak istedi. Buna Kuva-yı Milliye karşı çıkınca şehir İtilâf Devletleri dolayısıyla İstanbul Hükümeti ile Kuva-yı Milliye'nin nüfuzlarının çatıştığı bir alana döndü.

Nitekim 1919 yılının başlarında Konya'ya nakledildiğini söylediğimiz II. Ordu ile bu orduya bağlı 12. Kolordu'nun genç zabitlerinin çalışmaları ile şehirde Milli Mücadele fikri oldukça taraftar bulmaya başladı[3]. Bu gelişmeyi hazmedemeyen İtilaf Devletleri, İstanbul Hükümeti'ne baskı yaparak, İngiliz Muhipler Cemiyeti üyesi olan Cemal Bey'i Konya'ya vali tayin ettirdiler[4]. Cemal Bey, "Ben Müslümanların haklarını korumak için değil, Hristiyanların alınmış olan hukuklarını savunmak için Konya'ya vali olarak gönderildim" diyerek bütün enerjisi ile Kuva-yı Milliye aleyhine çalıştı[5]. Kuva-yı Milliye taraftarlarını çeşitli suçlamalarla hapsettirdi. Komutanları İstanbul Hükümetine suçlayarak başka yerlere tayin ettirdi ki bunların içinde II. Ordu Komutanı Mersinli Cemal Paşa ile 12. Kolordu Komutanı Fahreddin Altay Bey de vardır[6].

Şehir halkı olarak vali Cemal Bey'e bu icraatlarından dolayı "Artın Cemal" lakabını taktı ki bunun anlamı "Ermeni Cemal" olmalıdır.

Cemal Bey'in bu faaliyetleri şehir halkı üzerinde o kadar etkili oldu ki, daha önce filizlenmeye başladığını söylediğimiz Milli Mücadele fikrinin gerilemesine sebep olduğu gibi, şehirde kuvvetli bir Kuva-yı Milliye aleyhtarlarının meydana gelmesini sağladı. Bu durum vali Cemal Bey'in, Kuva-yı Milliye'nin aldığı tedbirler sonucunda, şehri terk etmesine ve Konya'nın Kuva-yı Milliye'ye katılmasına rağmen devam etti[7].

Konya, Kuva-yı Milliye'ye katıldıktan sonra, yavaş da olsa Milli Mücadele'ye taraftar olanların sayısı artmaya başladı. Özellikle Din adamlarının; Basının çalışmaları bunda çok etkili oldu. Fakat kendileri için çok önemli olan Konya'nın ellerinden çıkmasını hazmedemeyen İtilaf Devletleri ve İstanbul Hükümeti yeni oyunlar hazırlamaya koyuldular. Sait Molla, Papaz Frew ve Bozkırlı Şeyh Zeynel Abidin Efendi üçgeninin, müşterek çalışmaları ile şehirde gizliden gizliye Kuva-yı Milliye aleyhinde propagandalar yapılmaya başlandı. Aleyhtarlar İstanbul Hükümeti yanlısı gazeteleri ile yine İstanbul Hükümeti'nin yayınladığı fetvaları el altından halka dağıttılar([7]). Bundan başka aleyhtarlar cahil halkı kedilerine çekmek için dini duygularını sömürmeye başladılar. Hatta bunlar; "Afyon'a gelen ve Kuva-yı Milliye'nin çarpıştığı ordunun Yunan ordusu değil, Halife ordusu olduğunu" söylüyorlardı[8].

Bütün bu propagandalar kısa zamanda vatansever, fakat vatansever olduğu kadar da cahil olan şehir halkı üzerinde etkili olmaya başladı. So-

2 Ahmet Avanas; "Mütareke Başlarında 2. ordu'nun Konya'ya Nakli ve Ortaya Çıkan Sorunlar", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. VIII., S. 23, s. 373-380.

3 Sina Akşin; "Burhan Cahit (Morkaya), Heyet-i Nasiha Konya Yolunda", *Yeni Mecmua*, 1939, s. 14. Ve Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, İstanbul 1983, s.290.

4 Kamil Erdeha; *Milli Mücadele'de Vilayetler ve* Valiler, İstanbul 1975, s. 269.

5 M. Müfit Kansu; *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Ankara 1966-1968, C. 1, s. 316.

6 *A.T.A.S.E.*, Dolap 59, Göz 1, Dosya 40 ve Fahreddin Altay; *10 Yıl Savaş ve Sonrası*, İstanbul 1970, s. 188.

7 *A.T.A.S.E.*, Dolap 59, Göz 2, Dosya 41. (Tahkikat Heyeti Raporu).

8 *T.B.M. Meclisi Zabıt Ceridesi*; C. VI, s. 249.

nunda Delibaşı Mehmet'in başkanlığında şehir halkına bir hafta devam eden acılı ve karanlık günler yaşatan isyan meydana geldi[9]. 3 Ekim 1920 günü şehri ele geçiren Delibaşı Mehmet, Kuva-yı Milliye görüşünde ne kadar zabit, aydın, eşraf, memur varsa -gizlenemeyen ve kaçamayan- hepsini yakalatıp hapsettirdi. Bazılarını öldürttü. Bunların içinde Konya'nın alim ve aydın din adamlarından Sivaslı Ali Kemali Efendi de vardır[10].

İsyan bastırıldı. Fakat bu defa şehir halkının hepsini suçlu gören Örfi İdari Mahkemesi Konyalıya kan kusturmaya başladı. Mahkeme üyeleri Konyalıyı adeta potansiyel suçlu görüyor ve devlet terörü estiriyordu. Bu durum şehir halkı üzerinde çok kötü izler bıraktı. Suçsuz ve günahsız kimselerin dağarcığında idam edilmeleri üzerine Konyalı adeta devletine küstü. Halk, cephede şehit düşen evladına mı, Delibaşı'nın getirdiği zulme mi, Örfi İdare Mahkemesi'nin yanlış kararlara mı yanacağına şaştı.

Şehir halkının içine düştüğü bu psikolojik durum, başta din adamları olmak üzere, özellikle Konya basınının çalışmaları ile T.B.M. Meclisi Hükümeti'nin aldığı olumlu tedbirler sayesinde sona erdi. Şehir halkının bu duygudan kurtulmasında rol oynayan önemli bir etken de; Türk Ordusu'nun I. ve II. İnönü'de kazandığı zaferlerdir. Zira bu zaferler Anadolu'nun bütün vilâyetlerinde olduğu gibi Konya'da da büyük sevinç yarattı[11]. Vatanseverliğinden asla şüphe edilmeyen Konyalılar da milli his ve heyecan doruk noktasına ulaştı ve çektiği sıkıntıları unuttu. Hepsinden önemlisi devleti ile yeniden barıştı.

Devleti ile barışan Konya halkı bütün gücü ile T.B.M. Meclisi Hükümeti'nin yanında yer aldı. Halk artık İstanbul Hükümeti'nin yalanlarına kanmıyordu.

Artık T.B.M. Meclisi Hükümeti ile onun başkumandanı Mustafa Kemal'e, can-u gönülden bağlanan şehir halkı, kendisinden istenilenin çok daha fazlasını vererek büyük fedakarlık örneği göstermeye başladı. Mesela Sakarya Savaşı esnasında, hiçbir vilâyetimizde görülmeyen para ve maddi yardım toplanarak orduya bağışlandı. Ayrıca on tane gönüllü taburu kurularak cepheye gönderildi. Büyük çoğunluğu süvari olan bu taburların atları ile her türlü teçhizatları şehir halkı tarafından temin edildi[12].

Şehir halkının bu fedakarlığı karşısında, cephe komutanları Refet Bey ile İsmet İnönü Konyalılara teşekkür telgrafları gönderdiler[13]. Batı Cephesi Kumandanlarının taktirini kazanan Konyalı yaptığı bu yardımlar ile adeta "Birkaç eşkıyanın ve kendini bilmez kişinin çıkardığı isyanda benim hiçbir kabahatim yoktur. Beni bu kişilerle bir tutma. Benim aslım budur" demek istiyordu.

Şehir halkı en büyük fedakarlığı hüç şüphesiz cepheye yakınlığı sebebiyle Büyük Taarruza hazırlık safhası ile Büyük Taarruz esnasında yaptı. Bu devirde Konya vatanseverliğin ve fedakarlığın en büyük örneğini gösterdi. Kendisinden istenilenin iki katını ordusuna bağışladı. Mesela Tekalif-i Milliye Kanunu gereğince bir çift çarık istenmişse iki çift, bir at istenmişse iki at verdi. Nitekim bu sırada yayınlanan gazete sütunlarına bakacak olursak, bir tavuğunu, bir koyunu veya keçisini, atını orduya bağışlayan yüzlerce isim görüyoruz.

Büyük Taarruz esnasında da muharebenin en büyük ağırlığını Konyalı çekti. İlk yaralı gazi Konya'ya gönderildi[14]. Şehir halkı yaralı gazileri öyle sıcak karşıladı ki ona minnettarlığını göstermek istedi. Cepheden gelen yaralı gazilere hastahaneler yetmeyince birçok Konyalının evini gazilere tahsis ettiğini görüyoruz.

Şehir halkının yaptığı bu yardımı Konya'ya gelen T.B.M. Meclis'i Mebusları, gördüklerini taktir ve hayranlıkla izliyorlardı. Edirne Mebusu Mehmet Şeref Bey "Konya'da Gördüğüm Kudsi Manzara" başlığı ile Babalık Gazetesi'nde yazdığı makalede; "Konya'da gördüğüm bu yardım yarışını T.B.M. Meclis'i kürsüsünden bütün arkadaşlarıma duyuracağım" diyordu[15].

İşte Milli Mücadele bütün vilayetlerimizde, daha doğru ifade ile Anadolu Türklüğünün yaptığı binbir fedakarlıklarla kazanılmıştır. Biz bu yazımızla Konyalıların Mili Mücadele'de gösterdikleri fedakarlığı biraz da olsa ortaya koymaya çalıştık.

9 Ahmet Avanas; *Milli Mücadele'de Konya*, (Basılmamış Doktora Tezi), Konya 1985 (Bu konuda geniş bilgi verilmektedir).

10 *Öğüt Gazetesi*; 14 Teşrin-i Sani 1336 (Kasım 1920), s. 508.

11 Ahmet Avanas; "II. İnönü Muharebesi'nin Konya Üzerine Etkisi", *Gazi Üniviversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Ankara, 1991, C. 7, s. 2.

12 Ahmet Avans; *Milli Mücadele'de Konya*, s. 347.

13 *Babalık Gazetesi*; 30 Ağustos 1337 (1921), s. 697.

14 *Babalık*, 29 Ağustos 1338 (1922), s. 978.

15 *Babalık*, 6 Eylül 1338 (1922), s. 984.

BİBLİYOGRAFYA

1. *T.B.M. Meclis'i Zabıt Ceridesi*; C. XI., s. 184. "Bitlis Mebusu Resul Bey T.B.M. Meclisi'nde yaptığı konuşmada 35 bin göçmenin Konya'da bulunduğunu söyler."
2. Ahmet Avanas; "Mütareke Başlarında 2. ordu'nun Konya'ya Nakli ve Ortaya Çıkan Sorunlar", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. VIII., S. 23, s. 373-380.
3. Sina Akşin; "Burhan Cahit (Morkaya), Heyet-i Nasiha Konya Yolunda", *Yeni Mecmua*, 1939, s. 14. Ve Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, İstanbul 1983, s. 290.
4. Kamil Erdeha; *Milli Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*, İstanbul 1975, s. 269.
5. M. Müfit Kansu; *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Ankara 1966-1968, C. 1, s. 316.
6. *A.T.A.S.E.*, Dolap 59, Göz 1, Dosya 40 ve Fahreddin Altay; *10 Yıl Savaş ve Sonrası*, İstanbul 1970, s. 188.
7. *A.T.A.S.E.*, Dolap 59, Göz 2, Dosya 41. (Tahkikat Heyeti Raporu).
8. *T.B.M. Meclisi Zabıt Ceridesi*; C. VI, s. 249.
9. Ahmet Avanas; *Milli Mücadele'de Konya*, (Basılmamış Doktora Tezi), Konya 1985 (Bu konuda geniş bilgi verilmektedir).
10. *Öğüt Gazetesi*; 14 Teşrin-i Sani 1336 (Kasım 1920), s. 508.
11. Ahmet Avanas; "II. İnönü Muharebesi'nin Konya Üzerine Etkisi", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Ankara 1991, C. 7, s. 2.
12. Ahmet Avanas; *Milli Mücadele'de Konya*, s.347.
13. *Babalık Gazetesi*; 30 Ağustos 1337 (1921), s.697.
14. *Babalık*, 29 Ağustos 1338 (1922), s. 978.
15. *Babalık*, 6 Eylül 1338 (1922), s. 984.

KONYA VE HAVALİSİNDE 1303 (1887) KITLIĞI VE ALINAN TEDBİRLER

Dr. Mehmet YILMAZ*

Günümüzde Türkiye'nin en büyük hububat anbarlarından birisi olan Konya vilâyetinin, XIX. yüzyılda sık sık kuraklıkla karşı karşıya kaldığı, hatta bazı senelerde bu kuraklık yüzünden ortaya çıkan kıtlığın bir faciaya dönüştüğü bilinmektedir. Çok sık tekrar eden bu durumun, bölgenin coğrafî konumu, bitki örtüsü, iklimi ve toprak yapısından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

XIX. yüzyılda Konya sancağına bağlı olan arazinin, coğrafî bakımdan iki ana şubeye ayrıldığı görülmektedir. Bunlardan birincisini sancağın güneyinde ve Toros Dağları üzerindeki "dağlık bölge" teşkil etmektedir[1]. Beyşehir, Seydişehir ve Bozkır gibi arazi yapısı oldukça engebeli olan bu şubenin, tarım arazileri hem çok az, hem de bayır ve taşlık olup, akarsuları derin vadilerde birçok şelaleler meydana getirerek, adeta sel suları gibi coşkuyla Akdeniz'e doğru aktıklarından, sulu tarıma pek elverişli değildir[2]. Zaten asıl geçim kaynağı küçükbaş hayvancılık olan bölge halkı, iyi geçen bir hasat mevsiminden sonra bile, ihtiyacı olan zahireyi güçlükle temin edebilmekteydi[3]. Bu yüzdendir ki; Ovalılar tarafından "Dağlı" sıfatı yakıştırılan ahâlinin ekserisi sürekli geçim sıkıntısı çektiğinden, her sene mevsimlik işçi olarak Aydın ve İzmir tarafına gitmekte ve "amelelik ile temin-i maişet" etmekteydi[4].

Torosların kuzeyinde ve takriben 1000 m. yüksekliğindeki geniş yaylaların teşkil ettiği ikinci şubeyi ise, "Konya Ovası" oluşturmaktadır. Yüzeyi alüvyonlu, killi ve su tutmayan çorak topraklarla kaplı olan bu şubenin etrafı dağlarla çevrili ve adeta çanak şeklinde bir yapıya sahip bulunduğundan, yağmur bulutlarına kapalı olup, oldukça az yağış almaktadır[5]. Çok az sayıdaki akarsularından hemen hemen hiçbiri denizlere ulaşmaz, ya çorak topraklarda kaybolup gider, ya da kuzeydeki Tuz Gölü'ne güçlükle dökülebilirdi[6]. Bunlardan çoğu, ovadan daha alçak bir zeminde akmakta ve kah batarak, kah çıkarak mecrasında bir göl suyu gibi durgun ilerlemekte olduklarından, üzerlerinde ne değirmen kurulabilir, ne de dolap yapılarak sulama suyunda kullanılabilirlerdi. Hatta Çarşamba Çayı gibi içlerinden bazıları, birçok bataklıklar meydana getirerek ilerlemekte ve etraflarına faydadan çok zarar vermekteydiler[7].

Öte yandan, Konya Ovası'nın nüfusu, bu kadar geniş araziyi işlemeye kafî gelmediği için, her sene binlerce hektar arazi işlenemeyip boş kalmaktaydı[8]. Meselâ 1909 senesinde Konya merkez kazasında bulunan 710 bin hektar arazinin ancak 147 bin hektarı ekilebilmiş, geri kalan 563 bin

* Selçuk Üniversitesi Fen-Ed.Fak. Tarih Böl.Öğr.Gör.

1 Şemseddin Sami, *Kamûsu'l-Âlâm*, Cilt V, İstanbul 1314, s.3783.

2 *1332 (1914) Konya Vilâyeti Salnâmesi*, Cihan Matbaası, İstanbul 1332, s.217,223.

3 Tevfik Dündar, *Konya'nın Zıraî Durumu ve Gelişme İmkânları*, Ülkü Basımevi, Konya 1949, s.101.

4 *1332 Konya Vilâyeti Salnâmesi*, s.351,354.

5 Ali Rıza, *Atlaslı Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, İstanbul 1318, s.108-109.

6 Şemseddin Sami, *aynı yer*, s.3783.

7 Bu konuda bkz. *Meşrik-i İrfan*, Nr.25, 31 Mayıs 1325 (13 Haziran 1909), s.1-2.

8 Şemseddin Sami, *aynı eser*, V., s.3783-3784.

hektarı boş kalmıştı.[9] Kaldı ki; hâlâ ilkel yöntemlerle ziraat yapılan bölgede, gereken verim de alınamamaktaydı[10].

Mamafih, Konya Ovası'nın ağaçlardan tamamen mahrum ve çorak olan yüzeyinin ekseri tarafı çöl halinde bulunduğundan, her zaman kuraklıktan korkulurdu[11]. Başka bir ifade ile, çok seyrek bir nüfus yoğunluğuna sahip olan bölge ahâlisinin,[12] kendilerine "Ovalı" sıfatını yakıştırmalarına ve her fırsatta bunu böbürlenme vesilesi saymalarına rağmen; işleri her zaman yolunda gitmezdi. Zira kurak geçen senelerde, tek geçim kaynakları olan ekinleri kurumakta, içme suyu aldıkları derin kuyuları çekilmekte ve en önemlisi de "şen ve âbâdân" olan köyleri dağılmakta idi.

A. KONYA VE HAVALİSİNDE GÖRÜLEN BAZI KITLIK HADİSELERİ

Arşiv vesikaları ve dönemin gazetelerinden çıkarabildiğimiz kadarıyla, 1750'den 1928'e kadar geçen 180 senelik zaman zarfında, Konya ve havalisinin yedi-sekiz defa şiddetli kuraklık geçirdiği tespit edilmiştir. Bu cümleden olmak üzere, 1750 yılından itibaren havaların üst üste kurak geçmesiyle, bölgede kıtlık başgöstermiş ve 1752 senesine doğru iyice dara düşen halk, vergisini dahi ödemeyecek duruma düşmüştür.[13] Keza, 1824 yılının da bir hayli kurak geçtiği anlaşılmaktadır. Bu sırada yeniden başgösteren kıtlık yüzünden halk, zor durumda kalmış ve hariçten zahire ithaline ihtiyaç duyulmuştur. Nitekim komşu eyâletlerden yeteri kadar zahire temin edilemediğinden, Karaman Valisi Ali Paşa'nın Babıâli'ye müracaatla, Yanbolu'daki çiftliğinden buğday nakline müsaade edilmesini talep ettiği görülmektedir.[14]

Yine 1843, 1853 ve 1873 yıllarının da oldukça kurak geçtiği bilinmektedir. Bu kuraklık yüzünden adı geçen senelerde ortaya çıkan kıtlığa, Hicrî tarihle 1260, 1270 ve 1290 kıtlıkları adı verilmiş olmakla beraber, bunlar içinde en şiddetlisinin sonuncusu olduğu anlaşılmaktadır.[15] Anlatılara göre, 1873 yazından itibaren hüküm süren şiddetli kuraklık yüzünden mahsul pek kıt olmuştur. Bu yılın kasım ve aralık aylarında çok fazla yağan sağnak yağmurları, kış aylarında yoğun bir kar fırtınası takip etmiştir. Köylerde zaten çok az miktarda bulunan un, buğday, arpa ve saman gibi yiyecek ve yemler kısa sürede tükenmiş ve yolları kesen kar yüzünden çevreden de yardım alınamadığından, binlerce hayvan telef olmuştur.[16] Tevfik Dündar'ın o dönemleri yaşamış olan yaşlılardan dinlediklerine göre; demiryolu henüz Konya'ya gelmediği için, halk parasıyla bile zahire tedarik edememiş, özellikle ova köylerinden bazılarının dağılmasına yol açmıştır.[17]

Konya ve havalisini bir kasırga gibi savuran 1290 kıtlığının, gerek sosyal, gerekse ekonomik hayatta derin yaralar açtığı ve memleket ekonomisini oldukça sarstığı muhakkaktır. Ancak elimizde bu konu ile ilgili başkaca belge ve bilgi bulunmamakla beraber, o günlerde idarî bakımdan Konya vilâyetine bağlı olan ve bu hadiseyi aynı şiddette atlatan Aksaray'da yaşanılanlar bize ışık tutmaktadır. Nitekim, Konya'da olduğu gibi 1873 yılında Aksaray'da da çok az yağmur yağmış ve meralarda ot, tarlalarda ekin bitmemiştir. Bu yüzden köylerin çoğunda tohumluk zahire kalmadığı gibi, buğdayın ölçeği 15, arpanın ölçeği 12, sadeyağın okkası 20, samanın arabası 300 kuruşa kadar yükselmiştir. Karakışın haftasında ziyadesiyle yağan kardan sonra, kış bütün şiddetiyle martın onbeşine kadar sürmüş ve şehirden şehire gidilemez olmuştur. Bütün Aksaraylılar yabana ayrık otu sökmeye gitmişler, fakat kardan ve dondan elleri boş dönmüş ve ayrık kökünün okkası 20 paraya kadar çıkmıştır. Hatta üstleri açılan damlardan sökülen kamışların bağları, aç kalan hayvanlara yedirilmek üzere, 50-60 paraya satılır olmuştur. Üç sene süren bu kıtlık sırasında binden ziyade insan ölmüş ve bin koyunu olanın elinde ancak sekizi kalmış, gerisi kırılmıştır.[18]

Asıl konumuz olan ve aşağıda anlatacağımız 1303 kıtlığından sonra, Konya civarında görülen diğer bir kuraklık hadisesi de, 1898 yılında yaşanmıştır.[19] Zira bu yılın son altı ayı oldukça kurak geçmiş ve kasım ayı ortalarında bir miktar yağmur ve kar yağmışsa da, aylardan beri süren kuraklık yüzünden çatlayan toprağa tesir edememiştir.[20] Bu kuraklık sırasında, diğer kazalarda ne gibi tedbirlerin alındığı bilinmemekle beraber, Karapınar ve Ereğli köylüsünün tohumluk ve yemeklik buğday ihtiyaçları için, Ziraat Bankası tarafından 1899 yılında tâvizen dağıtılan para miktarının 200 bin kuruşa ulaştığı görülmektedir.[21]

Konya ve havalisinde görülen başka bir kuraklık senesi de 1928 yılı olmuştur. Orta derecede bir kuraklık olmasına ve hükümet tarafından bazı tedbirlerin alınmasına rağmen, yine de memleket ekonomisinin şiddetli bir sarsıntı geçirmesine yol açmıştır.[22] Bu sırada komşu vilâyetlerden pekçok yardım toplanılarak, Konya'ya ulaştırıldığı anlaşılmaktadır. Meselâ, Adana'da Konyalılara yardım maksadıyla bir toplantı yapılmış ve ilk hamlede 2050 lira ile bir miktar buğday, arpa ve saman toplanılarak gönderilmiştir.[23]

B. 1303 KITLIĞI

1. 1303 Kıtlığının Ortaya Çıkışı

XIX. yüzyılda, Konya ve havalisinde görülen kıtlık hadiseleri içinde en şiddetlisinin 1887 yılında yaşandığı anlaşılmaktadır.[24] Bu hadise, Rumî tarihle 1303 senesinde meydana geldiğinden, halk arasında "1303 Kıtlığı" adıyla nam salmış ve nesilden nesile anlatıla gelmiştir. Arşiv vesikalarında, kuraklık sebebiyle ortaya çıkan kıtlık anlamına gelen, "1303 Kahtı" adının verildiğine bakılacak olursa;[25] 1886-1887 kışının çok kurak geçmiş olması gerekmektedir. Nitekim zamanın Konya Valisi Mehmet Said Paşa tarafından Dahiliye Nezareti'ne 2 Nisan 1887 tarihinde çekilen bir telgrafta, "Hamdolsun Nefs-i Konya ile Akşehir ve havalisine dahi matlub-ı vechile yağmur yağmakta ve ziraatin kuraklıktan kurtulmakta olduğu ma'ruzdur" denilmektedir.[26]

Ne var ki bu sevincin pek uzun sürmediği anlaşılmaktadır. Zira daha sonraki günlerde ya hiç yağmur yağmamış, ya da aylardır susuzluktan çatlamış olan toprağa nüfuz edememiştir. En kötüsü de, sadece Konya havalisiyle sınırlı kalmamış; Adana, Ankara ve Kastamonu vilâyetlerini de içine alan geniş bir sahaya tesir etmiştir (Belge 1).[27] O tarihlerde adı geçen vilâyetlerden her birinin, günümüz itibarı ile 5-6 vilâyete denk düştüğü düşünülecek olursa, bu kıtlık hadisesinin Karadeniz'den Çukurova'ya kadar geniş bir alanı etkisi altına aldığı ve Anadolu'nun ortasına bir hançer gibi saplanarak, memleketin iki yakasını birbirinden ayırdığı görülmektedir.

2. Mahallî İdâre Tarafından Alınan Tedbirler

Geliyorum diyen felaketi çok önceden farkeden ve 1887 Mayıs ayı başlarından itibaren defaatle Dahiliye Nezareti'ne başvuran Konya Valisi Mehmet Said Paşa, ilerisi için bir ihtiyat tedbiri olmak üzere, kuraklığın nisbeten daha az görüldüğü Teke, Burdur ve Hamid sancaklarından dışarıya zahire çıkarılmasının yasaklanmasını istemiştir. 30 Mayıs tarihinde konuyu görüşen Meclis-i Vükelâ, bu talebi yerinde bularak onaylamıştır.[28] İngiltere'nin Edinburgh Üniversitesi'nden mezun olup, çok iyi İngilizce konuştuğundan, halk arasında İngiliz Said Paşa adıyla tanınan ve bugünkü hükümet konağını yaptıran Said Paşa'nın[29] bu teşebbüsü sonunda; Konya sancağına göre hasat mevsimi daha erken başlayan Antalya, Burdur ve Isparta sancaklarından dışarıya zahire çıkarılması önlenmiştir. Said Paşa'nın ne kadar isabetli bir karar vermiş olduğu ileride daha iyi anlaşılacaktır.

Öte yandan, Haziran ayı başlarında, tarlalardaki ürünlerin kavrulmaya başlamasıyla beraber

---

9 *1332 Konya Vilâyeti Salnâmesi*, s.455.
10 Şemseddin Sami, *aynı eser*, V. s.3783.
11 Ali Rıza, *aynı eser*, s.106-107.
12 *1291/1874 Salnâmesi*'ne göre, Konya vilâyetinde km. kareye 7 kişi düşmekteydi. Bkz. s.192.
13 BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), *Cevdet Maliye*, Nr.30003, 25 Ra 1166 (1752) tarihli ilâm.
14 BOA, *Hatt-ı Hümayûn*, Nr.30468, 1240 (1824) tarihli telhis.
15 Dündar, *aynı eser*, s.91; 1873 yılının sadece İç Anadolu'da kurak geçmediği anlaşılmaktadır. Zira bu yıllarda Doğu Avrupa'da da çok şiddetli bir kuraklık hüküm sürmüş ve Kırım'ın bazı köylerinde halkın yarısına yakını kırılmıştır. Bkz. Ethem Fevzi Gözaydın, *Kırım Türklerinin Yerleşme ve Göçmeleri*, İstanbul 1948, s.79-80.
16 Kerim Ömer Çağlar, "Kuraklığı Gidermek", *Babalık*, Nr.7183, 2 Eylül 1949, s.2.
17 Dündar, *aynı eser*, s.91.
18 *İstanbul Vakıflar Başmüdürlüğü, İbrahim Hakkı Konyalı Arşivi*, Nr.2154; Bu belgenin fotokopisini temin eden ve bu çalışmayı yapmamı bizzat teşvik eden Doç.Dr. Yusuf Küçükdağ ile arşiv çalışmalarım sırasında engin tecrübelerini esirgemeyen hocam Prof.Dr. Nejat Göyünç Beylere teşekkürü bir borç bilirim.
19 1896 yılından itibaren Rusya'nın Doğu Avrupa topraklarını da şiddetli bir kuraklık sarmış ve burada görülen kıtlık yüzünden binlerce gönüllü Sibirya'ya göç etmeye başlamıştır. Bkz. *Tercüman* (Kırım), Nr.7, 1 Şubat 1896, s.3; Nitekim 1897-1898 yılları arasında göç eden gönüllülerin sayısı 500 bini bulmuştur. *Tercüman-ı Hakikat*, Nr.6402, 20 Şubat 1899, s.2.
20 *Ahenk* (İzmir), Nr.707, 1 Kanunisani 1314 (13 Aralık 1898), s.3.
21 *Ahenk*, Nr.1021, 10 Kanunisani 1315 (22 Aralık 1899), s.2.
22 Çağlar, *aynı makale*, s.2.
23 *Çiftçi* (İzmir), Yıl.2, Sayı.55, 25 Temmuz 1928, s.14.
24 1290 kuraklığı gibi, 1303 kuraklığının da sadece Orta Anadolu ile sınırlı kalmadığı ve bütün Balkanları sarstığı görülmektedir. Meselâ, 1888 yılında Karadağ'da bir asırdan beri görülmemiş derecede müthiş bir kuraklık olmuş ve Rusya'dan bir hayli yardım toplanmışsa da, yine de halk açlıktan kurtarılamamıştır. Bkz. *Tercüman-ı Hakikat*, Nr.3044, 19 Temmuz 1304 (1888), s.2.
25 *BOA, MV* (Meclis-i Vükelâ Mazbataları), Nr.24, s.27.
26 *Tercüman-ı Hakikat*, Nr.2646, 24 Mart 1303 (5 Nisan 1887), s.1
27 *BOA, YA-Res* (Yıldız Tasnifi Sadâret Resmî Maruzatı), Nr.38/28, lef.1.
28 *BOA; MV*, Nr.20, s.48.
29 Hanefi Aytekin, *İz Bırakan 100 Ünlü Konya Valisi*, Ülkü Basımevi, Konya 1994, s.118.

telaşa düşen halkın, zarurî ihtiyaç maddelerine hücum ettiği ve ortaya çıkan bir nevi karaborsadan dolayı şehirdeki yiyecek fiyatlarının artmaya başladığı görülmüştür. Bu istenmeyen durum karşısında yeniden Dahiliye Nezareti'ne başvuran Said Paşa; Konya, Niğde, Burdur ve Hamid sancakları âşarından olmak ve ileride tekrar yerine konulmak şartıyla, 10 bin lira borç verilmesini istemiştir. Keza bu para ile belediye tarafından bir miktar buğday satın alınacağını ve un yaptırılıp ekmekçilerde işlettirilerek, halka ucuz yollu sattırıldıktan sonra, mezkûr borcun tekrar yerine konulacağını bildirmiştir.[30] Ancak kısa bir müddet sonra, borç alınan bu paranın yetersiz kaldığı görülmüş ve Dahiliye Nezareti'ne tekrar başvurularak, bu miktarın 20 bin liraya çıkarılması istenmiştir. Bu son talebi, 3 Temmuz tarihinde görüşen Meclis-i Vükelâ, istenilen parayı çok bulmakla beraber, Konya halkının sıkıntılı haline geçici de olsa bir nebze çare olabileceğini düşündüğünden, yine ileride yerine konulmak ve Konya, Niğde ve Hamid sancakları ağnam vergisinden olmak kaydıyla, 5 bin liranın daha verilmesini kabul etmiştir.[31] Bu sayede, hem şehirde henüz yeni oluşmaya başlayan karaborsanın, hem de halkın içine düştüğü telaş ve umutsuzluğun önüne geçilmiştir.[32]

Kıtlık hadisesinin başgöstermesi üzerine, Konya Valiliği'nin aldığı bir başka tedbir de, Vali Said Paşa'nın başkanlığında Mektubî Nazım, Nüftü Hüseyin, Defterdar Salim, Şer'iye Mahkemesi Hakimi Mehmet Emin, Evkaf Muhasibi Fahreddin, Defter-i Hakânî Ragıb ve azalar Tahir, Hüseyin, Gazarus ve Nikola Efendilerden mürekkep bir "Kıtlık Komisyonu"nun kurulması olmuştur.

İlk toplantısını Haziran ayı sonlarına doğru yapan komisyon, işe bir hasar tespitiyle başlamak istemiş, fakat henüz hasat mevsiminin başında bulunulduğundan, bunun pek mümkün olamayacağı görülmüştür. Bu sebeple, her tarafa birer memur gönderilerek, çevreden hasar sonuçlarının alınması ve neticeler geldikçe Dahiliye Nezareti'nin bundan haberdar edilmesi benimsenmiştir. Ayrıca güz mevsiminde yağması beklenen muhtemel yağmurlarla birlikte, ekin ekmeye başlayacak olan çiftçinin tohumluk sıkıntısı çekmemesi için önceden bazı tedbirlerin alınması uygun görülmüştür. En önemlisi de kış mevsiminin çok sert geçmesi ve ilk kar fırtınası ile beraber yolların kapanması halinde, 1290 kıtlığına benzer bir felaketin yaşanmaması için daha yetkili bir organ olan Meclis-i Umûmi'nin toplanarak, olağanüstü bazı tedbirleri alması kararlaştırılmıştır.

Bu sırada İstanbul'dan gelmiş bulunan (Veled) Çelebi'nin de iştiraki ve şehirdeki bütün eşrafın katılımıyla, 3 Temmuz 1887 tarihinde toplanan Meclis-i Umûmi, aşağıdaki kararları almıştır:[33]

a. Pek düşkün olan vatandaşların hisseleri, servet sahibi olanların fazladan verecekleri paralardan borçlandırılmak şartıyla, Konya sancağından hâne başına ikişer mecidiye toplanılarak, bir kıtlık fonunun oluşturulması,

b. Şehirdeki menafî sandıkları ile Maarif sermayesi olarak (Osmanlı) Bankası'nın Teke ve Konya şubelerinde tutulan paranın da bu fona dahil edilmesi,

c. Kıtlık Komisyonu'na teslim edilecek olan bu fon ile, dahilden veya hariçten zahire ve un satın alınması,

d. Bu fonun yeterli olmaması halinde, Konya sancağından 1887 hasat mevsiminde toplanacak olan âşara el konularak, bu zahirenin ilerde bir sıkıntı yaşanması halinde, halka yiyecek ve tohumluk olarak dağıtılması,

e. 1888 senesinde hasadın iyi geçmesi halinde, menafî sandıkları ve Maarif sermayesinden alınan akçenin noksansız yerine konulması; halktan toplanan ikişer mecidiyenin ise, geriye alınamayanları düşüldükten sonra, tekrar sahiplerine iade edilmesi,

f. Konya Meclis-i Umûmisi tarafından alınan bu kararların, diğer sancaklarda da emsal kabul edilerek uygulanabilmesi için mutasarrıflara bilgi verilmesi,

g. Güz mevsiminin umulduğu gibi yağışlı geçmeyip, bu önlemlerden bir kısmının uygulanamaması halinde, yeniden toplanacak olan Meclis-i Umûmi tarafından başkaca tedbirlere başvurulması.

30 *BOA, YA-Res*, Nr.38/35, lef-1; *MV*, Nr.21, s.43.
31 *BOA, MV*, Nr.21, s.32.
32 *BOA, YA-Res*, Nr.38/35, lef-1.
33 *Aynı belge;* bir mecidiye 20 kuruştur.

Meclis-i Umûmi tarafından alınan bu olağanüstü kararların, 5 Temmuz tarihinde bir şifre ile Dahiliye Nezareti'ne bildirilmesi üzerine, konu 20 Temmuz tarihinde Meclis-i Mahsus'ta görüşülmüş ve hiçbir değişiklik yapılmadan kabul edilerek Sadaret'e sunulmuştur.[34] Sadrazam Kamil Paşa'nın da tasvibini alan bu kararlar, aynı tarihte kaleme alınan bir tezkire ile Saray'a arz olunmuştur.[35] Konu ile ilgili bir irâdeye rastlanmamakla beraber, başka bir Meclis-i Vükelâ mazbatasından öğrendiğimize göre, Padişah II. Abdülhamid tarafından da onaylanmıştır (Belge 2).[36]

3. Merkezî İdâre Tarafından Alınan Tedbirler

Meseleye, merkezî idâre cephesinden bakıldığı zaman, daha farklı bir manzara ile karşılaşılmaktadır. Zira 93 Harbi'nin yaraları henüz sarılamadığı gibi, 20 Aralık 1881'de imzalanan "Muharrem Kararnamesi" ile Devlet'in iflası resmen kabul edilmiş ve âşar dışındaki önemli gelir kaynaklarından çoğu, yeni kurulan "Düyûn-u Umûmiye İdâresi"ne devredilmiştir.[37] Kaldı ki; 1887 yılında başgösteren kıtlık, sadece Konya ile sınırlı kalmamış, Devlet'in en fazla âşar toplamayı beklediği geniş bir sahada vuku bulmuştur. Daha da kötüsü, kıtlık görülen vilâyetlerin âşar gelirlerinden bazıları, Rusya'ya ödenmekte olan savaş tazminatına karşılık, daha önceden teminat olarak gösterilmiştir.[38] Ancak bütün bu olumsuzluklara rağmen, gerek Saray, gerekse Babıâli, Anadolu'daki kıtlık hadisesi ile yakından ilgilenmiş ve elde bulunan imkânları seferber etmeye çalışmıştır. Özellikle, dönemin padişahı II. Abdülhamid, Konya'daki kıtlıkla bizzat ilgilenmiş ve hatta şehirdeki durumu defalarca telgrafla sormuştur.[39]

Öte yandan Konya, Ankara ve Adana vilâyetlerinden Dahiliye Nezareti'ne üst üste gönderilen telgraflardan kıtlık haberlerinin gelmeye başlaması üzerine, 26 Haziran tarihinde konuyu görüşen Meclis-i Vükelâ, Dahiliye Nezareti bünyesinde ve eski Bağdat Valisi Rifat Paşa'nın başkanlığında Meclis-i Maliye azalarından Arif, Hoca İshak ve Abdülnafî Efendiler ile Abdülkadir Paşa'dan mürekkep bir "Komisyon-u Mahsus" teşkil ederek, her türlü tedbirin bu komisyon marifetiyle alınmasını kararlaştırmıştır.[40]

Bu karardan sonra hemen iş başı yapan komisyon, Devlet hazinesinin bomboş olduğunu görmüş ve ilk iş olarak hazırladığı bir talimatnâme ile halkın yardımına başvurmaktan başka çare bulamamıştır. Bu talimatnâmeye göre; İstanbul'da bastırılacak olan iâne biletleri, valilikler, mutasarrıflıklar ve kaymakamlıklar vasıtasıyla bütün memleket sathına tevzî edilerek halka satılacak ve elde edilen gelirler, aynı yoldan komisyona ulaştırılarak Osmanlı Bankası'nda zabt-ü rabt altına alınacaktır.[41]

Yine, aynı komisyon tarafından hazırlanan başka bir talimatnâmede ise, Osmanlı Bankası'nda toplanacak olan paraların nasıl sarfedileceği tespit edilmiştir. Buna göre; söz konusu paralar, Komisyon-u Mahsus marifetiyle ihtiyaç sahibi bulunan vilâyetlere, ihtiyaçları oranlarında tevzî edilecek ve her vilâyet kendisine düşen hisseleri, sancak ve kazalara taksim ederek, ihtiyar heyetleri vasıtasıyla kıtlık-zedelere ulaştıracaktır.[42]

İlk partide 50 bin liralık iâne bileti bastırılmış olup, başta İstanbul olmak üzere, her vilâyetin maddî gücü oranında tevziyatı yapılarak dağıtılmıştır.[43] Toplam kaç parti bilet bastırıldığı ve ne kadar gelir elde edildiği bilinmemekle beraber, bu işten Konya'nın hissesine düşen paranın 38.371 lira olduğu görülmektedir.[44]

4. Kıtlık-zedeler İçin Zahire İthali

Konya'da kurulan Kıtlık Komisyonu tarafından yapılan hasar tespitinden sonra, gerek tohumluk, gerekse yemeklik olmak üzere, 500 bin kile (yaklaşık 12.500 ton) zahireye ihtiyaç duyulduğu görülmüştür.[45] Bazı tüccarlarla yapılan ilk görüşmelerden sonra, ihtiyaç duyulan zahirenin Suriye'nin Havran bölgesinden satın alınabileceği öğrenilmişse de[46] bu sefer de iç gümrük mevzuatı

34 *BOA, YA-Res*, Nr.38/35, lef-2.
35 *BOA, Ya-Res*, Nr.38/35, 8 Temmuz 1303 tarihli arz tezkiresi.
36 *BOA, MV*, Nr.21, s.67.
37 Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih*, Dördüncü baskı, İstanbul 1995, s.396-398.
38 *BOA, MV*, Nr.25, s.73; Bu vilâyetlerden biri de Konya'dır.
39 *Tercüman-ı Hakikat*, Nr.2815, 16 Teşrinievvel 1303 (28 Ekim 1887), s.2.
40 *BOA, MV*, Nr.21, s.14.
41 *BOA, YA-Res*, Nr.40/22, lef-19; Yedi maddeden ibaret olan bu talimatnâme, tarihsiz ve müsvedde halindedir.
42 *BOA, YA-Res*, Nr.40/22, lef-16, Tarihsiz ve müsvedde olan bu talimatnâme sekiz maddeden ibarettir.
43 *BOA, YA-Res*, Nr.40/22, lef-14.
44 *BOA, Y.Mtv* (Yıldız Mütenevvî Maruzatı), Nr.55/24, lef-1.
45 *BOA, MV*, Nr.26, s.9.
46 *BOA, Y.Mtv*, Nr.55/24, lef-1.

ile karşılaşılmıştır. Nihayet Dahiliye Nezareti aracılığıyla yapılan yazışmalar sonunda, konuyu müzakere eden Meclis-i Vükelâ, Suriye'den ithal edilecek zahireden geçici olarak gümrük resmi alınmamasını kararlaştırmıştır.[47] Fakat mesele bununla da bitmemiş, çünkü Suriye'den ithal edilecek zahirenin toplam tutarı olan 90 bin lira peşin olarak ödenmedikçe, tüccarların bu işe yanaşmayacakları öğrenilmiştir. Bu sırada güz mevsimi de gelip çattığından, meselenin daha fazla ertelenmeye tahammülü kalmamış ve 10 bin lirası Padişah II. Abdülhamid'in ihsanından, 18 bin lirası da iâne biletlerinden olmak üzere, toplam 28 bin lira tedarik olunarak tüccarlara verilmiştir.[48] Bir nevi kaparo olduğunu sandığımız bu paradan sonra, geri kalan 62 bin liradan 50 bin lirası menafî sandıkları hasılatından ve 12 bin lirası da mühimme-i askeriye için hazinede saklı tutulan 200 bin liradan istikraz olunarak verileceği bildirilmiştir (Belge 3)[49].

Tercüman-ı Hakikat gazetesinden öğrendiğimize göre, tüccarlarla yapılan mukavele sonunda, Suriye'nin Havran bölgesinden satın alınan zahirenin taşınmasına Ekim ayı ortalarına doğru başlanmıştır. Gemilerle peyderpey Mersin iskelesine getirilen 500 bin kile buğdayın teslimatı, aynı ayın sonlarına doğru tamamlanmıştır[50].

Öte yandan, söz konusu 500 bin kile buğdayın yanısıra, Padişah II. Abdülhamid tarafından ihsan edilen paralarla, Suriye'den 2 bin çuval un alınmış ve aynı tarihlerde Mersin iskelesine sevk edilmiştir.[51] Keza, 1888 Nisan'ında da, her biri dörder kile itibarı ile tüccar Mösyö Mavromani'den 5 bin çuval un satın alınarak Konya'ya gönderilmiştir[52]. Böylece, Mersin İskelesi üzerinden Konya'ya sevk edilen buğday ve un miktarının 13.200 tona yaklaştığı anlaşılmaktadır.

Tüccarlarla yapılan mukaveleye göre, Mersin iskelesinden teslim alınan un ve buğdayın Konya'ya taşınması sırasında da küçük sıkıntılar yaşanmıştır. Çünkü bu iş için ihtiyaç duyulan 30 bin liradan 5 bin lirasının, kudret sahibi hayırseverler tarafından bağış yoluyla verilmesine rağmen, geri kalan 25 bin lira bulunamamıştır. Nihayet, Konya Valiliği'nin müracaatı ve Meclis-i Vükelâ'nın kararı ile söz konusu olan 25 bin lira, Teke sancağının 1887 âşar bedellerinden temin edilebilmiştir.[53] Bu sırada, her ne kadar kış gelip çatmış ve ziyadece kar yağmışsa da Mersin yolu kapanmadığından, nakliyat işi kısa sürede tamamlanmıştır[54].

5. Kıtlık-zedelere Un ve Zahire Dağıtımı

Daha önce Vali Said Paşa başkanlığında kurulmuş olan kıtlık komisyonu, kıtlık-zedeler için ithal edilen un ve buğdayların dağıtımı sırasında herhangi bir haksızlık ya da suistimal olmaması için, işi baştan sıkı tutmuş ve ihtiyar heyetlerinden almış olduğu bilgilerden faydalanarak, bu kıtlıktan zarar gören ahâliyi dört sınıfa ayırmıştır. Buna göre[55]:

a. Tarlası ve ekini olmadığı gibi, buğday satın almaya da kudreti bulunmadığından iâneten yemeklik zahireye ihtiyacı olanlar,

b. Tarlası ve ekini bulunmayıp, o anda buğday satın almaya kudreti olmadığından tâvizen yemeklik zahireye ihtiyacı olanlar,

c. Tarlası ve ekini olduğu halde tamamen kavrulmuş veya tarlada bitmemiş olduğundan, tâvizen yemeklik ve tohumluk zahireye ihtiyacı olanlar,

d. Tarladaki ekini kısmen kavrulmuş olduğundan yemeklik zahiresi olup da, tâvizen tohumluk zahireye ihtiyacı olanlar.

Yukarıdaki tasnife göre bu kıtlık sırasında zarar gören halka biri iâneten, diğeri de tâvizen olmak üzere iki türlü yardım yapılacaktır. Bunlardan iâneten yardım yapılacaklar, yukarıdaki tasnifte a grubunda yer alanlardır. Tarlaları ve herhangi bir kazançları olmadığından, bu gruba yapılacak yardımların karşılığı istenmeyecek ve daha çok "Sadaka-i Şâhâne" cinsinden yardım alacaklardır. Başka bir ifade ile, çok yoksul olan bu kişilere, Padişah un hibe edecektir.

Tâvizen yardım alacak olanlar da kendi aralarında iki gruba ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi, yukarıdaki tasnifte b grubunda yer alanlar olup, tarlası ve o anda parası olmadığı halde, belli bir gelirleri olduğundan bedelleri ilerde nakden geri alınacak olanlardır. İkincisi ise, yukarıdaki tasnifte c ve d grubunda bulunanlardır. Bunlar tarla sahibi kişiler olduklarından, aldıkları yardımları ileriki yıllardan elde edecekleri ürünlerden aynî olarak geri ödeyeceklerdir.

Yukarıdaki tasnife göre, kıtlık-zedelerden kimin hangi sınıfa gireceğinin tespiti görevi, ihtiyar heyetlerine verilmiş olup, bunların herhangi bir suistimale karışmamaları için ellerinden altı mühürlenmiş birer ilmühaber alınmıştır. Ayrıca kendilerine birer matbu cedvel verilerek, köy ve mahallelerinde bulunan kıtlık-zedelerin adlarını, nüfuslarını ve hangi sınıftan yardım almaları gerektiğini yazıp, altını mühürledikten sonra komisyona göndermeleri istenmiştir.[56]

Öte yandan, komisyona teslimatı yapılmış olan 500 bin kile buğdaya ilâveten, Hamid, Burdur, Niğde ve Konya sancakları âşarlarına da el konulmuş ve mevsim geçmeden yukarıdaki şartlar mucibince ihtiyaç sahibi olanlara dağıtılmıştır.[57]

6. Tâvizen Verilen Zahirenin Geri Ödenmesi

Bilindiği gibi, çok fukara olan kıtlık-zedelere iâneten verilecek olan unlar hariç, tâvizen dağıtılan zahirenin ileriki tarihlerde geri alınacağı bildirilmişti. Bu cümleden olmak üzere, daha zahire dağıtımına başlanmadan önce, bir nevi ödünç olarak verilecek olan zahirenin geri ödeme tarihleri de ilân edilmişti. Buna göre, geri ödemeler dört eşit taksitle yapılacak ve ilk ödeme 1891 yılı hasat mevsiminden sonra gerçekleşecekti. Diğer taksitler ise 1892, 1893 ve 1894 yıllarında yatırılacaktı.[58]

Ancak, ilk taksitlerin ödenme zamanı yaklaştıkça ortada yeni bir huzursuzluk görülmüştür. Çünkü borçlular taksitlerini ödemekte pek istekli görülmedikleri gibi, Konya sancağına düşen genel borç miktarında da ihtilâf çıkmıştır. Konu 9 Ağustos 1891 tarihinde Meclis-i Vükelâ'da görüşülmüş ve bu kıtlık sırasında Konya halkına yapılan masrafların toplamının 175.920 Lirayı bulduğu ve bundan genel giderler düşüldükten sonra geri kalan 156.215 lira tutarındaki tâviz karşılığının geri alınması kararlaştırılmıştır.[59] Nihayet Ekim ayı başlarına doğru ortaya çıkarılabilen kesin hesap, tanzim edilen bir raporla son şeklini almıştır. Bu rapora göre, Konya vilâyetine yapılan harcamaların dökümü şöyledir:[60]

Harcamanın Cinsi	Harcamanın Miktarı/Lira
Hazine ve menafî hisselerinden verilen	86.452
Bilet gelirleri ve padişahın ihsanından verilen	4.208
İâne bedellerinden	38.371
Şarkî Rumeli muhacirîn komisyonu hissesinden	20.509
Daha önce tevzi edilen zahire bedeli	18.868
Sair tahsilattan	3.827
TOPLAM	**172.235**

Ancak yukarıdaki tabloda görülen miktarın tamamının Konya'da harcanmadığı anlaşıldığından, bu miktardan bir kısmı düşülmüş ve Konya halkına yaklaşık 150.000 lira civarında bir borç çıkarılmıştır.

Öte yandn, bu sırada 16 maddelik yeni bir talimatnâme hazırlanarak, ilk taksitlerin geri alınması sırasında görev yapacak olan tahsildar, iskele ve anbar memurları ile müfettişlerin görev ve yetkileri belirlenmiştir. Yine bu talimatnâmeye göre, borçlu olanlardan zahireyi istasyon ve iskelelere getiremeyip de yerlerinde teslim edenler, bire-bir buçuk ödeyeceklerdi. Meselâ 10 kile buğday borcu olanlardan 15 kile buğday alınacaktı[61]

Taksitlerin geri ödenmesi sırasında, ortaya bazı suistimal söylentileri atılmışsa da, Konya'ya gönderilen maliye müfettişi Hıfzı Bey'in soruşturmalarında ciddi bir yolsuzluğa raslanmamıştır[62].

47 *BOA, MV*, Nr.24, s.27.
48 *BOA, MV*, Nr.25, s.10.
49 *BOA, MV*, Nr.26, s.9.
50 *Tercüman-ı Hakikat*, Nr.2815, 16 Teşrinievvel 1303 (28 Ekim 1887), s.2.
51 *Tercüman-ı Hakikat*, Nr.2815.
52 *BOA, MV*, Nr.31, s.67.
53 *BOA, MV*, Nr.25, s.73.
54 *Tercüman-ı Hakikat*, Nr.2873, 23 Kanunievvel 1303 (4 Ocak 1888), s.1.
55 *Babalık*, Nr.7077, 5 Mart 1949, s.2.
56 *Babalık*, Nr.7077.
57 *Tercüman-ı Hakikat*, Nr.2815.
58 *Babalık*, Nr. 7077.
59 *BOA, MV*, Nr. 66, s. 77/1.
60 *BOA, Y.Mtv*, Nr. 55/24, lef. 1.
61 *Babalık*, Nr. 7077; *Bu talimatnâmenin aslına rastlanmamıştır.*
62 BOA, Y.Mtv, Nr. 64/14, lef. 1.

SONUÇ

XIX. yüzyılda, Konya ve havalisinde, her yirmi-yirmibeş yılda bir ortaya çıkan şiddetli kuraklık yüzünden çok sık kıtlık hadiseleri ile karşılaşılmıştır. Genelde bu kıtlık hadiseleri, kurak geçen bir yılı takibeden kış mevsiminin çok sert geçmesi halinde görülmüştür. Çünkü kar ve ağır kış şartlarından dolayı yollar kapandığından köylere vaktinde yardım yetiştirilememiştir. Böyle durumlarda bazı ölüm hadiselerinin yanısıra, binlerce hayvan telef olmuştur.

Burada köylüyü ihtiyatsız olmakla suçlamak mümkün değildir. Zira, o devrin şartları gereğince, bir çift öküz, karasapan, orak ve döven gibi ilkel tarım araçlarıyla ziraat faaliyetlerini sürdüren köylü, hiçbir zaman artı ürün istihsal ederek pazarda satmayı hedefleyememiş, ailesinin bir yıllık nafakasını çıkartmayı düşünmüştür. Zaten hiçbir zaman modern ziraat araçlarına sahip olmayan çiftçinin, daha fazla araziyi işlemesi de imkânsızdır. Çünkü karasapanla ve binbir güçlükle ekilen tarlalar, yaz sıcağı altında daha da zor bir iş olan orakla biçilecektir. Ancak iş bununla da bitmeyecektir. Çünkü harmanda dövenle sürülerek tınaz haline getirilen ürün, uygun yönde ve orta şiddette esen bir rüzgâr bulunup savrulacak ve samanla dane birbirinden ayrılacaktır. Üstüne üstlük bütün bu işler, güz yağmurları gelip bir yıllık emek heba olmadan, zamanla yarışırcasına yapılacaktır. En önemlisi de, bunca alın teri sarfedilerek elde edilen ürün, harmanda günlerce âşar memurlarının gelmesini bekleyecektir. Nihayet teşrif eden âşar memurları, yapılabilecek bir yolsuzluğa karşı tarladaki anızı, harmandaki dane ve samanı ölçüp biçtikten sonra, verilmesi gereken öşürü hesap edecektir.

Öte yandan, XIX. yüzyılda çok sık görülen kıtlık hadiseleri sebebiyle, Konya Ovası nüfus aşınması ile karşı karşıya kalmıştır. Her defasında geride birtakım ören yerleri bırakarak göç eden halkın ekserisi dağlık bölgelerde yerleştiklerinden, bu yüzyılda ovalık bölgede seyrekleşen nüfusa karşın, dağlık bölgelerde nüfus yoğunlaşması gerçekleşmiştir.

Asıl konumuz olan 1303 kıtlığı, XIX. yüzyılda bölgede görülen en şiddetli kıtlık hadisesi olmasına rağmen, Konya Valisi Mehmet Said Paşa'nın aldığı tedbirler sayesinde oldukça ucuz atlatılmıştır. Bu sırada malî bakımdan iflas halinde bulunulmasına rağmen, Babıâli'nin de bütün imkânlarını seferber ettiği görülmektedir. Nitekim bu seferberliğin sonunda, Suriye'den yaklaşık 13.200 ton un ve buğday satın alınarak kıtlık-zedelere dağıtılabilmiştir. Buna Konya, Niğde, Burdur ve Hamid sancakları âşarlarını da ilâve edecek olursak, halka dağıtılan zahire miktarının 20.000 tona yaklaştığı tahmin edilebilir. Başka bir hesapla bu miktarın, her biri onar tonluk almak üzere, 2.000 kamyon buğday demektir ki; bu da hem devletin ilgisini, hem de 1303 kıtlığının şiddet ve boyutlarını gözler önüne sermektedir.

Ancak bu kıtlık hadisesinde asıl gözden kaçırılmaması gereken bir başka nokta da, "Konya Ovası'nın İrva ve İskâsı" projesinin ciddi boyutta gündeme gelmiş olmasıdır. Nitekim 1907 yılında Nafia Nezareti ile Anadolu-Bağdat Demiryolu Şirketi arasında bir mukavele imzalanarak inşaata başlanmış ve ilk bölümü 1911-1912 senesinde işletmeye açılmıştır. [63]

[63] Bu proje hakkında daha geniş bilgi için bkz. Komisyon, *Konya Ovası İrva ve İskası*, DSİ Matbaası, Ankara 1972.

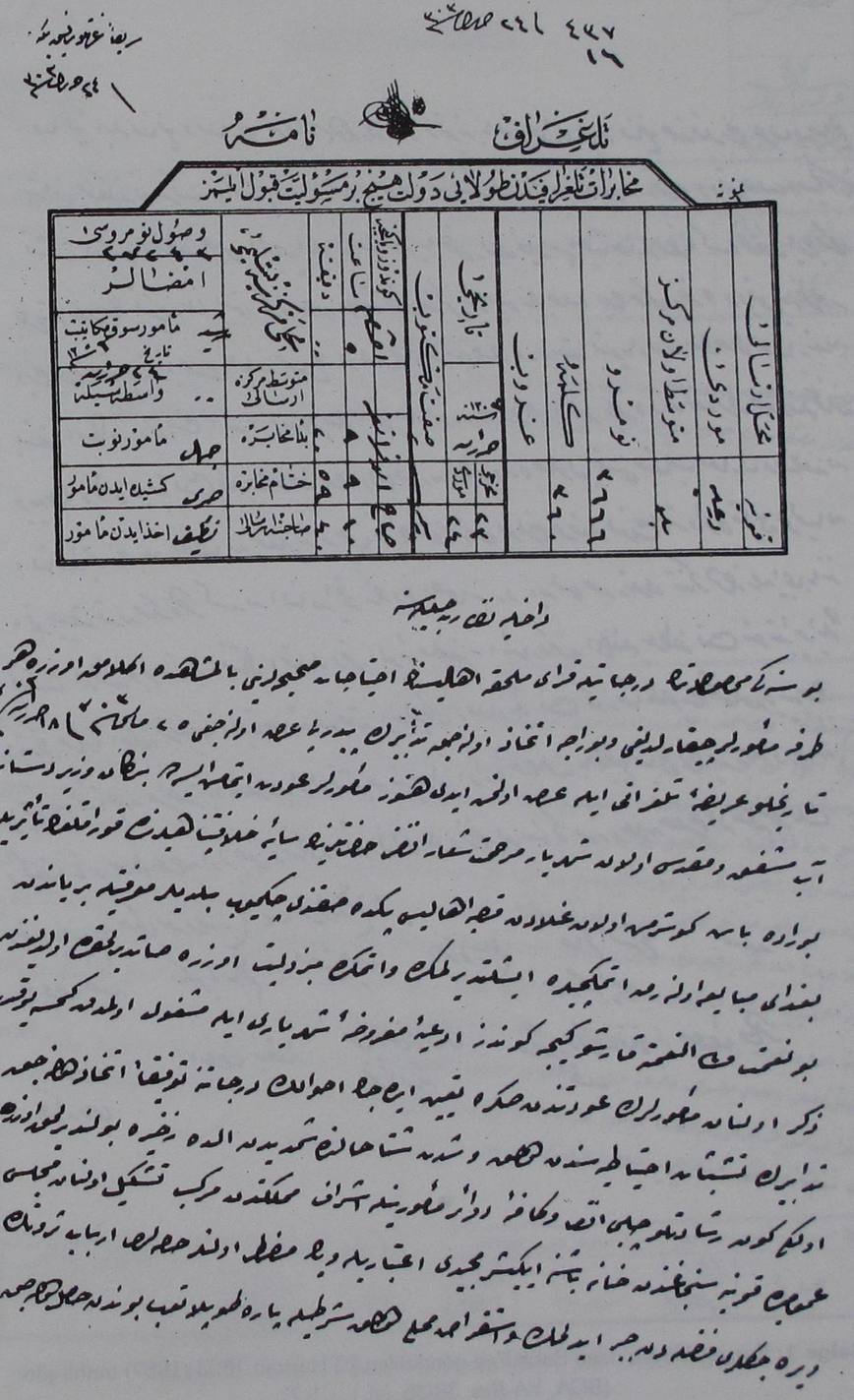

Belge 1: Konya Vilâyeti'nden Babıâlî'ye gönderilen 23 Haziran 1303 (1887) tarihli şifre (*BOA, YA-Res*, 38/35, lef.1, s.1-2).

Belge 2: Meclis-i Vükelâ Mazbatası (*BOA, MV*, Nr.21, s.67).

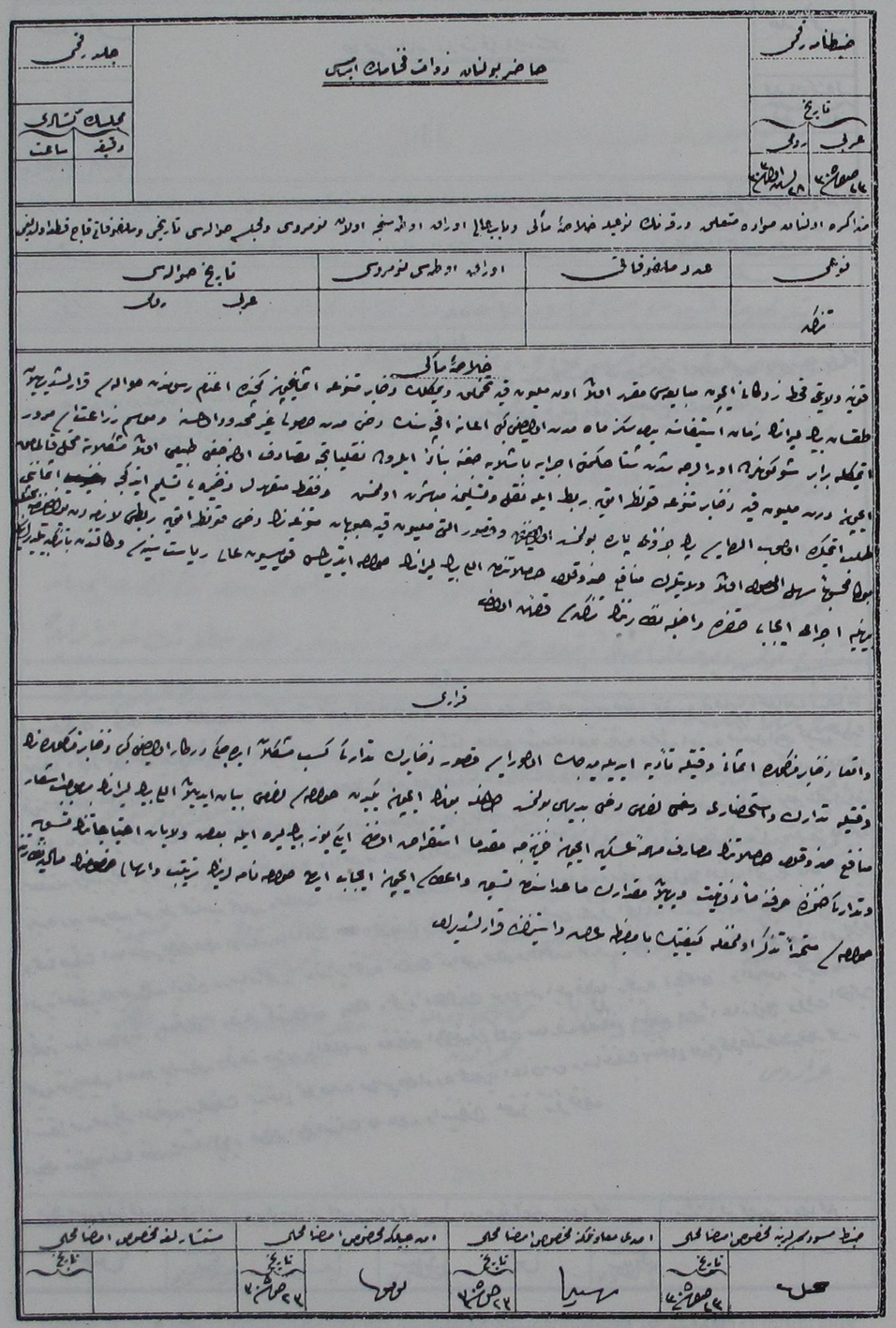

Belge 3: Meclis-i Vükelâ Mazbatası (*BOA, MV,* Nr.26, s.9).

KUVÂ-YI MİLLİYE'NİN KONYA ÖNCÜLERİ

Ahmet ATALAY*

Üzerinden fazla bir süre geçmemesine rağmen Konya Tarihi'nin kısa fakat önemli bir bölümünü teşkil eden Millî Mücadele Dönemi Konyası ve Konya'nın öncü KUVÂ-YI MİLLİYECİLER'i tanınmamaktadır.

PARTİLER ARASI İÇ MÜCADELE

Orta Anadolu'nun büyük şehri Konya'nın Millî Mücadele'de önemi büyüktür. Gerek İslâm Teâli Cemiyeti ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensupları gerekse; Mehmet Vehbi (Çelik) Efendi, Ömer Vehbi (Büyükyalvaç) Efendi, Gilisralı Hacı Tahir Efendi ve Sivaslı Ali Kemali Efendi'nin başını çektiği Kuvâ-yı Milliyeciler Konya'ya sahip olmanın uğraşısı içine girdiler. Biliyorlardı ki, Konya ve ahalisiyle birlikte olan Türkiye'ye hakim olacaktır.

İslâm Teâli Cemiyeti ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın Konya Valisi Cemal Bey; Kuvâ-yı Milliyecileri baskı altında tutarken, milliyetçiler; "Kuvâ-yı Milliye'nin menafi-i millet iktizasından olduğunu"[1] her yerde söylediler.

Mehmet Vehbi (Çelik) Efendi; "Hemşehrilerine; siz Kuvâ-yı Milliye ve Mustafa Kemal'e destek verin, başkası ülkeyi kurtaramaz"[2] dedi.

Diğer bir Kuvâ-yı Milliyeci Ömer Vehbi (Büyükyalvaç) Efendi; "İstanbul Hükümeti'nin –Nasihat Heyeti'ne- bütün yurtta olduğu gibi Konya halkı da kendini yok sayan hiçbir andlaşmayı kabul etmez. İşgalci devletlere karşı da lakayt kalmaz"[3] dedi.

MUSTAFA KEMAL KAÇACAK!..

Vali Cemal Bey'in baskılarını gözardı etmeyen 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat (Cebesoy) Paşa; Sivrihisar'dan Sivas'taki Heyet-i Temsiliye'ye çektiği telgrafta; "Konya Valisi'nin teb'idini münâsip görüyorum"[4] diyerek tutuklanması için özel karar istedi.

Cemal Bey'in destekçisi Konya Amerikan Oteli Müdiresi Miss Kuchmann; "Mustafa Kemal'in arkasına takılmakta ne fayda görüyorsunuz? Bir gün sıkışınca ittihatçılar gibi kaçacak"[5] propagandasını Konyalılar'a yaparken, bir başka ajan; Bozkır isyanları ve Konya Delibaş Mehmet isyan olayının tezgâhçısı, İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin kurucusu Papaz Dr. Robert Rew Frew de milliyetçi akımı destekleyen Mevlevi Postnişini Abdülhalim Çelebi Efendi'yi; "Anti-Milliyetçi safa çekmek için Konya'daydı"[6].

KONYA KUVÂ-YI MİLLİYE'YE KATILDI

Yapılan işgalleri; "BOŞ YERE YAPILAN İŞGAL" olarak değerlendiren Konya Kuvâ-yı Milliyecilerini; Refet (Bele) Paşa'nın Konya'ya geleceği haberi sevindirdi. Haberi duyan Vali Cemal Bey ise yandaşlarıyla birlikte 25-26 Eylül 1919'da sabaha karşı İstanbul'a kaçtı. Firar olayını gazeteler; "Anadolu'da Damat Ferit'in son mukavemet noktası çöktü, Konya'da Kuvâ-yı Milliye'ye katıldı"[7] başlığıyla verdi.

---

* Tarih Öğretmeni.

1 Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, I. Dönem, Cilt 3, s. 675.

2 Dr. Muammer Çelik ile söyleşiden.

3 Cemal Kutay, *Cumhuriyet'in Manevî Mimarları*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, Ankara, 1971, s. 66.

4 Ömer Sami Coşar, *İstiklâl Harbi Gazetesi*, 16 Eylül 1919 Salı, No: 109, s. 2.

5 Fahrettin Altay, *10 Yıl Savaş ve Sonrası*, İnsel Yayınları, İstanbul, 1970, s. 207.

6 Bilge Criss, *İşgal Altındaki İstanbul 1918-1923*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1993, s. 165.

7 Coşar, *a.g.g.*, 27 Eylül 1919 Cumartesi, No: 119, s. 1.

Valisiz kalan Konya; "Ulema, eşraf ve tüccar esnafı Müftü Efendi'nin başkanlığında acele bir toplantı yaptı. Vilayet makamının boş kalmasının yaratacağı tehlikeler konuşuldu ve derhal bir valinin seçilmesi istendi. Müderris Yalvaçlı Ömer Vehbi Efendi, vali vekilliğine Hadimli Mehmet Vehbi Hoca'yı teklif etti. Teklif ittifakla kabul edildi."[8].

Hürriyet-İtilaf ve İslâm Teâli Cemiyeti mensuplarının "Kulunmilliciler Bolşeviktirler" türünden yersiz iftiralarını önleyen Mehmet Vehbi (Çelik) Efendi; 26-27 Eylül 1919 gecesi hazırladığı "BEYANNAME"yi 27 Eylül 1919 sabahı Konya halkına duyurdu[9]"(Belge 1).

4 Ekim 1919 Miralay Refet (Bele) Paşa'nın Konya'ya gelmesiyle 8 Ekim 1919'da vilayet konağında yapılan seçimle, Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez Heyeti oluşturuldu. Seçilenler; "Mevlevî Postnişini Abdülhalim Çelebi Efendi, Sivaslı Ali Kemali Efendi, Yalvaçlı Ömer Vehbi Efendi, Halil Kâzım Hüsnü Bey, Saatçi Rifat Efendi"[10] gibi milliyetçilerdi. Üyeler arasında; Musa Kâzım (Onar) Efendi, Eyüp Sabri (Hayırlıoğlu) Efendi, Karahafızzade Mustafa (Ulusan) Efendi, Ereğlili Fuat (Gökbudak) Bey, Silleli Tevfik Fikret (Sılay) Bey, Hoca Naim Hazım (Onat) Bey, Bekir Refik (Koraltan) Bey, Mustafa Fevzi (Karaağaç) Efendi, Eflatun Cem (Güney) Bey'den oluşan vatanseverler vardı.

Mustafa Kemal'in Konya'da bulunan Refet (Bele) Paşa'ya Sivas, 11 Ekim 1919 tarihli şifrede bildirdiği Meclis-i Mebusan seçimleri için Konya Kuvâ-yı Milliyecileri olanca güçleriyle Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adayları için çalıştılar. Sonuçta; Hadimli Mehmet Vehbi (Çelik) Efendi (169), Ömer Vehbi (Büyükyalvaç) Efendi (129), Musa Kâzım (Onar) Efendi (135), Halil Kâzım Hüsnü Bey (88), Akşehirli Hacı Bekir (Sümer) Efendi (87) rey alarak mebus seçildiler(Belge 2). Ahmet Avanas hocam basılmamış "Millî Mücadele'de Konya" isimli Doktora tezinde: Mebuslar İstanbul'a hareketlerinden önce Heyeti Temsiliye ile görüş alışverişinde bulundular... der ki; Misak-ı Millî'nin kabul edilişi ile yakından ilgilenen Konya Mebusları'nın çalışmaları bu görüşü doğrular.

ÖNCÜ KUVÂ-YI MİLLİYECİLER'İN GÖREV ve BAZI FAALİYETLERİ

Meclis-i Mebusanın kapanmasıyla TBMM'ye iltihak eden Kuvâ-yı Milliyeci Konya Mebusları, TBMM'de de aktif rol oynadılar.

Saatçizade Rifat Efendi; Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya gelmesiyle Müdafaa-i Hukuk Konya Merkez Heyeti Azası olarak Ankara'ya gidip, Temsil Heyeti'nde Konya'yı temsil etti.

Kütahya Bozgunu'nu incelemek için oluşturulan heyette yer alan Mehmet Vehbi (Çelik) Efendi ve Musa Kâzım (Onar) Efendi; Şer'iye ve Evkaf Vekilliği'nde bulundu (Belge 3). Sultan Vahidettin İngilizler'e sığınınca; "HAL FETVASI"nı Şer'iye Vekili Mehmet Vehbi (Çelik) Efendi verdi (Belge 4).

I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele'ye; Cephe Komutanı olarak katılan Ereğlili Ağazadelerden Fuat (Gökbudak) Bey; doğuda Ermeniler'e karşı verdiği mücadeleyi tuttuğu günlüğüne yazdı.

Ordunun iaşesini karşılamak için Mehmet Vehbi (Çelik) efendi; Konya ve mıntıkasına TBMM'ce "MÜBAYAAT MÜFETTİŞİ" olarak tayin edildi (Belge 5).

Delibaş Mehmet İsyan Olayı'nda cesur davranışlarda bulunan Eyüp Sabri (Hayırlıoğlu) Efendi; II. Dönem milletvekilliğinin yanısıra Diyanet İşleri Başkanlığı yaptı.

Tevfik Fikret (Sılay); Osmanlı Mülâzımı olarak "ÇANAKKALE SAVAŞLARI"na katılıp Mustafa Kemal Paşa'nın yanında bulundu. Galiçya Muharebeleri'nden sonra İzmir'in düşmandan kurtuluşu olan 9 Eylül 1922 günü Mustafa Kemal Paşa'nın yaveri olarak birlikte İzmir'e girdi.

Halifeliğin kaldırılması olayında Postnişin Abdülhalim Çelebi Efendi; Mustafa Kemal Paşa'yı tebrik etti (Belge 6).

Soyadı Kanunu'nun çıkmasıyla bir başka Konya Kuvâ-yı Milliyecisi Hoca Naim Hazım (Onat); TBMM'de yaptığı konuşmada Mustafa Kemal Paşa'ya "ATATÜRK" soyadının verilmesini teklif etti. Mustafa Kemal'de kendisine 8.11.1934 tarihinde; "ÜLKÜ ONAT" ad ve soyadını verdi (Belge 7).

SONUÇ

I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele'de Konya'nın bu kahraman evlatları kendilerine düşen görevleri yaptılar.

Devletimizi kurup Türk Gençliği'ne emanet eden Millî Mücadele'nin milliyetçi-mukaddesatçı Kuvâ-yı Milliyecileri tek tek tanınmalıdır. Onları detaylarıyla tanımak her Konyalı'nın vazifesidir. Bu konuda iki cilt halinde yayınlanan "Millî Mücadele'de Konya Kuvâ-Yi Milliyecileri" isimli eserim kaynak niteliğindedir.

Onlara minnet borcumuzun bulunduğunu ifade eder, ruhları şad olsun derim.

---

[8] *a.g.g.*, s. 1.

[9] Ahmet Atalay, *Millî Mücadele'de Konya Kuvâ-yı Milliyecileri*, Damla Ofset A.Ş. Basımevi, Konya 1997, Cilt 1, s. 17.

[10] Mehmet Önder, *Millî Mücadele'de Konya Delibaş Hadisesi*, Yeni Kitap Basımevi, Konya, 1953, s. 64.

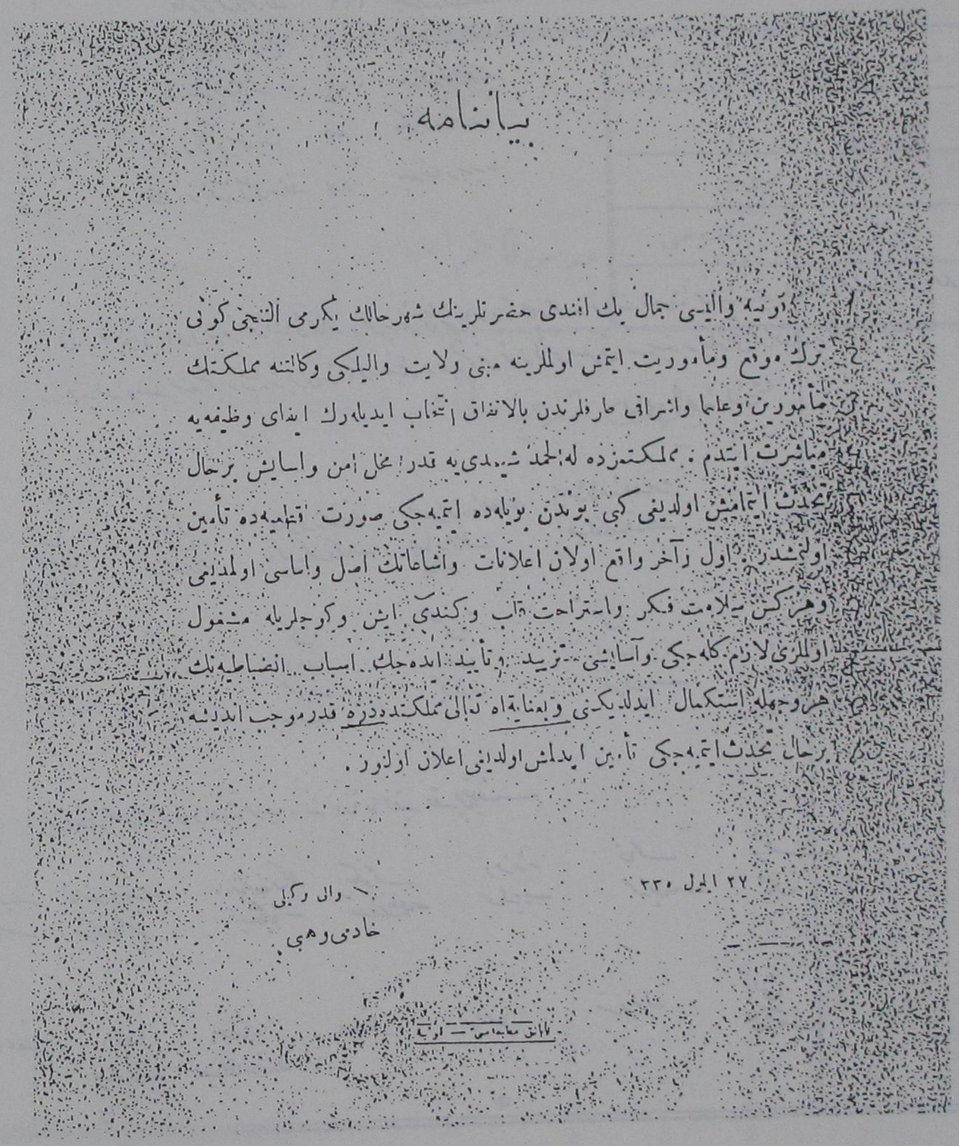
بیانناصه

Belge 1: Mehmet Vehbi Efendi'nin 27 Eylül 1335 tarihli Konya Halkına Beyannamesi.

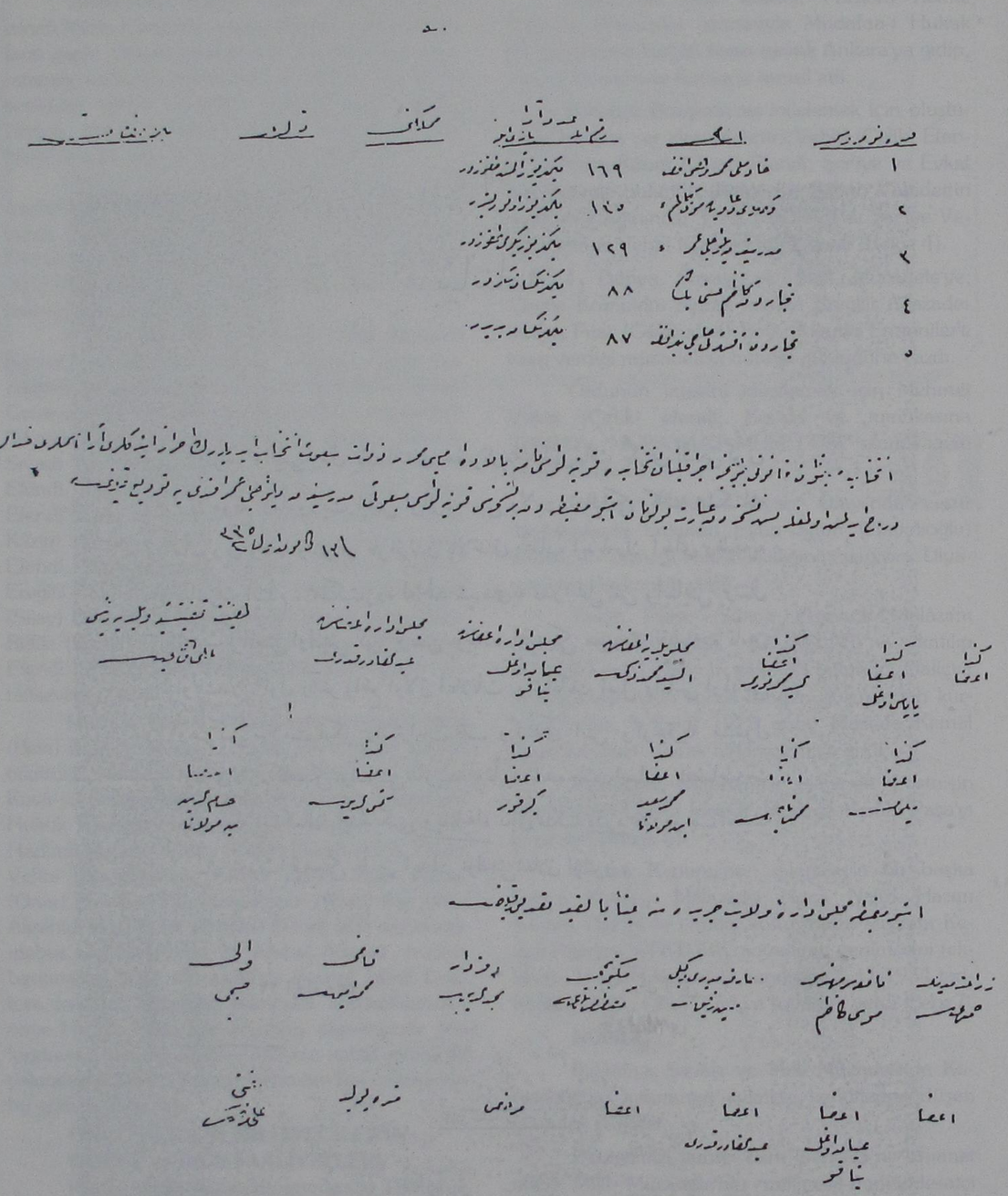

Belge 2: 13 Kanunuevvel 1335 (1919) Osmanlı Meclisi Mebusan Seçimlerini Kazanan Konya Mebuslarının Toplu Mazbata sureti.

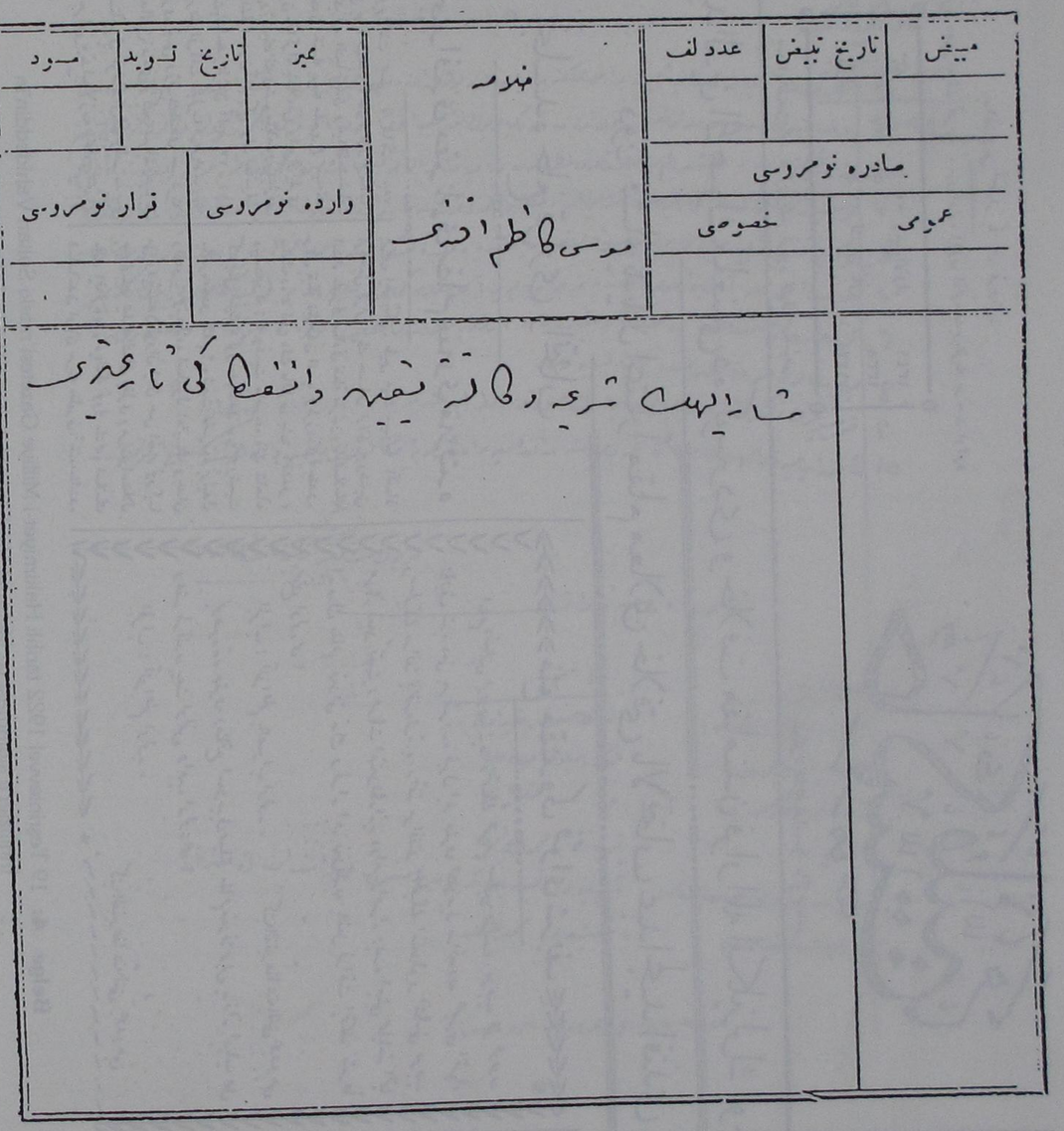

Belge 3: Musa Kâzım (Onar) Efendi'nin Şer'iye ve Evkaf Vekâleti'ne Tayin Sureti.

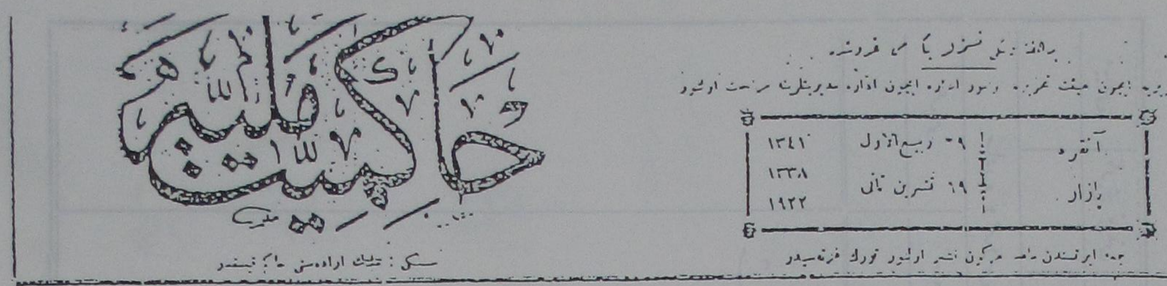

حاكميت ملليه

سسكى : خيلك اراده سنى عاجز ايتمدى

يوميه دكل غزته يا مى فروشده

امور تحريريه ايچون هيئت تحريريه وصوب اداره ايچون اداره مديريتك مراجعت اولنور

آنقره	٢٩ ربيع الاول	١٣٤١
بازار	٢٩ تشرين ثانى	١٣٣٨
		١٩٢٢

جمعه ايرتسندن ماعدا مركزين اشبو اولبور تورك فرنكيله در

وحيد الدين اك صوك ملعنتنى ده كوسترددى و خلافت مقامندن فرار ايله انكليزلرك قوه

دون آقشام يديدن اعتباراً مقام معلاى خلافتى بالانتخاب عبد المجيد افندى

مجلسده خلع قرارى واتخاب

عبد المجيد افندى حضرتلرى مقام معلاى خلافتده

دون بويوك ملت مجلسى ، ساعت بشده فوق العاده بر اجتماعده ، عار قرارى درينكلرده ايدوركن انكليزلره التجا ايدن وحيد الدين يشمقام سلطانى خلافتدن خلعيله يرينه مشروع خليفه لكك انتخاب ايچون مقاركانه باشلانش واجراسنه كليدى مجلس رئيسى رؤوف بك افندى شويله بيانات وبولنمشدر :

« آرقداشلر ! دون آقشام كى وقت نشريله بولنان وزارت باشخصه نظرتن آلديغم ٢٧ - ١١ - ٢٨ تاريخلى برشرافى ذات عالينك مرض ايسيزدن اجراوكيلرى رؤوف بك افندى حضرتلرى « وحيد الدين فتوسى يوكيجه سراينه تبعيت ايلمشدر . استانبول قوه ملدانى ايله بولشيفه مذهبينى تحقيقات اجرائيه وتدابير لازمه اتخاذى تبعيتن عرض ايده جكم . طبعى هيئت جليله جه اتخاذ اولونه جق قرار ؟ بك حساس اولدقلرى بوصحبتى اثناسنده مشرفك سعادتى نقطه نظرندن عالم اسلامك وقائع نقطه نظرندن اقليم بوطرزده اولمقدر . ياشاسون ، نظر دقت عالميانى جلب ايتمشدر ، ديمشلركه : « وحيت حاضره ده ذلت شاملانه كندينى اثبات ايتمك كوسترمشدر ... » بو وحيت حاضره نه دير اقدام ؟ وحيت حاضره ده بزيدك واردر . بو جديدلك ده استانبول اهاليسك وجدان ملى ودينندن نوران ايدن حس ايله ، تورکيا بويوك ملت مجلسك استقلال ايلرى وحريت واستقلال طلب ايتمكدر . ديمكه تورك ملتك ، اسلامك وساياسندن اولان حريت مظلومى ، حقوق مقاصده

خلع خليفه كى فتواى شريف

امام المسلمين اولوالامر ، وحاميك محترم مسلمين عليهنده موجب نحو اولوالامر تكاليف شرعيه دينى بدرجه وزده قبول ايله مفتون اسلاميه يى سائر دوله محترمه نزدنده اظهار وصايتك سائقه تعاقد ايتمش اولديغى وشمه سز اولقله مسلمك استقلال و انتظامنى موجب حركاتك فعلا ثبت وحركات اغتشالكارانه ودوام واصرار وبعده امنيتى محايانه التجا ايدوركك مقام مفاوضه تركك و قرار ايله مفاوضه يه نفس قراءت ايتمكله شرعاً مخلوع اولورمى ؟

الجواب : آلى اعلم بالصواب اولور .

كتبه الفقير عنايت الغنى محمد وهبى

بو صورتده مفتون وضائع اسلاميه يى حياتله مقام مفاوضه ويرمه يه جاسارت ايدن ارباب حل وعقد طرفندن بيعت اولغى واجب اولورمى ؟

الجواب : آلى اعلم اولور .

كتبه الفقير عنايت الغنى محمد وهبى

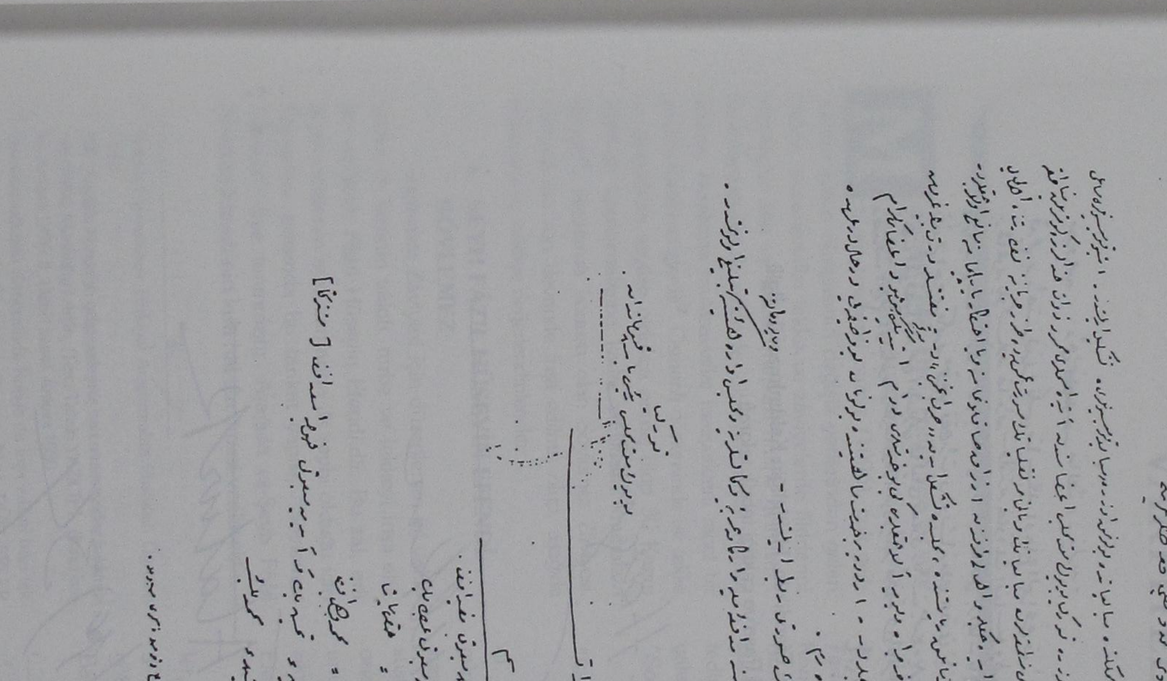

Belge 4: 19 Teşrinievvel 1922 tarihli Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'ndeki Sultan Vahideddin'in İngilizler'e sığınması ve Mehmet Vehbi'nin Vahideddin'i Hal Fetvası.

Belge 5: Mustafa Kemal Paşa'nın, Konya Mebusu Mehmet Vehbi Efendi'ye; 24 Ocak 1338/1922 tarihli Ordu Mübayaat Müfettişliği görevini bildiren telgrafı.

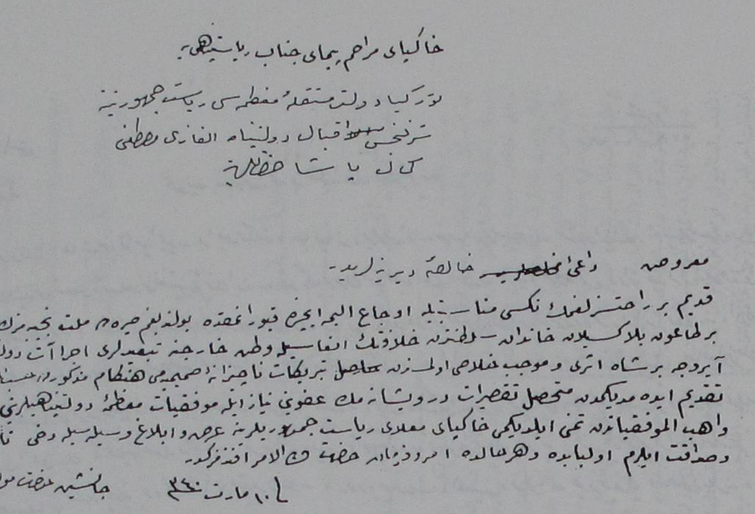

Belge 6: Abdülhalim Çelebi Efendi'nin, Halifeliğin Kaldırılması ile İlgili Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği tebrik telgrafı.

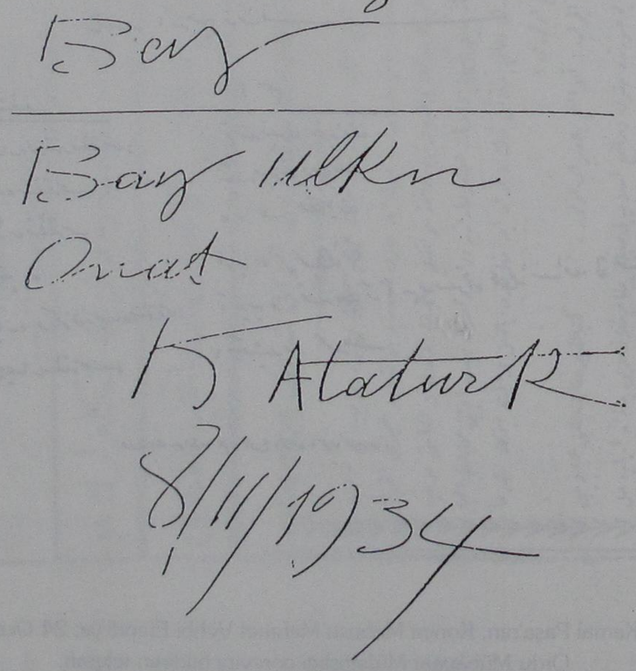

Belge 7: Mustafa Kemal Atatürk'ün, Naim Hazım'a "ÜLKÜ ONAT" isim ve soyadını verdiği belge.

KONYA'DA SÖYLEMEZ ZÂVİYESİ VE VAKFİYELERİ

Doç. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ*

Malazgirt Zaferi (1071)'nden kısa bir süre sonra Konya, Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti olmuş (1096), çok geçmeden İslâm dünyasının değişik yerlerinden gelen birçok mutasavvıfın tekke ve zâviyelerde fikirlerini yaydıkları ilim ve kültür merkezi haline gelmiştir[1]. Karamanoğulları devrinde de çok sayıda tarikat merkezi açılmış, buralarda mutasavvıflar faaliyetlerini rahat bir şekilde sürdürmüşlerdir[2]. Osmanlı döneminde ise tekke ve zâviyelerin sayıları oldukça artmış olup 30 Kasım 1925'de kapatılmalarına kadar varlıklarını muhafaza etmiştir[3]. Araştırma konusu olan Söylemez Zâviyesi, Osmanlı'nın son devrinde inşa edilmiş olup, aşağıda buna dair üç vakfiye değerlendirilecektir.

I. ŞEYH FÂZIL HÜSEYİN EFENDİ/ SÖYLEMEZ

Söylemez Zâviyesi için düzenlenen üç vakfiyeden ilk ikisinin vâkıfı, türbe ve tekkeyi inşa ettiren eş-Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi'dir. Bu zât, adı geçen tekkenin aynı zamanda ilk şeyhi olduğu için Konyalılar arasında bu tarikat yapısı, *"Söylemez Tekkesi"* diye tanınmıştır. Aşağıda eş-Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi'nin kısa hal tercümesi verilecektir.

eş-Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi'nin hayatı hakkında bu çalışmada değerlendirilecek vakfiyeler ile mezar kitâbesi ve kendi eliyle yazdığı *Tarikatnâme*'de bilgiler bulunmaktadır. Bu zât, Konya halkınca *"Söylemez"* diye bilinmektedir. Bununla birlikte onunla ilgili hiçbir vakıf kaydında lâkabı veya şöhreti *"Söylemez"* olarak geçmemektedir. Ancak 1926 yılında yapılan tapu ve kadastro çalışmaları sırasında halkın şehâdetine dayanılarak *"Söylemez Tekkesi"* şeklinde kaydedilmiştir[4].

Peki Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi'ye neden *"Söylemez"* denmiştir?

Söylentilere göre, Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi, Hz. Peygamber'in *"Allahu Teâlâ'ya ve âhiret gününe iman eden kimse, hayır söylesin veyahut sussun"*[5] hadîsini kendisine düstur edinip devamlı sustuğu ve hiç dünya kelâm konuşmadığı için halk ona *"Söylemez"* lâkabını vermiş, zamanla asıl ismi unutulmuştur. Burada vakfiye ve diğer belgelerde zikredildiği gibi kendisinden Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi olarak bahsedilecektir.

Vakfiyelerdeki hayatına dair zâhidâne bilgiler, onun gerçekten dünya ile fazla ilgisi olmadığını göstermektedir. Nitekim Konya'da eskiden Kanlıgöl, şimdi Muhacir Pazarı olarak bilinen mevkideki Balık Hali'nin doğusunda hâlen ayakta bulunan

* Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Üyesi.

1 XIII. yüzyılda Konya'ya gelip yerleşmiş bazı mutasavvıflar hakkında bkz. Eflâkî, *Menâkibü'l-Ârifîn*, (Terc. Tahsin YAZICI), I., (İkinci baskı), Ankara 1976; II., (İkinci baskı), Ankara 1980.

2 Karamanoğulları döneminde Konya'da inşa edilen bazı tekke ve zâviyeler için bkz. Osman Nuri DÜLGERLER, *Karamanoğulları Dönemi Mimarisi*, (İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1995, s. 157-158, 174-175, 179-183.

3 Yusuf KÜÇÜKDAĞ, "Osmanlı Dönemi Konya Tekke ve Zâviyeleri", *Konya'nın Kültür Birikimi ve Selçuk Üniversitesi*, (baskıda).

4 Bkz. Konya Tapu ve Kadastro Bölge Müdürlüğü, 23 Mahalle, 29 Pafta, 133 Ada. Tapu kayıtlarına da *"Söylemez Tekkesi"* olarak geçmiştir. Bkz. Meram Tapu Sicil Müdürlüğü, Pafta 29, Ada: 133, Parsel 2.

5 Bu hadîse bkz. Muhyiddîn-i Nevevî, *Riyazü's-Sâlihîn ve Tercemesi*, (Terc. Hasan Hüsnü ERDEM), III., (İkinci baskı), Ankara 1970, s. 103.

kümbet, Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi tarafından vefatında cenazesi defnedilmek için türbe olarak bina ettirilmiştir. O, içine kabir çukuru kazdırdığı 35 zirâ[6] genişliğindeki bu türbede hayatını geçirmiştir[7]. Türbenin hemen yan tarafına kendisinin zâviye olarak yaptırdığı iki ev ile daha sonra Abdurrahman Nureddin Paşa'nın bu zâviyeye vakfettiği Söylemez Konağı'nı kullanma imkânı olmasına rağmen içinde kabir çukuru bulunduğunu söylediğimiz küçük odada yaşamayı tercih etmiştir. Bu durum, onun takva derecesini göstermesi bakımından önemlidir.

Yukarıda onun tercih ettiği hayat tarzına rağmen konuşmayıp hep susmasının başka sebeplere de bağlı olduğu söylenebilir. Çünkü Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi, Türkiye şartları dışında yetişmiş, Hind asıllı bir mutasavvıftır. Oysa Konya gibi Türkçe konuşulan bir muhitte yaşamaktadır. Kendisi Türkçe'yi bilmediğinden muhtemelen çevresindekilerle anlaşmada zorluk çekmiş, bu nedenle hep susmuştur. Bunun için Konyalılar ona konuşmaz, susar anlamında *"Söylemez"* demişlerdir.

Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi, Hindistan'ın Allahâbâd[8] şehrine bağlı Ahmed Pur Serâme köyünde doğmuştur (Harita 1). Babasının adı Cevher Ali olup, vakfiyelerde farklı şekillerde yazılmış, bu durum bazı tereddütlere sebep olmuştur. Nitekim Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi'nin Konya'ya geldiğinde düzenlettirip tescil ettirdiği ilk vakfiyesinde babası, Abdullah olarak kaydedilmiştir (Vakfiye I., 1-5). Onun ikinci vakfiyesinde ise *"Mîr Kûhî Ali ibn Bedîuzzaman ibn Mâlik Ömer"* (Vakfiye II, 10-15) şeklinde yazılmıştır. Abdurrahman Nureddin Paşa'nın vakfiyesi (Vakfiye III., 15-20) ve Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi'nin mezar kitâbesi ile ona ait olduğu söylenen bir *Tarikatnâme*'de[9] Cevher Ali gösterilmiştir. eş-Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi'nin daha sağlığında düzenlenen vakfiyelerde babasının adının iki ayrı şekilde kayıtlara geçmesi ilginçtir. Öyle anlaşılıyor ki, ilk vakfiyenin tescili için mütevelli tâyin ettiği Konyalı Eskici Ahmed oğlu Mehmed Usta'nın, onun babasını Abdullah yazdırması, yanlış bir anlama sonucu olmuştur. eş-Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi, Hindistan'dan Konya'ya geldiği sırada babasının adı sorulmuş, o da muhtemelen dervişâne bir tarzda *"Abdullah"* yani Allah'ın kulu demiş, çevresindekiler, bu mecâzî cevabı gerçek sanmış, vakfiye tescil ettirilirken de Abdullah yazdırılmıştır. Oysa vâkıf eş-Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi'yi tanıyan ve onun gibi Hint asıllı ve Çiştî Tarikati'ne müntesip olan el-Hâc Abdullah Efendi Çiştî ibn Gülâb Ali, mütevelli sıfatıyla ikinci vakfiyeyi tescil ettirirken, babasının adını doğru bildiği için birinci vakfiyedekinden farklı olarak Cevher Ali yazdırmıştır. Böylece Söylemez'in babası ile ilgili bir yanlış anlamanın önüne geçilmiştir.

eş-Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi'nin Hindistan'dan Osmanlı Ülkesi'ne hangi tarihte geldiği tam olarak belli değildir. V. Sabri Uyar'a göre o, hac farizasını yapıp Anadolu'ya gelmiş, önce İstanbul'a, sonra Akseki'ye gitmiş, burada müftülük yapan Şatır-zâde Tahir Efendi'nin yanında sekiz ay kalmıştır. Akseki'den Karaman'a gelip bu şehirde bir süre ikamet etmiş, 1263 R/1847-48 M'de Konya'ya gelip İplikçi Medresesi'ne misafir olmuş ve bu şehre yerleşmeye karar vermiştir[10].1894 tarihli vakfiyede *"müddet-i medîdeden beri Konya havâlisinde ve nefs-i Konya'da ikamet etmekte"* olduğuna işaret edildiğine bakılırsa (*Vakfiye*, II. 10-15) o, birinci vakfiyenin düzenlendiği 1887'den çok önce Anadolu'ya gelmiş ve sonunda Konya şehrine yerleşmiştir. V. Sabri Uyar'ın onun Konya'ya geldiğine dair verdiği tarih (1847-48) vakfiyede verilen bilgiye göre doğru kabul edilebilir.

Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi, 28 Şaban 1328/4 Eylül 1910'da Konya'da vefat etmiş, sağlığında yaptırdığı türbeye defnedilmiştir. Ölümü hakkında farklı rivayetler vardır. Kâzım Köroğlu ile Konyalı'ya göre o, bir gece öldürülmüştür[11]. Mezar kitâbesinde (Resim 1) onun katledildiğine dair herhangi bir işaret bulunmamaktadır[12]. Söylemez Zâviyesi ile ilgili bir vakıf kaydında tevliyetin *"Mûmâ ileyhin vefâtıyla mahlûl"* yani Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi'nin eceliyle ölümü sonucu boşalmış olduğuna işaret edilmesi[13], Köroğlu ile Konyalı'nın verdiği bilginin doğru olmadığını göstermektedir. Onların söyledikleri gibi öldürülmüş olsaydı vakıf defterine *"maktûlen"* vefat ettiği yazılırdı.

Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi, Konya'da 63 yıl yaşamıştır. Şu halde o, bu şehre genç yaşta gelip yerleşmiştir. M. Ali Uz, onun 83 yaşlarında vefat ettiği kanaatindedir[14]. Uz'un 20 yaşlarında Konya'ya geldiğini hesabederek bu görüşü ileri sürdüğü anlaşılmaktadır. Şeyh Hüseyin Fâzıl Efendi'nin belli bir süre devam eden medrese tahsilinden sonra Çiştiye Tarikati'ne intisap edip bu alanda da yetiştikten sonra hacca gittiği ve Osmanlı topraklarına geldiği göz önüne alınırsa, Konya'ya yerleştiğinde 25-30 yaşından aşağı olmaması gerekir. Öyle ise Söylemez, vefat ettiğinde 90 yaşlarında idi.

Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi, Hindistan doğumlu olmakla birlikte atalarının ırken Arap oldukları, oraya sonradan gidip yerleştikleri anlaşılmaktadır. Nitekim kendisine ait ikinci vakfiyede soyunun *"Osman Zinnureyn"* ile *"İmâm-ı Hazret-i Zeynelâbidîn"* sülâlesinden geldiği kayıtlıdır (*Vakfiye*, I., 1-5; II., 10-15; III., 15-20). Hindistan Müslümanları arasında Arap asıllı ve Hz. Peygamber'in soyundan gelenlerin bulunduğu bilinmektedir[15]. Şu halde Hindistan'daki birçok aile gibi Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi'nin sülâlesi de buraya Arabistan taraflarından sonradan gelmiş müslüman bir ailedir.

Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi'nin mezhebi Hanefi, tarikatı ise Konya'ya ilk geldiğinde Çiştiye idi (*Vakfiye*, I., 1-5). Daha sonra şeyhliğini yaptığı Çiştiye'ye en yakın kabul edilebilecek olan Nakşibendiye ile Kâdiriye'ye de intisap ettiği ve bu tarikatların şeyhliğini yürüttüğü vakıf kayıtlarından anlaşılmaktadır (*Vakfiye*, III, 15-20). Anlatılanlar, onun iyi bir medrese tahsili yaptığını ve tasavvuf terbiyesi aldığını göstermektedir. Türkiye'ye geldiğinde ilmiye sınıfı ile buluşup görüşmesi ile tasavvufî faaliyetlerde bulunması, onun söylenen şekilde bir kültür yapısına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim Akseki'de Müftü Şatır-zâde Tahir Efendi ile olan münasebetleri ve Konya'ya ilk geldiğinde İplikçi Medresesi'nde kalmayı tercih etmesi dikkat çekicidir. Bundan başka Çiştiye, Nakşbendiye ve Kâdiriye tarikatları ile ilgisi de onun medreseli olduğuna işaret kabul edilebilir. Çünkü onun Osmanlı topraklarına geldiği sırada Nakşbendiye'nin özellikle Hâlidiye koluna şeyh olarak atanacaklarda medresede okumuş, zahirî ilimlerde belli bir seviyeye ulaşmış olma şartı aranıyordu[16]. XIX. yüzyıl sonlarıyla XX. yüzyıl başlarında Konya'da birçok Nakşbendiye-i Hâlidiye Tekkesi'nin varlığı[17]; Söylemez'in de bu şehirde zâviye bina ettirip Nakşbendiye Tarikati'ni neşirde bulunduğuna bakılırsa, o da Nakşbendiye'nin Halidiye koluna müntesip idi. Diğer taraftan Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi'nin Hint asıllı biri olarak Çiştiye halifesi sıfatıyla tekke açması, onun Hindistan'da köklü bir tasavvuf terbiyesi aldığına da işaret eder. Hindistan, XIII. yüzyıldan beri Sünnî tarikatların yayıldığı ve çok sayıda mutasavvıfın bu kültür ortamında yetişdiği yer olarak bilinmektedir. Nitekim Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılda hızla yayılan Nakşbendiye-i Hâlidiye'nin kurucusu Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî'ye de tasavvuf terbiyesi Hindistan'da verilmiştir[18].

Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi, şu halde iyi bir medrese tahsilinden sonra tasavvuf terbiyesi almış,

---

6 Zirâ metrik sisteme geçilmeden önce kullanılan uzunluk ölçülerinden biridir. Dirsekten orta parmak ucuna kadar olan bir uzunluk ölçüsüdür. Mimarî zirâ yaklaşık 77.5 cm'dir. Bu ölçü birimi için bkz. Walther HINZ, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, (Terc. Acar SEVİM). İstanbul 1990, s. 79; T.H. "Zirâ", *İslâm Ansiklopedisi*, (Kısaltma: *İA.*), XIII., s. 575; Mehmet ERKAL, "Arşın", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Kısaltma: *DİA.*), III., s. 411-413.

7 Söylemez Tekkesi Vakfiyeleri, I., 5-10; II., 35-40; III., 15-20. Bundan sonraki atıflarda (Vakfiye, I., II., III.,) şeklinde metin içinde kısaltılarak verilecektir.

8 Allahâbâd şehri o zaman çok sayıda müslümanın yaşadığı bir şehirdi. Bkz. Kudret BÜYÜKÇOŞKUN, "Allahâbâd", *DİA.*, II., s. 502-503.

9 V. Sabri UYAR, "Hattatlar Armağanı", *Konya Dergisi*, Sayı: 112, (Şubat 1948), s. 13.

10 *Aynı yer.*

11 Kâzım KÖROĞLU, "Söylemezoğlu Mahallesi(!)", *Yeni Konya*, 5 Ocak 1952, s.3. Ayrıca bkz. İbrahim Hakkı KONYALI, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964, s. 935.

12 Söylemez'in mezar kitâbesi şöyledir:
"Hüve'l-bâkî
Bismillâhirrahmânirrahîm
Küllü men-'aleyhâ fânin ve yebkâ vechü Rabbike zü'l-celâli ve'l-ikrâm. İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râci'ûn. Küllü nefsin zâikatü'l-mevt. Hazret-i Ka'be-i feyz-i 'âlem kıble-i kimyâ-yi sa'âdet Şâh Seyyid Hâce Mîr Fakîr Fâzıl Hüseyin ibn Merhûm Gevher Ali Şehîd Çişti Kalender-i ehl-i Hindistan karîbü'l-bahâr şehr-i Ahmed Pûr medfen-i Konya-i Şerîf. Mâh-ı Şa'bân-ı Şeb-i Cum'a sâ'at-i 2 fi 28 târih-i sene 1328 min Hiereti'n-Nebiyyi sallallâhü 'aleyhi ve sellem temmet."

13 Bkz. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Defter, (Kısaltma: *VAD.*), no. 149, sıra: 4208.

14 *Baha Veled'den Günümüze Konya Alimleri ve Velileri*, II., Konya 1995, s. 128.

15 Meselâ Hindistanlı meşhur gazeteci, şair ve siyaset adamı Hasret Mohânî, İmam Ali er-Rızâ'nın soyundan gelen bir Seyyid ailesine mensuptur. Bkz. Rıza KURTULUŞ, "Hasret Mohanî", *DİA*, XVI., s. 393-394.

16 İrfan GÜNDÜZ, *Osmanlılar'da Devlet-Tekke Münasebetleri*, İstanbul 1984, s. 243-245; Yakup ÇİÇEK, "Nakşbendiyye Tarikatı ve Şeriata Bağlılığı", *Ahmed Ziyâuddin Gümüşhanevî Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul 1992, s.164-173.

17 KÜÇÜKDAĞ, *aynı makale.*

18 Halid-i Bağdadî, Nakşbendiye, Kâdiriye, Çiştiye, Sühreverdiye, Kübreviye gibi tarikatlar konusunda Hindistan'da eğitilmiştir. Geniş bilgi için Bkz. GÜNDÜZ, *aynı eser*, s. 237-241; Hamid ALGAR-Süleyman ULUDAĞ, "Hâlidiyye", *DİA.*, XV., s.295-299; ÇİÇEK, *aynı tebliğ*, s.156-164,

daha Hindistan'da iken Çiştiye'yi Anadolu'da yaymak üzere görevlendirilmiştir. O, kendisi için en uygun yer olarak Konya'yı görmüş; burada bir zâviye inşa ederek faaliyete başlamıştır. Konya'ya geldikten sonra kendisine Nakşbendiye ve Kâdiriye şeyhlikleri de verilmiştir.

Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi, güzel sanatlara olan ilgisiyle de tanınmaktadır. O, özellikle hat sanatında üstat seviyesindeydi. V. Sabri Uyar, onu bu yönünden dolayı hattatlar arasında gösterip hayatına dair bilgi vermiştir. Uyar'a göre Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi, gayet güzel sülüs, nesih ve ta'lik yazı yazardı. Bazı risâleleri bizzat yazdığı söylenen bu zâtın eliyle yazdığı 28 sayfalık bir *Tarikatnâme* ile 11 sayfalık bir Farsça *Silsilenâme*'yi Uyar, 1940'larda Pirebi Mahallesi'nde oturan Hasan Dede adlı bir ihtiyarın elinde görmüştür[19].

Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi'nin Hindistan'daki her müslüman ilim adamı gibi Urduca'nın yanında İngilizce ve Arapça'yı bilmiş olması gerekir. Uyar, onun Farsça bir *Silsilenâme* yazdığına işaret etmektedir. Öyle ise Farsça'yı da okuyup yazacak kadar biliyordu[20].

Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi'nin ilmî seviyesini tesbit etmek oldukça güçtür. Çünkü bu hususta kendisini yakından tanıyanlardan bize kadar gelmiş herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Köroğlu'nun duyduklarına bakılırsa, Söylemez'in telif bir eseri mevcuttu[21]. Şeyh Efendi'ye bir eseri olup olmadığı sorulunca, rafta duran Urdu dili ile yazılmış küçük bir kitabı indirip göstermiş. Urducayı bilen bulunmadığı için kitabın adı ve konusu tesbit edilememiş. Bu kitabın şu anda nerede olduğu bilinmemektedir.

Söylemez'in şairliği de vardır. V. Sabri Uyar, üç sayfalık bir kasidesini gördüğünü yazmaktadır[22]. Bunun da nerede bulunduğu tesbit edilememiştir.

II. SÖYLEMEZ ZÂVİYESİ

Söylemez Zâviyesi, Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi tarafından XIX. yüzyılın sonlarında, Konya dışında Kanlıgöl adı verilen mahalde inşa edilmiştir. Günümüzde bu yer, Muhacir Pazarı'ndaki Balık Hali'nin hemen doğu bitişiği olmaktadır. Kurulduğu mevkii ve manzûmede yer alan yapılara bakılırsa, burası tipik bir Osmanlı devri zâviyesidir. Bununla birlikte 1926 yılında yapılan kadastral çalışmalar sırasında *"Söylemez Tekyesi"*, tapuya da *"Şeyh Fâzıl Efendi Tekkesi"* olarak kaydedilmiştir[23]. Oysa vakfiyesi ve diğer vakıf kayıtlarında zâviye olarak geçmektedir[24]. Halk arasında tekke ile zâviye aynı anlamda kullanıldığı için kadastro ölçümlerinde tekke olarak yazılmıştır. Halbuki tekke ve zâviye, işlevleri yönünden nüansları olan iki ayrı tarikat yapısıdır. Bu iki tarikat kurumu arasındaki farkı aşağıda kısaca gösterildikten sonra Söylemez Zâviyesi'ndeki yapılar incelenecektir.

Tekke, bir tarikat merkezine bağlı olarak kurulur, burada o tarikata mensup dervişler topluca yaşar, gelenek ve âyinlerini icra ederlerdi. Tekkenin zâviyeden farklı yönü, herhangi bir tarikatin geleneklerinin sürdürülüp öğretisinin aktarıldığı yer olmasıdır. Bu tür tarikat yapıları şehir merkezlerinde bulunur, ihtiyaçları vakıf gelirleriyle karşılanırdı[25]. Buranın dervişleri tarımla uğraşmazlardı.

Zâviyenin sözlük anlamı köşe, bucak'tır. Tasavvuf dilinde ise *"Bir zâhidin ibadetle meşgul olmak üzere çekildiği tenhâ hâne veya kulübe"* zâviye idi[26].

Zâviyeler de tekkeler gibi, dervişlerin şeyhleri ile birlikte bağlı oldukları tarikatın zikir ve âyinlerini icra ettikleri yerdi. Tekkenin yerleşim birimlerinin içinde bulunmasına karşılık zâviye, kent merkezlerinin dışında, boş bir arazide kurulurdu. Burada kalanların ihtiyaçları, zâviyeye ait arazi ekilip dikilerek karşılanırdı. Zâviyede *"âyende ve revendeye"* yani gelip geçen yolculara hizmet verilir, elde edilen tarım ürünleri bunlara da ikram edilirdi. Zâviyeyi tekkeden ayıran en önemli özelliklerden bir diğeri de burada tarikat merkezine bağlanmaksızın sorumluluğun tamamı ile zâviye şeyhinin üzerinde olmasıdır[27]. Yukarıda değinilen hususlar, araştırma konumuz olan Söylemez manzûmesine

19 *Aynı yer.*
20 Hintli âlimler Farsça'yı da iyi bilirlerdi. Hindistan'da XVI. Yüzyıldan günümüze kadar Farsça şiir yazan birçok İslâm âlim ve şairi yetişmiştir. Örnek için bkz. Erkan TÜRKMEN, *Urdu Edebiyatında Şiir Evreleri*, Konya 1992.
21 *Aynı yer.*
22 *Aynı yer.*
23 Konya Tapu ve Kadastro Bölge Müdürlüğü, 23 Mahalle, 29 Pafta, 133 Ada; Meram Tapu Sicil Müdürlüğü, Pafta 29, Ada 133, Parsel 2.
24 *VAD.* No. 149, sıra: 4208.
25 Ahmet Işık DOĞAN, *Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları Tekkeler, Zâviyeler ve Benzer Nitelikteki Fütüvvet Yapıları*, İstanbul 1977, s.58-60, 168-169.
26 Şemseddin Sami, *Kamûs-ı Türkî*, I., İstanbul 1317, s.680.
27 DOĞAN, *aynı eser*, s.162-176.

aynıyla uymaktadır. Öyle ise bu tarikat yapısı da zâviye kategorisinde incelenmesi gerekmektedir.

Osmanlı dönemi tarikat zâviyeleri, mescit, tevhidhâne, türbe, mezarlık, derviş ve misafir odaları, kütüphâne, mutfak, erzak ambarları, hamam ve ahır gibi kısımlardan meydana geliyordu[28]. Söylemez Zâviyesi'nde, diğer tarikat zâviyelerinde bulunan yapıların büyük bir kısmı mevcut idi.

Konya'daki Söylemez Zâviyesi'ne dair en eski bilgiler, 28 Safer 1305/15 Kasım 1887 tarihli vakfiyede bulunmaktadır. Buna göre Konya dışında, Kanlıgöl denilen mahalde çevresine ihata duvarı yapılmış bir arsa üzerine iki odalı bir türbe, yine biri iki odalı iki adet ev inşa edilmiş, bahçesine meyve ağaçları dikilmiştir (*Vakfiye*, I., 5-10). 3 R. âhir 1312/4 Ekim 1894 tarihli ikinci vakfiyeye göre ise, 1600 zirâ olan ve duvarla çevrili olduğu söylenen arsaya daha sonra 2 bin zirâ arsa ilâve edilmiştir (*Vakfiye*, II., 15-20). Tapu kayıtlarına göre bu arsa 2642 m^2 genişliktedir[29].

1926 yılına ait tapu kayıtlarından bu avlunun içinde mutfağı bulunan *"fevkanî"* iki odalı, ayrıca *"dolma"* üç oda, bir sofalı iki ayrı bina bulunuyordu. Bu evlerin yanında bir miktar da bağ vardı[30].

Söylemez Zâviyesi'ne ait 15 Şaban 1320/17 Kasım 1902 tarihli üçüncü vakfiyeye göre de 2108 zirâ genişliğinde etrafı duvarla çevrili iki parça arsaya bir konak inşa ettirilip Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi'nin oturması için vakfedilmişti (Vakfiye, III., 10-15).

Söylemez manzûmesi, bu durumda duvarla çevrili bir avlu içinde zâviye binası iki ev ile şeyhe ait türbe, ahır ve bunların kuzeyinde yine bir duvarla çevrili bahçenin içindeki konaktan meydana gelen bir tarikat yapısı idi. Bir kısmı Söylemez tarafından ağaçlandırılan zâviyenin arsası ekilip dikiliyordu.

Yukarıdaki yapılanmaya bakılırsa, Söylemez lâkabı ile bilinen Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi'nin XIV.-XVI. Yüzyıllarda yaşamış, Anadolu'nun bir İslâm diyarı haline gelmesinde etkili olmuş mutasavvıflara[31] benzediği söylenebilir. Çünkü o, Konya'nın dışında, ekilip dikilmeyen bir yerde zâviye kurup, kullanılmayan bu boş araziyi ağaçlandırarak şenlendirmiştir. Bu şekliyle Söylemez, Konya'da eski tasavvuf geleneğinin âdeta son temsilcisi olmuştur.

1. Derviş ve Misafir Binaları

Her tarikat zâviyesinde, gelip geçen dervişlerin misafir edilmeleri için yapılmış mekânlar vardı. Konya dışında, Kanlıgöl mevkiinde kurulan Söylemez Zâviyesi'nde de dışarıdan, özellikle Hindistan'dan gelen derviş ve misafirlerin geçici olarak barınmaları için biri üç, diğer iki göz odalı iki ev ile bir ahır, su kuyusu ve helâ bulunuyordu.

Söylemez Zâviyesi'nin bânisi, buranın aynı zamanda şeyhi olan Fâzıl Hüseyin Efendi'dir. Kitâbesi, okunamayacak kadar silik olduğu için Uyar, dervişlere tahsis edilen binanın inşa tarihini tesbit edememiştir[32]. Zâviye ile ilgili ilk vakfiyeden 1887 yılından önce, muhtemelen 1886'da yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

Zâviyedeki derviş binaları, hâlen ayakta bulunan Söylemez Türbesi'nin kuzey ve kuzeybatısında yer alıyordu. 1926 yılı kadastral çalışmalarında bu yapılar, türbe ile birlikte ihata duvarıyla çevrili avlunun içinde gösterilmektedir (Şekil 1,2,3).

Zâviyede dervişlere mahsus binalar, içinde oturanların anlattıkları şekliyle şöyle idi:

Söylemez Zâviyesi'ne ait binaların bulunduğu avlunun girişi, manzûmenin kuzeyinde idi. Adı geçen binalardan biri, avlu girişinin hemen solunda bulunuyor, kapısı kuzeye bakıyordu. Kapıdan taşlık bir sofaya giriliyordu. Biri altta, ikisi üstte üç odası vardı. Üst kata ahşap bir merdivenle çıkılıyordu. Bina kerpiçle yapılmıştı. Vakfiyede iki odalı olarak gösterilen bina burasıdır. Alt kattaki oda aslında binanın mutfağıdır. Nitekim daha önce değinilen tapu kayıtlarında burası *"fevkanî"* iki oda, bir mutfak olarak tesbit edilmiştir. Yukarıda anlatılanlar, Söylemez Zâviyesi içindeki evin Konya'da bulunan bazı tarikat yapılarına benzediğini göstermektedir. Nitekim Meram'da Sigorta Hastahanesi yakınında, Ateşbâz Türbesi'nin bitişiğindeki zâviye de avluya girişin sağında, kerpiç bir bina olup, biri altta, ikisi üstte üç odası vardır. Üst kata ahşap bir

28 A.Y. OCAK-S. FARÛKÎ, "Zâviye", *İA.*, XII., s.473-474.
29 Meram Tapu Sicil Müdürlüğü, Pafta 29, Ada 133, Parsel 2.
30 Meram Tapu Sicil Müdürlüğü, Pafta 29, Ada 133, Parsel 2.
31 Anadolu'nun Türkleşmesi-İslâmlaşmasında mutasavvıfların rolü ile ilgili geniş bilgi için bkz. Ömer Lütfi BARKAN, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I., İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler", *Vakıflar Dergisi*, (Kısaltma: *VD*), II., s.279-365.
32 *Aynı yer.*

merdivenle çıkılmaktadır[33]. Vakfiyelerde zikredilen ikinci üç göz odalı, örtmeli bina, kuzeydeki girişin sağında idi. 1926 yılı tapu ve kadastro çalışmaları sırasında bu yapı da mevcuttu. Yukarıda zikredilen tapu kaydında bu "*dolma*" evin sofasının da bulunduğuna işaret edilmiştir.

Zâviyedeki bu iki konuttan biri, kadın misafirlere tahsis edilmiş olmalıdır. Vakfiyesinde bununla ilgili herhangi bir şart olmamakla birlikte iki binanın mevcudiyeti buna işaret etmektedir. Söylemez Zâviyesi'nde kadınların misafir edilmeleri için bir konutun bulunması, Osmanlı devri tarikat zâviyelerindeki yapılanmaya uygun düşmektedir. Yani zâviyelerde kadınlara tahsis edilmiş mekânlar da vardı. Nitekim Antalya'da Elmalı kazısında bulunan Abdâl Musa Zâviyesi'nde bir bölüm kadınlara ayrılmıştır[34].

Bilindiği üzere 1925 yılında tekke, zâviye ve türbelerin kapatılmasından sonra birçok tarikat yapısı, esas işlevini kaybettiği için ya mescit olarak kullanılmaya başlanmış, ya da satılarak özel mülkiyet haline getirilmiştir[35]. Çoğu konut ve depoya tebdil edilen bu binalar, değişen şartlara cevap vermediği gerekçesiyle daha sonra yıktırılıp yerine yeni konut veya iş yerleri yaptırılmıştır.

Söylemez Zâviyesi de 1936 yılında satılarak uzun süre konut olarak kullanılmış[36], sonra kavak satıcılarına iş yeri yapılmıştır. Daha sonra yıktırılan zâviyenin arsasının bir kısmına Balık Hali inşa edilmiş, bir kısmı da Söylemez Türbesi çevresindeki düzenleme sırasında park haline getirilmiştir.

3. Türbe ve Mezarlık

Türbe, zâviyedeki yapıların en önemlilerinden biri idi. Bunun için tarikatla ilgili hemen her manzûmede orayı ilk kuran veya orada şeyhlik yapmış bir veya birkaç kişinin türbe olarak ayrılan mekânda kabri bulunurdu. Halk arasında buralarda gömülü olanın veli olduğunu anlatmak için "*yatır*" denmektedir.

a. Söylemez Türbesi

Söylemez Zâviyesi'nde de buranın kurucu şeyhi Fâzıl Hüseyin Efendi'nin türbesi vardır. Bu yapı, zâviyenin ayakta kalmış tek parçasıdır.

Söylemez Türbesi'nin bânisine dair farklı görüşler ileri sürülmüştür. Osman Nuri Dülgerler'e göre yaptıranı belli değildir[37]. V. Sabri Uyar'la K. Köroğlu, Adliye Nâzırı Abdurrahman Nureddin Paşa'nın yaptırdığını yazmaktadırlar[38]. M. Ali Uz da onların görüşlerini destekler mahiyette fikir beyan etmiştir[39]. Tapu kayıtlarına göre de Abdurrahman Nureddin Paşa tarafından yaptırılıp Söylemez'e vakfedilmiştir[40]. Bu bilginin çevredekilere sorularak yazıldığı tutanaklardan anlaşılmaktadır. Oysa Abdurrahman Nureddin Paşa, aşağıda görüleceği üzere Söylemez Zâviyesi'nin kurucu şeyhi Fâzıl Hüseyin Efendi'nin ikameti için sadece bir konak yaptırıp vakfetmiştir. Diğer taraftan onun vakfiyeyi düzenlettiği sırada Söylemez Zâviyesi ile Türbesi mevcut idi (*Vakfiye*, III., 15-20). Söylemez Türbesi'nin bânisi, zâviyeye ait iki vakfiyede verilen bilgilere göre, Söylemez/Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi'nin kendisidir.

Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi, 28 Safer 1305/15 Kasım 1887 tarihli ilk vakfiyesinde türbeyi, ihata duvarı ile çevirttiği vakıf arazisinin tam ortasında, "*iki bâb hücre*" olarak yaptırdığını, bunlardan içinde kabir çukuru kazdırdığı odanın kendisine ait türbe olduğunu, diğerinde kendisi öldüğünde mütevellinin ikamet edeceğini açıklamıştır (*Vakfiye*, I., 5-10).

İkinci vakfiye, türbe ile ilgili daha açık bilgileri içermektedir. Şöyle ki, iki odadan meydana gelen türbe, 85 zirâ arsa üzerine oturmuştur. Söylemez'in kabir çukurunun kapladığı alan 35 zirâdır. Şu halde vefatından sonra mütevelli ve zâviyedârın kalacağı türbenin bitişiğindeki mekân yaklaşık 50 zirâ olmaktadır. Bu bölüm, ikinci vakfiyede kahve ocağı olarak gösterildiğine göre (*Vakfiye*, II., 15-20, 35-40) Söylemez, kendisini ziyarete gelenleri ikamet ettiği türbesinde kabul ediyordu.

Söylemez Türbesi, XX. yüzyılın başlarında çekildiği anlaşılan bir fotoğrafa bakılırsa, eskiden şimdikine göre oldukça farklı idi (Resim 2). Sandukalığın üstünü örten tuğlanın başlangıcına kadar; türbedâr odasınınsa dış duvarları ve kubbesi dahil

33 Yusuf KÜÇÜKDAĞ, "Les Zaviyas Mevlevites à Konya", *Osmanlı Araştırmaları*, XIV., İstanbul 1994, s.124-125.
34 DOĞAN, *aynı eser*, s.174-175.
35 DOĞAN, *aynı eser*, s.99.
36 Dülgeroğulları'ndan Ömer'e 7.1.1936'da satılmıştır. Bkz. Meram Tapu Sicil Müdürlüğü, Pafta 29, Ada 133, Parsel 2.
37 *Konya'da Türk-İslâm Dönemi Mezar Anıtlarının Özellikleri*, (Kısaltma: *Mezar Anıtları*), (Konya Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi Basılmamış Yeterlik Çalışması), Konya 1979, s.146.
38 UYAR, *aynı yer*; KÖROĞLU, *aynı yer*.
39 *Aynı yer*.
40 Meram Tapu Sicil Müdürlüğü, Pafta 29, Ada 133, Parsel 2.

tamamı harçla sıvalıydı. Türbedâr odasının dışa açılan kapısı önünde üzeri kiremit çatılı, penceresi kuzeye, kapısı batıya bakan bir giriş bulunuyordu. Sandukalık ve türbedâr odalarının pencereleri tahta kapaklı idi. Bu girişin doğusunda bir de helâ çıkıntısı bulunuyordu. Bütün bunlar değerlendirildiğinde, türbe, bir insanın yani türbedârın kalabileceği asgarî alt yapıya sahipti.

Fotoğraftaki eski durumu ile şimdiki türbe karşılaştırıldığında Söylemez Türbesi'nin daha sonra ciddî bir onarım geçirdiği anlaşılmaktadır.

Söylemez Türbesi'nin kesin inşa tarihini ortaya koyan bir belge şimdilik bilinmemektedir. Türbenin giriş kapısı üzerindeki kitâbe kasıtlı olarak silinmeseydi belki bu konu açıklığa kavuşmuş olacaktı. Bununla birlikte vakfiyesi, inşa tarihini yaklaşık olarak belirlemede önemli ip ucu vermektedir. Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi, zâviye ile ilgili vakfiyeyi 1887'de düzenlettiğine bakılırsa, türbenin bundan bir veya iki sene önce, 1885-1886 yıllarında bina edildiği söylenebilir.

Söylemez Türbesi'nin mimarı da belli değildir. Konyalı bir mimar tarafından yapılmış olmalıdır. Çünkü XIX. yüzyılın sonlarında inşa edilmiş olmasına rağmen özellikle taputluk bölümü, Osmanlı dönemi türbe mimarisine hiç benzememektedir. Burada Konya'da çok sayıda örneğine rastlanan Selçuklu ve Karamanoğulları devri ehramî türbe geleneği taklit edilmiş görünmektedir (Resim 3). Nitekim önündeki türbedâr odası dışında Söylemez Türbesi, Karamanoğulları döneminde yapıldığı bilinen Ulaş Baba Kümbeti'nin[41] küçük bir kopyası gibidir (Resim 4).

Söylemez Türbesi'nin mimarî durumu, Dülgerler tarafından incelenmiştir. Onun tesbitlerine göre, içten sıvalı olan kümbetin sandukalık bölümü (Resim 5), sekizgen prizmal gövdeli ve sekizgen pramit külâhlıdır (Şekil 4). Bina külâha kadar kesme taşla yapılmış olup, üst tarafı tuğlayla örülmüştür.

Kümbete doğusundaki türbedâr odasına açılan bir kapıdan girilir. Buranın üstü içten pandantif bingilerle geçilmiş sade bir kubbe halindedir. Yuvarlak kemerli iki penceresi, kuzey ve güneye açılmaktadır.

41 Ulaş Baba Kümbeti ile ilgili geniş bilgi için bkz. DÜLGERLER, *Karamanoğulları Dönemi Mimarisi*., s. 179-182.

Kümbetin girişinde yer alan kare plânlı türbedâr odasının gövdesi kesme taş, üzeri ise tuğladır. Yekpâre taştan oyulan yuvarlak kemerli kapısı kuzeye açılmaktadır. Bu bölümün yuvarlak kemerli penceresi tek olup, güneye bakmaktadır[42].

Dülgerler'e göre, eskiden üzeri kurşunla kaplı idi. Yukarıda değinilen fotoğrafa bakılırsa türbe, ilk yapıldığında da kurşunsuzdu. Öyle ise orjinaline uygun olan şu andaki gibi kurşunsuz olmasıdır.

Türbedâr odası, dış görünüş olarak kümbetten farklıdır. Üzerindeki tuğla örtü, kubbemsi bir görünüm arzetmektedir (Şekil 5). Bu bölüm, sandukalığa sonradan ilâve edilmiş olmalıdır. Çünkü kümbetin sekizgen gövdesi ile türbedâr odasının taşları arasında herhangi bir bağlantı bulunmamaktadır. Öyle ise Söylemez Türbesi yapıldıktan bir süre sonra buna ilâveten türbedâr odası inşa edilmiş, bu yüzden iki ünitenin yapı malzemesi birbirine rabtedilmemiştir.

Söylemez Türbesi'nin Konya'daki Osmanlı devri türbe mimarisi arasında özel bir yeri vardır. Bununla birlikte korunması gerekli eski eser listesine alınması 1982'de[43], 2. grup anıtsal yapı olarak tescili ise 09.06.1989'dadır.

Etrafı mezbelelik ve binası bakımsız olan türbenin (Resim 6, 7, 8) çevre düzenlemesi, 1990'da Meram Belediyesi tarafından yapılmıştır[44]. Diğer binaları ortadan kaldırılan Söylemez Zâviyesi'nin türbe bölümü, sahipsiz ve kaderine terk edilmiş olmasına rağmen günümüze kadar gelmiş şanslı bir tarihî yapıdır. Çevre düzenlemesi sonucu moloz ve benzeri kalıntılar temizlenince, eser ortaya çıkmıştır. Şu anda bir çevre duvarı içerisinde, normal toprak zeminden 1.00 m. aşağı kotta oluşan düzlük içerisindedir (Şekil 6). Bununla birlikte kümbetin takkesi ile türbedâr bölümünün kubbesi bakıma muhtaç durumdadır.

b. Mezarlık

Her zâviyenin çevresinde, türbeden başka bir de mezarlığı olurdu. Nitekim Konya'daki tekke ve zâviyelerin mezarlıklarının bulunduğu bilin-

42 DÜLGERLER, *Mezar Anıtları*, s.146.
43 *T.C. Resmî Gazete*, 14 Mayıs 1983, Sayı: 18047.
44 Bkz. Kültür Bakanlığı Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Müdürlüğü, dosya no.: 4200-15.

mektedir. Mevlânâ Dergâhı ile Şems ve Konevî zâviyelerinin mezarlıkları buna örnek gösterilebilir[45].

Söylemez Zâviyesi, yukarıda değinildiği üzere Konya haricinde Kanlıgöl mevkiinde, Yüksek Mezarlık adı verilen kabristanın hemen doğusunda kurulmuştur (Şekil 1, 2, 3). Bununla birlikte şeyh ve aynı zamanda bânisi olan Hüseyin Fâzıl Efendi, zâviye ile ilgili vakfiyesini düzenlettirirken burada bir de kabristan yeri ayırmış, bununla ilgili şartları koymuştur. Buna göre Söylemez Türbesi bitişiğindeki 1927 zirâ boş arsa, Müslüman Kabristanı olacaktır. Buraya sağlığında Şeyh Hüseyin Fâzıl Efendi'nin, onun ölümünden sonra da mütevellinin *"tensîb ve ihtiyâr itdikleri mevtâ defn"* olunacak, mezarlık, ölçüsü verilen arsanın dışına taşmayacaktır (*Vakfiye*, II., 35-40).

Vakfiyedeki bu koşula rağmen Söylemez Türbesi'nin bitişiğinde bir kabristanın teşekkül ettiğine dair 1926 yılı kadastral çalışmaları sonucunda hazırlanan haritada ve tapu kayıtlarında herhangi bir bilgi yoktur. Diğer taraftan XX. Yüzyılın ilk çeyreğinde çekildiği anlaşılan türbenin fotoğrafında da mezarlık görülmemektedir. Türbenin 1930'lu yıllarını bilenler ise burada mezarlık bulunduğunu hatırlamamaktadırlar.

Öyle anlaşılıyor ki, koyduğu şartlara rağmen Şeyh Hüseyin Fâzıl Efendi ve ondan sonra gelen mütevelliler, yukarıda değinilen boş arsayı mezarlık yapmamışlardır. Bu arsa, manzûmenin diğer bağ ve bahçe bölümü gibi muhtemelen ekilip dikilmiş, geliri zâviyeye harcanmıştır. Aslında burada bir mezarlığa da ihtiyaç yoktur. Zira Yüksek Mezarlık, zâviyenin hemen bitişiğindedir. Şeyh Efendi, zâviyelerin çevresine kabristan yapma geleneğine uyarak vakfiyesine bu şartı koymuş, fakat ihtiyaç hissedilmediği için kurulmamış olmalıdır.

3. Mescit

Mescit, zâviyelerde en önemli mekânlardan biri idi. Çünkü dervişler burada namazlarını kılarlardı. Küçük zâviyelerde mescit, aynı zamanda toplu âyinin yapıldığı yerdi.

Yukarıda değinildiği üzere her zâviyede mutlaka bir mescit bulunurdu. Söylemez Zâviyesi'nin mescidine dair vakfiye ve diğer belgelerde herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Burada bir mescidin mevcudiyeti V. Sabri Uyar'ın makalesinde verdiği bilgiden anlaşılmaktadır. Onun yazdığına göre, dergâh ve türbeninki gibi mescidin kapısı üzerinde bulunan kitâbe de okunmayacak kadar silikti[46].

Söylemez Zâviyesi Mescidi'nin yeri tesbit edilememiştir. Kadastro kayıtlarında türbenin batısında yani avluya girişin sağında dikdörtgen bir bina gösterilmiştir (Şekil 1, 2, 3). Burası muhtemelen zâviyenin mescit bölümü idi. Anlatılanlara göre bu bina tek katlı bir küçük oda ile büyük bir salondan meydana geliyordu. Küçük oda, mescide ait büyük salonun girişi olmalıdır. Zâviyenin tevhidhânesi tesbit edilememiştir. Muhtemelen âyin de mescitte icra ediliyordu.

4. Ahır

Ahır, zâviyede sürekli kalan dervişlerle misâfirlerin hayvanlarının konduğu yerdi. Bunun için zâviyelerde mutlaka bir ahır bulunurdu.

Söylemez Zâviyesi'nde ahırın varlığı vakfiyede verilen bilgiden anlaşılmakta (*Vakfiye*, II., 25-30), fakat manzûmenin içindeki yeri belirtilmemektedir. 1926 yılında yapılan kadastral çalışmalarda, kuzey girişi bulunan dervişlere ait binanın batı bitişiğinde, kuzeyden güneye doğru uzanan bir bina gösterilmiştir (Şekil 3). Burası ahır olmalıdır. Bu mekân, uzun süre ikamet edenlerin anlattığına göre daha sonra sofalı iki odalı ev yapılıp oturulmuştur. Şu halde hayvanlar, Söylemez Manzûmesi'nin içine girmeden hemen girişteki ahıra götürülüp bağlanıyordu.

5. Mutfak

Mutfak, zâviyelerde *"âyende ve revendeye"* yani gelip gidene devamlı yemeğin hazırlandığı ve yedirildiği yerdi. Bu sebeple mutfak, bir zâviyenin en önemli mekânı idi.

Söylemez zâviyesinde mutfak olarak ayrıca gösterilmiş bir yer bulunmamaktadır. Zâviye de dervişlerin ikâmet binası olarak inşa edilen evin içinde bir oda bunun için tahsis edilmiş olmalıdır. Nitekim 1926 yılındaki tapu ve kadastro çalışmalarında devrişlere tahsis edilen *"fevkanî"* binada bir de mutfak gösterilmiştir. Şu halde bazı eski Konya evlerinde olduğu gibi Söylemez Zâviyesi'nin mutfağı bu binanın içine yapılmıştır.

6. Su Kuyusu

Zâviyelerde su ihtiyacı kuyu veya çeşmeden karşılanırdı. Bunun için her zâviyenin bir çeşmesi veya kuyusu bulunurdu.

Söylemez Manzûmesi'nde bir su kuyusunun varlığı vakfiyesinden anlaşılmaktadır (*Vakfiye*, II., 25-30). Bununla birlikte vakfiyede kuyunun yeri tarif edilmemiştir. Tapu ve Kadastro kayıtlarında da bununla ilgili bilgi bulunmamaktadır. Kuyu, ihtimâl zâviye binası ile türbe arasında, ağaç dikilen boşlukta yer alıyordu.

7. Söylemez Konağı

Her zâviyede ailesi ile birlikte şeyhin ikametine ayrılan bir ev bulunurdu. Bu bina, zâviyenin hemen yanında yer alırdı. Nitekim Konya'da Pîrî Mehmed Paşa Zâviyesi'nde, ilk şeyhi Sinan Dede'nin oturması için bir ev inşa edilmiştir[47].

Söylemez Manzûmesi'nde, ilk yıllarda şeyhin ikametine mahsus bir bina yoktu. Çünkü ilk şeyhi Söylemez/ Fâzıl Hüseyin Efendi, evli olmayıp, kendisi de vefatında gömülmek üzere yaptırdığı ve içine kabir kazdırdığı türbede kalıyordu. Konyalılar'ın Söylemez Konağı adını verdikleri bina, sonradan inşa edilerek Şeyh'in ikameti için vakfedilmiştir (Resim 9).

Söylemez Konağı'nın bânisi ve vâkıfı II. Abdülhamid devrinde sadrıâzamlık da yapan Adliye Nâzırı es-Seyyid el-Hâc Abdurrahman Nureddin Paşa'dır. Uyar'ın söylediğine bakılırsa, Şeyh, Paşa'ya Konya'ya vali olarak geleceğini söylemiş; onun bu sözü üzerine Abdurrahman Paşa, Konya'ya geldiğinde kalmak üzere şeyhin ikametgâhı karşısına bir konak inşa ettirmiştir. Fakat onun kerâmeti, Konya yerine Ankara Valiliği'ne tâyin şeklinde gerçekleşmiştir[48]. Vakfiyede konağın yapıldığı arsanın bir kısmının 24 Ramazan 1315/16 Şubat 1898, diğer kısmının 9 Şevval 1319/19 Ocak 1902'de alındığı kayıtlıdır (*Vakfiye*, III., 5-15). Paşa'nın Ankara Valiliği'ne atanması ise 1875'tir[49]. Bu durumda 23 sene sonra arsası alınan bir konağın inşa sebebinin Uyar'ın söylediği hususa bağlanmaması gerekir. Belki Paşa, zaman zaman İstanbul'a giden Şeyh'in kendisi ile ilgili söyledikleri çıkınca ona mürit olup, Adliye Nâzırlığı sırasında bu konağı inşa ettirmiş, onun oturması için vakfetmiştir. Burayla ilgili vakfiyenin tarihi 15 Şaban 1320/17 Kasım 1902 olduğuna göre[50] konak, muhtemelen ikinci arsanın satın alındığı 1902'nin yaz ayında inşa edilmiştir. Vakfiyedeki ifade de buna işaret etmektedir.

Söylemez Konağı, şu anda ayakta bulunan türbenin 100 m. kadar kuzeyinde, bugünkü taksi durağı, çeşme ve Muhacir Pazarı kavşağının bulunduğu alanda idi. 1986 yılında istimlâk sonucu yıkılmış (Resim 10), yukarıda söylenen şekilde arsasının bir kısmı yola alınmış, bir kısmı da çevre düzenlemesi yapılarak park haline getirilmiştir.

Söylemez Konağı, vakfiyede verilen bilgilere göre, 2180 zirâ olup dört tarafı duvarla çevrili iki parça arsa ve bahçesi olan *"fevkanî"* iki oda, bir sofa ve abdesthâne; *"tahtanî"* iki oda, gezinti ve abdesthâne; bahçe içinde bir göz mutfaktan meydana geliyordu (*Vakfiye*, III., 10-15) (Şekil 1, 2, 3). 1927 yılında tapu ve kadastro heyetinin tesbit ettiğine göre konak, *"Fevkanî üç oda ve bir sofa, altında iki oda, bir ahur, bir matbah bir kilâr ma'a bağçe ve havlı"*dan meydana geliyordu[51]. Bu kayıt, konağın inşasından sonra tadilât geçirdiğini göstermektedir. Vakfiyedeki *"fevkanî"* iki oda, üç oda olmuştur. Avluya mutfak dışında bir kiler ve ahır ilâve edilmiştir. Bu konak daha sonra da tadilâta uğramış, alt ve üst kata yeni odalar yapılmıştır. Zâviye gibi 1936'da bu konağı da satın alan Dülgeroğulları ailesinden Niyazı Dülgerler'in anlattıklarından daha sonra tâdilât yapılan Söylemez Konağı 1986'da istimlâk edilip yıkıldığında şöyle idi:

Söylemez Konağı'nın girişi, batı yönünde, pazara bakıyordu (Şekil 7). Binanın alt katında, giriş taşlıktı. Sağda ocaklı mutfak ve biri mutfağın hizasında, diğeri karşısında iki oda vardı. Sağdaki odanın devamı, helâ ve banyo idi.

Ahşap bir merdivenle ikinci katın sofasına çıkılırdı. Sofanın hemen sağında üst katın tuvalet

---

[45] Mevlânâ Dergâhı bahçesinde iken kaldırılan mezarlık için bkz. Hasan ÖZÖNDER, *Konya Mevlâna Dergâhı*, Ankara 1989, s.52; Şems Mezarlığı için bkz. KONYALI, *Konya Tarihi*, s.938-939. Bunlardan başka Konya'da birçok tekke ve zâviyenin mezarlığı kaldırılarak park haline getirilmiştir. Bkz. Mehmet ÖNDER, *Mevlâna Şehri Konya*, (II. Baskı), Ankara 1971, s.465-466.

[46] *Aynı yer.*

[47] KÜÇÜKDAĞ, *aynı makale*, s.127; aynı yazar, "Konya'da Bir Mevlevî Manzumesi (Piri Mehmed Paşa Zâviyesi ve Vakfiyesi)", *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara 1992, s.160.

[48] *Aynı yer.*

[49] İNAL, *aynı eser*, s.1321.

[50] *VAD*. No. 595, s.256.

[51] Meram Tapu Sicil Müdürlüğü, Pafta 29, Ada 134, Parsel 1.

ve banyosu, bunun bitişiğinde, sofadan çevirme bir mutfak bulunuyordu. Mutfakla tuvaletin karşısında küçük bir oda vardı. Sofanın karşısında biri büyük iki oda yer alıyordu.

Odaların hepsine içinde banyo da yapılabilen yüklükler yapılmıştı. Üzeri çatı olan evin tavanı ahşap tavanlıydı. Tavan, fazla sanat değeri olmayan sade ahşap işlemeli idi.

Bu anlatılanlar, Söylemez Konağı'nın eski bir Konya evi olduğunu göstermektedir[52].

8. Söylemez Çeşmesi

Söylemez Çeşmesi, Söylemez Konağı'nın yakınında, Muhacir Pazarı girişinde sonradan yapılan kavşağın batısında idi (Resim 11).

Kitâbesi bulunmayan Söylemez Çeşmesi'nin bânisi ile inşa tarihi bilinmemektedir. Çünkü Söylemez Zâviyesi vakfiyelerinde bu çeşmeden bahsedilmemektedir. 1926 yılı kadastral çalışmaları sırasında çeşmenin tesbit edildiğine bakılırsa, XIX. yüzyıl başlarında bina edilmiş olmalıdır. Muhtemelen 1902'de yapıldığı anlaşılan Söylemez Konağı ile birlikte inşa edilmiştir. Öyle ise konak gibi çeşmenin de bânisi Abdurrahman Nureddin Paşa'dır.

Rölövesinde *"Muhacir Pazarı Çeşmesi"* olarak gösterilen bu çeşme, 1982'deki tescili sırasında *"Söylemez Çeşmesi"* diye kaydedilmiştir[53]. Yol düzenlemeleri yapılırken 1986'da tekrar yakın bir yere nakledilmek üzere rölövesi hazırlatılarak (Şekil 8, 9) yıkımına izin verilmiştir[54].

Kesme taştan inşa edilen âbidevî görünümlü bir Osmanlı devri eseri olan Söylemez Çeşmesi, tekrar *"yapılmak üzere"* yerinden kaldırılmış, nedense yakınında münasip bir yere naklen inşa etme yönüne gidilmemiştir.

9. Bahçe ve Bağ

Zâviyeler, daha önce değinildiği üzere tarıma açılmamış arazi üzerinde kurulurdu. Burada yaşayan dervişler, zâviyenin çevresindeki boş toprakları ekip dikerek geçimlerini sağlarlardı. Söylemez Zâviyesi de eski geleneğe uyularak Konya'nın dışında, kullanılmayan bir yerde kurulmuştur. Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi, Kanlıgöl mevkiinde satın aldığı arazinin bir kısmını avlu olarak çevirmiş, bir kısmına da ağaç dikerek bahçe yapmıştır. Tapu kayıtlarından 1926'da zâviyenin bir avlusu ile bağının bulunduğu anlaşılmaktadır. Kadastro haritasında, bu yer, zâviyenin güneyinde gösterilmiştir.

III. SÖYLEMEZ ZÂVİYESİ VAKFİYELERİ

Konya'da Söylemez Zâviyesi olarak bilinen tarikat yapısı için düzenlenmiş Türkçe üç vakfiye bulunmaktadır. Bu vakfiyelerin birincisi, *Konya Şer'iye Sicili*, no. 104, s.89 (tescil tarihi: 28 Safer 1305/15 Kasım 1887)'da, ikincisi, *VAD.*, no. 591/5, s.251, sıra: 191 (tescil tarihi: 3 R. âhir 1312/4 Ekim 1894)'de, üçüncüsü ise, yine *VAD.* no. 595, s.256, sıra: 282 (tescil tarihi: 15 Şaban 1320/17 Kasım 1902)'de kayıtlıdır. Bu sonuncu vakfiyenin bir sureti, Meram Tapu Sicil Müdürlüğü, Pafta 29, Ada 134, Parse 1 dosyasında bulunmaktadır.

28 Safer 1305/15 Kasım 1887 tarihli birinci vakfiye, başındaki tasdik bölümü dışında 19 satırdır. Esas metnin sonunda bulunan kayıt, 3 R. âhir 1312/4 Ekim 1894 tarihli ikinci vakfiyeye dair şerhtir. Bunun altında şerhi düşen Konya nâibinin mührü bulunmaktadır.

3 R. âhir 1312/4 Ekim 1894 tarihli ikinci vakfiye, başındaki kayıt ve onay bölümü ile sonundaki şahitler hariç tutulursa, 54 satırdır.

15 Şaban 1320/17 Kasım 1902 tarihli üçüncü vakfiye ise, baş taraftaki kayıt ile onaylayan kadının adı ve sonundaki şahitler dışında 34 satırdan meydana gelmektedir.

1. Söylemez Zâviyesi Vâkıfları

Söylemez Zâviyesi'ne dair üç vakfiyenin bulunduğuna daha önce değinilmişti. Bunlardan ilk ikisinin vâkıfı Şeyh Fâzıl Hüseyin Çişti Efendi ibn Mîr Kûhî Ali ibn Bedîuzzaman ibn Mâlik Ömer'e aittir. Daha önce Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi'nin kısa biyografisi verildiği için burada tekrar edilmeyecektir.

Söylemez Zâviyesi ile ilgili üçüncü vakfiyenin vâkıfı, el-Hâc Abdurrahman Nureddin Paşa'dır. Aşağıda Abdurrahman Nureddin Paşa'nın kısa hal tercümesi verilecektir.

Abdurrahman Nureddin Paşa

Abdurrahman Nureddin Paşa, Kütahyalı Hacı Mîr-zâde ailesindendir. Babası, Osmanlı vali ve vezirlerinden Hacı Seyyid Ali Paşa'dır (*Vakfiye*, III., 1-5). İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar* adlı eserinde hayatı hakkında ayrıntılı bilgi verdiği Abdurrahman Nureddin Paşa[55] 1836'da Kütahya'da doğdu. Özel hocalardan ders alarak yetişti. Babasının valilikte bulunduğu yerlerde kethudâlık ve dîvân kâtiplikleri yaparak mülkî idareye dair bilgileri öğrendi. Daha sonra değişik yerlerde kaymakamlık, mutasarrıflık ve valiliklere atandı. II. Abdülhamid tarafından 12 C. âhir 1299/1 Mayıs 1882'de sadrâzamlığa getirildi. 23 Şaban 1299/10 Temmuz 1882'de kendi isteğiyle bu görevden ayrıldı. Kastamonu, Aydın ve Edirne valiliklerinde bulunduktan sonra 1895'de Adliye Nâzırı oldu ve bu görevi, II. Meşrutiyet'in ilânına kadar sürdü. 1908'de emekli olan Abdurrahman Nureddin Paşa, 1912'de İstanbul'da vefat etti ve Fatih Türbesi hazîresine defnolundu. Dört oğlu bulunan Paşa'nın ikinci oğlu Damad Arif Hikmet Paşa, II. Meşrutiyet devrinde adliye nâzırlığı yapmıştır.

Abdurrahman Nureddin Paşa, dindar ve dürüst bir devlet adamı idi. Getirildiği hizmetleri yürütürken hiçbir zaman doğruluktan ayrılmamış, olanca gücüyle verilen görevi yerine getirmeye çalışmıştır. Adliye işlerinde tecrübesi olmadığı halde adliye nezâretini, en zor dönemde iyi bir şekilde idare etmiş, haklı bulmadığı hususlarda II. Abdülhamid'in irâdesini geri çevirmiştir.

Abdurrahman Paşa, Arapça'yı mükemmel yazıp okuyacak, Farsça ile Fransızca'yı da anlayacak kadar biliyordu (Resim 12).

Abdurrahman Nureddin Paşa ile Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi'nin tanışmalarına dair bilgi, sadece Uyar'ın makalesinde bulunmaktadır. Ona göre[56] Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi, Abdurrahman Nureddin Paşa'nın önce Konya valisi, sonra sadrıâzam ve adliye nâzırı olacağını müjdelemiştir. Paşa, bir süre sonra Konya yerine Ankara'ya vali olarak atanması ve arkasından diğer söylediklerinin gerçekleşmesi üzerine onun ehli kerâmet bir şeyh olduğuna inanmış, Konya'daki Söylemez Zâviyesi'nin yakınına bir konak inşa edip Söylemez'in ikametine tahsis etmiştir. Uyar'ın anlattıkları ile vakfiyedeki bilgiler, Abdurrahman Nureddin Paşa'nın, Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi'nin müridi olduğuna, şeyhle müridin zaman zaman görüştüklerine işaret etmektedir. Abdurrahman Paşa'nın Konya'ya gelip Şeyhi ziyaret ettiği bilinmemektedir. Öyle ise Söylemez, belli aralıklarla İstanbul'a gidip müridi olan Paşa ile görüşmekte idi.

2. Söylemez Zâviyesi Vakıfları

Anadolu Selçukluları ile Beylikler ve erken Osmanlı dönemlerinde mutasavvıflar, sürekli bir gelir kaynağına sahip değillerdi. Başlangıcı sadakaya dayanan tasavvufî faaliyetlerin bir zâviye etrafında teşkilâtlanmasından sonra buralarda oturan dervişler, tarım yapılmayan boş araziyi tarla haline getirerek ekip dikmiş, zâviyenin ihtiyaçlarını bu yolla karşılamışlardır[57]. Aslında süreklilik arzeden bir kurumun ayakta kalmasıyla köklü ve düzenli çalışmalar yapması ancak devamlı gelir getiren bir gayrimenkulun bulunmasına bağlıdır. Bu nedenle kurucu şeyhin vefâtından sonra da zâviyenin hizmetine devam etmesi düşüncesiyle vakıfların kurulması yönüne gidilmiştir[58].

Zâviye vakıflarının, değişik kişiler tarafından kurulduğu belgelerden anlaşılmaktadır. Bazen zâviyenin kurucu şeyhi ve dervişler, bazen de devlet ileri gelenleri veya zenginler, zâviyeler inşa edip buralara önemli gelir getiren mal ve mülk vakfetmişlerdir[59]. Bu sâyede zâviyeler, son dönemlere kadar ayakta kalmış, işlevlerine uygun faaliyetlerin sürdürüldüğü mekân olmuştur. Söylemez Zâviyesi, bunların son örneğidir. Bu bölümde, Söylemez Zâviyesi'nin vakıfları, belge ve vakfiyelerdeki bilgiler ışığında ortaya konmaya çalışılacaktır.

Söylemez Zâviyesi'nin vakıf gayrimenkulü, zâviyenin kurucu şeyhi Fâzıl Hüseyin Efendi ile onun müridi veya "*mutekidi*" Abdurrahman Nureddin Paşa'nın vakfettikleri, arsa, bahçe ve evlerdir. Bunun dışında Söylemez'in zâviyesi için sadaka aldığına dair herhangi bir kayda rastlanmamıştır.

---

52 Konya evleriyle ilgili geniş bilgi için bkz. Celile BERK, *Konya Evleri*, İstanbul 1951.

53 Kültür Bakanlığı Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Müdürlüğü, dosya no. 420015.

54 Kültür Bakanlığı Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Müdürlüğü, dosya no. 420045.

55 s. 1320-1346. Ayrıca bkz. İsmail Hami DANİŞMEND, İzahlı *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, IV., İstanbul 1972, s. 322-323, 334; II., İstanbul 1971, s. 93.

56 *Aynı yer.*

57 Ömer Lütfi BARKAN, bu hususla ilgili çok sayıda örnek vermiştir. Bkz. *aynı makale*, s. 323-325.

58 Konya'da Mevlânâ Dergâhı, buna örnek verilebilir. Daha Mevlâna'nın vefatından kısa bir süre sonra Dergâh'a vakıfların tahsisi başlamış, bu, Osmanlı Devleti'nin son devirlerine kadar sürmüştür. Celâliye Evkafı adı verilen Mevlâna Dergâhı'nın vakıfları için bkz. Yusuf KÜÇÜKDAĞ, *Mevlâna Dergâhı Vakfiyelerinden Âbid Çelebi ve Veled Bekir Vakfiyeleri*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), Konya 1986, s. 8-10. Bu tez, "Konya Mevlânâ Dergâhı ve Türbe Hamamına Dair iki Mevlevî Vakfiyesi" (*VD.* XXIII., s. 75-102) adıyla kısmen yayınlanmıştır.

59 KÜÇAKDAĞ, *aynı eser*, s. 4-8.

Kendisinin münzevî bir hayat sürüp riyâzete önem verdiğine ve dolayısıyla masrafının az olduğuna bakılırsa, vakıf arazi ve bahçeden elde edilen ürün, zâviyeye gelip gidenlerin ihtiyacını karşılayacak miktarda idi.

Söylemez Zâviyesi'ne Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi, Konya'da Kanlıgöl denilen mevkide 1600 zira arsa üzerine yaptırılan 85 zirâ büyüklükte iki odalı türbeden artan 1520 zirâ boş arsa ile buna ilâveten duvarla çevrili üzerine üç odalı bir ev ve bir ahır inşa edilen 2000 zirâ arsayı vakfetmiştir (*Vakfiye*, I., 5-10; II., 15-30).

Şeyh Fâzıl Hüseyin'in vakfettiği bu emlâkla ilgili koyduğu şart şöyledir: Zâviyenin oturma hakkı ile menfaatleri mütevelliye ait olacaktır. Türbeye bitişik toplam 1127 zirâ boş arsa Müslüman mezarlığı yapılacaktır. Geriye kalan 1360 zirâ arsaya ağaç dikilecek ve sebze ekilecektir. Buradan elde edilecek gelir, binaların onarımına harcanacak, artan da zâviyede mütevelli olacakların olacaktır. (*Vakfiye*, I., 5-10; II., 15-30).

Abdurrahman Nureddin Paşa, 24 Ramazan 1315/16 Şubat 1898'de 800 zirâ ve yine 9 Şevvâl 1319/19 Ocak 1902 günü mülk olarak satın aldığı ile birlikte etrafı duvarla çevrili toplam 2180 zirâ arsa ve bu arsanın bir kısmına inşa ettirdiği ikinci katında iki oda, bir sofa ve abdesthâne; alt katında iki oda, gezinti, abdesthane ve bahçede bir göz odalı mutfağı Söylemez Zâviyesi'ne vakfetmiştir. Paşa'nın vakfettikleriyle ilgili olarak şartı şöyledir: Yukarıda zikredilen iki katlı evde, hayatta kaldığı sürece Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi sakin olacaktır. Onun ölümünden sonra ise türbedâr ve zâviyedâr olarak tâyin edilen Hindistan ahalisinden Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi'nin müridi ve şâkirdi el Hâc Abdullah Efendi oturacaktır. Şayet yukarıdaki şarta nâyet mümkün olmazsa kiraya verilecek, kiradan gelecek para Söylemez Türbesi'nin kandil ve diğer masraflarına, orada bekçilik edecek zâta ve binanın onarımına sarf edilecektir. Eğer bundan sonra para artarsa, fukaraya paylaştırılacaktır. Bu şart da uygulanamayacak olursa, icâr bedeli müslüman fakirlere verilecektir (*Vakfiye*, III., 15-25).

3. Söylemez Zâviyesi'nin Görevlileri

Osmanlı devrinde kurulan zâviyelerde o zâviyeyi kuran şeyhin ailesi, zâviyedâr olarak sürekli ikamet ederlerdi. Bazı zâviyelerde bu ailenin yanında bir de hizmetkâr aile bulunur[60], günlük işleri görürdü.

Söylemez Zâviyesi'nin zâviyedâr, türbedâr ve mütevelli gibi görevlileri vardı. Bunlar hakkında aşağıda bilgi verilecektir.

a. Zâviyedâr

Zâviye adı verilen küçük tekkede şeyhlik yapana zâviyedâr denirdi.

Söylemez Zâviyesi'nin kurucu şeyhi, daha önce çeşitli vesilelerle değinildiği üzere Fâzıl Hüseyin Efendi'dir. Bu zât, daha sağlığında, kurduğu zâviyede kendisi öldüğünde zâviyedarlık yapacak kişiyi vakfiyesinde belirtmiştir. Birinci vakfiyeye göre, Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi'nin vefatından sonra Konyalı Eskici Ahmed oğlu Mehmed bin Ahmed adlı şahıs zâviyedâr olacaktır (*Vakfiye*, I., 10-15). İkinci vakfiyeden Eskici Mehmed Usta'yı "*hıyânetine muttalî olduğu*" için azl ettiği, onun yerine Hindistan'ın Delhi şehrinden olup Şeyh Hüseyin Fâzıl'ın müridi el-Hâc Abdullah Efendi Çiştî ibn Gülâb Ali'yi zâviyedâr tayin ettiği görülmektedir (*Vakfiye*, I., 15-25). Bununla birlikte Şeyh Hüseyin'in vefatından sonra zâviyedâr atamasına dair kayıtta; zâviyedarlığa, 1329 H/1911 M'de Akça Koca adlı birinin mütevelliliğe de Abdullah Efendi'nin tâyin edildiği anlaşılmaktadır[61]. Akça Koca'nın vefatından sonra da onun küçük oğlu Abdülkadir Halis Efendi'nin 1332 H/1913 M'de bu göreve atandığına aynı yerde işaret edilmiştir. Şu halde mütevelli Hacı Abdullah Efendi, kendi rızasıyla zâviyedârlığı Akça Koca ve bunun ailesinden gelenlere vermiştir.

b. Türbedâr

Türbeyi bekleyen, buranın temizlik ve bakımını yapan görevliye türbedâr denirdi.

Söylemez Türbesi'nde Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi'nin vefatından sonra Hacı Abdullah Efendi'nin türbedâr olacağına dair kaydın bulunmasına rağmen (*Vakfiye* III. 15-20) zâviyenin vakıf kayıtlarında türbedâr kaydına rastlanmamıştır. Zâviyedar aynı zamanda türbenin işlerine baktığı için ayrıca türbedâr atanmamış olmalıdır.

[60] OCAK-FARUKİ, *aynı madde*, s. 472.
[61] *VAD.* no. 149, Sıra: 4210.

c. Mütevelli

Bir vakfın işlerine bakan ve idare eden görevliye mütevelli denirdi.

Söylemez Zâviyesi vakıflarının iki ayrı mütevellisi vardı. Bunlardan biri Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi'nin, diğeri Abdurrahman Nureddin Paşa'nın vakıf işlerine bakıyordu.

Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi'nin tescil ettirdiği birinci vakfiyeye göre, Şeyh Efendi, sağlığında kurduğu vakfın kendisi mütevellisi olacak, onun vefatından sonra ise, Konyalı Eskici Ahmed oğlu Mehmed bin Ahmed, Mehmed Usta'nın ölümünden sonra da bunun erkek evlâdının "*aslah ve ekberi*" hasbî mütevelli olacaktı (*Vakfiye* I., 10-15). Fâzıl Hüseyin, Mehmed Usta'nın "*hıyânetine muttalî olduğu*" için bir süre sonra onu mütevellilikten çıkarmıştır. İkinci vakfiyesinde Mehmed Usta'nın yerine Hindistan'ın Delhi şehri ahalisinden olup, bir müddetten beri Söylemez Zâviyesi'nde oturan ve Şeyh Efendi'ye hizmette bulunan el-Hâc Abdullah Efendi Çiştî ibn Gülâb Ali'yi tâyin etmiştir. Hacı Abdullah vefat edince, erkek çocukları tevliyete tasarruf edeceklerdir. Onun nesli kesilirse, bu görev Konya Şer'iye Mahkemesi Kadısı'nın görüşü doğrultusunda dindâr bir gezici Hint fukarasına verilecektir (*Vakfiye*, II., 30-40). Berât kaydına göre Söylemez Zâviyesi vakfına Şeyh Hüseyin, 22 R. âhir 1315/20 Eylül 1897'de hasbî mütevelli tâyin edilmiştir. Onun vefâtından sonra vâkıfın koyduğu şarta uygun olarak 2 R. evvel 1329/3 Mart 1911'de Abdullah Çiştî Efendi atanmıştır[62].

El-Hâc Abdullah Çiştî Efendi

El-Hâc Abdullah Çiştî Efendi ibn Gülâb Ali, ikinci vakfiyedeki kayda göre Hindistan'ın Delhi şehrindendir. Şeyh Fâzıl Hüseyin'in hizmetinde bulunmak maksadıyla Konya'ya gelip, Söylemez Zâviyesi'nde kalmıştır (Vakfiye, II., 10-15).

Abdurrâhman Nureddin Paşa'nın düzenlettiği vakfiyede, Hacı Abdullah'ın Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi'nin "*dervişân ve şâkirdânı*" olduğu kayıtlıdır (Vakfiye, III., 15-20).

Hacı Abdullah'ın Konya'ya geldiği tarih belli değildir. 1320 R/1903-1904 M tarihli nüfus defterinde oğlu "*Zenci Mehmed*"in 1282 R/1866-67 M'de Konya'da doğduğu kaydına bakılırsa, Hacı Abdullah, bu tarihten önce 1860'larda Konya'da idi[63]. Bu durumda o, şeyhi Fâzıl Hüseyin Efendi'den 15-20 sene sonra Hindistan'dan Konya'ya göç etmiştir.

Hacı Abdullah'ın iki oğlu vardı. Bunlardan Zenci Mehmed evli, Abdullah (doğum tarihi 1288 R/1872-73 M) ise bekârdı. Zenci Mehmed'in oğlu Hasan (doğum tarihi 1333 R/1917 M) da evlenmemiştir.

Hasan, halk arasında "*Arap*" olarak biliniyordu. Babası Mehmed'in nüfusa "*Zenci*" şeklinde yazıldığına bakılırsa, bu aile Arap değil, Zenci idi. Şeyh Fâzıl Hüseyin'e hizmet etmek üzere Konya'ya yerleştiğine göre, bu zâtın babası Zenci bir köle, tarikati ise Çiştiye idi.

Abdurrahman Nureddin Paşa'nın vakıf konağına, vakfiyeye göre, sağ olduğu sürece vâkıfın kendisi mütevelli olacaktır. Vefatında ise, tevliyet ciheti erkek evlâtlarından "*ekber ve aslah ve eşredine*" aittir. Bunun uygulanması mümkün olmazsa, kız evlâdının "*ekber ve aslah ve erşedine*" verilecektir. Bu da uygulanamazsa, Konya'da Şerî Mahkeme Hakimi'nin atadığı "*afif, müstakîm, mütedeyyin, umur-ı vakfa âlim bir zât*" mütevelli olacaktır (*Vakfiye*, III., 25-30).

Abdurrahman Nureddin Paşa'nın vakfiyesinde koyduğu şartların uygulanmış olduğu berât kayıtlarından anlaşılmaktadır. Nitekim Abdurrahman Nureddin Paşa'nın 1912'de vefatı üzerine tevliyet ciheti boşalmış, 26 Recep 1331/1 Temmuz 1913'de "*ekber ve aslah ve erşed*" oğlu Ziyâeddin Paşa mütevelli olarak atanmıştır[64].

Söylemez Zâviyesi ile ilgili yukarıda bahsi geçen görevlilerinden başka atama kaydı bulunmamaktadır. Şu halde 1925'de tekke, zâviye ve türbeler kapatılıncaya katar bu görevler devam etmiştir.

4. Söylemez Zâviyesi Vakfiyelerinde Dikkat Çeken Konular

Söylemez Zâviyesi vakfiyelerinde iki konu dikkat çekmektedir. Aşağıda bunları ayrı başlıklar altında inceleyelim:

[62] *VAD.* no. 149, Sıra: 4208.
[63] *Konya Nüfus Müdürlüğü, Defter no.: 4, Akbaş Mahallesi, hâne 9.*
[64] *VAD.* no. 149, Sıra: 4209.

Hintli Müslümanlar'ın Konya'ya İlgi Duymaları

Söylemez Zâviyesi vakfiyesinde Hint müslümanlarının Konya'ya gösterdikleri ilgi dikkat çekicidir. Aslında Hindistan'la Konya arasında ilginin tarihi eskidir. Anadolu Selçukluları döneminde bu, daha çok ticaret sebebiyle oluyordu. Nitekim Konya'da Şerafeddin Hindî adlı bir tüccar bulunuyor, sürekli Hindistan'a gidip Anadolu'da yetişmeyen malları getirip satıyordu[65].

Hint Müslümanları'nın Mevlânâ ve Mesnevî'ye de ilgi duydukları Eflâkî'nin naklettiği menkıbelerden anlaşılmaktadır. Onun anlattığına bakılırsa, Şiraz ülkesinin hükümdârı Sultan Şemseddin-i Hindî'nin eline Mevlânâ'nın bir gazeli geçmiş, bunu çok beğenmiştir[66].

Anadolu Selçukluları döneminde Konya'da Hintli ilim adamları da bulunuyordu. Eflâkî'ye göre, Mevlânâ Safiyüddin-i Hindî, o devrin en bilgili alimlerinden olup, Konya'da Pamukçular/ Penbefrûşân Medresesi'nde müderrislik yapıyordu. Mevlânâ Safiyüddin, Mevlânâ'nın müridi de olmuştur[67].

Hint Müslümanları'nın, Hilâfet makamına bağlılıklarından dolayı Osman Devleti'ne de sempati duydukları, bazı ilim ve devlet adamlarının bu ülkeye gelip yerleştikleri bilinmektedir[68]. Bu dönemde Konya'ya gelip yerleşmiş Hint âlimleri de vardı. Nitekim âlim ve şair Vecdî Efendi, Hint'te Bengal ileri gelen ailelerden birinin çocuğu idi. Önce Şiraz'a gitti, oradan da Konya'ya gelip Mevlânâ sülâlesinden Çelebi Efendi'ye öğretmen oldu. 1241 H/1825-26'da Konya'da vefat etti[69].

XIX. yüzyılda da Konya'ya Hindistan'dan mutasavvıf ve ilim adamlarının gelip yerleştiği anlaşılmaktadır. Konyalılar'ın Söylemez lâkabını taktığı Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi ile bunun hizmetinde bulunan el-Hâc Abdullah Efendi Çiştî de Hindistanlı'dır. Söylemez Zâviyesi vakfiyelerindeki bazı şartların Hindistan'dan Konya'ya gelen gezginci dervişlere yönelik olması (*Vakfiye*, II., 35-40), bu şehirde sayılarının oldukça çok olduğu[70], bu sebeple onların kalabilecekleri bir zâviyenin kurulmasına ihtiyaç hissedildiğini göstermektedir.

Çiştiye Tarikati'nin Konya'ya Girmesi

Çiştiye, Hindistan'ın İslâmlaşmasında önemli bir rol oynamış Sünnî bir tarikat olup[71], Muînüddin Hasan el-Çiştî b. Seyyid Gıyasüddin es-Seczî (ö. 633 H/1236 M) tarafından kurulmuştur[72]. Bu tarikat, Hindistan'da geniş sahaya yayılmış olmasına rağmen Osmanlı Ülkesi'ne XIX. yüzyıla kadar girmemiştir[73].

Söylemez Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi, Çiştiye'yi yaymak üzere XIX. yüzyıl ortalarına doğru Hindistan'dan Anadolu'ya gelmiş bir mutasavvıftır. Anadolu'nun değişik yerlerinde bir süre gezdikten sonra Konya'ya gelip zâviye kurmuş, burayı Çiştiye Tarikati'nin merkezi yapmıştır.

Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi'nin Konya'da çok az sayıda müridinin varlığı anlatılanlardan anlaşılmaktadır. Uyar, (1948"de) Pirebi Mahallesi sakinlerinden 83 yaşındaki Hasan Dede diye tanınan birinin Söylemez'in müritlerinden olduğuna işaret etmektedir[74]. Köroğlu da halk arasında ona inanmış insanların bulunduğundan bahsetmektedir[75]. Söylemez'in İstanbul'da üst düzey bürokratlardan da müritleri bulunuyordu. Yukarıda hayatından kısaca bahsedilen Adliye Nâzırı Abdurrahman Nureddin Paşa bunlardan biridir.

Fâzıl Hüseyin Efendi, Konya'daki geleneksel tarikat anlayışından farklı yol izleyerek uzlete önem vermiş bir şeyhtir. Onun ortaya koyduğu tarikatçilik, Türkiye şartlarında uygulanamaz bulunduğu için kendisine çok az kişi intisap etmiştir. Zaten sayıları mahdut olan müritleri onun ölümünden sonra dağılmış, bu durum, Çiştiye'nin Konya'da sonu olmuştur.

---

65 Eflâkî, *Menâkibü'l-Ârifîn*, (Yay. Tahsin YAZICI), I. (İkinci Baskı), Ankara 1976, s. 90-92.

66 Eflâkî, *aynı eser*, s. 266-268.

67 Eflâkî, *aynı eser*, s. 295-296.

68 Ünlü ilim adamı ve müderris Muslihiddin Mehmed Efendi/Lârî (Mehmed Süreyye, *Sicilli-Osmanî*, IV., İstanbul 1311, s. 494); Hindistan'da Hümâyûn Şah'ın veziri, aynı zamanda ilim adamı olan Şerîf Muhammed-i Hindî (Ö. 974 H/1566-67 M) bunlardan bilinen birkaçıdır. Bkz. Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî*, III., İstanbul 1311, s. 140-141.

69 Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî*, IV., s. 603.

70 Konya ve çevresine XIX. yüzyıl sonlarında sadece Hintli dervişler değil, başka insanlar da gelmiştir. Prof. Dr. Mikâil BAYRAM'ın anlattığına göre kayınvalidesinin dedeleri, Arap Hocalar, XIX. yüzyıl sonlarında Konya'ya gelmiş; bir süre burada kaldıktan sonra Nevşehir'in Avanos ilçesine yerleşmişlerdir.

71 K.A. NIZAMI, "*Çiştiyye*", *DİA*., VIII., s. 343-346.

72 K.A. NIZAMI, "*Çiştî*", *DİA*., VIII., s. 342-343.

73 Mustafa KARA, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, (3. Baskı), İstanbul 1995, s. 285-286; H. Kâmil YILMAZ, *Anahtarlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 1997, s. 247-248.

74 *Aynı yer.*

75 *Aynı yer.*

IV. SÖYLEMEZ ZÂVİYESİ VAKFİYELERİ

1. Söylemez/Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi'nin 3 R. âhir 1312/4 Ekim 1894 Tarihli Birinci Vakfiyesi

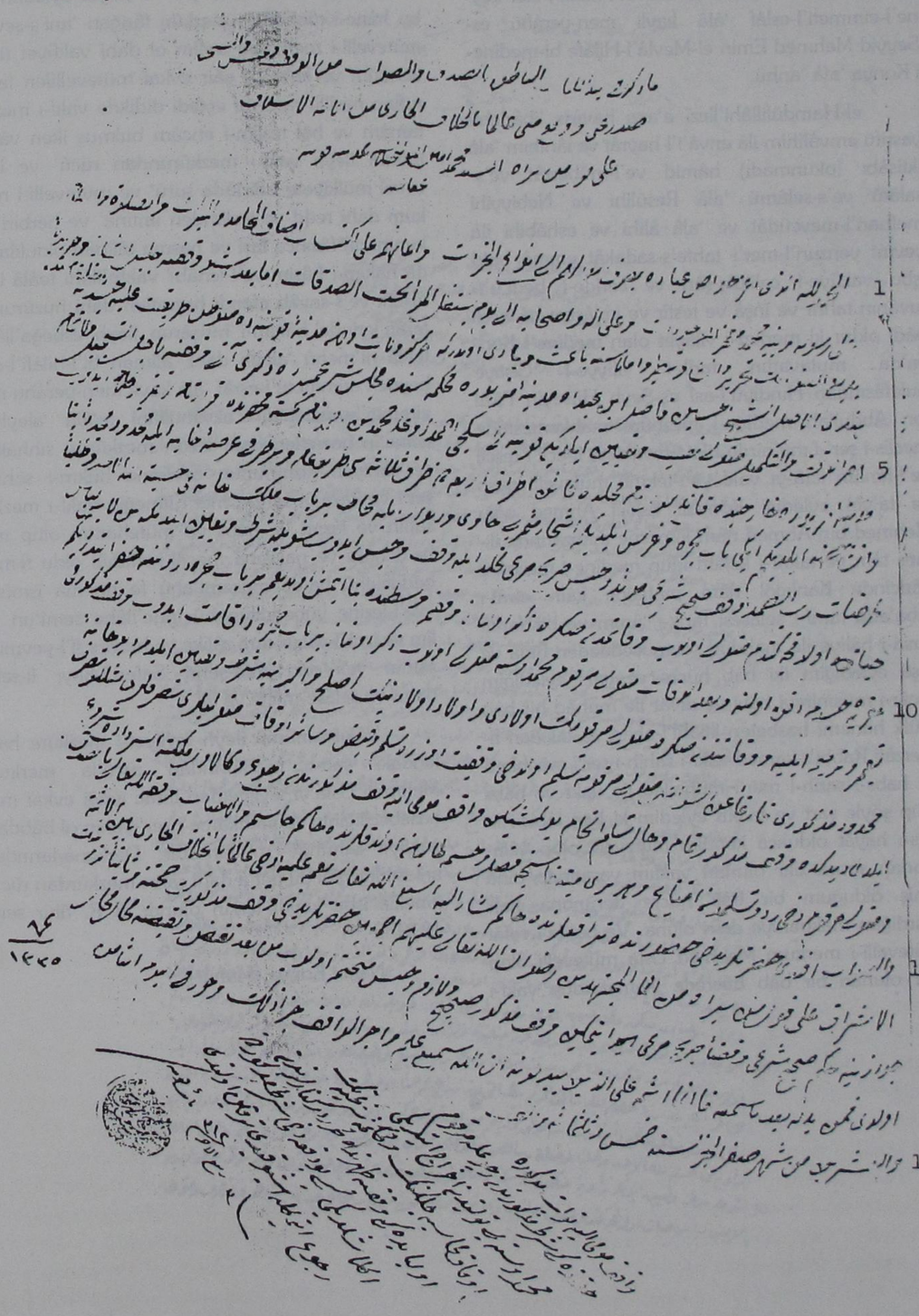

Mâ-zükire fî hâze'l- kitâbi'n-nâtıkı bi's-sıdkı ve's-savâb mine'l-vakfı ve'l-habsi ve't-tescîli sadare 'annî ve vaka'a minnî 'âlimen bi'l-hilâfi'l-câri beyne'l-eimmeti'l-eslâf 'alâ kavli men-yerâhü es-Seyyid Mehmed Emin el-Mevlâ'l-Hilâfe bi-medîne-i Konya 'afâ 'anhü.

el-Hamdülillâhi'llezî e'azzı havâss 'ibâdehû yasrifü emvâlihim ilâ envâ'i'l-hayrât ve iânihim 'alâ iktisâbı (okunmadı) hâmid ve'l-müberrât ve's-salâtü ve's-selâmü 'alâ Resûlihi ve Nebiyyihi mefhari'l-mevcûdât ve 'alâ âlihi ve eshâbihi ilâ yevmi yenzuri'l-mer'i tahte's-sadakât emmâ ba'd işbu vakfiye-i celilü'ş-şân ve cerîde-i bedî'u't-tuvânın tahrîr ve inşâ ve testîr ve imlâsına bâ'is ve bâdî oldur ki merkez-i vilâyet olan medîne-i Konya'da mutavattın tarîk-i 'aliyye-i Çiştiye hulefâsından Hindîyü'l-asl eş-Şeyh Hüseyin Fâzıl ibn Abdullah medîne-i mezbûre mahkemesinde meclis-i şer'-i mü'nîrde zikri âtî vakfına li-ecli't-tescîl ve'l-itmâm icrâ-yı vakf ve't-tekmîl mütevelli nasb ve ta'yîn eylediği Konyalı Eskici Ahmed oğlu Mehmed bin Ahmed nâm kimesne mahzarında ikrâr-ı tâm ve takrîr-i kelâm idüp medîne-i mezbûre hâricinde Kanlıgöl nâm mahalde kâin etrâf-ı erba'ada taraf-ı selâsesi tarîk-ı 'âmm ve bir tarafı 'arsa-i hâliye ile mahdûd ve müceddeden binâ ve inşâ eylediğim iki bâb hücre ve gars eylediğim eşcâr-ı müsmireyi hâvi ve dîvâr ile muhâd bir bâb mülk hânemi hasbeten lillâhi'l-ahad ve taleben li-merzâti Rabbi's-samed vakf-ı sahîh-i şer'î müebbed ve habs-i sarîh-i mer'î muhalled ile vakf ve habs idüp şöyle şart ve ta'yîn eyledim ki ben lâbis-i li-bâs-ı hayât oldukça kendim mütevelli olup vefâtımdan sonra zikr olunan vakfım vasatında binâ itmiş olduğum bir bâb hücre derûnuna hafr itdirdiğim makbereye defn oluna. Ve ba'de'l-vefât mütevellî-i merkum Mehmed Usta mütevelli olup zikr olunan bir bâb hücrede ikamet idüp vakf-ı mezkûrumı ta'mîr ve termîm eyleye ve vefâtından sonra mütevellî-i merkumun evlâdı ve evlâd-ı evlâdının aslah ve ekberine şart ve ta'yîn eyledim. Ve bu hâne-i mahdûd-ı mezkûrı fâriğan 'ani'ş-şevâğıl mütevellî-i merkume teslîm ol dahi vakfiyet üzere tesellüm ve kabz ve sâir evkaf mütevellileri tasarrufları misillü tasarruf eyledi didikde vakf-ı mezkûr tamâm ve hâl teslîm-i encâm bulmuş iken vâkıf-ı mûmâ ileyh vakf-ı mezkûrundan rücû' ve ke'l-evvel mülkiyete istirdâda şurû' ve mütevellî-i merkum dahi redd ve teslimden imtinâ' ve herbiri (okunmadı) fâsınca fasl ve hasma tâlibân olduklarında hâkim-i hâsim ve'l-icnâb? vakfu'llâhi teâlâ bi't-tasdîk ve's-savâb efendi hazretleri dahi huzûrunda terâfi'lerinde hâkim-i müşârun ileyh esbeğa'llâhu teâlâ ni'mehû 'aleyh dahi 'âlimen bi'l-hilâfi'l-câri beyne'l -eimmetü'l-eşrâf 'alâ kavli men-yerâhu min eimmei'l-müctehidîn rızvânullâhi te'âlâ 'aleyhim ecme'în hazretleri dahi vakf-ı mezkûrun sıhhatine ve sâniyen lüzûmunun cevâzına hükm-i sahîh-i şer'î ve kazâ-yi sarîh-i mer'î itmeğin vakf-ı mezkûr sahîh ve lâzım ve habs ve mütehattim olup min ba'd nakz ve nakîsına mecâl-i muhâl oldu femen beddelehû ba'de mâsemi'ahû fe-innemâ ismühü 'ale'l-lezîne yübeddilûnehû inne'llâhe semî'un 'alîm ve icrâ'l-vâkıfı cerâ zâlike ve hurrire fi'l-yevmi's-sâmin ve'l-'işrîn min-şehri Saferi'l-hayr li-sene hams ve selâse-miete ve elf.

Vâkıf-ı mûmâ ileyh tevliyet-i mezkûre hakkındaki şart-ı mezkûrından rücû'la merkum Mehmed Usta'yı tevliyetden ihrâc itdiği evkaf muhâsebeciliğinin ve mehkame-i şer'iyenin ol bâbdaki vakfiye zahrinde muharrerdir. Derkenârlarından anlaşıldığı gibi bu def'a dahi şart-ı mezkûrdan rücû' itmekle işbu kaydı terkîn olundı. 3 R. âhir sene 1312.

Nâib-i Konya (Mühür)

2. Söylemez/Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi'nin 3 R. âhir 1312/4 Ekim 1894 Tarihli İkinci Vakfiyesi

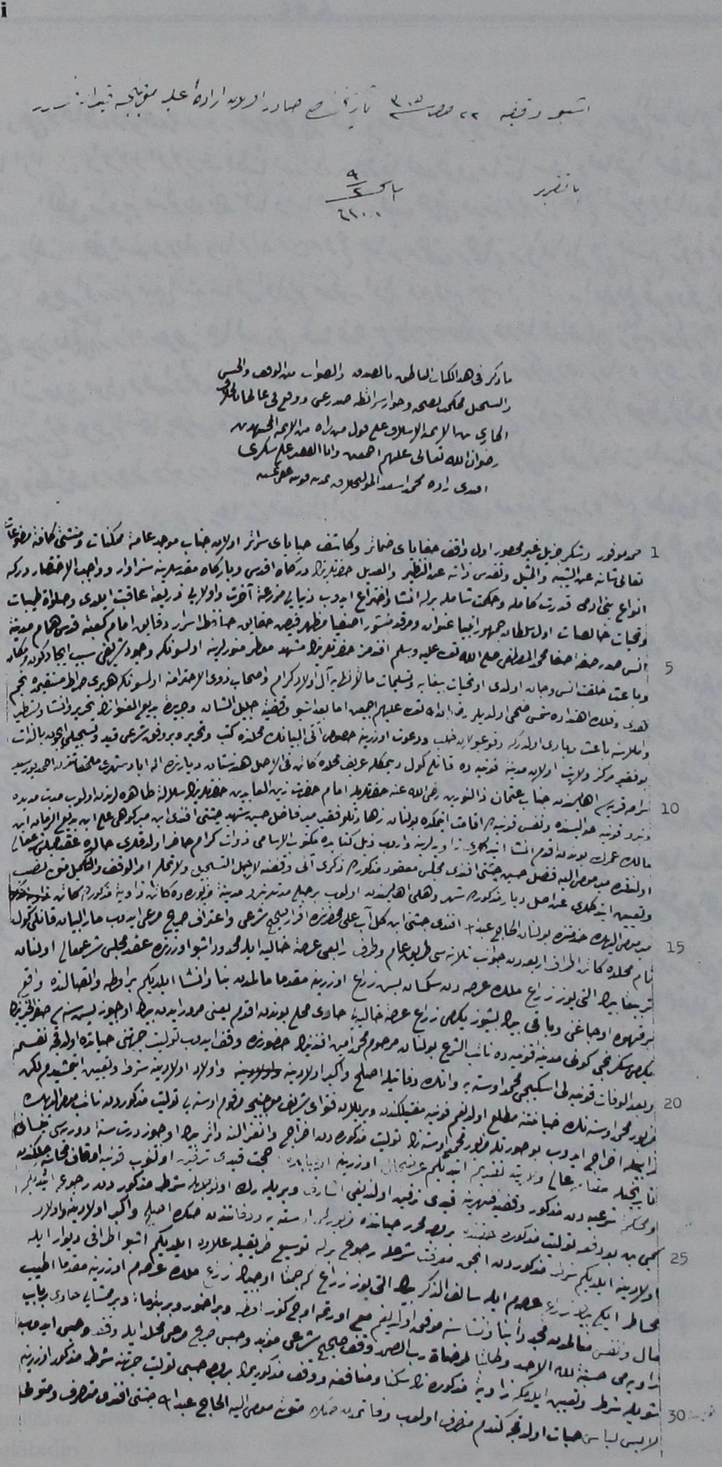

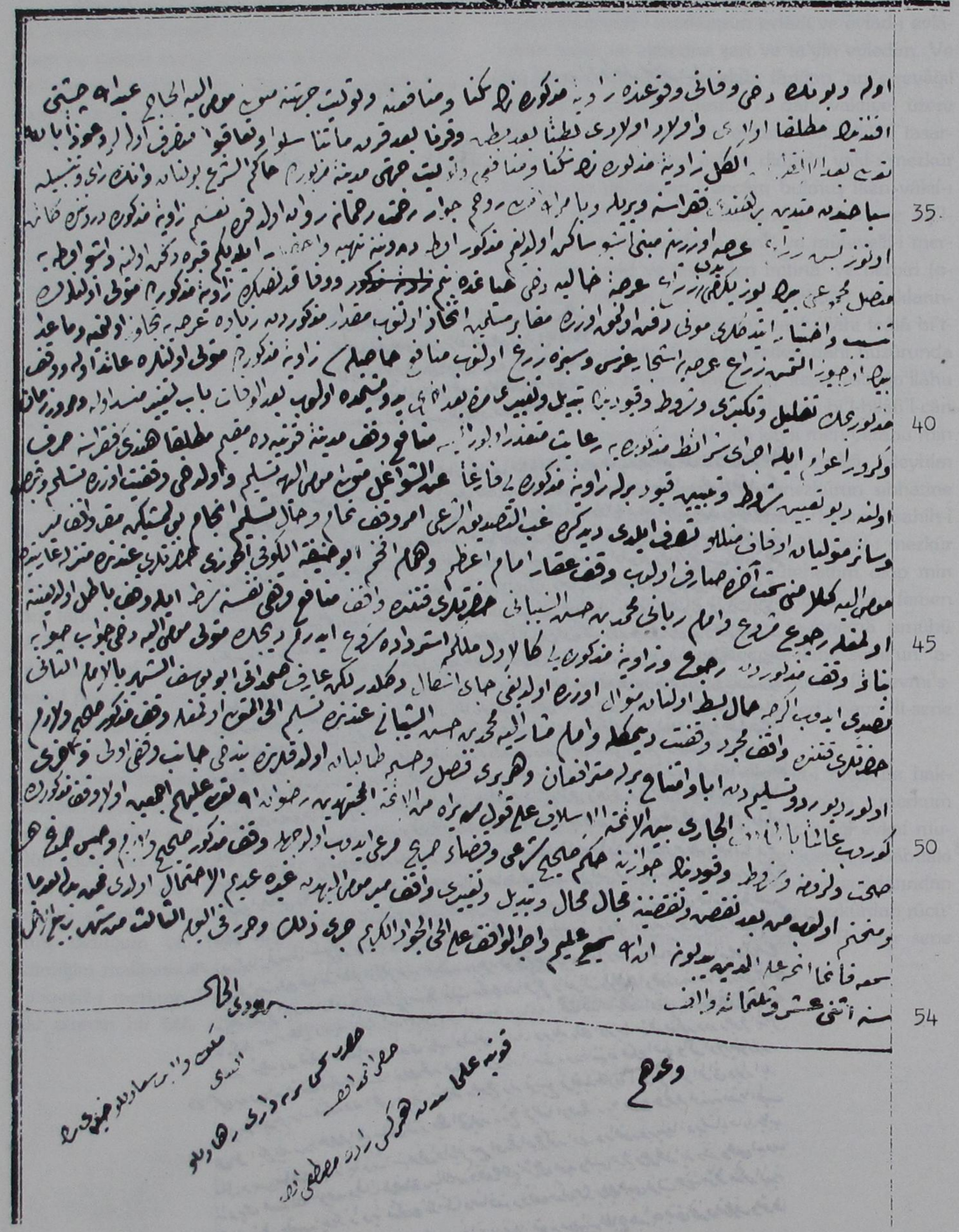

İşbu vakfiye 22 Safer 1315 târihinde sâdır olan irâde-i 'aliye mûcibince kaydolunmuştur.

Bâ-takrîr.

Mâ zükîre fî hâze'l-kitâbi'n-nâtıkı bi's-sıdkı ve's-savâbı mine'l-vakfı ve'l-habsi ve't-tescîli fehakemtü bi-sıhhatihi ve cevâzı şerâitihi sadera 'annî ve vaka'a minnî 'âlimen bi'l-hilâfi'l-câri beyne'l-eimmeti'l-eslâf 'alâ kavli men yerâhu mine'l-eimmeti'l-müctehidîn Rıdvânullâhi teâlâ 'aleyhim ecma'în ve ene'l-fakîr Ali Şükri Efendi-Zâde Mehmed Esat el-mevellâ'l-hilâfete bi-medîne-i Konya 'ufiye 'anhü.

Hamd-i mevfûr ve şükr-i cezîl-i gayr-i mahsûr ol vâkıf-ı hafâyâ-yı zamâir ve kâşif-i habâyâ-yı serâir olan cenâb-ı mûcid-i 'âmme-i mümkinât ve münşî-i kâffe-i masnûât-ı teâlâ şânühû 'ani'ş-şîbe ve'l-meşîl ve tekaddese zatuhu 'ani'n-nazîri ve'l-adîl hazretlerinin dergâh-ı akdes ve bârgâh-ı mukaddeslerine sezâvâr ve vâcibü'l-iktisârdır ki envâ' benî âdemi kudret-i kâmile ve hikmet-i şâmile birle inşâ ve ihtirâ' idüp dünyâ-yı mezra'a-i âhiret ve ûlâyı zerîa-i 'âkibet eyledi ve salavât-ı tayyibât ve tahiyyât-ı hâlisât ol sultân-ı cumhûr-ı enbiyâ 'unvân ve merkad-i menşûr-ı asfıyâ mazhar-ı feyz-i hakâyık hâfız-ı esrâr-ı dekâyık İmâm-ı Kâ'be-i kudsî hümâm medîne-i ins sadr-i suffe-i safâ Muhammedeni'l-Mustafâ Sallâllâhu teâlâ 'aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerinin meşhed-i mu'attar-ı münevverlerine olsun ki vücûd-ı şerîfi sebeb-i îcâd, kevn ü mekân ve bâ'is-i hilkat-i ins ü cân oldı. Ev tahiyyât-ı bîğâye ve teslimât-ı mâlen nihâye âl-i evlâd-ı kirâm ve eshâb-ı zevi'l-ihtirâmına olsun ki her biri sırât-ı müstakîmde necm-i Hüdâ ve felek-i ihtidâda şems-i zuhâ oldular. rıdvânullâhi teâlâ 'aleyhim ecma'în. Emmâ bâ'd işbu vakfiye-i çelîlü'ş-şân ve cerîde-i bedîu'l-unvânın tahrîr ve inşâ ve tastîr ve imlâsına bâ'is ve bâdî oldur ki vuku' bulan talep ve da'vet üzerine husûs-ı âtiyü'l-beyânın mahallinde ketb ü tahrîr ve ber-vakf-ı şer'î kayd ve tescîli için bizzât bu fakîr merkez-i vilâyet olan medîne-i Konya'da Kanlıgöl dimekle 'arîf mahalde kâin fi'l-asl Hindistan diyârında Allahâbâd şehri mülhakatından Ahmed Pur Seyyid Serame karyesi ahâlisinden cenâb-ı Osman Zinnûreyn Radıyallâhu 'anh hazretleriyle İmâm Hazret-i Zeynelâbidîn hazretlerinin sülâle-i tâhirelerinden olup müddet-i medîdeden beri Konya havâlisinde ve nefs-i Konya'da ikamet itmekte bulunan zehâdetlü fakîr Mîr-i Fâzıl Hüseyin Şehîd Çiştî Efendi ibni Mîr Kûhî Ali ibn Bedîuzzaman ibni Mâlik Ömer'in bundan akdem inşâ ittikleri zâviyelerine varup zeyl-i kitâbda mektûbi'l-esamî zevât-ı kirâm hâzır oldukları halde 'akd-i meclis-i şer'-î âlî olundukda mîr-i mûmâileyh Fâzıl Hüseyin Çiştî Efendi meclis-i ma'kud-ı mezkûrda zikr-i âti vakfına li-ecli't-tescîl ve'l-itmâm emrü'l-vakf ve't-tekmîl mütevelli nasb ve ta'yîn ittikleri 'an asl diyâr-ı mezkûrda şehr-i Dehli ahâlisinden olup bir hayli müddetden beri medîne-i mezbûrede kâin zâviye-i mezkûrda kâin mîr-i mûmâileyhin hıdmetinde bulunan el-Hâc Abdullah Efendi Çiştî ibn Gülâb Ali mahzarında ikrâr-ı sahîh-i şer'î ve i'tirâf-ı sarîh-i mer'î idüp maru'l-beyân Kanlıgöl nâm mahalde kâin etrâf-ı erba'adan cevânib-i selâsesi tarik-ı 'âmm ve taraf-ı râbi'i 'arsa-i hâliye ile mahdûd işbu üzerinde 'akd-i meclis-i şer'-i âlî olunan terbi'an binaltıyüz zirâ' milk 'arsadan seksenbeş zirâ' üzerine mukaddemâ mâlimden binâ ve inşâ eylediğim bir oda ve ittisâlinde vâki' bir kahve ocağını va bâki binbeşyüzyirmi zirâ' 'arsa-i hâliyeyi hâvi mahalli bundan akdem ya'ni mürûr iden binüçyüzbeş senesi Saferu'l-hayrının yirmisekizinci günü medîne-i Konya'da nâibü'ş-şer' bulunan Merhûm Mehmed Emin Efendi'nin huzurunda vakf idüp tevliyet cihetini hayatta oldukça nefsime ve ba'de'l-vefât Konyalı Eskici Mehmed Usta'ya ve anın vefâtiyle eslah ve ekber evlâdına ve evlâd-ı evlâdına şart ve ta'yîn itmişidim lâkin mezbûr Mehmed Usta'nın hıyânetine muttalî olduğum Konya Müftülüğü'nden virilen fetvâ-yı şerîf mûcibince merkum Usta'yı tevliyet-i mezkûrdan Nâib-i mûmâ ileyhin re'yiyle ihrâc idüp bu sûretle mezbûr Mehmed Usta'nın tevliyet-i mezkûreden ihrâc ve in'izâline dâir binüçyüzdört sene-i devriyesi Nisanı târihiyle makamı 'âlî-i vilâyete takdîm ittiğim 'arzıhal üzerine ol bâbdaki hüccet kaydı terkîn olunup Konya evkaf mühâsebeciliğinden ve mahkeme-i şer'iyyeden mezkûr vakfiye zahrına kaydı terkîn olunduğ işareti virilerek ol vechile şart-ı mezkûrdan rücû' ittiğim gibi bu def'a teveliyet-i mezkûre hakkında bervech-i muharrer hayâtında mezbûr Mehmed Usta'ya ve vefâtından sonra aslah ve ekber evlâdına ve evlâd-ı evlâdına eylediğim şart-ı mezkûrdan ancak ma'rifet-i şer'le rücû' birle tevsî' tarîkıyle ilâve eylediğim işbu etrâfı divar ile muhât ikibin zirâ' 'arsam ile sâlifu'z-zikr binaltıyüz zirâ' ki cem'an üçbin zirâ' milk 'arsam üzerinde mukaddemâ atyab-ı mâl ve enfes-i menâlimden müceddeden binâ ve inşâsına muvaffak olduğum ma'a örtme üç göz oda ve

bir ahur ve bir bi'r-mâ ve bir memşâyı hâvi bir bâb zâviyemi hasbeten lillâhi'l-ahad ve taleben li-merzâti Rabbi's-samed vakf-ı sahîh-i şer'î müebbed ve habs-i sarîh-i mer'î muhalled ile vakf ve habs idüp şöyle şart ve ta'yîn eyledim ki zâviye-i mezkûrenin süknâ ve menâfi'ine ve vakf-ı mezkûrumun ber-vech-i hasbî tevliyet cihetine şart-ı mezkûr üzerine lâbisi libâs-ı hayât oldukça kendim mutasarrıf olup vefâtımdan sonra mütevellî-i mûmâileyh el-Hâc Abdullah Çiştî Efendi mutasarrıf ve mütevelli ola ve bunun dahi vefâtı vuku'unda zâviye-i mezkûrenin süknâ ve menâfi'ine ve tevliyet cihetine mütevellî-i mûmâileyh el-Hâc Abdullah Çiştî Efendi'nin mutlaka evlâdı ve evlâd-ı evlâdı batnen ba'de batnin ve karnen ba'de karnin mâ tenasülû ve te'âkabû mutasarrıf olalar ve 'ivezenbillâhi teâlâ ba'de'l-inkırazi'l-küll zâviye-i mezkûrenin süknâ ve menâfi'i ve tevliyet ciheti medîne-i mezbûrda hâkimü'ş-şer bulunan ve anın re'y ve tensibiyle seyyahînden mütedeyyin bir Hindî fukarâsına virile ve bi-emrillâhi teâlâ ruhum civâr-ı rahmet-i Rahmâna revân oldukda na'şım zâviye-i mezkûre derûnunda kâin otuzbeş zirâ' 'arsa üzerine mebni işbu sâkin olduğum mezkûr oda derununa tehiye ve ihzâr eylediğim kabre defn oluna ve işbu odaya muttasıl mecmû'u binyüzyirmiyedi zirâ' 'arsa-i hâliye dahi hayâtımda benim ve vefâtımdan sonra zâviye-i mezkûrda mütevelli olanların tensîb ve ihtiyâr itdikleri mevtâ defn olunmak üzre mekâbir-i müslimîn ittihâz olunup mikdâr-ı mezkûrdan ziyâde 'arsaya tecâvüz olunmaya ve mâdâ binüçyüzaltmış zirâ' 'arsaya eşcâr gars ve sebze zer' olunup menâfi-i hâsılası zâviye-i mezkûrda mütevelli olanlara âid ola ve vakf-ı mezkûrumun taklîl ve teksîri ve şurût ve kuyûdunun tebdîl ve tağyîri merreten bâ'de uhrâ yed ve meşiyetimde olup ba'de'l-vefât bâb-ı tağyîri münsed ola ve mürûr-ı zamân ve kürûr-ı 'âvâm ile icrâ-yı şerâit-i mezkûreye ri'âyet müte'azzir olur ise menâfi-i vakf medîne-i Konya'da mukîm Hindî fukarâsına sarf oluna deyü ta'yîn-i şurût ve tebyîn-i kuyûd birle zâviye-i, mezkûreyi fâriğan 'ani'ş-şevâğil mütevelli-i mûmâileyhe teslîm o dahi vakfiyet üzre tesellüm ve kabz vesâir mütevelliyân-ı evkaf misillü tasarruf eyledi didikte gıbbettasdîkı'şer'î emr-i vakf tamâm ve hâl teslîm-i encâm bulmuşiken mukarr-ı vâkıf mîr-i mûmâileyh kelâmını semt-i âhara sârif olup vakf-ı akâr İmâm-ı Azam ve hümâm-ı efham Ebû Hanîfeti'l-Kûfî el-Cûzî hazretleri indinde menzile-i 'âriyetde olmağla rücû' meşrû' ve İmâm-ı Rabbanî Muhammed bin Hasenü'ş-Şeybânî hazretleri katında vâkıf menâfi'-i vakfı nefsine şart ile vakf bâtıl olduğuna binâen vakf-ı mezkûrdan rücû' ve zâviye-i mezkûreyi ke'l-evvel milkime istirdâda şurû' iderim diyicek mütevelli-i mûmâileyh dahi cevâb-ı savâba tesaddi idüp eğerçi hâl best olunan minvâl üzre olduğu câ-yı eşkâl değildir lâkin Ârif-i Semedânî Ebû Yusufu'ş-şehr bi'l-imâmi's-sânî hazretleri katında vâkıf mücerred vekaftu dimekle ve İmâm-ı müşârunileyh Muhammed bin Hasenü'ş-şeybânî indinde teslîmi ile'l-mütevelli olmağla vakf-ı mezkûr sahîh ve lâzım olur deyü redd ve teslîmden ibâ ve imtinâ birle müterâfi'an ve herbiri fasl u hasme tâlibân olduklarında ben dahi cânib-i vakfı evlâ ve ahrâ görüp âlimen bi'l-hilâfi'l-cârî beyne'l-eimmeti'l-eslâf 'alâ kavli men yerâhu mine'l-eimmeti'l-müctehidîn rıdvânullâhi teâlâ 'aleyhim ecma'în evvelâ vakf-ı mezkûrun sıhhat ve lüzûmuna ve şurût ve kuyûdunun cevâzına hükm-i sahîh-i şer'î ve kazâ-i sarîh-i mer'î idüp ol vechile vakf-ı mezkûr sahîh ve lâzım ve habs-i sarîh-i mütehattim olup min-ba'd naks ve nakzine mecâl-i muhâl ve tebdîl ve tağyîri vâkıf-ı mîr-i mûmâileyhden gayre adîmü'l-ihtimâl oldu. Femen beddelehu ba'demâ semi'ahû feinnemâ ismuhû 'ale'l-lezîne yübeddilûnehû inne'l-lâhe semî'un 'alîm ve icra'l-vâkıfı 'ale'l-hayyi'l-cevâdi'l-kerîm cerâ zâlike ve hurrire fi'l-yevmi's-sâlis min-şehri Rebiulâhir sene isnâ 'aşr ve selâsemiete ve elf.

Şuhûdü'l-hâl

Meskûn-ı vilâyet Saâdetlü Hayri Bey Efendi,

Hazret-i Yahya türbedâr-ı Zehâdetlü Hâcı Ahmed Efendi,

Konya Ulemâsından Herkes-zâde Mustafa Efendi

Ve gayruhum.

3. Abdurrahman Nureddin Paşa'nın 15 Şaban 1320/17 Kasım 1902 Tarihli Vakfiyesi

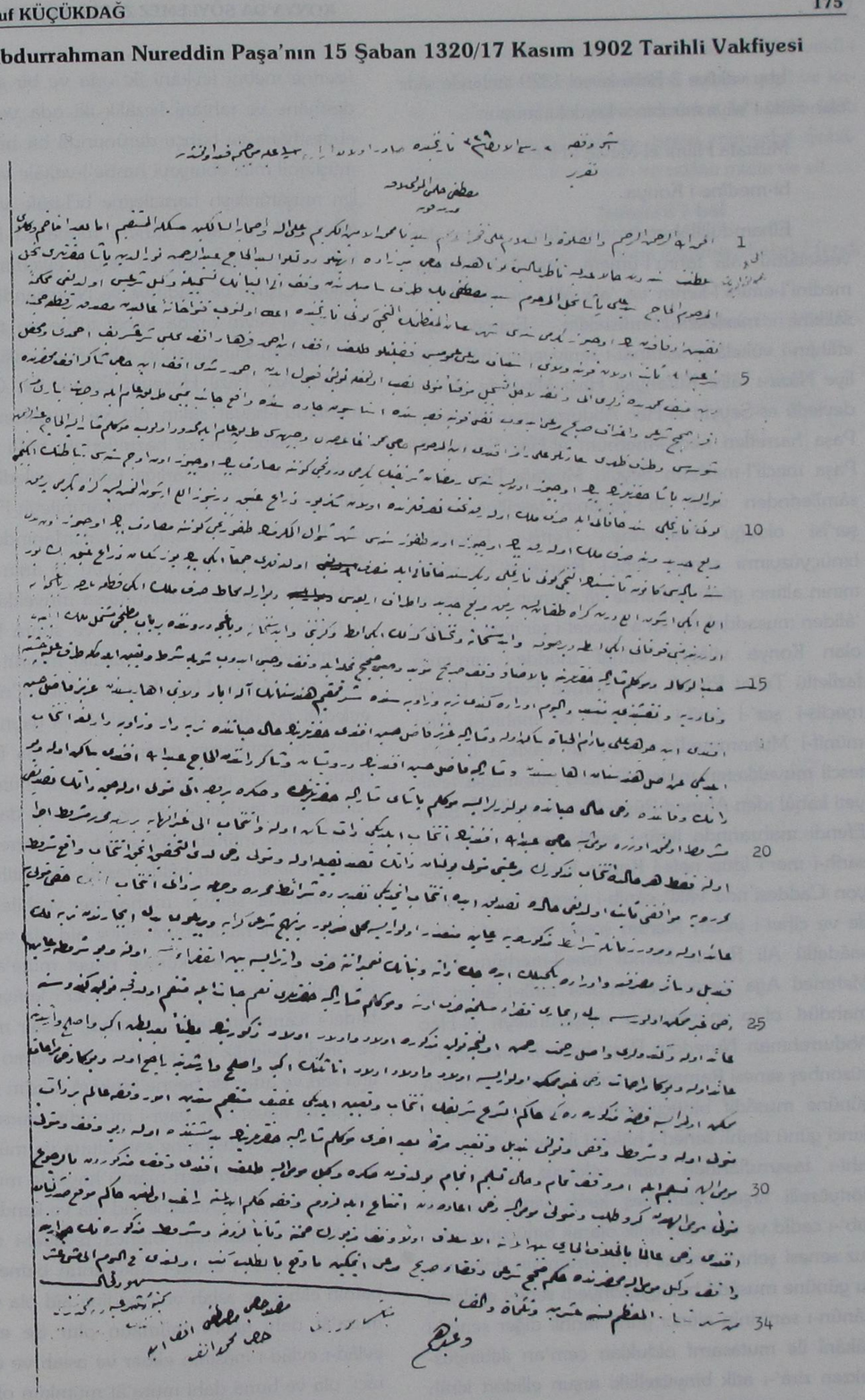

İşbu vakfiye 3 Rebiulevvel 1329 târihinde sâdır olan irâde-i 'aliye mûcibince kaydolunmuştur.

Mustafa Hilmi el-Mevlâ'l-Hilâfe

bi-medîne-i Konya.

Elhamdülillâhirrahmânirrahîm vessalâtü vesselâmü 'alâ fahru'l-ümem seyyidinâ Muhammedini'l-emîni'l-kerîm ve 'alâ âlihi ve ashâbihi's-sâlikîne meslekehü'l-müstakîm. Emmâ ba'd efâhim-i vükelâ-yı saltanat-ı seniyyeden hâlen Adliye Nâzır-ı 'âlîsi Kütahyalı Hacı Mîr-zâde ebhetlü devletlü es-Seyyid el-Hâc Abdurrahman Nureddin Paşa hazretleri necli'l-merhûm el-Hâc Seyyid Ali Paşa mecli'l-merhûm Seyyid Mustafa Bey taraf-ı sâmîlerinden vakfı âti'l-beyânın tescîline vekîl-i şer'îsi olduğu Mahkeme-i Teftîş-i Evkafdan binüçyüzyirmi senesi şehr-i Ramazani'l-muazzamının altıncı günü târihinde îtâ olunup fetvâhâne-i 'âliden musaddak bir kıt'a hüccet-i şer'iyye ile sâbit olan Konya vilâyeti İstinaf müdde-i umûmîsi fazîletlü Tal'at Efendi ibni Ahmed Ferhad Efendi meclis-i şer'-i şerîf-i Ahmedî ve mahfel-i dîn-i münîf-i Muhammedîde zikr-i âtî vakfına li-ecli't-tescîl muvakkaten mütevelli nasb olunmağla tevliyeti kabûl iden Ahmed Rüşdi Efendi ibn Hacı Şakir Efendi mahzarında ikrâr-ı sahîh-i şer'î ve i'tirâf-ı sarîh-i mer'î idüp nefs-i Konya kasabasında İstasyon Caddesi'nde vâkî' cânib-i yemîni tarîk-ı âmm ile ve cihet-i yesârı Meram şosesi ve taraf-ı zahrı saâdetlü Ali Ramiz Efendi ibne'l-merhûm Hacı Mehmed Ağa 'arsası ve cebhesi tarîk-ı âmm ile mahdûd olup müvekkilim müşârunileyh el-Hâc Abdurrahman Nureddin Paşa hazretlerinin binüçyüzonbeş senesi Ramazan-ı şerîfinin yirmidördüncü gününe musâdif binüçyüzonüç, senesi Şubatının ikinci günü târihli sened-i hâkânî ile sırf milk olarak taht-ı tasarruflarında olan sekizyüz zirâ'-ı atîk dörtyüzelli arşun altmışbeş kirâh yirmi parmak rub'-ı cedîd ve yine sırf milk olarak binüçyüzondokuz senesi şehr-i Şevvâli'l-mükerreminin dokuzuncu gününe musâdif binüçyüzonyedi sene-i mâliyesi Kânûn-ı sanîsinin altıncı günü târihli diğer sened-i hâkânî ile mutasarrıf oldukları cem'an ikibinyüzsekzen zirâ'-ı atîk binyüzelliiki arşun ellidört kirâh doksanbeş parmak rub'-ı cedîd ve etrâf-ı erba'ası dıvarla muhât sırf milk iki kıt'a 'arsa ve bahçe ile üzerine mebnî fevkânî iki oda ve bir sofa ve abdesthâne ve tahtânî kezâlik iki oda ve gezinti ve abdesthâne ve bahçe derûnunda bir bâb matbahı müştemil milk ebniyeyi hasbe'l-vekâle ve müvekkilim müşârûnileyh hazretlerine bi'l-izâfe vakf-ı sarîh-i müebbed ve habs-i sahîh-i muhalled ile vakf ve habs idüp söyle şart ve ta'yîn eyledim ki tarîk-i 'aliyye Çiştiye ve Kâdiriye ve Nakşbendiye müntesip ve el-yevm orada kendi türbe ve zâviyesinde şerefmukîm Hindistan'ın Allahâbâd vilâyeti ahâlisinden Aziz Fâzıl Hüseyin Efendi ibn Cevher Ali mâdâmü'l-hayât sâkin ola ve muşârunileyh Aziz Fâzıl Hüseyin Efendi hazretlerinin hâl-i hayâtında türbedâr ve zâviyedârlığa intihâb eylediği 'an asl Hindistan ahâlisinden ve müşârûnileyh Fâzıl Hüseyin Efendi'nin dervişân ve şakirdânından el-Hâc Abdullah Efendi sâkin ola deyü ve anın vefatında dahi hâl-i hayâtda bulunurlarsa müvekkilim Paşâyı müşârunileyh hazretlerinin ve sonra ber-vech-i âtî mütevelli olacak zâtın tasdîki meşrût olunmak üzere mûmâileyh Hacı Abdullah Efendi'nin intihâb eylediği zât sâkin ola ve intihâb ilâ gayri'n-nihâye ber-vech-i muharrer meşrût icrâ oluna fakat herhâlde intihâb-ı mezkûrun mer'iyyeti mütevelli bulunan zâtın tasdîkıyle ola ve mütevelli dahi lede't-tahkîk ancak intihâb vâkî' şurût-ı muharrereye muvâfakati sâbit olduğ hâlde tasdîk ide intihâb itmediği takdîrde şerâit-i muharrere vechile bir zâtı intihâb itmek hakkı mütevelliye âid ola ve mürûr-ı zamanla şerâit-i mezkûreye riâyet müte'azzir olur ise mahall-i mezbûr ber-nech-i şer'î kirâya verilüp bedel-i îcârından türbenin kandil vesâir masrafına ve orada bekçilik idecek zâta ve binânın ta'mirâtına sarf ve artar ise beyne'l-fukârâ taksîm oluna ve bu şurûta riâyet dahi gayr-i mümkün olursa bedel-i îcârı fukarâ-yı müslimîne sarf oluna ve müvekkilim müşârunileyh hazretleri niâm-ı hayâtile mütenâ'im oldukça tevliyet kendüsine âid ola ve kendüleri vâsıl-ı rahmet-i Rahmân olunca tevliyet-i mezkûre evlâdı ve evlâd-ı evlâd-ı zukûrunun batnen ba'de batnin ekber ve aslah ve erşedine âid ola ve buna mura'ât dahi gayr-i mümkün olur ise evlâd ve evlâd-ı evlâd-ı inâsının ekber ve aslah ve erşedine râci' ola ve buna dahi mura'ât mümkün olmaz ise kasaba-i mezkûredeki hâkimü'ş-şer'-i şerîfin intihâb ve ta'yîn eylediği afîf müstakîm mütedeyyin umûr-ı

vakfa 'âlim bir zât mütevelli ola ve şurût-ı vakfı ve tevliyeti tebdîl ve tağyîr merreten ba'de uhrâ müvekkilim müşârunileyh hazretlerinin yed-i meşiyetinde ola deyü vakf ve mütevell-i mûmâileyhe teslîm ile emr-i vakf tamam ve hâl teslîm-i encâm bulduktan sonra vekîl-i mûmâileyh Tal'at Efendi vakfı mezkûrdan bi'r-rücû' mütevelli-i mûmâileyhten gerü taleb ve mütevelli-i mûmâileyh dahi iâdeden imtinâ' ile lüzûmu vakfa hükmedilmesine râğıb olmağın hâkim-i muvakkı-ı sadr-ı kitâb efendi dahi 'âlimen bi'l-hilâfi'l-câri beyne'l-eimmeti'l-eslâf evvelen vakf-ı mezbûrun sıhhatine ve sâniyen lüzûmuna ve şurût-ı mezkûrenin cevâzına vâkıf vekîl-i mûmâileyh mahzarında hükm-i sahîh-i şer'î ve kazâ-i sarîh-i mer'î itmeğin mâ-vaka' bi't-taleb ketb olundı. Fi'l-yevmi'l-hâmis 'aşere min-şehri Şabâni'l-muazzam li-sene 'işrîn ve selâse miete ve elf.

Şuhûdü'l-hâl

Ketebe-i Şer'iyyeden Mehmed Fahri Efendi ibn Ali Efendi

Mukayyid Hacı Mustafa Efendi ibn Hacı Efendi

Mübâşir Mevlûd Ağa

Ve gayruhum.

SONUÇ

Konya'da Söylemez Zâviyesi olarak bilinen tarikat manzûmesi, 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması sürecinde kurulan zâviyeler meşhurdur. Konya'daki Söylemez Zâviyesi, aynı espriye dayalı olarak son devirde inşa edilmiş tarikat yapılarından biridir. Banisi Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi'dir.

Konyalılar'ın Söylemez lâkabı verdiği Şeyh Fâzıl Hüseyin ibn Cevher Ali, Hintli bir mutasavvıf olup, Hindistan'ın Allahâbâd şehrine bağlı Ahmed Pur Serâme köyünde doğmuştur. Medrese öğreniminin tamamlayıp tasavvuf alanında yetiştikten sonra hac farîzasını yapmış ve Osmanlı ülkesine gelmiştir. Anadolu'nun değişik yerlerinde bir süre kaldıktan sonra 1847'de Konya'ya gelip yerleşmiştir. 1887'den önce Konya dışında Kanlıgöl denilen yerde bir zâviye ve türbe yaptıran Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi, Konya'da 4 Eylül 1910'da vefat etmiştir.

Konya'ya ilk geldiğinde Hindistan'da o zamanlar yaygın olan Çiştiye Tarikatı halifesi sıfatıyla zâviye açan Şeyh Fâzıl Hüseyin, daha sonra Nakşbendiye'nin Hâlidiye kolu ile Kâdiriye tarikatlarının şeyhliğini de aynı anda yürütmüştür.

Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi, âlim ve şair bir mutasavvıftır. Urduca olduğu söylenen bir eserinin adı ve nerede bulunduğu bilinmemektedir. Ona ait olduğu bilinen kasideler de kaybolmuştur. Yaşadığı devirde Konya'nın ünlü hattatlarından olan bu zat, kendi eliyle birçok kitap yazmıştır.

Konya'da Söylemez Manzûmesi, Hindistan'dan Konya'ya gelen dervişlerin ikametine tahsis edilen bir bina ile türbe, mescit, ahır ve Söylemez Konağı adı verilen şeyh evinden meydana geliyordu. Zâviye, Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi tarafından inşa ettirilmiştir. Söylemez Konağı'nın bânisi ise, Abdurrahman Nureddin Paşa'dır. Şu anda zâviyeden sadece Söylemez Türbesi mevcuttur. Selçuklu ve Karamanoğulları dönemi mimarî tarzında yapılan kümbet, biri türbedârlık, diğeri tabutluk olmak üzere iki bölümdür.

1986'da yıkılıp yeri yola alınan Söylemez Konağı ise eski bir Konya evi idi. Mimarî durumu fotoğraflardan tesbit edilebilen bu bina Söylemez Türbesi'nin yakınına yeniden yapılıp, bu çevrenin tarihî dokusu canlandırılmalıdır.

Söylemez Zâviyesi'nin ikisi Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi'nin, birisi Abdurrahman Nureddin Paşa'nın tescil ettirdiği üç vakfiye bulunmaktadır. Söylemez/Şeyh Fâzıl Hüseyin, tanzim ettirdiği iki vakfiye ile zâviyedeki binalarla burada bulunan arsa ve bahçeyi vakfetmiştir. Abdurrahman Nureddin Paşa ise, satın aldığı iki arsa ve bahçenin içinde yaptırdığı konağı, Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi'nin ikamet etmesi için vakfetmiştir.

Söylemez Zâviyesi, 1925'de tekke, zâviye ve türbelerin kapatılmasına kadar ayakta kalmış, bu tarihten sonra satılarak özel mülkiyete geçmiştir. 1990'dan önce türbe dışındaki üniteleri yıkılmış, arsasının bir kısmına Balık Pazarı yapılmış, bir kısmı da park haline getirilmiştir.

Denilebilir ki, Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi, XVIII ve XIX. yüzyıllarda dünyada vuku bulan radikal değişikliklere rağmen İslâm âleminde eskiden beri sürüp gelen gezici derviş geleneğinin devam ettirilmesi ve Hint Müslümanları ile Osmanlı toplumunun kaynaştırılması maksadıyla Hindistandan Konya'ya gönderilmiş bir mutasavvıftır. O, Hintli dervişlerin Konya'ya yolları uğradığında kalmaları için bu zâviyeyi kurmuştur. Böylece Söylemez/Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi, yukarıda değinilen düşüncenin bir nevi alt yapısını oluşturmuştur.

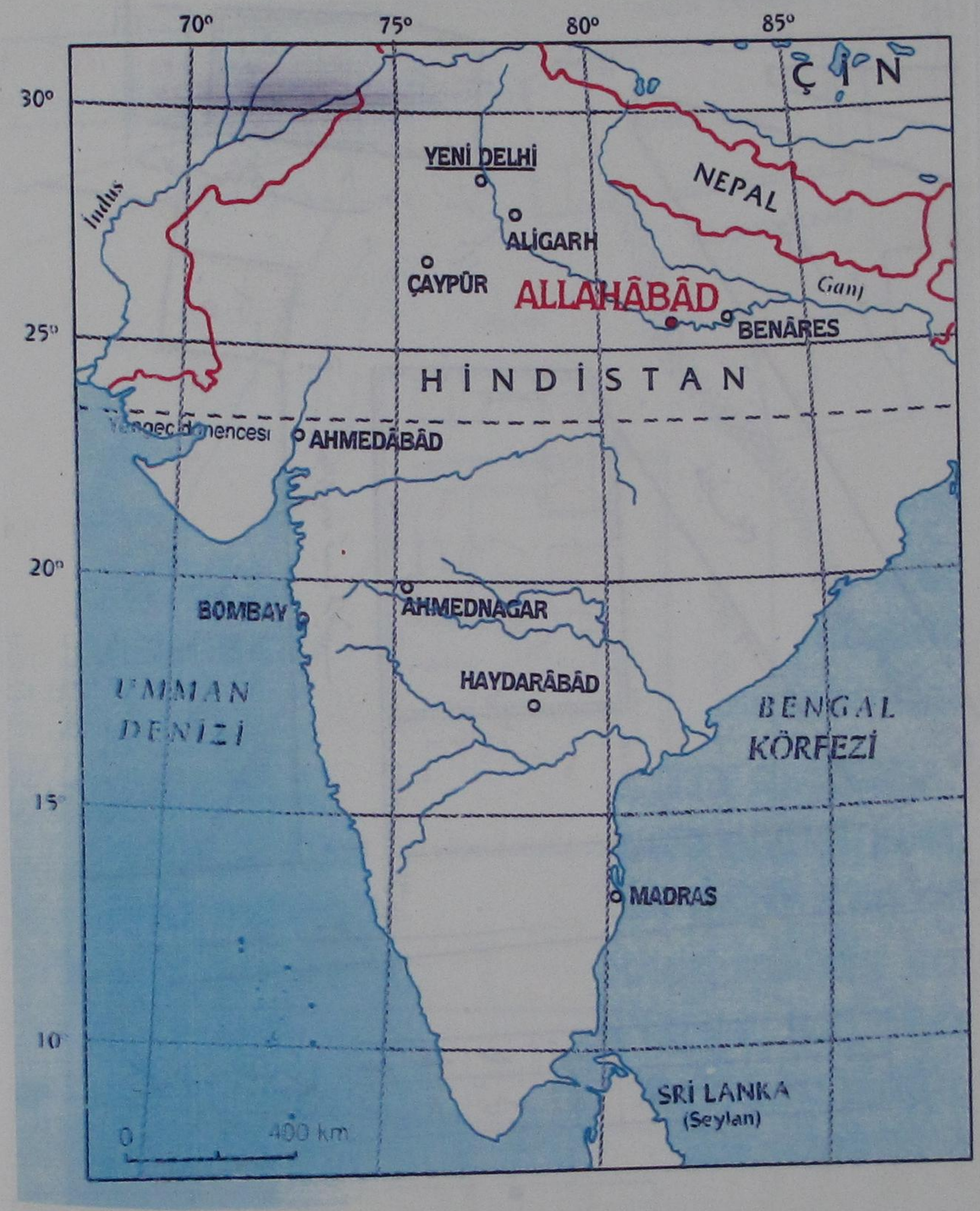

Harita 1: Söylemez/ Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi'nin Hindistan'da doğduğu Allahâbâd Şehri (*DİA*'dan).

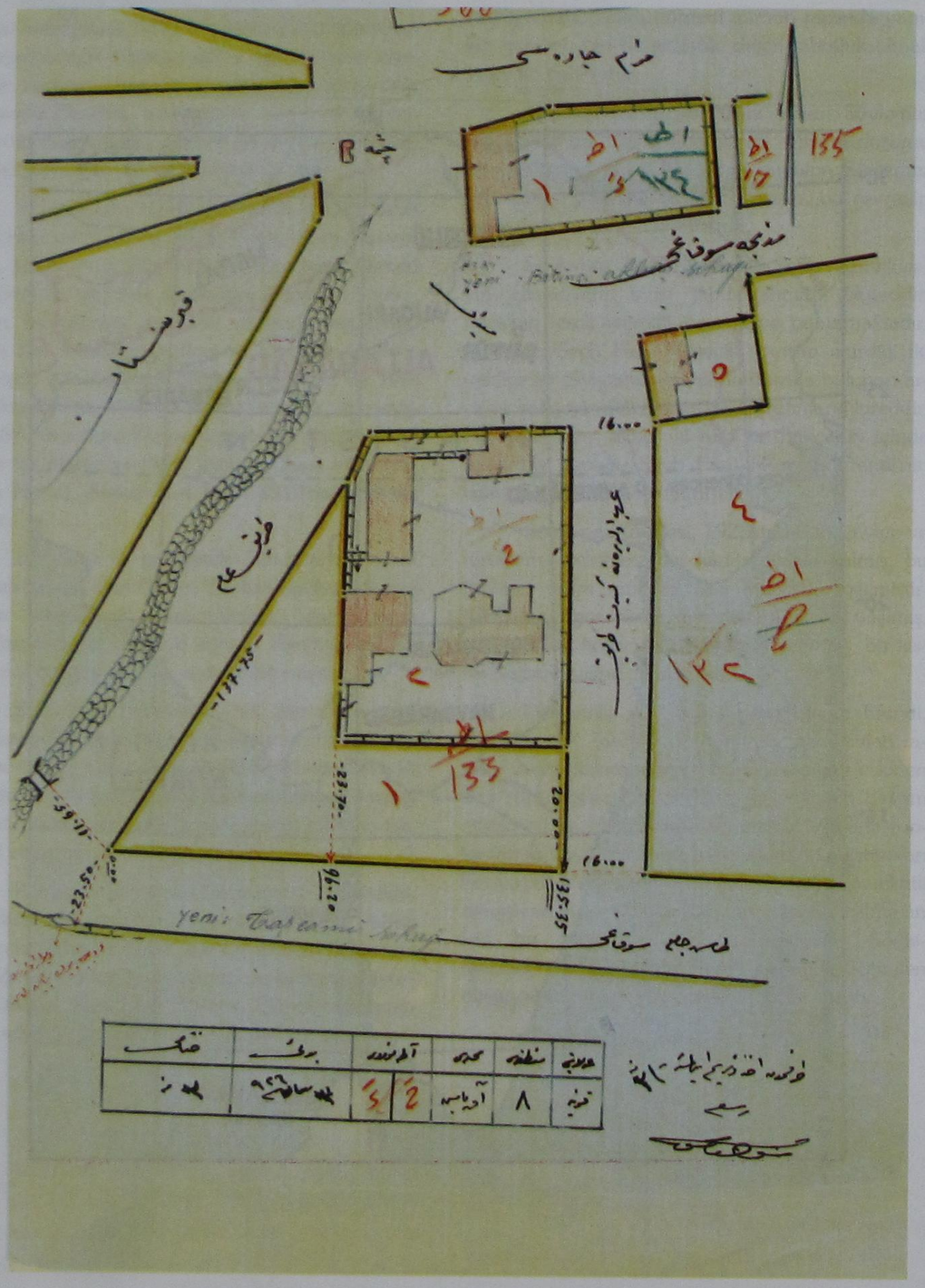

Şekil 1: 1926 yılı kadastral çalışmaları sırasında Söylemez Zâviyesi ile Konağı'nın bulunduğu alanın krokisinin orijinali (Konya Kadastro Bölge Müdürlüğü).

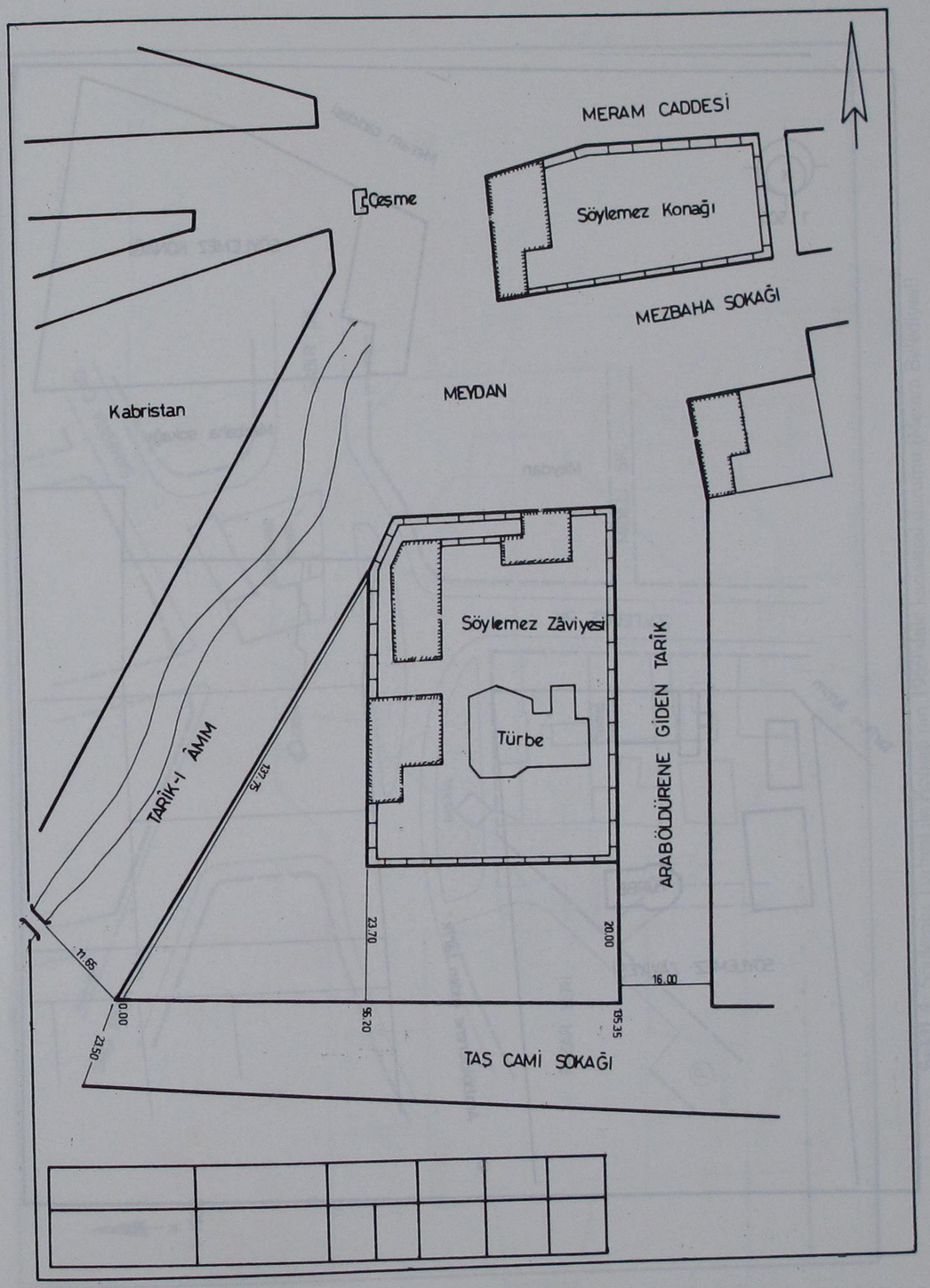

Şekil 2: 1926 yılı kadastral çalışmaları sırasında Söylemez Zâviyesi ile Konağı'nın bulunduğu mevkiin krokisi (Konya Kadastro Bölge Müdürlüğü).

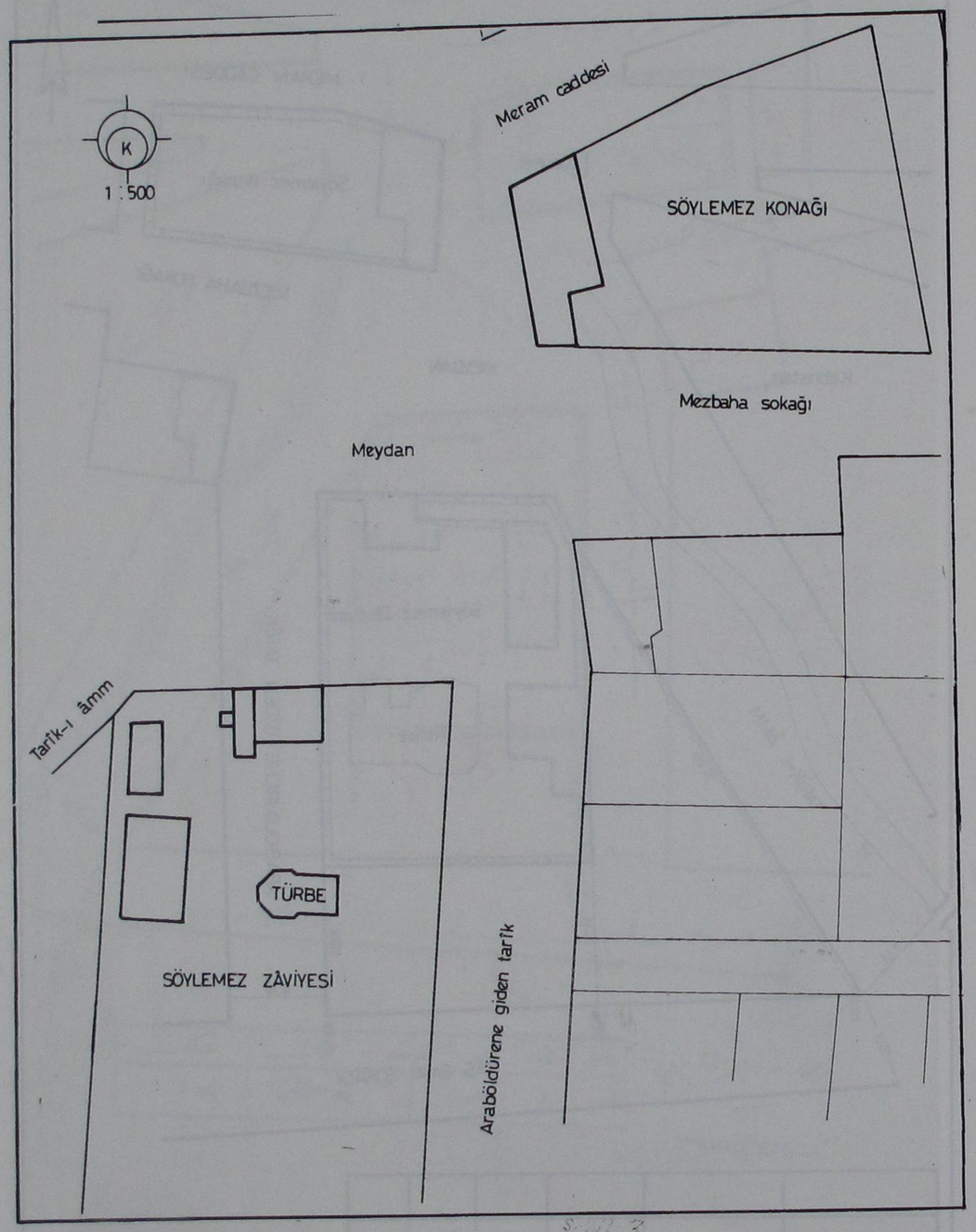

Şekil 3: 1926 yılında Söylemez Zâviyesi ile Konağı'nın kadastral durumu (Konya Kadastro Bölge Müdürlüğü).

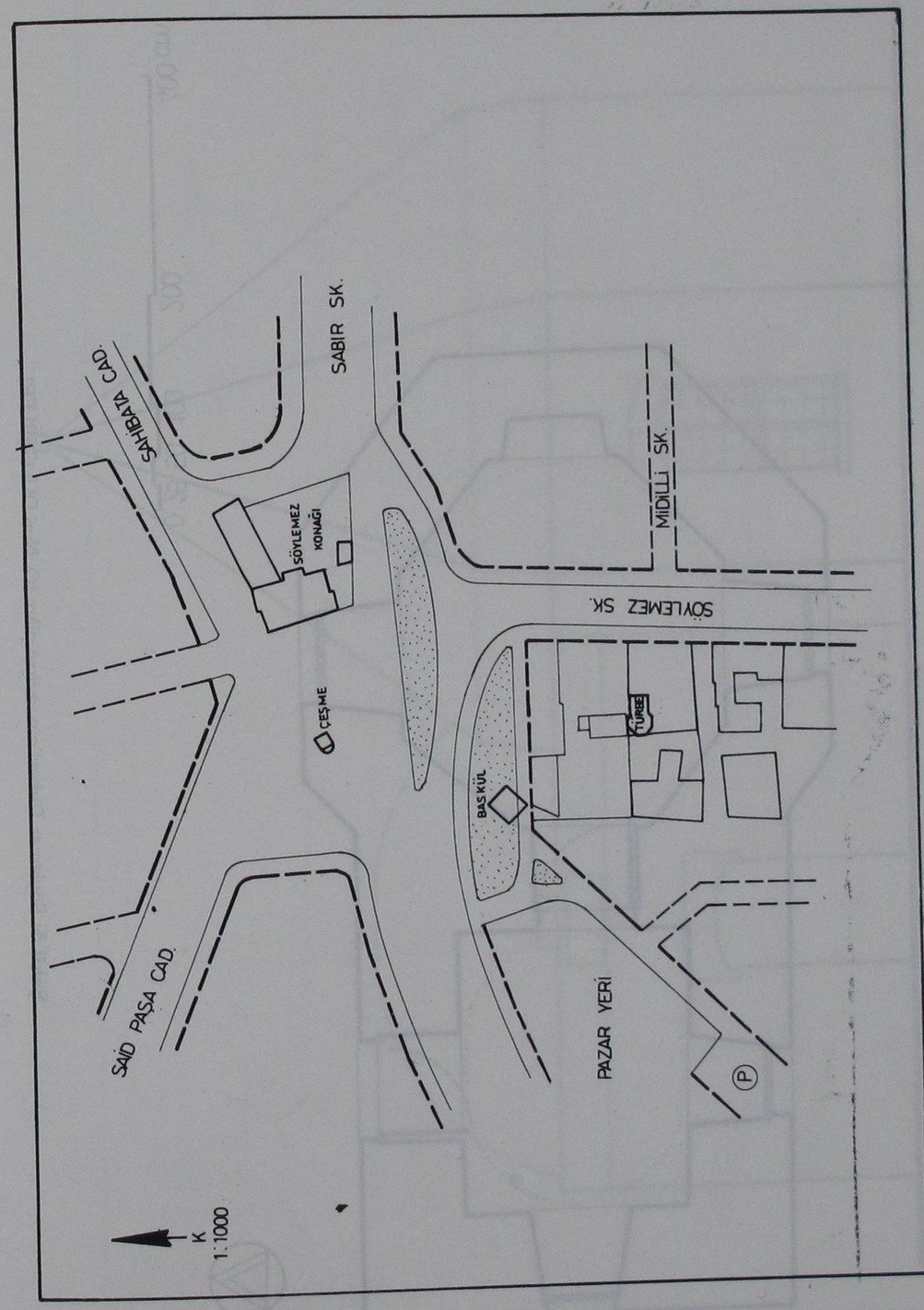

Şekil 4: Söylemez Türbesi ile Konağı'nın 1969'daki kadastral durumu (Meram Belediyesi).

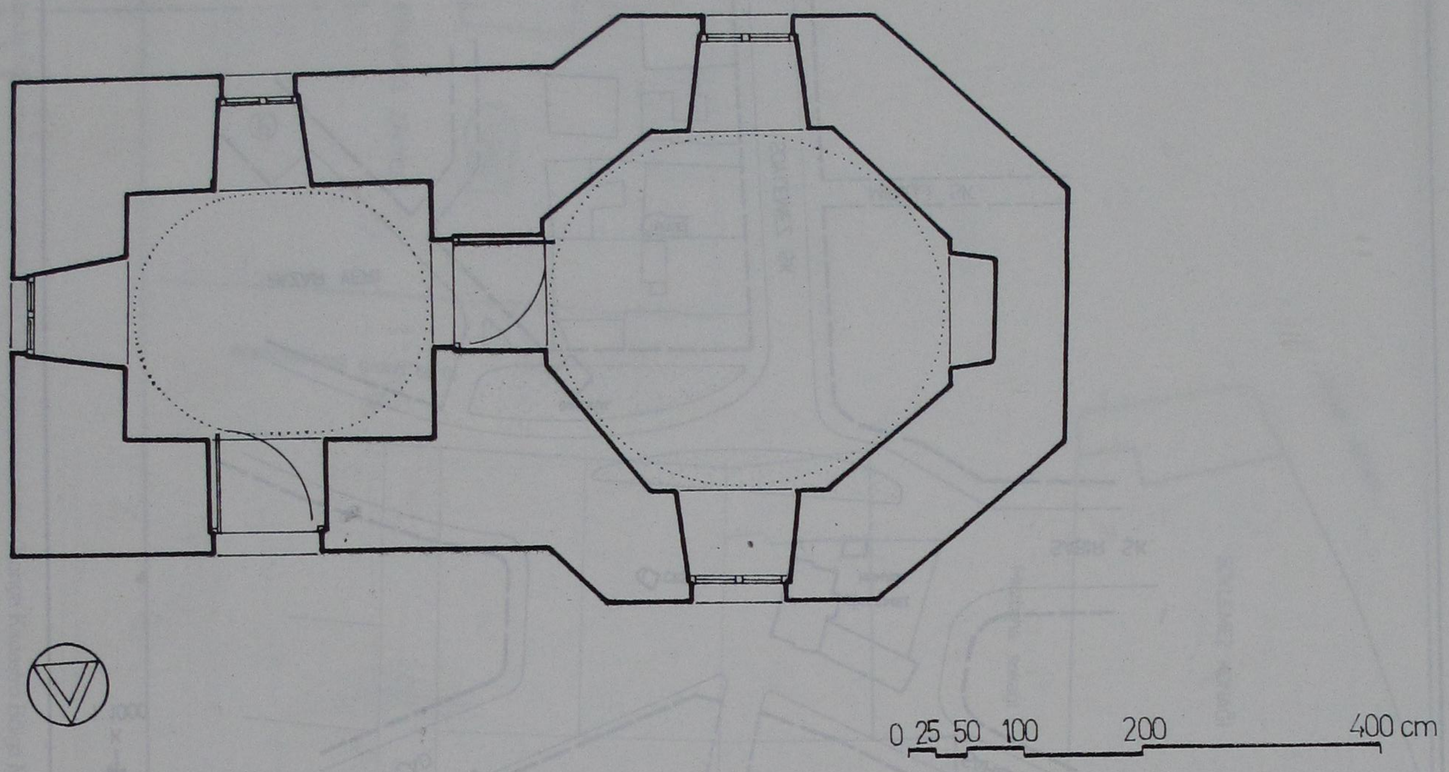

Şekil 5: Söylemez Türbesi'nin vaziyet plânı (O. Nuri DÜLGERLER).

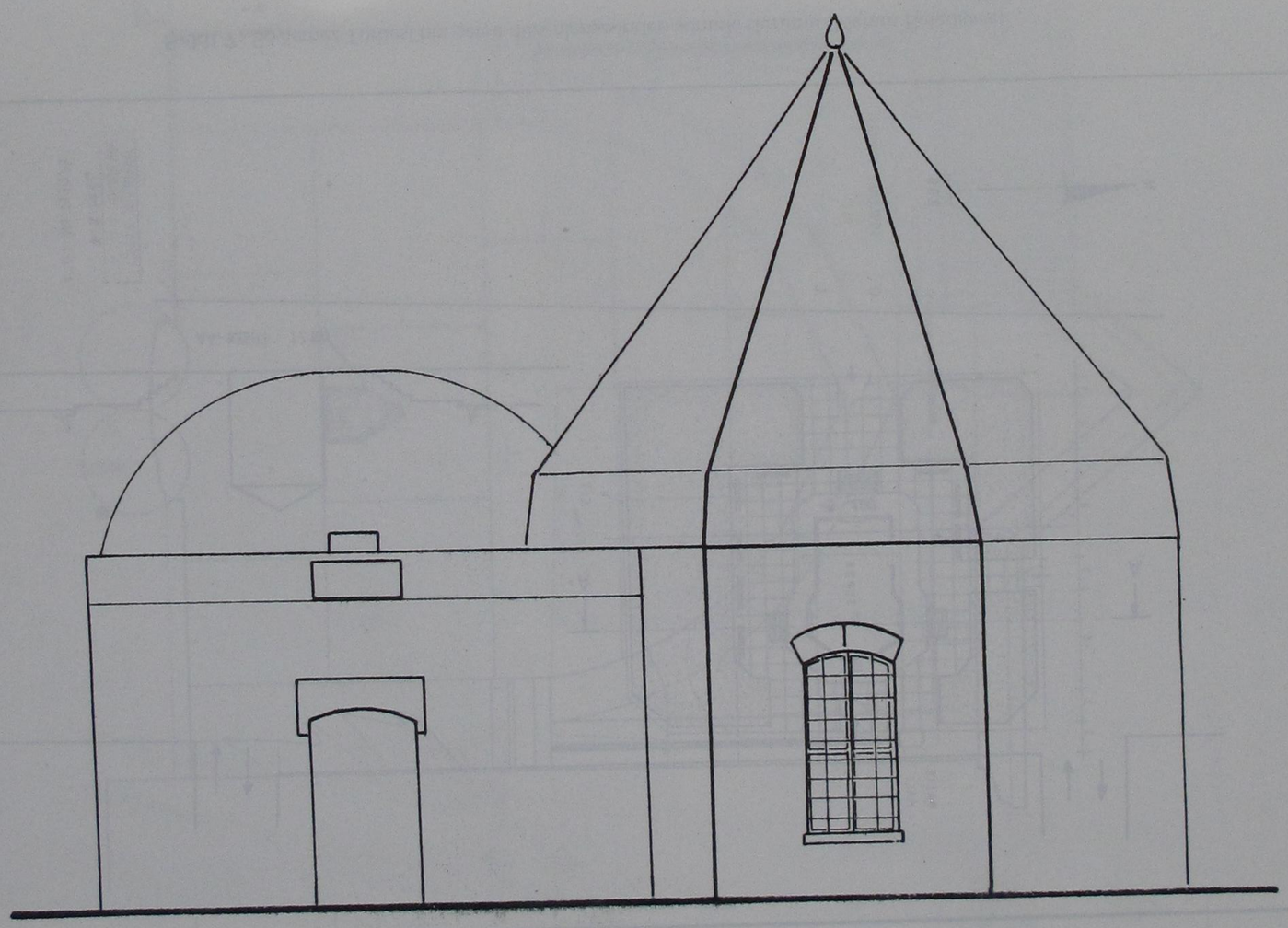

Şekil 6: Söylemez Türbesi'nin rölövesi (O. Nuri DÜLGERLER).

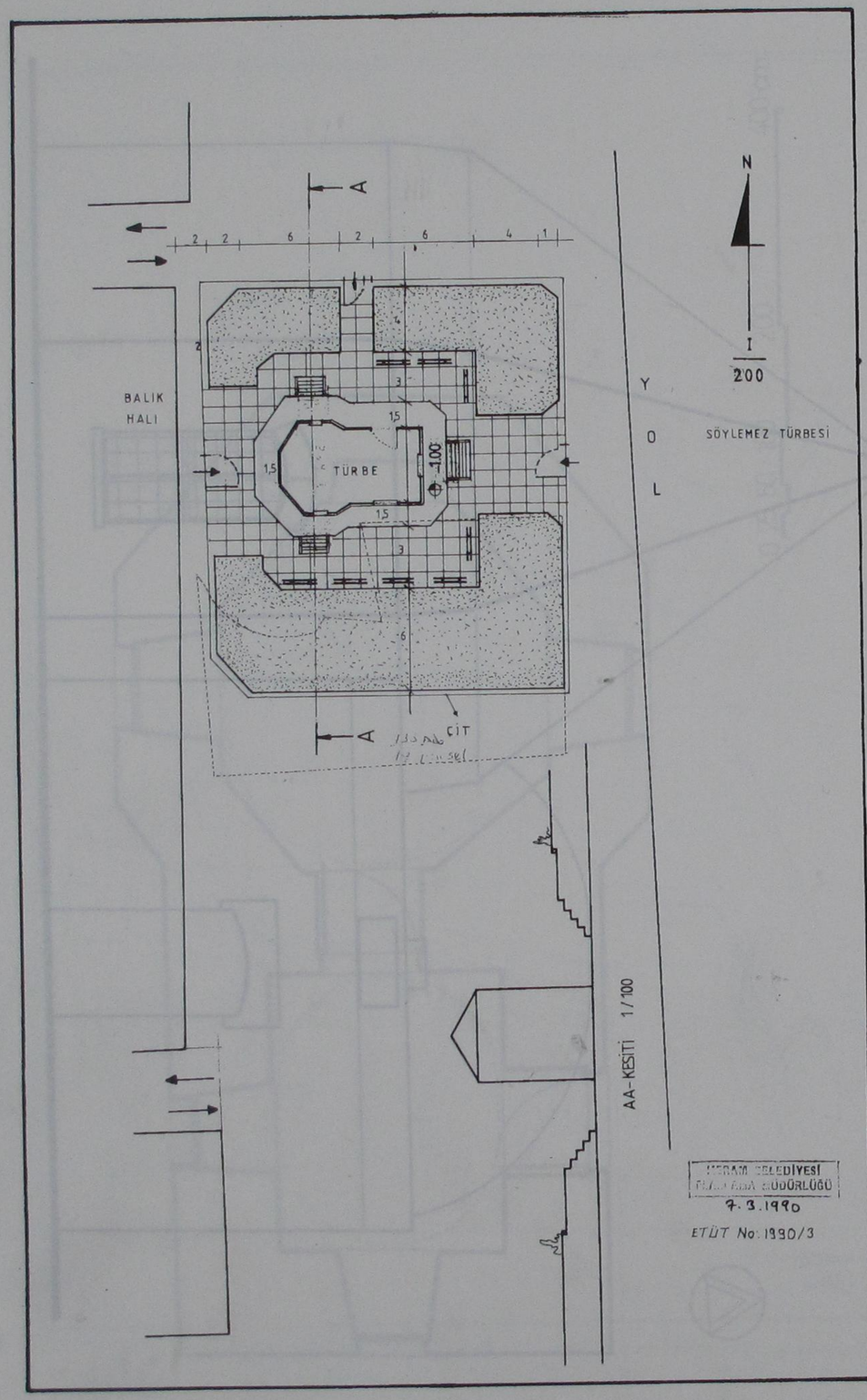

Şekil 7: Söylemez Türbesi'nin çevre düzenlemesinden sonraki durumu (Meram Belediyesi).

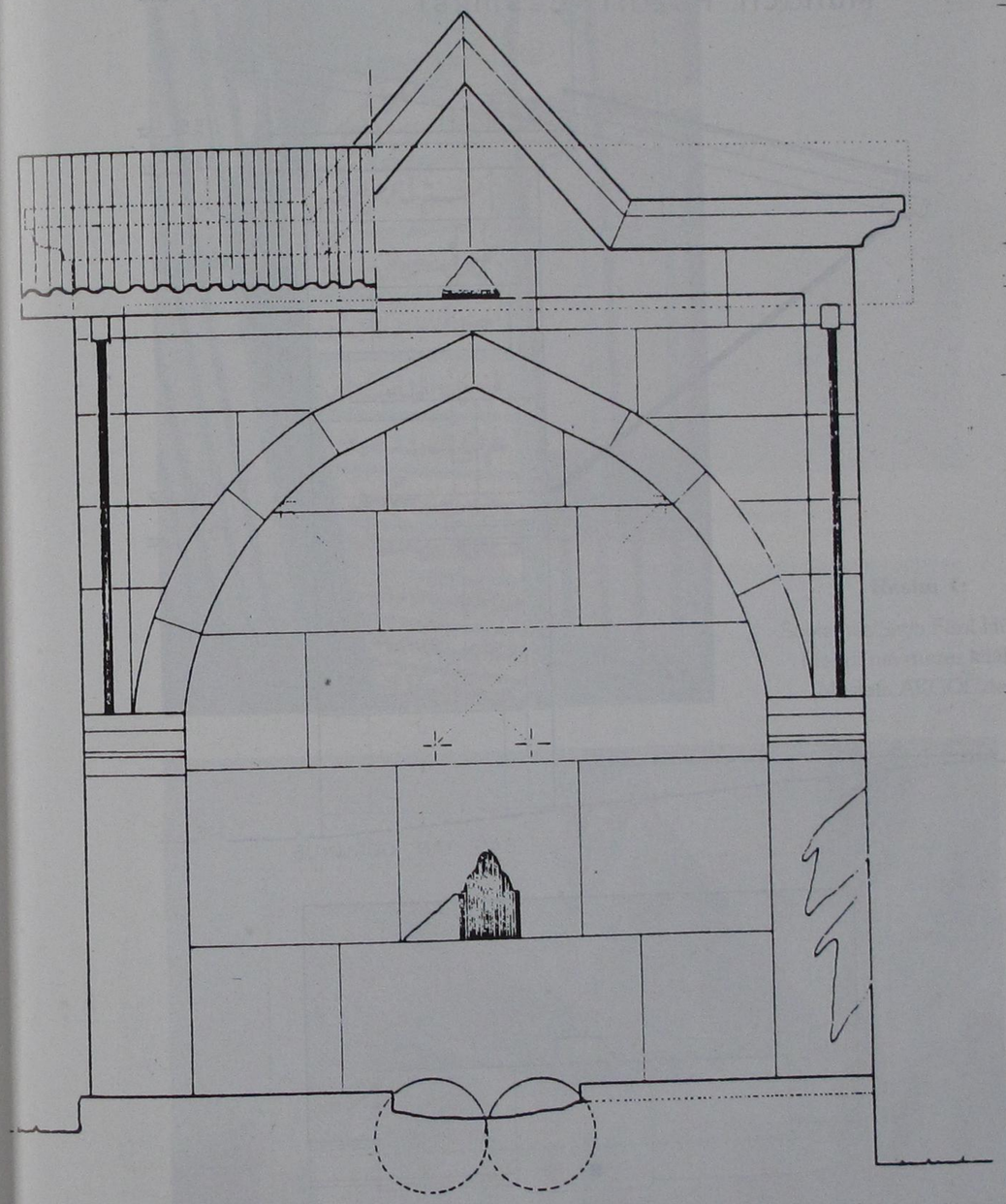

Şekil 8: Söylemez Çeşmesi'nin rölövesi (Meram Belediyesi).

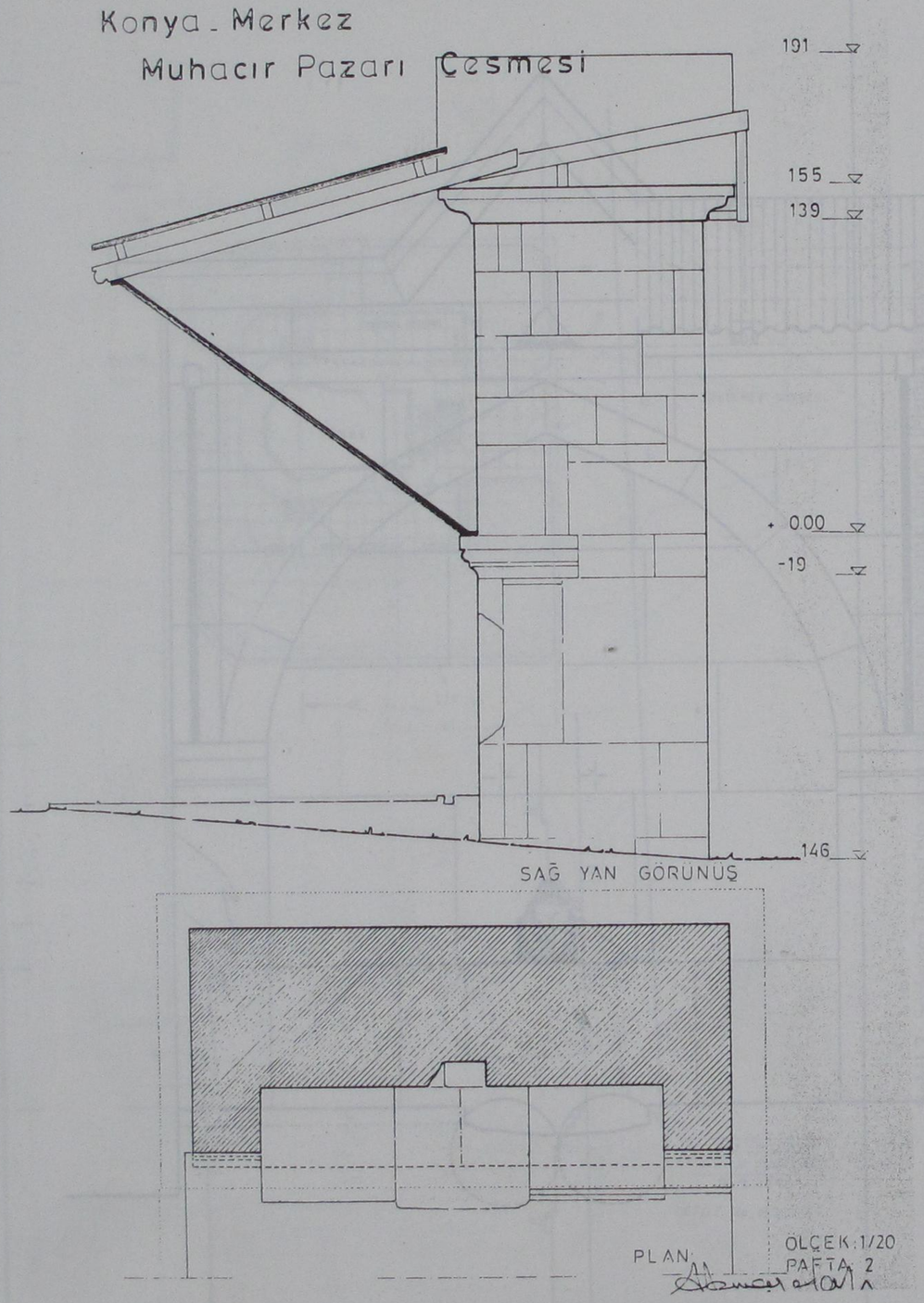

Şekil 9: Söylemez Çeşmesi'nin rölövesi (Meram Belediyesi).

Resim 1:

Söylemez/Şeyh Fâzıl Hüseyin Efendi'nin mezar kitâbesi (Mustafa AKGÖL'den).

Resim 2: Söylemez Türbesi'nin eski bir resmi (Haşim KARPUZ'dan).

Resim 3: Söylemez Türbesi (Mustafa AKGÖL'den).

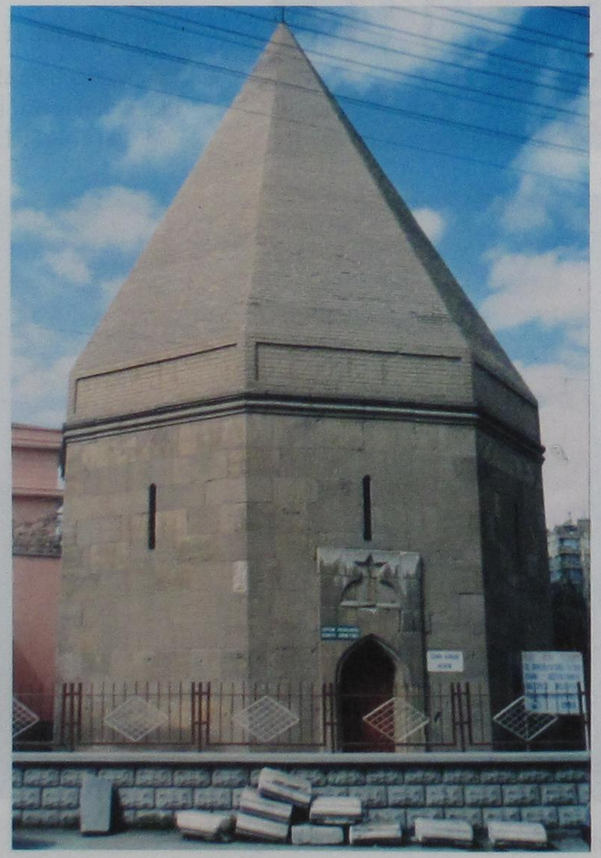

Resim 4: Ulaş Baba Kümbeti (Mustafa AKGÖL'den).

Resim 5: Söylemez in sandukası (Mustafa AKGÖL'den).

Resim 6: Çevre düzenlemesinden önce Söylemez Türbesi'nin doğu cephesi (Ayhan ALP'ten).

Resim 7: Çevre düzenlemesinden önce Söylemez Türbesi'nin güneybatı cephesi (Ayhan ALP'ten).

Resim 8: Çevre düzenlemesinden önce Söylemez Türbesi'nin kuzey cephesi (Ayhan ALP'ten).

Resim 9: 1970'li yıllarda Söylemez Konağı (Hasan ÖZÖNDER'den).

Resim 10: 1986'da yıkıma başlandığı sırada Söylemez Konağı (Haşim KARPUZ'dan).

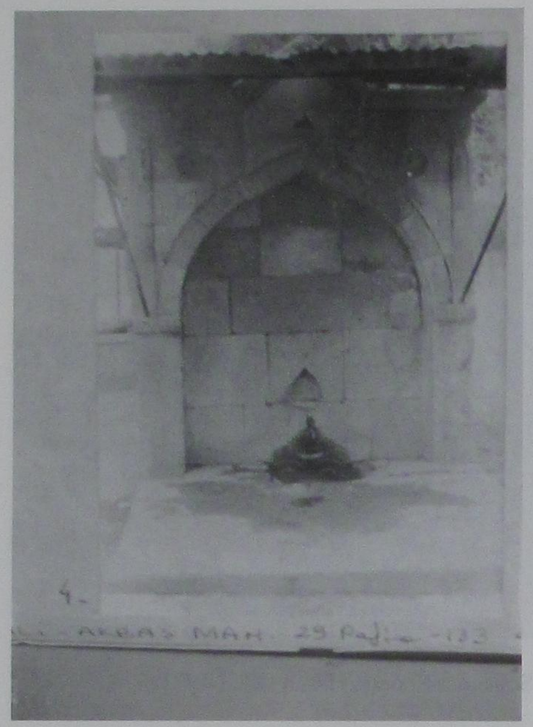

Resim 11: Söylemez Çeşmesi'nin yıkılmadan önceki durumu (Ayhan ALP'den).

Resim 12: Abdurrahman Nureddin Paşa (İNAL'dan).

KONYA'NIN SU TEŞKİLATI TARİHİNDE: ÇAYIRBAĞI SUYU VE CANBAZ DELİ OSMAN AĞA

Dr. Hasan ÖZÖNDER*

Konya, İçanadolu Bölgesi'nde yeralan, sert kara iklimine sahip bir şehrimizdir. Kışları soğuk ve yağışlı; yazları ise sıcak ve kuraktır. Fazla akarsuyu ve gölü olmadığı için, tarihinde geçirdiği kuraklıklar ve "kıtlık"lar sebebiyle büyük zararlar görmüştür.

Gerek tarım (irvâ) ve gerekse içme (iskâ) suyu problemleri, Konya'nın tarihindeki bütün idarecilerin her zaman yakından meşgul olmaları gereken önemli bir konu olmuştur.

Bilhassa, sağlıklı bir içme suyu bulunmadığı dönemlerde halk, içme suyu ihtiyacını sağlıklı olmayan kuyu ve çay sularından karşılamak zorunda kalmıştır. Sebil, selsebil, şadırvan, sarnıç, çeşme ve hazneler de genellikle bu kaynaklar tarafından beslendikleri için, halk bunlardan çoğu zaman sağlık açısından büyük zararlara uğruyordu. Eski Konya Salnameleri, bu sağlıklı olmayan suları içmek zorunda kaldıkları için bulaşıcı hastalıklardan dolayı hayatlarını kaybedenlerin sayılarının hayli yüksek olduğunu kaydederler.

Konya, tarihinin hemen her döneminde nüfusu kalabalık bir şehirdir. Antik dönemlerden beri bu böyle olmuştur. "İconium", adıyla Romalılar tarihinde müstesna bir yere sahip bulunan Konya, Likaonya Bölgesi'nin en önemli kentlerindendir. Doğuyu, Batıya; Kuzeyi Güneye bağlayan anayolların hemen hepsi İconium'dan geçmektedir. Bu nedenle bu antik kentin, askerî, ticarî, kültürel ve bütün bunların sonucu olarak da siyasî ağırlığı ve etkinlikleri her zaman fazla olmuştur. Üstelik, "Kutsal Haç Yolu"nun, Kostantiniyye-Kudüs güzergâhının en stratejik kenti ve konaklama merkezi de Konya'dır. Bütün bunlar o dönemlerde İconium (Konya)'nın yerleşik halkının yanısıra, hayli yüksek rakkamlara varan bir seyyah, asker, tüccar, hacı ve siyasî temsilcilerden oluşan bir ek nüfusa sahip olduğunu biliyoruz.

Konya, bir Türk-İslâm kenti olduktan sonra da bu özelliklerini devam ettirmiştir. Hele, Anadolu Selçukluları'nın başkenti, Beylikler ve Osmanlılar zamanlarının baştagelen kenti; Cumhuriyet döneminin de seçkin illerinden biri olarak da bu mevkiini koruduğunu görüyoruz. Nitekim Konya bugün de Türkiyemiz'in en büyük illerindendir. Anadolumuz'un seçkin tarih, kültür, sanayî ve ticaret merkezlerinden biridir.

Bunca öneme ve gittikçe artan nüfusa rağmen, Konya'nın "Su Kaynakları"nda ihtiyaçlara cevap verebilecek miktar ve bollukta bir artma sağlanamamıştır. Bulunduğu bölge, "Orta Anadolu Plâtosu"dur. Doğu ve Batısını büyüklü ve küçüklü engebelikler çevirir. Bu nedenle Konya coğrafyası, yeryüzü şekli itibariyle, geniş bir kapalı havza durumundadır. Dolayısıyle "su" her zaman Konyalı'nın gözünde ve dilinde "azîz"dir; Yağmur, bu kentin vefakâr, cefakâr ve sabırlı insanları için bir "Rahmet"tir.

Konya'nın su sorunu esaslı olarak, günün şart ve ihtiyaçlarına göre ilk defa Selçuklular zamanında ele alınmıştır. Meram ve Sille çayları bu

* Selçuk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi.

iş için en yararlı hale getirildikleri gibi, Mukbil ve Beypınarı suları da, Sultan I. Alâeddin Keykubât zamanında, döşenen kanal ve künklerle şehre akıtılarak, şehrin girişinde inşa edilen "Havzan" denilen su deposunda toplanmıştır. Böylece ağırlığını artıran su, Konya dış surlarının (Dış Kalesi'nin) bu yöredeki tarihî kapısı (ki, "Çeşme Kapısı" diye adlandırılmıştır) yakınında inşa edilen "Maksim"de, başlıca mahallelere taksim edilip, dağıtılmıştır. Bir süre sonra, bunlar da yeterli olamamıştır. Bu sebeple hayır sahibi Konyalı'lar, sebil, sarnıç, çeşme ve şadırvan yapımına son derece önem vermişlerdir.

Büyük hayır ve hasenat sahibi başvezir Sahip Ata Fahreddin Ali, 656/1258 yılında muhteşem bir külliye inşa ettirirken "Su Mimarisi"ne de son derece önem vermiştir. Külliyeye dahil çifte hamamdan başka, muazzam camiinin murassa ve musanna taçkapısının iki tarafına yerleştirttiği iki "Sebil"iyle de, yediyüz yıldan beri rahmet ve minnetle anılmaktadır. O büyük devletadamı, bunların yanısıra şehirde yaptırdığı dört adet çeşme ile de halkın içme suyu ihtiyacına "Allah Rızası" için yardımcı olmayı kendisi için yerine getirilmesi gereken önemli bir görev ve hayır vesilesi bilmiştir. Sahip Ata'nın, Dere'nin üst taraflarından itibaren ayırarak, tepelerin eteklerinde yükselttiği ırmak, Selçuklu, Beylik ve Osmanlı kayıtlarında, "Sahip Irmağı", "Nehr-i Ulyâ" isimleriyle anılmış olup, vakıftır.

"Su sıkıntısı" bir kentte ve özellikle müslüman kentlerinde kendisini sık sık ve önemle belli eden sorunların başında gelir. Nitekim Selçuklular ve Beylikler zamanında ortaya çıktıkça giderilmeye büyük önem verilen bu mesele, gelişen şehir, yükselen nüfus ve büyüyen ihtiyaç, artan kullanım alanları sebebiyle, Osmanlı devri yöneticilerinin de üzerinde hassasiyetle durdukları bir mübrem mesele olmuştur. Fatih Sultan Mehmet'in oğlu Konya valisi Cem'in, irvâ ve iskâ sahalarındaki sıkıntı sebebiyle, yeni bazı kaynaklardan su temin ettiğini biliyoruz (Resim 1).

Yavuz Sultan Selim, Konya'nın bu acil ihtiyacına cevap vermeye yönelik çalışmalarıyla Konya tarihinde müstesna bir yere sahiptir. Sultan, Şah İsmail üzerine giderken Konya'ya uğrayarak Hazret-i Mevlâna Celâleddin Rûmî'yi ziyaret eder. O'nun "Kubbe-i Hadrası"sında bulunan "Niyâz Penceresi" önünde gönülden yaptığı duasında, bu seferden galip ve muzaffer olarak dönecek olursa, Dergâh'a bir büyük hizmette bulunarak, önemli bir haceti gidermeyi nezreder. Emeline nail olup, muzafferen dönerken tekrar Konya'ya uğrar ve nezri doğrultusunda hizmette bulunmak üzere durumu Dergâh'ın Şeyh'ine açar. Bunun üzerine Şeyh de şehir ve Dergâh'da sıkıntısı çekilen en önemli şeyin temiz içme suyu olduğunu beyan eder. Sultan, hemen gerekli araştırmaları başlatır. Gerekli tetkikler sonunda şehre 12 km mesafede, Meram'ın üst taraflarında bulunan Dutlu'dan, künklerle içme suyu getirilmesine karar verilir. Başlatılan çalışmalarla, Dutlu'nun bu gayet elverişli kaynak suyu şehre ulaştırılarak istifadeye sunulur. Buna dair, gerek Dergâh'ın batı avlusundaki (Hâmûşân) tarihî şadırvanın ve gerekse Şems-i Tebrizî Zâviyesi'nin kuzey-doğu köşesindeki Yavuz Selim'in yaptırdığı tarihî çeşmenin kitabesinde yeterli bilgiler mevcuttur.

Konya Şer'iyye Sicilleri'nde, bu konulara dair pekçok kayıt bulunmaktadır.

Kanûnî Sultan Süleyman devrindeki "Kanun-nâmeler"de bu konuyla ilgili bahisler mevcuttur. Şehir suları, sarfiyatı, temin ve takibi konularında titizlikle durulduğunu görüyoruz. Buna rağmen su sıkıntısı bir türlü giderilememiştir. Halk eskiden olduğu gibi, Meram Çayı'nın suyunu içmek zorunda kalmıştır. At, merkep, araba ile büyük kaplarla getirilen çay suyu, hemen her evin izbesine (bodrumuna) yerleştirilen küpe boşaltılıyordu. Bir süre sonra bu su, yanındaki ikinci derken beşinci küpe aktarılıyordu. Böylece suyun durulması sağlanıyordu. Bu işte belki bir durulma sözkonusu olabiliyordu ama, açıkta akan çay suyundaki mikrop ve bakterilerden temizlenmesi mümkün değildi. Bu sebeple şehirde bulaşıcı hastalıklar sık sık yaygın hale geliyordu.

Konya'nın içme suyu meselesine önemle eğilen idarecilerin birisi de, Konya Vali Avlonya'lı Ferit Paşa'dır. Ferit Paşa, uzun yıllardan beri halkı fevkalâde rahatsız eden bu konuya köklü bir çözüm getirmek üzere yoğun araştırmalarda bulunmuştur. Konuyla bizzat ilgilenmiştir. Çevreyi iyi bilen insanların da görüş ve tekliflerini almıştır. Bu görüşler doğrultusunda hareket ederek, kaynakların başına kadar giderek, gerekli incelemeleri bizzat yaptırmıştır. Böylece ortaya çıkan bütün imkân ve alternatifleri en iyi biçimde değerlendirmiştir. Sonunda Konyalılar'ı, Çayırbağı Suyu'na kavuşturmuştur.

Vali Ferit Paşa'ya bu konuda, her bakımdan yardımcı olan Konyalılar'ın başında "Canbaz Deli Osman Ağa" gelir.

1. ÇAYIRBAĞI SUYU

Çayırbağı, Konya'nın güney-batısında, Loras Dağı'nın gerisinde bulunan vadide kurulmuş eski bir yerleşim merkezidir. Köyün üst tarafındaki vadide bulunan dere yatağının kıyısından kaynayıp çıkan içime gayet elverişli su, bu isimle anılmıştır. Tarihi boyunca köylülerin gerek içme ve gerekse sulama ihtiyacını karşılamıştır.

Çevrenin güzelliği, suyun lezzetli oluşu sebebiyle burası ötedenberi Konyalılar'ın dilinden düşmeyen bir mesireliktir. Yaz mevsiminin kurak ve çoraklığından sıkılan Konyalılar, at ve arabalarla buralara kadar gelerek, tabiat güzelliklerinden istifade etmiş, yeşilliklerinde serinlenip dinlenmiş ve doyum olmaz suyundan içtikleri gibi, şehre dönerken kap-kaçaklarını doldurarak evlerine getirmişlerdir.

Yaklaşık 20 km. uzaklıkta bulunan bu lezzetli su, mahallî âşık ve şairlerin terennümatında da yerini almıştır.

Çayırbağı suyunun debisi 22 Lt./Sn. olup, sertliği ise, 17 Fransız D'dir.

2. CANBAZ DELİ OSMAN AĞA

Canbaz Deli Osman Ağa, Konyalı'dır. Evi, Mevlâna Dergâhı civarında bulunan Bâb-ı Aksaray Mahallesi'ndedir. Babası, Seyyit Mehmet ağa; Annesi, Rabiş (Rabia) kadındır. Saliha, Hatice, Şemsî adında üç kız kardeşi vardı. Saliha Hanım, merhum Avukat Mehmet Ali Apalı'nın ninesidir. Hatice Hanım, Sancıoğulları'nın ninesidir. Şemsî Hanım'da, Ekmekçibaşılar'a gelin gitmiştir. Çocuğu olmamıştır.

Küçük yaşta babasını kaybeden Osman Ağa, annesi ve kardeşleriyle birlikte, zor bir hayat geçirmiştir. O dönemlerde şehrin Zindankale'de olan hapishânesinin yönetimi, tanınmış ailelerden biri olan Ayânbeyler'dedir. Ayânbeyler, Osman Ağagilin komşusudur. Bir gün Ayânbeyi'nin hanımı, maddeten büyük sıkıntıda olduğunu bildiği bu aileye bir kuşak getirerek, onlara bu dolaylı yolla yardımda bulunup, onların izzet-i nefislerini rencide etmeden imkân sağlamak maksadıyla olsa gerek, ailenin büyük hanımına: "Rabiş Kadın, Bunu yıka da Osman beline sarsın..." der. Yıkamak için kuşağı söken Rabiş kadın, kuşağın arasından kucağına bir avuç dolusu sarılira döküldüğünü görür. Altınların, bir zamanlar hapiste yatan ve ele geçmesin diye kuşağına saklayan bir eşkiyaya ait olabileceği ihtimali üzerinde de durulur. Sonunda, altınlardan, Ayânbeyler'in hanımı haberdar edilirse de, ferasetli hanım, belki de bunun delikanlı Osman'a bir nasip olduğunu öne sürerek almaz ve konu böylece kapanır gider.

Osman ailesi için bu, hayli yüksek bir paradır. Osman Ağa bununla hayvan alım-satım işine başlar. "Canbaz" adı buradan gelir. Çok çalışır, bol kazanır. Zengin olur. Bir süre sonra da, "Menzil Ağalığı"na kadar yükselir. Emrinde, işinde pek çok adam çalıştırarak, onlara ekmek kapısı bulur.

Canbaz Osman "Ağa" olmuştur; gayet zenginleşmiş, mal-mülk sahibi olmuştur. Ama eski fakirlik günlerini hiç bir zaman unutmamıştır. Kapısını çalan, kendisine müracaat eden herkesin elinden tutar, öksüz ve yetimleri doyurup, giydirir. Herkese iyilik yapar. Bundan son derece zevk alır. Şükreder.

Akrabası olan kıymetli yazar Nurettin Rüştü Büngül'ün tanımına göre Osman Ağa, oldukça şişman, uzunca boylu, iri yapılı bir şahısdır. Hemen her zaman kolları sıvalı gezişiyle dikkat çeker. Bu hali onun, gayret ve himmet sahibi bir mizaca sahip oluşunun da göstergesidir.

O, önceleri "Menzil Sürücüsü" olmuştur. O devirlerde, bu sürücülere beş-on at teslim edilirdi. Bunlar özel olarak yetiştirilmiş, gayet iyi, güzel ve dayanıklı hayvanlardı. İçerisinde sahiplerine ulaştırılacak para, mektup ve kıymetli evrakların bulunduğu kendirle örülmüş özel torbalar bu atlara yüklenirdi. Sürücüler de binerek, ellerindeki gayet uzun kamçıları şaklatarak, menzilden menzile bunları ulaştırırlardı. Yoldaki: "Haydi geliyor" sesi, uzaklardan duyulur ve yol açılırdı.

"Menzil Sürücüleri", "Menzil Ağaları"ndan son derece alâka, sevgi ve hürmet görürlerdi. Çünkü bu iş, hayli cesaret, kahramanlık, şecaat ve kuvvet istiyen bir işdir. Sürücü, kış, yaz; soğuk-sıcak; uzak yakın demeden emaneti yerine ulaştırmakla görevlidir. Bunun için, yoluna, önüne çıka-

cak her türlü engeli, zorluğu, tehlikeyi aşarak, müteakip menzile salimen varmak ideal ve zorundadır. Bütün bu meşakkatli görev bunlara, toplum içerisinde saygınlık kazandırmıştır. Vardıkları menzilde, oranın yetkili olan ağası tarafından yedirilir-içirilir, her türlü ihtiyaç ve ve istirahati en iyi şekilde temin edilirdi. Bu alâkayı görmeyen sürücülerin, bindikleri nâdide atları gereksiz yere, fazla koşturup, çatlatarak öldürdükleri söylenilir.

Osman, azmi, sebatı, kuvvet ve cesareti ile bir süre sonra "Menzil Ağası" olur. Bu defa kendisi emrinde sürücüler çalıştırmaya başlar.

O, bindiği çok değerli atlarıyla da ünlüdür. Ata çok güzel biner, at üzerinde gösterdiği oyunlarıyla; katıldığı cirit müsabakalarındaki atikliği, cesareti ve biniciliğiyle herkesin takdirini ve saygısını kazanmıştır. Atın iyisinden çok iyi anlayan Osman Ağa'ya, yeni at almak isteyen ahbapları başvurunca o, işini, meşguliyetini bir tarafa bırakır, at pazarına giderek dostunun bu arzusunu yerine getirmekten de ayrı bir zevk alırdı. Bu bilgi ve tecrübesiyle ilgili bir hatırası şöyledir: Bir gün at pazarına çok güzel bir at getiirler. Kimse bu ata bir noksan bulamaz, derler. Osman Ağa atı şöyle bir muayene eder ve: "Bu at, katır döşeğinde yatmış!" der. Etrafındakiler, büyük bir merak ve hayretle: "Nereden anladın?" diye sorarlar. "Kulaklarına baksanıza; Katır kulağı gibi sivri" diye cevap verir. Meraklılar durumun aydınlanması için, atın ilk sahibini arayıp bulurlar; Hakikaten atın anasının bundan evvelki yavrusunu katır olarak doğurmuş olduğunu öğrenirler. İşte Osman Ağa, kendini mesleğine böylesine vermiş ve işinin ehli olmuş bir insandır.

Onun, Karaman yolu üzerinde "Deli Osman Çiftliği" adıyla ün yapmış büyük bir çiftliği vardı. En güzel atlarını burada yetiştirirdi. Zaten "Karaman Atları", ta Selçuklular'dan beri meşhurdur. Yurtdışında da büyük üne ve değere sahipti. "Karaman Atları"ndan murat, "Konya Atları"dır. "Karaman" denince, "Konya" akla gelirdi. Selçuklular döneminde Emir-i Ahur Zeyneddin Beşare'nin bugünkü Başarakavak'taki çiftliklerinde yetiştirdiği atlar, Sultan'a aitti. Başkent Konya'ya herhangi bir görevle gelen yabancı elçilerin, acaba bir at armağan edilir mi düşüncesiyle, dönüşlerini ağırdan alıp, birkaç gün geciktirerek, iyi bir atın kendisine armağan edilmesi için Saray'dan gelecek müjdeyi dörtgözle beklediklerini Selçuklu kaynakları anlatır. İşte Selçuklu asırlarından beri devam edip gelen bu at kalitesi, buna bağlı olarak süregelen at şöhreti, Osmanlılar devrinde de varlığını devam ettirmiştir. O dönemin ünlü at çiftliklerinden birisi de, Osman Ağa'nın bu bahsettiğimiz çiftliğidir.

Osman Ağa, İstanbul-Bağdat karayolu üzerinde, Konya-Ulukışla arasındaki bölgede "Menzilcilik"le meşgul olmuştur. Gerek vazifeşınaslığı ve emrinde çalıştırdığı adam ve sürücülerin çalışkan ve dürüstlükleriyle ve gerekse, yaptığı sayısız hayır ve hasenatı ile hem devlet temsilcileri tarafından ve hem de halk tarafından her zaman sevilip, sayılmıştır.

Onun, "Deli" diye anılması, atik, cesur, cevvâl ve gözüpek oluşundan ve böyle yaşayışından dolayıdır. Bir gün hükümet konağı önündeki meydanda at oynatırken, onu makam odasındaki pencereden seyreden vali, huzuruna çağırır. Osman Ağa, konağın ahşap merdivenlerini atıyla çıkarak valinin odasına varır. Vali, onun bu cesur ve maharetli halinden dolayı hoş karşılar, bir bakıma takdir eder. O günden sonra çok samimi iki dost olurlar.

O, mert, dürüst, cesur ve mütevazi bir insandır. Bir gün Kapı Camii'nde vaaz eden bir hoca efendi, söz arasında: "Allah'ın Sırat Köprüsü, kıldan ince, kılıçtan keskindir. Geçmek zordur." şeklinde bir ifade kullanır. Cemaatin arasında bulunan Osman Ağa, Allah'a olan ümit ve itimadından dolayı, ayağa kalkarak: "Hocam, Ben bir aciz ve naçiz kul olduğum halde Meram Yolu'na bir köprü yaptırdım, üzerinden yanyana iki araba geçer; Allah'ın yaptırdığı köprüden, nasıl olur da bir kul geçemez? Allah'ın afv ve mağfireti büyüktür; Geçeriz inşaallah..." diye seslenmekten kendini alamaz. Onun bu samimi ve ihlaslı müdahalesine hoca efendi gibi, cemaat de tatlı bir tebessümde bulunurlar.

Onun garazsız ve ivazsız iyi niyetine ve Allah'a olan teslimiyetine dair anlatılan bir başka hatıra da şöyledir: "Onun cömertliğini duyan bir delikanlı, at pazarına gelerek: "Babama darıldım; Köyümden kaçtım. Pişman oldum; Geriye, köyüme dönmek istiyorum ama, param yok. Bana yardım eder misiniz? der. Verir. Bunu gören yanındakiler: "Böyle herkese vere vere halin ne olacak?" derler. Bunun üzerine O: "Allah bire, bin verir" demekle yetinir. On dakika geçmeden oraya bir atlı genç

gelir. Osman Ağa'yı sorar. Gösterirler. Gelen atlı der ki: "Osman Ağa, babamın sana vaktiyle 100 altın lira borcu varmış. Ölürken vasiyet etti. 60 altını getirdim. 40 altını da izin verirsen harmanda vereceğim." Bunun üzerine Osman Ağa, yanındakilere dönerek: "Gördünüz mü? Köyüne dönmek istiyene ben iki mecidiye verdim; Allah bana 60 altın gönderdi." der. Ve altın parayı getirene dönerek: "Oğlum, geri kalan 40 altın lira anamın ak südü gibi helal olsun, getirme, istemem", diye seslenir. Atlı teşekkür eder, büyük bir sevinçle uzaklaşır.

Canbaz Osman Ağa, elindeki her türlü imkânla etrafındaki muhtaçlara yardımda bulunmuştur. Ama, aradan zaman geçip, ihtiyarlayınca ve hele, Bağdat Demiryolu'nun döşenip, ulaşım ve taşımacılığın trenle yapılması üzerine iş yapamaz duruma gelmiştir. Değişen hayat şartları ve farklılaşan ekonomik durum sebebiyle o da, diğer meslekdaşları gibi ömrünün son yıllarında hayli fakirleşmiştir. Bu sıkıntılı günlerini ikinci eşinin yanında İbn-i Şahin (Şahin Bey) Mahallesi'ndeki mütevazi evinde geçirmiştir. Buna rağmen eşi-dostu onun hiç muhtaç duruma düşmesine fırsat vermemişlerdir. Gerek daha önce iyilik yaptığı kişiler ve gerekse Eyüp Ağa-zade Mustafa, Şekerci Ahmet Ağa, Sandıkemini Hacı Ethem Efendi gibi dost ve akrabalarının yardım, destek ve himayelerinde oldukça rahat yaşamıştır.

Osman Ağa'nın kabri, Konya Üçler (Türbe) Mezarlığı'ndadır. Son derece sade ve mütevazi görünümlü kabir taşında şu kitabe okunmaktadır (Resim 2):

"Merhum
Vel-mağfur Cambaz
Deli Osman
Ağa'nın ruhuna
Fatiha 1332"

Osman Ağa, yetmişbeş yaşında vefat etmiştir. Kabirtaşındaki vefat yılı olan 1332/1916 tarihine göre, 1257/1841 yılında dünyaya gelmiş olmalıdır.

Vefatından on yıl kadar önce gözlerinden rahatsızlaşır. Şeker hastalığından kaynaklandığı düşünülen bu rahatsızlığı giderek artar. O yıllarda sadrazamlık makamında bulunan eski Konya valisi, kadim dostu Avlonyalı Ferit Paşa tarafından İstanbul'a getirilerek doktorlara muayene ettirilir. Onların tavsiyesi üzerine ameliyat ettirilebilirse de, faydası olmaz. İki yıl sonra görme duygusunu tamamiyle kaybeder. Ömrünün kalan kısmını Konya'da bu haliyle geçirmiştir.

Onun menzilhanlarından biri Seydişehir yolu üzerinde; bir diğeri de Konya'nın İstanbul Caddesi'ndeki Fennî Fırın'ın yakınında idi[1].

Osman Ağa, merhum Avukat Mehmet Ali Apalı'nın dayısıdır. Vali Ferit Paşa onu, Çayırbağı suyunun getirilmesindeki maddî ve manevî yardımlarından dolayı, her zaman takdirle anmıştır. Ayrıca şehirde onun adına bir hatıra çeşmesi de yaptırmıştır. Hükümet Konağı'nın güney köşesinde bulunan bu çeşme uzun yıllar bu fedakarlık, feragatlilik ve kadirşinaslıkların sembolü olarak, halka hizmet vermiştir. Canbaz Osman Ağa'yı, bu çeşmenin başında dururken gösteren (5) nolu resim, bir Fransız tarafından çekilerek, Paris Müzesi'nde sergilemiştir. Bu otantik fotoğraf, bir askerimiz tarafından görülerek, kopyesi alınıp, şehrimize getirilmiştir.

Osman Ağa'nın gayret ve hizmetleri o kadar fazladır ki Vali, onun adına Çayırbağı'na gidilirken uğranılan Hatıp yolu üzerinde bulunan ve "Hatıpaltı" denilen Pamukçu'ya bir çeşme daha yaptırmıştır (Resim 6)[2].

Vali Ferit Paşa, getirilecek suyun en iyisi olması için, karar vermeden önce, bu konuda fikir ve tecrübe sahibi herkesin düşüncesini alıyordu. Sık sık toplantı yaparak, bu görüşleri liyakatli kişilerle tartışıp, ortaya en güzelinin çıkmasını sağlıyordu. Buna göre durum değerlendirmesi yaparak, projeye ona göre yön veriyordu. Bu konuda istişareye bu kadar geniş yer vermesinin bir sebebi de, yapılacak masraflar için, ileri görüşlü ve hayır sahibi kişileri de yakınında bulundurmak olabilir.

---

1 Bu menzilhanının yerine sonradan yapılan binalar 1984 yılında yıktırılırken toprak altından menzilhanının kalıntıları çıkmıştı (Resim 3). Bunlar arasında künkler, değirmen taşı, çanak-çömlek gibi şeyler de bulunuyordu (Resim 4).

2 İrfan Binicier'in verdiği bilgiye göre; Canbaz Osman Ağa'nın çocukları şöyledir:

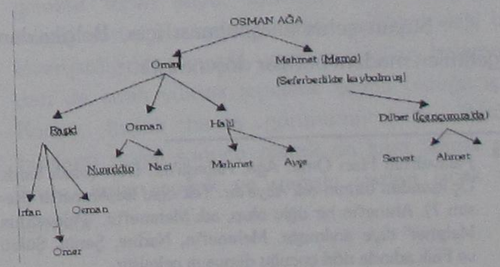

Bu mevzudaki mutad toplantılardan birisi, bir cuma günü, İstanbul Caddesi üzerindeki Kavaklı Medrese (İsmet Paşa İlkokulu'nun bulunduğu yerde idi) karşısında bulunan, Sandıkemini Hacı Ethem Efendi'nin konağının hariciyesinde yapılır. Erkândan Burhan-zade Hakkı, Avukat Mehmet Ali Apalı'nın dedesi olan ev sahibi Hacı Ethem Efendi de bulunmaktadır.

O sırada konağa, Canbaz Deli Osman Ağa gelir. Toplantının mahiyetini anlayıp, Konya'ya Sille'nin üzerindek Bilecik (şimdiki Yükselen)'ten su getirileceğini haber alınca Hacı Ethem Efendi'ye, Bilecik Suyu'nun hem içime elverişsiz ve hem de çok uzak olduğunu; Bunun yerine çok daha tatlı ve yakın olan Çayırbağı Suyu'nun getirilmesinin daha yerinde olacağını söyler. Ethem Efendi, durumu bizzat Vali Efendi'ye anlatması için, Vali Beye bizzat giderek durumu izah etmesini tavsiye eder. Vali bey, Nakıpoğlu semtindeki Sulu Konak'ta kalmaktadır.

Osman Ağa, zaten samimi dostu olan Vali Bey'e bu konuda yeterli bilgi vermek ve hatalı kararın alınmasını önlemek için Konağa gider. Sohbet sırasında konuyu açarak, genişçe açıklamada bulunur.

Vali Bey, onun bu teklifini yerinde incelemek üzere yemekten sonra birlikte arabayla Çayırbağı'na giderler. Yapılan mahallinde tetkikler sonunda şehre bu suyun getirilmesi kararlaştırılır.

Önce bir "Su Komisyonu" kurdurulur. Sonra gerekli paranın teminine girişilir. 1317/1901 yılında "Tarîk Bedeli" parasından birikmiş olan 10.000 lira ile ise başlanılır. Buna ilâve olarak vilâyet 2.000, halk da 6.000 (ki toplam 18.000 lira) katkıda bulunur. Masrafların karşılanılmasında Konyalı pekçok hayırseverin başında Canbaz Deli Osman Ağa, Akbaşlı Pala Veli'nin Hacı Ömer[3], Hattat Kızılviranlı Seyyid Efendi'nin ve Koyunoğlu Mustafa Efendi'nin maddî ve manevî yardımları gelir.

Suyun şehre ulaştırılması için, Belçika'dan getirtilen madenî borular döşenmiştir.

Sarfedilen büyük gayret ve emekler sonunda su 1320/1902 yılında Alaeddin Tepesi'ndeki depoya akmağa başlamıştır. İsviçreli bir su mühendisinin 31 İlkteşrin 1939 tarihinde hazırladığı rapora göre, Çayırbağı'ndaki kaynaktan, şehirdeki su deposuna saniyede 16 litre su geliyordu.

Konya'da büyük bir bayram havasının esmesine sebep olan Çayırbağı suyu, ilk önce şehirdeki 50 çeşmeye verilmiştir (Resim 8). Suyun yönetim işi, Kapı Camii'nin batı tarafındaki bir binada faaliyette bulunmakta olan "Su Komisyonu"na verildi. Bir süre sonra, şehir sularıyla ilgili yeni hukûkî düzenlemelerin yürürlüğe girmesi üzerine bu komisyonun faaliyetine son verildiği için, su konusu, belediyeye devredilmiştir.

Sağlıklı içme suyu olan Çayırbağı kaynak suyunun şehir çeşmelerinden akıtılması halk arasında büyük bir memnuniyet yarattığı gibi, ondan sonraki yıllarda elverişsiz çay suyu içmekten ileri gelen bulaşıcı hastalıkların ve buna bağlı hasta ve ölüm olaylarının miktarında giderek kendisini daha da belli eden bir düşüş gözlenmiştir.

Vali Avlonyalı Mehmet Ferit Paşa ailesinin aslı Konyalı'dır. Merhum Avukat M. Ali Apalı'nın, Hidâyet-zâde Hacı Mustafa Çelebi'den naklettiğine göre, Mehmet Ferit Paşa, "Vali" olarak Konya'ya geldiğinde Rafet Çelebi'yi ziyaret etmiş ve: "Biz vaktiyle sizin evde kiracı olarak oturduk" demiş ve Konya'dan ayrılıncaya kadar Çelebi'nin çay ve tütününü armağan olarak göndermiştir.

Daha sonra Avlonya'ya göç eden ailenin evladı olarak doğan M. Ferit Paşa, "Sadrazam" olduktan sonra da ata-ocağı Konya ile alâkasını kesmemiş ve Beyşehir Suyu'nun Konya Ovası'na akıtılmasına da son derecede etkili ve yardımcı olmuştur.

Paşa'nın bütün bu büyük hizmetlerinden dolayı Konyalılar, Vali Ferit Paşa adına güzel bir çeşme yaptırarak, hizmet, himmet ve hatıralarını bununla yaşatmak istemişlerdir. Gazi Lisesi güney köşesine yerleştirilen mermer alınlıklı, genişçe mermer havuzlu bu çeşme uzun yıllar burada halkına hizmet vererek, Vali Bey'in minnet ve rahmetle anılmasına vesile olmuştur. Daha sonra bu çeşme bir zamanlar valilik lojmanı olan, Anıt civarındaki şimdiki Meram Kaymakamlık binasının kuzey-batısına nakledilerek yerleştirilmiştir. Bu

[3] Palaveli'nin Hacı Ömer Ağa, Akbaşlı'dır. Dört evladı vardı. Üç kızından birinin adı Aliye'dir. Tek oğlu ise Ahmet'tir (Resim 7). Ahmet'in bir oğlu olup, adı Mehmet'tir. "Palaveli'nin Mehmet" diye anılmıştır. Mehmet'in, Nadire, Şerife, Şükrü ve Faik adında dört çocuğu dünyaya gelmiştir.

tarihî çeşme bu gün de halka hizmetine devam ederek, Vali Ferit Paşa'nın her türlü takdire şayan çalışmalarını olduğu gibi, Konyalılar'ın da her türlü tebriğe şayan kadirşinaslıklarını sembolize edip, yaşatmaktadır (Resim, 9-10).

Konya ve Konyalılar'la Ferit Paşa'nın yakınlıkları o kadar sıcak ve samimidir ki Paşa, "Sadrazam" olarak, Konya'dan uzak kalınca vefakâr Konyalı dostları, onun Konya'ya olan büyük hizmetlerinin bir şükran ifadesi olarak, uzun yıllar, gelip gidenle kendisine, damacanalarla Çayırbağı Suyu göndermişlerdir.

Ferit Paşa, Konya'da yaptığı birçok imar ve inşa faaliyetleriyle de Konyalı'nın gönlünde yer almış müstesna bir değere sahiptir. Şehrin en güzel, en geniş ve en hareketli caddelerinden olan "İstasyon Caddesi"ne onun adı verilmiştir. Bu cadde bu gün de onun adını yaşatmaya devam etmektedir.

3. ALÂEDDİN TEPESİ'NDEKİ SU DEPOLARI

Antik dönemlerden beri, çeşitli kültür ve medeniyetlerin kalıntılarıyla meydana gelmiş bir hüyük olan Alâeddin Tepesi, şehrin en yüksek yeridir. Getirilen suyun, her tarafa rahat ulaşabilmesi için, Avlonyalı Ferit Paşa, 1320/1903 yılında buraya büyük bir su deposu inşa ettirmiştir. Konya Mektupçusu Bâdî'nin terennüm ettiği şu tarih manzumesi görkemli taçkapısına ta'lik hatla nakşedilmiştir:

1"*Şeh-i sahip-kerem âlî himmet Abdülhamid Han kim*
Hemâre âb-ı lütfun bezlider a'lâ ü ednâye
Eşedd-i ihtiyacı arz olunca Konya'nın suya
Buyurdu başlanılsun iktiza-yı hal-i icraye

2 *Vezir-i sâdıkı Vali Ferit Paşa-i derya-dil*
Ne semte tutsa yüz cu'lar gibi sa'yeyler ihya
Çayırbağı'ndan itti celb bu ma-i musaffayı
Getürdü âhenin mecra ile bu câ-yı vâlâye

3 *Derun-i şehre bundan suyu kol kol eyleyüb taksim*
Çalışdı can u dilden beldeyi iska ü irvaye
Dahi ervâh-ı sibteyn-i Resulullah'ı şâd itdi
Akıtdı ma-i safi fi-sebilillâh her câye

4 *Bu sudan nûş idenler kaldurub eylesün isal*
Duâ-yı Padişahi'yi icabet-gâh-ı Mevlâye
Temaşa eyleyüb resm-i küşâdın çaker-i Bâdî
Dua mısra'la iki tarih-i garra çekti imlâye"

Ustası Edirnekapılı Ali 1320.

Ferit Paşa'nın inşa ettirdiği bu depo zamanla yeterli olamayınca, buraya yeni depolar eklenmiştir. 831 sayılı Kanun gereğince Konya Belediyesi şehir suyunu devraldıktan sonra, artan ihtiyacı karşılamak maksadıyla, 1927 yılında Alâeddin Tepesinde, mevcut deponun üst tarafına, herbirisi 250 m3 olan iki gömme (Resim 10) su deposu daha inşa ettirerek, eski su deposu ile paralel bağlanılmıştır (Resim 11). Ancak, yeni inşa edilen bu depoların oturduğu zeminde çökme meydana gelip, su kaybına yol açtığı için bir süre sonra her üç depo da kullanılamaz duruma gelmiştir. Bunun üzerine, 1944 yılına kadar, kaynaklardan gelen sular, doğrudan doğruya su şebekelerine verilmiştir. O yıl, ilk ana deponun içerisini betonlamak suretiyle kaçaklar önlenilmiş ve tekrar devreye konulmuştur. Son operasyonla hacmi 700 m3'e inmiştir.

Aradan geçen yıllar sonunda tatlı su yeterli olamaz duruma gelince, şehir suyuna, yeni açılan kuyulardan takviye yapılmaya başlanılmıştır. Bu sebeple içime elverişliliğini kaybeden şehir içme suyu şebekesinde, güzergâhı üzerindeki birkaç çeşmenin dışında saf Çayırbağı suyu kalmamıştır. Bu zorunluluk karşısında Belediye, arzu edenlerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere, şehirde damacanlar yüklenmiş araçlarla Çayırbağı Suyu satışı yapmıştır (Resim 12).

SONUÇ

İhtiyaca cevap verebilecek ölçüde akarsuyu ve gölü bulunmayan Konya'da, gerek içme ve gerekse tarım suyu, tarihinin her döneminde önemli sorun olmuştur. Coğrafî özelliklerindeki bu elverişsizliğinin yanısıra yeryüzü şekilleri bakımından da etrafı yüksek tepelerle çevrili olduğu için Konya, kapalı havza görünümündedir. Bütün bunların doğal sonucu olarak da kara iklimli şehirde, kışları soğuk ve yağışlı; yazları sıcak ve kuraktır.

İşte bütün bu doğal faktörler sebebiyle Konya, antik devirlerden beri bilinen tarihi boyunca idarecilerinin en çok "su" sorunu ile ilgilenmeleri gereken bir kenttir. Hemen her devrin yönetici ve sorumluları halkın bu mübrem ihtiyacına cevap verecek kaynakları aramakla ve makus talihini yenecek çarelere başvurmakla uğraşmışlardır.

Konya'nın su sorununa köklü çözüm bulmak için önemli çarelere ilk defa eğilenlerin Selçuklular olduğunu görüyoruz. I. Alâeddin Keykûbât'ın "sultan" olarak; Sahip-Ata Fahreddin Ali "vezir" olarak bu konuda ciddi çalışmalarda bulunmuş ve hayli rahatlatıcı çözüm yolları getirmişlerdir.

Karamanoğulları, ama bilhassa Osmanlılar zamanında bu konuda ciddi plânlarla ve akıllıca uygulamalarla halkın su ihtiyacı uzun yıllar problem olmaktan çıkarılmıştır. Bu cümleden olmak üzere Konya Valisi Avlonya'lı Mehmet Ferit Paşa'nın Çayırbağı'ndan büyük emek ve masraflarla getirttiği lezzetli kaynak suyu halkın içme suyu problemini izale etmiştir (1902). Bu sayede, açıkta akan çay sularından ve bunlar tarafından doldurulup beslenilen depo, sarnıç ve sebil sularını içmek zorunda kalındığı devirlerde şehirde yaygın hale gelip her yıl pekçok sayıda insanın ölümüne sebep olan bulaşıcı hastalıklarda da büyük oranda bir gerileme sağlanılmıştır. Paşa "Sadrazam" olarak İstanbul'da görevli iken atakenti olan Konya'nın tarım alanlarında son derecede sıkıntısı çekilen sulama suyu ihtiyacı ile de yakından ilgilenmiştir. Hazırlanan ve desteklenen projeler sayesinde, Beyşehir Gölü'nün suları, Konya ovasına akıtılarak, bu alanda ızdırap, kıtlık, kuraklık, yokluk ve fakirliklere büyük ölçüde çözüm getirilmiştir.

Ferit Paşa'nın Çayırbağı Suyu idealinde, kendisine yardımcı olan hayır ve hasenat sahibi ünlü Konyalılar'ın başında, Canbaz Deli Osman Ağa gelir.

Cumhuriyet döneminde de şehrin artan nüfusuna paralel, su proje ve uygulamaları, modern araç, gerçek ve anlayışla yürürlüğe konulmuştur. 1986 yılında kurulan "Konya İçme Suları Vakfı"nın belediyelerimizle yaptığı ortak çalışmalar sonucunda Konyamız, yurdumuzun su sorunu olmayan nadir ve şanslı kentlerinden biri durumuna gelmiştir.

Biz, güzel şehir Konyamız'ın su sorununa ciddiyetle eğilerek yakından meşgul olan, tarihindeki bütün yöneticileri ve her mevki, görev ve faaliyetteki bütün emeği geçenleri minnet, rahmet ve şükranla anarken, "Su gibi aziz" olmalarını diliyor ve ileride bu alanda görev ve hizmet alacak olanlara da başarılar temenni ediyoruz[4].

[4] Bu makale, yazarın "Konya'nın Su Teşkilât ve Mimarisi" isimli yayına hazır eserindeki bir bölümünün özeti olup, konuya dair kaynaklar mezkûr eserde verilecektir.

Resim 1: Matrakçı Nasuh'a göre, Kanunî Devrinde Konya ve Akarsuyu.

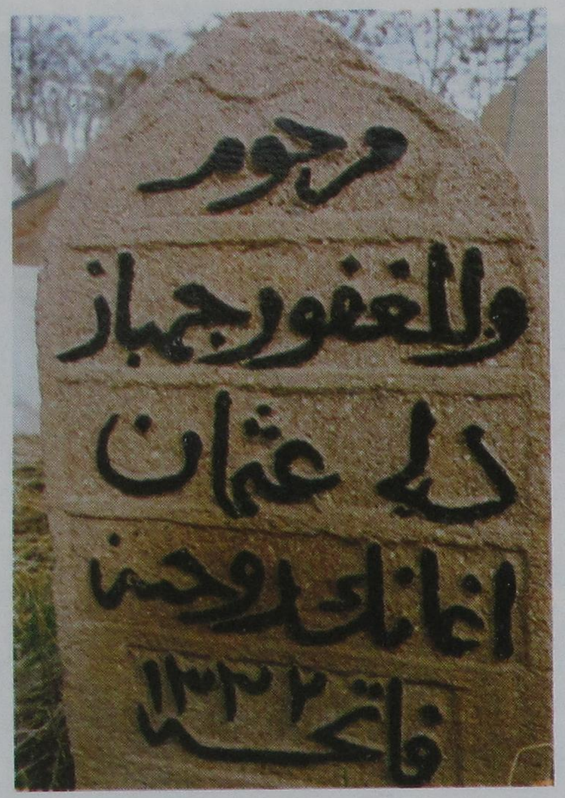

Resim 2: Canbaz Deli Osman Ağa'nın Konya Üçler (Türbe) Mezarlığı'ndaki Kabrinin Taşı.

Resim 3: Ağa'nın İstanbul Caddesi Üzerindeki Menzilhanının 1984 Yılındaki Kazılarda Çıkan Kalıntıları.

Resim 4: Adıgeçen Menzilhanının Yerine Yapılacak Binanın Temel Kazımında Ortaya Çıkan Değirmentaşı ve Sair Kalıntılar.

Resim 5: Canbaz Deli Osman Ağa, Vali Avlonyalı Ferit Paşa'nın Kendisine Armağan Olarak Yaptırdığı Çeşmenin Başında. Bu fotoğraf, bir Fransız tarafından çekilmiş ve Paris Müzesi'nde sergilenmiştir. Gören bir askerimiz tarafından kopyesi alınarak Konya'ya getirilmiştir.

Resim 6: Vali Ferit Paşa'nın Hatıp Yolunda Osman Ağa için yaptırdığı çeşme ve han.

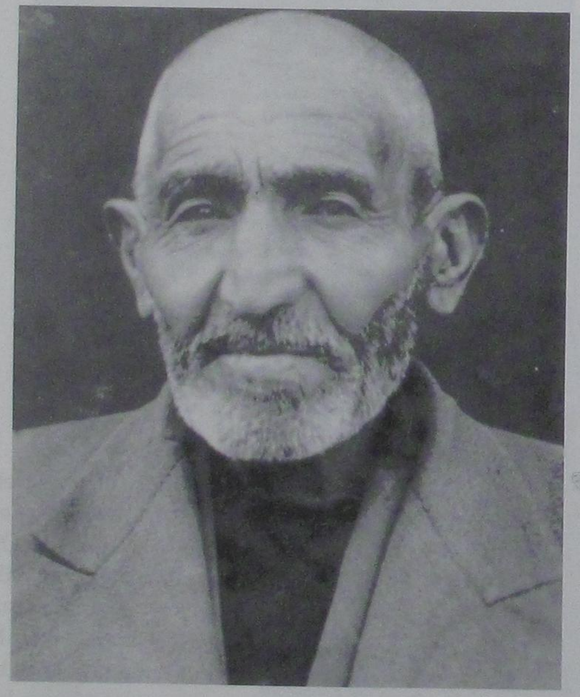

Resim 7: Hayır ve hasenat sahibi, Çayırbağı Suyu'nun getirilmesine de büyük yardımları olan Palaveli'nin Hacı Ömer Ağa'nın oğlu Ahmet Efendi.

Resim 8: Çayırbağı Suyu akıtılan tarihî çeşmelerden biri.

Resim 9: Konyalılar tarafından bir kadirşinaslık olarak Vali Ferit Paşa'ya armağan ettikleri çeşmenin ilk şekli.

Resim 10: Vali Ferit Paşa Çeşmesi'nin Osmanlıca kitabeleri sonradan kazınarak yok edilmiştir. Şimdi, Meram Kaymakamlık Binası civarındadır.

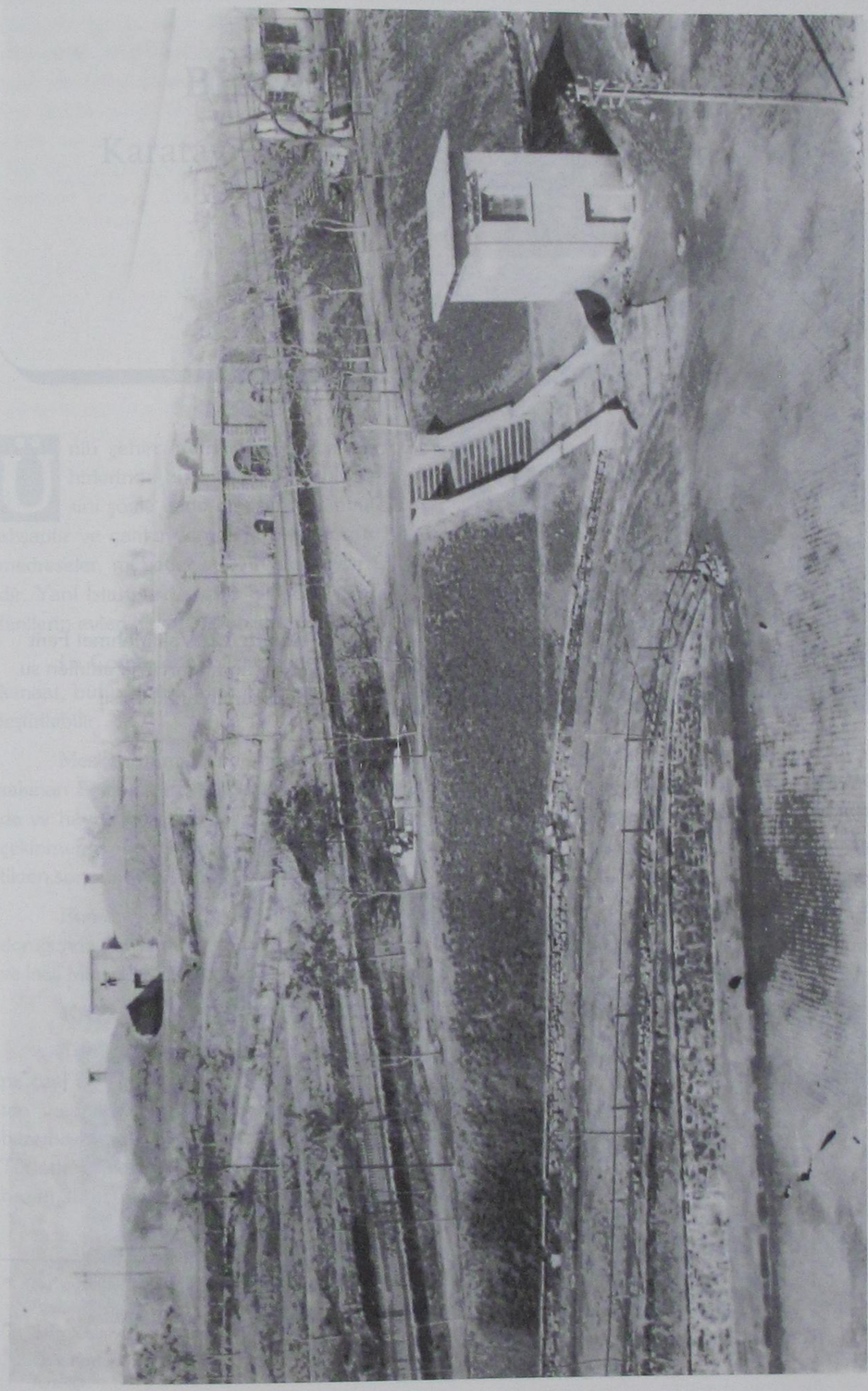

Resim 11: Yaklaşık yetmiş yıllık bu tarihî fotoğrafta Alâeddin Tepesi'nin o günlerdeki durumu. Muhteşem taçkapısı görülen su deposu, Sultan II. Abdülhamid'in dönemine aittir. Ferit Paşa tarafından yaptırılmıştır (1903). Onun üst tarafındaki iki kubbe halindeki su depoları ise 1927 yılında inşa edilenlerdir. Daha sonra yıktırılmıştır.

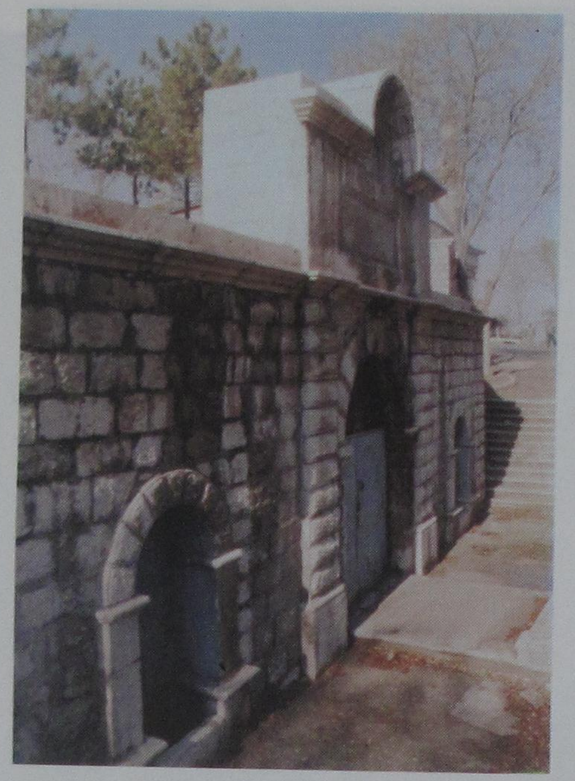

Resim 12: Vali Mehmet Ferit Paşa tarafından inşa ettirilen su deposunun ana kapısı.

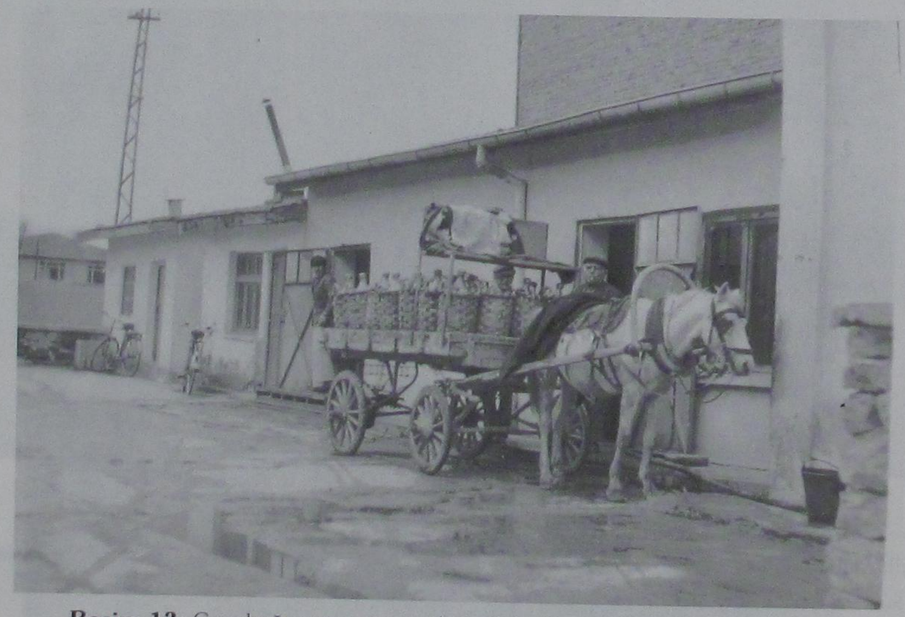

Resim 13: Çayırbağı suyu satan arabalardaki damacanların doldurulduğu İstasyon Caddesi'ndeki merkez.

BİLGİYE AÇILAN KAPILAR:

Karatay ve İnce Minareli Medreselerin Kapıları*

Dr. Kâmil UĞURLU**

Ünlü şehirci-mimar Le Corbusier, Türk şehirlerinde bir hususiyeti tesbit ile düşüncesini şöyle ifade etmiştir: "İstanbul'da her ev ahşaptır ve çatıları kiremitle örtülmüştür. Camiler, medreseler, mâbetler ve kervansaraylar ise taştandır. Yani İstanbul'da veciz bir doku görülür; bütün fânilerin evleri ahşap, Allah'ın evleri ise taştandır"[1].

Le Corbusier'nin İstanbul için ifade ettiği bu kanaat, bütün müslüman Türk şehirleri için genelleştirilebilir.

Mesken mimarisinde gösterişten alabildiğine sakınan Selçuklu devri mimarı ibadet mekânlarında ve hayrın gözetildiği yerlerde taşı kullanmaktan çekinmemiş, hâttâ onun organik plastiğini keşfettikten sonra adeta taş ile şiir yazmıştır.

Burada sözünü edeceğimiz Selçuklu sanatının doruğunda yer alan iki taş kapı, Konya'daki Karatay ve İnce Minareli Medreselerin taç kapılandır.

KAPI

Türkistan'dan Anadolu'ya uzanan aksta kapı, özel bir ilgiyle ve önemle ele alınmıştır. Türkistan ve İran Selçukluları'nda gerek ölçü, gerekse bezeme olarak bazan abartılı çizgilere taşınmıştır. Türkistan'daki medrese kapılarının yüksekliği, bazan 30 m'yi bulmaktadır.

Anadolu aksında ebatları bu mertebede olmasa bile, diğer unsurlara nazaran daha farklı ele alındıkları muhakkaktır.

Çünkü kapı önemlidir. Orası, iki farklı âlem arasındaki geçiştir. Mâbet kapısı, insanı madde âleminden Allah'ın huzuruna taşıyan bir elemandır. O huzura varırken insanın kendine ve düşüncelerine ve ruhuna bir çeki-düzen vermesi gerekir. Kapı, bunun için hazırlayıcı bir unsurdur. Önemi buradan gelmektedir.

Bir medrese için kapı, yine aynı anlayıştan hareketle, dünyanın katı ve kirli ortamından ilâhi bilgi ortamına geçişi sağlayan elemandır.

Allah'ın âhenkli saf düzenine açılan böyle bir kapı, oradan içeriye girecek kişiye içerdeki ortamın önemini telkin edebilmelidir.

Âbidevi ölçülerde ele alınan bu taç kapıların genel formu, daima bir seccadeyi andırır. Bazan sivri, bazan yuvarlak bir kemerin kıble istikametini belirlediği, mihraba serilmiş bir seccadenin üç boyutlu olarak inşa edilmiş şekli olarak görülebilirler.

Taç kapılarda, içeriye girmeyi sağlayan asıl kapının bazan içeriye çökertilmiş bir mihrap nişi gibi ele alınması, hatta mihrabın en çok tekrarlanan şekli olan mukarnaslı üst bölümünün aynen işlenmesi (Karatay Medresesi girişinde olduğu gibi) bu düşünceden kaynaklanmış olmalıdır.

Ele alınan bu iki taç kapıda kullanılan sanatçı dilinin ustalığı, bu esprileri belirgin kılmaktadır.

---

* Bu makale 1-7 Aralık 1997 XV. Vakıf Haftası Paneli (5 Aralık 1997 Konya)'nde tebliğ olarak sunulmuştur.

** Selçuk Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Öğretim Üyesi.

1 Enis Kortan, *Le Corbusier Gözüyle Türk Mimarlık ve Şehirciliği*.

Ayrıca, bu eserleri yapan ve yaptıranların, yani bânilerin ve ustaların proğramında, ortaya konulan eserin "o dönemin fikrî ve ruhanî dünyasının tanığı olsun, ebedileşsin" fikrinin olduğu da düşünülmelidir.

HÜSN-İ HATTLAR, YAZI ŞERİTLERİ

Gerek Karatay, gerekse İnce Minareli Medreseler'in kapılarındaki olağanüstü plastiği daha çok bu kapılarda kullanılan ve "Selçuklu Sülüsü" tipinde istif edilen yazı elemanları sağlamaktadır.

Zorlanmadan, herhangi bir kolanı veya rumî motifli şeridi kullanırcasına ele alınan ve istenilen alanlarda dolaştırılan bu yazı elemanları, yazının bir mimari eleman olarak kullanılışının en parlak örnekleridir.

Müslüman mimar hatt sanatını ruhun geometrisi olarak kabul eder[2].

Gerçekten, İslam'da tasvir yasaklanırken yazının yüceltilmesi ve kutsal bir anlam kazanması, medeniyet tarihinin en ilgi çekici gelişmelerinden birine sebep olmuştur[3].

Kur'an'ın harfleri, kelimeleri ve âyetleri, sadece yazılı bir dilin öğeleri değil, aynı zamanda, ortaçağ Türk mimarının elinde birer mimari eleman, mimarlığın fiziksel ve görsel varlıkları ve kişilikleri olmuştur.

Hattatla tam bir uyum ve organizasyon içinde olan mimar, arap yazısının tabiatı gereği sağdan sola doğru oluşunu gerçekleştirirken, insan vücudunun sol yanında bulunan kalbe doğru, çemberden merkeze doğru bir hareketi sembolize etmekte, güzel biçimlerle de insan ruhunun dağılmış ögelerini merkezlerine geri getirmekte[4] olduğunu düşünmektedir.

KARATAY VE MEDRESESİ

Kapısının güzelliği yanında, bugün dünyanın en zengin çini müzeleri arasında bulunan Karatay Medresesi'nin kurucusu da son derece enteresan bir tarihi kişiliktir. İbn Bibi ve El Caferî, ünlü eserlerinde[5] Celâleddin (Celalüddin) Karatay'ın (Karatai) hıristiyan bir ailenin çocuğu olduğundan bahsederler. 1206 M.'de I. Keyhüsrev'in Antalya'yı fethi sırasında, oradan getirilen hristiyan esirlerin arasında Karatay'da bulunmuş olmalıdır. Tam sıfatı "Celâlüddin Karatai bin Abdullah"tır. Müslüman olduktan sonra özel olarak yetiştirilmiş ve daha sonra "kerîm ve mübârek sıfatlarla anılan" bir kişi, Selçuklu tarihini etkileyen birkaç önemli vezirden biri olmuştur.

Selçuknameler onun son derece mütteki ve mütevâzi bir insan olduğunu yazarlar. Gururdan korkan, günlerini genellikle oruçlu, gecelerini ibadetle geçiren bir zatmış. Lezzetli yemeklerden, ziyafetlerden, özellikle et gibi herkesin her zaman bulamayacağı yemekleri yemekten sakınan bir kişiymiş. Evlenmemiş. Âlimlerle, şeyhlerle konuşur, onlara hizmet etmekten zevk alırmış. Kendisi alimlere hizmet eden, onların etrafında pervane olan bir devletli olduğu halde, devletlilerin etrafında pervane olan âlimlerden hiç hoşlanmazmış.

Yemen'den Hicaz'a, Şam'dan Çin'e, İran, Irak, Türkistan ve Anadolu'ya kadar, bütün âbit ve âlimleri toplar, onlarla sabahlara kadar süren sohbetler, meşkler yaparmış. İhsan pınarı cömert akarmış. Yüz dinardan aşağı ihsanda bulunmazmış.

Ondan önce Daru'l Hilâfe'de (Bağdat'ta) hayır yapabilmek kimseye müyesser olmamış ve o, Bağdat'ta, daha önce mânevi çevresine girdiği Şeyh Sühreverdi'nin türbesini yaptırmıştır.

Hicri 612'den 652'ye kadar 40 sene Selçuklu hanedanının hizmetinde bulunmuş, sadakat, samimiyet ve ihlâsı ile sanki hanedanın bir uzvu olmuştur. Sadece büyük Keykubat'a hizmeti 18 yıldır. Keykubat'ın vefatından sonra bir ara gözden düşmüş, Emir Sadeddin Köpek'in tezviriyle görevden alınmıştır. Ama gerçek anlaşılınca yeniden hatırlanmış ve göreve çağrılmıştır.

Selçuknameler, üç kardeş iktidarı zamanında Selçuklu'yu yok olmaktan kurtardığını yazarlar. Âyet ve hadislerden örnekler getirerek daima onların aralarını bulurmuş. Üç kardeş de onu dinlermiş, çünkü onların Atabek'iymiş ve onları O yetiştirmiş.

Celaleddin Karatay bir çok eser bırakmıştır. Bıraktığı her eser Selçuklu sanatının önemli eserleridir.

662 H (1254 M)de Kayseri'de hastalandı. Orada vefat etti. Cesedi tahnit edildi ve Konya'ya

[2] Seyid Hüseyin Nasr, *İslam Sanatı ve Maneviyatı.*

[3] Beşir Ayvazoğlu, *Aşk Estetiği.*

[4] Seyyid Hüseyin Nasr, *a.g.e.*

[5] İbn Bibi. Tevarih-i Ali Selçuk, El-Caferî, *El-Evâmir'ül Alaiyye fi umur'ül alaniyye.*

getirildi. Daha önce hazırladığı ve bir başeser olan medresesinin türbe mekanına konuldu[6]. Takriben 150 yıl öncesine kadar Karatay'ın mumyası mevcuttu ve ziyaret ediliyordu. Sonra türbenin altındaki mumyalık bölümünün kapısı kapandı ve öylece kaldı.

KARATAY'IN TAÇ KAPISI

Medrese kapısı Türk yapı geleneğine uygun olarak doğuya açılmıştır (Resim 1). Cepheden görünüşte kareye yakın ölçülere sahiptir. (7.45x8.00 m) Kapı boşluğunun ölçüleri ise ünlü altın oranın ölçülerini taşır (1.50x2.50 m) (Resim 2).

Kapı, kuruluş organizasyonu ve bezeme olarak çağdaşı iki önemli kapıya benzememektedir. Kendisinden takriben (9 sene) önce yapılan Sırçalı Medresenin kapısından ve yine kendisinden (14 sene) sonra kurulan İnce Minareli Medrese'nin kapısından farklıdır. Fakat Alaeddin Camii'nin kuzey cephesindeki avlu kapısına (ikisinin inşa tarihleri arasında 31 sene vardır) oldukça benzemektedir. Benzerlik malzeme ve işleme konularındadır. (Hatta bazı tarihçiler Karatay'ın kapısını da, yine aynı mimarın, Havlan el Dımışkî'nin yapmış olabileceğini söylerler).

Kapının çerçevesi profilli bir mermerden yapılmıştır. Üstü, birbirlerine zıvana geçme ile bağlanmış, mor ve beyaz mermer (7 parçalı) düz bir kemer ile geçilmiştir.

Kapının çevresini (37 hücreli) bir şekil çevirmektedir. İçleri Selçuklu Sülüsü tabir edilen bir yazı istifi ile bezenmiş bu hücrelerde, eskilerin "Cevami'ül Kelim" dedikleri, lafı az, mânâsı derin (37 hadis) işlenmiştir. Hadisler arasındaki bezeme, stilize bitki motifleridir (Resim 3).

Bu hadislerden bazıları şöyledir:

"El âmâlû bin niyet-Amellerin kıymeti niyetlere bağlıdır" "Harp, aldatmaktır", "Pişman olmak tövbe yerine geçer", "Topluluk rahmettir", "Ayrılık azaptır", "Din, nasihattir", "Sormak, öğrenmenin yarısıdır", "Dua, ibadettir", "Tedir, geçmin yarısıdır", "Sevmek, aklın yarısıdır", "Keder, ihtiyarlığın yarısıdır", "Kur'an devamın ta kendisidir".

Kapının sağında ve solunda iki burmalı sütunçe vardır (Resim 4). Korent tipi, üç dilimli palmet başlıklarıyla sanki kapı kemerini taşır gibidirler (Resim 5).

Bu iki sütunce, kapı istikametinde iki mermer panoyu sınırlandırmıştır. Panolarda, ikişer sıra halinde ve yukardan aşağıya dörder defa tekrarlanan, batılıların "svastika" dediği (gamalı haççengelli haç) motifler yer almaktadır[7].

Bu panoların üzerinde zarif motiflerin çerçevelendiği, sağda başlayıp sol yanda devam eden ve "Neml" suresinden Selçuklu sülüsü ile istif edilmiş âyetler vardır (Resim 6).

Üstünde, kemere doğru daralan ve gelişmiş Osmanlı mihraplarını çağrıştıran, konveks ve konkav (erkekli-dişili) mukarnasların yer aldığı giriş kapısı, yine mihrap esprisinde çökertilmiş ve giriş nişi teşekkül ettirilmiştir. Mukarnasların taş işçiliği o güne kadar görülmeyen bir ustalık ve estetik sergilemektedir (Resim 7). Altı sıralı bu organizasyonun her sırasında farklı bir şekil kullanılmıştır (Resim 8).

Dokuyu zenginleştirmek için farklı yapıda iki ayrı taş cinsi kullanılmıştır. Bu iki cinsin birbirlerine kaynaştırılması olağanüstü bir ustalıkla yapılmıştır. Öyle ki, bu taşları kullanan ustaların, malzemenin kimyasını bildikleri düşünülebilir. Geçmeler kusursuz, batılıların (finishing) dedikleri detay tamamlamaları mükemmeldir.

Kemer kilit taşının hemen üstünde ajurlu bir kabara, onun biraz daha altında kapının sağ ve sol üstünde iki kabara daha vardır (Resim 9). Bazı tarihçiler bu kabaraların gezegen sistemini çağrıştırmak için kullanıldığını söyleseler de, bu üçlü kompozisyon daha çok "Çintamani" desenlerini çağrıştırmaktadır. Budha'nın üç vasfını sembolize eden ve üç yuvarlaktan oluşan bu kompozisyon

[6] İbrahim Hakkı Konyalı bu konuda enterasan bir olay anlatır: "Karatay'ın cenazesi demir bir ızgara üzerindeki tabut içindeydi ve mumya pamuklara sarılmıştı. Pamuklar ve üzerindeki örtü her sene türbedar tarafından değiştirilirdi. Bayramlarda ve mübarek günlerde ziyaret edilirdi. Karatay ailesinin torunlarından medresenin mütevellisi Rahmi Efendi (Namdar Rahmi Karatay'ın babası) bizim mahallede yani Akıncılar'da otururdu. Bir gece bizim evde komşuların da bulunduğu bir toplantıda şunları anlattı: Küçüktüm. Bir bayram günü babamla beraber dedem Karatay'ın türbesine ziyarete gittik. Mumyası diri gibiydi. Babam ve büyükler uzanmış haldeki eli öptüler. Ben de öpmek için ele yapıştım. Yüksekte olduğu için asılmışım. Dedemin eli koptu, elimde kaldı". İ.H. Konyalı, *Konya Tarihi.*

[7] Gamalı haç, İslam öncesi devirlerden başlayarak İslami devirde de devam eden Türk menşeli bir motiftir. Çarkı felek de denilmiştir. Sonsuzluğu çağrıştırır. Afşarların da kutlu ongunu (mukaddes kuşu)dur.

Türk mimarlık eserlerinde ve Asya kökenli kumaş desenlerinde sık kullanılmaktadır[8] (Resim 10).

Kemerin üstünde kapıyı boydan boya kateden bir kitabe mevcuttur. On parça taş üzerine sülüs tipi yazıyla istif edilen kitabede, bazı harf boyları ve aralıkları az-çok farklılıklar göstermektedir. Her taşın ayrı ayrı ele alınmış olmasından kaynaklandığı sanılan bu durum, kitabenin orijinalitesini elbette bozmamaktadır.

Kitabe özetle şöyledir:

"Ulu Tanrı buyurur ki; Allah, iyilik yapanların ecrini katiyyen zayi etmez[9]. Bu mübarek mamurenin kurulmasını 649 yılında Kılınçarslan oğlu Mesud'un oğlu olan Kılınçarslan'ın oğlu şehid Sultan Keyhüsrev'in oğlu Keykubat'ın oğlu Keyhüsrevzade, Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi, din ve dünya ulusu fetih babası Sultan Keykavus'un hükümdarlığı günlerinde Abdullah oğlu Karatai emretti. Allah bunu yaptıranı mağfiret etsin."

Gerek mimari kompozisyon, gerekse bezeme olarak, dünyada türünün benzersiz (Unique) örneği durumundaki Karatay Medresesi'nin diğer mimari özellikleri yazımızın konusu dışındadır.

VAKIFLARI

Başlangıçta münferiden geniş bir vakıf gelirine sahip iken, Vakıflar İdaresinde yapılan değişiklikle bu gelirleri genelleştirilmiştir.

Vakıflarının bir bölümü şöyledir:

- Hatunsaray köyünün tamamı,
- Gömse köyünün bir kısmı
- Ördüzü, Gürvat, Yarekin köyleriyle, Ucukaya Çiftliği, Çomaklar köyü, Kavak Köyü, Hoca Fakih tarafında içinden ırmak geçen bir tarla, Terziler çarşısında dükkanlar...

Bu vakfiyenin altında şahit olarak imzası bulunan isimler de o günkü Konya nüfusunu teşkil eden kompozisyonun enteresan bir aynasıdır. Elli isimden bazıları şöyledir:

- Tebrizli Ahi bin Mahmut
- Nişapur'lu Mehmet bin Hüseyin
- Şiraz'lı Abdullah bin Mehmet
- Semerkant'lı Ebubekir bin Hacı Mehmet
- Belh'li Sefer bin Mehmet
- Bağdat'lı Ebubekir bin Ahmet
- Yusuf bin Nuh ibni İsmail, vs.

İNCE MİNARELİ MEDRESE

Sahib-i Ata Fahreddin Ali hayrına yapılan Dar'ül Hadis'in (Medrese) mimarı Külük (Kelûk, Kölük) bin Abdullah'tır[10].

Kapısının doğuya açılışı, Türk yapı geleneğinin devam ettirilmesi sebebine dayanır (Resim 11).

Mescid ve medrese olarak planlanan yapının malzemesi, Konya'da "Sille taşı" olarak bilinen, andezit esaslı bir taştır.

Kapı, işçilik ve plan organizasyonu olarak tektir (Unique) (Resim 12).

Kitabesi olmamasına rağmen muntazam tutulmuş vakfiyesinden anlaşıldığına göre yapının tarihi 663 H. (1264M) olmalıdır.

Kelük bin Abdullah, hıristiyan bir ailenin çocuğudur. Fahreddün Ali'nin himayesinde Gulamhane'de yetiştirilmiştir. (Gulamhane, Osmanlı'daki Acemioğlanlar kuruluşuna benzer bir askeri müessesedir).

Kapı ünitesinin genişliği 6.00 m, yüksekliği 9.00 m'dir. Giriş kapısı 1.70x2.50 m'dir. Burada da altın oran değerleri kullanılmıştır.

Kapı cepheden tetkik edildiğinde, üniteyi en dıştan kaytan profillerin sınırlandırdığı görülür. Daha sonra kabartma rumi desenlerle bezenmiş enli bir su ve onu çevreleyen profilli bir pervaz vardır. Desen, bir bütün olarak çok düz bir taş rölyef biçiminde işlenmiş olmasına rağmen, sonsuz bir derinlik ve süreklilik duygusu bu motife hakim kılınmıştır.

Üçüncü bölümdeki yazı şeridine "Fetih Suresi"nden âyetler işlenmiştir. Yazı tipi Selçuklu sülüsüdür. Başlangıç kırılmıştır. Bittiği yer de kırıktır. Restorasyon esnasında buraya düz taşlar konulmuştur. Surenin 6. ayeti bitmeden saçağa ulaşılmaktadır. Diğer taraftan ise 10. âyetten itibaren aşağıya doğru istif gelişmektedir. Buradan anlaşılmaktadır ki, yazı şeridi saçağın altında da devam etmekteydi.

Giriş kapısına doğru yanyana üç sütunce portalin sağında ve solunda yer almaktadır (Resim 13). Dıştaki iki sütunce aşağıya doğru incelmektedir. Üçüncü sütunce ise palmetli bir başlıkla kapı kemerine destek verir durumdadır. Sütunçelerin üzerleri işlemelidir.

Çökertilmiş giriş nişinin sağ ve solunda naturalist tarzda işlenmiş ve hayat ağacını andırır şekilde kompoze edilmiş iki enginar çiçeği bulunmaktadır (Resim 14). Enginar, bilindiği gibi, Türk bezemeleri motif repertuarında önemli yeri olan ve sık tekrarlanan bir bitki motifidir. Enginarın kökeni zarif bir saksıyla sonlanır (Resim 15).

İkinci yazı şeridi yine kapının sağından başlar, sivri kemerin üstünde, yukardan gelen şeritle zarif bir düğüm yapar ve yukarıya doğru devam eder (Resim 16). Bu şeritte "Yâsin" suresi istif edilmiştir. Tip olarak birinci yazıya benzer.

Bu yazı şeridinin de yere yakın olan başlangıç ve sonu kırılmıştır. Yazı 31. âyet ile sonlanır. Yine kemer bölgesinde biten âyet ile kemer sonrası devam eden bölüm arasında eksik âyetlerin bulunması, yazının, diğer şeritte de olduğu gibi, saçak altında devam ettiğini gösterir.

Sağda ve soldaki iki kabaranın üzerinde mimarın adı yazılıdır. Sağdakinde "Amel-i Kelük" soldakinde ise "Bin Abdullah" kelimeleri yer alır (Resim 17).

Kapının üstünde bir bölümün yıkıldığı veya kaybolduğu açıktır. Ve bu bölümde bir kitabenin bulunması muhtemeldir. Çünkü Sahib-i Ata Fahreddin Ali'nin yine aynı mimara yaptırdığı diğer eserlerinde bu kitabeler mevcuttur.

Saçağın hemen altında, genel kompozisyona denge kazandıran dördü küçük biri büyük ve ters olarak işlenmiş kemervari süslemeler yer alır (Resim 18).

Bazı sanat tarihçileriyle birlikte, Ahmet Hamdi Tanpınar[11], İnce Minareli Medreseyi, Türklerin geleneksel konutu toprak eve veya "yurt"a benzetir. Yurt, bilindiği gibi bir çadırdır. Kapının sağından ve solundan dolaşarak kapı üstünde düğüm yapan ve yukarıya devam eden yazı şeritleri ise çadır iplerini çağrıştırmaktadır.

SONUÇ

İslâm tasavvufunda insanın, bu maddeler dünyasından semâvi yolculuğuna bir "kapı"dan yollandığı sembolize edilir. Bu sebeple önemle ele alınır. Tasavvufun değer verdiği bu mimari unsur, İslâm mimarlığında da aşağı-yukarı aynı anlayışla dikkate alınmıştır. İnsan, mâdem ki bir "kapı"dan geçerek kozmik çevreye dahil olmaktadır, o zaman bu kapının farklı bir şekilde düzenlenmesi, kozmik çevrenin insan üzerindeki etkisinin güçlendirilmesi gerekir. Zira ol Kadir-i Mutlak'ın huzuruna varırken insanın bir "inşirah" içinde olması gerekir.

Türk-İslâm sanatında, özellikle mimaride "mânevi fakirlik" tavrı, zaman zaman belirgin şekilde verilmektedir.

"Allah zengindir, siz ise fakirsiniz" âyet-i kerimesinin beyanı, sanatın mimarlık şubesinde enterasan görünüşler sergiler. Gösterişli bir takım ölçüler, cepheler, kapılar ve dış elemanlar Allah'a adanmıştır. Bir taraftan insanın ilâhi varlık karşısındaki "fakirliğini" ortaya koyan bu davranış, diğer taraftan insani ölçeğini asla kaybetmez.

Bu özellik, onun hristiyan batı sanatıyla arasındaki en önemli farkıdır.

KAYNAKÇA

Arseven, Celal Esat, *Türk Sanatı Tarihi*, İstanbul.

Aslanapa, Oktay, *Sanat Tarihi*, İstanbul.

Ayvazoğlu, Beşir. *Aşk Estetiği*, İstanbul.

İbn Bibi, *Tevarih-i Ali Selçuk*, Heiden

Konyalı, İbrahim Hakkı, *Konya Tarihi*, Konya

Kartan, Enis, *Le Corbusier Gözüyle Türk Mimarlık ve Şehirciliği*, İstanbul.

Mülayim, Selçuk, *Sanata Giriş*, İstanbul.

Nasr, Seyyid Hüseyin,*İslâm Sanatı ve Mâneviyatı*, İstanbul.

Önder, Mehmet, *Mevlâna Şehri Konya*, Konya.

Tanpınar, A. Hamdi, *Beş Şehir*, İstanbul.

Uğur, M. Ferid-Koman, Mesut, *Celalüddin Karatay*, Konya.

Uğurlu, Kâmil, *Konya'daki Selçuklu Medreseleri*, Konya.

8 II. Abdülhamit zamanında, Alman İmparatoru Wilhem'in talimatıyla Konya'ya gelen bir uzmanlar grubu, burada özellikle kapılar üzerinde durmuş ve farklı bir takım değerlendirmelerde bulunmuştu. Heyetin bu çalışması Almanya'da yayınlandı. Fakat henüz Türkçe'ye çevrilmedi.

9 "Tevbe" Suresi'nden bir ayet.

10 Kelük veya Külük, Türkçe'de güçlü at anlamında bir kelimedir. Bir Lakap olması muhtemeldir. Konya'da, şimdi Küllük başı olarak isimlendirilen semtin adı o zamandan kalmadır. Bazı Türk lehçelerinde rüzgar manasına gelen bu kelime, Çağatay Lehçesinde binek hayvanı veya yelkenli gemiyi ifade etmektedir.

11 Ahmet Hamdi Tanpınar, Beş Şehir.

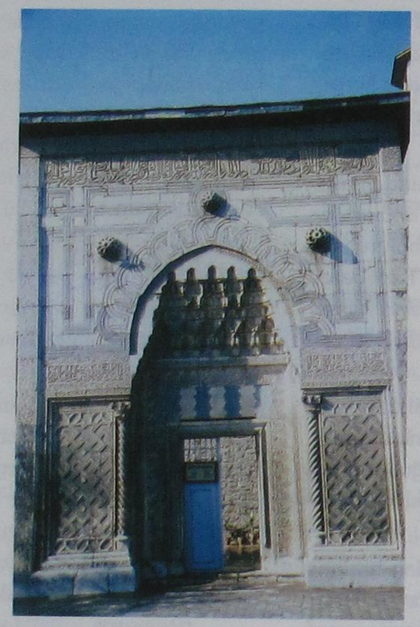

Resim 1: Karatay Medresesi Kapısı. Bugünkü durum.

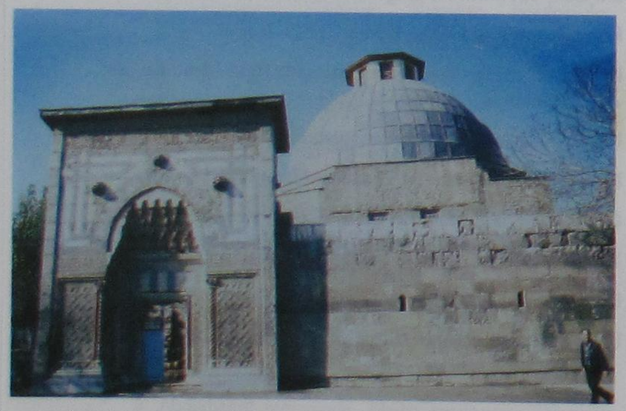

Resim 2: Karatay Medresesi Kapı ve Kubbe.

Resim 3: Kapıyı çepeçevre saran küçük madalyonlar. Herbirinin içinde bir "hadîs-i şerîf" yeralmaktadır.

Resim 4: Burmalı sütunçe.

Resim 5: Köşe sutüncesinin palmetli başlığı.

Resim 6: Kapının sağ ve solundaki çerçeveli istifler.

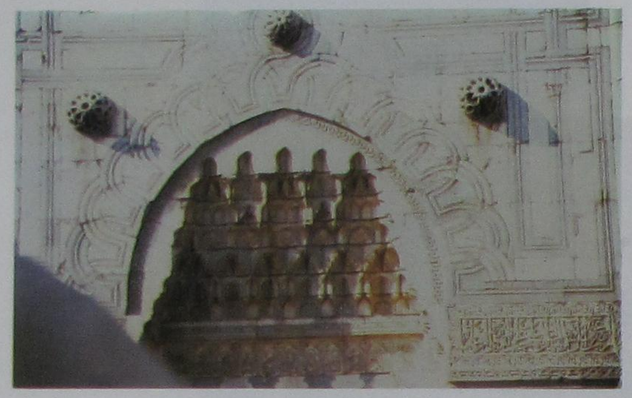

Resim 7: Kapı üstü mukarnasları. Her sıra farklı şekilde düzenlenmiştir. Bu mukarnaslı bölüm, Asya Türk Sanatı ile Osmanlı Sanatı arasındaki bağ ve gelişmeyi özetler durumdadır.

Resim 8: Mukarnasların köşesinden detay.

Resim 9: Kabara üzerinde kuşlar. Kapı yüzeyinde ortada, sağ ve solda yer alan kabaralar, görünüme enteresan bir boyut eklemektedir.

Resim 10: Kapı üstündeki orta kabara.

Resim 11: İnce Minareli Medrese'nin bugünkü görünümü. Birinci şerefenin altından itibaren üst kısmı yıkılan ve yarım kalan minare portal ile aynı olağanüstü dokuyu devam ettirmektedir.

Resim 12: İnce Minareli Medrese'nin kapısı. Malzeme seçimi, iklim şartları gözetilerek yapılmış ve isabet kaydedilmiştir.

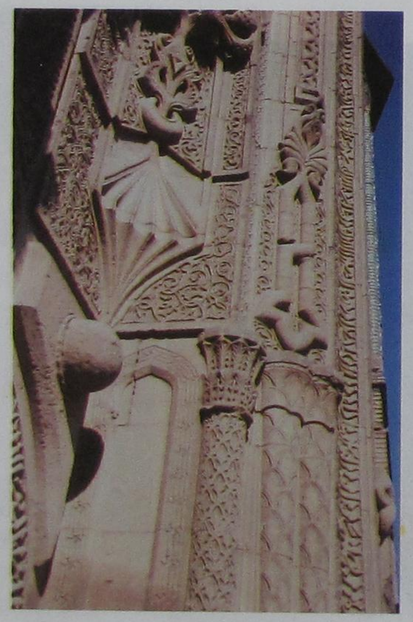

Resim 13: Köşe sutünçeleri ve kabara.

Resim 14: Enginar çiçekleri ve zarif saksılar

Resim 15: Enginar Çiçekleri. Bu motif Türk süsleme sanatında sıkça kullanılmıştır. Üç boyutta yontulan taşlar, güneşin yönüne göre cepheye değişik ve hareketli görünümler kazandırmaktadır.

Resim 16: Yazı bantları. Kapının sağından başlayan ve Selçuklu Sülüsü tarzında istif edilmiş olan yazı bantı, kapının üstünde bir düğüm yaptıktan sonra yukarıya devam etmektedir ve dönmektedir.

Resim 17: Kûfi tarzda "Kelam-ı Kibar" istifleri (Sağ ve sol köşelerde).

Resim 18: Sabah güneşinde kapının gölgelenme durumu.

GELENEKSEL KONYA BAĞ EVLERİ

Yrd.Doç.Dr. Mustafa İNCESAKAL*

Geçmişten bugüne içinde yaşanılan kültürü açık bir şekilde ifade eden, bulunduğu bölgenin koşullarına göre biçimlenen geleneksel Konya bağ evlerinin bir bölümü bugün hala ayaktadır.

Konya'da bağlar özellikle şehrin güney, doğu ve batısında yeralır. Bunlar; Meram bağları, Lalebahçe bağları, Yorgancı bağları, Çay bağları, Çelebi bağları, Köyçeyiz bağları, Sille bağları ve Hocacihan bağlarıdır. Kum bağları, Pendem bağları, Vahappaşa bağları ve Yol bağları günümüzde yok olmuştur.

Tarihi Meram bağları şehrin 5, 6 km batısından başlar ve Meram deresi boyunca devam eder. Meram bağlarının tarihçesi Selçuklular dönemine kadar inmektedir[1]. Hatta arkeolojik buluntularda Meram'ın Hitit[2], Frig, Roma ve Bizans devirlerinde de meskun olduğu anlaşılmaktadır[3].

Tarihi belgeler ve günümüze kadar gelmiş olan geleneksel Konya bağ evlerinin mimari geçmişi hakkında bilgi veren kaynaklarda Konya bağ evlerinden bahsedilirken yapıların bir veya iki katlı olarak inşa edildikleri alt katlarının kargir, üst katlarının ahşap ve geniş saçaklı olduğu belirtilmektedir[4].

* Selçuk Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fak. Mimarlık Bölümü Öğretim Üyesi.

1 Önder, M. 1971, *Mevlâna Şehri Konya*, Güven matbaası, s.481-485, Ankara.

2 Basert,H.1942,*Altanatolien*,levha 135.

3 Basert,H. *Age*.

4 Erdoğan, M,1961.*Yeni Konya*, Konya Tarih ve Folklöründe Meram, Konya.

I. BAĞ EVLERİNİN MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Konya'daki eski bağ evleri örnekleri küçük, basit, sade bir plan şemasına sahiptir. Zamanla gelişerek büyüyen bağ evleri şehir evlerinde olduğu gibi geniş, çok sayıda mekanları bünyesine alarak iki katlı bağ evi örneklerini ortaya koyar. Tek katlı ve zemine yayılan plan şemasına sahip olan bağ evleri, zemin kattaki tol ve örtme mekanlarına yapılan ilavelerle gelişmiştir.

Bağ evleri plan kuruluşları itibariyle şehir evleri ile benzer karekter arzederler. Bunları genel olarak üç grupta toplayabiliriz.

1) Hayatsız bağ evleri

2) Hayatlı bağ evleri

3) Sofalı bağ evleri'dir

Hayatsız bağ evleri daha çok küçük bağların içerinde yer alan bir veya iki mekandan meydana gelen basit bağ barınakları halindedir. Bu tür yapıların plan kuruluşları gibi mekanların iç ögeleri de basit ve küçüktür. İç kısımlarında bir ocak ve basit bir sedir bulunur. Çevreden toplanan moloz taşlarla yapılan yapılar daha çok hafta sonlarında bakım için bağa gelen kişiler tarafından yağmur ve güneşten korunmak amacıyla bir sığınak olarak kullanılır (Şekil 7-10).

Hayatlı bağ evi plan tipleri yörenin en karekteristik tiplerini oluşturur. Ufak planlı yapılardır. Bu tür evlere sokaktan bir hayat vasıtasıyla girilir. Taşlık olarak da isimlendirilen bu mekanın

zemini taş kaplıdır. Evin servis mekanlarını birbirine bağlayan bu mekanda geniş oturma sekileri bulunur. Bu tip evlerin bir katlı iki katlı ve mabeynli tipleri de bulunmaktadır. Bu tür evler Meram'ın bir bölümünde, dere, Yorgancı ve Sille bağlarında özellikle şehre uzak olan bağ bölgelerinde yaygındır[5].

Sofalı bağ evleri hacimleri ve boyutları büyük olan evlerdir. Zenginlere ve imtiyazlı sınıflara aittir. Bu nedenle şehre daha yakın olan bölgelerde ve yolların hemen yakınında yeralırlar. Meram ve Köyçeyiz civarındaki bağ evleri bu tipi oluşturur. Genellikle büyük bağların içinde inşa edilmişlerdir. Bu tip evlerde bahçeye açılan ve özenle yapılmış geniş seki ve köşklere rastlanır (Resim:3). Dış ve iç sofalı olarak da karşımıza çıkan bu tür evler simetrik bir plan şemasına sahiptirler. Sofanın her iki yanında sağlı sollu odalar sıralanır. İki katlı olarak yapılan örneklerde evin üst katına yandaki odaların arasında kapatılan bir mekandan merdiven vasıtasıyla çıkılır (Şekil 1). Yapılış tarihleri eski olan evlerde merdiven giriş kapısının karşısında yeralır. Daha sonra yanlara alınmıştır. Sofa üst katta evin boyunca bir boydan bir boya uzanır ve evin tek cephesinde bazen de her iki cephesinde çıkma yapar. Evin en büyük mekanını oluşturur. Çok sayıda ve geniş pencerelerle çoğu zaman manzaraya açılır (Şekil 2).

Bağ evleri plan şemasında olduğu gibi iç mekanlarda ve mekanların oluşumunda da şehir evleri ile benzer oluşumlara sahiptir, odaların boyutları ve iç öğeleri aynıdır. Evin planına bağlı olarak duvarlarda bir veya iki yönde pencereler, ağzı açıklar(nişler), yüklük ve yüklük içinde gusülhane bulunur. Odalarda pencere boyunca bir yada iki duvar boyunca uzanan sedirlerde oturulur. Oda zeminleri ahşap döşemedir. Tavanlar sade ahşap kirişlemedir. Baş oda ve sofa gibi özel mekanlarda tavanlar alttan kapatılarak üzerleri çıtalarla süslenmiştir[6] (Resim 8).

Avlu, hayat ailenin tüm günlük yaşamının en önemli mekanlarını oluşturur. Avlunun ortasında da kuyu yer alır. Bu sebeple avluya kuyubaşı da denir. Bölgede kuyubaşı, avlunun tüm fonksiyonlarını üstlenen çoğu zaman etrafı açık bir mekandır. Eski bağ evi örneklerinde etrafı duvarlarla çevrili bulunmayan açık bahçe, seki şeklinde evin önünde yer alır (Şekil 7). Evler arasındaki mahremiyet büyük ve sık meyve ağaçları ile oluşturulmuştur. Yakın zamana kadar devam eden bu özellik 19.yy sonlarına doğru ortadan kalkmıştır.

Miras nedeniyle bağlardaki fazla bölünme ve mahremiyet nedeniyle etrafı yüksek duvarlarla çevrili hayatların oluşmasına neden olmuştur. Hayat aynı zamanda tüm tarımsal faaliyetlerin yapıldığı üretim mekanıdır. Bağ evlerinde özel bir önem taşıyan bağ evi plan şemasında etkinliğini hissettiren mekan, ailenin gün boyu yaşadığı mekandır. Servis mekanları (ahır, samanlık, kiler ve hela) çoğu zaman evden uzakta, iki katlı evlerde evin alt katındadır. Gün boyu kullanılan hayat veya evin önündeki seki ortasında kuyu yeralır.

A-CEPHE DÜZENİ

Bağ evlerinde cephe düzeni yapı malzemesi ve yöresel alışkanlıklara yerel malzemeye dayalı olarak ortaya çıkar. Dış estetiğini belirleyen ana unsurlar yapım tekniği gereği düz, kerpiç cephedir. Kerpiç malzemenin yoğun olarak kullanıldığı Konya bağ evlerinin cepheleri kerpiç malzemeye bağlı olarak gelişir. Çoğunlukla tek katlı olan evlerin dış yüzleri sade ve düzdür. Pencereler dışında cephede hareket görülmez[7].

Hatıllarda ve kat yüksekliklerini sınırlayan çıkmaları destekleyen kiriş dikme vb elemanlar ahşaptır. Rengi gereği kerpiçle uyum sağlayan ahşap cephe düzeninde daima önceliğini korumuştur.

Bağ evlerinin ilk örneklerinde tarımsal üretime bağlı olarak gelişen yapılar tek katlıdır. Evlerin cephe karekterleri de buna bağlı olarak gelişir. Genellikle bağın bir ucunda yolun hemen yakınında ve yola parelel olarak yerleşmişlerdir. Yoldan bağ evinin bahçe duvarı veya evin arka cephesi gözükür. Topoğrafik yapı, iklimin sıcak etkisi ve bağın kontrolünün sağlanabilmesi için eğimli araziye oturan bağlarda eve eğimin üst kotundan ve güney cephesinden girilir.

Evlerde en önemli cepheyi kuzey cepheler oluşturur. İklimin sıcak etkisinden korunmak amacıyla tercih edilen bu cepheler ya kısmen veya tamamen açık bırakılır. Açıklıklar köşk ve örtme

5 Yörede yapılan tesbitler.

6 Berk, Celile 1951, *Konya Evleri*, s.38-72, İTÜ, Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul.

7 Berk, Celile. *Age*, s.88.

mekanlarında düz ahşap kirişlerle geçilir. Cephelerde evin odak noktasını oluşturan köşkler aynı zamanda selamlık olarak da kullanıldıkları için evin özenle yapılmış mekanını oluşturur[8].

Cephelerde ortada bir kapı ve bunun her iki tarafında eşit aralıklarda yeralan pencerelerin sıralanması ile simetrik bir cephe elde edilir. Giriş kapısının önü sütunlu ve üstü kapalıdır. Bu yapılarda ahşap ve taştan yapılan bağ evlerinde olduğu gibi cephelerde fazla bir plastik etki görülmez. Cephelere taşan ahşap tavan saçakları ve Konya'da kındıra saçak olarak isimlendirilen saçaklar cephenin en önemli elemanlarıdır. Kındıraların üst üste konması ile oluşturulur veya kirpi saçak şeklinde yapılır. Bu saçaklar cephenin süsleme unsuru değildir. Alttaki duvarları yağmur suyundan korumak amacıyla yapılır. Toprak dam belli bir yöne doğru eğimli olarak yapılır. Belirli bir cepheye verilen eğimle uygun bir yere konan ahşap çörtenle damın suyu dışarı bağ içine akıtılır. Uç kısımları yuvarlatılmış olan bu çörtenlere bazen basit profiller verildiği görülür[9].

İki katlı bağ evlerinde evlerin alt katlarında sokak yönünde pencere bulunmaz. Bu katlarda cepheler kapalıdır. Pencereler bağ yönüne ve hayata bakar. Zemin katta sokağa bakan pencereler genellikle yukarda ve küçük boyutludur. Bu mekanlar genellikle ahır, depo vb. mekanlardır. Pencereler yüksektedir. Buna karşılık üst kat odaları bol pencereli çıkmalı bir şekilde sokağa uzanır. Pencereler üst üste aynı aks üzerinde yeralır. Oda ve köşk çıkmaları evin iki yanında önde ve arkadadır. Taş olan iki katlı yapılar malzemenin verdiği imkanlar dahilinde daha iyi gelişmiştir. Taştan yapılan tek katlı evlerde cephelerde çok fazla hareket görülmez. İki katlı evlerde evlerin üst katında özellikle ahşap sofa çıkmaları dikkat çeker (Resim 2).

Konya'da evlerin hemen hemen tümünde zemin katında taş kullanılmıştır. Moloz taş duvardaki çamur derzler cepheye hafiflik vermektedir. Eski tek katlı bağ evlerinde derzler açık ve harçsızdır. Küçük taş parçaları ile desteklenerek örülen duvarlarda cephe karekterine taşın örgü tekniği önemli katkı sağlar. Hemen hemen her evde kapı ve pencere kenarlarında düzgün yonu taşı cepheye ayrı bir renk katar.

Ahşap malzeme ve yörenin mimari geleneklerine de bağlı olarak Konya'nın bazı bağ bölgelerinde (Resim:2) evlerin üst katında kullanılmıştır. Bu evlerinde cepheler daha hareketli çıkmalara sahiptir. Alt katları taş olması nedeniyle düz etkiye sahip olan evlerin üst katında özellikle iç sofaya bağlı olarak gelişen bir cephe düzeni görülür. Cepheler sofa ekseninde genellikle iki yönlü olarak simetrik bir etkiye sahiptir.

Büyük bağlar içinde yer alan bu evlerde cepheler arasında büyük farklar bulunmaz. Giriş cephesi aksında gelişen plan şeması cepheye aynen yansır. Ön cepheyi belirleyen en önemli eleman cephedeki sofa çıkmasıdır. Evin giriş kapısı çıkmanın altında yeralır. Çıkma aynı zamanda girişi de belirleyen önemli bir elemandır. Ön ve arka cepheye hareketlilik kazandıran önemli bir cephe öğesidir. Giriş kapısının simetri ekseninde gelişen pencereler nisbetlidir. Belirli aralıklarla oluşan bir düzende dengeli bir cephe elde edilir.

Üst kattaki sofa pencereleri diğerlerinden daha büyüktür ön cephede sofanın her iki yanındaki odalar yöreye özgü çıkma şekilleri ile ön ve yan cephelerde oda boyunca çıkma yaparlar. Üst kattaki ince ahşap duvar konstrüksiyonunu oluşturan ağaçlar arası tuğlalarla doldurulmuştur. Dış yüzü çıplak bırakılan duvarlar yöreye özgü bir cephe karekterini ortaya koyar. Konya'da bu boşluklar kerpiç ve moloz taşlarla doldurulup üzeri çamur harcı ile sıvanmaktadır[10].

Moloz taştan yapılan zemin katlardaki pencereler daha küçük boyutludur. Üst kattaki pencerelerle üst üste aynı aksta yeralır. Belirli yüksekliklerde ahşap hatıllarla bağlanan taş duvarların yüzleri çıplak bırakılmıştır. Alt katlardaki pencere ve kapı sövelerinde üst katta pencere kenarlarında yer yer ahşap süsleme unsurları cephede dikkat çeker.

İki katlı taş ve ahşap malzemeden yapılan evlerde evin üst katında görülen çıkmalar, bağ evininde yörenin yapı geleneklerine de dayalı

8 İncesakal ,M. 1996, *Orta Anadolu Bölgesi Bağ Evlerinin Tasarım ve Yapım İlkeleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, S.Ü. Fen Bil. Ens. Konya.

9 Berk C. *Age*. 62.

10 Berk, Celile. *Age*, s.72.

olarak ortaya çıkar. Çıkma, üst kattaki odalarda baş oda ve sofalarda görülür. Bu mekanlarda sedirlere cephede çıkmalarla daha geniş bir görüş alanı sağlanır. Tarımsal üretim amacıyla ortaya çıkan eski bağ evi örneklerinde çıkma bulunmaz. 20.yy ortalarından itibaren bağ evlerinin plan şemalarında görülen değişikliklere parelel olarak cephelerde çıkmalar görülür.

Çıkmalar dış cephenin en önemli cephe karekterini oluşturur. Çıkma boylan 3-5 m oda ve sofa eni kadardır. Enleri 1-1.5 m yi geçmez. Çıkmalar ahşap iskeletli dolgu duvarlardır. Bunların üzeri sıvalıdır. Konya Köyçeyiz örneğinde olduğu gibi iç ve dış yüzüne bağdadi sıva yapılır (Resim 2). Duvar kalınlığı 20-25 cm dir. Çıkmadaki pencereler büyük boyutlu ve sayısı fazladır[11].

Çıkmalar bağ evlerinde genel olarak evin kuzeyinde yeralır. Yazın sıcağından korunmak amacına yönelik olan bu durumda çıkmadaki mekandan bağın kontrolü de sağlanmaktadır. 20 yy itibaren tarımsal özelliğinden uzaklaşarak yazlık ev ve sayfiye evine dönüşen bağ evlerinde çıkmalar önem kazanmaya başlamıştır. Sofa çıkmalarının önünde Ankara bağ evlerinde olduğu gibi önü açık balkonlara da rastlanır.

Çıkmalar ya sütunlar üzerine veya sütunlar üzerine oturtulur. Destekler üzerine oturan çıkmalarda destekler değişik şekiller alırlar. Ancak bunların konstrüksiyonu hep aynıdır. Çıkmanın her iki yanından gelen ahşap kirişlerin oturduğu destekler duvar içine yerleştirilen hatıllara oturtulur. Çıkmayı alttan destekleyen ağaç ve metal elemanlar bazen çıplak bırakılırken bazen de üzerleri ahşap elemanlar, çıtalarla kapatılarak gizlenir. Bunlar cephenin süs unsuruna değişik biçimlerde katkıda bulunurlar.

B-YAPI MALZEMESİ

Bağ evleri için kullanılan ana yapı malzemesi yörenin şehir evlerinde olduğu gibi taş toprak ve ağaçtır. Yapıların duvarları taş, döşeme, tavan kapı ve pencere takımları ahşaptan yapılmıştır.

Bağ evlerinin dış duvarları üst katlarda ahşapla takviye edilmiş kerpiçtir. Yığma sistemde yapılmıştır. Evlerde çıkmalar hımış veya bağdadi sıvalı ahşap karkastır. Kerpiç duvarların dış yüzeyleri killi toprakla sıvanmıştır (Resim:4).

Bağ evlerinde kullanılan yapı malzemeleri yöresel tabii malzeme olan taş ve kerpiç yanında ahşap, kireç, alçı, kum, toprak ve demirdir. Döşeme ve tavanlarda en çok kullanılan ağaç cinsi katrandır. Genellikle tavan kirişlemelerde, duvar hatıllarında, duvarlardaki yüklük ve pencere üst açıklıkların geçilmesinde, yüklük kapaklarında ve duvar içi yerli dolaplarda kullanılır[12] .

Eski bağ evlerinde ağaç kullanımı son yüzyılda yapılan evlere göre daha azdır. Bu evlerde üst örtü tonoz (eyvan)dır. Konya'da kevgir olarak isimlendirilen mekanlarda ahşap hatıllara dahi rastlanılmamaktadır. Duvar içindeki yüklük ve benzeri boşlukların üzerlerinde dahi taş kemer veya hatıllar kullanılır. Toprak, bağ evlerinin döşeme zeminleri ve tavanlarında örtü malzemesi olarak kullanılmıştır. Mekanlarının çoğu açık veya yarı açık karakterde yapılan bu evlerde üst örtü yağmurdan ve güneşin sıcak etkisinden korunmak amacı ile yapılırken aynı zamanda kullanılan yapım tekniği açısından da geleneksel bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

20.yy'ın başından itibaren bağ evleri plan şeması içinde yerini alan odalarda, kapı ve pencere doğramaları Türk evindeki odanın özellikleri ile birlikte yerini alır. Büyük boyutlu pencerelerde demir kafeslere de rastlanılmaktadır. Açık mekanların tercih edildiği bağlarda çoğu zaman odalarda pencere bulunmaz. Demir, kuyu çıkrıklarında ve kapı kilitlerinde ise süsleme amacı ile kullanılmıştır.

Evlerde üst örtü toprakla örtülü düz dam karekteri gösterir. Damda biriken kar ve yağmur suları çoğu zaman ahşap çörtenlerle dışarı atılır. 18 yy itibaren evlerin çatıları meyilli, kiremitle kaplı çatı örtüsüne dönüşmeye başlamıştır (Resim 3-4).

11 İncesakal, M. *Age*, s.155.

12 Berk, C. *Age*, s. 38 .

II. ÖRNEKLER

KATALOG NO : 1

YAPININ ADI : Ekrem Yıldırım Evi (Resim 1-2)

İNCELEME YILI : 1993

BUGÜNKÜ DURUMU : Kullanılıyor

1.Yapının Yeri

Bağ evi 1050 m rakıma sahip olan Köyçeyiz bağlarında bulunmaktadır. Şehre 13 km mesafede yeralan bağlar Konya'nın ünlü Meram bağlarının hemen üstünde yeralır. Bağ evi Eski Dere Köyü yolundan Köyçeyiz'e çıkan dik, eğimli bir arazi üzerine yerleşmiş olup bu nedenle yapının bodrum katı tek yönde kapalı diğer yönde açık bırakılmıştır.

150 yıllık bir geçmişe sahip olan yapının kitabesi bulunmamaktadır.:

2.Mimari Özellikleri

2.1.Plan Kurgusu

Bağ evi iki katlı bir yapıdır. Orta sofalı bir plan şemasına sahiptir. Arazinin eğiminden faydalanılarak zemin katın altına bir de bodrum kat yapılmıştır.

Yapının giriş katında ortada büyük bir sofa, iki oda ve mutfak bulunmaktadır Üst katta her iki yöne bakan büyük bir sofa (şahnişin), bodrum katta ise bir küçük yer odası, ahır ve izbe bulunmaktadır.

2.2. Plan Elemanları

2.2.1. Sofa

Yapıya zeminden iki basamakla çıkılan küçük bir sahanlıktan girilir.

Sofaya girilen iki kanatlı ahşap kapının sağında ve solunda birer pencere bulunmaktadır. Dış kapıdan girilen ilk yer, sofadan 0.20 cm aşağıda yeralan sekialtıdır. Buradan solda mutfağa, sağda merdiven evine girilir. Bir kapı ile ayrılmış merdiven evinde küçük merdiven sahanlığından hem üst kata hemde alt kat olan bodruma inen iki merdiven yeralır. Sofa güney yönünde ortada geniş bir penceresi ile bağ yönüne baktırılmıştır.

2.2.2. Oda

Sofanın solunda yeralan oda oturma odası olarak kullanılmaktadır. Giriş kapısının hemen arkasında duvar boyunca uzanan yüklük yeralır. Oda güney ve doğu yönüne iki pencere ile bakmaktadır. Pencerelerin bulunduğu duvar boyunca iki sedir uzanmaktadır. Bu odada kapının sağında ikinci bir yüklük daha vardır.

Bugün yatak odası olarak kullanılan ve sağda yeralan oda diğer odadan daha geniş tutulmuştur. Kapı arkasında merdivene komşu olan ikinci duvarda ortada bir göz ve iki yanda yüklük ve taka bulunmaktadır. Odanın güney ve batıya bakan iki penceresi bulunmaktadır.

2.2.3. Mutfak

Sofanın seki altından girilen mutfak küçük kare bir mekandır. Evin doğusunda yeralır. Doğu ve kuzey yönüne konmuş iki penceresi vardır. Bağ evinde yemeklerin hazırlandığı ve pişirildiği tek mekandır. Yaklaşık 3X3m boyutlarındadır.

2.2.4. Şahnişin

Merdiven evi vasıtasıyla ulaşılan şahnişine ufak iki kanatlı bir kapıdan girilir. Üst kattaki şahnişin alttaki sofanın duvarlarına oturmaktadır.Ön cephede giriş kapısının üstüne yaklaşık 1 m. lik bir çıkma yapar. Çıkmayı iki ahşap konsol taşımaktadır.Şahnişin güneyde sofa boyunca uzamamaktadır. Bu bölüm kısaltılarak balkon yerleştirilmiştir. Bugün giriş kapısı anlaşılamayan balkon yönünde ve komşu iki duvarda üç büyük pencere ile görüş alanı geniş tutulan mekanın yüksekliği 4.5 m ye yakındır. Kuzeye bakan büyük pencere dışında çıkmanın iki yönünde görüşü genişletmek amacıyla iki pencere daha yeralır.

2.2.5. Mabeyn

Bodrum katında ortada bulunur. Mabeyne yapının üst katından merdiven evinden ahşap bir merdivenle inilir. Önde büyük bir kapısı ve kapı yanında birer adet penceresi bulunan mabeynden arkadaki izbeye geçilmektedir.

2.2.6. İzbe

Dışarı penceresi bulunmamaktadır. Depo olarak kullanıldığı tahmin edilmektedir. Penceresi bulunmayan yapının yanına açılan ikinci bir kapısı daha bulunmaktadır. Dikdörtgen bir plana sahiptir. Arazinin eğiminden faydalanılarak yapılmış, karanlık bir mekandır.

2.2.7. Ahır

Evin alt katında mabeynin batısında yeralır. Ahıra dışardan bağımsız bir kapı ile girilir. Önde iki küçük penceresi olan ahır yapı boyunca önden arkaya kadar uzanır. Pencereler küçüktür. Kenarları içeriye daha fazla ışık girmesi için şevli yapılmıştır. Giriş kapısının karşısında duvarda hayvanların yem yediği batman olarak isimlendirilen nişler bulunmaktadır.

2.2.8. Oda

Mabeynin sağında, doğusunda yeralır. Oda bağ yönüne konmuş bir penceresi ile dışarı bakmaktadır. Yer odası olarak da isimlendirilir. Pencere yanında bir sedir ve bunun yanında bir ağzıaçık bulunmaktadır.

2.2.9. Hela

Hela, ahırın hemen önünde ve evden uzaktadır. Bağın içinde yapılmıştır. Üzeri açık olan helanın önünde bir ahşap kapı bulunur. Helanın yönü ahır yönüne bakmaktadır.

3. Yapı Malzemesi;

Bodrum ve zemin katları kalın taş duvarla yapılan yapının üst kattaki duvarları ahşap konstrüksiyondan meydana gelmektedir. Kalınlığı 0.20 cm dir (Şekil:2).

Katlar arasındaki döşemeler ve tavanlar ahşap kirişlemelerle geçilmiştir. Üst kattaki şahnişin üzeri dar istikamette yerleştirilmiş 4 adet ahşap makasla geçilmiş, alttan kaplama tahtası ile kapatılmıştır.

Alt kattaki sofanın tavanı da aynı şekilde kapatılarak tahtaların derzleri çıtalarla gizlenmiştir. Tavan sade ve düzdür. Odaların tavanları ve ahşap kirişlerin üzerleri hasırlarla kapatılmıştır. Hasırlar alttan gözükebilmektedir.

KATALOG NO : 2

YAPININ ADI :15 NOLU EV(Resim:3)

İNCELEME YILI : 1993

BUGÜNKÜ DURUMU : Kullanılıyor

1.Yapının Yeri

Yapı Meram bağlarında Dere Yolu ile Köyçeyiz sokağının kesiştiği köşede yeralmaktadır. Eğimli bir araziye sahip olan bağın alt kısmında yeralır. Genellikle bağların yukarı kısmına yerleşen bağ evleri bu yapıda bir istisna olarak karşımıza çıkmaktadır. Bağ evinin yola yakın olması isteğinden kaynaklandığı tahmin edilmektedir. Çünkü bağın üst kesimine çıkan yol diktir. Kitabesi bulunmayan yapının 18. yy sonlarında yapıldığı anlaşılmaktadır.

2. Mimari Özellikleri

2.1. Plan Kurgusu

Yapı dış sofalı bir plan karekteri gösterir. Haremlik ve selamlık olmak üzere iki bölümden meydana gelir. İki bölümü taşlık, birbirine bağlamaktadır. Haremlik kısmı iki kattan meydana gelmektedir. Alt katta kiler olarak kullanılan bir depo ve ahır, üst katta ise iki oda ve bir sofa bulunmaktadır. Selamlık bölümü ise bir mabeyn ve iki odadan meydana gelen tek katlı bir yapıdır.

2.2. Plan Elemanları

2.2.1. Hayat

Kademe kademe düzenlenen hayat geniş tutulmuştur. Ortada cevresi 6.40 cm'ye varan ulu bir pelit ağacı bulunmaktadır. Ağaç tüm hayat ve taşlık zeminini kapatabilecek bir genişlik ve yükseklige sahiptir (Şekil:4).

Yapıya eğimli Köyceyiz sokaktan girilmektedir. Girilen ilk yer taşlık, olarak isimlendirilen ve sokaktan yüksek taş duvarlarla ayrılmış bir mekandır. Eğimli bir araziye oturan yapının bahçesi değişik kotlarda kademe kademe düzenlenmiştir. Taşlı zemini girilen sokak kapısından itibaren gittikce yükselmektedir. Taşlığın hemen solunda selamlık ile yüksek bahçe duvarı arkasında köşede ahır yeralır.

Sofanın hemen yanında yeralan ağaç aynı zamanda batıya bakan sofaya gölge temin etmektedir. Ağacın hemen yanında hayat zeminine gömülerek yapılmış bir havuz bulunmaktadır. Havuza su taş ark ve çörtenler vasıtasıyla bağın içinden getirilmektedir. Su oyunları ile hayat doğal bir mikroklima ortamına kavuşturulmuştur.

2.2.2. Sofa

Sofa üst katta yapı boyunca uzanmaktadır. Yapıya sofa altından bir kapıdan girilir. Girilen ilk mekan depo olarak da kullanılan küçük bir mekandır. Sofa yönündeki küçük bir pencereden dışarı bakmaktadır. Kapının solundaki ahşap bir merdivenle sofaya çıkılır. İki odanın kapısına açılan sofa bir dış sofadır. Ve üç adet ahşap dikme ile taşınmaktadır (Şekil:5).

2.2.3. Oda

Üst katta sofaya açılan iki oda bulunmaktadır. Bunlardan güneydeki oda daha büyüktür. Bu oda zemindeki taşlık üzerine 1 m lik bir çıkma ile genişletilmiştir. Bu oda üç yönde üçer adet, toplam 9 pencere ile geniş bir manzaraya sahiptir. Batı yönünde sofayı, güney ve doğuda ise Meram bağlarını tepeden seyretmektedir.

Odanın güney duvarı boyunca uzanan ahşap bir sediri vardır. Oda giriş kapısının solunda yeralan kalın duvarda ortada şerbetlik, yanında yüklük bulunmaktadır. Yüklük önü ahşap iki kanatlı bir kapı ile kapatılmıştır.

Sofanın solundaki küçük oda, doğuya bakmaktadır. Pencere önünde duvar boyunca bir sedir yeralır. Bu, oda da dışarı üçgen çıkma yapmaktadır. Çıkmanın önünde üç, yanlarında birer pencere bulunmaktadır. Sokak yönüne yapılan bu çıkmayı oda tabanındaki ahşap kirişler taşımaktadır. Bu odada giriş kapısının yanındaki pencere sofaya bakmaktadır. Pencere yanında köşede gusülhane ve yüklük bulun maktadır.

2.2.4. Kiler

Alt katta girişin sağında yeralan kiler aynı zamanda soğuk günlerde yaşama mekanı olarak kullanılmaktadır. Sokak yönüne açılan iki küçük pencere dışında taşlığa bakan bir, hayata bakan iki pencere ile aydınlatılmaktadır.

2.2.5. Ahır

Ahır üzeri kapalı önü açık bir mekandır. Sokak duvarı boyunca uzanan ahşap bir musul ve bunun arkasında bir niş yeralır. Niş üzerinde sokağa açılan bir pencere ile bu mekanın havalandırılması sağlanmıştır. Girişin solunda yeralan ahır, sokaktaki eğimi düzeltmek amacıyla yapılmış dar ve uzun bir mekandır. Hayat yönüne iki küçük pencere konmuştur. Yüksekliği basıktır.

2.2.6. Hela

Ahır önünden kademe kademe yükselerek ağaçlar altına, evden uzak bir yere hela yerleştirilmiştir. Yaklaşık hayat zemininden +2.20 m yüksekliktedir. Önü ahşap basit bir kapı ile kapatılmıştır.

3. Yapı Malzemesi

Zemin kat duvarları 0.60-0.80 m kalınlığında sille taşından yapılmıştır. Haremlik ve selamlık bölümünü oluşturan duvarlar sıvalıdır. Üst kattaki odalar kalın taş duvarlara otururken dış sofa ağaç sütunlara taşıtılmıştır. Üst kattaki sofa ve oda zemini ahşap döşemedir. Üst kattaki odaların çatı döşemeleri de ahşaptır. Ahşap kirişlerin arası hasırla kapatılmıştır. Eski hali kiremit örtü olan yapının çatısı sonradan galvaniz sacla kapatılmıştır.

Dış sofası, güney ve doğuya çıkma yapan iki odası ile hareketli bir kütleye sahip olan yapıyı üçüncü boyutta hayatta yeralan ulu ağaç tamamlamaktadır. Çıkmalardaki üçer adet pencereler çıkmanın tüm cephesini kaplamaktadır. Ortadaki pencerelerin üzerleri kemerlidir. Cephelerde aynı yükseklik ve karekterde tekrarlanan pencerelerle yapı dengeli bir cephe düzenine kavuşturulmuştur. Cephede pencerelerin alt kısımları ahşap kafeslerle kapatılmıştır. Alt katdaki kiler ve oda pencereleri dıştan demirlidir. Bu pencereler aynı ölçülerde cephede tekrar edilmiştir.

Yapıda pencere kafesleri, üst kattaki şerbetlik ve yüklük kapağı dışında başka ahşap işçiliği bulunmamaktadır. Hayattaki taş havuz, çörten ve su yollarında titiz taş işçiliğinden söz edilebilir.

KATALOG NO : 3

YAPININ ADI : CİMCİMLER KONAĞI (Resim: 4-5)

İNCELEME YILI : 1993

BUGÜNKÜ DURUMU: Kullanılıyor

1. Yapının yeri:

Meram yeni yol ile eski yol arasında Meram deresinin hemen kıyısında yer alan yapı eski bir bağ konağı olarak yapılmıştır. Şehre 12 km uzaklıktadır. 19 yy. sonlarında yapıldığı tahmin edilmektedir. Haremlik ve selamlık olarak iki kısımdan oluşan yapının selamlık kısmı bugün bulunmamaktadır.

2. Mimari özellikleri

2.1. Plan Kurgusu

Büyük programlı bağ evlerindendir. Yüksek bahçe duvarları arkasında gizlenmiş olan bağ evi iki katlı iç sofalı bir plan karekteri gösterir. Yapıya batı yönünden iki ayrı kapı ile girilir. Bunlardan ön bahçeye ulaşılan kapı esas giriş kapısını oluşturur. Diğeri çift kanatlı ahşap bir kapıdır. Servis kapısı olarak yapılan kapıdan evin servis avlusuna ve eskiden ahır samanlık olarak kullanılan bölüme girilir.

Bağ evlerinin tüm mimari karekterlerini üzerinde taşıyan yapının ön bahçesinde açık ve yarı açık mekanlardan oluşan oturma grupları düzenlenmiştir.

2.2. Plan Elemanları

2.2.1. Köşk

Ön bahçede yeralır. Kuzey ve doğu yönüyle tüm bahçeyi seyretmektedir. Üç basamakla çıkılan köşkün batı yönünde sokak ve dereyi seyreden üç pencere vardır. Köşkün zemininde özenle yapılmış mavi çinili bir süs havuzu vardır.(Resim:6)

Mabeyn vasıtasıyla girilen alt katta bahçeye bakan bir oda ve izbe vardır. Ayrıca bahçeden bir kapı ile girilen ve önceden ahır sekisi olarak kullanılan bir oda daha bulunmaktadır. Mabeynin kuzeyindeki kapı diğer mabeyne (eski ahır,samanlık) açılmaktadır. Mabeyndeki ahşap merdi venle üst kattaki sofaya ulaşılır (Şekil:6).

2.2.2. Sofa

Sofa üst katta ortada yapı boyunca uzanan büyük bir mekandır. Önde ve arkada dışarı açılan ikişer adet pencereyle aydınlatılmıştır. Sofanın arka cephede önceden var olduğu bilinen çıkması sonradan yıkılarak cephe hattı bugün düzeltilmiştir. Tavanı alttan ahşap kaplamalı olan sofadan doğu ve batı yönünde dizili odalara girilir.

2.2.3. Baş oda

Sokak cephesinde köşke bitişik olan oda diğerlerine göre daha büyük tutulmuştur. Baş oda olduğu tahmin edilen odanın sokak yönünde var olduğu bilinen çıkma ile oda dere, sokak ve ön bahçeyi seyreden geniş bir görüş alanına sahiptir.

2.2.4. Sandık Odası

Baş odaya bitişik olan oda küçük bir pencere ile aydınlatılmıştır. Sandık odası olarak kullanılmaktadır.

Bu odanın yanındaki diğer oda iki pencere ile servis avlusuna bakmaktadır. Odada ağzı açık, yüklük ve aynalıklar bulunmaktadır.

Sofanın doğusunda yeralan oda bahçeye bakmaktadır. Görüş alanı cephede çıkma yapılarak daha da genişletilmiştir. Odada yüklük ve aynalıklar bulunur.

2.2.5. Hela

Yapının helası önceden servis avlusunda iken sonradan üst katta değişiklik yapılarak yapı içine alındığı anlaşılmak tadır.

2.2.6. Kuyu

Bir süs havuzu olmak üzere iki havuz ve su oyunları ile zenginleştirilmiş olan ön bahçenin bir tarafında kuyu yeralır. Kuyunun yanında taşlığın önünde yeralan büyük havuz sonradan sulama amacıyla yapılmıştır.

3. Yapı Malzemesi

Bağ evinin duvarları zemin katta 0.60- 0.80 m kalınlığında taş duvardır. Üst kat duvarları kerpiçtir. Katlar arasındaki döşemeler ahşaptır. Sofa ve odaların tavanları alttan ahşap kaplıdır. Bahçedeki köşk üst örtüsünü ahşap sütunlar taşımaktadır. Sütunlar arası yukarıda sivri kemerlerle birbirine bağlanmıştır. Kemerler içte ve dışta bağdadi sıva ile sıvanmıştır (Resim 5).

Çatı ahşap kırma çatı olup üzeri alaturka kiremitle örtülmüştür. Son yüzyıl geleneksel Türk Evi'nin tüm özelliklerini üzerinde taşıyan bağ evi, bahçe kullanımı, cephe düzeni ve plan kuruluşu yönüyle Türkevi'nin izlerini taşımaktadır.

Pencereleri demir ve ahşap kapaklarla korunmuştur. Yapı içinde yüklük, ağzı açık ve tavanlarda sade bir işçilik görülürken köşkteki çinili havuz ve bağ içindeki taş havuz dikkati çeken bir işçiliğe sahiptir.

Halen iki ayrı ailenin barınma ihtiyacını karşılayan yapı bahçesi ile birlikte kullanılmaktadır. Üst katındaki çıkmalar ve sonradan ilave edilen ıslak hacimler dışında yapı orijinalliğini büyük ölçüde korumaktadır.

KATALOG NO : 4

YAPININ ADI : 5 NOLU EV(Resim:8)

İNCELEME YILI : 1993

BUGÜNKÜ DURUMU : Kullanılıyor

1.Yapının Yeri

Sille bağlarının eski bir dere yatağına yakın bir bölgesinde bulunmaktadır. Yaklaşık büyüklüğü 10.000 m^2 olan bağın yukarı bölümünde yer almaktadır. Sille bağları şehre 8 km mesafededir. Konya'nın kuzeyinde yeralır. Hocacihan bölgesinden başlayan bağlar Sille ilçesine kadar uzanan bir bölge içinde yer almaktadır. Rakım 1060 m dir.

Yapının hemen arkasında bağların sulandığı bir su arkı bugün hala kullanılmaktadır. Yapıya toprak, dar bir yoldan girilmektedir.

Kitabesi bulunmayan yapının 150 yıllık olduğu tahmin edilmektedir.

2. Mimari Özellikleri

2.1. Plan Kurgusu

İki kattan oluşan avlusuz bağ evlerindendir. Yapının boyutları küçüktür. Bu durum yöre bağlarının genel özelliğinden kaynaklanmaktadır. Sille'deki bağ evlerinin hemen hepsi küçük boyutlu basit bağ evleridir. Yapının üst katında önü güneye bakan bir tol, bunun önünde bir seki yeralır. Alt katta bulunan depo tol ve seki boyunca uzanır (Şekil: 7).

Yapıya su arkı boyunca devam eden iğde ağaçları arasında yeralan toprak dar bir yoldan ulaşılır.

2.2. Plan Elemanları

2.2.1. Seki

Tolun önünde yeralan seki açık bir mekandır. Sekiye dışardan depo kapısının yanından taş basamaklı bir merdiven ile ulaşılır. Bağ evlerinin avlusu gibi kullanılmaktadır. Aile günlük işlerini burada yapmaktadır. Boyutları küçük olup 3X3 m dir. Sekinin önü ve yan tarafları 0.60 cm yüksekliğinde taş duvarla çevrelenmiştir.

2.2.2. Tol

Evin üst katında yer almakta olup sekiye açılmaktadır. Yapı boyutlarına bağlı olarak tolun boyutları da küçük tutulmuştur. Seki ile aynı ölçülerdedir. Güney yönüne bakmaktadır. Üç yanı kapalı, önü açıktır. Zeminden seki ile bütünleşmektedir. Havanın sıcaklığı ve güneşin gün boyu hareketlerine bağlı olarak tol ve seki üzerindeki kullanım yer değiştirir. Bağ evlerinde asıl yaşama mekanını tol ve seki oluşturur. Yağmurlu havalarda ve rüzgarlı günlerde alt kattaki depo yaşama mekanı olarak kullanılmaktadır.

Tolun arka duvarında ortada küçük bir ocak yeralır. Tolun kuzey ve doğu duvarında iki küçük pencere bulunmaktadır. Ayrıca ocağın sağındaki köşede ve batı duvarında ikişer adet baca ve niş vardır (Şekil: 7).

2.2.3. Depo

Bu kotta yeralan depo kapısı sekiye çıkan merdivenin hemen yanındadır. Deponun giriş kapısı yanında yeralan ufak bir penceresi dışında dışarı ile başka bir irtibatı bulunmamaktadır. Işıktan çok havalandırma amacıyla açıldığı anlaşılan pencere ile meyvelerin (kayısı, üzüm, iğde vb.) havalanması sağlanmaktadır. Pencerenin karşısındaki duvarda küçük bir ocak, yandaki duvarda ise baca olarak isimlendirilen bir niş bulunmaktadır.

3. Yapı Malzemesi

Sille taşından yığma sistemle yapılan yapının dış yüzeyi çıplak bırakılmıştır. Tol ve deponun iç duvarları çamur harcı ile sıvalıdır (Resim: 8).

Eğimden faydalanılarak yapılan depo ve tolun üst örtüsü ahşap kirişlerle kapatılmış düz toprak damdır. Çatı ise yıkılmak üzeredir. Döşemelerde kullanılan kirişlerde kaba bir işçilikle kullanılmıştır.

Tolun batı cephesinde dama çıkmak için yapılan ve cepheden dışarı tek tek basamaklar halinde çıkan taş konsollar dikkat çekmektedir.

Bugün hafta sonlarında kullanılan yapının duvarlarında yer yer çatlaklar bulunmaktadır.

KATALOG NO : 5

YAPININ ADI : 21 NOLU EV (Şekil 10,11)

İNCELEME YILI : 1993

BUGÜNKÜ DURUMU: Kullanılıyor

1.Yapının Yeri

Sille bağlarının aşağı bölgesinde yeralan yapı, kapalı tek hacimden meydana gelen bir katlı bir bağ evidir. Şehre uzaklığı 7 km dir. Yapının önündeki dar toprak yolun yanında bir su arkı bulunmaktadır. Bu su arkı ile zaman zaman üzüm asmaları sulanmaktadır.

Bugün sahibi tarafından sadece hafta sonlarında kullanılan yapının 80 yıl önce yapıldığı bilinmektedir.

2. Mimari Özellikleri

2.1. Plan Kurgusu

Tek hacimli küçük, basit bağ evlerindendir. Bu yöredeki bağ evlerinin çoğu aynı karakterde küçük ve tek hacimli yapılardır (Şekil: 10).

2.2. Plan Elemanları

Yapıya basit çakma bir kapıdan girilir. Zemini toprak olan oda kare bir plan şemasına sahiptir. 2.70 x 2.70 m ölçülerinde küçük bir mekandır. Yüksekliği basık tutulan yapının pencere ve kapı ölçüleri de küçüktür. Kare bir plan şemasına sahip olan yapının giriş kapısının karşısında bir ocak yeralır. Ocağın sağında küçük bir delik, kibrit koymak amacıyla kullanılmaktadır. Bunun üzerinde ağzıaçık olarak isimlendirilen bir niş vardır. Ocağın solunda kuzeye bakan küçük bir pencere bulunmaktadır. Ayrıca doğu ve batı yönüne açılmış iki pencere ile oda üç yönde görüş imkanına kavuşturulmuştur (Şekil: 12).

Kuyusu bulunmayan yapının doğusunda bir kayısı ağacı vardır.

3. Yapı Malzemesi

Çevreden toplanan ufak moloz taşlarıyla yapılmış olan yapının duvarlarında özenli bir işçilik göze çarpmamaktadır. 0.60 cm kalınlığındaki duvarın dış yüzeyi çıplak bırakılırken iç yüzü çamur harcı ile sıvanmıştır. Küçüklü büyüklü moloz taşlarla yapılan yapının köşelerinde, kapı ve pencere kenarlarında kullanılan taşlar daha özenle seçilmiş olup büyük boyutlu taşlardandır. Kapı üzeri ahşap kirişlerle geçilmiştir (Şekil: 11).

Kare mekanı düz toprak dam (karadam) örtmektedir. Çatı ahşap kirişler üzerine sık olarak yerleştirilmiş dal parçaları, bunun üzeri ise ot ve toprakla kapatılmıştır.

Düz cepheye sahip olan yapının sağ cephesinde dama çıkmak amacıyla yapılmış aralıklarla yerleştirilen taşlar dikkati çekmektedir.

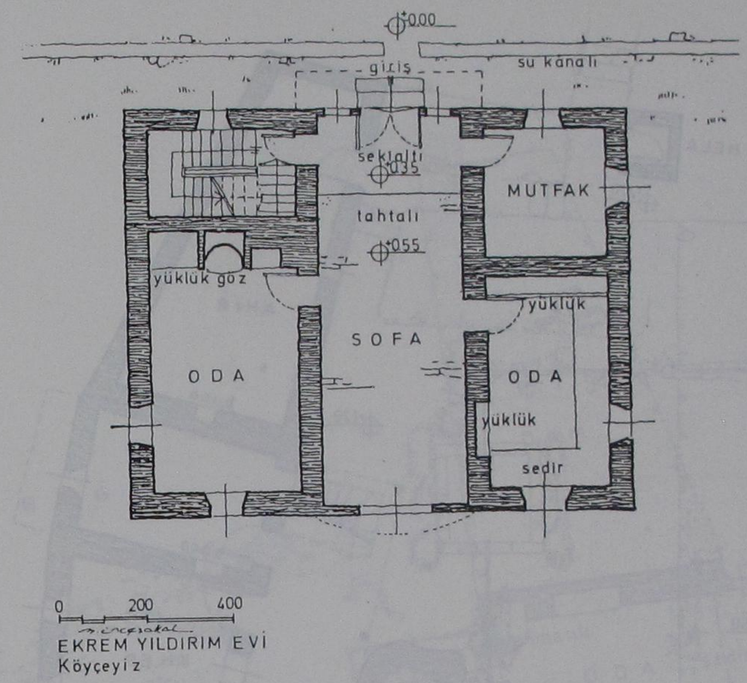

Şekil:1. Giriş kat planı.

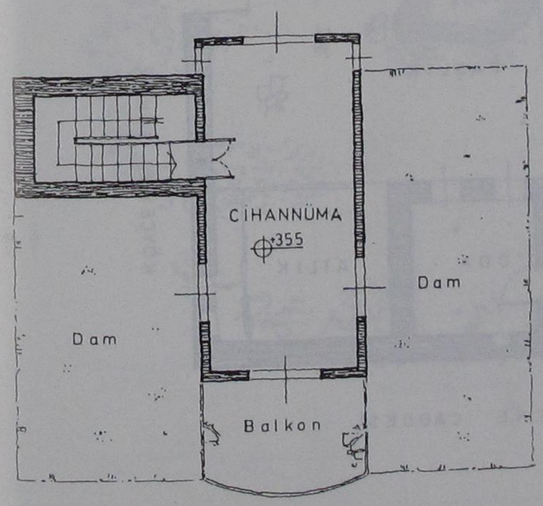

Şekil:2. Üst kat planı.

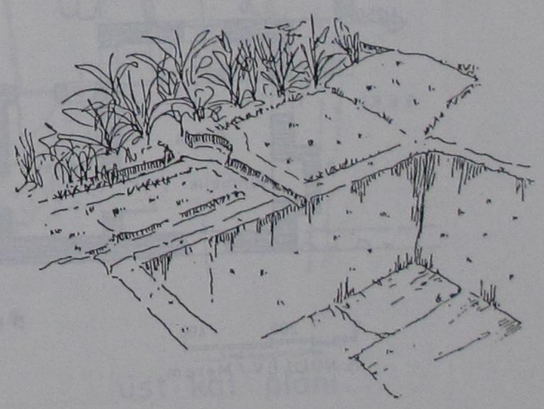

Şekil:3. Hayattaki taş havuz ve su kanalları.

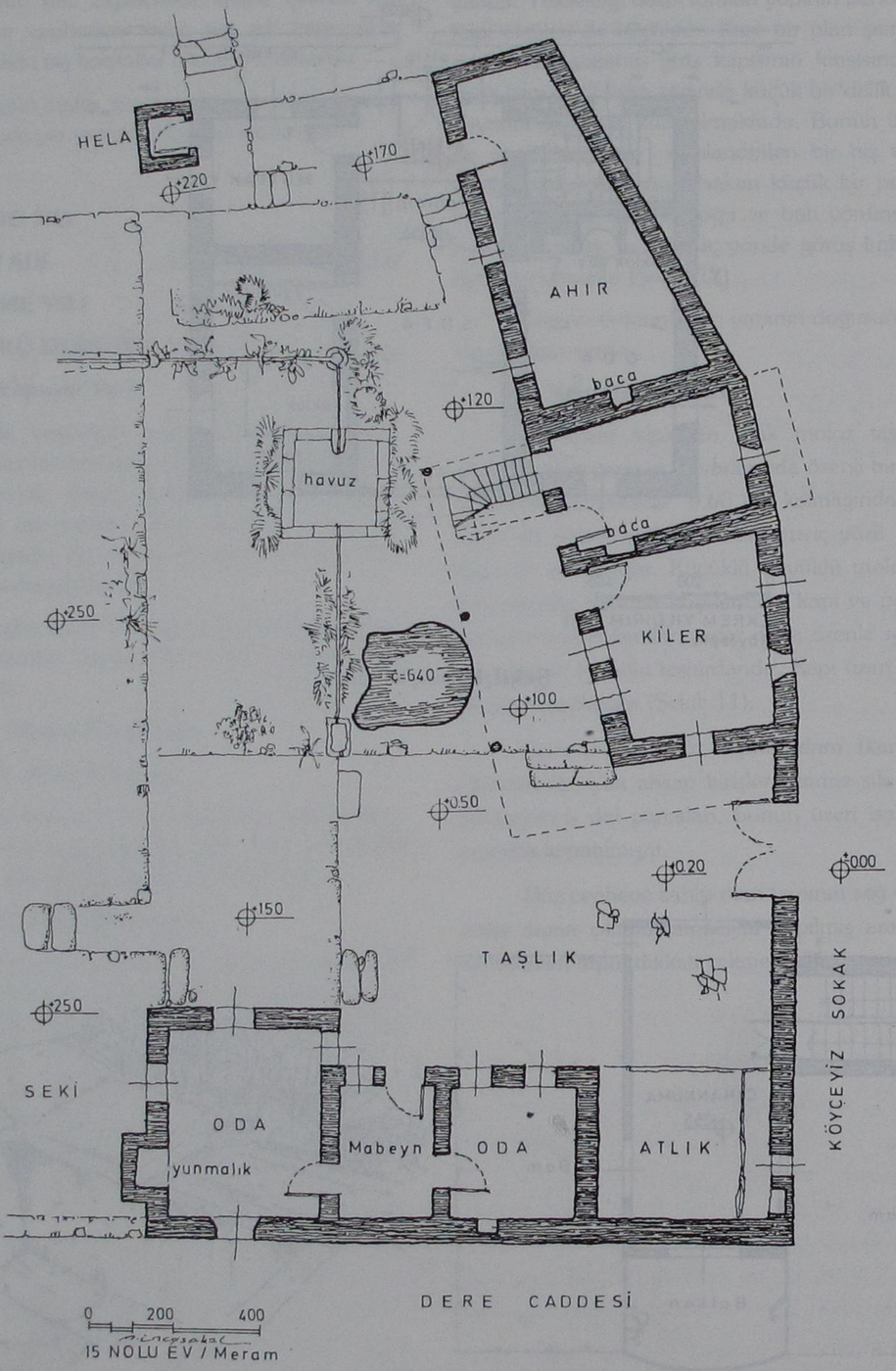

Şekil:4. Zemin kat planı.

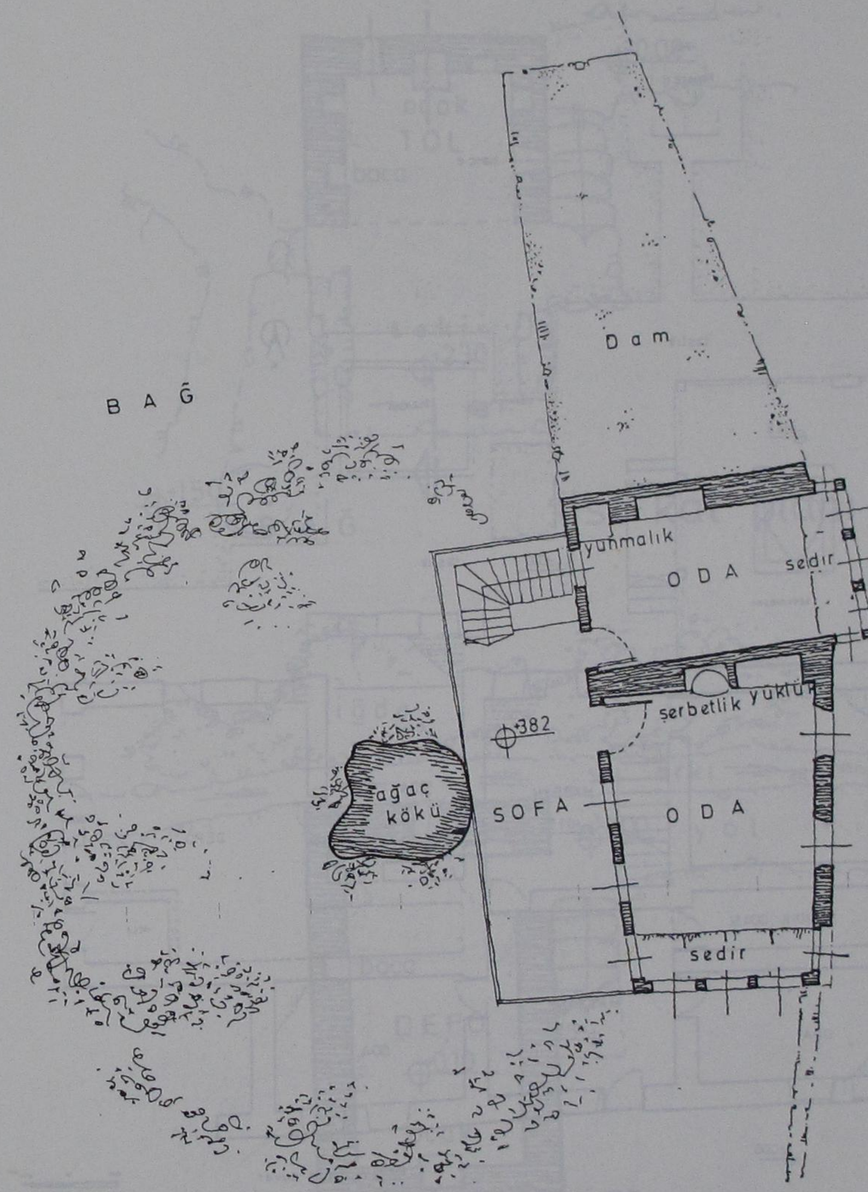

üst kat planı

Şekil:5. Üst kat planında dış sofa ve odalar.

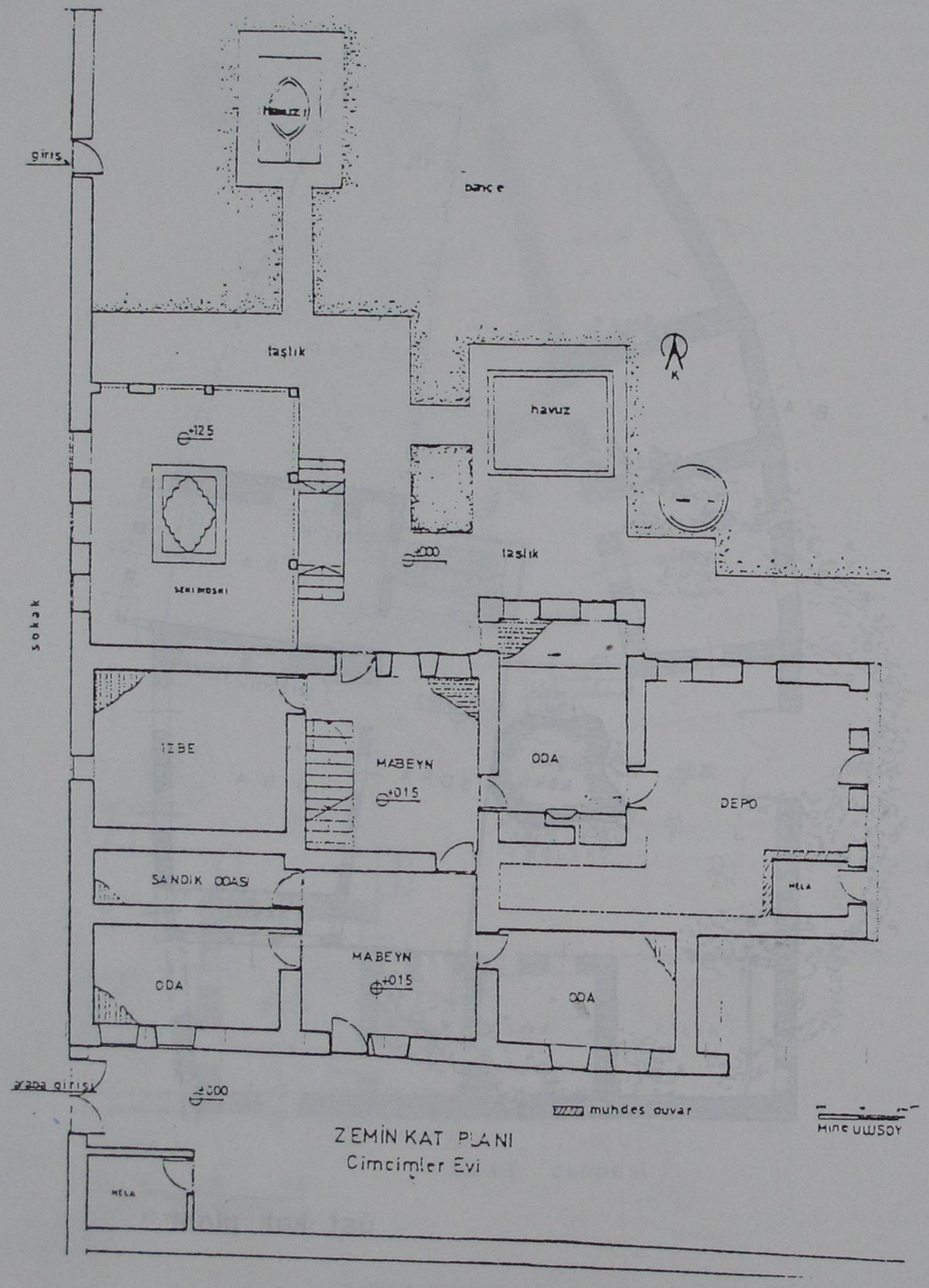

Şekil:6. Cimcimler bağ evi zemin kat planı.

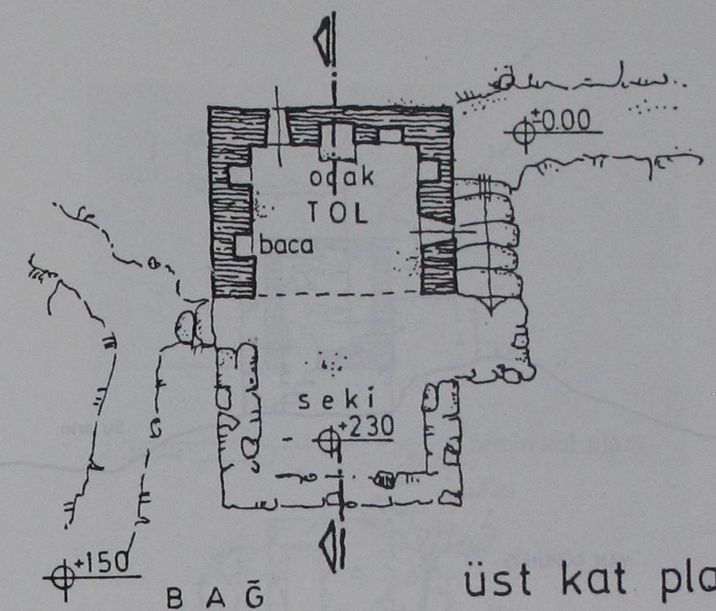

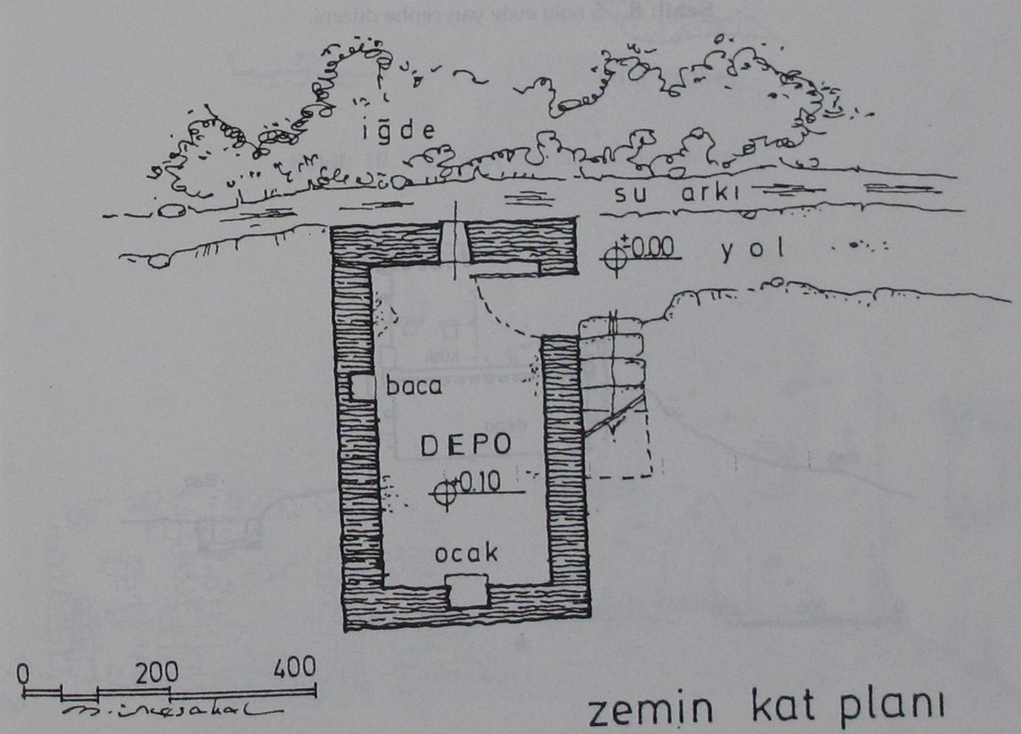

Şekil: 7. 5 nolu evde zemin ve üst kat planı, iç mekandaki ocak, niş ve pencereler.

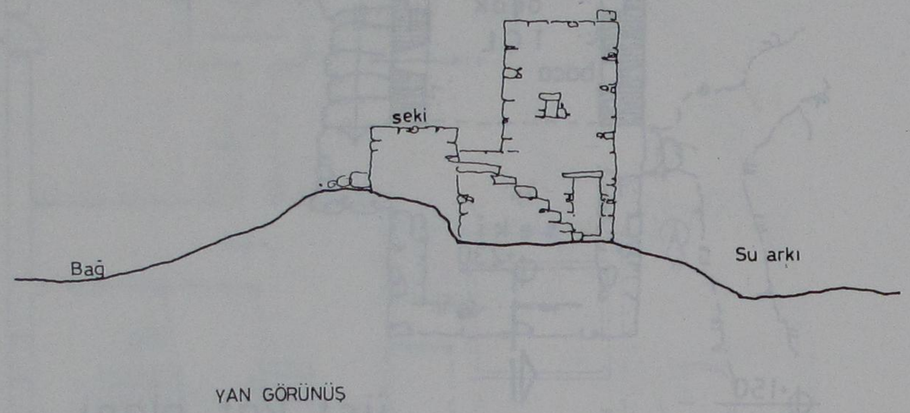

Şekil: 8. 5 nolu evde yan cephe düzeni.

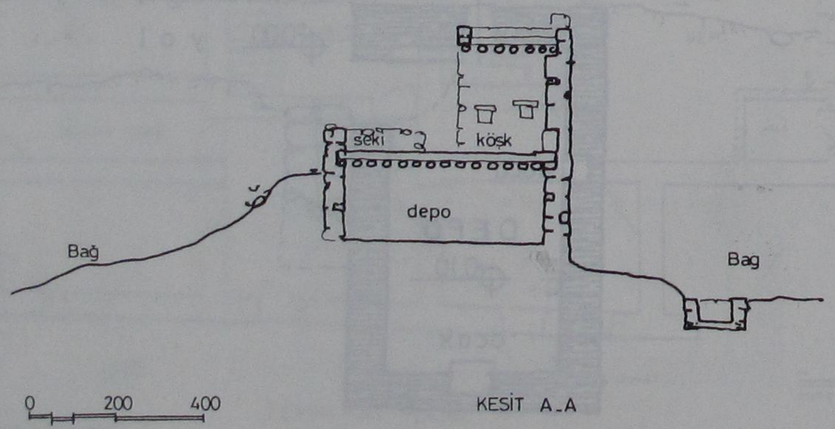

Şekil: 9. Boyuna kesit.

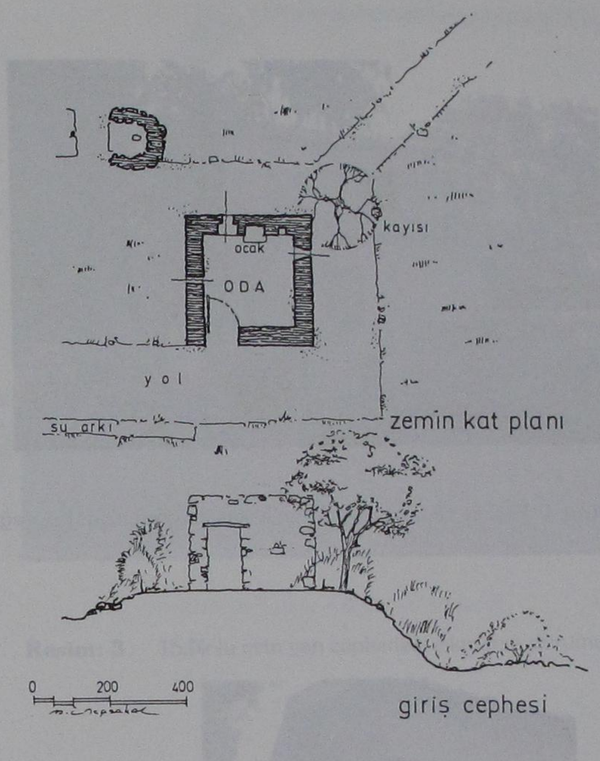

Şekil: 10. 21 nolu evin plan ve ön cephesi.

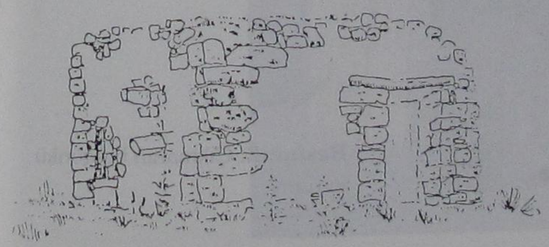

Şekil: 11 Moloz taş ile yapılan 21 nolu bağ evinin görünüşü.

Şekil: 12. Oda içindeki ocak ve pencerelerin durumu.

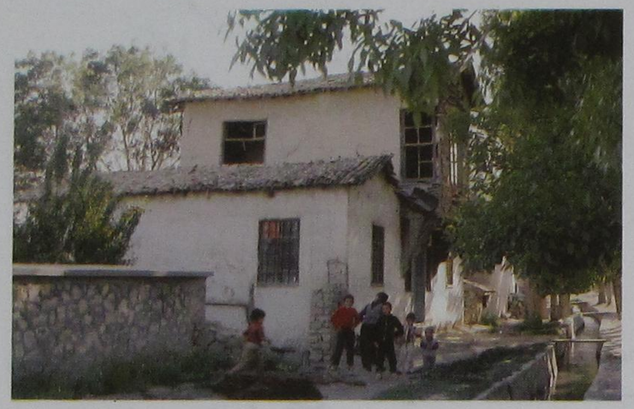

Resim: 1. Ekrem Yıldırım bağ evinin sokaktan görünüşü, Köyçeğiz.

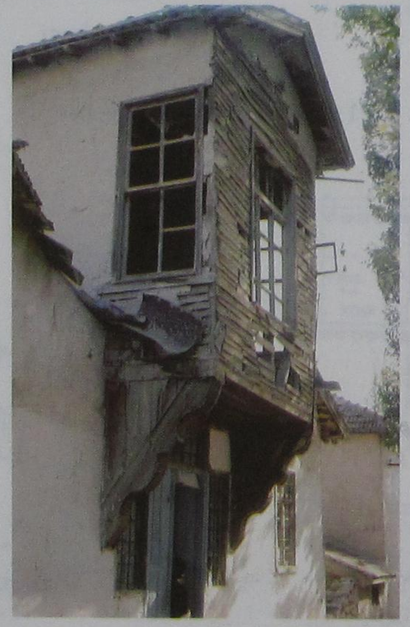

Resim: 2. Çıkmanın bu günkü durumu.

Resim: 3. 15 Nolu evin yan cephedeki çıkmanın durumu.

Resim: 4. Cimcimler bağ evinin sokaktan görünüşü.

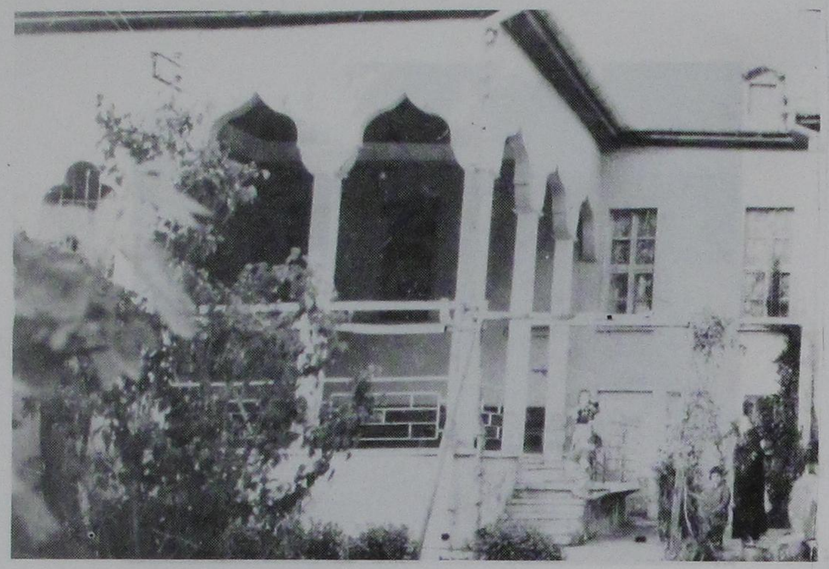

Resim: 5. Köşkün avludan görünüşü.

Resim: 6. Köşkteki çinili süs havuzu.

Resim: 7. Bahçedeki taş havuz.

Resim: 8. Cimcimler bağ evinde köşkün tavan süslemesi.

Resim: 9. Geleneksel yapı malzemesinin biçimlendirdiği küçük bağ evi örneği, 5 nolu ev.

KONYA'DA EV MİMARİSİNİN DEĞİŞİMİ

Yrd. Doç. Dr. İbrahim BAKIR *
Y. Mimar Havva ALKAN BALA**

Konut insanın fizyolojik, sosyolojik, ekonomik ihtiyaçlarının karşılandığı ve toplumun en küçük birimi olan ailenin içinde yaşadığı bir kültür ünitesidir*** (Bakır 1991). Sosyal yapıyı oluşturan; haberleşme-üretim-dağıtım sistemindeki, yeni neslin sosyalizasyonundaki, siyasi kurumlardaki ve yaşam biçimindeki değişiklikler, ayrıca doğum, ölüm, evlilik gibi bireysel olayları toplumsallaştıran gelenekler en belirgin yansıyışlarını konutta bulurlar (Alkan 1981). Konutta insanın düzenleme ve yaratma isteği, diğer yapı türlerine göre daha belirgindir. Bu nedenle konut, ilk çağlardan bu yana, toplumun sosyal değişim sürecinde evrimleşmiştir (Eruzun 1980). Yerleşme birimleri hangi çağda olursa olsun, onları kuran toplumların maddi ve manevi yaşamlarını, kültürlerini yansıtırlar. Genellikle geçim kaynaklarına bağlı olan yaşam biçimi, aile ilişkileri, gelenek ve inanç sistemi ev mimarisinin mekansal kurgusunu ve fiziksel yapısını da belirlenmektedir.

Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlayan köprü durumundaki Anadolu'nun orta kesiminde yer alan Konya, MÖ. 7000'lere dayanan eski bir yerleşim yeri olarak ev mimarisinin zengin örneklerini sergiler. Tarihsel süreç içinde Konya evleri mekansal kurgudan, yapım teknolojisine, kullanımdan içerisindeki ekipmana kadar pek çok fiziki değişim geçirmiştir. Bu değişimin yönü ve niteliği çok boyutlu olarak araştırıldığında, Konya evlerindeki fiziki değişim ile kentin sosyal yapısı arasında sıkı ilişki olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada geleneksel konut kültürü çerçevesinde Konya evlerinin geçirdiği fiziki değişim ile kentin sosyal yapısı arasındaki ilişkinin tarihsel süreçte irdelenmesi amaçlanmıştır. Bu ilişkinin belirlenmesi ile, geçmişin izlerini bugüne yansıtarak, geleceği aydınlatacak ipuçlarının tespitleri hedeflenmektedir.

TOPLUMUMUZDA GELENEKSEL KONUT KÜLTÜRÜ ÇERÇEVESİNDE KONYA EVLERİ

Orta Asya'dan Anadolu'ya Taşınan Konut Kültürü

Geçim kaynakları öncelikle hayvancılık olan Orta Asya Türkleri yerleşik yaşamla, göçerliği yüzyıllar boyu birlikte sürdürmüşlerdir (Cezar 1977). Geniş topraklara yayılmış Orta Asya Türkleri, sınırlarını güvenlik altına alabilmek için savaşçı ve dinamik bir yapıdadırlar. Dolayısıyla hayvancılık, kuraklığın da etkisiyle zorunlu geçim kaynağı halini almıştır. Bu geçim kaynağı, yaz aylarında yaylalara çıkmayı, soğuk kış mevsiminde ise kışlaklara dönmeyi gerekli kılmıştır. Bunun sonucu olarak evlerin yayla ile kışlak arasında taşınabilir nitelikte olması gerekmiştir. Ev, iv, oyak, kerekü, gerge, çerge, çetir gibi isimler alan (Arseven 1950) bu çadırların kendileri ve iç düzenleri yaşama şartlarına bağlı olarak, sökülüp taşınan ve tekrar kurulabilen bir nitelikte yapılmışlardır. Çadırların taşınma zorunluluğu, ondan maksimum derecede faydalanmayı gerektirmiştir. Onun için çadır, insan ihtiyaçları sonucu ortaya çıkan tüm davranışların karşılandığı tek bir

* Selçuk Üniversitesi Mühendislik- Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Öğretim Üyesi.
** Selçuk Üniversitesi Mühendislik- Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Araştırma Görevlisi.

mekan olarak geliştirilmiştir. Kullanılan ekipmanların çoğunun taşınabilir nitelikte olması aynı mekanın yeme, içme, uyuma, oturma gibi farklı ihtiyaçları gidermek ve değişik fonksiyonları karşılamakta kullanılmasını sağlamıştır. Bu davranışların tümü yere serilen gerektiğinde kaldırılan yaygılar üzerinde yapılmıştır. Çadır gezgin yaşam biçimine uygun yapısı ile mekansal kimliğini alırken, Orta Asya Türkleri yerleşik hayatın öngördüğü konutları da üretmişlerdir. Yapılan kazılar Merv ve Termez çevrelerinde9.-12.yy.lara ait konular ortada bir sofa ve etrafında haçvari dört eyvanı ile geleneksel leşen ortak bir mekansal kurguya sahip olmuşlardır (Cezar 1977). Bu ikili yaşayış biçimi ve ikili konut ile 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'ya açılan Türkler, eski alışkanlıklarını ve yaşam biçimlerini sürdürebilecekleri topraklara yerleşmişlerdir. Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun parçalanması ile ortaya çıkan Anadolu Selçukluları yani Orta Asyalı Türkler için başkent olarak en uygun yer Konya olmuştur. Konya sert iklimi, bozkır yapısı ile Orta Asyalı Türklerin alışkın oldukları steplerin tabii şartlarını sağlıyordu ve geniş otlakları ile hayvancılığa elverişliydi. Aynı zamanda Türk savaş taktiği içinde savunulması ve gerektiğinde, boşaltılması kolaydı. Ayrıca Konya'nın Anadolu'nun kontrol altında tutulmasını sağlayan merkezi konumu da bir başka avantaj sağlıyordu.

Konya'da Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Ev Mimarisi

Konya'yı başkent seçen Anadolu Selçukluları, bir yandan kendi alışkın oldukları yaşam biçimi ile yöreyi etkilerine alıyorlar, öte yandan Konya ve çevresinde, MÖ.7000'lerden beri süregelen Anadolu'nun mevcut konut kültüründen etkileniyorlardı. Ancak bu etkileşimin ne yönde ve ne derecede olduğunu tam olarak söylemek imkansızdır. Çünkü Çatalhöyük[1] Karahöyük [2] gibi Anadolu'nun ilk yerleşimlerindeki konutlar hakkındaki bilgiler henüz tamamlanmamıştır. Bu bilgiler arkeolojik kazılardan elde edilenlerin ötesine geçememektedir. Birbirine yapışık, teraslanmış, düz damlı, geniş avlulu, bir veya iki katlı, girişleri tavanda, genellikle dikdörtgen planlı, iki odalı ve odalarda dolap, ocak, kiler gibi ekipmanları ile bu toprak yapılar mı Konya'daki Selçuklu dönemi ev mimarisini belirlemiştir yoksa Orta Asya çadır ve konut kurgusu mu Konya'ya taşınmıştır. Bu kesin olarak bilinememektedir. Bilinen bir gerçek vardır ki, Anadolu öncesi Türklerdeki çadırın, mevcut Anadolu yerleşmelerinin ve Anadolu'ya gelen Türklerin konutlarında mekansal kurgu, -özellikle açık-kapalı mekan ilişkisi-ortak özellikler göstermektedir (Şekil 1). Konya Selçuklu dönemi Türk konutları biçimlenirken, mekan düzenleme ve malzeme olarak bazı prensiplerin Orta Asya'dan bu yana değişmediği görülmektedir. Orta Asya Türk sosyal yapısının öngördüğü çadırın birden fazla eylem alanını tek mekanda barındırması özelliğinin geleneksel Konya evlerinde de görülmesi bir tesadüf değildir. Her oda kendi içinde yeme, içme, yatma ve temizlenme işlevini gören bir konut ünitesidir. İçleri çadırda olduğu gibi çeşitli işlevleri karşılayabilecek biçimde düzenlenmiştir (Şekil 2). Bu bakımdan oda sayısındaki artış, ataerkil ailenin niceliksel büyüklüğünü yansıtmaktadır. Anadolu'nun genelinde olduğu gibi Konya'da da erkek evlatlar evlendirilirken baba arsanın bir kısmını evlenen çocuğuna ev yapmak için ayırırdı. Bu ailenin ekonomik gücüne göre bir "oda" veya ayrı bir "ev" olabilirdi. Zaten Anadolu'da ev ile oda çoğu zaman aynı anlamda kullanılmaktadır.

Bu şekildeki bölünmelerde akrabalar arasındaki bağda bir süreklilik olmakla birlikte her aile, yaşama tarzı gereği kurduğu evle, kendi hayatını dışarıdan ayırırdı. Bir iki nesil sonra ilk aile ile olan ailevi -dolayısıyla ekonomik- bağda zayıflamaya başlardı. Bu zaman sürecinde eskiyen dış sokak kapısı da kalkarak çıkmaz sokak halini almaktaydı. Buna zamanla birden çok çıkmazlarda eklenebilirdi. Herkesin birbirinin akrabası olduğu bu türdeki gelişimlere Konya'nın Sedirler, Araplar gibi eski yerleşimlerinde çok rastlanmaktadır. Akrabalık ilişkilerinin biçimlendirdiği ailenin egemenlik alanı ve çıkmaz sokakların oluşturduğu yerleşme dokusu Konya kentinin karakteri haline gelmiştir. Çevresindeki 5-10 konutun ortak kullanımında olan çıkmaz sokak sakinleri için gizlilik ve güvenlik faktörünü sağlayan bir dolaşım alanı uzantısı, aynı zamanda sakinlerini mahallenin ana yoluna taşıyan aralıktır. Türk kültüründeki çıkmaz sokağı (Balamir 1994) biraz da nostaljik ve duygusal bir ifadeyle şöyle niteler;

[1] Konya'nın Çumra ilçesindeki Küçükköy yakınlarındaki bir höyük yerleşimidir.

[2] Bugün Konya kent merkezinin güney-batısında, merkeze 6 km uzaklıkta yer alan bir semttir.

"... Eski kent dokusu eğri büğrü dar sokakları bazen çıkar, bazen çıkmaz. Çıkmaz sokak ne cul-de-sac'tır[3], ne de dead-end-street[4]. Hele ikincisi hiç değildir. Çıkmaz sokağın tadına hiç varamamış bir kültürün dağarcığından çıktığı nasıl da bellidir. Çıkmaz sokağa bakan bir pencere içinde oturan çocuğun canı hiç sıkılmaz. Burası mahallenin oturma odasıdır. "

Yabancıların hemen tanındığı, herkesin sahiplendiği, suç unsurlarına rastlanılmadığı bu çıkmaz sokaklar mahallenin yalnız "oturma odası" değil, aynı zamanda çocukların oyun yeridir (Şekil 3).

Bir eve yatılı gelen misafir, o mahallenin de misafiridir. Bu eve komşular yemek gönderirler, yatacak yer yeterli değilse, misafirler komşular arasında paylaşılmıştır (Berk 1951). Birbirleriyle akraba olan komşular arasında özellikle kış akşamları, gece oturmaları da önemli yer tutmuştur. Çetnevir[5] ,düğün, mevlit, ölüm gibi olaylarda sık sık bir araya gelinerek dayanışma sağlanmıştır. Genellikle bu çıkmaz sokaklarda evler birbirinin üstüne yaslanmış gibi dursa da, bahçe kapısından içeri girince bağımsızlığı hissediliverirdi. Çıkmaz sokak nasıl evlerin bir uzantısı ise avlu da evin, üstü açık bir uzantısıydı. Doğa ile iç içe yaşayan Türklerin yerleşik konutlarında bahçeye önem verilmiştir. Her şekilde bahçe ve avlu yapının ayrılmaz bir parçasıdır (Çevik ve Özen 1995). Kayısı, erik gibi meyve ağaçlarının yanı sıra çiçek yetiştirilen ve çoğu zaman yüksek bahçe duvarları ile çevrilen bahçe, daha doğrusu "hayat", gerçekten hayatın geçtiği yerdir. Planların gelişiminde açık mekan düzenlemesi hareket noktası olmuştur. Yufka burada pişirilmekte, toprak fırın, tandır, yağmur suyunun toplandığı kuyu ve sarnıcın (Evyapan 1972) yanı sıra tuvalet, ahır, aşevi, depo gibi servis mekanları da burada yer almaktadır. Depolama, özellikle yiyecek depolaması bazen izbede yapılırdı. Konya evlerinde izbe hem üst katları nemden koruyan hem de bozulabilecek yiyeceklerin depolandığı 2,5 metre civarındaki bodrum katlarına verilen isimdir. Burada ısı değişimini önlemek için fazla pencere açılmamıştır. Selçuklu dönemi Konya evleri sofasız (hayatlı) ve sofalı (dış-iç) olarak gruplanabilmektedir.

Hayatlı ev inşası çok pratiktir. İslam dinini benimsedikten sonra, tarımsal ekonominin sürdürücüsü olarak karşımıza çıkan kadının, erkek gözünden saklanabileceği bir mekansal düzenlemeye ihtiyaç duyulmuştur. Sokağa yüksek bahçe duvarları ile kapatılan hayatlı e; tüm ihtiyaçlara cevap veren mekansal bir organizasyon sunmuştur. Anadolu insanının ev yaşamı kapalı ekonomi, İslam dininin kadını saklayan yaptırımlarının getirdiği toplumsal yapı, iklim koşulları ve göçebe yaşam felsefesi ile ilgili olarak biçimlenmiş, bu olgu hayatlı evin geçerliliğini yalnız Konya'da değil tüm Anadolu'da ortak bir öğe haline getirmiştir. Orta Asya'dan buyana Türk insanı için vazgeçilmez olan dış mekanda yaşamın iç mekana dönüşmeğe başladığı yer sofadır. Sofa açık, yarı açık veya kapalı olabilen, sirkülasyonu sağlayan ve tüm odaların açıldığı bir toplanma yeridir. Bu devirde Türk evi plan tipi hayatlı ve dış sofalıydı (Şekil 4A ve Şekil 4B).

Sade ve işlevsel bu konut tipi, yan yana sıralanmış 2-3 oda ile bunların önünde yer alan önü açık genellikle bahçeye bakan bir sofa (beçküm)dan meydana gelmiştir (Uğurlu 1983). Sofa sıcak ve kurak yaz günleri düşünülerek evlerde bir yarı-açık yaşama yeri olarak planlanmıştır. Burada meyveler kurutulur, kilim dokunur, misafir ağırlanır, çocuklar oynar, sıcak havalarda yatılabilirdi (Uğurlu 1983) Yani sofa ev hayatının her çeşit ihtiyacının karşılandığı avluya göre daha mahrem, odaya göre daha kamusal bir geçiştir. Havadar, bol ışıklı ve geniştir. Orta Asya Türk çadırı gölgeliğindekine benzer şekilde, evin damından öne doğru uzanan meyilli ahşap bir saçakla güneşten korunur ve gölge temin edilirdi. Sofadan sonra yine çadırın iç mekanı gibi, kendi içinde yeme, içme, yatma ve temizlenme işlevlerini karşılayabilecek biçimde düzenlenmiş odalara geçilirdi. Yine Orta Asya yaşantı biçiminin etkisini, fazla eşyanın bulunmadığı, bulunanların da kolay taşınabilir türde olduğu bu eşyaların duvardaki gömme dolap ve raflara yerleştirildiği görülmektedir (Şekil 5A ve Şekil 5B). Geceleri yatmak için kullanılan şilte ve yatak eşyalarının saklandığı yüklük denilen bu derin dolaplar, aynı zamanda vücudun su dökülerek yıkanmasına imkan veren gusülhane olarak ta bölünmüşlerdir. Gusülhane geleneksel Konya evinde görülen önemli bir özelliktir (Uğurlu 1981).

[3] Cull (İngilizce); koparmak Delete (İng.); geçikme Cul-de-sac (İng.); çıkmaz sokak

[4] Dead (İng.);ölü,cansız End (İng.); son Street (İng.); sokak Dead-end-street; çıkmaz sokak

[5] Çetnevir; Düğünden önce yüzük takımında oğlan evinde erkeklerin katıldığı eğlenceli , çerez yenen toplantı.

Yüklük ile lambalık, kavukluk gibi raflar duvarın bir veya iki tarafını kaplar. Odanın bunlardan serbest kalan duvarları, yerden yükseltilmiş kerevetlerin[6] üzerine konmuş minderlerin oluşturduğu sedirlerle çevrilmiştir (Şekil 6A, 6B, 6C ve Şekil 7).

Bu sedirlere bağlı olarak odanın genişliği, insanın karşısında oturanın bakışını, mimiklerini, dudaklarını, hareketini görebileceği alçak sesle konuşulanların rahat duyabileceği bir mesafeyi aşmaz (Mutlu 1977). Sedirde oturuş biçimi, pencere parapetlerinin yüksekliklerini, bölümlerini belirlemiştir. Eve büyüklük ve şekil vermede, insan ölçeği ön planda tutulmuştur.

Kapı ve pencereler, sedir arkalığı, pervaz ve yüklüklerle enine-boyuna olumlu oranlarda, insan ölçeğine uygun bölünen duvarlar odayı kolaylıkla kavranır rahat bir mekan haline getirmiştir (Şekil 7). Taşınabilen ekipmanlar ve araçlarla düzenlenen odalar gün içerisinde birden fazla fonksiyon için (oturma, yeme, yatma gibi) düzenlenebilmekteydi. Bunun sağlanabilmesi için döşemede yer kaplayan ve taşınamayan ekipmanların bulunmaması gerekmektedir. Odaların yalın bir döşemeye sahip oluşunun diğer bir sebebi de, Türklerin eskiden beri, besledikleri hayvanların tüylerinden dokudukları halı, keçe, kilim, çul gibi yere serilen yaygılar üzerinde oturup kalkmaları ve bu davranışın gelenek haline dönüşmesidir (Küçükerman 1970). Konya Selçuklu evinde fakir evi ile zengin evi arasında kuruluş prensipleri ve genel şema açısından farklılık görülmemektedir. Değişen yalnızca iç mekandaki süslemelerin yoğunluğudur (Uğurlu 1983).

Aslında Selçuklu dönemi Konya ev mimarisinin özellikleri çok küçük farklılıklarla Osmanlı döneminde de kendini göstermiştir. Öncelikle 1465 yılında Osmanlı hakimiyetine geçen kent artık başkent olma özelliğini yitirerek, Osmanlı İmparatorluk ordusunun doğu seferlerinde konakladığı, şehzadelerin valilik yaptığı bir eyalete dönüşmüştür. Doğal olarak Osmanlılarla birlikte Konya'da imar hareketleri azalmıştır (Alkan 1981). Ancak tarih boyunca dinsel bir merkez olma misyonunu üstlenen Konya'da İslam dini geleneksel Konya ev mimarisine yalnız konut ölçeğinde değil, sokak ve mahalle ölçeğinde de damgasını vurarak gelişmiştir. Konut alanlarının seçimini ve yoğunluk artışını belirleyen en önemli faktör, günümüzde de etkinliğini koruyan Mevlevilerin fikir babası Mevlana Celaledin-i Rumi, Sadreddin-i Konevi, Muhyiddin-i Arabi, Ahmed Fakih, Pir Abi gibi din ve tarikat ulemasıdır. Mevlana'nın Konya'ya gelip yerleşmesi kentin cazibesini arttırmış, dönemin ilim ve düşünce adamlarını buraya çekmiştir. İnsanların bir kısmı Mevlana ile sohbet için gelip-geçici olmuş, bir kısmı ise Konya'ya yerleşerek kentin mekansal ve kültürel yapısını belirlemişlerdir. Serbest dokulu, dışa kapalı, bahçe ve zengin iç mimari ile bütünleşmiş genellikle bir cami, tekke veya zaviye etrafında kümelenmiş evlerden oluşan "yeni mahalleler" oluşmuştur (Alkan ve ark. 1985). Günümüzden 700 yıl önce oluşmaya başlayan bu özellik bugün kentte, nüfus ve alan olarak o zamana göre kıyaslanamayacak derecede büyümesine rağmen, hala yaşamaktadır. Günümüz Konya'sında bir çok mahalle Şeyh Sadreddin, Hoca Fakih, Pirebi, Beyhekim, Hoca Cihan gibi isimlerle anılmaktadır. Mevlananın ölümünden sonra yapılan dergah ve çevresi bir ziyaretgah ve sosyal merkez olmuştur. Selçuklular döneminde başlayan ve Osmanlılar döneminde devam eden Mevleviliğin çekiciliği konutların yapılmak istendiği bir bölge olmuştur. O'na hayatta iken yakın olma isteği, öldükten sonra da sürmüştür. Böylece Türbe civarına yerleşmek bir "sosyal statü" meselesi halini almıştır (Şekil 8).

Konya halkı arasında "Türbe önünde evin, Meram'da bağın olsun"sözü yaygınlaşmıştır. Bu deyiş Orta Asya'dan beri Türk yaşantısının parçası olan yayla-kışlak arasındaki gidip gelmelerin de izlerini taşımaktadır. Zenginlerin ve Çelebiler 'in [7], bir başka ifade ile elit sınıfın oturdukları çok odalı, iç sofalı evler İstanbul'la ilişkinin sonunda ortaya çıkmıştır. Bu noktada önemli bir husus, plan olarak Konya Osmanlı konutunda Asya ve Selçuklu dönemlerinde beliren plan şemalarının aynen kullanılmasına rağmen, sofalı plan şemasının en son aşamasını oluşturan orta sofanın –İstanbul'un tersine- pek rağbet görmemiş olmasıdır. Onun yerine "dört oda bir mabeyn" veya "karnıyarık" olarak adlandırılan , iç sofalı plan şeması daha çok uygulanmıştır (Şekil 9). Sofa iki üç yönden ışık ve hava alacak şekildedir. Sofadaki türlü oturma yerleri, büyük ailede ayrı gruplar halinde toplanmaların sağlandığı gibi günün saatlerine ve mevsimlere göre gölgeli, güneşli, serin ya da sıcak en müsait

[6] Kerevet ;üzerine tilte serilerek yatmaya veye oturmaya yarayan ahtap seki

[7] Çelebi; Mevlana soyundan gelen erkeklere verilen unvan.

oturma imkanını da sağlamıştır (Mutlu 1977). Öznelliği olan odaların açıldığı sofa çoğu kez çıkma ve cumbalarla avluya veya sokağa görsel olarak alabildiğince açılmıştır. Çıkmalarla oturma yerlerini belirten dış cephede bu şekilde adeta oda ve sofa ölçüsü bir birim olarak tekrarlayan bir mimari, içi yansıtan yalansız bir davranışın ifadesidir (Mutlu 1977) (Şekil 10). Çıkmalar yalnız iç mekanın ışık ve mekan kalitesini arttırmakla kalmamış, sokağın iç cephesi olarak da sokağa ölçek kazandırmıştır.

Lâle Devri ile başlayan ve XIX. yüzyıl sonlarında hız kazanan Batıya açılma hareketleri, nüfus artışı ve hızlı kentleşme gibi faktörler İstanbul'da başlayan imar faaliyetleri etkilerini Konya'da da göstermeye başlamıştır. 1898-1902 yıllarında Konya valisi olan Avlonyalı Ferit Paşa zamanında hız kazanan imar faaliyetleri içinde Bağdat Demiryolu Hattı'nın Konya'ya gelmesi, İstasyon ile Mevlana Türbesi arasının geniş yollarla birleştirilmesi önceliklidir. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda tarıma önem verilerek istasyonun bulunduğu güney yönde gelişmeler görülmüştür (İller Bankası 1964). Şehrin içme suyu problemi de yine bu dönemde Çayırbağı suyunun kente getirilişi ile çözülmeğe çalışılmıştır (Alkan ve ark 1985).

Batılılaşma Etkisindeki Konya Ev Mimarisi

Lale devrinden başlayarak devam eden sosyal ve yapısal değişimler, özellikle İstanbul'daki seçkinler ve saray tabakasına mensup kişiler arasında Batıya, batı yaşam biçimine, süsleme ve döşeme biçimine karşı büyük bir ilgi ve hayranlıkla beraber taklit etme eğilimlerinin doğmasına neden olmuştur. Osmanlılarda XIX. uncu yüzyıl Avrupalılaşma dönemi olmuştur (Tekeli 1979). Lale devriyle başlayan, Tanzimat (1839-76) ve Meşrutiyet (1876-1908) dönemlerinde de süren toplumsal değişime, yabancı etkiler ve batı hayranlığı hız katmıştır.

Yüzyılın başında tipik Osmanlı bürokratının günlük yaşamı ve özel konutu, eski görenek ve alışkanlıklarla Batı göreneklerinin ilginç bir karışımını sergilemiştir (Dumont 1993). İstanbul'da aile yapısında köklü değişimler olmuştur. XX. Yüzyıl başında kadınların okullara gitmesini, Birinci Dünya Savaşında değişen nüfus ve ekonomik şartların da etkisiyle çalışma hayatına katılmaları izlemiştir. Kadının toplumdaki statüsünün değişimi en çok ev mimarisini etkilemiştir. Cumhuriyetin ilanını takip eden inkılaplarla batılılaşma süreci devam ederken, medeni kanun değişmiş, çok evlilik kaldırılmış, erkek egemen ataerkil geniş aile yerini çekirdek aileye bırakmaya başlamıştır. Osmanlı sosyo-ekonomik yapısında meydana gelen değişimler sonucu, özellikle İstanbul'un yerleşmelerinde, konut biçiminin "apartman" olarak yansımaya başladığı görülmektedir. "Asri" sözcüğü bu yeni mekansal düzeni sunan Batı üsluplu ev ve apartmanlarda sürdürülen yeni yaşam kültürünün arzu edilen niteliklerini belirtecek biçimde eşanlamlı kullanılmıştır (Bozdoğan 1996). Anadolu'nun genelinde ve Konya özelinde batılılaşma süreci gerek sosyal anlamda gerekse mekansal kurgu anlamında İstanbul'a göre çok daha yavaştır. Selçuklu ve Osmanlı dönemi Konya ev mimarisinin özellikleri 1950'lere kadar büyük farklılıklar göstermeden, geleneksel oluşumlarını devam ettirmiştir. 1950'lere kadar gerçek anlamda apartman tipi konuta pek rastlanmamıştır.

Ülkemizde dış kaynaklı kredi ve özel sektör eliyle kalkınma döneminin başladığı 1950'li yıllarda ortaya çıkan topraktan kopma ve kentleşme olgusu geçim kaynaklarının da değişimine sebep olmuştur. Çimento Fabrikası (1951), Şeker fabrikası (1954) ve Et Kombinası (1956)gibi işçi istihdam eden sanayii kuruluşlarının faaliyete geçmesiyle Konya göçler almağa başlamıştır. 1950'li yıllarda başlayarak günümüze kadar devam eden hızlı kentleşme ile ortaya çıkan konut sorunu Konya'da yüzyıllardır "ev" ile çözümlenirken, bu dönemde apartmanla çözülmeğe çalışılmıştır. İlk aşamada sofalı planlar apartmana uygulanmış ancak fazla gelişememiştir (Şekil 11). Suyun içerin alınması sonucu, mutfak, banyo, ve wc konut içine girerek özelleşmiş mekanlar olasına rağmen sofa ve ona açılan odalardan oluşan iç sofalı plan tipi demek mümkündür. Odalarda boyut açısından pek fark olmamasına rağmen içine yerleştirilen ekipmanlar nedeniyle özelleşmiştir. oturma odası dışındaki odalar birden fazla fonksiyona cevap veremez duruma gelmişlerdir.

Yüzyılların birikimiyle, geleneklerin, göreneklerin ve en önemlisi ihtiyaçların yavaş yavaş biçimlendirdiği yalın, rasyonel evin yerine apartman çok süratle Konya insanının yaşantısına girmiştir. Hızlı kentleşme, göçlerle nüfusun artışı, modern yapım teknolojisinin sunduğu konfora bir an önce kavuşma isteği, batılılaşma gayretleri ve bütün bunların etkileşimi fazla irdelenmeye zaman bulunamadan apartmanlaşma Konya ev mimarisinin değişimi sürecinde yerini almaya başlamıştır. Nitekim apartmanlaşma; 1970'lerde Nalçacı bölgesinde (5-13 kat), Aydınlık Evler semtinde (4-6 kat), Uğurlu Villalarında (dubleks ve 5-7 kat)ile 1980 başlarında Cumhuriyet mahallesinde ve 1990'lı yıllarda 3 ve 4 Nolu (6-8 kat) Gecekondu Önleme bölgelerinde büyük bir hızla yaygınlaşmıştır. Apartmanlaşmadaki sıkışık yaşamın, bahçeli evlere yeğlenmesinin en önemli nedeni sağlık ve temizlik koşullarıydı (Rıdvan 1934). Apartmanların teknik yanları ve modern hizmetleri rahatlığa ilişkin önemli bir konuydu. Özellikle de içinde suyu, kaloriferi, uygun havalandırma, aydınlatma ve ev aletleri için gerekli olan elektriği ile yaşamı kolaylaştıran apartmanlar Konyalı için çok çekiciydi. Bu konfor şartları sonucu Konya'nın elit sınıfı, Mevlana dergahı yanındaki geleneksel konutlardan oluşan Türbe mahallesinden, çok katlı apartmanların bulunduğu Nalçacı Caddesi'ne göç etmiştir. Bu göçle konfora kavuşan insanlar bu kez sosyal ilişkilerin aksaması, topraktan kopuş, yaşam biçiminin öngördüğü bazı mekanların eksikliği vb. başka sorunlarla karşılaşmışlardır.

Apartmanlarda geleneksel Konya evindeki oturma, yatma, yeme, yıkanma gibi birden çok fonksiyon için kullanılan "oda"ların yerini, her fonksiyon için ayrılmış özelleşmiş mekanlar almıştır. Bu mekanlar salon, oturma odası, banyo, mutfak, wc, yemek odası ve yatak odası gibi fonksiyona göre isimler almışlardır. Geleneksel konutlardaki sofa ortadan kalkmış, mekanlar arsındaki bağlantı koridorlarla sağlanmıştır (Şekil 12).

Yalnız geleneksel ev plan şeması değil, mekan içindeki ekipmanlar da büyük bir değişim geçirmiştir. Geleneksel konutun katlanabilir, depolanabilir, taşınabilir ve gerektiğinde birden fazla eylem için kullanılabilir minder, yastık, sedir, dösek, yer yatağı gibi ekipmanlar yerini kent kültür grubu araçlarından yatak, karyola, mutfak tezgahı, yemek masası gibi sabit ve tek eyleme cevap veren elemanlara bırakmıştır. Yine masa, sandalye, koltuk gibi yerden yükseltilmiş batı kültürüne uygun araçlar hızla yayılmışlardır (Şekil 13). Hatta düğünlerde yeni evliler için, mobilya takımları, büfe, yemek masası, yatak odası takımı gibi taşınması güç batıya özgü mobilyaların çeyiz olarak alınması bir "statü meselesi" halini almıştır (Bakır 1986).

Bu yeni mekansal kurgu ve ekipmanlar, henüz sosyal yapıda, geleneklerde ve göreneklerde çok sindirilmiş köklü değişimler olmadığı için yetersiz kalmıştır. Akşam oturması veya yatılı misafirlik, çetnevir, düğün, mevlit gibi evde toplu oturmayı gerekli kılan adetlerin ekipman ve mekan olarak özelleşmiş apartman tipi konutlarda sürdürülmek istenmesi, buna karşılık özelleşmiş araçların bu ihtiyaca cevap verememesi konut kullanımında sıkıntılara yol açmıştır. Koltuk, büfe gibi yarı sabit araçların, özellikle misafir odalarının düzenlenmesinde kullanılması, buranın seçkin misafirce yılda birkaç gün dışında açılmaması ve bu mekanların gösteri alanı haline dönüşmesi buna örnek olarak verilebilir. Batıdan hızla transfer edildiği için pratik hayata çok kolay geçirilemeyen yemek masaları mekanlardaki yerlerini alırken, insanların; %84'nün[8] yer sofralarında yemek yeme ve sofra bezlerini balkonlarından silkeleme gibi geleneksel konutlarındaki alışkanlıklarını apartmanlarda sürdürdükleri gözlemlenmiştir. Benzer şekilde mekan içerisindeki koltuklara rağmen pencere hizasının çok altında kalan minderlere oturma eğilimleri gibi mekan kullanımları geleneksel konuttan apartmanlaşmaya geçişte yaşanan çelişkiler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Batı yaşam şartlarına uygun olabilen apartman yaşayışı Türk sosyal yaşantısında vazgeçilmez yeri olan bazı alışkanlıklarla çelişkiler yaratmıştır. Batının fast-food kültürünün öngördüğü beslenme alışkanlıkları apartman gibi ortak yaşamı zorunlu kılan bir düzenlemede herhangi bir problem oluşturmazken, Türk mutfak kültürünün vazgeçilmez

[8] Bakır, İ. 1986. Sosyal Değişim Sürecinde Konut Planları Farklılaşması-Konya örneği- isimli yüksek lisans tez kapsamında yapılan anketlerin değerlendirilmesi ile bu yüzde belirlenmiştir.

lezzetlerini oluşturan salçalı, yağlı ve kokulu yemekleri tüm apartman holünü kaplamıştır. Hatta, artık bahçesi olmayan ve yalnızca imar durumunun öngördüğü çekme mesafesi uzaklığındaki karşı apartmanın sakinlerini de rahatsız etmiştir. Toplumlardaki mutfak kültürü farklılığı mekansal boyutlarda da çelişki oluşturmuştur. Apartmanlardaki mutfaklar Türk yemek yeme alışkanlıkları ile uzun ve zahmetli yemek hazırlama kültürünün mekansal gereksinmelerini yansıtmaktan çok uzak kalmıştır. Mutfak ve yemek kültürü ile ilgili olarak Batılılar için söz konusu olmayan bir başka faktörde yiyecek depolamasıydı. Batıda dondurulmuş, yıkanmış, ayıklanmış, paketlenmiş, sebze tüketimi yaygınken, Türklerde kapalı ekonomik sistemin getirdiği alışkanlıklarla uzun vadeli tüketime yönelik salça,turşu, pekmez, kuru sebze ve bakliyat gibi yiyeceklerin depolanarak tüketilmesi söz konusuydu. Geleneksel konutta yiyecek depolamasını sağlayan kiler, ambar, ve izbe gibi serin mekanların apartmanlarda karşılığı bulunamamıştır. Kullanıcı bu ihtiyacını genel olarak mutfak balkonlarını konuta katarak çözmüştür. Zaten, genel olarak balkonlar boyutlarının elverişsizliği, yöneldikleri dış hacimlerin niteliksizliği ve kullanılabilmeleri için gerekli olan mahremiyetin yetersizliği yüzünden pek anlamlı bulunmamaktadır (Bala 1997) (Şekil 14A). Mutfak balkonlarının sonradan kapatılarak iç mekana dahil edilmesi, bir anlamda tasarım sürecinde düşünülmeyen yiyecek-yakacak depolama mekanlarının çözümü olmuştur (Şekil 14 B). Farklı malzeme ve renkte, düzensiz olarak kapatılan mutfak balkonları hem yapının kitle ve cephe düzenini hem de kentsel imgeleri yozlaşmıştır.

Türk sosyal yaşantısına ve alışkanlıklarına tam cevap veremeyen apartman yapıları tüm olumsuzluklarına rağmen kaçınılmaz olmuştur. Nüfus artışı, hızlı kentleşme, tarımdan kopuş, konfor arayışı kentsel alanda ciddi bir rantı ortaya çıkarmıştır. Bunun sonucu bir çok yapı, ekonomik ömrünü tamamlamadan yıkılıp yerine daha yüksek apartman blokları yapılmaya başlanmıştır. Çünkü kent toprakları kentleşme hızına paralel olarak bir spekülasyon aracı, enflasyonist ekonomilerde enflasyona karşı bir güvence ve enflasyondan etkilenmeyen bir servet edinme yolu haline dönüşmüştür (Esirgen 1986).

1950'lerden başlayıp, 1970'lerde hızlanan ve hala devam eden apartman yaşantısının Konya halkının sosyal yaşantısına ve alışkanlıklarına tam karşılık veremeyişi Mevlana dergahı yanındaki geleneksel konutlardan oluşan Türbe mahallesinden, 1970'lerde çok gözde olan Nalçacı Caddesi ve civarına taşınan zenginleri çok kısa bir süre sonra Meram bölgesine kaydırmıştır (Şekil 15).

Çünkü geleneksel konuttan bu bloklara konfor için taşınan insanlar alışkın olmadıkları doğadan, sosyallikten ve komşuluk ilişkilerinden kopuk yaşamlarından huzursuzluk duymuşlardır. Meram bölgesinde bahçeli aynı zamanda tüm konforu bulunan kendilerine ait bir veya iki katlı villalara taşınarak, öteden beri bağcılık yapılan Meram yöresine yeni bir kimlik katmışlardır. Bir veya iki katlı bu villalar her ne kadar kendilerine ait bahçeleri ile geleneksel Konya evine benziyorsa da mekansal kurgu ve malzeme açısından hiçbir ortak tarafı kalmamıştır. Mekanların eylemlere göre özelleşmesi, artık büyük ailenin çekirdek aileye dönüştüğü de göz önüne alınırsa, çok büyük metrekarelerdeki evleri gündeme getirmiştir. Yerel malzemenin yerini taş, beton ve tuğladan yapılmış bu büyük evler teknolojinin sunduğu ısıtma sistemlerine rağmen Konya'nın sert soğukları karşısında ısıtılamamıştır. Ekonomik şartların ağırlaşmasıyla bahçenin bakımı külfet halini almıştır. Bu külfete katlananlar olduğu gibi, bahçenin mekana getirdiği nicel ferahlığı iç mekanlara yansıtma arayışlarıyla apartmana dönenler olmuştur. Bunun anlamı düşey yükselmenin mantığına aykın bir şekilde 270 metrekareyi bulan apartman dairelerinin inşa edilmesidir. Günümüzde bu kadar büyük apartman dairesinin inşası –zengin kesim için bile- çok masraflı olduğundan kooperatif yoluyla bu konutlar üretilmektedir (Şekil 16).

İlk etapta kullanıcısı belli olmayan bu üretim biçiminde genellikle öğrenci, yeni evli, çocuklu gibi farklı aile büyüklüklerine hizmet veren farklı konut planları geliştirilmeyip geniş metrekareli toplu üretimler yapılmaktadır. Bu üretim biçimi kendi evinin tasarlanması sürecine zaten çok az katkısı olabilen kullanıcı ile konutu arasındaki yabancılaşmayı arttırmaktadır.

SONUÇ

Türk yaşamının doğasından çıkan gelenekselin kültürel ölçütleri ve toplumsal alışkanlıklar, apartman planlarına uyarlamaya çalışınca, gelenekselde mekandan maksimum faydayı sağlayarak küçük bir odadı çözülenler, 270 m^2'yi bulan apartman dairelerinde çözülemez olmuştur. Çünkü misafir olgusunun gelenekselden gelen izleri en şık, en büyük ve en havadar oturma/yemek odasını yalnızca misafire açılmak üzere kilitlemeyi gerektirmiştir. Dolayısıyla yatak odası ev kadınının sebze soyduğu ya da dolma doldurduğu ve yakın komşularıyla sohbet ettiği bir günlük odaya çevrilmiştir. Bir başka ifade ile her mekanın ısıtıldığı, temizlendiği ve donatıldığı çok büyük alanlardaki Batılı anlamdaki apartman dairelerinde gelenekselde olduğu gibi bir veya birkaç mekan kullanılmaktadır. Özellikle 1980'lerden sonra Konya'ya özgü bu geniş apartman dairelerinin inşasının yaygınlığı hız kazanmıştır. Ekonomisini geliştirmeye çalışan bir ülke olarak Türkiye için kullanılmayan metrekarelere yatırım yapmak büyük lüks gibi görünmektedir.

Sonuç olarak denilebilir ki bir kültür grubu için kullanılan ekipman, plan şeması ve mekansal özellikler bir başka kültür gurubunda verimli değildir. Çünkü mekan ve ekipman kullanımı ile eylemlerin yerine getirilmesinde oldukça etkili olan kültür gruplarına has yaşam tarzları önemli rol oynamaktadır. Kullanıcı isteklerinin, yaşam biçiminin, geleneklerin, inançların ve sosyal verilerin zaman içinde değişimi göz ardı edildiğinde bireylerin ve toplumların mekanı kullanım biçimlerindeki çelişkiler büyümektedir. Bu çelişkileri en aza indirmek için bugün Konya'da üretilen konutların tasarımlarında geleneksel Konya evinden gelen mekandan –kullanım ve ekipman olarak –maksimum fayda sağlayan kültürel birikimin çağdaş yorumlarına ihtiyaç duyulmaktadır.

KAYNAKÇA

Acar, E. 1996. *Anadolu'daki Tarihöncesi Çağlardan Tunç Çağı Sonuna Kadar Konut Ve Yerleşim*, Türkiye Tarih Vakfı Yayınları, HABİTAT II, s.183-196 İstanbul.

Alkan, A. 1981. *Gelişim Süreci İçinde Kentin Sosyo-Ekonomik Analizi*, K.D.M.M.Akd.YY. No:12, Konya

Alkan, A., Kulu, H., Dülgerler, O.N. 1985, *Bir Türk-İslam Şehri Olarak Konya*, I.Uluslar Arası İslam Mimari Mirasını Koruma Kongresi Bildirilerinden, s.248-272,İstanbul

Arseven, C.E.1950. *Sanat Ansiklopedisi*, C.I.MEB Basımevi, İstanbul.

Bakır, İ. 1986. *Sosyal Değişim Sürecinde Konut Planları Farklılaşması-Konya Örneği-* Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Bakır, İ.1991.*Ailenin Yaşama Mekanı:Ev*, Türk Aile Ansiklopedisi, Cilt 2, TC. Başbakanlık Araştırma Kurumu yayınları,s.462-469.

Bala, A.H. 1997. *Konut Yakın Çevresinde İmar Mevzuatının Dış Mekan Oluşumuna Etkileri*, S.Ü Fen Bilimleri Enstitüsü, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Balamir, A. 1994. *Kent Mekanları Sonatı*. Kent, planlama, politika, sanat, ss.105-113. Derleyen; İlhan Tekeli, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, Ankara.

Berk, C.1951. *Konya Evleri*, İTÜ.Mim.Fak.Doçentlik Çalışması, İstanbul Matbaacılık, T.A.O, İstanbul.

Bozdoğan, S. 1996. *Modern Yaşamak: Erken Cumhuriyet Kültüründe Kübik Ev*, Türkiye Tarih Vakfı Yayınları, HABİTAT II, İstanbul.

Cezar, M.1977. *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*, İş Bankası Kültür Y.Y., No:176, Baha Mat., İstanbul.

Çevik, S., Özen, H.1995. *Özel-Kamusal Mekan Olgusunun Geleneksel ve Günümüz Yaşam Çevrelerinde İncelenmesi*. Uluslararası VII Yapı-Yaşam 95/Kültür ve Mekan Bildirilerinden, ss.83-96, Mimarlar Odası Bursa Şubesi, 25-30 Nisan Bursa-Türkiye.

Dumont, P.1993. *Said Bey-The Everday Life of An Istanbul Townsman at the Begining of The Twentieth Century*, The Modem East, Berkeley.

Eruzun, C.1980. *Konutlarda Mekan Özelleşme Düzeyinin Saptanmasına İlişkin Bir Yöntem*, İ.D.G.S.A., Fen Bilimleri Enstitüsü, yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Esirgen, S.1986. *Konut Bölgelerinde Parsel Düzeni Uygulamasının Kent Topraklarının Rasyonel Kullanımı Çerçevesinde Mimari Açıdan Değerlendirilmesi*, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Eskill, M.Y.1975. *Konya Evi Örnekleri Üzerine Bölgesel İkamet Fonksiyonunun Analizi*, İ.D.M.M.A., yayınlanmamış yeterlilik çalışması.

Evyapan, G. 1972. Eski Türk Bahçeleri ve Özellikle Eski İstanbul Bahçeleri, ODTÜ Yayınları.

İller Bankası, 1974. Şehircilik İşleri Müd.Konya, İL Analitik Etüdleri, Şark Matb., Ankara

Karpuz, H.1996. *Geçmişte Konya*, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Müd. Yy.No:18, s.63, İstanbul.

Küçükerman, Ö.1970. *Anadolu'daki Geleneksel Türk Evinde Mekan Organizasyonu Açısından Odalar*, İ.D.G.S.A., Doktora Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Mutlu, A. 1977. *Geleneksel Türk Evi'nde Mekan*, M.S.Ü Mimarlık Bölümü-İç Mekan Düzenleme Dalı Konferansı yayın no:4, İstanbul.

Ögel, B.1954. *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Kültür Bakanlığı Yay:244, Kültür Eserler Dizisi 13, İstanbul.

Rıdvan, A.1934. *Bahçesiz Ev, Ciğersiz Adam*. Yedigün III-54, s.5.

Uğurlu, K.1983. *Anadolu Selçukluları'nda Mesken Tiplerinin Gelişimi*, İ.Ü. Doktora Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Tekeli, İ.1979. *Türkiye Kentlerinde Apartmanlaşma Sürecinde İki Aşama*, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar, yayın no:3, Turhan Kitapevi, Ankara.

Tozoğlu, D.1995. *Konya'da Mimari Özelliği Olan Bazı Geleneksel Evlere Yeni Fonksiyon Verilmesi Üzerine Bir Deneme*, S.Ü Fen Bilimleri Enstitüsü, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Şekil 1: Orta Asya Türk çadırının, en eski Anadolu yerleşmelerindeki konutun ve Anadolu Türk konutunun açık/yarı-açık/kapalı mekan ilişkileri açısından benzerliği (Ögel 1954, Eruzun 1980, Acar 1996, Eskiil 1975).

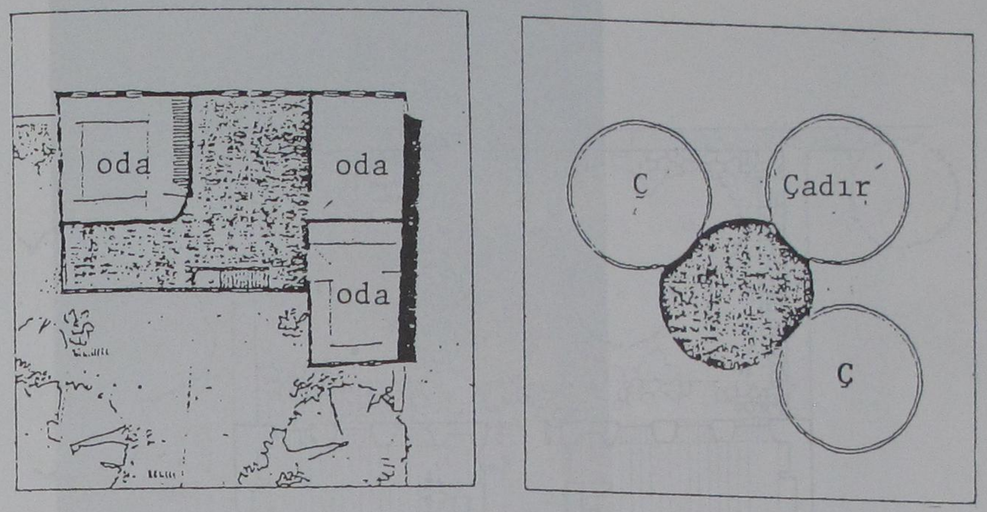

Şekil 2: Çadır – Konut biçimleniş benzerliği (Küçükerman 1970).

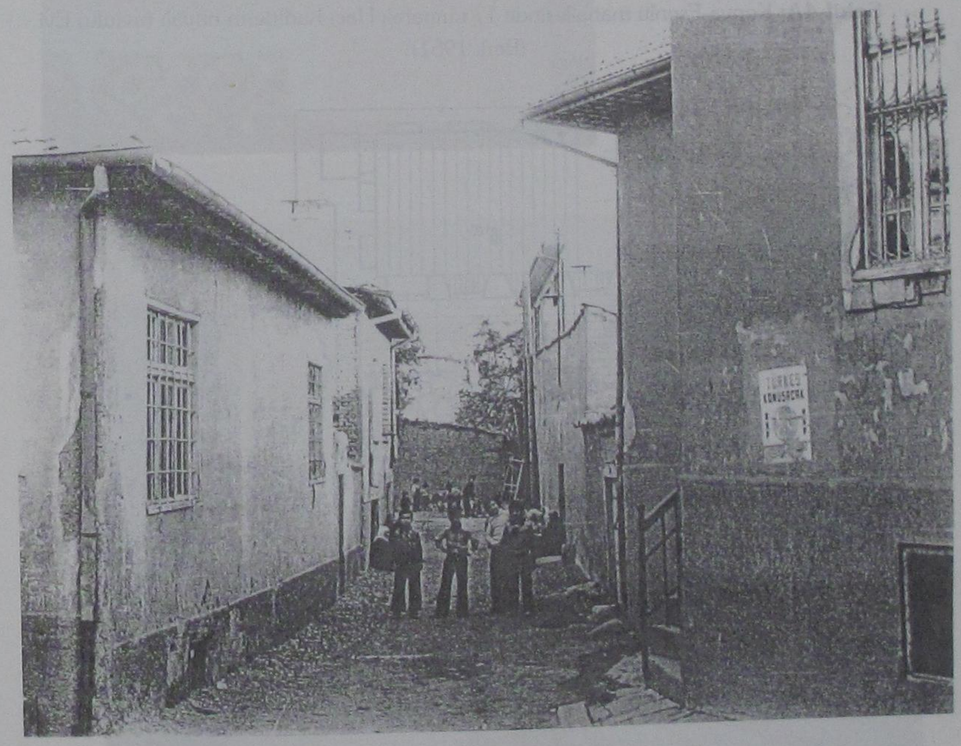

Şekil 3: Sırçalı Civarında bir çıkmaz sokak (Fotograf 1970 yılında Ahmet Alkan tarafından çekilmiştir).

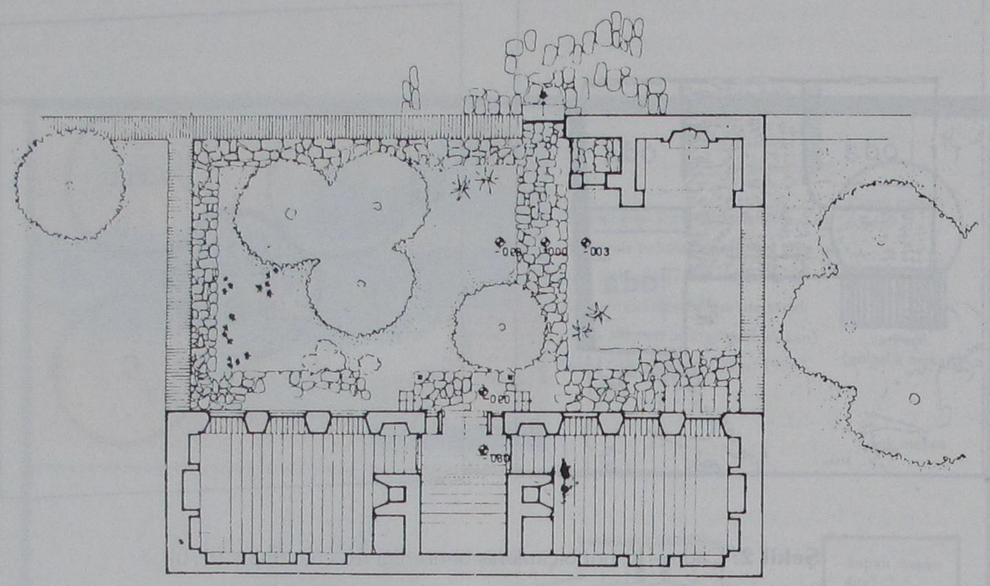

Şekil 4A: Konya-Esenlü mahallesinde 17 numaralı Hacı Kadirlerin hayalı (avlulu) Evi (Berk 1951).

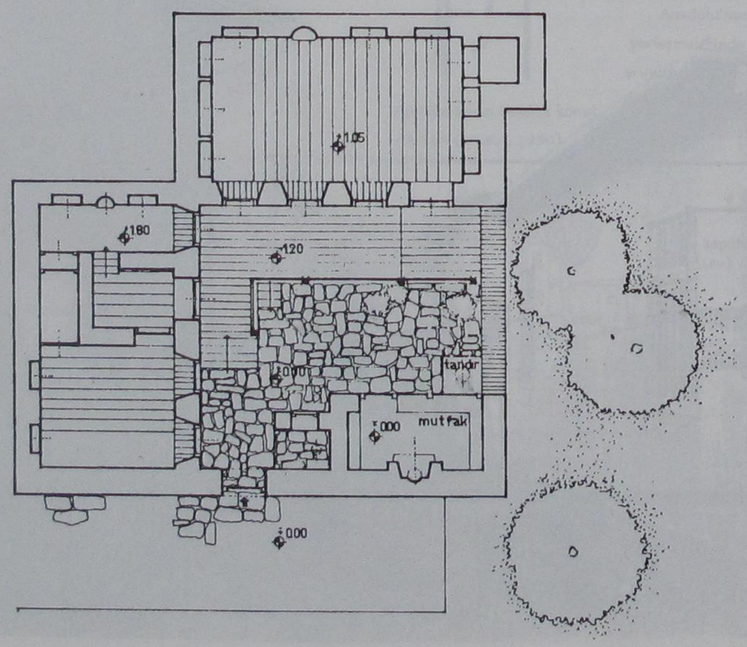

Şekil 4B: Konya-Esenlü mahallesinde 16 nolu Abdutallu Hacı Efendi'nin dış sofalı evi (Berk 1951).

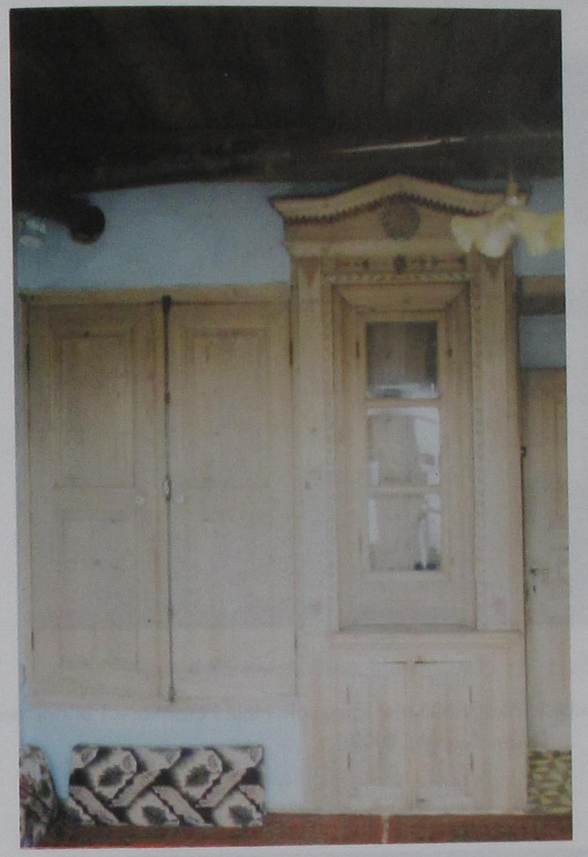

Şekil 5.A : Konya-Yaka Mahallesi Turgut Sokak Kişnişci (Özkaymak Evi) (Resim: Tozoğlu 1995).

Şekil 5.B: Konya-Çukurca Mah.Sokullu Mehmet Paşa Sk. Halil Ferahkaya evi'nde dolaplar.

Şekil 6.A: Konya-Çukurca Mahallesi Sokullu Mehmet Paşa sok. Halil Ferahkaya Evi'nde sedir (Resim:Tozoğlu 1993).

Şekil 6.B: Konya- Meram Tavusbaba Türbesi Yanı, Yıldız Köşkü.

Şekil 6.C: Konya-Yaka Mahallesi Turgut Sokak Kişnişci (Özkaymak) Evi.

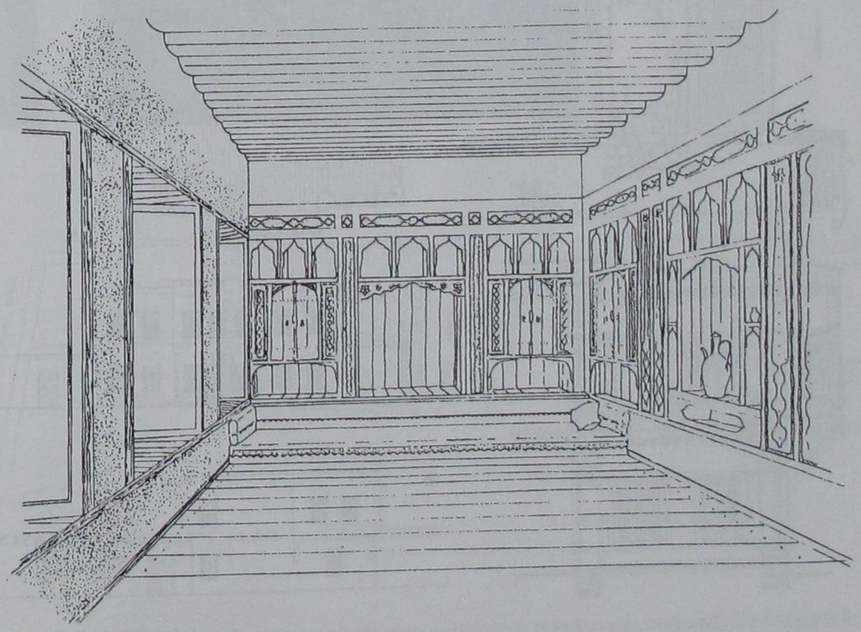

Şekil 7: Konya'da Hacı Kadirler Evi'nde bir odanın iç görünüşü (Uğurlu 1983).

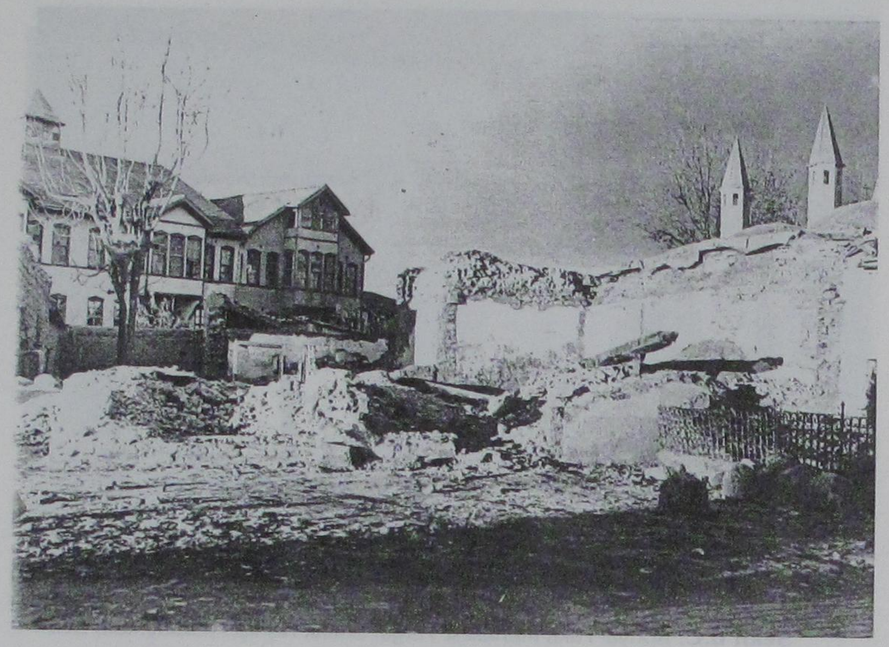

Şekil 8: Türbe önünde Başaralılar Konağı (Karpuz 1996).

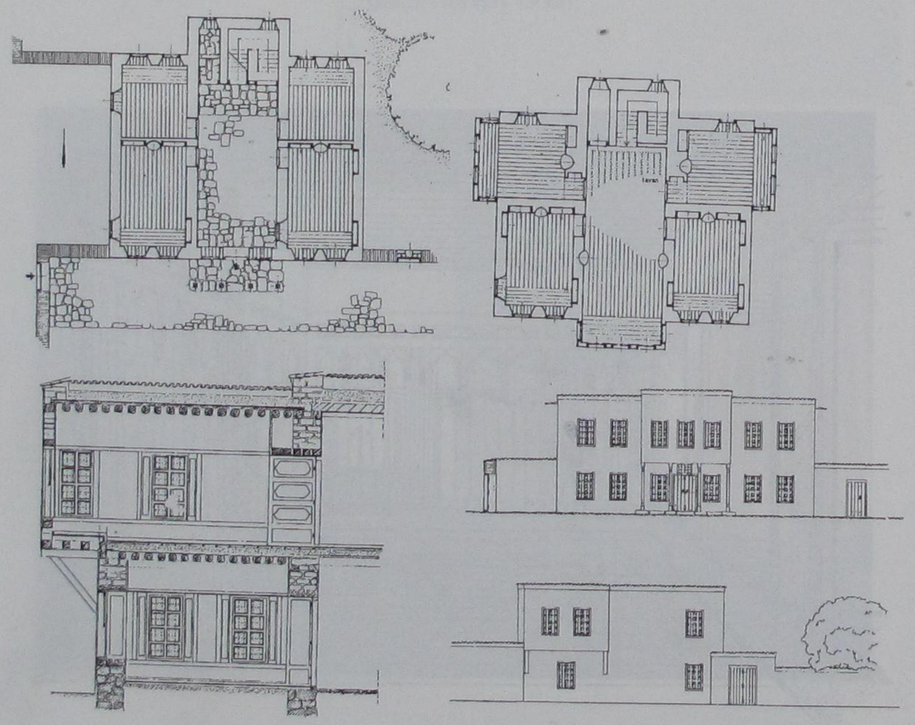

Şekil 9: Konya Nakipoğlu Mahallesinde Nakipoğulları Evi (Berk 1951).

Şekil 10: Konya Ziya Gökalp Caddesi.

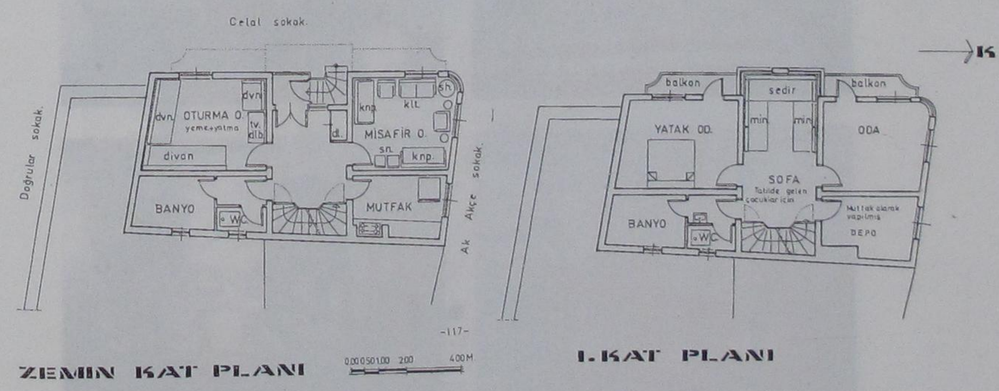

Şekil 11: Geleneksel iç sofalı ev plan şemasının apartmana uygulandığı bir örnek, Konya- Türbe arkası Celal Sokakta bir ev (Bakır 1986).

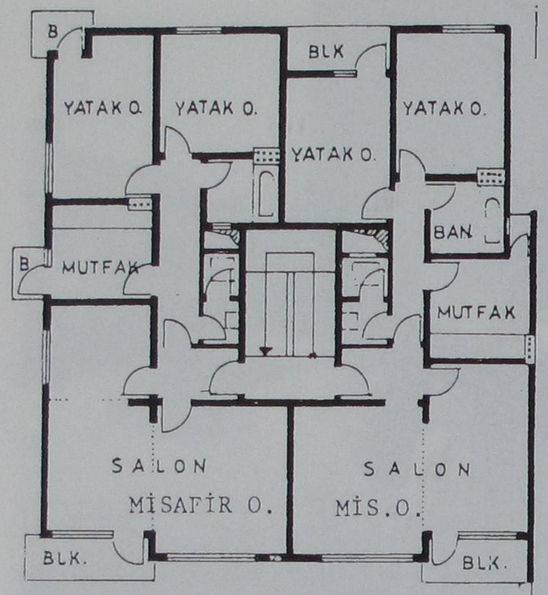

Şekil 12: Nalçacı Caddesindeki tip apartman dairelerine bir örnek (Bakır 1986).

Şekil 13: Katlanma, taşınma, depolanma özelliği olmayan sabit ve yarı sabit batı kültürü ekipmanları.

Şekil 14. A : Balkonların yönlendikleri hacimlerin niteliksizliği (Resim:Bala 1997).

Şekil 14. B : Balkonların kapatılarak iç mekana dahil edilişi.

Şekil 15. A: Nalçacı Caddesi'nde apartmanlardan oluşan konut dokusu.

Şekil 15.B: Meram yöresinde bahçeli konutlar.

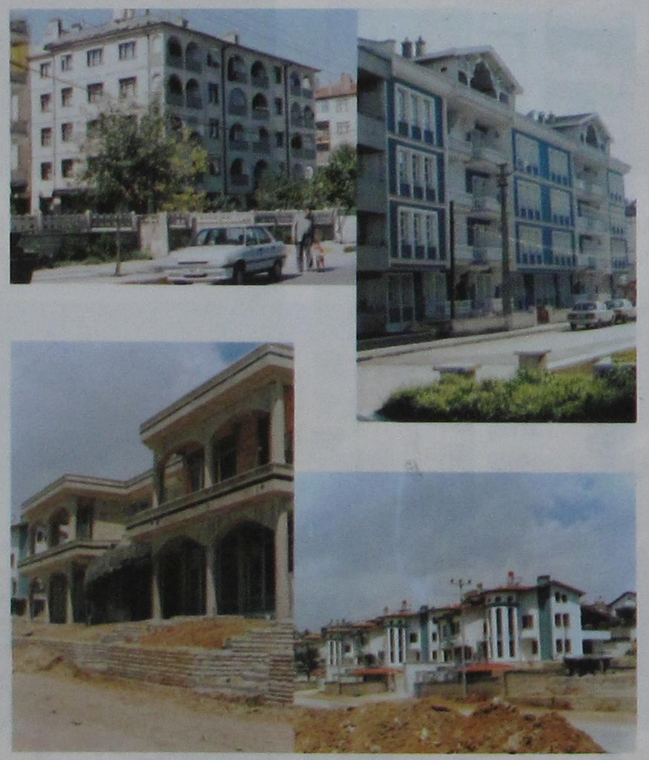

Şekil 16: Konya'nın farklı kesimlerinde uygulanan geniş metrekareli apartman plan kurgusundaki daireler (Fotoğraflar 1995 yılında Havva Bala tarafından çekilmiştir).

KONYA ve ÇEVRESİNDEKİ MEVCUT YAPILARDA AHŞAP MALZEME KULLANIMINA DAİR BİR İNCELEME

Dr. Nazım KOÇU*

Ahşap Türk mimarisinde asırlarca yer almış ve halen de yapıya sağladığı çeşitli imkanlarla diğer inşaat malzemelerine nazaran çok kullanılan organik bünyeli, bir malzemedir.

Ahşabın yapı malzemesi olarak kullanılmaya başlaması tarihi, beton ve çeliğe oranla çok daha eskidir. Tarihten önceki çağlarda bile ahşabın yapılarda kullanıldığı tespit edilmiştir. Bir yazar, başlangıcı daha da ileriye götürerek "Ahşabın yapıda kullanılması, kendilerini vahşi hayvanlardan korumak isteyen ilkel insanların ağaçlara tırmanmasıyla başlar." demektedir.

Ahşap malzeme ilk çağlardan günümüze kadar kendine özgü kullanım biçimleriyle mimaride uzun süreler yer almış ve halen de her vesile ile kullanmayı arzu ettiğimiz bir malzeme olmuştur.

Ahşap canlı bir organizma olan ağacın meydana getirdiği lifli, heterojen dokulu olup, organik esaslı bir yapıya sahiptir. Ahşap adı Arapça "odundan mamul eşya" anlamına gelen "Hayıp" kelimesinden gelmektedir. Ahşap diğer yapı malzemelerinden farklı olarak, belki de canlı bir dokunun ürünü olması nedeni ile yapılarımızda daha çok görmek istediğimiz sıcak bir malzemedir. Ancak ekonomik nedenlerle çağımızda kullanılması gittikçe zorlanan doğal ahşap, günümüz teknik imkanları ile hetorojen ve izotrop bir malzeme olarak geliştirilmiş, böylece ölçü bakımından yapıda kullanılmaya elverişli olmayan ahşap ve de değerli ağaçlardan en fazla yararlanma imkanları getiren fabrikasyon ekonomik amaçlı ve yapıda doğal ahşaptan daha geniş imkanlara sahip ahşap malzemeler kullanılmaya başlanmıştır.

Genel olarak ahşabın yapı kuruluşunda yer alışının tercih nedenlerini elde ediliş kolaylığı, açıklık geçmede ve konstrüksiyon kuruculuğunda sahip olduğu imkanlar, malzemenin işlenebilme, istenilen biçime getirilebilme rahatlığı, ısı, ses tutuculuğu, sıcaklık hissi ile hijyenlik yönü ve mekanik mukavemetinin oldukça yüksek değere sahip olduğu şeklide özetlenebilir.

Ahşap malzemelerin yapıya sağladığı imkanlar nedeniyle yüzyıllar boyunca kullanılmıştır. Türk sivil mimarlığında yapım yöntemleri ve biçimlendirme açısından geniş bir uygulama alanı bulmuştur. Ahşap malzemeler ile büyük açıklıkların geçilebilmesi (Beyşehir Eşrefoğlu Camii tavan kirişleri), sistemleri bağlayıcı bir eleman olarak yapının kuruluşunda sağladığı imkanlar, ısı ve ses tutuculuğu, sıcaklık duygusu, elde edilişindeki ve işlenebilmesindeki kolaylık ahşabın aranan bir malzeme olmasını sağlamaktadır[1].

Dış etkenlere dayanıklı olan çıralı çamın yapıların dış bezemelerinde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bezeme yapımında piyasada bulunan standart kerestelerden yararlanıldığı, özellikle balkon parmaklığı, pencere ve kapı söveleri, sarkma öğeleri, sütunlar gibi kısımlarda ölçülerin bu birimlerle sı-

* Selçuk Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Öğretim Görevlisi.

[1] Sema CİNER, *Son Osmanlı Dönemi İstanbul Ahşap Konutlarında Cephe Bezemeleri*, İstanbul 1982, s. 75.

nırlandığı örnekler üzerinde tesbit edilmiştir. Ayrıca malzeme boyutunun yetmediği durumlarda eklemeler yapılarak istenen boyut sağlanmıştır[2].

A. KONYA VE ÇEVRESİNDEKİ EVLERDE AHŞAP MALZEMENİN KULLANILMASI

Jeolojik yapısına ve coğrafyasına bağlı olarak yüzyıllardan beri varlığını sürdüren Konya evinin tezyinatı yapının mimari kuruluşu ve inşai strüktürü ile de ilgilidir. Çünkü kullanım tarzından doğan mimari plan ve biçim ile inşaat için başvurulan teknik malzeme, diğer Türk evlerinde olduğu gibi Konya evinde de ahşap malzeme olmuştur[3].

Geleneksel Konya evinin yapımında genellikle çevrenin tabii inşaat malzemelerinden yararlanılmıştır. Her ne kadar jeolojik ve ekolojik yapıya bağlı olarak cins ve oranı değişmekte ise de evler için kullanılan ana malzemeler taş, toprak ve ahşaptır. Konya çevresindeki dağlık ve yağışlı kısımlarda evlerin duvarları taştan, döşeme, tavan, kapı ve pencere takımları ahşaptan olduğu için, dış cephenin tezyinatında bu yapı elemanlarının dizim ve işleme özelliğine bağlı kalmıştır. Evin dış estetiğini belirleyen ana unsur, yapım tekniğinin zarureti olarak kullanılan, taş duvarlar boyunca belli seviyelere de tesviye ve bağlantıyı sağlayan; kat yüksekliklerini sınırlayan, çıkmaları destekleyen, kapı, pencere gibi boşlukların etrafını çevreleyen hatıl, kiriş, dikme gibi ahşap elemanlardır. Tabii rengi ve dokusu bakımından toprak ve taşla güzel bir uyum sağlayan ahşap, karkastır. Konya'nın düzlük ve yağışsız kısımlarındaki evlerin duvarlarında ise taş yerine kerpiç, yine ahşap takviyeli olarak kullanılmıştır[4].

Dış cephelere paralel olarak, Konya evinin sofa ve odalardan meydana gelen iç mekanlarında da, konstrüksiyona bağlı bir süsleme tatbik edilmiştir. Konya evi dış ve iç sofalı Türk evi şemasına göre tek ve iki katlı inşa edilmiştir. Türk evinin genel karakteristiklerine uygun olarak evlerin içleri, dışlarından daha itinalı yapılmıştır. Eğer ev doğrudan doğruya sokağa açılıyorsa, mabeyn denilen iç sofaya, birkaç basamakla yükseltilmiş bir kapıdan girilir. Bazen de sokağa açılan bahçe kapısından önce bir avluya, daha sonra eve girilir. Büyük ve iki katlı evlerde bu giriş, üst kat sofasının çıkması altından veya bu çıkmayı taşıyan direkli sundurmanın gerisinden sağlanmıştır[5].

Konya evlerinde sofa ve odaların ahşap kısımlarının tezyinatında üç ayrı teknik kullanılmıştır.

1) Oymalı ve Ajurlu Tezyinat

Bu teknikte yapılmış örneklerin en sadesi, ahşabın tabii rengi ile bırakıldığı, basit profilli pervazlar, geçmeli lambriler halinde olup kapı, pencere ve dolap kanatları ya da düz levhalar şeklinde bırakılmış veya sade motiflerle süslenmiştir. Daha itinalı yapılmış bazı örneklerde kapı, pencere, dolap gibi duvar boşluklarının etrafını çevreleyen profili kemerler görülür. Tavanda çıtalı bir taksimat ve kabartma bir göbekle süslenmiştir. Bu teknikteki tezyinatın en zengin örneklerinde ise, ahşap yüzeyler boş bırakılmayıp düz veya eğri kesimle oyulmuş ya da kabartılmış motiflerle bezenmiştir[6].

2. Çivili Tezyinat

Bu teknikte yapılmış örnekleri, oymalı ve ajurlu teknikte yapılmış olanlardan ayıran en bariz özellik, duvar ve tavandaki ahşap kaplamaların ya da kapı, pencere ve dolap kapaklarının kabaralı çivi başlarıyla oluşturulmuş geometrik ve bitkisel motiflerle süslenmiştir[7].

3) Boyalı Tezyinat

Bu tekniğin örnekleri, bütün ahşap kısımların üzerini kaplayan boya ve renkli nakışlarla diğerlerinden ayrılırlar. Bu örneklerde, genellikle düz levhalar halinde bırakılmış veya çıtalarla bölünmüş ahşap yüzeyler, çeşitli renklerde geometrik ve bitkisel motiflerle süslenmiştir.

Netice olarak Konya evinin mimari tezyinatı, genellikle inşa tekniği ve malzemeye bağlı kalmakla beraber ahşap kısımlarda yoğunlaşmıştır. Sahibinin sosyo ekonomik durumuna ve zevkine göre, her Türk evinde olduğu gibi Konya evinde de ölçüler, detaylar ve tezyinat yüzyıllar boyunca değişmiştir. Fakat Konya evi'nin karakteristik tezyinatı, ahşabın tabii haliyle bırakıldığı örnekler hâlâ yaşamaktadır[8].

---

2 CİNER, *aynı eser*, s. 76.
3 Yılmaz ÖNGE, "Konya Evi'nin Tezyinatı", *Türk Halk Mimarisi Sempozyumu Bildirileri*, Selçuk Üniversitesi, Konya, Mart-1990, s. 137.
4 ÖNGE, *aynı bildiri*, s. 138.
5 ÖNGE, *aynı bildiri*, s. 140.
6 ÖNGE, *aynı bildiri*, s. 140.
7 ÖNGE, *aynı bildiri*, s. 141.
8 ÖNGE, *aynı bildiri*, s. 14.

Konya evleri genellikle aynı karakteri muhafaza ederler. Bu, bilhassa evlerin mütevazi olanlarında kendini daha bariz bir şekilde gösterir. Bu da Konya için en tipik ev misallerini ortaya koyar. Çünkü bu evlerde oturanlar, gelirleri nispeten az olduğu için yabancı tesirlerden uzak kalmışlardır.

Konya Şehrinin evlerini, plan itibariyle, esas olarak, iki kısma ayırmak mümkündür[9].

1. Hayatlı evler,
2. Sofalı evler.

1. Hayatlı Evler

Bunlar şehrin en karakteristik tipini taşıyanlardır ki nispeten ufak çapta binalardır. Bu evlere, sokaktan bir hayat vasıtası ile girilir. Konya'da hayat tabiri, zemini taşla döşeli bir ön bahçedir.

Oldukça monoton, gölgesiz, çeşnisiz ve yazın güneşli bir yoldan sonra bahçe kapısını açıp hayata girilince, büyük bir ferahlık hissedilir, çünkü burası dışarıya nazaran loş, etrafı tamamen yüksek duvarlarla çevrilmiş, ağaçlıklı, çiçeklikli, serin bir yerdir. Yaz günlerini ekseri aileler bu hayatta, açık havada geçirirler.

Umumiyetle, sokaktan hayata girildiği yerde, yan tarafta, hela ve mutfağı ihtiva eden bir yapı vardır. Bu evin esas kısmından ayrı bir kütledir. Ekseri evlerde ve daha eski olanlarda, ev karşıya gelir, yani bina yoldan uzaktadır. Sokaktan görünmez. fakat daha sonraları yan tarafına da yapılmışlardır. Hatta bazen, sokağa bakarlar[10].

Mimarlıkta bir kaide vardır. Gelenekler dolayısıyla korunan yapı tarzları, ait oldukları kültürlerce yapının ömrü tükenip yenilerine ihtiyaç duyulduğunda nasıl nesiller boyu aralıklarla devam ediyorsa, daha sık ve kısa süreler içinde tekrarlanan tarzlar da vardır[11].

Geleneksel Türk evinde, Haremlik ve Selamlık ayrımına neden olan mahremiyet kavramını oluşturan en önemli etken İslam dini inançlarıdır[12].

İslamiyet'in mahremiyete ilişkin etkisi;

Ailenin iç yaşantısının yabancılardan gizlenmesi,

Aile fertleri dışında, kadın ve erkeğin bir arada oturmaması şeklinde özetlenmektedir.

Bu kurallar farklı ölçeklerde, konutun biçimlenmesini etkilemiştir.

Yabancılardan gizlenmesi gereken bir işlevin yerine getirilmesinin çevreye yansımasına başka bir örnek ise gusulhanenin çözümüdür. Geleneksel Türk evinde dini inançlara göre kadın ve erkeğin vücudunun gizliliği yıkanma eylemi mahremiyetini çok önemli hale getirmiştir.

Türk evindeki mahremiyet kavramının sadece İslamiyet'ten etkilenen evi ve kadınları sokaktan yabancılardan gizlemek istediğinden kaynaklanmamakta, Orta Asya inançları ve göçebe yaşamına dayanan "içe dönüklük" kavramından etkilenerek konutu biçimlendirmektedir[13] (Resim 1).

Konya ve çevresindeki geleneksel Türk evinde ahşap malzemeler odalarda, sofalarda, çıkmalarda ve yapı elemanları olarak duvarda, döşemede, tavanda, merdivende, çatıda kullanılmıştır.

I. Odalar

Anadolu'da eskiden kalma Türk evleri çok yıpranmıştır. Bunun yanında gün geçtikçe yıkımlar artırılmaktadır. Yerlerine tamamıyle yabancı bir görüş mahsulü olan yenileri yapılmaktadır. Yangınlar, türlü felaket ve harpler, eski şehirlerimizi tanınmayacak bir hale sokmuştur. Bu evlerin yerine gelen binalar, artık eski Türk evi mefhumu ile hiç bir ilgisi olmayan şeylerdir. Türk şehir ve evinin en büyük düşmanlarından biri de maalesef yeni imar yasalarıdır. Buna göre artık eski Türk evinin güzelliğini anlayacak kişilerin sayısı çok azdır denebilir. Avrupai olduğu zannedilen bir yaşama tarzı ve bilhassa beton kübik ev sevdası, bahçe ve tabiattan uzaklaşma gibi hastalıklar yaşayışımızı ve kültürümüzü etkilemiştir.

Türk evi umumiyetle bir katlıdır. Ancak, zaman ile kat adedi fazlalaşmıştır. Öyle olmakla beraber, daima esas kat tektir. Bu esas kat ise, birkaç katlı evlerde, mutlaka en yukardadır[14].

Avlunun içinde çardak bulunur. Evlerin zemin katları ahır, depo, kiler olarak kullanılır (Şekil

---

9 Celile BERK, *Konya Evleri*, İstanbul 1991, s. 46.
10 BERK, aynı eser, s. 46.
11 Kamil UĞURLU, "Orta Asya'dan Bugüne Türk Mesken Sanatında Çadır", *Türk Halk Mimarisi Sempozyumu Bildiriler, Selçuk Üniversitesi*, 1990, s. 205.
12 S. Mete ÜNÜGÖR-Hülya TURGUT, "Çağdaş Türk Evinin Kültürel Özü Ne Olmalıdır", *Türk Halk Mimarisi Sempozyumu Bildiriler, Selçuk Üniversitesi*, Konya, Mart-1990, s. 229.
13 ÜNÜGÖR, *aynı bildiri*, s. 230.
14 Haşim KARPUZ, *Türk İslam Mesken Mimarisinde Erzurum Evleri*, Ankara 1984, s. 13.

1,2). Evin 1. katına ahşap bir merdivenle çıkılır. Ev birden fazla katlı ise esas yaşanan yer üst olmaktadır. Esas katta sofa, sofaya açılan odalar, mutfak bulunur. Sofa Türk evinde odalara geçit veren ve aynı zamanda ailenin kadınlı erkekli bütün fertleri ile topluca oturduğu bir mekandır. Türk evini biçimlendirişi ve yönlendirişi bakımından da önemlidir[15].

Odaların sayı ve şekilleri, tatbik edilecek plan tipinin meydana gelmesinde en fazla tesiri olan unsurlardandır. Odalar, fazla veya az olduklarına göre, plan tipi değişmektedir.

Bazen odaya göz de denir. Fakat mimari bakımdan ikisinin arasında fark yoktur. Hane eski bir tabirdir ve yine oda demektir. Bununla beraber "hane" denildiği zaman, odanın bir dereceye kadar müstakil ve ehemniyeti olduğu da anlaşılmış olur. Odanın müstakilliği yalnız bir dış kapısı olmasından ileri gelir. Eski evlerde ise, hakikaten odaların tek kapıları ve nadiren aralarında irtibat kapıları da olabilir. Bu suretle avlu veya sofa üzerine dizilen odalar, ayrı ayrı haneler vaziyetine girerler[16].

Odalar ev içerisinde, birçok fonksiyona sahip, temel ihtiyaçların yanında kendi başlarına yaşama birimleridir. Oturma, yemek yeme, çalışma,yatma gibi eylemlerin gerçekleştiği bir ortamdır. Evin genel planlanmasında odaların yeri ve yönü esastır. Güneş ve rüzgar durumlarına göre kış odası, yaz odası ayırımı vardır. Odanın sayısı evin sahibinin maddi gücüyle bağlıdır. Çok bölümlü "haremlik, selamlık" evlerde her iki bölümün orta hallilerin ise tek bir baş odaları bulunur. Odada iç düzenleme, esas kullanılan kısımlar, yardımcı kısımlar olarak ikiye ayrılabilir[17].

Esas kullanılan kısımların başında orta mekan gelmektedir. Odanın kapısından sekialtı kısmına girilir. Seki üstünde duvar boyunca yapı ile birlikte inşa edilmiş sedirler bulunur. Sedirlere oturulur ve yatılır. Çoğunlukla odalarda yüklük duvarının karşısında ocak bulunur. Pencereler manzaraya, sokağa, güneş ve ışığa göre yerleştirilirler. Odaların tavanları da üst örtü olarak kabul edilebilir. Yardımcı kullanım kısımları sedirlerin altı, yüklükler gusülhanelerdir.

Odalarda pencerelerin üzerinde sergen denen küçük bir raf odayı fırdolayı çevirebilir. Odanın içerisinde kullanılan eşya, sergi ve yaygılar sade ve tutumlu bir hayatın sonucudur[18].

II. Sofalar

Sofa, sokak veya meydanla ilgilidir. Odalar, o sofa üzerine açılır, sofa da, bir veya iki tarafı kapalı bir sokak durumunda olabildiği gibi, ortada yani bir meydan vaziyetinde de bulunabilir. İşte Türk evini Batı Avrupa evinden en fazla ayrılan özellik, odaların ayrı ayrı sofalara açılması ve sofanın evin içindeki hareket yollarına meydan olmasıdır.

Plan içinde işgal ettiği saha ve oynadığı mühim rolden dolayı sofayı, planı oluşturan etkenlerin başlıcası olarak saymak gerekir.

Sofanın şekli doğrudan doğruya ev tipini tayin eder. Sofa, oda sırasının önünde, arasında veya odaların ortasında olduğuna göre üç esaslı plan tipi meydana gelir.

Mahremiyeti muhafaza için cephe kısmına kafesler yerleştirilir. Bilhassa evin avlusu sokaktan veya komşudan görülebileceği yerlerde sofanın üzerine tesadüf eden kısımlar kapatılabilir.

Sofa bir geçit olmakla beraber aynı zamanda bütün ev halkının toplandığı, düğün ve eğlencelerin tertip edildiği yerdir[19].

Dış Sofalı Plan Tipi

Dış sofalı evlerde, simetri ve bilhassa aksiyaliteye fazla önem verilmez. Plan ekseriyetle serbesttir. Yani odalar kullanma icablarına göre, sofanın üzerine dizilmiştir. Kapalı dış sofalı ev tipidir[20].

İç Sofalı Plan Tipi

Türk evinde en çok rastlanan plan tipidir denilebilir. Genellikle evlerin tiplerini sofaların şeklinden anlamak mümkün olduğuna göre, bu ev tiplerini de sofanın vaziyetine göre sınıflandırmak gerekir. Sofa içerde ise iki tarafında mutlaka odalar vardır. İki tarafındaki odalar, en fazla karşılıklı olarak aynı uzunlukta birer sıra teşkil ederler. Fakat bazan bir oda sırasının karşısındakinden daha kısa olması da mümkündür. O zaman "iç sofa" biraz dışarıya çıkar. Bazen sofanın pencereli duvarında

15 KARPUZ, *aynı eser*, s. 12.
16 Sedat H. ELDEM, *Türk Evi Plan Tipleri*, İstanbul 1954, s.15.
17 KARPUZ, *aynı yer*.
18 KARPUZ, *aynı eser*, s. 13.
19 ELDEM, *aynı eser*, s. 16.
20 ELDEM, *aynı eser*, s. 31.

birer köşk veya sekilik veyahut ev yüzünden çıkıntısı olan bir kısmın ilave edildiği görülebilir[21].

Sofa, tercihen güneş alabilen veya manzaralı tarafa yapılabilir. Genellikle sofa esas cephenin ortasında yer alır. Sofanın köşklü veya köşksüz olması plan tipini fazla etkilemez, ancak köşkün olması sofanın biraz çıkıntılı olmasını gerekli kılabilir.

III. Çıkmalar

Çıkmalar evin ayrılmaz bir parçasıdır. Değişik işlemlerin yapıldığı bu eleman, evlerde öylesine yerleşmiştir ki, sanki o kaldırılırsa elde hiç bir şey kalmıyacak hissiyle karşılaşılır.

Türk'ün atak ruhunu, anlatmak istercesine, evlere de duvarlardan dışarı fırlayan, sokaklara meydanlara taşan, karşı komşusuna sarılacak kadar sokulan, yeşilliği suyu, tabiatı kucaklıyacakmış gibi uzanan bu unsur, Türk'ün evinde gerek plan ve gerekse cephe olarak tam bir karakter olarak görülür.

Zeminin rutubetinden kurtulmak, bazen insan boyu yağan kar tesirinden kurtulma ihtiyacı, artık odaların asma kattan itibaren genişlemek, dışarıya taşmak ihtiyacını meydana getirmiştir[22].

İşte böylece sokağa açılmak üzere duyulan ihtiyaç ve arzu bize çıkmalar olarak hakiki değerini göstermektedir. Eski evlerimizde pencerelerde cam kullanılmadığı, dış tesislerden ve görünmekten korunmak için, kullanılan ahşap kepenkler, parmaklıklar, kafesler bugün Anadolu'nun birçok yerinde hâlâ görülmektedir.

Başlangıçta çıkmalar sadece baş odaya getirilmekte idi. Daha sonra sokak tarafına büyük cephesi ile gelen binaların diğer odalarının da çıkarıldıkları görülmektedir[23].

Çıkmalar, ilk bakışta, iç hayatın dışarıya doğru açılan penceresidir denebilir ama bunu doğuran birçok ihtiyaç ve sebepler vardır. Bunlar şöylece sıralanabilir:

Oturma Yerine Verilen Önem

Zemin katın rutubetinden ve bazen de birkaç metreyi bulan kardan korunmak üzere oturma odaları yukarı alınırken aşağıda sokaktan görünmek istemediği için pencere açmayan, yukarı çıkınca bu lüzumsuzluğu idrak etmiş sokağa kolayca açılabilmiş ve çıkabilmiştir[24].

Yer Kazanmak

Odasını genişletmek ve gönyelemek suretiyle yer kazanılır. Bu daha çok sahası az olup da kalabalıklaşan bir mıntıkanın ve bilhassa fazla yayılamayan yapılarda görülür[25].

Manzarayı veya Sokağı Seyretmek

Türk kadını evin iç işlerinin reisi olduğu için günlük hayatı tamamen orada geçer.

Gittikçe sıkışan şehir artık, bahçe veya avlulara imkan vermeyince, kadının dinlenmesi, gelip geçeni seyretmesi, satıcıdan öteberi alması, komşusuna seslenmesi gibi birçok oyalayıcı sebepler, çıkmaları evvela bir kadının dinlenme ve eğlenme köşesi haline getirmiştir.

Işık ve Serinlemek

Evin, enışıklı olduğu kadar, aynı zamanda en serin yerini teşkil eden çıkmalar, evin en makbul ve şerefli bir köşesi olmuştur. Herkes orada oturmak ister, anne dikişini orada diker, nine Kur'an'ını orada okur, misafire orası gösterilir.

Evin en makbul odası, birkaç istikamette penceresi olan oda olduğu ve çıkmalarda aynı zamanda, 2,3 ve hatta 4 tarafı birden görebilmeye imkan vermişlerdir[26].

Mimari Sebepler

Çıkmalar umumiyetle antre üstlerine isabet ettirilir. bu hem antreyi belirlediği gibi aynı zamanda onu yağmur ve güneşten de korur.

Çıkmalar evin oturulan hayatını canlandıran odalarını işaret etmekle ayrıca bir fonksiyon taşırlar. Cazip nisbetleri ve kitleler ile evlerin mimari kompozisyonlarını tamamlarlar, renk ve gölge tesirlerini artırırlar.

Umumiyetle sokak tarafına yapılan çıkmalar, cephede bulunan oda sayısı ile alakalıdırlar. Ancak ne olursa olsun, çıkmaların en önemli özelliği hafif ve bol ışıklı olmalarıdır.

Zemin katlar umumiyetle taş veya kerpiç, üst katlar ise genelde ahşap veya ahşap iskeleti çıkmalardır (Şekil 3,4).

21 ELDEM, *aynı eser*, s. 91.
22 Mesut EVREN, *Türk Evinde Çıkma*, İstanbul 1959, s. 5.
23 EVREN, *aynı eser*, s. 6.
24 EVREN, *aynı eser*, s. 16.
25 EVREN, *aynı eser*, s. 7.
26 EVREN, *aynı eser*, s. 7.

Ahşap çıkmalar umumiyetle; payandalı çıkmalar, konsol çıkmalar veya muhtelif tipleri birleştiren çıkmalar şeklinde sınıflandırılabilir.

Sokakları tezyin eden, onları hareketlendiren ve canlandıran bu suretle de şehrin bünye ve karakterine tesir eden çıkmalar, bulundukları mevkiinin önemi nisbetinde hem kendi, hem de şehrin kıymetini artırırlar[27].

Çıkmanın benliğimize o kadar girdiğini görüyoruz ki, sanki onsuz ev olamaz gibi gelir. Bu böyle bir gelenektir ki, hangi bölgeye gidilirse gidilsin, az çok değişik tip çıkmalarla karşılaşılır. Hiç bir zaman bir sokak üzerindeki çıkmalarda yabancılık ve aykırılık hissedilmez. Bu vatanını seven, sokağını seven, komşusuna karşı saygıdan başka bir iddiası bulunmayan Türk'ün mütevazi benliği olduğu kadar, kuvvetli zevkinin ifadesinden başka birşey değildir[28]. İşte bunların neticesinde sokaklar aynı bir armoni akıcılık içinde zenginleşir (Şekil 5,6).

Çıkma, yapıya başlı başına bir hususiyet veren, adeta onu tamamlayan, güzelleştiren bir unsur olarak evlerde kullanılmıştır. Çıkmalar ya evin kapalı bir kısmının, odanın, sokak üzerine taşması veya odaların önünde binanın bütün cephesi boyunca devam eden kapalı çıkma teşkil eder. Birincisi daha ziyade sokak tarafında, ikincisi evin bahçe cephesinde olur.

Çıkmaların tertipi için ahşap, diğer malzemelere nazaran daha uygun olduğundan kolaylıkla bol miktarda eski evlerde kullanılmıştır (Şekil 7,8).

IV. Yapı Elemanlarında Ahşap Malzeme Uygulama Örnekleri

Yapı elemanlarından kapılar giriş kapıları ve oda kapıları olmak üzere iki kısımda incelenebilir.

Giriş Kapıları

Sokaktan içeriye genellikle çift kanatlı büyük bir kapı ile girilir. Kapıların yalın ama evde oturana güven veren bir görünümü vardır. Kapı yüksekliği, orta boylu bir adamın eğilmeden geçebileceği bir mesafededir.

Oda Kapıları

Türk evinde odaya girme sorunu çok önemlidir. Kapı odanın içine açılır. Odaya giriş dolaplarla ilgilidir. Kapı kanadı yapıya gösterilen özene ve odanın kapı içindeki durumuna bağlı olarak değişik biçimlerde oluşturulmuşlardır (Resim 2,3).

Pencereler

Toplumsal inanışlar ve gelenekler evin kendi içine doğru çekilmesini gerektirmiştir. Alt katlarda dışa açılan pencereler elden geldiğince küçültülmüş veya cephe sokağa açılıyorsa duvarın sağır tutulması tercih edilmiştir. Güvenlik açısından madeni kafesler, ahşap kapaklar, gizlilik açısından üst kat veya alt katta ahşap kafesler kullanılmıştır.

Tavanlar

Tavanın kuruluşu hem evlere göre, hem bir evin farklı odalarına göre değişiklikler gösterir. Evi yaptıranın toplumsal ve ekonomik durumuyla da bağlantılıdır. Odalar çoğunlukla kare veya dikdörtgen biçimindedir.

1. Hacı Dayının Evi

Kapının yüksekliği, 1.80, genişliği 1.00 m'dir. Kapı çivili tezyinat ile yapılmıştır. Düz ahşap yüzey üzerine kareli motifler ve ortada bir göbek metal çivilerle tutturulmuştur. Kapı üzerinde oksijen etkisiyle kararma, eşikte ise mekanik aşınma tesbit edilmiştir (Resim 4,5).

Metal ile ahşap bileşim yerlerinde kararma vardır. Metal demir hava rutubeti ile korozyona uğramıştır (Resim 6,7).

Üst katla sofaya tek kollu olarak çıkan merdiven basamakları ve korkuluğu ahşaptandır. Merdiven basamağı üzerine ses, mekanik aşınma, temizleme kolaylığı gibi önlemler için halı tesbit edilmiştir (Resim 8).

Ahşap kapı üzerinde gelişmesi için uygun ortamı bulan mantarlar sarı renkte tozlar oluşturmuşlardır (Resim 9).

2. Ahmet Hoca'nın Evi

Taş duvarların arasında bağlayıcı hatıl olarak ahşap malzeme kullanılmıştır (Resim 10).

Geleneksel yapım malzemeleri olan ahşap, taş ile yapılmış daha sıcak ve yumuşak dokulu evin yanında betonarme ile yapılmış sert görünüşlü yapılar uyum içinde değildir.

Ahşap malzemenin doğal olarak görünüşü ve taşın görünüşü uyum içinde durmaktadır.

Yaklaşık 75 cm ara ile taş duvarların arasında bağlayıcı olarak konan ahşap hatıllarda bozulma yoktur. Sadece kaldırımların biraz üst kısmındaki ahşap hatılda nemlenme görülmüştür. Bu da

[27] EVREN, *aynı eser*, s. 33.
[28] EVREN, *aynı eser*, s. 37.

mevsimin yağışlı olduğu zamanlarda kaldırıma çarpan sular duvara sıçramakta ve ahşap hatılın nemlenmesine sebep olmaktadır.

Geleneksel Türk evinde ahşap malzemenin ustalıkla kullanıldığı pencere kepenginin ve çıkmanın görünüşü. Ahşap malzemenin korunması için hiç bir önlem alınmamış, rüzgar etkisiyle gelen yağmur suları ve güneş ışınları etkisiyle yer yer kararmalar tesbit edilmiştir (Resim 11).

3. Şengüller'in Evi

Sokakta ahşap malzemeden yapılan çıkma cephe ile uyum içindedir (Resim 12).

4. Ağmazlar'ın Evi

Sokak ile bütünleşen çıkmanın görünüşü (Resim 13).

Ahşap çıkmanın üzeri, yağan yağmur ve kar suları gibi dış etkenlerin tesirinden korunması için metal çinko saç ile kaplanmıştır. Çinko kaplamanın üzeri zamanla dış tesirlerin etkisi ile (nem ve rutubet) korozyona uğramış ve lekeli bir görünüş oluşturmuştur.

5. Haceller'in Evi

Çıkmalar, evlerin en hakim ve en kıymetli yerlerinde teşekkül etmektedir (Resim 14). Bunu sadece bir mantığın ve ihtiyacın neticesi olarak düşünmek, aslında bu elemanı muhtelif surette ve en iyi bir şekilde kullanmasını bilen bir sezişi küçümsememek gerekir. Türk evinde çıkma o derece isabetli ele alınmış ve o derece yoğurulmuştur ki, gerek yapan ve gerekse gören, bunsuz olamıyacağı kanaatine kolayca varmaktadır. Onu bir süs mevzuu gibi düşünmemek, bu gerçeğin neticesidir[29].

Çıkmalar içeride olduğu kadar dışardan da aksettirdiği canlılık, gerek nisbet gerekse yapı hatlarının cazibesi ile gösterdiği sadelik ve asalet evi yuva haline getiriyor, evi gayesine ulaştırıyor, evi sıcaklığına kavuşturuyor tek kelime ile ev yapıyor.

Çıkmalarda ve taş duvarda bağlayıcı hatıl olarak ahşap malzeme kullanılmıştır. Zaman içinde gerekli bakım ve onarımın yapılmaması nedeni ile ahşap malzeme tahrip olmuştur.

Ahşap üzeri samanlı çamur harcıyla sıvanmış, yağan yağmur suları ile bunlar dökülmüştür. Güneş ışınları, havanın etkisi ve rutubet nedeniyle cephede kararmalar, ahşapta ise çürüme vardır (Resim 15).

Çatıda gerekli bakım ve onarımın yapılmaması sonucu yüklükte ve tavanda ahşap malzemelerin bozulmasına neden olmuştur. Çatı suyunun yüklük üzerine gelen kısımları lekeli, çamurlu bir görünüm arzetmektedir.

Tavanda sekizgen yıldız göbek çatıdan sızan sulardan etkilenmiştir.

6. Zarraf Abdullah'ın Evi

Ahşap çıkmanın üzerini dış tesirlerin etkisinden korumak için saç ile kaplanmıştır. Demir malzeme havanın rutubeti nedeniyle paslanmıştır. Ahşap ile temas eden metal bileşimlerde kararmalar tesbit edilmiştir. Çıkma üzerinde saçağın 20 cm olması nedeniyle metal yüzey yağış sularından etkilenmektedir (Resim 16).

Oturma odasındaki yüklükte ahşapla beraber dolap kapaklarında cam kullanılmıştır. Cam ahşaba zarar vermemekte ve vitrine konacak kahve fincanlarının görünmesini sağlamaktadır (Resim 17,18).

Kapının ahşap eşiğinde ayak sürtünmesinden dolayı mekanik aşınma meydana gelmiştir. Kapı üzerinde elin daha çok sürtündüğü kısımlarda yüzeysel kirlenmeler görülmektedir.

Yerde ise sıcak olması dolayısıyla kilim altına serilecek keçe bulunmaktadır.

Tavan kirişler, merdiven basamakları ve korkuluklarda ahşap doğal haliyle kullanılmıştır (Resim 19).

7. Mustafa Sarı'nın Evi

Bahçeli ev tipinde sofaya açılan bir oda ve koridor bulunmaktadır. Koridorda ise oturma odası ve mutfak açılmaktadır (Şekil 9). Bahçede ahır, samanlık, wc, depo, ekmek yapıldığı oda ve odada ocak mevcuttur. Sokakta avluya açılan kapılardan eve girilebilmektedir (Resim 20).

Sofa ve oturma odası tavanlarında ahşap göbek bulunmakta, güney cepheye bakan çıkma iptal edilmiş olup, kullanılmamaktadır (Şekil 10).

Dar sokakların bulunduğu mahellede, tek katlı olan bölüm hizmet alanı olarak tanzim edilmiş ve iç avlulu yapıda esas ev iki katlı planlanmıştır. Oturma kısmı olarak birinci kat kullanılmaktadır. Birinci katın çatısında kiremit, tek katlı olan ahır, depo gibi kısımların üzerinde kaplama malzemesi olarak toprak, kamış kullanılmıştır.

[29] EVREN, *aynı eser*, s. 126.

Türk evinde ahşabın hammaddesi olan ağaç sadece yapıda değil bahçede konut ile bütünleşmektedir.

Gerekli bakım ve onarım yapılamayan ahşap malzeme zamanla çürümekte, tamir edilemez duruma gelmekte ve cephedeki parçalar tek tek düşmektedir (Resim 21).

Ahşap malzemenin çürümesi dolayısıyla kullanılamaz duruma gelen çıkmanın içinden tekrar bölücü bir camekanlı duvar yapılmış ve sofa kullanılır duruma getirilmiştir.

Ahşap malzemenin kullanıldığı sofanın tavanında kırkiki dilimden oluşan göbek bulunmaktadır. Sofada seki döşeme üzerinden 60 cm yükseklikte yapılmş ve ahşap malzeme doğal haliyle kullanılmıştır. Koridor giriş kapısının üzeri ise kemerli olarak tertiplenmiştir (Resim 22).

Ahşap, tavanda doğal olarak kullanılmasına rağmen yıllık bakım ve temizliği yapıldığı için çok sıcak bir görünüm kazanmakta, oda ile bütünleşen ve rahatlık hissi veren bir mekan oluşmaktadır (Resim 23).

Tavanda onüçgen şeklinde yapılmış göbek renkli yağlı boya kullanılmıştır.

Sofa'nın tavanında bulunan içiçe üç halkadan oluşmuş ahşap göbekte; kırmızı, siyah, beyaz ve yeşil gibi renkler uyum içinde kullanılmıştır (Resim 24,25).

Ahşap malzeme de yuvarlak oyma, silmeler, köşeli geçişler, yaprak motifleri gibi işçilikler kolaylıkla yapılabilmektedir (Resim 26,27).

Ahşap ve taş malzemenin kullanıldığı yapıda açıklıklar kiriş vasıtası ile geçilmiştir. Kirişlerde çürümeye karşı önlem alınmamış, doğal haliyle kullanılmıştır (Resim 28).

Merdiven basamaklarının üzerinde ahşabın aşınmasını önlemek için ve ses yalıtımı sağlamak için kilim kullanılmıştır. Ahşap malzemenin küpeştesinde ise el ile sürtünmeden dolayı aşınma meydana gelmiştir (Resim 29).

Ahşap korkulukta budaklar olmasına rağmen fazla mahsur teşkil etmemektedir. Korkuluk malzemesi su, nem ile karşılaşmadığı için ve hava sirkülasyonunun olduğu kısımda kullanıldığından bozulma görülmemiştir. Fakat ahşabın daha uzun ömürlü olması için her hangi bir önlem de alınmamıştır.

V. Evlerin Korunması Konusunda Alınacak Tedbirler

Bir kentin uygar olup olmadığını tesbit etmek için üç şeye bakılır:

1. Devlet ve halk geçmişine ne gözle bakmıştır?
2. Korumak için ne yapmıştır?
3. Toplum düzeyi ve insan yaşamı nedir?

Bu soruların cevaplanması gerekmektedir. Manevi değerlerimizin devam etmesindeki rolü, aile bağlarının (nine, dede, anne, baba, evlat, torun) münasebetlerinin sağlıklı olması için donatılmış bir mekan olan evlerinin bütününde mevcuttur. Hayat bağlarını mimarisi ile bütünleştiren insanımızın bizlere bıraktığı, ahşap malzemelerin kullanıldığı mimari kültür mirasımızı korumayı ve gelecek nesillere devretmeyi bir görev bilmeliyiz.

Konya evinde sekinin görevi evin küçük kızının oyun çağından sonra, arkadaşları ile birlikte ve büyüklerinden uzak çeyizini işlediği mekandır. Eve gelen misafire ayrılan, evin en güzel odası ise baş odadır. Bu da geleneksel Türk yaşamındaki misafir perverliği ve misafire verilen değeri gösterir. Oda içinde gusulhaneler vardır. Dolap içinde yıkanma yeri. 300 yıllık Türk evinde dahi vardır. Özellikle gelin odası ve baş odada bulunur. Temizliği simgeler. Yani batıda yıkanmayı bilmezlerken Türk evinde hamam vardı. Tavanla oda kapısı arasında yapılmış rafa ise sergen denir. Bu raflara tabak vs. konulduğu gibi mevsim meyveleri dizilerek evin içinde deodorant kokusu gibi güzel bir rayiha temin etmek için kullanılır. Odada oturan kişinin mahremiyetini teminiçin doğrudan odalara girme yerine labirent bir giriş yapılmıştır. Odalardaki yüklükler yatak vs. yi muhafaza için, ocaklar ısınma ve su ısıtmak için, nişler süs ve lüzumlu eşyaları koymak için yapılmıştır. Sokaktan geleni görmek için kim geldi pencereleri, kadın ve erkek misafirlerin ayrı ayrı kullandıkları ve dışarıya mesaj veren kapı tokmakları. Haremlik-Selamlık arasında ikram malzemesi taşıyan dönme dolaplar, çıkmalar, cumbalar, cihannümalar, saçaklar, kafesler, kepenekler ve de bunların hepsinin bir görevi var, hiç biri laf olsun diye yapılmamış hepsi de fonksiyoneldir[30].

[30] Perihan BALCI, "Türk Evini Koruma Konusunda Uygulanacak Yöntemler", *Türk Halk Mimarisi Sempozyumu Bildiriler, Selçuk Üniversitesi*, Konya 1990, s. 32.

Acaba bu kadar insan yaşamı ile içiçe mekanlarla dolu bir ev dünyadaki milletlerin hangisinde vardır? Yoktur, çünkü Türk insanı evini dünyası gibi görür. "Ev dediğin evrendir" atasözü bunu ispatlamaktadır[31].

Türk evinin korunabilmesi için uygulanacak yöntemler şu şekilde sıralanabilir:

1. Eski ev sahiplerine para ve teknik yardım,

2. Evini onarmak isteyen ev sahiplerine, yıllar süren bürokrasi engelinin asgariye indirilerek, büyük bir sorunun halledilmesi.

3. Eski ev sahiplerine, evlerini onarabilmek için orman köylerine verilen statü içinde ahşap malzeme sağlanması.

4. Toplu konut fonundan belli bir miktarın eski Türk evinin onarımı için ayrılması.

5. Emlak Bankası gibi kredi veren kuruluşların yeni ev şartı aramaksızın eski Türk evlerine de tamir ve bakım için kredi vermesi.

6. Yıkıp-yapmak yerine, mevcudu koruyarak onarıp, konut açığının veya öğretmen evi açığının kapatılması.

7. Dış ülkelerde olduğu gibi evini onaran veya evini oturarak korumaya çalışan kişilere, teşvik, ödüllendirme, yarışma, özendirme gibi koşullarda insanların bu konulara yönlendirilmesi, mesela, dış ülkelerde restore edilmiş binada oturana ve bina sahibine teşvik yardımı yapılmaktadır. Binası her yıl belediye tarafından boyanır, oturandan kira alınmaz, çünkü içinde yaşanmayan ev eskidir. En iyi koruyana ödül verilir, para yardımı yapılır.

8. Kurul tespitlerinin daha sağlıklı yapılması ve tescil derecelerinin değiştirilip, kaydırılmaması, bu suretle kamuoyundaki kurallar hakkındaki bazı tereddütlere mahal verilmemesi,

9. Kurul kararlarının takibinin yapılmadığının tesbiti için "Takip Bürolan" kurulması,

10. Çok önemli olan sit alanlarının yeni yeni kararlarla daraltılarak sayıca zaten çok azalmış olan geleneksel kent dokusunun azaltılmasının önleminin alınması.

11. Şehir planlarının sağlıklı olabilmesi için, yerinde esaslı araştırmaya dayalı bir çalışma yapılarak eski dokuyu koruma amacı güdülmesi,

[31] BALCI, *aynı yer.*

12. Yerel yönetimlerin yanlış uygulama yapmamaları için, konunun uzmanı üniversitelerle işbirliği yapmaları,

13. Şehir plancıları ile koruma plancılarının koordinasyonunun sağlanması.

14. Sergi, konferans proğramları ile halkın bu konuda bilinçlenmesinin sağlanması,

15. Bazı konularda yararlanılmak üzere, kurul dışı şahıslardan yardımcı uzmanlarla çalışılması,

16. Bilhassa gençliğe yönelik öğretici, eğitici yayın, seminer gibi çalışmalar yapılması.

17. Geleneksel Türk mimarisi derslerinin orta dereceli okullarda okutulması gerekir[32].

Devletin, Eski Eserler Kanununun öngördüğü yardım ve konut yapımı için verilen diğer bütün kredileri de sağlayarak milletimize yardım elini uzatması korumayı güçlendirecek ve gerçekleştirecektir[33].

Tarihi evlerimizin korunması yalnız geçmişe saygı gereği değil, mevcut konut kapasitemizi sonuna kadar korumak zorunda olan, ekonomisi yeterince güçlü olmayan devletimizin, milli servetimizi de koruması demek olduğunu hatırdan çıkarmamak gerekir[34].

B. KONYA VE ÇEVRESİNDEKİ TARİHİ ESERLERDEKİ AHŞAP MALZEME ÖRNEKLERİ

Zamanın tahribine karşı fazla dayanıklı olmayan ahşap sanat eserlerinden, çok eskiye dek inebilen eserlere sahip değiliz. Bugün bazı müzelerde Bizans döneminden ve Selçuklular'dan kalma bina ve türbelerin kapı, rahle gibi ender bulunan ahşap malzemelerle yapılmış eserler korunmaktadır. Bu belgeler XII-XIII. yüzyılda ahşaba verilen önemi belgelemektedir. Beylikler devrinde ahşap işçiliği daha da gelişip ilerlediği görülmektedir. Türk Ahşap işçiliği, Osmanlı devrinde de büyük sanat değeri taşıyan eserler vermiş ve bu sanatın doruğuna erişmiştir[35].

[32] BALCI, *aynı bildiri*, s. 34.

[33] Hüsrev YAYLA, "Türk Evi ve Koruması", *1. Tarihi Türk Evleri Haftası*, İstanbul 1983, s. 39.

[34] YAYLA, *aynı bildiri*, s. 39.

[35] Erdem YÜCEL, Selçuklu "Ağaç İşçiliği", *Sanat Dünyamız*, Sayı 4, Mayıs 1975, s. 3-10.

I. Karaman'da Bizans Devri Kapı Kanatları

Karaman müzesinde birkaç parça ahşap kapı kanatları vardır. Söylendiğine göre bu eserler Karaman'ın kuzeyinde Karadağ'ın eteğindeki Kılbasan çevresinde kesinlikle bilinmeyen bir yerde bulunmuştur. Yine söylentilere göre, bu parçalar tarlada açılan bir çukurda tesadüfen ortaya çıkmıştır. Bu çukurun bir mezar olduğunu da iddia edenler vardır. Gizlice bir yabancıya satılmakta iken ele geçirilen bu ahşap parçaları bugün Karaman müzesinde muhafaza edilmektedir. Eserlerin bulunuş durumu çok karanlık ve bulundukları yer hakkında açık bir şey söylemeye imkan yoktur[36].

Alt kenarı az miktarda çürümüş ise de herhalde eksik değildir. Buna karşılık üst kenarında bu kısmı intizamsız bir halde bırakan geniş çapta bir çürüme vardır. Bu yüzden kanadın bir kenarında bir sıra halinde dört delik etrafında çürüme izleri görülmektedir. Bu da, evvelce burada çivili menteşeler veya bir kanat pervazı bulunduğunu gösterir. Kanat muntazam tek bir ağaç levhadan biçilmiştir. Bu levhanın dış yüzü birbirinden 13-13 cm. aralıklı olarak dört kareye ayrılmıştır. Her bir karenin etrafı 25-26 cm. kadardır. Kapı kanadının en ilgi çekici tarafı da işte bu kare bölümlerinin içlerine oyulmak suretiyle meydana getirilen bezemedir. Kanadı süsleyen bütün şekillerin önce sivri uçlu bir aletle ve pergel yardımı ile çizildikleri, sonra içlerinin oyulduğu, tahta üzerinde hâlâ belli olan izlerden anlaşılmaktadır. Aşağıdan itibaren kare bölümlerin her birinde şu motifler ile karşılaşılır (Şekil 11,12):

a) En alttan ilk bölümde karenin içine bir daire, bu dairenin içinde de uçlu bir yıldız işlenmiştir. Daire iki karenin köşeleri arasında kalan üçgen boşluklara da birer mızrak ucu yaprak işlenmiştir. Motifi meydana getirmek üzere ağaç, meyilli kesimle yontulmuş daha doğrusu işlenmiştir. Bu meyilli çizgiler, motifleri gölgelendirerek daha belirli yapmakta aynı zamanda motiflerde göz aldatmacılar (illusion optique) ile motiflerin daha değişik olarak anlaşılabilmesine de yol açmaktadır.

b) İkinci bölümde kare çerçevenin içi herbir dizide dörder tane olmak üzere onaltı küçük kareye ayrılmıştır. Herbir küçük karenin içinde de kolonları köşelerden köşelere yani çaprazlama uzanan dörtlü yıldızlar yer almıştır. Burada da aynı göz aldatmaca daha kuvvetli olarak kendisini hissettirir.

c) Üçüncü bölümdeki kareyi dolduran motif daha da zengin ve giriftlidir. Bu bölüm dört kareye ayrılmış olarak görülebileceği gibi, daireler halinde bir taksimatta da fark edilebilir.

d) En üstteki sonuncu karenin içi iki değişik motifle doldurulmuştur. Meyilli kesimle işlenmiş dörtlü yıldızların aralarında fazla derin kesimli olmayan iç içe kareler işlenmiştir.

İkinci ağaç eser bir kapı kanatının uzunlamasına ayrılmış bir parçasıdır. Diğer kanatlardan tamamen değişen bir düzene göre tezyin (bezeme, süsleme) edilmiş bulunan 2 cm. kalınlığındaki bu parça, eksik hali ile en geniş yerinde 38 cm. ve 146 cm. boyundadır. Parçanın alt kenarı sağlamdır. Bu kısımda zig zag çizgilerin arasında kalan üçgen sahaların alternatif olarak nefti (siyaha yakın koyu yeşil) ve kırmızı renklerde oldukları görülür. Kapı kanadının sathı, ilkinde olduğu gibi intizamlı bir taksimata sahip değildir. Bunda meyilli kesimin birincide olduğu gibi kullanılmadığı da farkedilir. Hiyanet bu kanat işçilik bakımından ilkine nazaran çok daha iptidai ve kabadır. Böylece aynı binaya ait olmadıkları da meydana çıkmaktadır. Burada motifler yan yana dizilen az derin çizgiler ile doldurulmuştur. Altta büyük bir yuvarlak rozet bulunmaktadır. Kenarları dişler halinde işlenen 31 cm çapındaki bu rozetin içinde ancak yarısı kalmış bir kare yer almaktadır. Bu karenin içi dört köşesine uzanan dört yapraklı bir çiçek halindedir. Rozetin üstünde labirent motifini andıran iç içe karelerden bir tezyinat bulunmaktadır. Bunun üstünde çerçeve içine alınmış bir motifin sadece yarısı mevcuttur. Bunun Hristiyanların kutsal motiflerinden biri olan balığı temsil ettiği kuyruk biçiminden anlaşılmaktadır[37].

Parça

Sonuncu eser, her tarafı kırık sadece bir yanında az bir düzgün kenarı bulunan 83 cm. boy ve 20 cm. eninde intizamsız bir parçadır. Çok çürümüş Nisbeten dolayısıyle de çok yıpranmıştır. Düzgün olan kenar üzerinde de ikinci parçada olduğu gibi renkli bir süsleme şeridinin izleri farkedilir. Üzerindeki tekniği bakımından bu parça da ikinciyi andırmaktadır. Motifler az bir derinlikte oyulmuştur.

[36] Nazım KOÇU, *Konya ve Çevresinde Ahşap Kapı Kanatlarının Tarih İçinde Gelişimi*, (Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Basılmamış Seminer), Konya 1989.

[37] KOÇU, *aynı seminer*, s. 7.

II. Beyşehir Eşrefoğlu Camii (12. y.y.)

Kündekari tekniğiyle yapılmış ahşap kapının parçaları tek tek sökülerek tahrip edilmektedir. Eşrefoğlu Camii giriş kapısında kemer eğiminin başladığı yerde çıkma yapılmamış, kemerin tepe noktasına ise bitkisel motif işlenmiştir. Alttaki resimde ise kapı binisini oluşturan pervaz üzerinde kapıyı yapan ustanın ismi vardır. Buradaki asma demir halka orijinal değildir.

İnsanların sürekli kullandığı kapıda motifler mekanik aşınmaya uğrayarak silinmek üzeredir. Ahşap kanatta koruma önlemi alınmadığı için böceklenmeler olup, nem etkisiyle çürümeler vardır. Ahşap malzeme de yer yer çatlamalar tesbit edilmiştir (Resim 30).

Beyşehir Eşrefoğlu türbeinin orjinal kanatları bugün üzerinde yoktur. Kapı yuvası ölçüsü y: 195, g: 100 cm. olarak yapılmış kanatlar ise iki parçadan oluşmakta, bini için pervaz yine sol kanata çakılmıştır. Selçuklu dönemi kapılarında olduğu gibi eğimin başladığı kemer yerinde üç dilimli çıkma motif işlenmiştir. Kapı kanatlarının yerine bugün önceki duruma benzetilmek üzere yenisi yapılmıştır (Şekil 13).

Kolonlar ve tavandaki kirişlerin tamamı ahşaptır. Ahşap üzerinde havanın oksijeni etkisiyle kararmalar ve kahverengi renkler tesbit edilmiştir.

Tavan kirişleri 20 cm ahşaptan kolonlar ise 60 cm. ahşaptan yapılmıştır. Yüksek ve geniş açıklıkların geçildiği ahşap malzeme doğal haliyle kullanılmıştır (Resim 31).

Çatı yakın dönemde (1975-1985) bakımından geçirilmiş yapılan ahşap kaplamalar verniklenerek bakımı yapılmış ve çatı sağlamlaştırılmıştır.

Ahşap minber kapısının detayı Kündekari tekniğiyle yapılmış kapı kanadında ortamın nemi etkisiyle çalışma yapılmış fakat herbiri geçme olduğu için deforme olayı meydana gelmemiştir (Resim 32).

III. Seydişehir Seydi Harun Türbesi (12-13. yy.)

Seydi Harun Camii, Seydişehir'in 30 km. batısında bulunan Beyşehir'de ki Eşrefoğlu Camii'nden 10 yıl sonra yapılmıştır. Seydi Harun Camii'nin kuzey cephesine bitişik üç kümbetten sağdaki ilk kümbet, Seyyid Harun'u Veli Türbesi'dir.

Türbenin ahşap iki kanatlı kapısı mahalli özellik taşıyan ve Beylikler devri karakterleri gösteren oymalarla süslüdür. Kapı kanatlarının alt ve üst bölümlerinde birer dikdörtgen pano vardır. Bu panonun Türkçesi: "Bizi İslam fıtratı ve sözü aydınlığa çıkarır." (Şekil 14).

Kanatlar ince bir kenar suyu ile çevrilmiştir. İçerisi Rumi zencereklerle doldurulmuştur. Panoların altında ve üstünde kalan asıl yüzey, geometrik geçmelerle, Rumi (filiz, yaprak ve hayvan öğelerinden oluşan kıvrık dal süslemesi) motiflerle süslenmiştir. Rumi süsleme birbirine bağlı, uçları kuş gagalarını andıran yarım palmetlerle sona eren kıvrımlardan oluşur (Resim 33,34).

Rumi süsleme birbirine bağlı, uçları kuş gagalarını andıran yarım palmetlerle sona eren kıvrımlardan oluşur (Şekil 15).

Ahşap kapı kanatlarının üzeri kahverengi yağlı boya ile boyanmıştır. Eşikte ise metal damalık yapılmış bu da kanatlara çivi ile sabitlenmiştir.

Ahşap kapılar üzerinde çatlaklar tesbit edilmiş, yağlı boyalar bazı kısımda kabarmıştır.

IV. Akşehir Hasan Paşa Camii (16. yy.)

Ahşap kapı kanatları üzeri beyaz yağlı boya ile boyanmış, yazılar ise siyah renkte bırakılmıştır (Resim 35,36).

Kapı anahtarının girdiği yuva görülmektedir. Buradaki demir halkalar ise sonradan yapılmıştır. Ayrıca geçme tekniğiyle yapılmış dikdörtgen parça üzerindeki oymalar görülmekte.

Kapı kilidi ise orjinaldir. Kilitte kaynak kullanılmadan dövme demir ve pimlerle tutturulmuş ayrıca sürme koluda vardır.

Kapının yüzü dış etkilere karşı korunabilmesi için boyanmıştır. Demir ve ahşap yüzeyde aynı cins boya ile boyanmıştır.

C. AHŞAP MALZEMEDE ESKİME VE YENİLEME SORUNLARI

Ahşap malzemenin geleneksel Türk evinde kullanıldığı yerler ve dini yapılarda kullanılan kısımları örneklerle açıkladıktan sonra bunların eskimesi, çürümesi, kurt, böcek, fiziki, kimyevi tesirler ve yenilenmesi sorunlarının araştırılması olmak üzere iki kısımda incelemek gerekir.

I. Çürüme

Ahşapta meydana gelen çürüklükleri yapan çeşitli mantarlardır. Çürüme ile beraber ahşapta bir renk değişmesi görülür ve tabii rengin değişmesiyle çürüklük göze çarpar[38].

Mantarların faaliyetlerinde ve neticede renk değişmesinde mühim olan husus şudur: Bazı mantarlar, ahşabın hücre zarını tahrip etmeyerek hücre muhteviyatı ile beslenirler. Böylece bu nevi mantarlar ahşabı tahrib etmediklerinden ve ancak renk değişmeleri husule getirerek tabii rengi bozduklarından, ahşabın kullanış değerini fazla miktarda düşürmezler. Bu nevi'i mantar faaliyetlerinin en önemlileri şunlardır.

Mavi Çürüklük:

Bu çürüme en fazla çamda sonra ladinde ve nadiren göknarda görülür. Mavi renk teşekkülü ahşabın diri odun kısmında görülür. Ahşabın mukavemet vasıfları değişmez. Ancak, husule gelen renk değişmesi bir güzellik kusuru olarak ahşabın değerini bir miktar düşürür. Aynı zamanda mavi çürüklük gösteren ahşapta dayanmayı artırmak üzere yapılan emprenye işleri güçleşir. Bu tür ahşaplar güç kurumakta ve kurumadan beklenen faydaların elde edilmesi güçleşmektedir[39].

Siyah Çürüklük

Ahşaptaki bazı mantarlar ahşabın hücre zarını tahrip etmelerine göre ilk halde kırmızı renkte, ikinci halde ise beyaz renkte çürüklükler husule gelir.

Kırmızı ve beyaz çürüklük yapan mantarlar hücre zarının yapısını bozduklarından ahşabın mukavemeti azalır ve kolaylıkla dağılabilecek bir hal alır. Bu nevi çürüklükler ahşabın kullanış değerini düşüren çürüklüklerdir.

Ahşabın çürüklüğü tabii rengin değişmesiyle beraber aynı zamanda ekseriye husule gelen fena kokular yardımı ile anlaşılır.

Çürüme, ahşap daima havada veya suda kalırsa, çok uzun zaman iş görürler. Fakat nemli havada veya zaman zaman havada ve suda kalanlar çabuk çürürler. Yerdeki ahşaplar toprağın cinsine ve nemine göre çabuk veya ağır ağır çürürler. Kumlu ve kalkerli toprakların büyük boşlukların hava ve su sık sık doldurur. Böyle bir toprak içerisindeki ahşap çabuk çürür; halbuki killi topraklardaki ahşap daha az çürür.

Çürüme, ahşap liflerinin hastalanarak mukavemetini azaltmasıdır. Çürüme sonunda ahşap beyaz veya kırmızı bir renk alır. Havada uzun zaman kalan bir ahşap, yavaş yavaş kül rengini alır. Bu renk rüzgarların, yağışın, havadaki oksijenin ve karbon asitinin ahşap hücrelerini asitlemesinden ileri gelir. Çok nemli bir yerdeki çürüme de böyle olur ve pis bir koku verir[40].

Mantarlar:

Ahşap üzerinde olumsuz etkileri olan bu zararlılardan mantarlar ahşap rutubetinin % 2'den fazla olması ve sıcaklığını 5-40°C arasında bulunması koşullarında gelişebilirler.

Renk değişikliğine sebep olan mantarlar genellikle ahşaba da zarar vermektedir. Bu tür mantarlar ahşapta paranşim hücreleri içindeki gıda maddelerine arız olur, hücre çeperini tahrip etmezler[41].

Ahşabın maddesi C, H, O'nin çeşitli kombinasyonları ile bazı organik komponentlerden oluşmuştur. Mantarların yaptığı çürüklükler odun bünyesindeki holoselüloz ve liğini tahrip şekillerine göre isimlendirilir. Esmer çürüklük yapan conioghora cerebella gibi mantarlar holoselülozu tahrip etmekte; ahşap, kırmızımsı kahverengi bir hal almaktadır.

Ardak, mantarların tesiriyle meydana gelen ve renk değişikliğine sebep olan çürüme başlangıcıdır.

II. Kurt ve Böcek Yemesi

Ahşabı tahrip eden bir takım hayvancıklar da vardır. Bunlar kurt ve böcek gibi hayvanlardır.

Böcek ve kurtların bu kısmı sadece ahşabın içinde yumurtlarlar. Kanal ve delik şeklinde çok defa sathi kalan izler bırakırlar (kurt ve böcek deliği). Bunlar ahşap ile beslenmediklerinden ve ahşabın içinde çoğalmadıklarından zararları sınırlıdır.

Diğer asıl mühim bir grup, tekke böcekleri gibi cinsler teşkil eder ki, bunlar ahşabın içinde yaşayıp orada çoğaldıklarından büyük zararlar verirler. Bazen ahşabı tamamen tahrip ederler.

---

38 İsmet ÖZTUNALI, *Yapı Ahşabı ve Yapılarda Kullanma Esasları*, Ankara (tarihsiz), s. 24.

39 ÖZTUNALI, *aynı yer*.

40 Abdullah TÜRKMEN, *Ahşap Yapılar*, C. I, İstanbul 1948, s. 31.

41 Yılmaz BOZKURT-Nurgül ERDİN, "Ahşap Malzemelerin Korunması ve Önemi", *Milli Prodüktivite Merkezi*, S. 6, Ankara 1985, s. 338.

Canlı ağaçları depoda ve yapıdaki ahşapları bazı böcekler yer ve bunlarda boru gibi delikler açar. Ahşap yapılar için de görülen (callidium bajulus) çok zararlı bir böcektir. Bunlar insanların bulunmadığı yerlerdeki ahşabı yerler ve içeriye girdikleri yerde yumurta şeklinde bir delik bırakırlar. Bu böceklerin yediği bir ahşabın yüzü sağlam görülürse de içi un haline gelir. Bir ahşaptaki böcekleri öldürmek için özel yöntemler vardır. Dört hafta aralıklarla ahşab (karbolinevm) emdirilir ve böceklerin yaşamasına engel olunabilir[42].

III. Fiziki ve Kimyevi Tesirler

Havanın uzun teması neticesinde, ahşap kararır. Buna eskime veya karma denir. Hadise sathi mahdut kaldığından mekanik vasıflarda büyük bir değişiklik olmaz.

Su ve ıslak toprağın içinde daimi surette kalan ahşap bazı değişikliklere uğrar ise de mukavemetini etkileyebilir. Ancak bu temasın daimi olması şarttır. Su veya havayla temasta olan ahşap kolayca bozulur ve çürür.

IV. Ahşap Malzemenin Korunumu ve Yenileme Sorunları

Ahşabın dayanması, mantarla ve onların tahribatına karşı korunması demektir.

Ahşabı tahrip eden mantarların yaşaması ve gelişmesi herşeyden evvel, ısı, rutubet ve ahşap içinde mantarlar için zehirli bazı maddelerin mevcut olup olmaması faktörlerine bağlıdır.

Yaşamak ve gelişmek için mantarların ısıya ihtiyaçları vardır. Mantar nev'ilerine göre değişmekle beraber % 30-60 rutubet dereceleri kafi gelmektedir.

Bazı ahşap cinslerinin öz odunu içerisinde mantarlar için zehirli olan maddeler vardır. Meşe, çam gibi.

Pratikte ahşabın dayanması bilhassa kullandığı yere ve ortamdaki rutubete bağlıdır.

Kuru, kapalı mahallerde ahşap uzun süre dayanır. Su içindeki ahşapta ise; zira su içinde mantarların biyolojik faaliyetleri için lazım olan hava mevcut değildir. Rutubetin daimi surette değişik olduğu ve sıcaklığın kâfi bulunduğu yerlerde veyahut rutubet ve kuraklığın daima değiştiği yerlerde ahşap mantarlar tarafından tahrip edilme tehlikesine maruzdur. Bu gibi yerlerde veyahut rutubet ve kuraklığın daima değiştiği yerde ahşabın dayanma müddeti kısalır. Açıkta, toprak yüzüne yakın olan yerlerde bu söylenilen şartlar bulunduğu gibi bu yerlerde ahşap çabuk çürür. Bilhassa, rutubetli olan, kafi miktarda hareketin mevcut fakat hava cereyanının bulunmadığı veya az olduğu yerlerde mesela, bodrumlarda ahşap diğer mahallere nazaran daha çabuk çürümektedir[43].

Ahşabın dayanması için birinci şart kullanmadan evvel iyice kurutmak gerekir. Ahşabın dayanması konusunda, kışın kesilen ağaçlardan elde edilen ahşabın yaz kesimlerinden elde edilenlerden daha dayanıklı olduğu şeklinde bir anlayış vardır. Bu konuda yapılan araştırmalar incelendiğinde; kesildikten sonra yaş halde aynı şartlar altıda kullanılan kış kesimi ahşabı yazın kesilene nazaran mantarlara karşı daha mukavimdir, daha dayanıklıdır. Fakat, yazın ve kışın kesilen ahşap kesimi müteakip iyice kurutulduktan sonra kullanıldığı taktirde aralarında fark olmadığı tesbit edilmiştir. Buna göre, dayanma üzerine kesim mevsiminden ziyade ahşabın kesimden sonraki tabii tutulduğu muamelenin tesiri mevcuttur[44].

Ahşap malzemenin korunması için aşağıda belirtilen işlemler yapılır.

a) Yağlı boya ve vernik gibi bazı maddeler sürmek suretiyle ahşap rutubet ve mantarların tesirinden korunabilir. Fakat bu gibi maddelerin sürüleceği ahşap evvela kurutulmuş olmalıdır. Aynı zamanda ahşaba bu maddeler sürülmezden evvel herhangi bir şekilde bünyesinde mantar sporları mevcut ise yağlı boya veya vernik örtüsü koruyacak yerde aksi tesir yapar. Çünkü bu örtü ahşabın mümkün olan korumasına mani olur.

Yağlı boya tabakasının rutubetten ve mantarlardan koruyabilmesi için ahşabın yüzünde muntazam ve boşlukları olmayan bir örtü teşkil etmesi lazımdır. Eğer zamanla yağlı boya örtüsü yer yer dökülür ve boşluklar ortaya çıkarsa bu boşluklardan rutubet ve mantar sporları girer.

Yağlı boya birkaç kat sürülmesi ve zamanla yenilenmelidir. Boya tabakası ahşabı korur. Aynı zamanda, rutubetin girmesine mani olduklarından çalışma keyfiyetini ehemmiyetli miktarda azaltırlar.

---

42 TÜRKMEN, *aynı eser*, s. 34.

43 ÖZTUNALI, *aynı eser*, s. 25.

44 ÖZTUNALI, *aynı eser*, s. 26.

b) Ahşabın yüzüne bazı zehirli maddeler sürülmesi; dayanmayı arttırmak hususunda ahşabın yüzüne sürülen ve mantarlar için zehirli olan maddelerden en mühimleri; katran, kreozot, kerbolinoum, bazı suda eriyen tuzlar veya fluor bileşiklerdir. Zehirli olan bu maddeleri ahşabın yüzüne sürmekle mantar sporlarını öldüren bir tabaka teşkil edilmiş ve bu surette dayanma müddeti arttırılmış olur. Bu maddeler ahşabın içerisine ancak birkaç milimetre derinlikte nüfuz eder. Isıtıldıkları takdirde yani sıcak halde iken nüfuz kabiliyetleri biraz daha artar.

Pentaklorofenol: Ahşabı tahrip eden birçok tür mantara karşı etkilidir. Kokusuzdur ve uygun eriticiler kullanıldığı zaman ahşabın doğal renginde değişme meydana gelmez. Oda ısısında buharlaşabilir ve kristal şeklindedir. Birliklere karşı zehirlidir.

Pentaklorofenil Laurate: Sıvı şeklinde olup suda çözünür. Ahşabı tahrip eden birçok tür mantara karşı etkilidir.

Tribütiltin Oksit: Sıvı şeklinde olup renksizdir. Mantara karşı etkilidir. Doğrama ve çatı öğelerinin mantarsal çürümeye karşı korunmasında kullanılır[45].

Metalik Naftalinleri: Bakır naftalini, çinko naftalinine kıyasla ahşabı tahrip eden mantarlara karşı daha etkilidir. Bakır ve çinko naftalini az uçucudur. Çinko naftalinin uygulandığı ahşabın renginde değişiklik olmaz. Bakır naftalininin rengi yeşildir. Uygulandıktan sonra zamanla rengi solar.

Ortofenil Fenol: Katı kristal şeklindedir. İnsan ve hayvanlara karşı diğer koruyuculara kıyasla en az zehirli olan bir koruyucudur.

Bakır ve Çinko Pentaklorofenatlar: Çinko ve bakır naftalinlerine pentaklorofenat katılmasıyla elde edilir. Mantarlara karşı zehirlidir. Bileşim suda çözülmez. Bakır naftalini veya bakır pentaklarofenat çözeltisi uygulanan ahşabın rengi yeşil veya açık kahverengiye dönüşmekte, çinko pentaklorofenat ise ahşabın renginde değişme meydana getirmemektedir[46].

Gamma-hegzaklorosiklohegzan (8-HCH): Ahşabın mantar ve böceklere karşı korunması istendiğinde kullanılır. Kristal şeklindedir.

Dieldrin: Böceklere karşı etkilidir.

Su eriticili kimyasal bileşikli koruyucuların ahşapta kullanılması sonucu ise ahşap şişer, kurutma işlemi sırasında gerekli önlem alınmadığı durumlarda belirli ölçülere göre hazırlanmış malzemeler bozulabilir. Bu konuya dikkat etmek gerekir.

Bakır/Krom/Arsenik: Bu tür koruyucular bakır, arsenik ve krom tuzlarının tescilli bileşimleri olup ahşapta tepkime sonucu suda çözülmeme özelliği gösterir. Bu özelliği dolayısıyla yaş koşullarda ve toprakla temas halinde olarak ahşap öğelerinin korunmasında kullanılır[47].

Disodyum oktoborat Tetrahidrat: Bu tuz yeni kesilmiş ahşaba derişik çözelti halinde uygulanır. Tuz ahşaba uygulanmasından sonra da su da çözüldüğünden bu koruyucuların toprakla temas halinde olacak öğelerin korunmasında kullanılmaması gerekir[48].

Kömür katranı, kreozot ağır katran yağları koruyucuları ile ahşabın korunması da uygulanan bir yöntemdir. Bu tür koruyucular suda zor eridiklerinden özellikle dış ortamda, su içinde kullanılacak veya zeminle temas edecek ahşap ögelerinin korunmasında uygulanır. Bu tür koruyucu uygulanmış ahşap kokar ve bazı yiyecek maddelerine bu koku sinebilir. Bu tür koruyucunun uygulandığı ahşap doğal rengini yitirir ahşabın rengi kahverengiye dönüşür[49].

c) Ahşabın Emprenye Edilmesi (Tahnit):

Ahşabın yüzünü muhtelif maddelerle örtmek suretiyle mantarlara karşı korunması metodları bu işi tam olarak sağlamaya yetmezler, zira ekseri hallerde bu maddeler ahşabın yüzüne sürülmeden evvel mantar sporları bünyesine girmiştir. Mantarlar bu gibi hallerde kolaylıkla çatlaklar varsa buradan içeriye girerler. Bu muamelelerin yetersiz olması sebebiyle emprenye (tahnit) tedbiri bulunmuştur. Emprenye etmek suretiyle ahşabın içerisine mantar ve böcekler için zehirli maddeler sevkedilir, bu suretle dayanma kabiliyeti arttırılır.

En önemli emprenye maddeleri: Sublime, çinko klorür, bakır sülfat, halojenli bileşikler, fenol-

45 Mehmet BERKER, *Ahşap Mimari Anıtlarda Koruma Uygulamaları ile İlgili Bir Yöntem Önerisi*, (Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1982, s. 127.

46 BERKER, *aynı eser*.

47 BERKER, *aynı eser*. s.129.

48 BERKER, *aynı eser*. s.130.

49 BERKER, *aynı eser*. s.131.

ler, katranyağı, karışık emprenye maddeleri olarak, besilit, thanalith, triolith, cobra tuzlarıdır[50].

Emprenye maddelerinin ahşaba verilmesinde şu metodlar tatbik edilebilir.

1. Badanalama

Yapı ahşabının en basit suretle emprenyesi için kullanılan bir metoddur. Sertçe bir boya fırçası ile emprenye maddesi ahşabın dört yüzüne bolca sürülür.

2. Daldırma:

Emprenye edilecek ahşabın eb'adına uygun boyada saç, demir, çimento veya ahşaptan yapılmış bir tekne içine konulmuş emprenye maddesine ahşabın daldırılmasıdır. Daldırma müddeti, ahşabın eb'adına kullanılan emprenye maddesinin cinsine göre değişebilir.

3. Pulvarize etme:

İlaçlama işlerinde kullanılan pulvarizatör yardımı ile emprenye malzemesinin ahşaba püskürtülmesidir.

4. Oyma delik usulü

Emprenye edilecek ahşapta 12-15 mm çapında ahşap kalınlığının 2/3'si derinliğinde ve aralarında 20-30 cm mesafe bulunan ve bir yüz üzerinde sıralanan delikler emprenye edilmiş çivilerle kapanır. Ahşapta tabii olarak bulunan suyun hareketi ile emprenye maddesi yayılır[51].

Bugün tarihsel mirasımızın değerli örneklerini teşkil eden ahşap yapılarımızı korurken malzemenin daha önce sözü edilen çeşitli etkilere dayanıklılığını sağlamak ve yenileme çalışmalarını bu bilinç altında yapmak gerekir. Bu konuda yapılan bazı eski eser yenileme çalışmalarında restorasyonu çalışmalarında restorasyonu henüz bitmeden yapının diğer taraftan eskimeye uğradığı ve adeta sürekli bir yenileme platformuna girdiği izlenebilmektedir. Burada önemle üzerinde durulması gereken husus ahşap malzemenin çeşitli koruma yöntemleri ile korunduktan sonra yerine konması, dolayısıyla ömür ve bakım süresinin istenilen düzeye getirilmesi olmalıdır[52].

50 ÖZTUNALI, *aynı eser*, s.27.

51 ÖZTUNALI, *aynı eser*.

52 Murat ERİÇ, "Geleneksel Mimarimizde Ahşap Malzeme Kullanımı ve Günümüz Korunum Yöntemleri", *Milli Prodüktivite Merkezi, Ahşap Malzemelerin Korunması Semineri*, S.338, Ankara 1985, s.117.

Ahşaba çeşitli koruma yöntemleri uygulanmadan önce araştırılması gereken bazı önemli hususları vardır. Bunların içinde koruyucunun korunmasını istediğimiz etkilerden hangisine uygun olduğunun bilinmesi, koruyucu cinsi ve yöntemin ahşap cinsine uygunluğunu, koruyucunun işlem bittikten sonra ahşap bünyesinde yanıcı, yangın esnasında boğucu gaz çıkartıcı, nem çekici, kötü koku yayınlayıcı, zehirleyici ve görünümü bozan bir rengin olmaması gibi çeşitli yan tesirlerin bulunmaması yer alır. Ayrıca koruyucunun ahşap ile beraber kullanılan diğer yapı malzemeleri üzerinde zararlı kimyasal etkilerinin varlığı, koruma yönteminin ekonomikliği, yönetimi uygulayacak teknik elemanların kalitesi, koruyucunun dayanım süresi ve tekrarlanabilme imkanının da araştırılmasına gerek vardır. Ahşap malzemeyi ve koruyucu türünü iyice tanımadan ve üzerinde gerekli labaratuar araştırmalarını sonuçlandırmadan uygulanacak koruma yöntemleri iyiden çok kötü sonuç verecektir.

Ahşap malzeme korumada kullanılacak koruyucular mikroorganizma ve yangın etkilerine dayanıklı koruyucular olmak üzere iki ana gruba ayrılabilir. Mikro-organizmalara karşı tesirli olan koruyucuları da genellikle kömür katranı, kreozot ve ağır katran yağları koruyucular ve organik eriticili kimyasal bileşikli koruyucular olmak üzere 3 gruba ayrılabilir. Ancak bunlardan kömür katranı ve kreozot gibi koruyucuların, görünümünün önem kazandığı tarihi bir ahşap yapıda kullanılmasını ahşaba, koyu kahverengi renk verdiği için sakıncalı kabul edilebilir. Çeşitli patent isimler altında kullanılan su eriticili kimyasal bileşiklerin yapısında ise klor naftalinleri, benzenhegzaklorit, pentaklorofenol gibi maddeler yer almaktadır. Su eriticili kimyasal bileşiklerin genelde kokularının olmayışı ve uygulandığı ahşabın sonradan her türlü renkli veya saydam cila ve boya kabul etmesi gibi olumlu yönleri vardır. Organik eriticili kimyasal bileşikler ise genelde ahşabın içine nüfuz ettikten sonra buharlaşarak korumayı gerçekleştirirler. Renkli ve renksiz çeşitleri her ölçü ve her rutubet derecesindeki ahşaba uygulanabilme imkanları mevcuttur.

Ateşe dayanım amacı ile seçilmiş koruyucuları ise, ateş karşısında buharlaşarak yanmayı

geciktirici bir örtü meydana getiren koruyucular ile ahşabın bünyesini kömürleştirerek yanmayı durduran koruyucular olmak üzere iki ana grupta toplayabiliriz[53].

Ateş karşısında yüzeysel bir örtü meydana getirerek oksijenin etkisini kesen koruyucu cinsleri genelde karbonat, amonyum tuzları, sülfat, fosfat, klor bileşikleri, nem çekerek bir su tabakası oluştururlar. Sodyum, potasyum silikatlar ve de ısı karşısında eriyerek bir köpük tabakası oluşturanlar asitborik, boraks ve silikat türü maddelerdir. Ateş karşısında ahşabın bünyesini kömürleştirerek su ve CO_2 neşredip yanmayı durduran koruyucular arasında ise di ve mono amonyum fosfat, mono magnezyum fosfat gibi bileşikler sayılabilir.

Koruyucu çeşitleri hakkında bilgi verdikten sonra koruma yöntemlerinden bahsedilebilir. Koruyucu türlerin ahşap malzemeye uygulanması yüzeysel ve derinlemesine koruma yöntemleri olmak üzere başlıca iki şekilde yapılır. Özellikle derinlemesine koruma yöntemlerinde uygulanacak basınçlı yöntemler ahşabın hücrelerine kadar koruyucunun nüfusunu sağlamak açısından daha tatmin edici sonuçlar vermektedir. Ayrıca günümüzde bu konuda geliştirilmiş bir yöntem olarak gama ışınları kullanılarak yapılan ahşap korumalarıda mevcuttur. Ahşabın yüzeysel olarak korunmasında uygulanan doğal çam reçinesinden başka nitroselüloz, selülozasetat, selülozasetatbütirat, polipropilen, vinil, alkit, üre, formaldehit, melamin, poliester, epoksi ve silikonlar gibi geniş bir grubu kapsamı içine alan plastikreçineler bugün ahşap yüzeylerin korunmasında kendilerine geniş bir uygulama alanı bulmuşlardır. Ancak bu tür uygulamalarda özellikle dikkat edilmesi gereken husus ahşabın hiç bir zaman teneffüs edebilme kabiliyetini kaybetmemesidir. Çift taraflı plastik bir reçina ile örtülmüş ahşabın anaerobik bakteriler ile tahribi ve nemini atamadığı için içten çürümeye uğrayabileceği unutulmamalıdır[54].

SONUÇ

Türkiye'de tüm konutların % 17.2'sini ahşap malzeme ile üretilmiş yapılar oluşturmaktadır. Hatta bu oran orman bölgelerinde % 75-85 düzeyine ulaşması konunun yurdumuzdaki boyutları açısından açık bir fikir vermektedir.

Hızlı kentleşme ve sanayi değişimi nedeniyle ahşap yapıların bulunduğu konut dokuları ve tarihi yapılardaki ahşap işçiliklerimiz yok olmaktadır. Tarihi çevre ve ahşap mimari eserlerin yok edilmesi veya özelliklerini yitirmesi şeklinde beliren bu sorun Türkiye'nin toplumsal, ekonomik yapısı ile ilişkin sorunlardan kaynaklanmaktadır.

Ulusal kültürümüzün bir paçası olan ahşap mimari eserlerin kendi haline çürümeye terk edilmesi, hatalı bakımlarının yapılması, onarımlarına özen gösterilmemesi, korumaya alınmaması sonucu özelliklerini yitirmekteler. Zamanla yok olup gitmekteler. Ahşap mimari eserlerin yok olması ulusumuz için büyük kültürel bir kayıptır.

Zarar görmüş olan orjinal ahşap malzemeleri imkanlar elverdiği sürece onarılarak yapıda tutulması gerekir. Kısmen zarar görmüş iki ahşap malzemeden zarar görmüş kısımlar çıkarılarak ve bu iki öğenin sağlam kısımları birleştirilerek, tek sağlam ahşap malzeme elde edilmeye çalışılmalıdır.

Ahşabın kullanıldığı Türk evinde veya tarihi eserlerimizde onarımlar mümkün olduğu kadar aynı cins ahşaptan yapılmalıdır.

Özelliğini yitirmiş (deforme olmuş) orjinal ahşap öğelerinin zorlamalarla düzeltilmesi veya düzeltildikten sonra tesbit edilmesi hatalıdır.

Ahşap yapıların özellikleri göz önüne alınarak yapılacak yenileme ve koruma yöntemi seçilmelidir. Ahşap mimari eserlerin mimari ve tarihsel özelliklerinin gelecek nesillere imkanlar ölçüsünde kalmasını sağlıyacak kararların alınmasını sağlıyacak şekilde vatadaşlar bilinçlendirilmelidir.

Ahşap malzemelerin eskimesine neden olan böcek, mantar vb. türlerinin zararları bilimsel olarak tesbit edilmeli ve zararların giderilmesi için araştırmalar yapılıp uygulamaya geçirilmelidir.

---

[53] ERİÇ, *aynı bildiri*, s.119.
[54] ERİÇ, aynı yer.

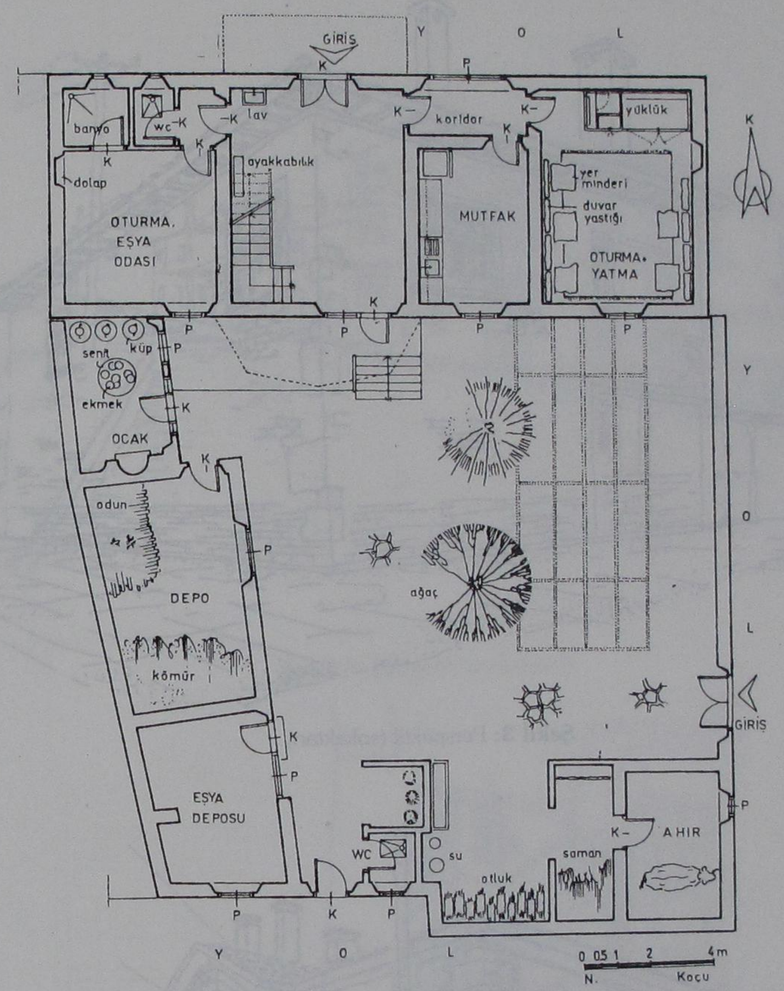

Şekil 1: Pencereler, kapılar, tavan, döşeme ve merdivenlerde ahşap malzeme kullanılmıştır.

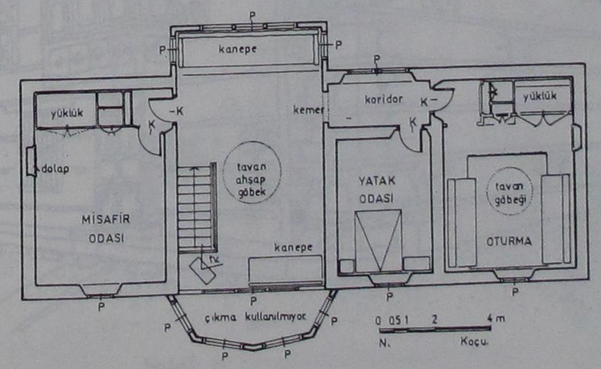

Şekil 2: Yatak odasında yüklükler ahşap malzemedendir.

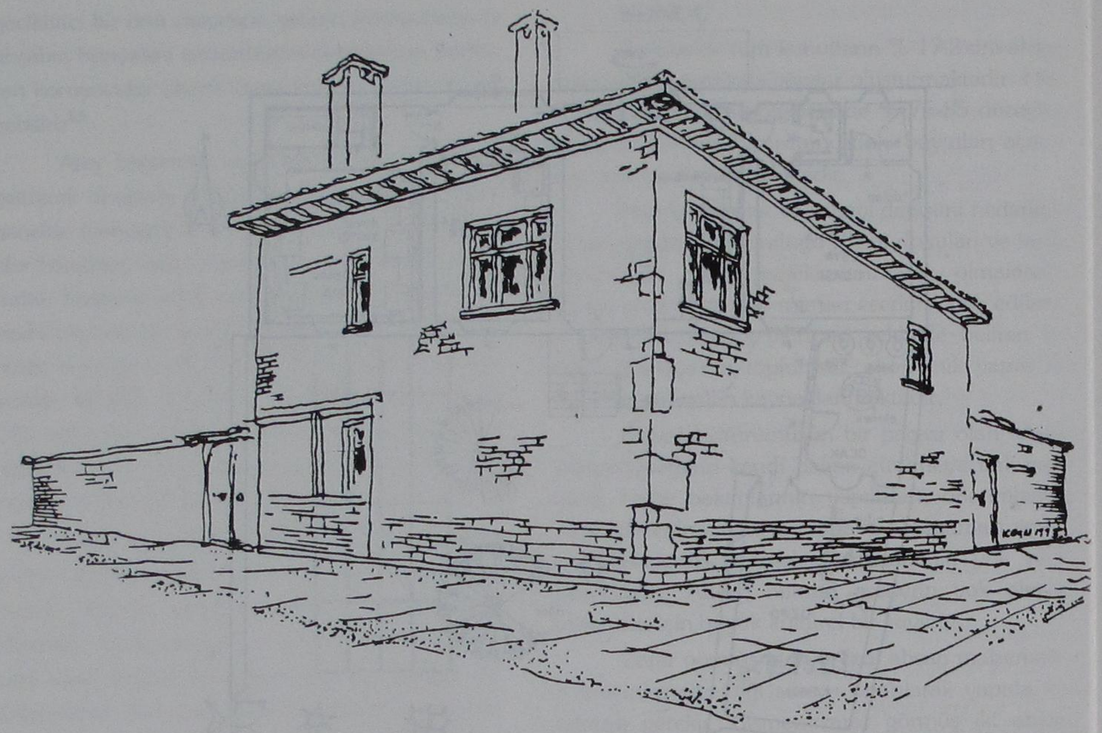

Şekil 3: Perspektif (sokaktan).

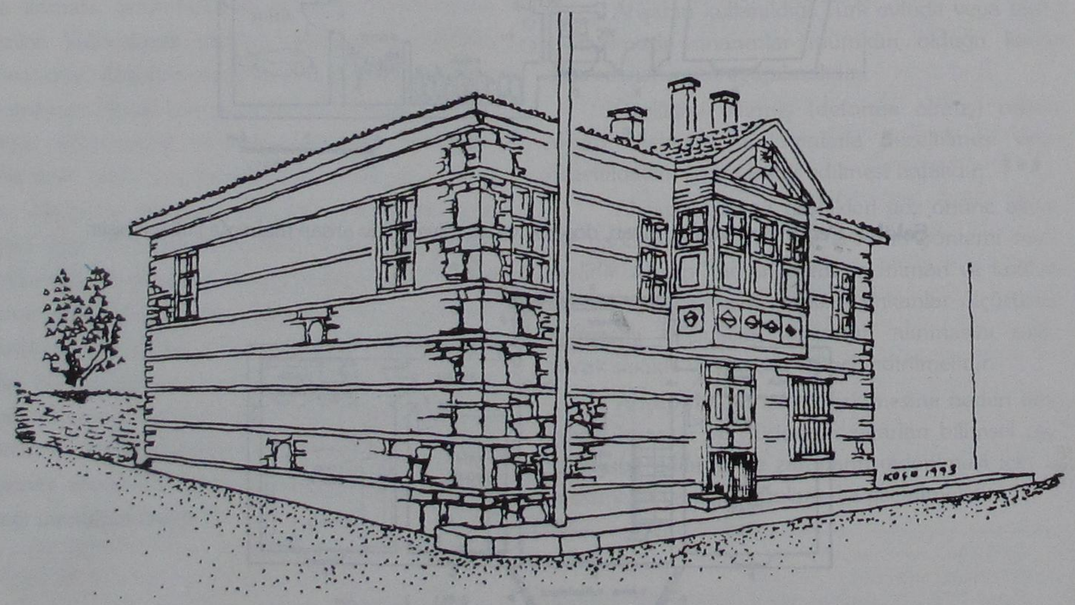

Şekil 4: Perspektif (Ahmet Hoca'nın evi).

Şekil 5: Perspektif (sokaktan).

Şekil: 6. Perspektif (Ağmazlar'ın Evi).

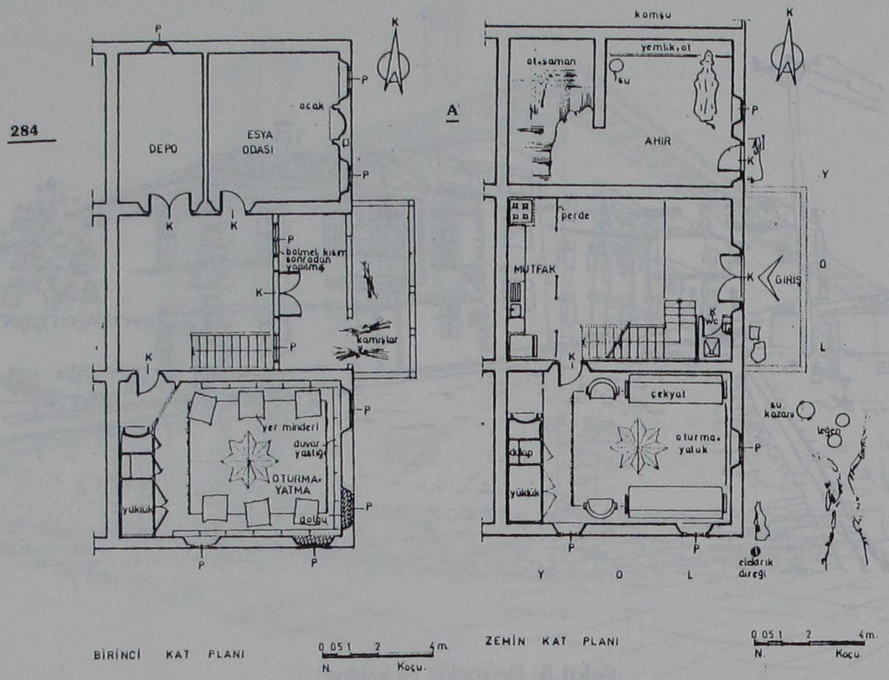

Şekil 7: İki katlı olarak yapılmış evin üst katında çıkma vardır.

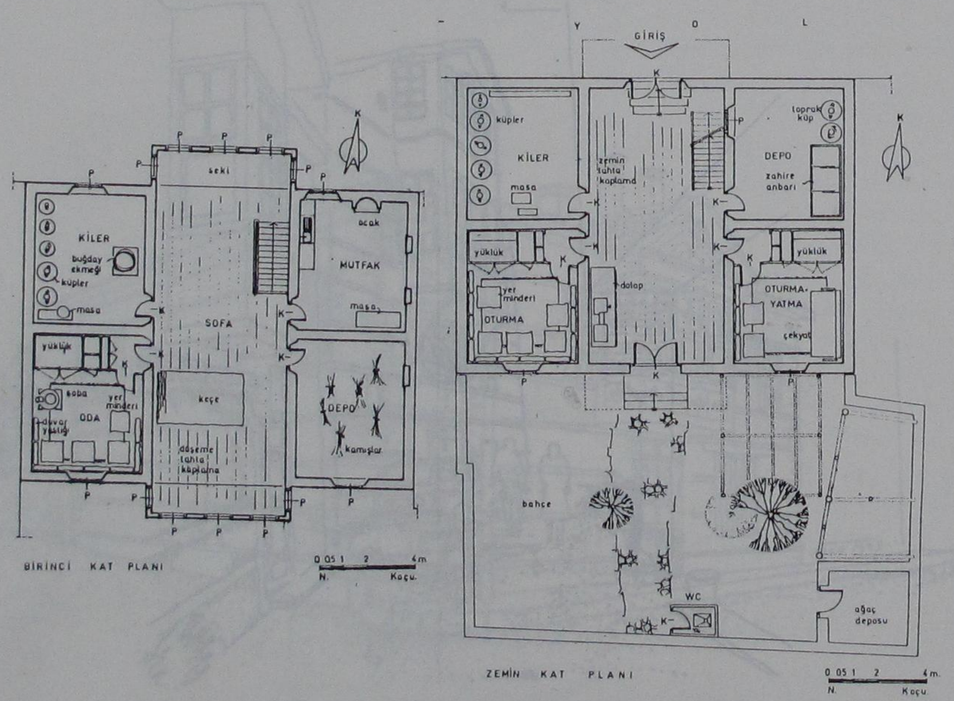

Şekil 8: Orta sofalı, dört odalı, ahşap malzeme ile yapılmış çıkma ve yüklükleri olan Türk evi planı.

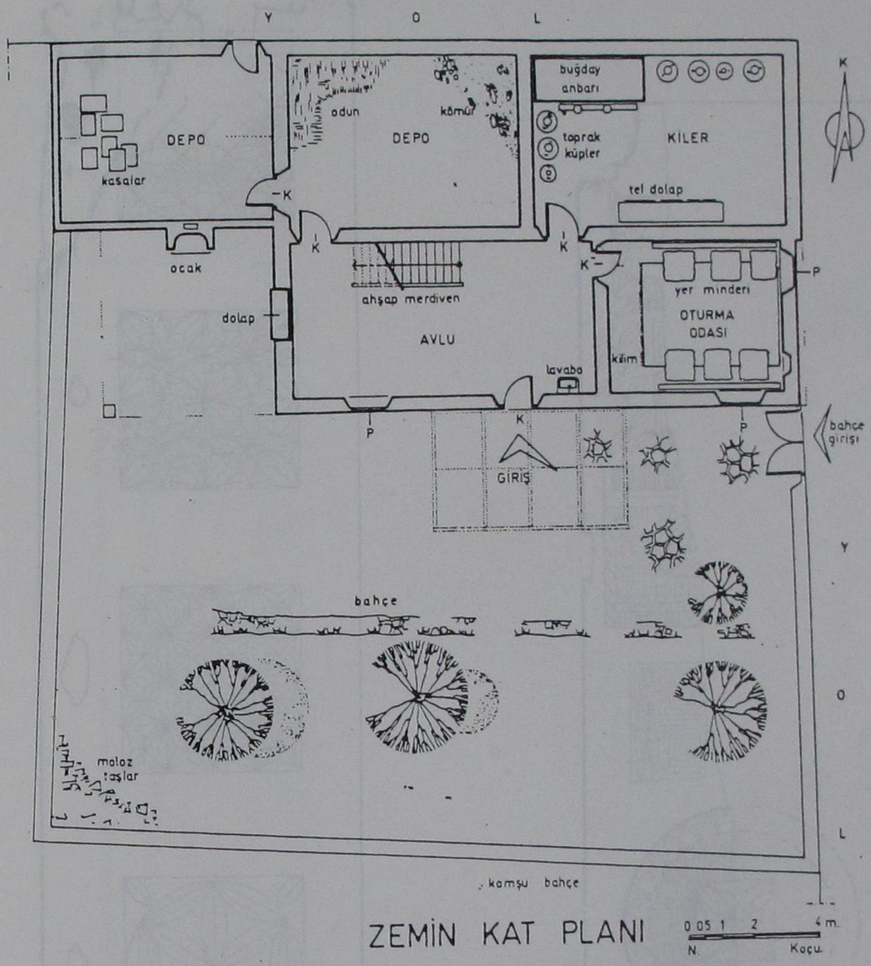

Şekil 9: Zemin Kat Planı.

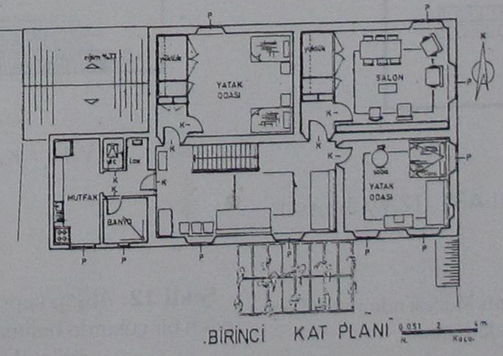

Şekil 10: Birinci Kat Planı.

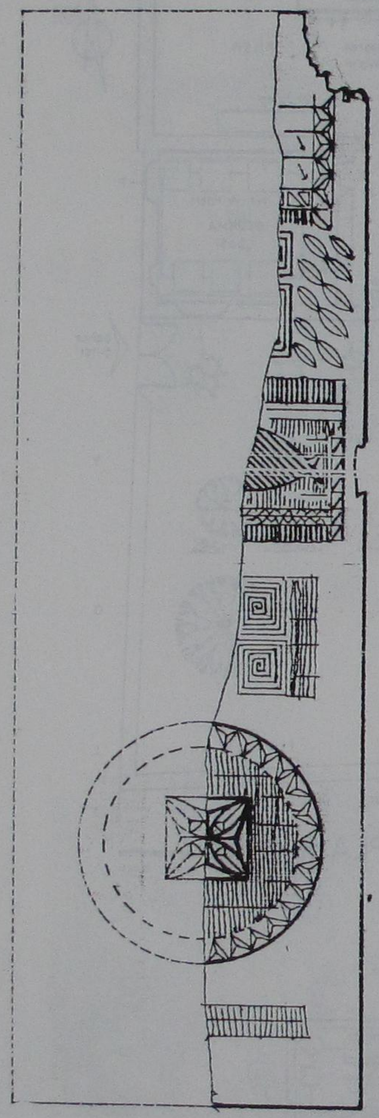

Şekil 11: Konya Karaman Müzesi'nde muhafaza edilen kapı kanatları.

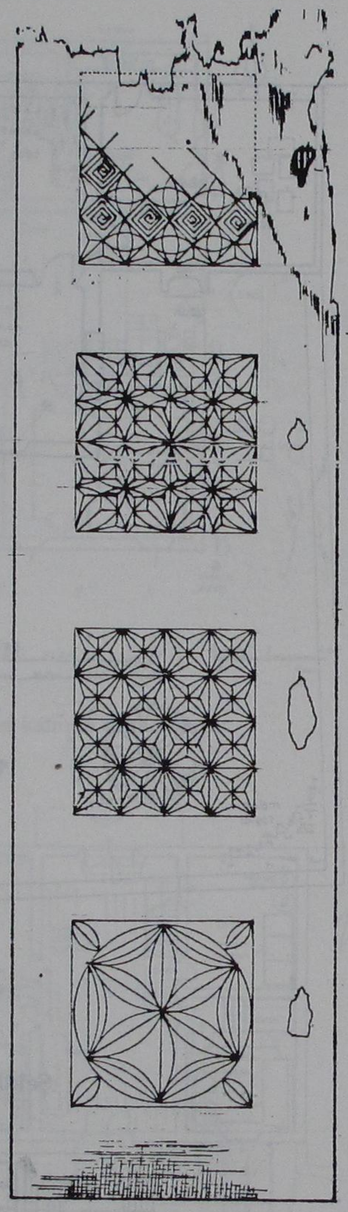

Şekil 12: Ahşap kapı kanatları toprak ile temas eden bir çukurda bulunmuş, üzerinde nem etkisiyle çürümeler oluşmuştur.

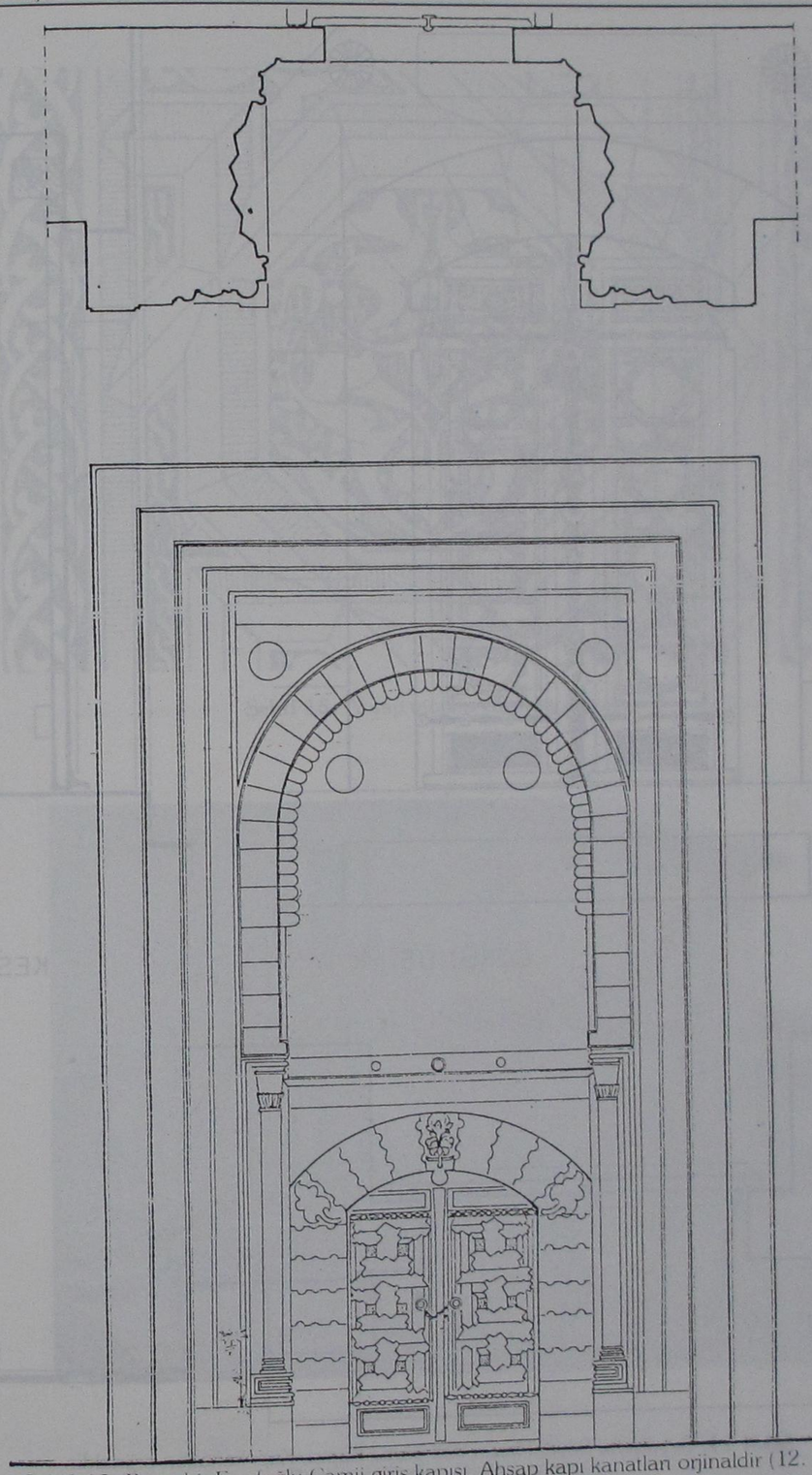

Şekil 13: Beyşehir Eşrefoğlu Camii giriş kapısı. Ahşap kapı kanatları orjinaldir (12. yy.).

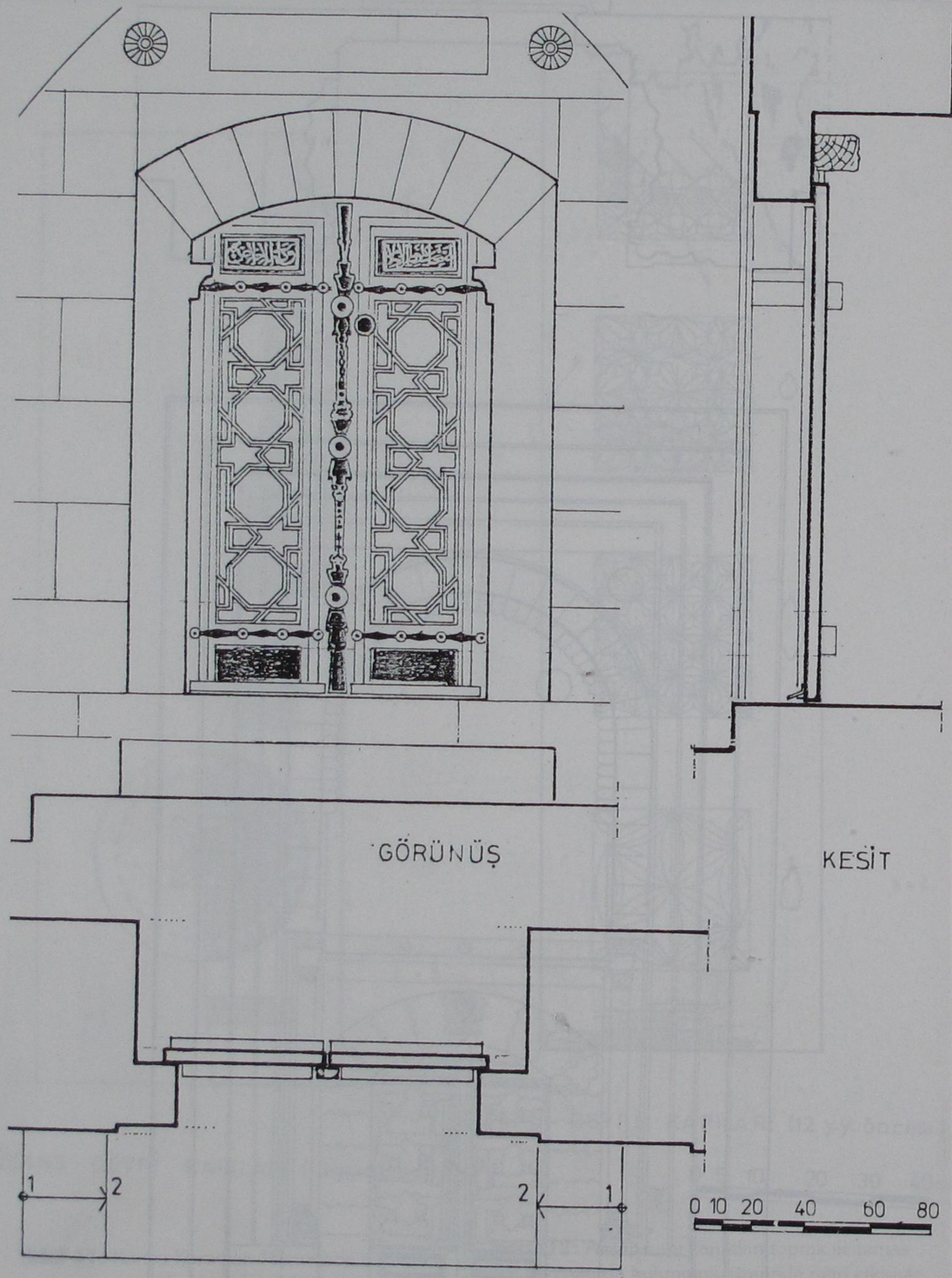

Şekil 14: Seydişehir Seydi Harun Veli Türbe Kapısı. Kapı kanatları orjinaldir.

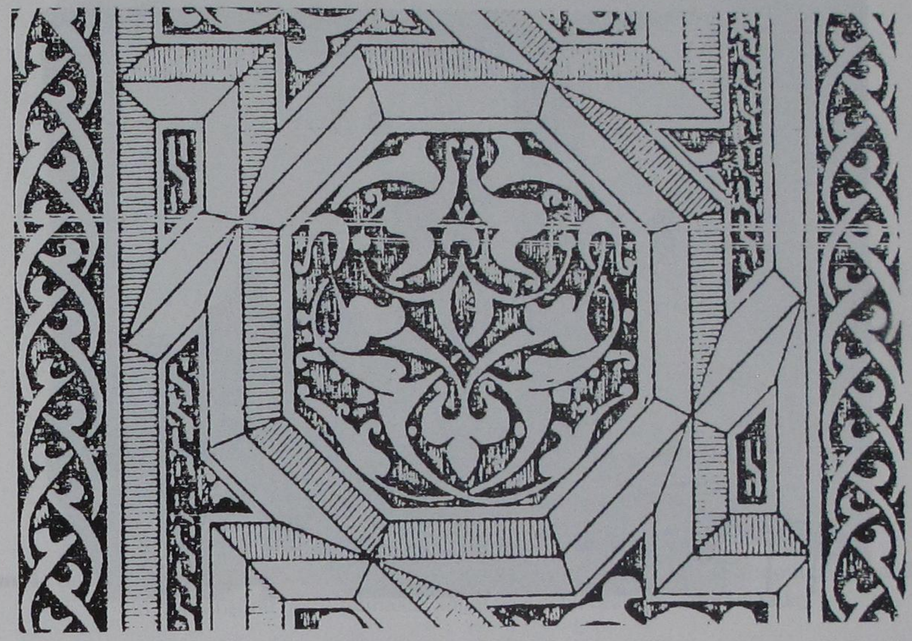

Şekil 15: Ahşap motifin yakından detayı

Resim 1: Bahçe içinden görünüş.

Resim 2: Sofaya çıkan merdiven korkuluğu ve sol tarafta salon olarak kullanılan kapı ahşap malzemedir.

Resim 3: Salona açılan giriş kapısı.

Resim 4: Kapı ortasında yirmiiki dilimden oluşan göbek dövme başlıklı çivilerle armoni oluşturarak kapının görünüşünü yumuşatmakta, sanat ve estetik özelliğini artırmaktadır.

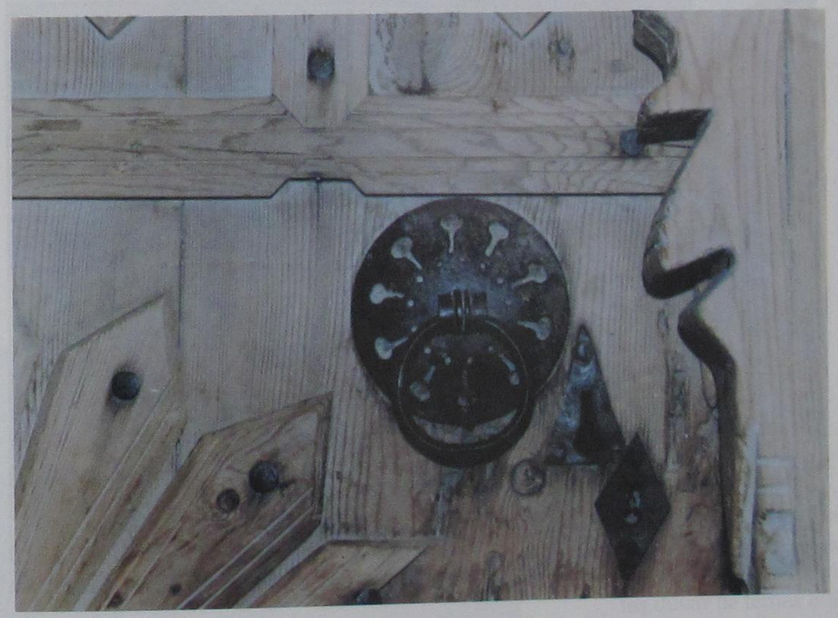

Resim 5: Ahşap kapı çekme kolunun yakından detayı.

Resim 6: Salon olarak kullanılan odada ahşap duvar dolapları ve yüklükler boyanmadan doğal haliyle bırakılmıştır.

Resim 7: Odaya giriş kapısının üzeri kemerli ahşap dokusundan oluşturulmuş, kemerin üzerindeki tavana kadar olan ahşap işçiliğinde ise oyma tekniği kullanılmıştır. Ahşap malzemede bozulma yoktur.

Resim 8: Ahşap malzeme tavan ve döşeme kirişleri olarak kullanılmıştır.

Resim 9: Zemin katta kömürlükte depoya açılan kapı kanadındaki çürüme, kapı kanadının taş duvar ile temas ettiği kısımda nem etkisiyle çürümeye başlamıştır.

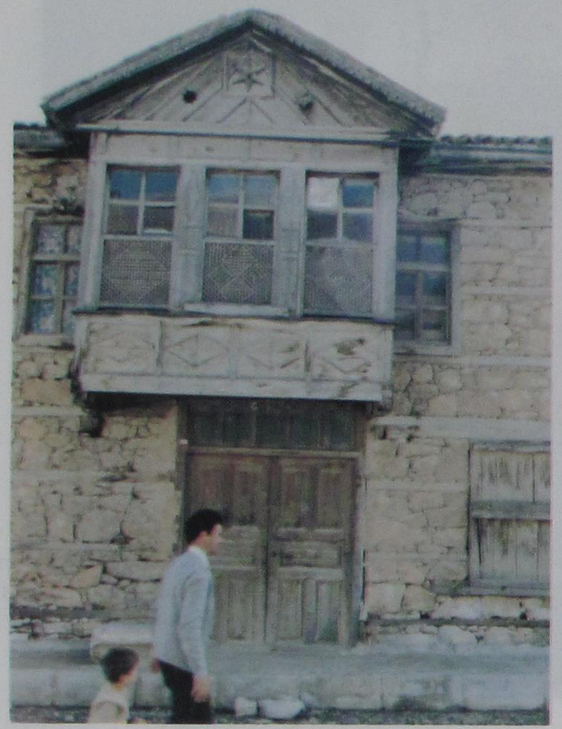

Resim 10: Ahşap malzeme ile yapılan çıkmanın ön cepheden görünüşü.

Resim 11: Yakından detay.

Resim 12: Pencere doğramaları, duvar hatılları ve konsol çıkmada ahşap malzeme kullanılmıştır. Ahşap malzeme doğal halde olup ahşap üzerinde herhangi bir koruyucu önlem uygulanmamıştır.

Resim 13: Çıkmanın yakından detayı (Aymazlar'ın Evi).

Resim 14: Doğu cepheden görünüş.

Resim 15: Çıkmanın yakından detayı.

Resim 16: Zemin kattaki odalarda sokağa açılan pencere bırakılmamış, cephe sağır tutulmuştur. Taş ve bağlayıcı hatıl olarak ahşabın kullandığı duvarda çıkma uygulanmıştır.

Resim 17: Zemin kat oturma odasının ahşap tavan ve yüklük kısmından görünüş. Yüklükte dolap kapaklarının menteşeleri metal olduğu için, paslanan metaller ahşapta koyu siyah lekeler oluşturmuştur.

Resim 18: Yüklükte kullanılan ahşap malzeme detayı.

Resim 19: Giriş ve sofaya çıkan merdiven.

Resim 20: Güneydoğu cephesinden görünüş.

Resim 21: Ahşap malzeme ve çıkma görünüşü.

Resim 22: Sofa ve seki görünüşü.

Resim 23: Oturma odasından görünüş.

Resim 24: Tavan göbeği.

Resim 25: Değişik renklerle donatılmış göbeğin yakından detayı. Tavan kaplaması olarak kullanılan ahşapta çürümeye karşı tedbir alınmamıştır.

Resim 26: Oturma odasında tavan kaplaması ve yüklükler tamamen ahşaptandır. Sürekli bakımı ve temizliği yapılan ahşap uzun süre dayanabilmektedir.

Resim 27: Yüklükte ahşap işçiliğin yakından detayı.

Resim 28: Tavan kirişlemeler, merdiven basamaklan, korkuluklar ahşap malzemeden yapılmıştır.

Resim 29: Ahşap merdiven korkuluğunun yakından detayı.

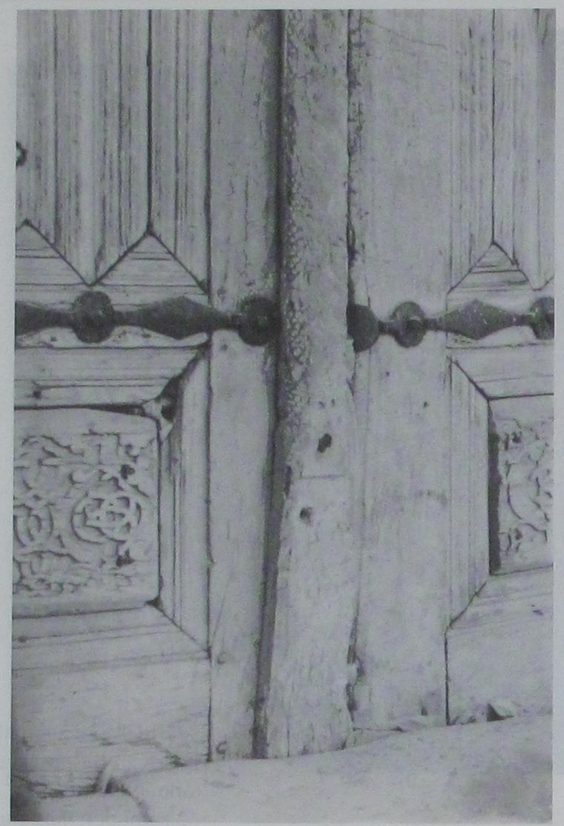

Resim 30: Ahşap kapı kanatlarının traverten eşik ile bileşim detayı (Y.ÖNGE'den).

Resim 31: Ahşap sütun başlığı.

Resim 32: Ahşap pencere kepenklerinin yakından detayı. Havanın oksijeni ve karbondioksiti etkisiyle kahverengi ve kırmızıya yakın bir renk almış, kirlenme meydana gelmiştir.

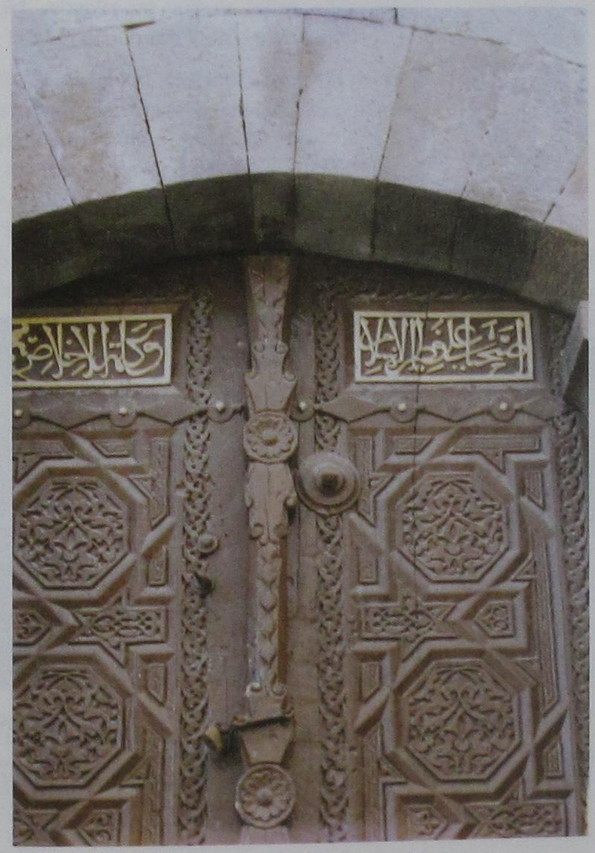

Resim 33: Kapının motifleri geçmelerle, rumi (filiz, yaprak ve hayvan öğelerinden oluşan kıvrık dal süslemesi) motiflerle süslenmiştir.

Resim: 34. Kapının yakından görünüşü.

Resim 35: Akşehir Hasan Paşa Camii Ahşap kapı kanatları.

Resim 36: Menner eşik ile ahşap kapının birleşim detayı.

KONYA'DAKİ SELÇUKLU MİNARELERİ

Dr. M. Emin BAŞAR*

Tarihte birçok medeniyetlerin merkezi olan ve o medeniyetlerin kalıntı veya izlerini, mimari ürünlerle zamanımıza taşıyan Konya, en ihtişamlı günlerini Selçuklulara başkentlik yaptığı dönemde yaşamıştır. Konya, bu dönemde, Selçukluların dini, idari, eğitim ve sosyal yapılarıyla donatılmıştır. Uzun süre fonksiyonlarını devam ettiren bu yapılardan (özellikle son yüzyılda büyük bir hızla, çeşitli sebepler ve yollarla tahrip edilmelerine rağmen), bazıları günümüze kadar gelebilmiştir.

Büyük Selçuklu Devleti sanatının mimari geleneklerinden olan minare geleneğine günümüzde Selçukluların hüküm sürdüğü bazı Anadolu illerinde ve Konya'da yoğun olarak rastlanmaktadır. Konya'daki Selçuklu minarelerinden İnce Minareli, Hoca Hasan ve Hatuniye Mescidlerinin minareleri çift, bunların dışında kalan Zemburi, Sırçalı Mescidlerinin minareleri ile Konya Sahip Ata Caminin Minaresi tek şerefelidirler. Konya Sahip Ata Caminin Minaresi Portal üzerinden yükselmesi dolayısıyla diğerlerinden ayrılır.

Farklı bir mimari anlayışa sahip olan bu tarihi mirasın korunması ve bizden sonra gelecek olan kuşaklara aktarılması için, Konya'da bulunan Selçuklu minareleri mimari özellikleriyle (fotografları çekilerek ve rölöveleri çizilerek tesbit edilmiş) belgelenerek tarih sırasına göre sunulacaktır.

Minare; "Munar" Kâmus'ta "çırakman" manasında olup, önceleri ezan okunan yer manasına mi'zene , sonra da "menare"denildi [1].

Camilerin bitişiğinde veya dışanda ezan okumak ve bunu civara duyurmak için, dışarıdan bir merdiven veya içeriden dönerek yükselen bir merdivenle çıkılan, bir ya da birkaç şerefesi bulunan, yüksek bir yerdir. Bu yer caminin damı veya duvarları olabileceği gibi yüksek bir kule de olabilmektedir [2], Minare, ilk önce Muaviye zamanında Mısır valisi olan Müslüme tarafından yaptırılmıştır [3]. Minarenin ortaya çıkışı ile ilgili çeşitli hipotezler ileri sürülmüştür. Bazı araştırmacılara göre, bu yapı türü, Sasani ateş kulelerinden veya Hıristiyanların çan kulelerinden ilham alınarak inşa edilmiştir. Ancak minare zamanla İslam mimarisinde özel bir şekil kazanmış, kendine özgü bir teknikle yapılarak, daha önceki benzerlerinden ayrılmıştır.

Minare üzerindeki çeşitli kısımlar, değişik isimli detaylar ihtiva ederler. Bunlar :

1. Kaide: Minarenin giriş kapısını ihtiva eden ve üst kısımların taşıyan genellikle kübik bir alt yapı biçimindedir. Bu kısım taştan edilmiştir.

2 .Pabuç: Kübik kaidesinden köşe pahlarıyla silindirik veya prizmatik gövdeye geçişi sağlayan tepesi kesik piramit veya koni biçiminde ara kısımdır. Bu kısım taş veya tuğla olabilir.

3. Gövde: İçinde dönerek yükselen basamaklar ihtiva eden içi boş silindirik veya prizmatik bir sütun halindedir. Bu sütun muhtelif seviyelerde

* S.Ü. Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Öğretim Üyesi.

1 ARSEVEN, C. E., *Türk Sanatı Tarihi*, İstanbul.

2 BAŞAR, M.E., 1988, Konya Selçuklu Minarelerinde Restorasyon Denemeleri, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi s.4

3 HASOL, D., 1979, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, "Minare" maddesi, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.

bilezikler süs kuşakları ile süslenmiş açılan küçük pencerelerle içeriye ışık sağlanmıştır.

4. Şerefe: Belli yüksekliklerde gövde etrafını çepeçevre saran ezan okumak için kullanılan balkon veya çıkmadır. Buraya gövde duvarına açılmış bir kapı ile çıkılır. Bu çıkma alttan konsollarla desteklenmiş kenarlarına kagir veya ahşap korkuluk yerleştirilmiştir. Şerefe sayısı birden fazla olabilir.

5. Petek: Şerefe ile külah arasında kalan, gövdenin uzantısı şeklindedir. Bu kısmın içi de boştur.

6. Külah: Petek kısmının üstünü örten, piramit , konik veya yarım kubbe biçimindeki örtüdür. Ahşap veya kagir olabilir.

7. Alem: Geleneksel bir sembol olan alem, genellikle Türk minarelerinde bir hilal motifini ihtiva eder. Taş, seramik veya madenden olabilir.

Türk minarelerine, kaide kısmında açılmış küçük bir kapı ile girilir. Kaidenin merkezinde düşey bir eksen etrafında, saat ibresinin tersi yönünde dönerek yükselen basamaklarla yukarıya çıkılır. Bu basamaklar taş, tuğla veya ahşap olabilir. Bazı örneklerde basamakların orta eksene gelen uçları üst üste geldiğinde bir taş sütun meydana getirilecek şekilde işlenmiştir. Bu örme sütuna "çekirdek" denilir. Basamakların diğer uçları ise gövdenin örgüsünün (gömlek) içine sokulmuştur.

Konya Selçuklu minareleri belirlenen bölümlere uygun olarak incelenecektir.

1. Konya Hoca Hasan Mescidi Minaresi

Mescid, Beyhekim Mahallesinde Kazımkarabekir Caddesi ile Hayat Sokağının kesiştiği köşededir. Mabed, klâsik Selçuklu mahalle mescidleri gibi önü revaklı, kubbeli bir harimden ibarettir. Minare, mescidin kuzey cephesinde son cemaat mahallinin doğu ucunda yer almaktadır (Şekil: 1); (Resim: 1,2).

Mescidin ve minarenin kitabesi bulunmamaktadır. Fakat mevcut bazı belgelere göre, XII. yüzyılın sonu ve XIII. yüzyılın başlarında mescidle birlikte inşa edilmiştir.[4] Minarenin yaptıranı ve mimarı belli değildir.

Kare plânlı kaidenin ölçüleri 3.50m. x 3.50m. dir. Alt kısmında devşirme kesme taş kullanılmıştır. +1.30m. kotundan +4.15m. kotuna kadar olan kısmı tuğla olup, kilit örgüyle yapılmıştır. Yola bakan cephesindeki izlerden, burada cephe boyunca devam eden, muhtemelen çini bir kitabenin bulunduğu sanılmaktadır.

Üçgen köşe elemanlarıyla kaidenin kenarları pahlanarak, kare kaideden sekizgen dilimli gövdeye geçiş sağlanmıştır.

Gövde, tuğladan inşa edilmiş olup, dilimleri, bir karenin her kenar ortasında yarım daire bir çıkıntı yapacak şekilde oluşturulmuştur. Gövdenin kuzeybatı cephesinde, kubbe etek seviyesinde, 0.55 m. eninde 1.20 m yüksekliğindeki bir kapı ile dama çıkış sağlanmıştır.

Gövde +10.95m. kotunda sona ermektedir. Gövdeden şerefeye geçiş, 0.50m. yüksekliğinde, iki sıra mukarnasla sağlanmıştır. Bu mukarnaslar yer yer siyah, mavi, lacivert çinilerle süslenmiş, aralarına sekizgen yıldızlar oturtulmuştur. Bu çinilerin çoğu dökülmüştür. Kuzeybatı tarafta külâhtan şerefe altına kadar olan kısım yıkılmış, bilemediğimiz bir tarihte basit bir şekilde onarılmıştır. Şerefe kapısı batıya açılmıştır.

Minarenin şerefeden sonraki, birinci gövdeye nazaran daha dar olan üst gövdesi, araları özel profilli tuğlaların meydana getirdiği düşey kordonlarla ayrılmış; yarım daire plânlı, sekiz dilimli olarak devam etmektedir. Gövde bölümünün üstü, üç sene önce yapılan bir tamiratla üzeri kurşun kaplı konik bir külâhla kapatılmış ve bir alem oturtulmuştur.

Minareye giriş, mescidin kuzey yönündeki revaka açılan kemerli bir kapıdan sağlanmıştır. Kapı, yerden + 0.50 m. yüksekte; 1.10 m. eninde ve 1.50 m. yüksekliğindedir. Kapıdan girişte küçük bir sahanlık mevcuttur. Saat ibresine ters yönde dönerek yükselen merdivenin genişliği 0.74 m., nhtları ortalama 0.32 m.'dir. Basamakların genişliği çekirdekte 0.04 m. - 0.05 m. gömlekte 0.26 m. - 0.28 m. arasındadır. Basamaklar, 0.025 m. -0.03 m. harç, 0.04 m. - 0.045 m.'lik tuğlaların arasında kalacak biçimde örülmüş; üst kısımda 0.05 m.'lik ahşap kaplama kullanılmıştır. Bu ahşap 0.48 m. çapındaki çekirdekte de devam etmektedir. Basamakların altları ortada çekirdeğe, yanlarda duvara oturan kemerler şeklinde örülmüştür (Resim: 3). Yukarı doğru çıkıldıkça, iki kemer arasında kalan boşluklar tonoz parçasıyla kapatılmıştır. Bu sistem

[4] ASLANAPA, O., 1984, "Tahmini olarak 13. yüzyılın sonuna tarihler". Bkz. *Türk Sanatı*, İstanbul, s.69.
ÖNDER, M., 1984, "Konyalı Hoca Hasan tarafından 13. yüzyılın başında yaptırılmıştır". Bkz. *Mevlâna Şehri Konya*, Ankara, s.141.
EDHEM, H. 1982, "Bu mescidin H.598 / M. 1193 tarihli olabileceğini belirtir". Bkz. *Kayseri Şehri*, Ankara, s.30.
KONYALI, İ.H., 1964, "Konya'da böyle bir mahalle bulunmadığını belirterek Edhem beyin tahminine katıldığını belirtir". Bkz. *Abideler ve Kitabeleriyle Konya Tarihi*, s.398.

sayesinde üstten gelen yükler kenarlara ve çekirdeğe aktarılmıştır. 45. basamakta şerefeye çıkış sağlanmıştır. Şerefeye çıkıştan sonra basamaklar aynı şekilde devam etmektedir.

1992 de yapılan tamirlerle, minarenin 2. gövdesinin sağlam kalmış olan kısmı onarılarak belli bir yükseklikte bitirilmiş; üzeri kurşun kaplı bir külâh ile tamamlanmıştır.

2. Konya Zemburi Mescidinin Minaresi

Tek kubbeli mescid, Zemburi Mahallesinde, Kütük Minare Sokağı'nın içindedir.

Son cemaat yerinin batısında yeralan minareyi yaptıran ve yapan belli değildir. XIII. yüzyılın ilk yarısında yapıldığı kanısındayız[5](Şekil: 2); (Resim: 4,5).

Pabuç yoktur, ancak çokgen kaideden sekizgen gövdeye geçiş, köşelerde 0.25m. yükseklikteki üçgen yüzeylerle sağlanmıştır [6] .

Sekizgen plânlı gövdenin bir kenarı 1.00m. olup, batı tarafında gövdeden 0.25m. çıkıntı yapan ve yerden 6.75m. yükseklikte bir kısım bulunmaktadır. Muhtemelen bu kısım eskiden mescidle bağlantıyı sağlamakta idi. Bu çıkıntılı bölümün üstünde dama çıkış kapısı bulunmaktadır. Bunun 0.35m. üzerinde kirpi saçak şeklinde, 0.50m.'lik bir kuşak mevcuttur. Bu kuşağın altı bir sıra mavi çini ile süslenmiştir. Bundan sonraki 2.90m.'lik daire plânlı gövde bölümü, balıksırtı örgü ile eğik çizgiler meydana getirecek şekilde inşa edilmiştir.

Minareye giriş, son cemaat mahallinin batısından sağlanmıştır. 0.79m. x 1.13m.'lik kemerli giriş kapısından sonra, tuğla kırlangıç tavanlı küçük bir sahanlık bulunmaktadır. Girişteki tahrip olan ilk üç basamak ve çekirdek, son tamirlerle yenilenmiştir. Kaidede, yerden 2.80m. yukarıda, 0.80m. x 0.40m.'lik bir mazgal pencere bulunmaktadır.

Merdivenin genişliği 0.69m., yüksekliği 2.25m. - 2.70m. arasında değişmektedir. Tuğla çekirdeğin çapı 0.45m.'dir. Basamaklar çekirdekte 0.06m.; gömlekte 0.35m. genişliğe sahip olup, yükseklikleri 0.24m. - 0.27m. arasında arasındadır. Bunlar, 0.04m.'lik, tuğlaların arası 0.02 m - 0.03 m. kalınlığında harçla doldurulup 3. tuğla sırasının üzerine 0.05m.'lik bir ahşap oturtulmak suretiyle elde edilmiştir. Basamakların altları kemerler halinde yapılmış olup, kemerle basamak altlarındaki eğimden dolayı ortaya çıkan boşluklar tonoz parçalarıyla doldurulmuştur. 16. basamaktan 1.10m. yukarıda, 0.60m. x 1.40m.'lik kemerli bir kapıyla dama çıkış sağlanmıştır. Basamaklar 39. nhtta son bulmaktadır.

Bu minare; 19.8.1960 tarihinde halkın yardımları ve Türkiye Anıtlar Derneği'nin Konya Şubesinin girişimleriyle onarılmıştır. Bu onarımda, sekizgen kaidenin batı tarafındaki eski kapı iptal edilmiş, bunun dışına taştan eski girişin sağ kısmına yeni bir kapı açılmış ve yıkık gövdenin üzeri konik bir külâhla kapatılmıştır. En son 1992 yılında yapılan çevre düzenlemesi ve onarımlarda mescidin etrafındaki yıkık dökük binalar temizlenmiş, minarenin eksik olan kısımları tamamlanarak eski külâh kaldırılmış, onun yerine basık bir külâh konulmuş ve üzerine bir alem oturtulmuştur.

3. Konya Sırçalı Mescid Minaresi

Sırçalı Mescid Mahallesi'nde, son cemaat yeri olan ve yapılış tarihi ile mimarı belli olmayan tek kubbeli bir mescittir[7](Şekil: 3); (Resim: 6).

Özgünlüğünü koruduğu anlaşılan kaide, kareye yakın bir plâna sahip olup, alt kısmı taş, üst kısmı tuğla olarak yapılmıştır.

Pabuç yoktur. Kaideden sonra bir kirpi saçak, bu saçağın üzerinde gövdenin sekizgene uyabilecek bir şekilde daralarak yükselen, tuğladan basit bir geçiş kısmı bulunmaktadır.

Minarenin kaideden yukarısı yenilenmiştir. Yenilenen tuğla gövde, dışta sekizgen, içte daireseldir. Şerefeye geçişte, mukarnasların altında Bursa kemerli yüzeysel nişli bir kuşak yer alır. Şerefe kısmı taştan yapılmıştır. Şerefealtı iki sıra mukarnas dizisi ile desteklenmiştir. Şerefe korkulukları taştandır. Petek kısmı tuğladan yapılmış olup, dairevi bir plâna sahiptir. Peteğin üstü, kurşun kaplı konik bir külâh ile kapatılmıştır.

Minareye giriş son cemaat mahallinden sağlanmıştır. Altı basamak çıkıldıktan sonra 90 derece sağa (kuzey) dönerek; iki basamakta döner merdive-

[5] BAKIRER, Ö., 1971, "Anadolu'da XIII.yy. Tuğla Minarelerinin Konum, Şekil, Malzeme ve Tezyinat Özellikleri", *Vakıflar Dergisi*, Ankara, Sayı:IX, s.337-336
BAKIRER, Ö., 1981, *Selçuklu Öncesi ve Selçuklu Dönemi Anadolu Mimarisinde Tuğla Kullanımı*, O.D.T.Ü. Mim. Fak., Ankara.
ÖNDER, M.,1984, *Mevlâna Şehri Konya* ,Ankara.
KONYALI, İ.H.,1964, *Abideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi*, İstanbul .

[6] BAKIRER, Ö., 1981, Pabuç olarak kaideden sonraki sekizgen kısmı kabul eder ki, bizce bu kısım pabuç olamıyacak kadar yüksektir ve tahmin edilen yapılış tarihinde inşa edilen benzer örneklerinden farklıdır. Bkz. (13), s.345.

[7] BAKIRER, Ö., 1971, *a.g.e.*, s.337-336.
BAKIRER, Ö., 1981, *a.g.e.*
YETKİN, Ş., 1972, *Anadolu'da Artuklu Devri Mimarisinin Gelişmesi*, İstanbul, s.23
BAKIRER, Ö., 1976, *XIII.ve XIV.Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, Ankara, s. 178.

nin başladığı sahanlığa geçilmektedir. Kaide bölümündeki taş basamakların yüksekliği 0.22 m., genişliği çekirdekte 0.06 m. gömlekte 0.30 m. dir. Ortada 0.30 m. çapında çekirdek mevcuttur. Merdiven basamak genişliği 0.60 m., yüksekliği 3.00 m. dir. 62. nhtta şerefe kotuna ulaşılmaktadır. Şerefeden sonra merdiven üç basamak daha devam ettirilmiştir.

Sırçalı Mescid minaresinin üst kısımları yıkılmış olduğundan, yakın yıllara kadar sadece taş kaide kısmından ibaretti. 1962 yılında hazırlanan bir restorasyon projesine göre Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından bugünkü halini almıştır.

Bu mescidin revakı ile minarenin restorasyonu için önce Arkeolog - Mimar Mahmut AKOK'a daha sonra Vakıfların restoratör mimarlarından Yılmaz Önge'ye bir restitüsyon projesi hazırlatılmıştır. Minarenin restitüsyonunda, Hatuniye mescidinin minaresinin mukarnaslı şerefesi örnek alınmıştır. Ancak daha sonra bu proje uygulanmayıp değiştirilmiş; günümüzdeki nispetsiz ve kural dışı biçimi ortaya çıkmıştır. Netice olarak Sırçalı Mescidin minaresi Venedik tüzüğünün 9. maddesi [8] dikkate alınmadan yapılmış bir ilave ile, belki aslından çok farklı görünüşe bürünmüştür. Belgelere dayanmayan ve projelere uymayan kötü bir restorasyon için dikkate değer bir örnektir.

4. Konya Hatuniye Mescidinin Minaresi

Mescid, Konya'nın Şems Mahallesinde, Hatuniye Sokak ile Kevser ve Kınacı sokaklarının kesiştikleri köşededir. Aslı tek kubbeli olan mescidin minaresi de çift şerefeli idi. Minare bu mescidin kuzeyinde mabedden ayrı olarak bulunmaktadır.[9]

Eski fotoğraflarında, minarenin ahşap kirişleme tavanlı, toprak örtülü bir mescidin bitişiğinde yer aldığı görülmektedir[10] .

Kaidesi üzerindeki kitabeye göre, H. 627. M. 1230 yılında Hacı Mahmutzade Bedreddin Biremuni tarafından inşa ettirilmiştir[11](Şekil:4); (Resim:7).

Toplama taşlardan meydana gelen kare kaidesinin üstü tuğla ile devam ettirilmiştir. Kaidenin batı yönünde kitabesi bulunmaktadır.

Pabuç bölümü yoktur. Kaidenin üst köşeleri pahlanarak, çapı küçülerek yükselen sekizgen gövdeye geçilir.

Kıble tarafında, gövdeden 0.20 m. çıkıntı yapan, +6.95 m. kotuna kadar devam eden bölümünden, minarenin eskiden mescide bitişik olduğunu anlıyoruz. Mescidin damına geçit veren kapısının pencereye dönüştürülüş tarihi bilinmemektedir. +6.95 kotunda biraz daralarak yükselen tuğla gövde, +10.15 m. kotunda, birinci şerefenin, üç sıralı mukarnasları ile son bulmaktadır(Resim: 8).

Şerefealtının birinci sırası sağır Bursa kemerleri; ikinci sırası düz sağır kemercikler ve içbükey kavisli parçaların ardışık dizilmesi; üçüncü sırası ise üç parçadan oluşan iç bükey kapalı parçaların ardışık dizilmesi ile oluşmuştur. Şerefe mukarnasları, +12.15m. kotunda, üç sıra tuğla dizisi ile son bulmaktadır. Burada kullanılan mukarnas dilimleri, mozaik çiniden, ince işçilikle meydana getirilmiştir. Her mukarnas diliminin içinde yeknesaklığı önlemek için ayrı bir geometrik kompozisyon uygulanmıştır. Bunlar arasında beşli yıldızlar, mavi siyah sırlı çiniler kullanılmıştır. 0.10 m. Kalınlığında ve 0.85 m. yüksekliğindeki bugünkü taş şerefe korkulukları muhtemelen orjinal değildir.

Birinci şerefeden sonra dairesel plânlı, 3.60 m. yüksekliğindeki ikinci gövde yükselmektedir. İkinci gövdenin yüzeyinde, yatay istikametteki tuğla sıraların derz boşluklarına çaprazlama konmuş; mavi renkli küçük kare çiniler görülmektedir.

---

[8] KONYALI İ. H., 1964, *Akşehir Nasreddin Hoca'nın Şehri*, İstanbul, s.350,314.
ERDER, C., 1977, 9. maddeye göre "Restorasyon ameliyesi her zaman anıtın arkeolojik ve tarihi bir etüdü ile başlayacak ve onun refakatında yapılacaktır" der. Bkz. "Venedik Tüzüğü Tarihi Bir Anıt Gibi Korunmalıdır", O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Cilt:3, Sayı:2.

[9] BAŞAR, M.E., 1988, Bu minare, Yüksek Lisansta çalıştığımız, "Konya Selçuklu Minarelerinde Restorasyon Denemeleri" adlı tezden tamamlanarak alınmıştır. Bkz. (33).

[10] Kanuni Sultan Süleyman'ın Irak ve İran Seferi münasebetiyle, Nasuh-al Siâhi al Şehir bi Matraki'nin hazırladığı "Beyan-i Menazil-i Irakeyn" veya "Mecma-i Menazil" isimli eserdeki Konya Şehri minyatüründe, çift şerefeli iki minare görülmektedir. Bunlardan biri muhtemelen Hatuniye Mescidine aittir.

[11] ÖNDER ,M.,1984, *Mevlâna Şehri Konya*, Ankara
KONYALI , İ.H.,1964 , *Abideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi* , İstanbul.
KÜÇÜKDAĞ,Y. ve ARABACI, C., 1994, *Selçuklular ve Konya*, Selçuklu Belediyesi Kültür Yayınları, Konya, No:3, s.261-262.
ATÇEKEN, Z., 1988, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, s.138-140.
Eldeki vakıf kayıtlarına göre, mescidi ve minareyi yaptıran Bedreddin Mahmud'un kızkardeşi Devlet Hatundur. Sonradan kardeşi tarafından inşa ettirildiği için kitabede onun ismi yazılıdır. 20. yüzyıl başlarında yıkıldıktan sonra üzeri saç kaplı, ahşap bir külâh konulduğundan, halk arasında eski haline bakılarak "Güdük (Kütük) Minare" diye isimlendirilmiştir. Bitişiğindeki eski mescit de yıkılmış, yerine minareden ayrı olarak bugünkü mescit yapılmıştır.

İkinci gövde, sonradan inşa edilmiş üzeri kurşun kaplı bir külâhla kapatılmış; külâhın tepesine de bir alem oturtulmuştur.

Minarenin sivri kemerli giriş kapısı (1.00m. x 1.60m.) güneye açılmıştır. Girişten, iki basamakla bir sahanlığa geçilir. 1986'da yapılan onarımın sonucu, ilk dört basamak beton ile yapılmıştır. Merdiven genişliği 0.70m.; yüksekliği 2.25m. ile 2.70m. arasında değişmektedir. Tuğla çekirdeğin çapı 0.60m.'dir. Basamakların yükseklikleri 0.31m. - 0.33m. arasında değişmekte, Basamaklar, 0.04m. - 0.05 m.'lik tuğlaların arasının 0.02m. - 0.03m.'lik harçla doldurulması ile elde edilen üç tuğla sırası ile, bunların üstündeki 0.05m.'lik ahşaptan oluşmuştur. Basamakların genişliği çekirdekte 0.05 m.; gömlekte 0.25m. - 0.28m. arasındadır. Basamak altları ise bindirmeli olarak örülen tuğla kademeler halindedir(Resim: 9). 19. basamak hizasında, kaidenin güney cephesine açılan bir kapı mevcuttur (0.60m. x 1.20m.). 34. basamak hizasında, 0.50m. x 1.60m.'lik kemerli bir kapı ile batı cephesinden 1. şerefeye çıkılmaktadır. Şerefeden sonra, basamaklar ve çekirdek aynı ölçülerde devam etmektedir ve merdiven 45. basamakta son bulmaktadır. Basamakların şerefeden sonra devam etmesi, bu minarenin iki şerefeli olduğunu kanıtlamaktadır.

Hatuniye Mescidi, tek kubbeli ve iki şerefeli minaresi olan bir mabed idi. Mescidin kuzeyinde, minare ve mescidin arasında bir de türbe bulunuyordu. 1564 ve 1714'deki tamirlerde, mescid ve türbe yıkılmış; yerine 1957 yılında, bugünkü kubbesiz kâgir mescid yapılmıştır[12].

5. Konya Sahip Ata Camii'nin Minaresi

Konya'nın Larende Mahallesi'nde Eski Larende Kapısı ile Karaman Yolu'nun kesiştiği köşede yer alır.

Taçkapısındaki kitabesine göre, (H. 656) / M. 1258 tarihinde "Sahib Ata" ünvanı ile anılan, Selçuklu veziri Fahreddin Ali tarafından yaptırılmıştır[13](Şekil: 5); (Resim: 10).

Kapının iki yanındaki sebillerden, batıdakinin cephe kitabesinden, mimarının "Keluk bin Abdullah" olduğu anlaşılmaktadır. Taçkapı üzerinde batı tarafta silindirik bir minare bulunmaktadır. Evvelce bu taçkapı üzerinde iki minare olduğu söylenmekle beraber, doğudaki 2. minarenin varlığı ile ilgili herhangi bir resimli belge olmadığı gibi [14] buna ait merdiven kovası da yoktur [15].

Cami'nin taçkapısı, aynı zamanda minarenin kaidesini teşkil etmektedir. Minarenin altında, taçkapının sağında ve solunda cepheleri, birer mihrabiye gibi süslenmiş emzikli sebil bulunmaktadır. Sebillerin üstünde süslemeli bir çerçeve yer almaktadır. Bu çerçeveli kısımdan sonra tuğladan kare prizma gövde devam etmektedir. Kare kaidenin ön yüzü firuze ve mor çinilerin birbiri ardısıra gelmesiyle elde edilen kûfi yazı düzeninde bir pano ile süslenmiştir. Pabuç kısmı bulunmamaktadır[16] .

Gövde, tuğladan dilimli olarak yapılmış olup, dilimler, yarım daire ve üçgen plânlıdır. Bu şeritler arasındaki boşluklar, mavi ve siyah gömme çinilerle süslenmiştir. Bundan sonra büyük bir tamir görmüş olan 1.15m.'lik bir kısım, biraz daha daralarak devam etmektedir. Gövde, bir boyun kısmı ile +13.00m. kotunda son bulmaktadır.

19. yüzyıl sonlarında çekilen fotoğraflardan anlaşıldığına göre, özgün olmayan şerefe ve mukarnaslar, 20. yüzyıl başlarında yenilenmiş ve tamir edilmişlerdir. Bunlar, basit tuğla kirpi saçak şeklinde olup, üzerleri sıvalıdır. Şerefe korkuluğu 0.90m. yükseklikte, 0.11m. kalınlığındaki taş levhalardan yapılmıştır. Kapısı kıble yönündedir.Düz kilit örgü ile tuğladan inşa edilen petek kısmının yüksekliği 3.70m.'dir.Petek kısmı üzeri kurşunla kaplı ahşaptan, konik bir külâh ile kapatılmış, üzerinde Osmanlı dönemine ait bir alem bulunmaktadır. Minareye çıkış, bugün taçkapının arkasından sağlanmıştır.

Cami'nin Prof. Dr. Haluk Karamağaralı tarafından yapılan restitüsyon projelerine göre, bu merdiven özgün değildir. Minarenin girişi, +6.50m. kotunda portalin üstündeki bir sahanlıktan, gövdenin doğuya bakan tarafından sağlanmıştır. Giriş kapısının genişliği 0.85m., yüksekliği 1.40m.'dir. Merdiven genişliği 0.54m., yüksekliği 1.80m.' ile 2.50m. arasındadır. Çekirdeğin çapı 0.45m.'dir.

---

[12] ATÇEKEN, Z., 1988, *Konya 'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya, s.138-140.

[13] TUNCER , O.C., 1981, "Orantı ve Modül Üzerine Selçuklu Yapılarından Bazı Örnekler", *Vakıflar Dergisi*, Ankara, Sayı: 13, s.455.
TUNCER O.C., 1986, *Anadolu Selçuklu Mimarisi ve Moğollar*, Ankara.
KARAMAĞARALI , H., 1982, "Sahip Ata Camii'nin Restitüsyonu Hakkında Bir Deneme", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, III, Ankara.

[14] THEXIER, Ch., *Asie Mineure*.

[15] TUNCER , O.C., 1981 , *a.g.e.* s.455.

[16] BAKIRER, Ö., 1981, Tuğla kaide kısmını, pabuç olarak değerlendirmektedir. Bkz. (13) s.346, s.408.

Tuğladan örülüp, sonradan üzerleri sıvanmış olan basamakların yüksekliği 0.30m., genişliği çekirdekte 0.08m. - 0.13m., gömlekte 0.26m. - 0.30m. arasında değişmektedir. Basamaklar, 0.04m. - 0.05m.'lik tuğlaların aralan 0.02m. - 0.03m.'lik harçla doldurularak elde edilen, 3 tuğla sırası ile bunun üzerindeki 0.05m.'lik ahşap latadan oluşmuştur. 30 . nhtta şerefe sahalığına ulaşılmaktadır. Peteğin kıble yüzüne açılan, kemerli şerefe kapısının eni 0.52m., yüksekliği 1.66m.'dir(Resim: 11).

Minarenin, şerefe altındaki kuşaktan aleme kadar olan bölümü, Osmanlılar zamanında tamir edilmiştir. Son tamirat ise 1980'de yapılmıştır. Bu tamirlerde, taçkapının arkasındaki basamaklar ile minarenin basamakları ve külâhı onarılmıştır. Tamirler esnasında, şerefe hizasına yakın basamakların ölçüleri değişmiş, bazıları 0.25m., bazıları ise 0.53m. yükseklikte yapılmıştır. Ayrıca minarenin yıkılmasını ve yanlara açılmasını önlemek için, hatıl vazifesi gören ahşaplar kullanılmıştır. Bu minare için, Prof. Dr. Haluk Karamağaralı tarafından tahminlere dayalı bir restitüsyon projesi hazırlanmıştır. Bu restitüsyon projesinde, taçkapı üzerinde iki adet minare gözükmektedir. Fakat Prof. Dr. O. Cezmi Tuncer, minarenin tuğla kaidesinde merdiven kovasının olmaması; giriş kapısının olmayışı gibi bazı haklı sebeplere dayanarak, bu taçkapının tek minareli olabileceğini öne sürmektedir. Bizde bu görüşe katılmaktayız. Bu nedenle, minarenin iki şerefeli olarak ihyasının kesin bilgiler ve belgeler sonucunda düşünülmesi gerektiği kanaatindeyiz[17] .

6. Konya Sahip Ata (İnce Minareli) Darül-Hadisi'nin Minaresi

Konya merkezinde, Alaeddin tepesinin batısında yeralan yapı, kapalı avlulu bir medrese ile, bunun kuzeydoğusundaki minareli bir mescidden oluşur.

Minare, mescidin doğusundaki revakın güney tarafına inşa edilmiştir. Mescidin çok yüksek ve narin olarak yapılmış olan iki şerefeli minaresi, bitişiğindeki Darü'l-Hadisin de "İnce Minareli" adıyla anılmasına sebep olmuştur. 1901 yılında, isabet eden bir yıldırım sebebiyle, alt şerefe hizasına kadar yıkılmıştır(Şekil: 6); (Resim: 12,13).

İnce Minareli adıyla anılan Darü'l-Hadis, Selçuklu veziri Sahip Ata Fahreddin Ali tarafından, muhtemelen (H. 663) / M. 1264 yılında yaptırılmıştır[18]. Taç kapının üzerindeki madalyonların içinde, yapının mimarı olan ünlü Kelük Bin Abdullah'ın adı yazılıdır.

Minarenin kaidesi kare plânlı olup, 8.20 m. yüksekliktedir. Alt kısmı kesme taş, üst kısmı tuğladan örülmüştür. Taş kaidenin yerden 6.10 m. yükseklikteki ön cephesi, birbirine geçen; kabartma taş kordonların çerçevelediği sivri kemerli iki pano ile süslenmiştir. 0.55m.x 2.10m.'lik bu panoların içleri bitkisel motiflerle doldurulmuştur. Bitkisel motiflerin arasından dışarıya doğru fırlayan akant yapraklar, değişik perspektiflerden yapıya bakış açısını dikkate alan, ince bir düşüncenin ve ustalığın sembolüdür. Çerçevenin üstünde bir mazgal pencere bulunmaktadır. Selçuklu dönemi yapılarının bir karekteristiği olarak, bu minarenin kaidesinde de süsleme, ön cephede yoğunlaşmış, diğer yüzeyler sade olarak bırakılmıştır. Kaidenin üstündeki sekizgen tuğla pabucun köşelerini üçgen prizma dolgular doldurur.

Tuğla pabucun üzerinde, araları düşey kordonlarla ayrılmış, üçgen ve yarım daire plânlı dilimlerin oluşturduğu, sekiz dilimli gövde devam etmektedir. Bu dilimli gövde yer yer sırlı tuğlalarla, kilim desenlerini hatırlatan geometrik motiflerle süslenmiştir.

Minarenin 1. şerefe altındaki, mevcut çini parçalarına; tuğla izlerine ve eski fotoğraflara bakarak, birinci şerefeye geçişte 3 sıralı mukarnas dizisinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bugün birinci şerefenin üstü bir külâh ile kapatılmıştır. 1901 yılından önce çekilen fotoğraflarla ve çizilen rölövelere göre şerefe korkulukları, geometrik desenli taş kafes panolardan oluşmuştur[19]. Şerefe kapısı her yerde olduğu gibi herhalde kıble yönüne açılıyor olmalıydı. Çünkü eski fotoğrafında kuzey yönde kapı görülmemektedir.

İkinci gövde, aynı belgelere göre, araları beşgen kesitli düşey dairesel fitillerle veya kordonlarla ayrılmış, sekiz yarım dilimden oluşan bir plâna sahiptir. Bu dilimlerin üzerine, birinci gövde de olduğu gibi sırlı tuğlalarla, geometrik bir süsleme yapılmıştır.

---

17 Bu minare, 1988 yılında tamamlanan "Konya Selçuklu Minarelerinde Restorasyon Denemeleri" isimli yüksek lisans tezimizin bir bölümünü oluşturmaktadır.

18 KONYALI, İ. H., 1964, *Abideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi*, İstanbul.
BAYRAM, S. ve KARABACAK, A. H., 1981, "Sahip Ata ve Vakfiyeleri", *Vakıflar Dergisi*, Ankara, S.13, s. 32.

19 SARRE, F. ,1921, *Konia, Seldschukische Baundenkmaler*, Berlin.

İkinci şerefeye geçiş, birinci şerefede olduğu gibi üç sıra halinde çini mukarnaslarla gerçekleştirilmiş, şerefe korkulukları ise, ayrı geometrik desenlerle süslenmiştir. Şerefe korkuluğu kafes şeklinde olmayıp, kabartma şeklindedir. Şerefe kapısının hangi yöne açıldığı resim ve çizimlerde belirgin değildir.

Eski fotograf ve rölövelere göre petek kısmı sekiz dilimli olup, dilimler yarım daire plânlıdır. Bu dilimlerin üzeri, birinci ve ikinci gövdede olduğu gibi sırlı tuğlalarla farklı geometrik kompozisyonda süslenmiştir.

Peteğin üstü kurşun kaplı konik bir külâhla kapatılmıştır. Külâhın Osmanlılar zamanında yenilendiği eski fotoğraflarından anlaşılmaktadır.

Minarenin, 0.70m. x 1.35m.'lik kapısı kuzeyde mescid revakına açılmakta ve yerden 0.95m. yükseklikte bulunmaktadır. Kapı üzeri, arası boşluklu iki taştan oluşan lento ile geçilmiştir. Minareye girişte sol köşe pahlanarak bir ferahlık sağlanmıştır. Bu pah, üstte bir mukarnas dilimiyle bitirilmiştir. Merdivenin genişliği 0.64m., yüksekliği 2.60m.'dir. Çekirdeğin çapı 0.50m.'dir. Taş basamaklar 17. nhtta son bulmaktadır. Bu basamakların yüksekliği 0.31m., genişliği çekirdekte 0.06m. - 0.08m.; gömlekte 0.24m. - 0.28m. arasındadır. Bu basamakların herbiri çekirdeği oluşturacak biçimde yekpâre taştan inşa edilmiş, altları ise, dönerek yükselen düzgün düz bir tavan biçiminde yapılmıştır(Resim: 14). Taş basamaklardan sonra başlayan tuğla basamaklar, 0.05m.'lik tuğlaların arası 0.03m.'lik harçla doldurulması suretiyle elde edilen üç tuğla sırasının üzerine oturtulan 0.05m.'lik ahşaptan oluşmaktadır. Bu ahşap, çekirdek ve duvar örgüsü içinde de devam etmektedir. Tuğla basamakların altları ise, bindirme tekniğiyle, kademeler halinde çıkıntılar yapacak şekilde örülmüştür. Basamaklar 55. nhtta son bulmaktadır. Sağlam olarak ayakta kalan bu bölümde, biri kaide de olmak üzere, 2 adet mazgal pencere bulunmaktadır.

1929 yılında tamamen yıkılma tehlikesiyle karşılaşan minarenin, sonradan yapılan bir onarımla, birinci şerefe korkuluğunun üstü bir külâhla kapatılmıştır. 1954 yılında, Milli Eğitim Bakanlığınca yeniden tamir edilerek, bugünkü halini almıştır.

İnce Minareli Medresenin, mescit minaresinin küçük ölçekli kısmi rölöveleri, Türk Arkeoloji Dergisinde, Arkeolog - Mimar Mahmut Akok tarafından yayımlanmıştır. Günümüzde mevcut olmayan fakat bu projelerde ve eski fotoğraflarda görülen bazı detaylara göre, minarenin üst kısmının yeniden ve büyük ölçekte projelendirilmesi, hatta buna dayanılarak minarenin tamamlanılması düşünülebilir. Ancak bu işten önce, bazı problemlerin halledilmesi gerekmektedir. Şöyle ki, Konya'nın hemen her eski eserinde kendini gösteren nemlenme ve bunun neticesinde, bozulma olayı, İnce Minareli Mescidin minare kaidesinde de görülmektedir. Şimdiye kadar yapılan çalışmalarla bu nemlenmenin önüne geçilememiştir. Bu nedenle de kaide kısmındaki taşlar erimekte ve pul pul dökülmektedir. Bunun için önce bu nemlenmenin önüne geçilmesi ve kaide kısmı ile birlikte zeminin sağlamlaştırılmasından sonra, restorasyona başlanması gerekmektedir. Bu nemlenmenin önüne geçebilmek için, medrese etrafında bulunan ve sonradan kapatılmış olan kuyuların açılarak zemin suyunun buralarda toplanmasını sağlamak gereklidir. Bu sağlandıktan sonra, zemin suyunun problem olmayacağı kanatindeyiz.

Sonuç olarak; Tarihi mirasımızın ön önemli eserlerinden olan altı adet Selçuklu dönemi minaresi kısmen veya tamamen, çok defa hatalı restorasyonların etkisiyle orjinalliklerini kaybetmişlerdir. Bu minarelerden Hatuniye Mescidinin minaresi ile Hoca Hasan camii minaresi kısmen, Sahip Ata camii minaresi ile sırçalı mescidin minaresi tamamen onarılmıştır. Yapılan bu onarımların modern restorasyon ilkelerine tam olarak uyduğu söylenemez. Bunlar kısmı ve basit onarımlardan ibarettir. Konya İnce minareli mescidinin minaresi için restorasyon çalışmalarına başlanmış fakat 1901 yılında düşen yıldırımda bu minarenin çekirdek kısmında meydana gelen burulma ve bunun sonucunda ise iç kısımda oluşan yarılmanın tespiti neticesinde restorasyondan vazgeçilmiştir. Konya'nın hemen her eski eserinde kendini gösteren nemlenme ve bunun neticesinde çürüme olayı minarelerde de görülmektedir. Bunun önlenmesi minarenin inşa edildiği malzemenin rutubete dayanıklı hale getirilmesi ise, başlı başına bir araştırma konusudur. Minarelerin bugün olamayan üst yapılarının neden yıkıldığı, inşa edildiği zeminde bir oturma olayının olup olmadığı, konuları ise zemin mekaniği ile ilgili bir başka araştırmaya ihtiyaç gösterir.

Bizden sonraki nesillere aktarmakla yükümlü olduğumuz bu minarelerden restorasyonlarının yapılabilecek olanlarının restorasyonlarının yapılması diğerleri içinde mevcut durumlarını muhafaza edecek bir onarımın yapılması yeterli olacaktır.

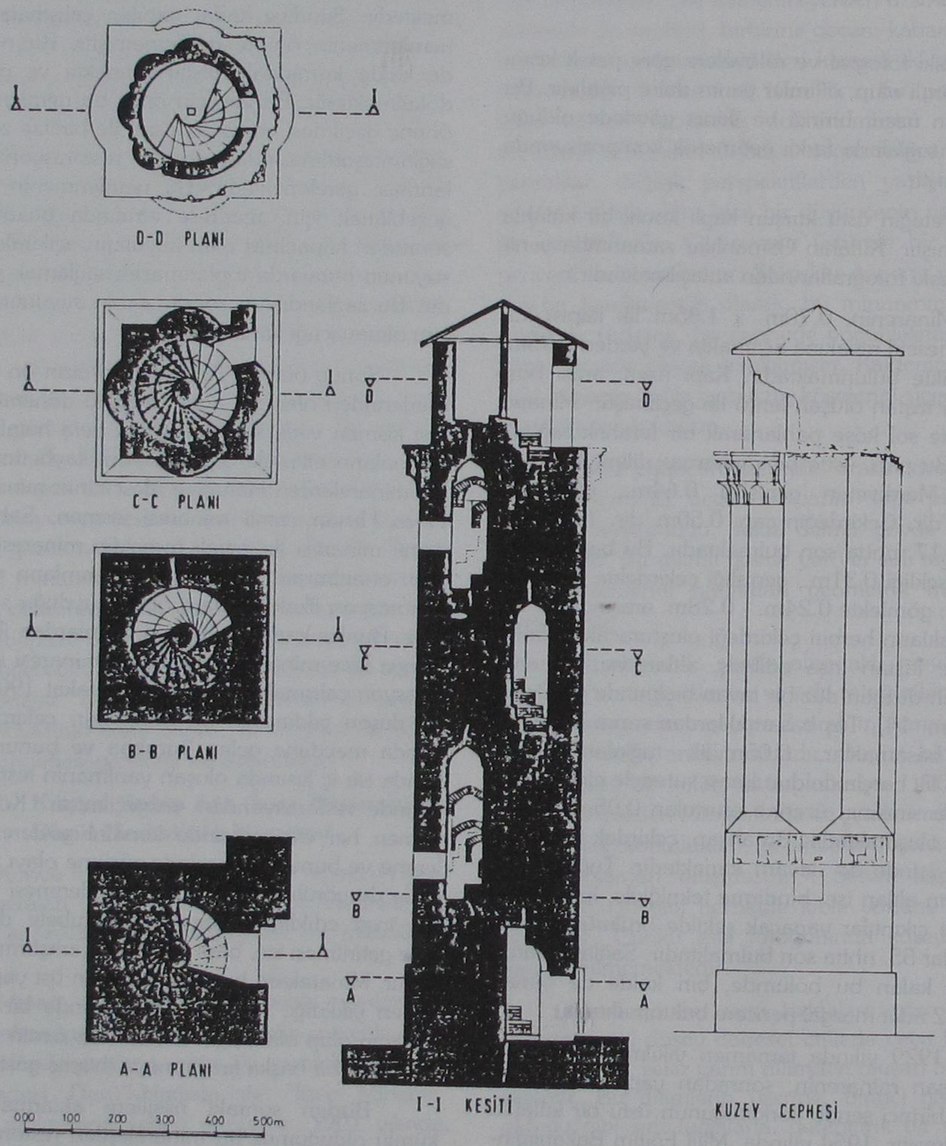

Şekil 1: Konya Hoca Hasan Mescidi Minaresi'nin Rölövesi.

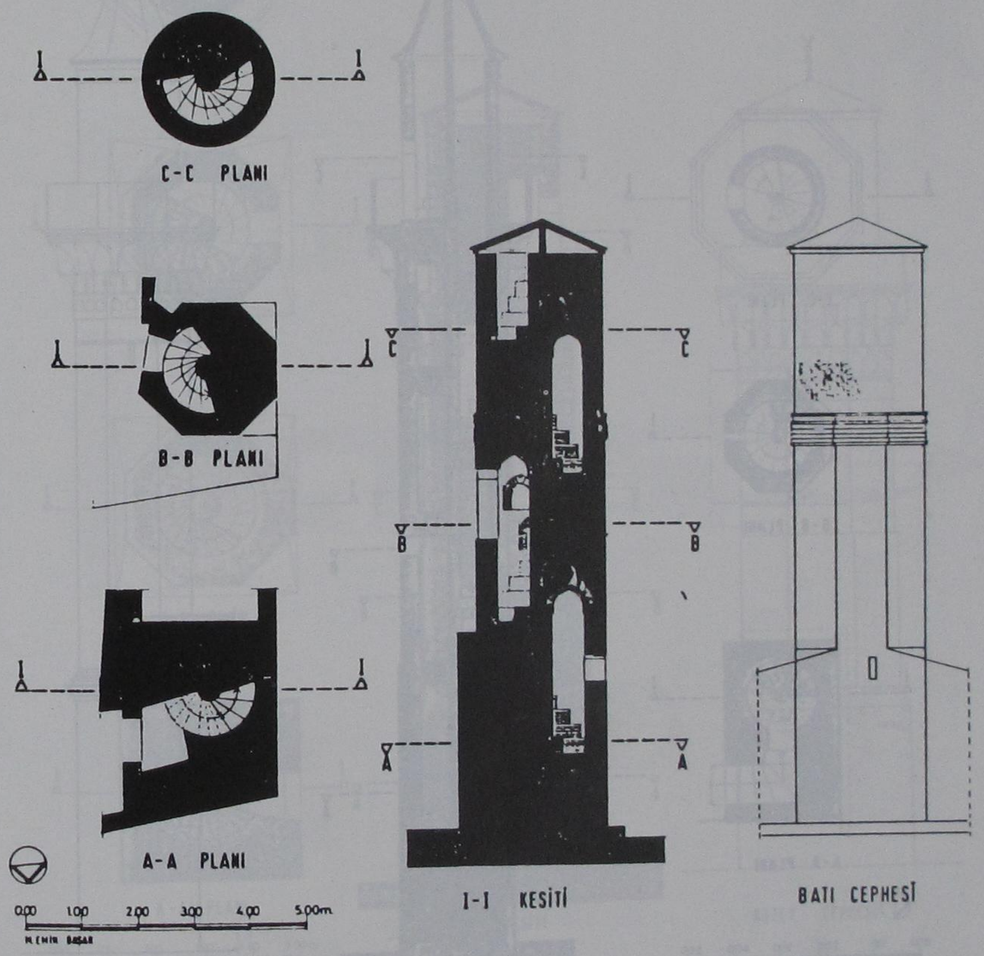

Şekil 2: Konya Zemburi Mescidi Minaresi'nin Rölövesi.

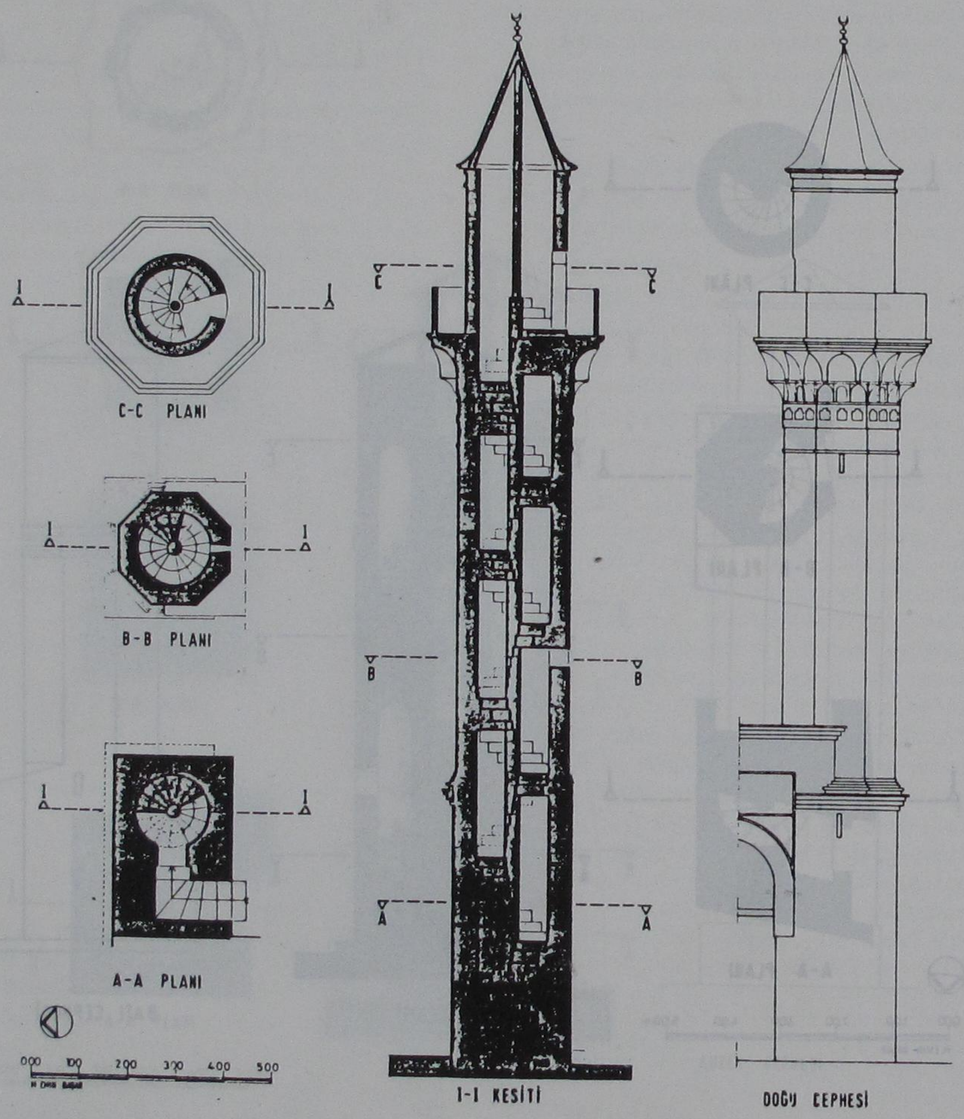

Şekil 3: Konya Sırçalı Mescidi Minaresi'nin Rölövesi.

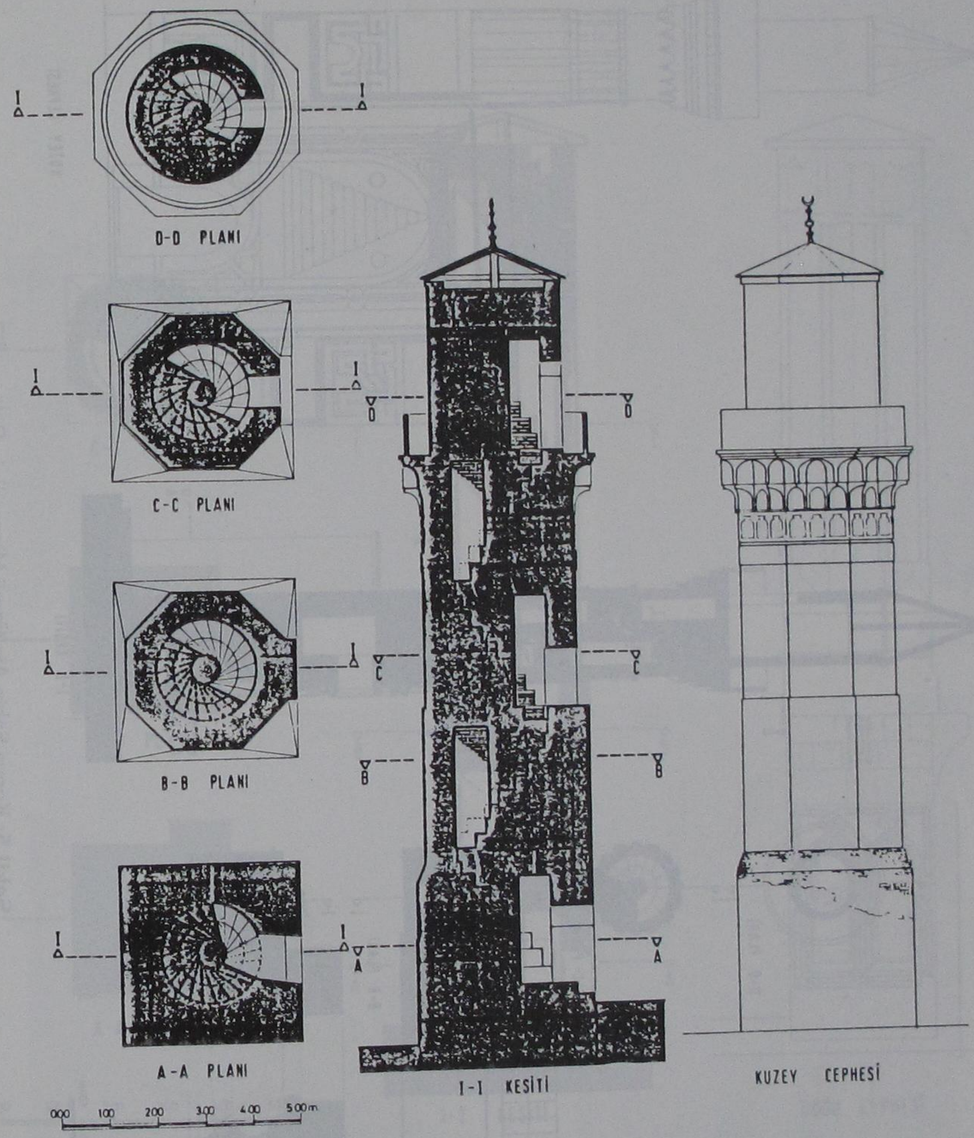

Şekil 4: Konya Hatuniye Mescidi Minaresi'nin Rölövesi.

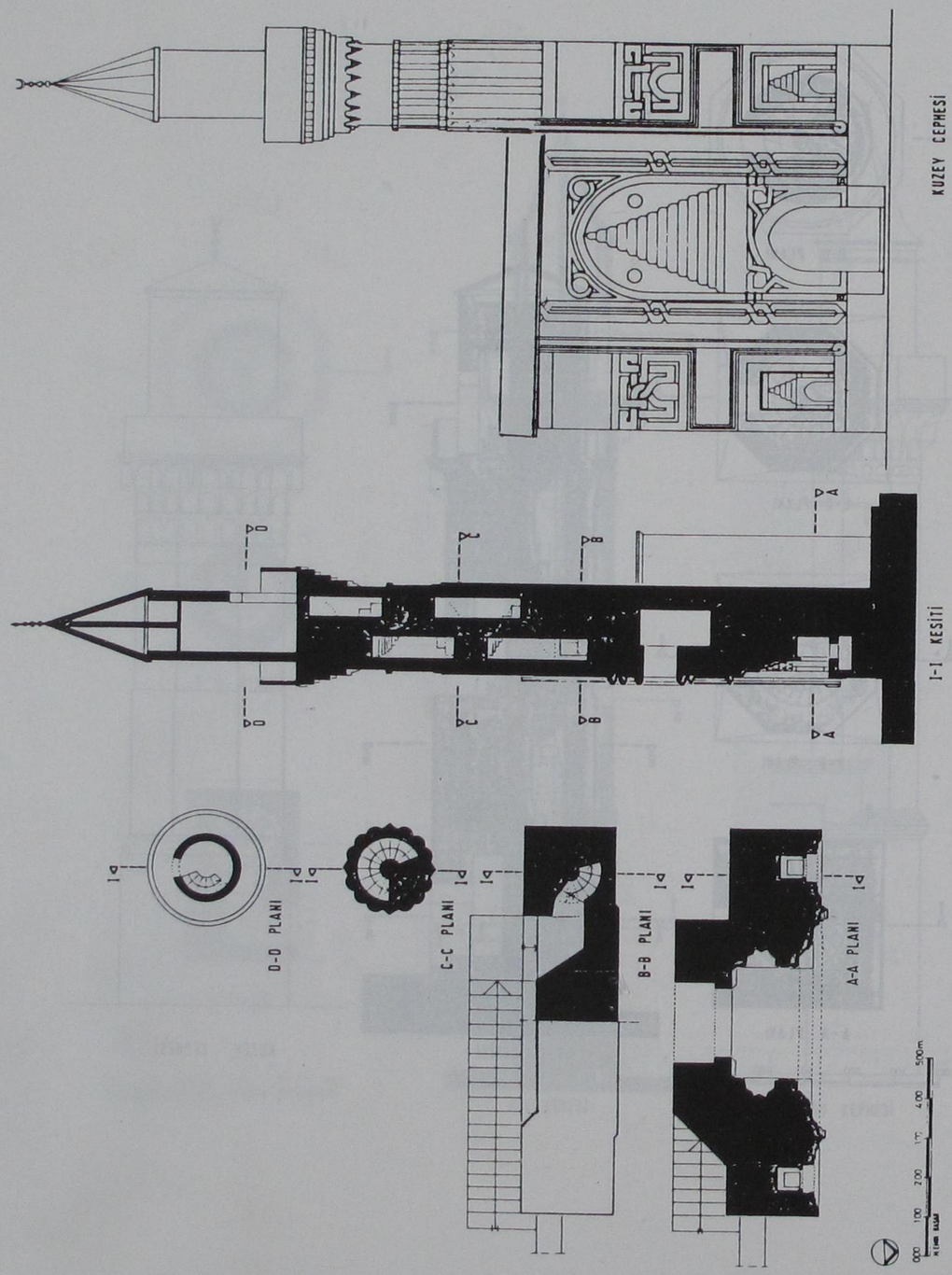

Şekil 5: Konya Sahip Ata Camii Minaresi'nin Rölövesi.

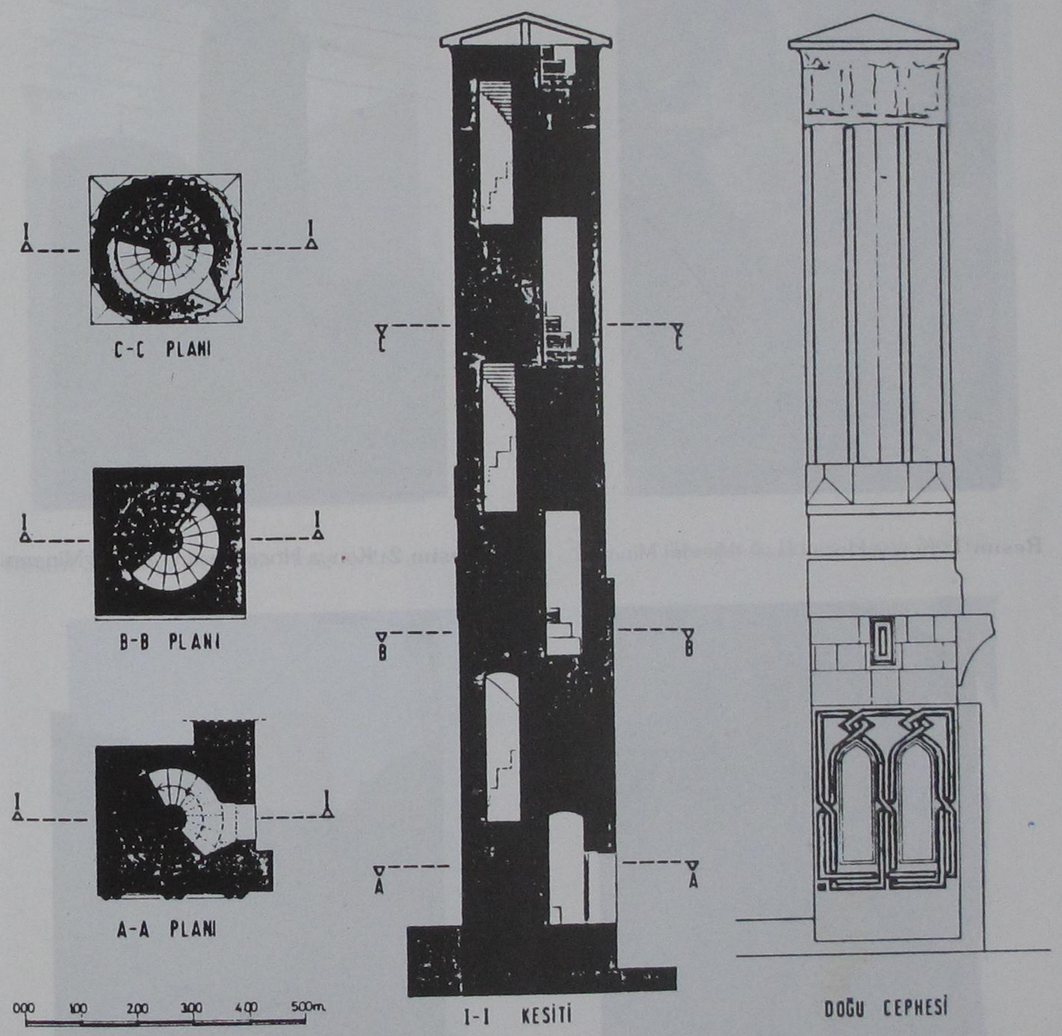

Şekil 6: Konya Sahip Ata (İnce Minareli) Darül-Hadisi, Mescid Minaresi'nin Rölövesi.

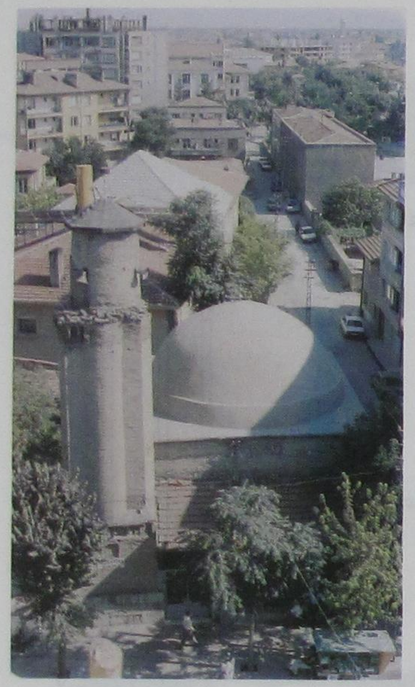

Resim 1: Konya Hoca Hasan Mescidi Minaresi.

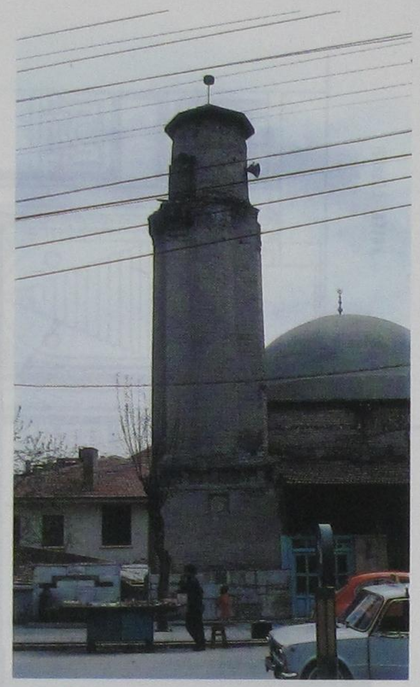

Resim 2: Konya Hoca Hasan Mescidi Minaresi.

Resim 3: Konya Hoca Hasan Mescidi Minaresi, basamak altından detay.

Resim 4: Konya Zemburi Mescidi Minaresi.

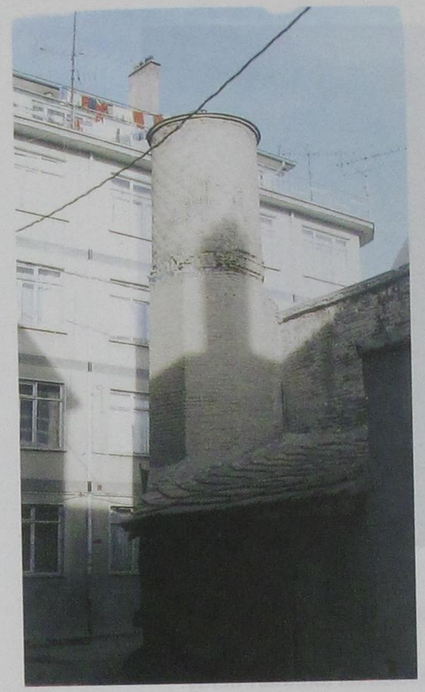

Resim 5: Konya Zemburi Mescidi Minaresi.

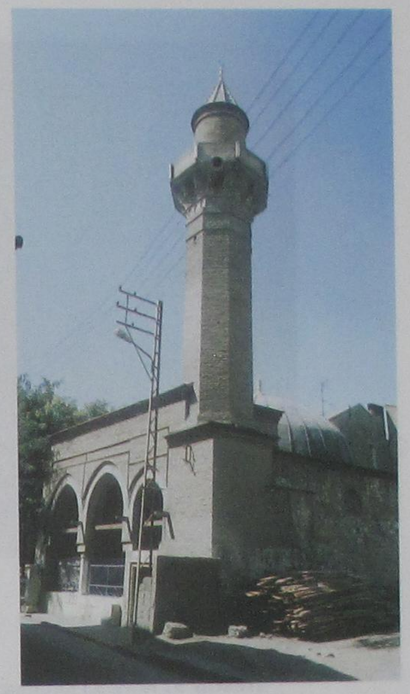

Resim 6: Konya Sırçalı Mescidi.

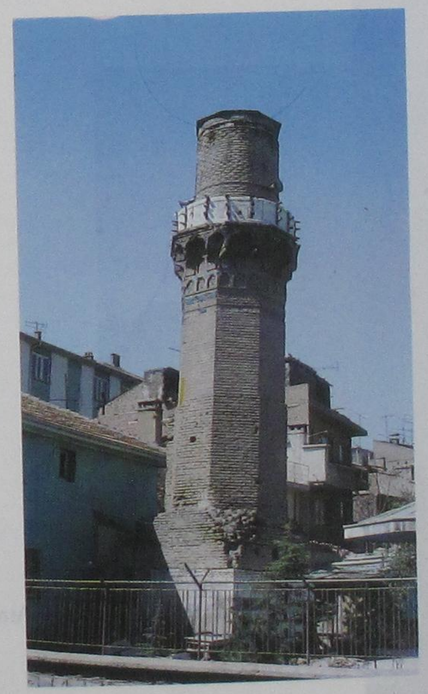

Resim 7: Konya Hatuniye Mescidi Minaresi.

Resim 8: Konya Hatuniye Mescidi Minaresi'nin gövdesinden detay.

Resim 9: Konya Hatuniye Mescidi Minaresi, basamak altından detay.

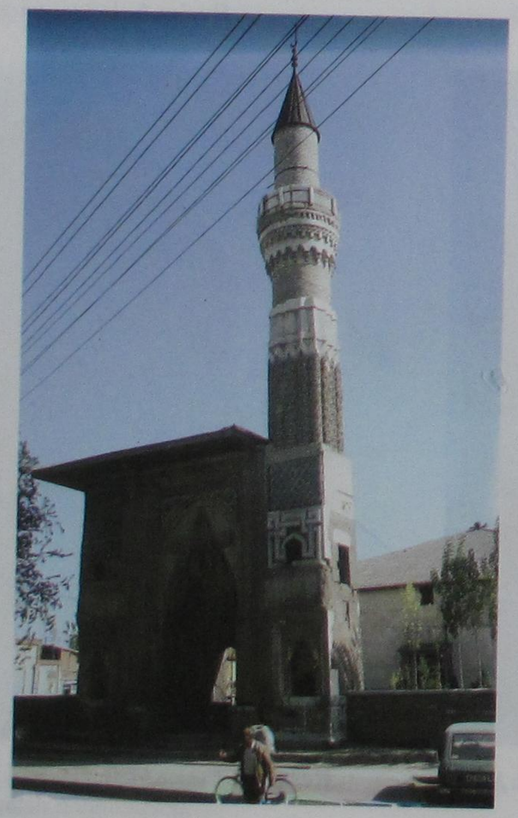

Resim 10: Konya Sahip Ata Camii Minaresi.

Resim 11: Konya Sahip Ata Camii Minaresi'nin basamak altı detayı.

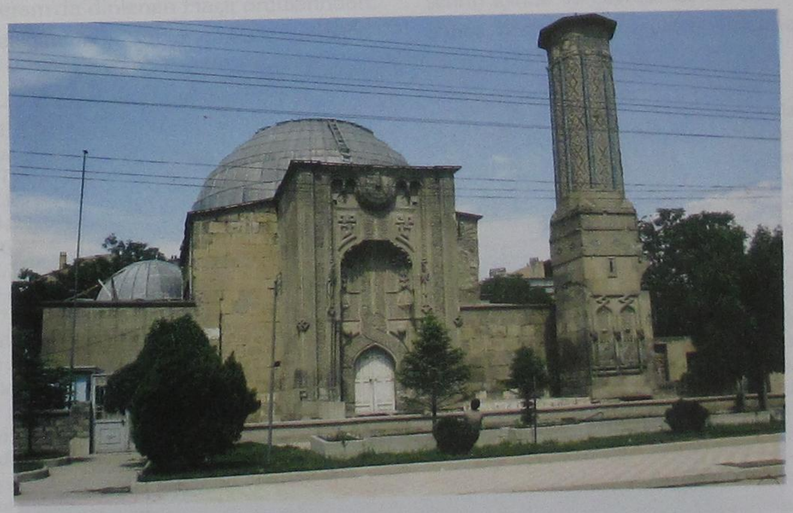

Resim 12: Konya Sahip Ata (İnce Minareli) Darül-Hadisi.

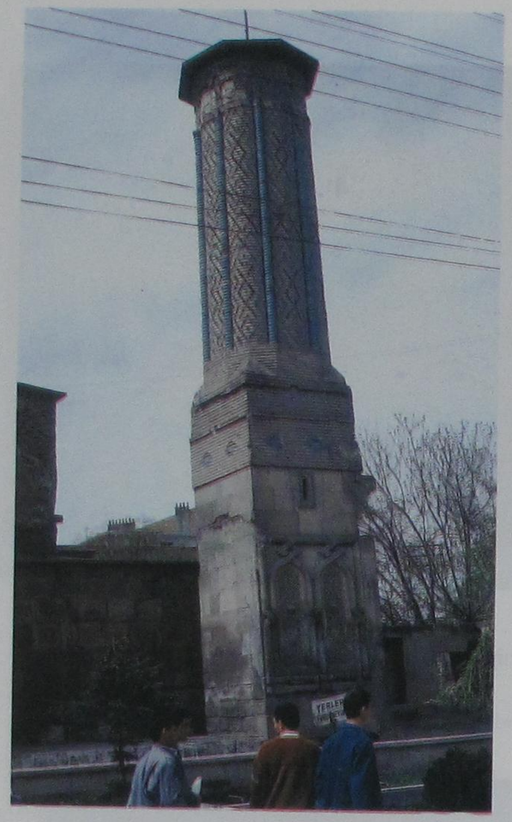

Resim 13. Konya Sahip Ata (İnce Minareli) Darül-Hadisi, minaresi.

Resim 14: Konya Sahip Ata (İnce Minareli) Darül-Hadisi, Minaresi'nin basamak altı detayı.

SELÇUKLU DÖNEMİNİN YEŞİL KONYASI

Dr. Azize AKTAŞ YASA

Büyük bir stebin güney ucunda yer alan Konya, çevresindeki bağ ve bahçelerin yeşilliği ve bunların çekici güzelliği ile dışandan gelenlere, âdeta çöl ortasında bir vahaya ulaşmanın mutluluğunu yaşatmıştır. Yüzyıllardar Konya'ya gelen seyyahların hemen dikkatini çeken bu husus, onlar tarafından sık sık dile getirilmiştir[1].

Çevresine sıra sıra dizilmiş bağlar, bahçeler, bostanlar, sebzelikler ve otlakların yanısıra şehrin içine serpilmiş binbir bahçesiyle de bir baştan bir başa yeşile bürünen Konya'nın bu özelliği, Selçuklular zamanında pek meşhurdur. Meselâ Haçlı kaynakları, Meram'da dinlenen Haçlı ordularından, Meram'ın güzelliğinden ve sularından söz ederler[2].

13. yüzyılın ünlü coğrafyacısı İbn-i Saîd de: "Çok güzel olan bağları ve bahçeleri pek çoktur ve iki taraflıdır. Birisi çöl tarafındadır; diğeri dağlık mıntıkada ve göle yakındır. Konya'nın üzümü ve diğer meyvaları güzeldir. Bilhassa zerdalisi pek sulu ve diridir." şeklindeki tasviriyle Konya çevresinde yer alan bağ ve bahçeleri haber vermektedir[3]. O dönemin önemli tarihçisi İbn-i Bibi ise şehrin "üzüm asmaları ve meyvalı ağaçlarla dolu" olduğunu kaydeder[4].

Seyyah, coğrafyacı ya da tarihçilere ilâveten, Selçuklular döneminde düzenlenmiş vakfiyeler ve bu vakfiyelerin günümüze ulaşmış tahrirleri, şehrin içinde ve çevresinde bulunan pek çok bağ, bahçe, bostan ve sebzelikten söz etmektedir[5].

---

1 Ekrem Kâmil, "Hicrî Onuncu, Milâdi Onaltıncı Asırda Yurdumuzu Dolaşan Arap Seyyahlarından Gazzî-Mekkî Seyahatnamesi", *Tarih Semineri Dergisi*, 1/2 (1937), s. 29.
- Mehmet Zillioğlu Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Sadeleştirenler: Tevfik Temelkuran, Necati Aktaş, İstanbul 1976, III. Cilt, s. 712.
- Paul Lucas, *Voyage du Sieur Paul Lucas, fait par ordre du Roy dans la Grece, l'Asie mineure, la Macedoine et l'Afrique*, Paris 1712, tome I, p. 191.
- John Macdonald Kinneir, *Voyage dans l'Asire mineure, l'Armenie et le Kourdistan dans les annees 1813 et 1814*, Paris 1818, tome I, p. 328.
- William J. Hamilton, *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia*, London 1842, volume II, p. 186.
- *le Voyage d'Outremer de Bertrandon de la Broquiere*, Notlar Ekleyerek Yayınlayan: C.H. Schefer, Paris 1892, p. 109, not. 1.
- M. de Saint Martin Vivien, *Description historique et geographique de l'Asie mineure*, Paris 1852, tome II, p. 60.
- M. Quevedo, *Iconium, Croisade photographique a toute vapeur*, Bruxelles 1902, p. 76.

2 Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi. Birinci Haçlı Seferi ve Kudüs Krallığının Kuruluşu*, Çeviren: F. Işıltan, Ankara 1989, I. Cilt, s. 145.
- M. Michaud, *Bibliotheque des Croisades*, Paris 1829, tome III, p. 56.

3 Ekrem Kamil, *a.g.m.*, s. 29. Ortaçağda İslam dünyasının en büyük coğrafyacısı olan idrisî, Konya'yı güzel bir şehir olarak tasvir eder. Bkz. *Geographie d'Edrisi*, Kral Kütüphanesi'nde bulunan iki el yazmasına göre Arapça'dan Fransızcaya Tercüme ve Notlar: P. Amedee Jaubert, Paris 1836, tome I, p.310. Ebü'l-Feda ise Konya hakkında İbn-i Saîd'in söylediklerini tekrarlamaktadır. Bkz. *Geographie d'Abulfeda*, Arapçadan Fransızcaya Tercüme ve Notlar: M. Stanislas Guyard, Paris 1883, tome II, p. 136. 14. yüzyılın en önemli coğrafyacısı olan Hamdullah Müstevfî de şehrin iki tarafında çok sayıda bağlar olduğundan sözetmektedir. Bkz. Hamd-allah Mustawfi, *Nuzhat-al-gulûb*, Editör: G.L. Strange, London, 1915, p. 97. 17. yüzyılın müelliflerinden Kâtip Çelebi ise, şehrin sularını, bağ ve bahçelerini anlatmaktadır. Kâtip Çelebi, *Cihannüma*, İstanbul 1145/1648, s.615.

4 İbn-i Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâiyye fi Umuri'l-Alâiyye*, Ankara 1955, s. 252. Anonim Selçukname'de de şehrin bağlarından söz edilmektedir. Bkz. *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, Anonim, Yayına Hazırlayan: F. Nafiz Uzluk, Ankara 1952, s. 63.

5 Osman Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri I. Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi ve Hayatı", *Belleten*, XI/42 (1947), s. 227-228.

Tahrir defterlerinde zikredilen sebzeliklere Hoca Fakih'in "Sebzekâr Bağı", "Sebzekâr Yeri" olarak adlandırılan bağ ve bahçeleri örnek gösterilebilir[6].

Açıktır ki çevredeki suyun bolluğu ve kullanılabilirliği şehirdeki ziraatin gelişmesine âmil olmuştur.

Bu dönemde şehrin meyva ve sebze ihtiyacı, özellikle batı yönünde yer alan daha sulak araziden temin edilmiş olmalıdır.

Aynı dönemde bahçelerde yetişen meyvalar arasında kayısının önemli bir yer tuttuğu ve yurt dışına ihraç edildiği anlaşılmaktadır. Ebu'l-Feda, Konya'da meyvaların bol olduğunu kaydetmekte, bu arada "kamereddin" denilen kayısı çeşidinin burada yetiştiğini belirtmektedir[7]. Bu bilgileri İbn-i Batuta da tekrar ederek, ilâveten söz konusu kayısı cinsinin Mısır ve Şam'a ihraç edildiğini haber verir[8].

Sonraki dönemde, 17. yüzyılda, Evliya Çelebi, Konya'nın yirmi çeşit armudu, kiraz, şeftali, üzüm sarması ve badem kırması olduğunu anlatır[9]. Ahmed Tevhid'e göre, elma, erik ve ceviz de Konya'da yetişen meyvalar arasındadır[10]. Şemseddin Sami ise kavun ve karpuzunun lezzetinden söz eder[11].

Yine geç dönem kaynaklarından tesbit ettiğimiz buğday, arpa, yulaf, çavdar, burçak, fasulye, mercimek ile afyon, haşhaş ve kendir tohumunun, ayrıca kabak ve baklanın[12] Selçuklu döneminde de yetiştirildiğini düşünmemek için bir sebep yoktur.

Bu yakın zaman kaynaklarından Konya çevresinde pamuk[13] ve mısır[14] tarlalarının mevcudiyeti de öğrenilmektedir.

Bunun gibi, şehrin etrafında çok sayıda bostan olduğu vakfiyelerden edinilen bilgiler arasındadır[15].

Çevredeki otlakların bolluğu[16] Konya'da hayvancılık sektörünün gelişmesini sağlamış, hatta, bir ihtimal, şehrin Selçuklular tarafından başkent olarak seçilme sebepleri arasında dokuz ay boyunca hayvanlar için bol miktarda ot bulunması da etkili olmuştur.

Bu dönemde Konya'da yaşayan sultanlar, emirler ve beylerle birlikte şehrin bilginlerinin de çevre bağları olduğu vakfiyelerle beraber tahrir defterlerindeki kayıtlardan anlaşılmaktadır. Fatih döneminde yapılan Konya tahririnde, Sadreddin Konevî Külliyesi için vakfedilen bağlar arasında Gürcü Hatun, Tayi Boğa, Sultan, Çelebi Hüsameddin ve Veledi Hacı Bahtiyar gibi ünlü kişilere ait bağlar tesbit edilebilmektedir[17].

Çevredeki bağlarda bol miktarda üzüm yetiştirildiği ve bağcılığın Konya çevresinde oldukça gelişmiş bir sektör olduğu dönemin tarih kaynaklarının, vakfiyelerin ve şehri ziyaret eden seyyahların verdikleri bilgilere dayanılarak ileri sürülebilir[18]. Eflâki'de de sık sık bağlardan söz edilmektedir. Bunlar arasında, Mevlâna'nın yakın çevresinde bulunan Malatyalı Mevlâna Şemseddin[19], Kimnane Hatun[20] ve Hüsameddin Çelebi'nin bağlarını zikretmek mümkündür[21]. Hüsameddin Çelebi'nin bağı Filoras köyündedir ve aynı kaynakta cennet bağına benzetilmektedir[22].

- I. İzzeddin Keykavus'un Sivas Şifahane Vakfiyesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Kuyud-u Kadime Arşivi, Def. No: 584, s. 288.
- Kemaleddin Oğulbey Vakfiyesi. Vakıflar Genel Müdürlüğü Kuyud-u Kadime Arşivi, Def. No: 601, s. 193.
- Sadi Bayram A. Hamdi Karabacak, "Sahib Ata Fahrü'd-din Ali'nin Konya İmaret ve Sivas Gök Medrese Vakfiyeleri", *Vakıflar Dergisi*, 13 (1981), s. 38-39.
- Keykavus Kızı Fatma Hatun Vakfiyesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Kuyud-u Kadime Arşivi, Def. No: 596, s. 151.
- F. Nafiz Uzluk, *Karaman Eyalet Vakıfları Fihristi*, Ankara 1958, s. 10-11, 13.

6 F.N. Uzluk, *a.g.e.*, s. 13.

7 *Geographie d'Abulfeda*, a.g.e., s. 136. Evliya Çelebi de, *a.g.e.*, s. 712'de Meram dağında "kemarü'd-devle" ve "kamerü'd-din" adıyla iki kayısı yetiştiğini bildirir.

8 *İbn Batuta Seyahatnamesi'nden Seçmeler*. Hazırlayan: İsmet Parmaksızoğlu, Ankara 1981, 2. baskı, s. 17.

9 Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s. 712.

10 Süheyl Ünver, "Yetmiş Yıl Önce Konya", *Belleten*, XXXI/122 (1967), s. 205.

11 Şemseddin Sami, "Konya", *Kamus-ül-a'lam V* (1306-1317/1889-1900), s. 3782.

12 Vidal Cuinet, *La Turquie d'Asie*, Paris 1892, tome I, p. 822.

13 Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, s. 615; V. Cuinet, *a.g.e.*, p. 822; Şemseddin Sami, *a.g.e.*, s. 3782.

14 W. J. Hamilton, *a.g.e.*, s. 186; G. Le Strange, *The Lands of the Eastern Caliphate*, London 1930, p. 148.

15 O. Turan, *a.g.e.*, s. 227-228.

16 J. M. Kinneir, a.g.e., p. 338; Colonel Chesney, *The Expedition for the Survey of the Rivers Euphrates and Tigris*, London 1850, tome IV, p. 349.

17 F.N. Uzluk, *a.g.e.*, s. 10-11.

18 İbn-i Bibi, *a.g.e.*, s. 252; E. Kâmil, *a.g.e.*, s. 29; S. Bayram ve A.H. Karabacak, *a.g.m.*, s. 38-39; S. Ünver, *a.g.m.*, s. 205.

19 Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkibeleri*, Çeviren: Tahsin Yazıcı, İstanbul 1986, II. Cilt, s. 22.

20 Eflâkî, *a.g.e.*, I. cilt, s. 351.

21 Eflâkî, *a.g.e.*, I. cilt, s. 123, 151, 175, 465, 630; II. cilt, s. 46, 211.

22 Eflâkî, *a.g.e.*, II. cilt, s. 46.

Konya'daki bağlar halkın mesire yeri olduğu gibi bazan yerleşim mahalli olarak da kullanılmış veya yazın buralara göçülmüştür. Bu mahallerin yazlık olarak kullanılma âdeti yerli halk arasında bugüne kadar yaşıyagelmiştir.

Selçuklu döneminde sultan veya vezirler için şehrin çevresinde yazlık olarak kullanılmak üzere inşa edilen saray ve köşklerin ve halka ait evlerin bağ ve bahçelerle çevrili olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin şehrin batısındaki Hoca Fakih Mahallesinde Selçuklular devrinde pek çok devlet adamı ve bilginin köşkleri ve bağları bulunduğu, Sahip İsfahanî'nin bu semtte yazlık evinin olduğu ifade edilmektedir[23]. Celâleddin Karatay'ın "Dahiller Köşkü" olarak adlandırılan yazlık köşkünün de bu civarda olduğu tahmin edilebilir[24]. Mevcudiyetlerini ancak kaynaklardan tesbit edebildiğimiz Meram, Musalla ve Havzan'daki saraylar da şehrin yakın çevresinde, sayfiye ve mesire yerlerinde yazlık saraylar olarak bina edilmiş olmalıdır[25]. Keza Keykavus kızı Fatma Hatun'un 700/1300-1301 tarihli vakfiyesinde kendisinin mescidi, türbesi ve darülhuffazı için Selver bağındaki kasrını vakfettiği kaydedilmiştir[26].

Osmanlı dönemine ait şer'iye sicil kayıtlarının verileri de şehrin etrafındaki bağların şehirliler tarafından yazlık yerleşme mahalli olarak kullanıldığını göstermektedir[27]. Daha geç dönemlere ait olan bu veriler Selçuklu dönemi için de geçerli olsa gerektir. Selçuklular döneminde de kuzeyde Musalla, kuzey batıda Sille, batı da Hoca Fakih, Hoca Cihan, Havzan ve Meram, güneyde Fahrünnisa havalilerinin bağlık, bahçelik mahalleler oldukları ve şehrin çevresinde yeşil alanlar oluşturdukları düşünülebilir.

Osmanlı dönemi kaynaklarından Evliya Çelebi'nin verdiği şu malumattan yazları Meram'da cıvıl cıvıl bir şehir hayatı yaşandığı anlaşılmaktadır: "Konyalılar çoluk çocuklarıyla sekiz ay Meram'da kalırlar. Zevk ve sefa ederek felekten kâm alırlar. Binlerce bağ evleri, kulübeleri, cami, mescid, musalla ve hanları, hamam, çarşı ve pazar yerleri vardır. Halkın Konya'ya gelmeye ihtiyaçları olmaz"[28].

Şemseddin Sami ise Meram'dan şöyle söz eder: "... Garb cihetinde ve bir saatlik mesafede Meram Bağları namıyla bağ ve bahçelik ve eşcâr-ı müsmire ve gayr-ı müsmireyi havi müferrek ve güzel havalı bir yer vardır ki ahalinin sayfiyelerine şamil olup ağniye takımı yazın oraya çıkar"[29].

1310 tarihli Konya Salnamesi'nde Meram bağlarının havasının ve suyunun güzelliği dile getirilmiş ve Meram şöylece tasvir edilmiştir: "Konya'nın garp cihetinde ve bir saat mesafede bulunan Meram bağları esasen havaca, mevkice ve manzaraca haiz-i meziyyet ve letafet olduğu ve bununla beraber bir takım erbab-ı tabiyyet bakımından kasr ve binalarla tezyin edilmiş bulunduğu cihetle o mevki ferah feza ve ne kadar sena edilse sezadır. Mevki-i mezbur binaların güzelliği ile beraber birtakım meşhur ağaçlar ve gayr-i meşhur bağlarla müzeyyen olduğu gibi derûndan birkaç yerden çay ve dereler akmaktadır[30].

1332 tarihli Konya Salnamesinde de: "Şehrin etrafı bağ ve bahçelerle çevrilidir. Şehre pek yakın olan Havzan bağlarıyla bir buçuk saat mesafedeki Meram bağları bunların en meşhurlarıdır" denmektedir[31]. Nitekim Meram'ın Selçuklu döneminde güzelliğiyle meşhur bir mekân olmasının yanında önemli bir yerleşim mahalli de olduğu daha önce sözü edilen Haçlı kaynaklarından ve orada bir cuma camii[32] bulunmasından anlaşılmaktadır.

Şehrin çevresinde meyva ve sebze bahçelerinin yanında bir gül bahçesinin varlığı da rivayet edilmektedir. Buna göre, Mevlâna Dergâhının yerindeki bu bahçe Saraya ait iken I. Alâaddin Keykubat tarafından Mevlâna Celâleddin Rumî'nin babası Baha Veled'e armağan edilmiştir[33].

Gayet tabiî olarak Konya'daki en önemli bahçeler Selçuklu sultanlarına aitti ve bunların en

23 İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeler ile Konya Tarihi*, Konya 1964, s. 390.

24 *Aynı eser*, s. 800.

25 Azize Yasa, *Anadolu Selçukluları Döneminde Türk-İslâm Şehri Olarak Konya*, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1996, s. 152.

26 Bkz. Dipnot, 5.

27 Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara 1995, s. 32.

28 Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s. 712.

29 Şemseddin Sami, *a.g.e.*, s. 3782.

30 *Konya Salnamesi*, 1310/1894 s. 320.

31 *Konya Salnamesi*, 1332/1916, s. 169.

32 Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara 1985, s. 81.

33 Mehmet Önder, *Mevlâna Şehri Konya*, Ankara 1971, s. 345.

büyüğü şehrin hemen kenarında ve göle kadar uzanıyordu[34].

Şehrin dışında bulunan sözkonusu bahçelerin yanısıra, İç Kale'de Saray çevresinde de bahçelerin mevcut olduğunu düşünmek mümkündür[35].

Bunun gibi, Dış Kale ile İç Kale surları arasındaki alanda bahçelerin mevcudiyeti yine vakfiye ve şer'iye sicillerinin verilerinden ortaya çıkmaktadır. 646/1248-49 tarihli Kemaleddin Oğulbey Vakfiyesinde Hızır İlyas Bey Zaviyesi vakıfları cümlesinden olarak bir bahçe kaydedilmiştir[36]. 18. yüzyıla ait bir şer'iye sicilinde ise Beyhekim Mahallesinde yer alan havuzlu ve çeşitli ağaçlara sahip bir bahçenin satışından söz edilmektedir[37]. Herhalde bu tip bahçeler Selçuklu dönemi Konya'sında da mevcuttu.

Şehrin çevresindeki mesire ve sayfiye yerlerinde bağ ve bahçeler içinde evlerin bulunmasına karşılık şehir içindeki evlerin bahçeli olup olmadıkları konusunda Selçuklu döneminden herhangi bir bilgi günümüze ulaşmamıştır. Ancak, İslâm'ı kabul etmiş olan Türklerin inançlarına bağlı olarak yaşantıları göz önüne alındığında ve geç döneme ait veriler değerlendirildiğinde, evlerin bir bahçe içinde yer aldıkları tahmin edilebilir. Çünkü Müslümanlar evleri ile sokakların bir duvar, bir avlu, bir bahçeyle ayırmaya özen göstermişlerdir. Seyyahların verdiği bilgiler ve şehre ait eski fotoğraflar, bu görüşün haklılığı hususunda diğer ciddî ipuçları mahiyetindedir[38]. Meselâ 19. yüzyılda Konya'ya gelen Cuinet, Konya'daki evlerin küçük veya büyük birer ekili bahçesi olduğunu kaydeder[39]. Aynı şekilde 1891'de şehri gezen Fransız seyyah Huart birbirine benzettiği evlerin biteviye uzanan bahçelerin ortasında yer aldığını belirtir[40].

Böylece her devirde zümrüt yeşilliğini koruyan Konya, Ahmed Tevhid Bey'in 1897'deki deyişiyle: "Etrafında bulunan bağlar heman şehir ile ittisal peyda etmiş olduğundan, mürtefi bir mahalden bakılacak olsa, şehir, ovanın şimalinde yeşil bir çelengin kurdelâ mahallini ve civarındaki bağlar da çelengin muhitini teşkil etmektedir[41].

---

34 T. Baykara, *a.g.e.*, s. 69.

35 A. Yasa, *a.g.t.*, s. 97.

36 Bkz. Dipnot, 5.

37 Yusuf Küçükdağ, *Lâle Devrinde Konya*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 1989, s. 13.

38 Guillauma Bergren tarafından 1895 yılında Alâaddin Tepesindeki Eflâtun Mescidi (Saat Kulesi) üzerinden çekilen şehir panoramasında, 20. yüzyıl başına ait fotoğraflarda ve 1930'lu yıllarda İbrahim Tongur tarafından Alâaddin Tepesi'nden çekilen panoramada bu durum açıkça görülmektedir. Bkz. *Fotoğraflarla Geçmişte Konya*, Yayına Hazırlayan: Haşim Karpuz, İstanbul 1996, Panorama I, s. 164; Panorama II, s. 166. Ayrıca Konya'ya ait eski fotoğraflar ve kartpostallar için bkz. *Konya'da Geçmiş Zaman*, Hazırlayanlar: Haşim Karpuz, A. Safa Odabaşı, Ahmet Efe, Konya 1996. *Eski Kartpostallarda Konya*, Hazırlayanlar: Haşim Karpuz, A. Safa Odabaşı, Ahmet Efe, Konya 1996.

39 Cuinet, *a.g.e.*, p. 819.

40 Clement Huart, *Mevlevîler Beldesi Konya*, Çeviren: Nezih Uzel, İstanbul 1978, s. 101.

41 Ö. Ergenç, *a.g.e.*, s. 32.

Meram Köprüsü, (C. Berggren, *Fotoğraflarla Geçmişte Konya*, İstanbul, 1996, s. 119, fot. 99)

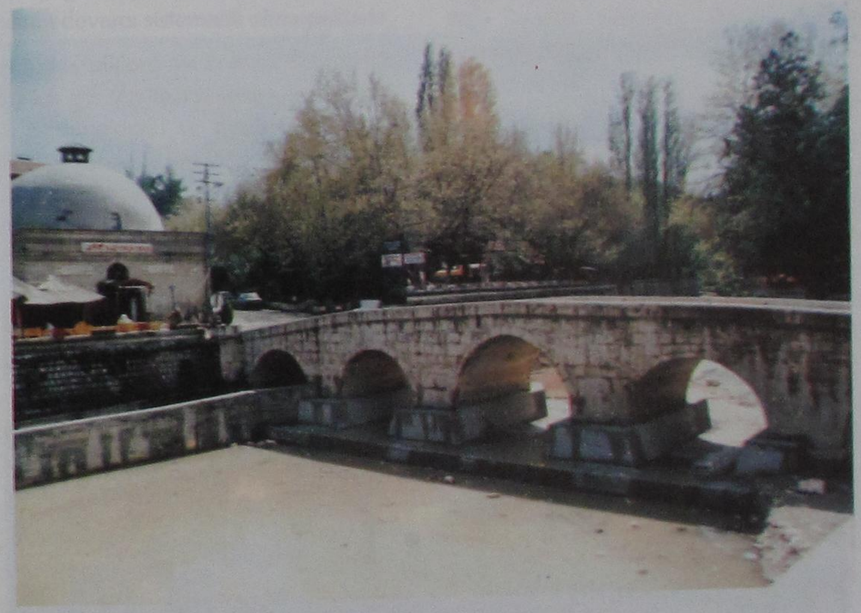

Günümüzde Meram Köprüsü (Mustafa Akgöl'den).

Meram Bağ Evleri (G. Berggren, *Fotoğraflarla Geçmişte Konya*, İstanbul, 1996, s. 118, fot. 98).

Aydın Çavuş Tesisleri'nden Meram'ın bugünkü görünüşü (Mustafa Akgöl'den).

KONYA TÜRKÜLERİ KÜLLİYATINA DOĞRU

Doç.Dr. Ali Osman ÖZTÜRK*

Daha önceki bir yazımızda, Konya türkülerinin toplanıp bir araya getirilmesinin yararına olan inancımızı dile getirmiştik[1]. Bunun yararı salt bir koleksiyon ortaya çıkarmak değil, aynı zamanda Konya bilim tarihçesi çerçevesinde bu sahada yapılanları da gözler önüne sermektir. Aşağıda görüleceği gibi, her araştırmacı, amatör ya da profesyonel bir anlayışla bir diğerinden habersizmiş gibi yayımlar yapmakta, böylece bilim geleneğinin devamı sistematik olmamaktadır.

Konya türkü folkloru söz konusu olduğunda, özellikle bilinmek istenen hususlardan biri, ne kadar Konya türküsü olduğu ve bunlardan kaçının kimler tarafından notaya alındığıdır. Elbette ilk soruya net bir cevap vermek çok zordur; zira folklorda herhangi bir yöreye ait olan sözlü ürünlerin sayısını vermeye kalkışmak çok cüretli bir iştir.

TRT Türk Halk Müziği Repertuvarı'nda (bkz. TRT THM Repertuvar Kitabı, Ankara 1987) 1985 tarihi itibariyle numara verilmiş 43 adet Konya türküsü vardır. Bunların notaları Muzaffer Sarısözen, Yücel Paşmakçı, Talip Özkan, Ahmet Yamacı, Ali Canlı ve Mehmet Özbek tarafından yazılmıştır.

Konya türküsü olarak bilinip de ancak Niğde/Aksaray, Orta Anadolu, Yozgat vs. yerlerde derlendiği için oralara mal edilen 16 adet türkü vardır (örn. "Eremedim vefasına dünyanın" ve "Ak Sinneye vardım" gibi); bunlardan biri Niğde'den uzun havadır (Küçücükten görmedim ana kucağı). Repertuvarda yöresi Konya diye belirtilen, ancak numara verilmemiş 5 adet türkü daha vardır. Repertuvara giren Konya saz havası (enstrümental) ise iki adettir: Konya Divan Ayağı (THM 23) Konya Peşrevi (THM 2).

Konya türkü folkloru çalışmalarında emeği geçen kişileri araştırdığımızda, şimdilik kabaca bir fikir vermek gerekirse, şu isimleri görüyoruz: Friedrich Giese, Sadettin Nüzhet Ergun ve Ferid Uğur, Selçuk Es, Seyit Küçükbezirci, Mazhar Sakman, A. Cenap Kendi, Fehmi Çaylı, Mehmet Tahir Sakman, Nuri Cennet ve Mehdi Halıcı, A. Sefa Odabaşı. Sınırlı da olsa bunlara ek olarak Ignácz Kúnos, Saim Sakaoğlu ve Kamil Uğurlu gibi araştırıcıları eklemek mümkün[2]. Bu isimlere diğerlerini de ekleyeceğiz. Adlarını verdiğimiz bu değerli araştırmacıların yerel ve bölgeler üstü basında yayımladıkları türkü malzemesinin dökümü şöyledir:

A. Cenap Kendi: 163 adet türkünün giriş dizesini yazabildik. Halbuki Kendi, yayımladığı türkülerin toplam sayısını 164 adet olduğunu belirtiyor [Kendi].

Seyit Küçükbezirci: 59 adet (Issız Yuvalar) [Küçükbezirci-I] + 108 adet (Yeni Meram) (bunlara noksan türküler, masal içi türküleri, ilahiler, Nasihatler ve Ninniler dahildir) [Küçükbezirci].

* S.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

1 Öztürk, A.O.: "Konya Türküleri Külliyatına Doğru", *Konya Postası*, 18. 04. 1996.

2 Kamil Uğurlu'nun Türk Folklor Araştırmaları'nda yayımlanan türkülerini, Ignácz Kúnos'un türküleri arasında, Konya türkülerinin varyantlarını ve Saim Sakaoğlu'nun, **Çağrı** dergisinde yayımladığı Friedrich Giese derlemelerinden bir kaç örneği değerlendirmeye almadık.

Mazhar Sakman: 78 (Elyazısıyla) [Sakman-E] + 26 (Notalarıyla Konya Türküleri) [Sakman-NKT].

M. Tahir Sakman: 58 türkü (Yeni Meram) [T. Sakman].

(Nuri Cennet) - Mehdi Halıcı: 101 türkü ("Konya Sazı ve Türküleri. Üstanbul 1985") [Halıcı].

Ergun, Sadettin Nüzhet - Uğur, Ferid: 72 Türkü (Konya Halkıyatı ve Harsiyatı. Konya 1926) [Ergun].

Friedrich Giese: 67 adet türkü (ilginçtir bunlardan sadece "Cezayir" türküsü yeni koleksiyonlarda bulunmaktadır.

Sefa Odabaşı: 48 adet [Odabaşı].

Selçuk Es: Toplam 163 adet (100 adet (daktilo edilmiş) [Es-D] + 33 adet (Büyük Konya Ansiklopedisi içinde) [Es-BKA] + 30 adet (Konya Türküleri ve Oturak Alemleri) [Es-KTOA]. Burada bazı türkü metinlerini, ilgili gazete nüshalarını bulamadığımızdan henüz yazamadık. Eksikler giderilmeye çalışılıyor.

Fehmi Çaylı: 34 [Çaylı].

Bu dokuz kaynakta yayımlanan ya da not edilen türkülerin toplam sayısı 1022'dir. Bu rakam, varyant sayısını göstermekte, henüz türkü tipleri hakkında bilgi verecek durumda değildir. Sayı, bizim tarama esnasında, yerel basında ve kitaplarda tespit ettiğimiz türkülerle sınırlıdır; dolayısıyla kontrol edilince sayı eksikliği görülmektedir. Bir sonraki aşamada varyantlar halinde verilen bu belgeler, tip dosyalarına tasnif edilecektir.

Aşağıdaki notlarımız, bu doğrultuda yaptığımız çalışmaların ilk sonuçlarıdır. Bunlar, Sayın Sefa Odabaşı Beyefendi, Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, Seyit Küçükbezirci ve Nuri Büyükbahçıvan (Cennet Nuri) gibi değerli şahsiyetlerin yardımlarıyla elde ettiğimiz malzemedir. Bu malzeme, devam eden "Konya Halk Türküleri Külliyatı" projemiz çerçevesinde gerek metinler gerekse ek bilgilerle ve diğer araştırmacılarla gittikçe genişlemektedir.

Okuyucularımızın, bunlara eklemek istediklerini bildirmelerinden son derece memnun olacağımızı belirtmek isteriz. Prof. Dr. Sakaoğlu'nun "yanımızda, Konya türkülerine gönül vermiş hemşerilerimizi de görmek istiyoruz. Sadece onları değil, sesiyle, sazıyla, bilgisiyle bize yardımcı olacak herkese kucak açıyoruz"[3] dileğine bizde katılıyor ve inşallah tüm Konya türküsü belgelerinin notalarıyla birlikte yer alacağı bir külliyatın hazırlanabileceğine olan inancımızı muhafaza ediyoruz.

Kaynakça

Çaylı, Fehmi: *Ilgın Folkloru, Birinci Kitap*, Konya 1945.

Ergun, Sadettin Nüzhet - Uğur, Ferid: *Konya Halkıyat ve Harsiyatı*. Konya 1926.

Es, Selçuk: 1) "Büyük Konya Ansiklopedisi". *Yeni Konya*, 18. 10. 1969 - 28. 12. 1973; 2) "Konya Türküleri ve Oturak Alemleri". *Yeni Konya*, 19. 11 1979 - 13. 12. 1979; 3) *Konya Türküleri* (Daktilo edilmiş).

Giese, Friedrich: *Materialien zur Kenntnis des Anatolischen Türkisch* (Teil I: Erzählungen und Lieder aus dem Vilajet Qonjah. Halle-New York 1907, s. 51-92.

Halıcı, Mehdi: *Konya Sazı ve Türküleri*, İstanbul 1985. (Ayrıca bkz. Halıcı, Mehdi - Nuri Cennet: "Konya Türküleri". *Yeni Konya*' da tefrika).

Kendi, Cenap: "Konya ve Yöresi Türküler ve Anılarım" (Derl.). *Yeni Meram*, 16. 2. 1987 - 22. 4. 1987.

Küçükbezirci, Seyit: *Issız Yuvalar. Konya Türküleri*. Umut Yayın, No: 1, (Konya) 1960.

Sakman, Mazhar: 1) El Yazma Defter (kopya); 2) "Notalarıyla Konya Türküleri". *Şehir Postası*, 12 Mart 1963 - 14 Haziran 1963.

Sakman, Mehmet Tahir (Dervişozan): "Türkülerdeki Konya". *Yeni Meram* (tefrika).

[3] Sakaoğlu, Saim: "Konya Türküleri Üzerine", *Yeni Konya*, 15. 04. 1996.

Konya Türküleri Giriş Dizeleri Dizini

Adana'dan aldım ben bu külahı (Noksan Türküler) *Küçükbezirci (74)*

Ağılın önü kenger (Ağılın Önü Türküsü) *Küçükbezirci (17)*

Ağılın önü kenger *Küçükbezirci-I (38)*

Ah sevgilim ne bakarsın kapıdan *Kendi 17*

Ak daylak daylak ben vermem aylak *Ergun (39)*

Akburçak kara burçak (Darnı darna çatarlar) *Halıcı (28)*

Ak koyun meler gelir (Ak Koyun) *Es-D (13)*

Ak koyun meler gelir (Ak Koyun Türküsü) *Es-KTOA (?)*

Ak tavuk almadın mı (Oğlan) *Çaylı 24*

Aksinne'ye vardım (Aksinne II) *Halıcı (17)*

Aksinne'ye vardım aman (Aksinne) *Sakman-E (17)*

Aksinne'ye vardım aman, aman (Aksinne Türküsü) *Es-KTOA (4)*

Aksinne'ye vardım, aman aman, goyun yaymaya (Aksinne Türküsü) *Küçükbezirci (46)*

Aksinne'ye vardım koyun yaymaya (Aksinne) *T.Sakman (28)*

Aksinneye vardım aman aman (Aksinne) *Es-D (3)*

Aksinneye vardım devranı felek (Aksinne) *Kendi 2*

Aksinne yolları aman aman tozdur dumandır *Sakman-NKT (13)*

Aksinne yolları tozdur dumandır *Ergun (50)*

Aksinne yolları tozdur dumandır *Sakman-NKT (15)*

Alçacık evlerde beslademedim *Giese 26*

Alım Kırat, gülüm kırat (Alım Kır At) *Es-KTOA (?)*

Alım kır at gülüm kır at *Ergun (12)*

Alım kırat, gülüm kırat (Alım Kırat) *Es-D (9)*

Alıverin ma[r]tinimi kürkümü *Küçükbezirci-I (44)*

Alıverin tabancamın taşını *Ergun (45)*

Ali'min bindiği taylar (Alim) *Çaylı 26*

Alim Alim gül Alim (Alim Alim) *Kendi 8*

Alim, Alim, gül Alim, (Alim Türküsü) *Es-KTOA (?)*

Alim alim gül alim (Alim-alim) *Es-D (2)*

Alim gitme pazara *Halıcı (91)*

Alim kırat, gülüm kırat (Alim Kırat) *Kendi 11*

Alimenin samanlıktır sarayı (Alime Türküsü) *Çaylı 10*

Alimeyi samanlıkta bastılar (Alime) *Kendi 6*

Alimeyi samanlıkta bastılar (Alime) *Sakman-E (56)*

Alimeyi samanlıkta bastılar (Alimeyi) *Halıcı (100)*

Alimin habası var (Alim Türküsü) *Çaylı 8*

Allah bir adama evlat verince *Odabaşı 47*

Altın gibi azizdim ("Nar Danesi Meteli" Bilmecesinin Cevabı/ Masal Üçi Türküleri) *Küçükbezirci (102)*

Aman Allah gurbet elde alam canımı (Uzun Hava) *T.Sakman (56)*

Aman Allah gurbet elde alma canımı (Uzun Hava) *Kendi 20*

Aman Allah gurbet elde alma canımı *Sakman-E (69)*

Aman Fatma Neler olacak (Fatma Türküsü) *Es-BKA (4)*

Aman Fatmam neler olacak (Fatma Türküsü) *Çaylı 31*

Aman Madam hoşgeldin (Madam) *Kendi 109*

Aman Madam hoş geldin annem (Madam) *Es-D (71)*

Aman mor koyun meler gelir (Mor Koyun) *Kendi 108*

Aman Nesli Hanım (Doktor Civanım) *Sakman-NKT (19)*

Anamur çölleri yansın yakılsın (Anamur Çölleri) *Es-KTOA (?)*

Anamur çölleri yansın yakılsın (Anamur Çölleri) *Kendi 10*

Anamur çölleri yansın yakılsın *Ergun (5)*

Anamur çölleri yansın yakılsın *Es-D (8)*

Anamur çölleri yansın yıkılsın *(Odabaşı 48)*

Anne beni galdır gezdir (Ağıt) *Küçükbezirci (35)*

Anne beni galdır gezdir *Küçükbezirci-I (5)*

Annem beni kaldırmışsın atmışsın *THM (2759)*

Annem çorba pişirir iyi olsun diye *Ergun (69)*

Arabamın tekeri (Bombilibom) *Çaylı 20*

Arap atı yorulur gönül yorulmaz (Arap Atı) *Es-D (10)*

Arap atı yorulur gönül yorulmaz (Arap Atı) *Es-KTOA (?)*

Arap atı yorulur gönül yorulmaz (Arap Atı veya Tosun At) *Kendi 13*

Arap atı yorulur gönül yorulmaz *Ergun (37)*

Ardıç arasından yürüyüp gelir (Ardıç Arasından) *Çaylı 34*

Arkamız Üstanas dağı *Giese 52*

Asımana çıktı garibin zarı *Ergun (72)*

Askerin bir ucu gör(ündü) Vandan (Genç Osman) *Kendi 69*

Askerin bir ucu göründü vandan (Genç Osman Türküsü) *Es-D (100)*

Aşağıdan gelir sandık *THM (1393)*

Aşamadım Belirgadin dağların *Giese 3*

Aşamadım Bergamanın belinden (Bergama Türküsü) *Es-KTOA (13)*

Aşamadım Bergamanın belinden *Kendi 4*

Aşamadım bergamanın belinden (Bergama) *Halıcı (92)*

Aşamadım bergamanın belinden *Es-D (7)*

Aşığın yaylası derler otağı *THM (505)*

Aşık Yonuz dir ki, bende bir hal var (İlahi) *Küçükbezirci (92)*

Aşk'ı şevkiyle kurulmuştur binası Konya'nın (Konya Methiyesi) *Kendi 1*
Aşk'ı şevkiyle kurulmuştur binası Konya'nın *T.Sakman (2)*
Aşk-ı sevkile kurulmuştur binası Konya'nın (Konya). *Es-D (1)*
Aşkı şevk ile kurulmuştur binası Konya'nın (Konya Divanı) *Halıcı (36)*
Aşkı şevk'ile kurulmuştur binası Konya'nın (Konya Medhiyesi) *Es-KTOA (5)*
Ateş aldı elimi de kolumu *THM (358)*
Atım atlayınca nalları parlar *Giese 2*
Atımı bağladım ben bir meşeye (Atımı Bağladım) *Halıcı (37)*
Atımı bağladım ben bir ormana (Atımı Bağladım) *Es-D (6)*
Atımı bağladım ben bir ormana (Atımı Bağladım) *Es-KTOA (?)*
Atımı bağladım ben bir ormana (Atımı Bağladım) *Kendi 5*
Atımı bağladım ben bir ormana (Noksan Türküler) *Küçükbezirci (87)*
Atımı bağladım bir dal mişeye (Noksan Türküler) *Küçükbezirci (77)*
Atımı bağladım nar ağacına (Şakir Efendim) *Küçükbezirci-I (23)*
Atımı bağladım nar ağacına (Şakir Efendi Türküsü/ Varyant) *Küçükbezirci (22)*
Atımı bağladım ormana yakın *(Odabaşı 2)*
Atın, agalar, atın! dumanın kesmen! *Giese 57*
Atı olan el atına biner mi vay vay (Saffet efendi) *Halıcı (10)*
Atinanın hamamı (Dumam Türküsü) *Küçükbezirci (6)*
Atinanın hamamı (Dumam) *Küçükbezirci-I (47)*
Atladı çıktı eşiği (Kal Evimiz Türküsü) *Es-BKA (32)*
Atladı çıktı eşiği *THM (1414)*
Avradın kötüsü kötüden kötü (Dul Kadın) *Es-D (41)*
Avradın kötüsü kötüden kötü *Kendi 53*
Ay doğar giresundan (Irmak Baştan Bulanık veya Üçmede Beyim Üçme) *Es-D (537)*
Ay doğar Giresundan (Üçmede Beyim Üçme Türküsü) *Es-KTOA (6)*
Ayağına geymiş sedef nalini *THM (1557)*
Ayağına giymiş sedef nalini *THM (1756)*
Aydoğar Girasundan (Üçme Beyim Üçme Türküsü) *Es-BKA (10)*
Ayrılık günleri geldi yetişti (Ayrılık Türküsü) *Es-D (11)*
Ayrılık günleri geldi yetişti (Ayrılık Türküsü) *Es-KTOA (?)*
Ayrılık günleri geldi yetişti (Ayrılık Türküsü) *Kendi 12*
Ayrılık günleri geldi yetişti *Ergun (25)*
Ayvalı dedikleri bir gümüş direk *Giese 55*
Ayvalıktan indim yayan (Hacı Bey) *Küçükbezirci-I (49)*
Ayvalıktan indim yayan (Hacı Bey Türküsü) *Küçükbezirci (19)*
Aziziye Aziziye (El Yazıya) *Halıcı (44)*

Bağa girdim üzüme (Bağlar Gazeli) *Halıcı (31)*
Bağa girdim üzüme (Bağlar Gazeli) *Kendi 36*
Bahar eyyamından bülbül sesinden (Bülbül) *Es-KTOA (?)*
Bahar eyyamından bülbül sesinden (Bülbül Türküsü) *Es-KTOA (14)*
Bahar eyyam[ı]ndan bülbül sesinden (Bülbül) *Es-D (16)*
Bahçanıza bir gül ekdim; biterse *Giese 36*
Bahçelerde biter haşhaş (Keşkem) *Sakman-E (55)*
Bahçelerde enginar (Leylim Yar) *Kendi 106*
Bahçelerde gereviz (Kereviz) *Küçükbezirci-I (36)*
Bahçelere diktim dikme *Ergun (67)*
Bahçenize büber ektim biterse (Sürmelim) *Çaylı 27*
Bakdım dürbünede ölülü kervan (Köroğlu ile Alişan Ali Hikayesi) *Küçükbezirci-I (57)*
Bakın ağalar Hakkın işine (Bakın Ağalar) *Kendi 27*
Bakın ağalar hakkın işine (Bakın Ağalar) *Es-D (25)*
Bakın he aalar! şu gurbetin narine yandım *Giese 12*
Bakın hey ağalar Hakk'ın işine *Ergun (29)*
Bana kara diyen dilber *Ergun (19)*
Bana kara diyen dilber *Es-D (23)*
Barakanın alt yanında bahçeler (Barakanın Alt Yanı) *Sakman-E (74)*
Barakanın alt yanında bahçeler (Barakanın alt yanı) *T.Sakman (45)*
Bastım asmanın dalına *Kendi 30*
Bastım asmanın daline *Es-D (27)*
Başıma aldım kazanı *Ergun (58)*
Ben atımı nallatırım *Es-D (267)*
Ben atımı nallatırım *Kendi 29*
Ben atımı nallatırım okkada nalilen (Ben Atımı Nallatırım) *Halıcı (76)*
Ben atımı nallatırım okka nal ile (Ben Atımı Nallatırım) *Sakman-E (30)*
Ben atımı salıverdim yavşana (Şabanım) *Kendi (141)*
Ben bir gümüş oklağıyım Gümüş Oklava) *Küçükbezirci-I (54)*
Bende istemen şu dünyanın zenetin *Giese 13*
Benim atım şu yerlerde eşinir (Saffet Efendi) *THM (983)*

Ben bir gümüş oklağıyım (Gümüş Oklava Türküsü) *Küçükbezirci (8)*
Beni devem bir değildin beşidin (Bozlak) *Kendi 37*
Benim devem de bir değildi beşidi (Konur Daylak) *Küçükbezirci-I (37)*
Beni Şadetmedi şu çarkı felek (Beni Şadetmedi) *Kendi 35*
Beni şadetmedi şu çarkı felek (Beni Şadetmedi) *T. Sakman (52)*
Beni şadetmedi şu çarki felek (Beni Şadetmedi) *Halıcı (56)*
Beni şadetmedi şu çarki felek (Beni Şadetmedi) *Sakman-E (42)*
Beydağının ne güzel havası vardır *Giese 29*
Beyler bahçesinde buldum izini (Beyler Türküsü) *Çaylı 4*
Bileydim de Sungurlu'ya varmazdım (Şakir Efendim) *(Odabaşı 25)*
Bilmem hayalmidir (Aksinne I) *Halıcı (16)*
Bilmem hayal midir aman aman bilmem düş müdür? *(Odabaşı 3)*
Bindim kavak dalına *(Odabaşı 28)*
Bir Ateş ver sigaramı yakayım (Bir Ateş Ver) *Es-D (15)*
Bir ateş ver cigaramı yakayım (Sandıklı) *T.Sakman (15)*
Bir ateş ver cigaramı yakayım *Sakman-NKT (5)*
Bir ateş ver sigaramı yakayım (Bir Ateş Ver) *Es-KTOA (?)*
Bir ateş ver sigaramı yakayım (Bir Ateş Ver) *Kendi 22*
Bir ateş ver sigaramı yakmaya (Sandıklı) *Sakman-E (3)*
Bir daş atdım da garlı dağın ardına (Ağ Gelin türküsü) *Küçükbezirci (52)*
Bir dilberin sevdasına (Bir Dilber) *Es-D (21)*
Bir dilberin sevdasına *Ergun (15)*
Bir dilberin sevdasından (Bir Dilber) *Kendi 25*
Bir elinde hıyar (Doktor Cıvanım) *Kendi 51*
Bir elinde hıyar (Doktor Civanım) *Es-D (37)*
Bir emir geldi de ordu yörüdü (Noksan Türküler) *Küçükbezirci (83)*
Bir gemim var adalara yaslanır (Fındık) *Es-D (48)*
Bir gemim var adalara yaslanır (Fındık) *Kendi 67*
Bir gemim var adalara yaslanır (Fındık Türküsü) *Es-BKA (5)*
Bir gemim var aman isgelede yağlanır (Fındık) *Halıcı (69)*
Bir gider de ben ardıma bakarım (Saffet Efendi) *(Odabaşı 19)*
Bir güzel geliyor Şamdan angarı *Giese 34*
Bir keklik dünedi bizim boğazda (Bir Keklik) *Kendi 24*
Bir keklik tünedi bizim boğaza (Bir Keklik) *Es-D (20)*
Bir oka attım suya düştü (Bir Ok Attım) *Küçükbezirci (60)*
Bir sabahtan yolum düştü geline *THM (453)*
Bir sel geldi aldı gitdi koprüsün *Giese 27*
Bir şarap içtim destiden *Es-KTOA (?)*
Bir şarap içtim testiden *Es-D (19)*
Bir taş attım alıca *THM (2115)*
Bir taş attım alica (Ustan Kimidi) *T.Sakman (50)*
Bir taş attın alica (Ustan Kimidi) *Sakman-E (31)*
Şu derenin armıdı (Ustan Kimidi) *Sakman-NKT (22)*
Bir Urum dilberi yaktı yandırdı beni (Alimem Türküsü) *(Odabaşı 29)*
Bizim evde şeker lokum bademvar *THM (1384)*
Bizim ile gurbet ile gidenner *Giese 48*
Bizim yaylalar meşeli *Giese 25*
Bozbeyede bir ferman geldi *Giese 18*
Bozbeyede ferman geldi *Giese 40*
Bozkır dedikleri aman aman büyük kasaba (Aslan Mustafam) *Kendi 18*
Böyleceymiş benim de kaderim (Benim Kaderim) *Kendi 32*
Böyleceymiş benimde kaderim (Benim Kaderim) *Es-D (29)*
Böylece imiş benim de kaderim *Ergun (7)*
Böyük evlerin tütün[ü] (Beğbirye/Bamsi Beyrek/ Hikayesinin Türküleri/ Masal İçi Türküleri) *Küçükbezirci (98)*
Bugün ben bir güzel gördüm (Bir Güzel Gördüm) *Kendi 26*
Bugün ben bir güzel gördüm *Ergun (17)*
Bugün ben bir güzel gördüm *Es-D (22)*
Bu diyarda ben bir kadı kızıyım *Ergun (68)*
Bu dünya yalandır (Gafil Olma/ İlahiler) *Küçükbezirci (93)*
Bu mecliste safa bu dem *Es-D (24)*
Bu mecliste safa bu dem *Ergun (30)*
Bu mecliste sefa bu dem (Bu Mecliste) *Kendi 28*
Bu nasıl kiledir, dolar boşalır? (Noksan Türküler) *Küçükbezirci (85)*
Bülbülden bir nida geldi güllere (Bülbül) *Halıcı (13)*
Bülbülden bir nida geldi güllere (Bülbül Konya Bülbülü) *Kendi 21*
Bülbülden bir nida geldi güllere (Bülbül) *T.Sakman (33)*
Bülbülden bir nida geldi güllere *Sakman-NKT (12*
Bülbülü dutdum da dale bağladım (Bülbül Türküsü) *Küçükbezirci (53)*
Bülbül ne yatarsın çukurova'da *Ergun (6)*
Bülbül sesinden bir nida geldi göllere (Bülbül) *Es-D (17)*

Bülbülün veteni bahçalar bağlar *Giese 53*

Camakan arkasında (Camakan) *Kendi 41*
Camakan arkasında can mısın canan mısın? (Camakan) *Halıcı (88)*
Camekan arkasında (Camekan Türküsü) *Küçükbezirci (40)*
Camekan arkasında *Küçükbezirci-I (15)*
Cami'nin müezzini yok *Ergun (54)*
Caminin mazini yok (Caminin müezzini) *T.Sakman (18)*
Caminin mazini yok *Halıcı (50)*
Caminin mazini yok *Kendi 39*
Caminin müezzini yok (Caminin Müezzini) *Sakman-E (8)*
Caminin müezzini yok *Es-D (32)*
Celalın saçları çiğdem sarısı (Celal Türküsü) *Kendi 47*
Celalın saşları çiğdem sarısı (Celal Türküsü) *Küçükbezirci (16)*
Celalın saçları çiğdem sarısı *Küçükbezirci-I (40)*
Cevizin çürüğü özünden olur (Arslan Karam) *Halıcı (62)*
Cevizin çürüğü özünden olur (Arslan Karam) *Sakman-E (35)*
Cevizin çürüğü özünden olur (Arslan Karam) *T.Sakman (23)*
Ceylan otlar yüzünde (Zevo) *Küçükbezirci-I (52)*
Cezayir'in gemileri yağlanır (Cezayir) *Kendi 40*
Cezayirin de harmanları savrulur *Küçükbezirci-I (16)*
Cezayirin gemileri yağlanır (Cezayir) *Es-D (33)*
Cezayirin harmanları savrulur (Cezayir) *Halıcı (95)*
Cezayirin harmanları savrulur (Cezayir Türküsü) *Küçükbezirci (39)*
Cezayirin harmannarı savrulur *Giese 39*
Cezayirin yüksek olur evleri *Giese 42*

Çadır Dağlar, ,adır Dağlar (Ninniler) *Küçükbezirci (88)*
Çadır kurdum pınara (Mahmut Bey) *Küçükbezirci-I (35)*
Çanakgale içinde bir yişil ilan (Noksan Türküler) *Küçükbezirci (81)*
Çarşının ortasında (Mustafa Türküsü) *Çaylı 28*
Çattılar çatma taşını *Ergun (57)*
Çattılar ocak taşını *Ergun (60)*
Çay benim çeşme benim *Kendi 43*
Çay benim çeşme benim *THM (322)*
Çay kenarına bostan ektim el aldı (Çay Kenarı) *Sakman-E (21)*
Çay kenarında bostan ektim sel aldı (Çay Kenarı) *Halıcı (19)*
Çay kenarına bostan ektim sel aldı (Çay Kenarı) *T.Sakman (21)*
Çay kenarına bostan ektim sel aldı (Çay Kenarına Bostan Ektim) *Kendi 44*
Çay kenarına bostan ektim sel aldı (Çay Kenarına) *Es-D (35)*
Çaya vardım taş buldum (Çaya vardım) *(Odabaşı 6)*
Çayırdayım canım pırasa isder (Çayırdayım Türküsü) *Küçükbezirci (11)*
Çekirgemin ayağında lalini (Çekirgem) *Küçükbezirci-I (12)*
Çek deveci develeri yokuşa (Aksaray develisi) *(Odabaşı 8)*
Çek deveci develerin yokuşa (Kesik Develi) *Halıcı (61)*
Çek deveci develerin yokuşa (Kesik Develi) *Sakman-E (18)*
Çek deveci develerin yokuşa (Konya Develi[si]) *Küçükbezirci (48)*
Çek deveci develerin yokuşa of (Develi) *(Odabaşı 4)*
Çekin kır atımı nalbant nallasın (Çekin Kır Atımı) *(Çaylı 2)*
Çekirgenin ayağında lalini (Çekirge Türküsü) *Küçükbezirci (37)*
Çek deveci develerin sulansın (Kesik Develi) *Sakman-NKT (17)*
Çeşmelerin bu mudur? (Cemilem) *(Odabaşı 31)*
Çeşmenin başında söylenen sözler (Çingene Kızı) *Küçükbezirci-I (18)*
Çevrilir cihan başıma dar olur (Efendim) *Halıcı (15)*
Çevrilir cihan başıma dar olur (Efendim) *Sakman-E (19)*
Çevrilir cihan başıma dar olur (Efendim) *T.Sakman (58)*
Çıkabilsem şu kaleden saraya (Naciyem) *Es-D (76)*
Çıkabilsem şu kaleden saraya *Sakman-E (1)*
Çıkabilsem şu kaleden saraya *Sakman-NKT (4)*
Çıkabilsem şu kaleden saraya *T.Sakman (8)*
Çıkabilsem şu mapustan saraya (Çıkabilsem) *Halıcı (5)*
Çıkabilsem şu mapuzdan saraya *Kendi 45*
Çıkamadım yüksek merdiven başı (Ağla Annem Türküsü) *Küçükbezirci (32)*
Çıkdım kozanın dağına (Kozanoğlu) *Es-BKA (26)*
Çıkmadım yüksek merdiven başı (Ağla Annem Ağla) *Küçükbezirci-I (43)*
Çıktım dam başına hava bulanık *Ergun (46)*
Çıktım dam başına kandil mi yanar? (Şerif Hanım) *(Odabaşı 13)*
Çıktım kiraz dalına (Hanende Hüseyin Efendi) *(Odabaşı 39)*
Çıktım Kozanın dağına (Kozanoğlu) *(Odabaşı 35)*

Çıktım Kozanın dağına (Kozanoğlu) *T.Sakman (26)*
Çıktım kozanın dağına (Kozanoğlu) *Es-D (57)*
Çıktım kozanın dağına (Kozanoğlu) *Sakman-E (45)*
Çiçek dağı diller de varmı benim zararım *Küçükbezirci-I (17)*
Çiçekdağı diller de var mı benim zararım (Çiçek Dağı Türküsü/Varyant) *Küçükbezirci (24)*
Çiçekler içinde mor menemşe başdır *Giese 35*
Çoban kızı çoba(n) kızı (Çoban Kızı) *Kendi 49*
Çobanın yatağı küllük eteği (Çoban) *Küçükbezirci-I (13)*
Çobanın yatağı küllük eteği (Çoban Türküsü) *Küçükbezirci (3)*
Çok okurdum, çok yazardım (Çok Okudum Türküsü) *Küçükbezirci (31)*
Çok okurdum çok yazardım *Küçükbezirci-I (55)*
Çubık teldende bağlamam (Çıbık Telden Bağlamam) *Halıcı (23)*
Çubuğum yok yol üstüne uzatam (Çubuğum Yok) *Kendi 42*
Çubuğum yok yol üstüne uzatam (Çubuğum yok) *Es-D (34)*
Çubuk benim tel benim (Çubuk) *Sakman-E (61)*
Çubuk telden de bağlamam *Kendi 48*
Çukur mahallede bizim evimiz (Nafile) *Kendi 118*
Çukur mahallede bizim evimiz (Nafile Nafile) *Es-D (74)*
Çukur mahallede bizim evimiz (Nafile) *Sakman-E (4)*
Çukur mahallede bizim evimiz *Ergun (36)*
Çukur ovada bir aslan türedi *Giese 11*

Dağlar dağladı beni (Ninniler) *Küçükbezirci (89)*
Dağları deleyimmi (Edalı Bebek) *Sakman-E (2)*
Dağları deleyim mi? (Edalı Bebek) *Sakman-NKT (26)*
Dağları deleyim mi (Edalı Bebek) *Halıcı (58)*
Dağları deleyim mi (Edalı Bebek) *T.Sakman (37)*
Damda bacaları adam sanırdım *THM (77)*
Dam başında demir darak (Noksan Türküler) *Küçükbezirci (70)*
Damdan dama uzatırlar sırığı (Yeşilim) *Halıcı (97)*
Damdan düştüm dalgalanıyorum *(Odabaşı 21)*
Damı dama çatarlar aman ay gelin (Bozkır Kına Oyun Havası) *Es-KTOA (?)*
Damı dama çatarlar a gelin (Hele Hele) *Kendi 74*
Davran kır at davran yokuşu davran (Yare Gidelim) *Kendi (158)*
Davran kır atım gel yokuşa davran (Yare Gidelim) *Es-D (97)*
Davran kır atım gel yokuşu davran *Ergun (9)*
Davran kırat davran meydan günüdür (Davran Kırat) *Es-D (38)*
Davran kırat davran meydan günüdür (Davrat Kırat) *Kendi 52*
Dayıma söyleyin de atıma binsin *Küçükbezirci-I (4)*
Debboyun altında vardır bin kişi (Sürmeli Koyun) *Es-D (87)*
Debboyun altında vardır bin kişi (Sürmeli Koyun) *Kendi (140)*
Değirmenim gırk ayak (Noksan Türküler) *Küçükbezirci (71)*
Değirmenin yolu Ilgın'ın düzü (Kamilim) *Çaylı 33*
Delimolla dedikleri bir güçücük uşak *Giese 63*
Delimolla dedikleri bir incecik uşak *Giese 51*
Deppoyun altında vardır bin kişi *Ergun (28)*
Dere boyu düz olur *THM (2611)*
Derelerde boz kurtlara ün olur (Kaçma Kötü Kaçma) *Es-D (64)*
Derelerde boz kurtlara ün olur (Kaçma Kötü Kaçma) *Kendi 96*
Dereler bozkurtlara ün olur *Ergun (2)*
Develinin acem şalı belinde (Kesik Develi) *T.Sakman (25)*
Develi giderse ben de giderim *Ergun (38)*
Devem yüksek, atamadım urganı (Aksaray Develisi) *Çaylı 3*
Divane goğnüme bir efkar geldi *Giese 54*
Dokuz yıldız doğdu, üçü terezi *Giese 5*
Dön beri, dön beri yüzün göreyim (Ağlatma Beni) *Es-D (12)*
Dön beri, dön beri yüzün göreyim (Ağlatma Beni) *Es-KTOA (?)*
Dön beri dön beri yüzün göreyim (Ağlatma Beni) *Kendi 14*
Dön beri dön beri yüzün göreyim *Ergun (24)*
Döneyim de dolaşayım bentleri *Küçükbezirci-I (34)*
Dumam gelir yata kalka *THM (618)*
Dumamın kanadı tüyünden eğri *Giese 4*
Dünya Döner (Dünya Döner/ İlahiler) *Küçükbezirci (90)*

Eczanenin şişeleri parlıyor *Halıcı (48)*
Eczanenin şişeleri parlıyor *Kendi 66*
Edik edik gaynana (Kaynana Türküleri) *Küçükbezirci-I (8)*
Efendim aşkınla şişte püryanım *THM (867)*
Efeye bak efeye (Efe) *Çaylı 11*
Efeye bak, efeye (Efe Türküsü) *Es-BKA (2)*
Eğil dağlar eğil üstünden aşam (Eğil Dağlar) *Es-D (46)*

Eğil dağlar eğil üstünden aşam (Eğil Dağlar) *Kendi 61*
Eğil dağlar eğil üstünden aşam *Ergun (49)*
Eğmeli yaar eğmeli yaaar (Karanfil) *Halıcı (18)*
Eğrim büğrüm Bennende'nin yolları (İsimsiz Türkü) *(Odabaşı 27)*
Eğrim eğrim gider kağnımın izi (Garip Anam Ağlasın) *Es-D (49)*
Eğrim eğrim gider kağnımızın izi (Garip Anam Ağlasın) *Es-BKA (6)*
Eğrim eğrim gider kağnının izi (Garip Anam Ağlasın) *Kendi 71*
Eğrim eğrim gider kanımın izi *Ergun (4)*
Eksik türkü (Cezayir) *T.Sakman (48)*
Eksik türkü (Ya Muallim) *(Kendi (163)*
Eksik türkü *Kendi 123*
Elif, Elif derde duymaz kulağım (Kabak Türküsü) *Es-BKA (19)*
Elif, elif derler de duymaz kulağım (Kabak Türküsü) *Es-KTOA (7)*
Elif elif derlerde duymaz kulağım (Kabak) *Es-D (61)*
Elif elif derler duymaz kulağım (Kabak) *Kendi 92*
Elif Kızın mendiline mestine (Kabak) *Sakman-E (24)*
Elif kızının mendiline mestine (Kabak) *Sakman-E (5)*
Elif kızının mendiline mestine (Kabak) *Halıcı (64)*
Elif kızının mendiline mestine (Kabak) *T.Sakman (36)*
Elifi sorarsan Beydayini aşdı *Giese 20*
Elimde cura (Doktor Civanım) *Sakman-E (32)*
Elinde cura (Doktor Civanım) *T.Sakman (53)*
Elinizden elinizden (Kaymakam Kızı) *Halıcı (79)*
Elinizden elinizden *Küçükbezirci-I (31)*
Elinizden elinizden *THM (418)*
Elma attım denize (Elmalı) *Halıcı (35)*
Elma idim kopardılar dalimdan (Gayalar) *Halıcı (86)*
Elmaların yongası *Es-BKA (1)*
Elmaların yongası *Es-D (43)*
Elmaların yongası *Halıcı (65)*
Elmaların yongası *Kendi 58*
Elmaların yongası *THM (1491)*
Elmaların yonğası *Sakman-E (53)*
Elveriyor elveriyor (Elyazıya) *Kendi 55*
Emin Oğlan da tireden giyer çorabı (Emin Oğlan Türküsü) *Küçükbezirci (13)*
Emin oğlanı da şu derede vurdular (Emin Oğlan) *Kendi 59*
Emin oğlanıda şu derede vurdular (Emin Oğlan) *Halıcı (38)*
Eminoğlan tireden giyer çorabı (Eminoğlan) *Sakman-E (46)*
Emirdağı birbirine ulalı (Emirdağ) *Kendi 64*
Emirdağı birbirine ulalı (Emirdağı) *Halıcı (98)*
Emmiler, emmiler hey (Emmiler Türküsü) *Çaylı 6*
Emmiler, emmiler, vay anam, Türkmen emmiler (Emmiler) *Küçükbezirci (50)*
Emmiler emmiler/ Türkmen emmiler (Emmiler) *Halıcı (21)*
Emmiler emmiler Türkmen emmiler (Emmiler) *Kendi 57*
Emmiler emmiler Türkmen emmiler (Emmiler) *Sakman-E (62)*
Emmiler emmiler Türkmen emmiler (Emmiler) *T.Sakman (10)*
Emmiler emmiler Türkmen emmiler *Ergun (10)*
Emmiler emmiler Türkmen emmiler *THM (329)*
Emmiler, emmiler vay aman türkmen emmiler (Emmiler Emmiler) *Es-D (42)*
Emmiler emmiler vay anam Türkmen emmiler (Emmiler) *(Odabaşı 24)*
Enginli yüksekli gayalarımız *Halıcı (22)*
Enginli yüksekli kayalarımız *Es-D (47)*
Enginli yüksekli kayalarımız *THM (2757)*
Entarisi mor sırmadan (Kasap Türküsü) *(Odabaşı 44)*
Eremedim mefasına dünyanın (Aksaray Develisi) *Halıcı (14)*
Eremedim vefasına dünyanın (Aksaray Develisi) *Kendi 3*
Eremedim vefasına dünyanın (Aksaray Develisi) *Sakman-E (20)*
Eremedim vefasına dünyanın (Develi Daylak veya Kesik Develi) *Es-D (36)*
Eremedim vefasına dünyanın (Konya Develisi veya Kesik Develi) *Kendi 94*
Ermeneğin keklikleri ötüyor *THM (1045)*
Esme idi esme idi (Kesik çayır) *(Odabaşı 14)*
Eşeğimin gözlerinden ayna mı yapmışlar (Eşek Türküsü) *Küçükbezirci (2)*
Eşgin atlar gibi eşdiğim zaman (Konya Bozlağı) *Sakman-E (38)*
Eşgin atlar gibi eşdiğin zaman (Konya Bağları) *Halıcı (63)*
Eşgin atlar gibi eştiğim zaman (Konya Bozlağı) *T.Sakman (14)*
Eşma kayanın kavakları gölgeli (Eşme Kayanın Kavakları) *Kendi 54*
Eşmegaya'nın da gavakları kölgeli (Eşmekaya Türküsü) *Küçükbezirci (12)*
Eşmekaya'nın da kavakları da gölgeli (Eşmekaya) *(Odabaşı 23)*

Eşmekayanın kavakları gölgeli *Halıcı (53)*
Eşme Kayanın kavakları gölgeli (Eşme Kaya) *Sakman-E (23)*
Eşme kayanın kavakları gölgeli *Es-D (39)*
Eşme kayanın kavakları gölgeli yar yar (Eşmekaya Türküsü) *Es-KTOA (11)*
Eşşeğimin gözlerinden aynamı yapmışlar (Ayna mı Yapmışlar) *Küçükbezirci-I (20)*
Evimizin öğü yazı (Uyan Alim) *Küçükbezirci-I (41)*
Evimizin öğü yazı (Uyan Alim Türküsü) *Küçükbezirci (41)*
Evimizin önü kavak (Uyan Alim) *Halıcı (43)*
Evimizin önü kavak *Ergun (70)*
Evimizin önü yayla *Ergun (62)*
Evimizin önü yazı (Uyan Alim) *Kendi (151)*
Evimizin önü yazı (Uyan Alim) *T.Sakman (5)*
Evlerinin önü hamam yapısı *Giese 58*
Evlerinin önü iğde (Uyan Alim) *Sakman-E (58)*
Evlerinin önü kaya (Yar Nenni) *Çaylı 19*
Evlerinin önü nanede maydanos (Evlerinin Önü) *Halıcı (52)*
Evlerinin önü nanede maydanos (Evlerinin Önü) *Kendi 63*
Evvela Bağdad'a sefer olanda *THM (306)*
Evvela yürüttük baştan çorbayı (Yekda veya Meşhur Yemek Destanı) *Kendi (154)*
Evvela yürüttük baştan çorbayı (Yekte) *Sakman-E (64)*
Evvela yürüttük baştan çorbayı (Yemek Destanı Yemekte) *T.Sakman (57)*
Ey gaziler biz bir gaz aldık (Aşık Malı Türkü?) *(Odabaşı 45)*
Ey Nazilli Nazilli (Nazilli) *Kendi (113)*
Ey nazilli nazilli (Nazilli) *Halıcı (11)*
Eylen turnam eylen haber sorayım (Turnalar) *Sakman-NKT (3)*
Ezel ezel yüseklerden uçarkan *Giese 8*
Ezmeyinen ezmeyinen *Ergun (63)*

Felek bir daş oldu, yardı başımı (Noksan Türküler) *Küçükbezirci (75)*
Fırın üstünde fırın (Fırın Üstünde) *Sakman-E (37)*
Fırın üstünde fırın *Halıcı (49)*
Fırın üstünde fırın *Kendi 68*
Fırın üstünde fırın *Küçükbezirci (44)*
Fırın üstünde fırın *T.Sakman (22)*
Fırın üstünde fırın *THM (105)*
Gabağı da boynuma takarım aman (Lingabak) *THM*
Gahbe felek değirmenin döndü mü? (Felek Türküsü) *Küçükbezirci (62)*
Galeden indim düze (Kale) *Küçükbezirci-I (26)*
Galeden indim düze (Kale Türküsü) *Küçükbezirci (33)*
Gapım yok ki, aşsam baksam (Sarı Kız/ İlahiler) *Küçükbezirci (91)*
Gapuları galındır (Cemile) *T.Sakman (7)*
Gara Dağ'da gar galmadı (Noksan Türküler) *Küçükbezirci (78)*
Gara goyun da goyunların beğidir (Kara Koyun) *Küçükbezirci-I (39)*
Gara goyun da goyunların beğidir (Kara Koyun Türküsü) *Küçükbezirci (21)*
Gara goyun gu[zu]suna (Noksan Türküler) *Küçükbezirci (80)*
Garpuz kesdim suyumuş (Karpuz Kabak) *Küçükbezirci-I (46)*
Garşıdan gelen yaylı (Fatma) *Küçükbezirci-I (59)*
Garşıdan gelen yaylı (Fatma Türküsü) *Küçükbezirci (34)*
Gaynanamın adı hürü (Kaynana Türküleri) *Küçükbezirci-I (7)*
Gaynanam gara tazı (Kaynana Türküleri) *Küçükbezirci-I (9)*
Gaynanam kümese varsa (Kaynana Türküleri) *Küçükbezirci-I (6)*
Gaynana kümese varsa (Kaynana Türküleri) *Küçükbezirci (25)*
Geçti demen (demeyin) gonca gülün eyyamı *(Efendim) Es-D (40)*
Geçti demen, gonca gülün eyyamı (Efendim) *Kendi 56*
Geç gidelim de nalbantlara (Sızma Köyü Deyişleri) *Küçükbezirci (64)*
Gelinin alnına elif yazılmış *Giese 22*
Gelin derki "ben yaylama göçerim, *Giese 21*
Gelin derki ben yaylama göçerim (Bir Gelin ile Bir Kızın cengi var) *Halıcı (93)*
Gelin geldi kapımıza *(Ergun (61)*
Gelin olan uzun olur *THM (640)*
Gel yiyelim içelim *Kendi 72*
Geralı dedikleri bir uzun uşak *Giese 47*
Gesi bağlarından gelsin geçilsin (Kesi Bağları) *Kendi 104*
Geşdiğim çaylar bulandı (Sızma Deyişleri) *Küçükbezirci (66)*
Geydirmişler boylu boylu seva'i *THM (1074)*
Geyik gaşdı, dağlar aşdı (Geyik/ İlahiler) *Küçükbezirci (97)*

Gır at da dirki ben atların başıyım (Atlar) *Küçükbezirci-I (30)*
Gır at da dir ki, ben atların başıyın (Atlar Türküsü) *Küçükbezirci (42)*
Gışlanın gapısı döndü saraya *Giese 38*
Gışlanın öğü portakal ağacı (Noksan Türküler) *Küçükbezirci (68)*
Gışlanın önünde sıra söğütler (Kışlanın Önünde) *Küçükbezirci-I (42)*
Gışlanın önünde sıra söğütler (Kışlanın Önü Türküsü) *Küçükbezirci (18)*
Gidiyorum Sivas'a kibar Alim *Ergun (53)*
Gidiyorum Sivasa Kibar Alim (Kibar Ali Türküsü) *Es-BKA (16)*
Gidiyorum Sivasa kibar Alim (Kibar Alim) *Kendi 99*
Gid[i]yorum sivasa kibar alim (Kibar Alim) *Es-D (67)*
Gine celallandı Meram bağları *THM (334)*
Gine yeşillendi Bor'un bağları *THM (1683)*
Girdim yarim bahçesine (Konya Peşrev Deyişi) *Kendi 86*
Girdim yarin bahçesine (Konya Peşrevi Deyişi) *Es-D (54)*
Girdim yarin bahçesine (Eski Deyim) *Es-KTOA (2)*
Girdim yarin bahçesine (Konya Peşrevi Deyişi) *Es-BKA (22)*
Gitme bülbül gitme bahar erişti *THM (1598)*
Giydirmişler boylu boylu cemayı (İkindiden yakın) *Küçükbezirci-I (29)*
Giydirmişler boylu boylu cemayı (Yareden Ayrıldım Türküsü) *Küçükbezirci (9)*
Giydirmişler fino fesi başına (Urfalı) *Sakman-E (15)*
Gök geçi meleyip gelir, oğlağın isder (Noksan Türküler) *Küçükbezirci (82)*
Gökte yıldız ellidir (Arslan Alim) *Sakman-E (57)*
Gökte yıldız ellidir (Arslan Alim) *T.Sakman (55)*
Gönül neşaz olup güldün (Gülen Ölü/ İlahiler) *Küçükbezirci (96)*
Gövden yire iner Zümbümü Anka *Giese 46*
Göver ekinim göver (Baygın Cemile) *Halıcı (67)*
Göver ekinim göver (Cemilem) *Kendi 38*
Guğumun tüyü san (San Guguk) *Küçükbezirci-I (50)*
Gurbet üzre gözlerim ağlar o yarin semtine (Surur": Divan) *Sakman-NKT (6)*
Güldibi belleniyor *Halıcı (66)*
Güldibi belleniyor *Kendi 70*
Gümüş ıpnığıdım, gaynadım çoşdum (Noksan Türküler) *Küçükbezirci (84)*
Güzelcenin köşededir odası (Safvet Efendi) *Sakman-E (34)*
Güzellikte üç şey var nişane (Hüseyni Şarkı) *Çaylı 13*
Güzellikte üç şey var nişane *Es-BKA (7)*

Haberim olaydı varaydım çumra'nın Kaş'a (Konyalı Türküsü) *Ergun (1)*
Haberim olaydı varaydım çumranın kaşına *Es-BKA (21)*
Haberim olayıdı varaydım çumranın kaşına (Koç Bekir Ağa Türküsü) *Es-D (65)*
Haberim olsaydı varırdım çumra'nın kaşına (Koç Bekir Ağa) *Kendi 97*
Hacılar köğüne gaşdığım oldu (Hacılar Köyü) *Küçükbezirci-I (33)*
Hacılar köyüne gaştığım oldu (Hacılar Köyü Türküsü) *Küçükbezirci (29)*
Hafız mektepten gelir eda ile naz ile (Hafız Mektep) *Sakman-E (66)*
Hafız mektepten gelir edayınan nazınan (Hafız Mektepten Gelir) *Kendi 77*
Hafız mektepten gelir edayınan nazınan (Hafız mektepten gelir) *T.Sakman (51)*
Hak yoluna gidenlerin (Hak Yolu/ İlahiler) *Küçükbezirci (95)*
Hamama giderken boçam tutuştu (Hamama giderken) *Es-D (50)*
Hamama giderken bohçam tutuştu (Hamama giderken) *Kendi 73*
Hani benim elli direm bulgurum (Konyalı Türküsü) *Çaylı 1*
Hani benim elli direm kişnişim (Konyalı) *Küçükbezirci-I (32)*
Hani benim elli direm kişnişim (Konyalı Türküsü) *Küçükbezirci (20)*
Hani benim elli dirhem bulgurum (Konyalı) *Kendi 101*
Hani benim elli dirhem bulgurum (Konyalı) *Sakman-E (28)*
Hani benim elli dirhem bulgurum (Konyalı) *T.Sakman (46)*
Hani benim elli dirhem kesdenem (Konyalı) *THM (1094)*
Hani benim elli dirhem pırasam (Konyalı) *Halıcı (77)*
Hani benim elli dirhem şekerim (Konyalı) *(Odabaşı 5)*
Hani benim sırma saçlı sevgilim (Konyalı) *(Odabaşı 42)*
Hanyalar yaptırdım, mal benim değil (Noksan Türküler) *Küçükbezirci (67)*
Hapishanelere serdim postumu (Mapushanelere) *Sakman-E (49)*
Hapishaneye serdim postumu (Eski Hapishaneler) *T.Sakman (47)*
Harman yeri, yaş yeri (Harman Yeri Türküsü) *Es-BKA (8)*
Harman yeri; yaş yeri (Harman Yeri) *(Çaylı 7)*

Harman yiri yaş yiri (Harman Yeri) *Küçükbezirci-I (58)*
Harman yiri yaş yiri (Harman Yeri Türküsü) *Küçükbezirci (30)*
Hastanenin bacaları (Hastane Türküsü) *Küçükbezirci (23)*
Hastanenin bacaları *Küçükbezirci-I (22)*
Hasta oldum, düşeklerde yatırım *Giese 64*
Hay boz ilan, boz ilan ("Boz İlan" Türküsü) *Küçükbezirci (4)*
Haydin gidelim sazlara *Sakman-E (26)*
Haydin gidelim sazlara *T.Sakman (43)*
Hay Üsküdar Üsküdar (Üsküdar) *Halıcı (9)*
Hay Üsküdar Üsküdar (Üsküdar) *Kendi 153*
Hem okudum hemi yazdım *Sakman-E (70)*
Hem okudum hemi yazdım *T.Sakman (44)*
Her akşam her sabah atılır toplar (Seferberlik Türküsü) *Küçükbezirci (38)*
Her akşam her sabah atılır toplar *Küçükbezirci-I (1)*
Her nereye varsam dağlar dumandır *Ergun (23)*
Hey ağalar ne olurmuş (Ayrılanın) *Es-D (14)*
Hey ağalar ne olurmuş (Ayrılanın) *Es-KTOA (?)*
Hey ağalar ne olurmuş (Ayrılanın) *Kendi 15*
Hey ağalar ne olurmuş *Ergun (20)*
Hırsız olsam bir gün beni ararlar *Es-BKA (17)*
Hocamın eşşeği dağlar başında (Hocam) *Halıcı (72)*
Hocanın eşşeği dağlar başında (Hocam) *Kendi 76*

Ilgıt ılgıt Es-Der seher yelleri (Ne Bilem) *Es-D (75)*
Ilgıt ılgıt esen sahir yelleri *Giese 1*
Ilgıt ılgıt eser seher yelleri (Nebilem) *Kendi 116*
Ilgıt ılgıt eser seher yelleri *Ergun (26)*
Irmak geçidini yakın dediler *Giese 41*
Irmak kenarına yağmaz mı dolu *Kendi 84*
Issız yuvalarda böyüttüm seni (Leylek Türküsü) *Küçükbezirci (36)*

İğdenin dalında öter kumrular (Şerif Hanım) *Sakman-E (43)*
İki atım var biri yidek (Ali Bey) *Küçükbezirci-I (51)*
İki bülbül hiç bir dala konar mı *Ergun (35)*
İki bülbül hiç bir dale konarmı (Bülbül / İki bülbül) *Es-D (18)*
İki bülbül hiç bir dale konar mı (İki Bülbül) *Kendi 82*
İki dağın arasında galmışam *Küçükbezirci-I (14)*
İki durnam gelmiş yatır ovada (İki Durnam) *Küçükbezirci-I (48)*
İki durnam gelmiş, yatır ovada (İki durnam Türküsü) *Küçükbezirci (14)*
İki keklik iki dale konar mı? (İki Keklik) *Halıcı (81)*
İki keklik iki dale konar mı (İki Keklik) *Kendi 81*
İki turna gelir aklı kareli (Turnalar) *Halıcı (12)*
İki turnam gelmiş aklı kareli (Turnalar) *Es-D (92)*
İki turnam gelmiş aklı kareli (Turnalar) *Sakman-E (6)*
İki turna gördüm aklı kareli *Kendi (147)*
İkindiden yakın benim fenarım (İkindiden Yakın Türküsü) *Küçükbezirci (15)*
İkindiden yakın benim fenarım *Küçükbezirci-I (28)*
İlana bak ilana (Noksan Türküler) *Küçükbezirci (76)*
İlhan bey didikleri de oldu bir paşa *Küçükbezirci-I (19)*
İmaret iki yoldur (Ümaret) *Sakman-E (76)*
İmaret iki yoldur (Ümaret) *T.Sakman (35)*
İnanma yüzüne gülse de düşman (Nasihatler) *Küçükbezirci (101)*
İnce çayır biçilirmi (İnce Çayır) *Es-D (51)*
İnce çayır biçilirmi (İnce Çayır II) *Halıcı (90)*
İnce çayır biçilirmi (İnce Çayır) *Sakman-E (10)*
İnce çayır biçilirmi (İnce Çayır Türküsü) *Es-BKA (11)*
İnce çayır biçilirmi (Kesik Çayır Türküsü) *Es-KTOA (9)*
İnce çayır biçilir mi (İnce Çayır) *Kendi 78*
İnce çayır biçilir mi (İnce Çayır I) *Halıcı (89)*
İnce çayır biçilir mi? (Kesik İnce Çayır Türküsü) *Küçükbezirci (63)*
İndim gittim ulu çaya *Es-BKA (13)*
İndim yarin bahçesine (Yeni Deyim) *Es-KTOA (1)*
İndim yarin bahçesine, ayvalık narlık (İndim Yarin Bahçesine) *Çaylı 14*
İnevinin ovası (Eminem) *Çaylı 5*
İnginli yüksekli kayalarımız (Enginli yüksekli Kayalarımız) *Sakman-NKT (21)*
İnginli yüksekli kayalarımız *Kendi 62*
İnginli yüksekli kayalarımız *Sakman-E (9)*
İnginli yüksekli kayalarımız *T.Sakman (9)*
İremedim mefasına dünyanın (Aksaray Develisi) *Küçükbezirci (49)*
İsfahan'da bir kuyu var (Acemlerin Muhabbeti) *(Odabaşı 37)*
İskeleden bindim vapur içine (İskeleden Bindim) *Es-D (52)*
İskeleden bindim vapur içine *Es-BKA (12)*
İskeleden bindim vapur içine *Kendi 79*
İsmehal (İsmail) bey yaylasına göçünce *Giese 10*
İssiz yuvalarda böyüttüm seni (Issız Yuvalar) *Küçükbezirci-I (11)*
İstanbul'a ısmarladım bir altın sini (İstanbula Ismarladım) *Kendi 83*

İstanbul'un ortasında Beşiktaş (Yazma Mülazım) *T.Sakman (12)*
İstanbula ısmarladım bir altın sini (İstanbul'a Ismarladım) *Halıcı (78)*
İstanbula ısmarladım, fil dişi tarak (Altun Tarak Türküsü) *Es-KTOA (?)*
İstanbula ısmarladım fil dişi tarak (A[l]tun Tarak) *Es-D (5)*
İstanbula ısmarladım fildişi tarak (Altın Tarak) *Kendi 9*
İstanbullu yarim (Menberi Havası) *(Odabaşı 16)*
İstanbulun ortasında Beşiktaş (Yazma Mülazım) *Sakman-E (36)*

Kaçer oglu deler bizim elimizde *Giese 65*
Kader torbasına soktum elimi (Kader Torbası) *Es-D (66)*
Kader torbasına soktum elimi (Kader Torbası) *Kendi 98*
Kader torbasına soktum elimi (Kader Torbası Türküsü) *Es-BKA (31)*
Kader torbasına soktum elimi *Ergun (32)*
Kadır mevlam bi yımırtadan dürüttü *Giese 59*
Kadife yastığım yok *(Odabaşı 41)*
Kadir Mevlam dertlerime bak derse *T.Sakman (3)*
Kahpe felek değirmenin döndümü (Kahpe Felek) *Halıcı (41)*
Kahpe felek değirmenin döndürür (Kahpe Felek) *Kendi 102*
Kahvenin önünde dabakam kaldı (Mehmedim) *Halıcı (99)*
Kahvenin önünden geçmez olaydım (Memedim) *Sakman-E (13)*
Kahvenin önünden gelir geçersin (Memed'im) *THM (2414)*
Kahvenin önünde tabakamda kaldı (Mehmedim) *Es-D (73)*
Kahvenin önünde tabakam kaldı (Mehmedim) *Kendi 111*
Kahvenin önünde tabakam kaldı (Memedim) *Sakman-NKT (24)*
Kalaylı kablarını çizdim (Efendi Babam Türküsü) *Es-BKA (3)*
Kalaylı kapılarını çizdim *Ergun (65)*
Kaleden bakan oğlan (Acemoğlu) *Halıcı (85)*
Kaleden bakan oğlan (Acemoğlu) *Kendi 7*
Kalenin bedenleri (Limo) *Halıcı (24)*
Kalkar kalkar sedirlere dayanır (veya Aşamadım Bergamanın Belinden) *Kendi 103*
Kalkar, kalkar sedirlere dayanır *Es-BKA (33)*
Kalkar kalkar sedirlere dayanır *Es-D (68)*
Kalkar kalkar sedirlere dayanır *Sakman-E (59)*
Kalkar kalkar sedirlere dayanır *Sakman-NKT (2)*
Kalkar kalkar sedirlere dayanır *T.Sakman (20)*
Kamayı vurdum yere *Halıcı (57)*
Kamayı vurdum yere *Sakman-E (47)*
Kamayı vurdum yere *T.Sakman (34)*
Kapardına asa koydum kazanı (Dağlara Hanım Ayşem) *Sakman-E (33)*
Kapu ardına asa koymuş kazanı (Dağlara Hanım Ayşem) *Kendi 50*
Kapuları kalındır (Cemile) *Sakman-E (25)*
Karabiber aş olmaz (Karabiber) *Es-D (56)*
Karabiber aş olmaz (Karabiber) *T.Sakman (31)*
Karabiber aş olmaz aman hele yar *Es-BKA (25)*
Karabiber aş olmaz *Sakman-NKT (18)*
Karabüber aş olmaz (Karabüber) *Halıcı (75)*
Karakaş altına çekmiş sürmeler (Sürmeli) *Halıcı (80)*
Karakaş altına çekmiş sürmeler (Sürmeli) *Kendi (139)*
Karamanın alt yanı dere (Karamanlı) *Sakman-E (29)*
Karamanın alt yanı dere *THM*
Kara biber aş olmaz (Kara Biber) *Sakman-E (52)*
Kara biber aş olmaz, aman hele yar (Kara Biber Türküsü) *Es-KTOA (?)*
Karanfilsin bibersin *THM (254)*
Kara da biber aş olmaz (Karabiber) *Kendi 88*
Karakoyun etli olur (Helvacı) *Halıcı (39)*
Karaman'a gider iken (Karamanlı) *Kendi 105*
Karaman'ın alt yanı dere (Karamanlı) *T.Sakman (24)*
Karamana gideriken (Karamanlı Türküsü) *Es-BKA (27)*
Karamana gideriken (Karamanlı) *Es-D (58)*
Karanfil oylum oylum (Karanfil) *Es-D (55)*
Karanfil oylum oylum (Karanfil) *Sakman-E (51)*
Karanfil oylum oylum (Karanfil Türküsü) *Es-KTOA (3)*
Karanfil oylum oylum *Es-BKA (24)*
Karanfil oylum oylum *Sakman-NKT (10)*
Karanfil oylum oylum *THM (326)*
Karanfil oymak oymak (Karanfil) *Kendi 87*
Karayı dertli gönül Karayı *Es-BKA (14)*
Karayıdır dertli gönül karayı *Ergun (56)*
Kara dut parmak gibi oy oy (Kara Dut) *Kendi 85*
Kara kara kazanlar (Kazanlar) *Halıcı (27)*
Kara kara kazanlar *Kendi 100*
Karakoyun koyunların beyidir (Karakoyun) *Kendi 95*
Karamandan, Kayseriden, Konyadan (Dürdü) *Çaylı 21*
Karamanın alt yanı dere (Karaman) *Halıcı (74)*

Kara koyun etli olur (Helvacı) *Kendi 75*
Kara koyun koyunların beğidir *Ergun (42)*
Kara koyunda koyunların beyidir (Kara Koyun) *Es-D (63)*
Kara koyun yayılır (Eksik Türkü) *(Odabaşı 26)*
Kara koyun yayılır (Madam) *T.Sakman (17)*
Kara koyun yayılır (Madam= Kara Koyun) *Sakman-E (44)*
Kara koyun yayılır *Halıcı (20)*
Karadut parmak gibi (Karadut) *Halıcı (51)*
Karafilim saksılarda çanakta (Aslan Karam Gel Karam) *Kendi 16*
Karamanın yoğurdu *(Odabaşı 9)*
Karanfil oylum oylum (Karafil) *T.Sakman (19)*
Kareser Kavakları *Çaylı 15*
Kareser kavakları *Es-BKA (15)*
Kanl dağlar yüce olur (Öğreteyim Gönül Seni) *Es-D (77)*
Karlı dağlar karsız olmaz (Konya Ninnilerinden) *Es-BKA (23)*
Karlı dağlar yüce olur (Öğreteyim Gönül Seni) *Kendi 125*
Karlı karlı dağlarınızdan aşdım *Giese 60*
Karşıdadır Selvinazın kapusu (Burdan geçti mi?) *Kendi 33*
Karşıdadır selvinazın kapusu (Burdan Geçtimi) *Es-D (30)*
Karşıdadır selvinazın kapısı *Ergun (3)*
Karşıdaki cama bak *Halıcı (83)*
Karşıda gördün de unuttun beni *Ergun (33)*
Karşıdan gördünde unuttun beni (Öldürdün Beni) *Es-D (78)*
Karşıdan gördünde unuttun beni (Öldürdün Beni) *Kendi 126*
Karşımızda güzel dilber (Süze Süze) *Es-D (86)*
Karşımızda güzel dilber (Süze Süze) *Kendi (138)*
Karşımızda güzel dilber *Ergun (18)*
Karşı karşı yaptıralım Hanları *T.Sakman (1)*
Karşı karşı yaptıralım hanları *Sakman-E (73)*
Kayseriden Karamandan Konyadan (Konyalı) *Sakman-NKT (25)*
Kayseriden, Karamandan, Konya'dan (Konyalı) *Es-BKA (29)*
Kayseriden, karamandan, konyadan (Konyalı) *Es-D (69)*
Kebabı ince doğra (Meneler) *Sakman-E (40)*
Kebabı ince doğra (Meneler) *T.Sakman (39)*
Kebabın tuzu gibi *THM*
Kebab ince şiş ince *Ergun (40)*
Kenardan geçeyim yol sizin olsun (Aslan Mustafa) *THM (2314)*
Kenardan geçeyim yol sizin olsun (Aslan Mustafam) *Halıcı (26)*
Kesi Bağlar'ndan gelsin geçilsin (Kesi Bağları Türküsü/ Varyant) *Küçükbezirci (57)*
Kesi bağlarında kaynar kannca (Gesi Bağlarında) *Küçükbezirci-I (10)*
Keşkem seni görmeyeydim (Keşkem) *Sakman-NKT (23)*
Keşkemde senide görmeseydim (Keşkem) *Halıcı (87)*
Keşkem seni görmeseydim (Keşkem) *Kendi 90*
Keşkem de seni seni görmeseydim *THM (2755)*
Keşkem seni görmeyeydim (Keşkem) *Es-BKA (28)*
Keşkem seni görmeyeydim (Keşkem) *Es-D (59)*
Keşkem seni görmeyeydim *Ergun (44)*
Keten gömlek dize dek (Keten Gömlek) *Es-D (62)*
Keten gömlek dizedek *Es-BKA (20)*
Keten gömlek dizedek menem (Keten Gömlek veya Meneler) *Kendi 93*
Keten gömlek filfili mineler (Mineler) *Halıcı (45)*
Keten gömlek filfili yar (Keten gömlek) *(Odabaşı 1)*
Keten göynek kemiş teninden nezik *Giese 56*
Kıcılar kavak kıcılar *THM (255)*
Kır atımın alnında olur elifi *Giese 45*
Kır atım kavgaya gittiği zaman *Giese 17*
Kır atım nallattım yolmu dayanır (Sılada Sevdiğim) *Es-D (84)*
Kıratımı nallattım yol mu dayanır (Silada Sevdiğim) *Kendi 136*
Kıratın gemini hamına asdım *Giese 16*
Kırratım nallattım yol mu dayanır *Ergun (13)*
Kız kınası naz kınası *Ergun (59)*
Kız seni anan verdi mi *Ergun (55)*
Kilise kilise çanlı kilise *Ergun (27)*
Konya Çuhacıoğlu Peşrevi *Sakman-NKT (1)*
Konya Divan Ayağı *THM (23)*
Konya Peşrevi *THM (2)*
Koyun seni sağdım sağdım getirdim [Eksik Türkü] *Sakman-E (78)*
Kozandağı çatal matal (Kozandağı) *Halıcı (29)*
Kozan dağı çatal matal (Kozandağı) *Kendi 89*
Köprünün altı çiçek (Su Gelir Millenir) *Çaylı 9*
Körolasın Ürgüp dumanım tütmez (Cemalım) *Kendi 46*
Kunduranın ökçesine bastılar (Emin Oğlan) *Es-D (44)*
Kunduranın ökçesine bastılar *Ergun (41)*
Kurban olam Habib bıyık teline *Ergun (71)*
Küçükdende görmedim ana kucağı (Küçükten) *Halıcı (46)*

Küp dibinde bulgurum (Küp Dibinde) *Çaylı 17*
Küp dibinde bulgurum (Küp Dibinde) *Es-BKA (30)*
Kür[t]lerin devesi gelir üzümden *Küçükbezirci-I (3)*

Limo zülfün bölük bölüktür (Limo) *Kendi 107*
Limo zü[l]fün bölüktür aman (Limo) *Es-D (70)*
Loras'tan bir duman ağdı *Ergun (21)*
Lorosdan bir duman ağdı (Menteşeli) *Halıcı (4)*

Mahallede böyük müydü gapımız (Kız Gelin Ağıdı) *Küçükbezirci (5)*
Mangala kömür goydum (Emine'm Türküsü) *Küçükbezirci (43)*
Mapız damlarına serdim postumu *Kendi (115)*
Mapusda damlarına haydi serdim postumu (Mapushane) *Halıcı (8)*
Maraş Maraş diller, vay gidi Maraş (Maraş Türküsü/ Varyant) *Küçükbezirci (10)*
Maraş Maraş diller vay gidi Maraş *Küçükbezirci-I (2)*
Mavi çizme geymiş koncu dizinde (Eksik Türkü) *(Odabaşı 33)*
Medet medet şu alemi yareden *Giese 9*
Mehmet çavuş derkin yüreğim çatal (Mehmet Çavuş ile Kürtoğlu Hikayesi) *Küçükbezirci-I (27)*
Memberi koydum tasa (Memberi) *Halıcı (34)*
Menberi didikleri (Menberi Türküsü) *Küçükbezirci (47)*
Menberi koydum tasa (Menberi) *Kendi 112*
Menekşe koydum sepete (Ya Muallim) *Halıcı (96)*
Menteşeli Menteşeli (Menteşeli) *T.Sakman (4)*
Menteşeli Menteşeli (Menteşeli) *Kendi 110*
Menteşeli Menteşeli *THM (644)*
Menteşeli menteşeli (Menteşeli) *Sakman-E (12)*
Menteşeli menteşeli *Es-D (72)*
Meram bağları benim bağlarım (Meram Bağları) *(Odabaşı 36)*
Meram bağlarıdır benim durağım (Meram Bağları) *(Odabaşı 32)*
Merdivenden tıkır mıkır inerken (Noksan Türküler) *Küçükbezirci (72)*
Merdivenin başındayım (Aman Tatar) *Halıcı (55)*
Merdivenin başındayım (Aman Tatar) *Kendi 19*
Merdivenin başındayım (Tatar) *Kendi (146)*
Merdivenin başındayım (Tatar) *Kendi (149)*
Merdivenin başındayım (Tatar) *Sakman-E (27)*
Merdivenin başındayım (Tatar) *T.Sakman (40)*
Meyhanenin şişeleri parlıyor (Doktor) *Sakman-NKT (9)*
Meyhanenin şişeleri parlıyor (Meyhanenin Şişeleri) *T.Sakman (49)*
Meyhanenin şişeleri parlıyor *Sakman-E (50)*
Mezar arasında ganlı gasaplar (Kazım) *T.Sakman (11)*
Mezar arasında harman mı olur? (Kazımım) *(Odabaşı 22)*
Mezar arasında harman mı olur (Kazımım) *Çaylı 29*
Mezar arasında harman olur mu (Kazım) *Küçükbezirci-I (45)*
Mezar arasında harman olur mu (Kazım) *Sakman-NKT (8)*
Mezar arasında harman olur mu? (Mezar Arasında) *Kendi (114)*
Mezar arasında harman olur mu (Mezararası) *Halıcı (70)*
Mezar arasında kanlı kasaplar (Kazım) *Sakman-E (11)*
Mezar arasında kanlı kasaplar (Kazımım) *Es-D (60)*
Mezar arasında kanlı kasaplar (Kazımım) *Kendi 91*
Mezar arasında kanlı kasaplar (Kazımım) *Es-BKA (18)*
Mezar arkasında harman olur mu (Kazım Türküsü) *Küçükbezirci (27)*
Minarenin alemi (Edalı Bebek) *Es-D (45)*
Minarenin alemi (Edalı Bebek) *Kendi 60*
Minarenin alemi (Edalı Bebek) *THM (786)*

Nar ağacı nara benzer *Ergun (64)*
Nasıl medhedeyim sevdiğim seni *Kendi 121*
Natıdır oğlan natı ("Yidi Devlet Elinde Hüsnü Yösüf Meteli"nin Türküsü) *Küçükbezirci (99)*
Ne dirsin şu çayların akışın *Giese 31*

Ocağımızın başı kara *Ergun (66)*
Oğlan döne gız döne (Döne) *Küçükbezirci-I (24)*
Oğlan döne gız döne (Döne Türküsü) *Küçükbezirci (28)*
Oğlan oğlan bonuma dolan (Oğlan Oğlan) *Çaylı 23*
On birinde bir kız sevdim *Giese 24*
On birinde mah yüzüne bakılır *Giese 23*
Osman'ın bindiği yaldızlı eğer (Osman Türküsü) *Küçükbezirci (59)*
Osmanın bindiyi yıldızdan eyer *Giese 66*
Osman Paşa çıkmış Kars'ın yoluna (Osman Paşa) *T.Sakman (27)*
Osman Paşa çıkmış Karsın yoluna (Osman Paşa) *Sakman-E (72)*
Osman Paşam çıktı Karsın yoluna (Osman Paşa) *Kendi 122*
Oy sabahın seher vakdi *Halıcı (2)*
Oy sabahın seher vakti *Kendi 124*

Ölüm geldi, bizim elde kışladı *Giese 62*
Ördeğim gölünde yüzmeye geldim (Eksik Türkü) *(Odabaşı 34)*

Ötüşür Homanın ördeyi yazı *Giese 50*

Penceresi yeşil perde (Eğmelendi) *Halıcı (59)*
Penceresi yeşil perde (Eğmelendi) *Sakman-E (14)*
Penceresi yeşil perde (Eğmelendi) *T.Sakman (16)*
Penceresi yeşil perde (Haydan olur huydan olur) *THM (242)*
Penceresi yeşil perde *Halıcı (42)*
Penceresi yeşil perde *Kendi 127*
Peşkir aldım direkten (Meneciğim) *Sakman-E (75)*
Pınarın başına yağmaz mı dolu *THM (833)*
Pınar başında duran Dilber *Giese 61*

Sabah namazını kıldım, düşdüm keğ-izine *Giese 67*
Sabah oldu tan yerleri atıyor (Şakı Bülbül) *Es-D (89)*
Sabah oldu tan yerleri atıyor (Şakı Bülbül) *Kendi (142)*
Sabah oldu uyansana *Ergun (11)*
Sabah oldu tan yerleri atıyor *Ergun (14)*
Saçım uzun ben saçımı tararım (Aksaray Develisi) *Es-KTOA (?)*
Saçım uzun ben saçımı tararım leylam (Aksaray Develisi) *Es-D (4)*
Sandığımı açamadım lo lu (Lolu) *Çaylı 18*
Sandıklının aman tarlaları hendekli (Sandıklı) *Halıcı (1)*
Sandıklının tarlaları hendekli (Sandıklı) *Es-D (80)*
Sandıklının tarlaları hendekli (Sandıklı) *Kendi 130*
Sandıklının tarlaları hendekli (Sandıklı Türküsü) *Es-KTOA (10)*
Sandıklının haydi tarlaları *THM (2754)*
Sarı lale mor menekşe zamanı *Sakman-E (77)*
Seller aldı değirmenin bendini (Seller Aldı Bendi) *Es-D (85)*
Seller aldı değirmenin bendini (Sille) *Halıcı (82)*
Seller aldı değirmenin bendini *Ergun (22)*
Seller aldı değirmenin bendini; *Kendi 137*
Sende ki kaşlar ben de olsa (Sende ki Endam) *Çaylı 16*
Senin gönlün haçan olmaz (Maverde Gül) *Küçükbezirci-I (56)*
Ser encamı dillim eylesem takrir (Koşma) *Sakman-E (68)*
Ser encamı dillim olunsa tahrir (Mahbub: Koşma) *Sakman-NKT (7)*
Seyah oldum şu alemi gezerken *Giese 7*
Sordum sarı çiçeğe (Sarı Çiçek/ İlahiler) *Küçükbezirci (94)*
Söğlen dağlar, söğlen, Hurşidim gelsin ("Hurşit ile Malımehri Meteli"nin Türküsü) *Küçükbezirci (100)*
Söyletme beni derdim büyüktür *(Odabaşı 38)*
Söyüdün yaprağı narindir narin (Hüseyni Türkü) *(Odabaşı 40)*
Su akar imil imil de daşların arasından (Elmalı) *Kendi 65*
Sular gibi akıp gider (Sızma Köyü Deyişleri) *Küçükbezirci (61)*
Suya düştü gülümüz (Madam) *(Odabaşı 12)*
Süpürgesi yoncadan *Es-D (81)*
Süpürgesi saz olur (Süpürgesi Yoncadan) *Halıcı (25)*
Süpürgesi yoncadan *(Odabaşı 7)*
Süpürgesi yoncadan *Es-KTOA (12)*
Süpürgesi yoncadan *Kendi 131*
Süpürgesi yoncadan *Küçükbezirci (51)*
Süpürgesi yoncadan *Sakman-E (65)*
Süpürgesi yoncadan *T.Sakman (30)*
Sürmelimin kaşlarına mailim (Konya Sürmelisi) *Sakman-E (63)*

Şakir efendi dedim yüzüme baktı (Şakir Ef. Bozlağı) *Sakman-E (48)*
Şakir efendi dedim yüzüme baktı (Şakir Efendi Bozlağı) *T.Sakman (32)*
Şarap İçtim destiden (Şarap İçtim) *Halıcı (101)*
Şarap içtim destiden *Kendi 23*
Şaşdım Allah'ım şaşdım (Noksan Türküler) *Küçükbezirci (73)*
Şerif Hanım su doldurur dereden (Şerife Hanım) *Küçükbezirci (54)*
Şerif Hanım su doldurur ırmakdan (Şerif Hanım) *Kendi 132*
Şerif hanım ama su doldurur ırmaktan (Şerif Hanım) *Halıcı (33)*
Şerif hanım su doldurur dereden (Şerif Hanım) *Es-D (88)*
Şerif hanım su doldurur dereden (Şerif Hanım Türküsü) *Es-KTOA (8)*
Şo kayayı delik delik delseler *Giese 43*
Şu Dere'nin armudu *Ergun (52)*
Şu derenin alıcı (Şabab oğlan) *Halıcı (73)*
Şu derenin alıcı *THM*
Şu derenin armudu (Şabap Oğlan veya Ustan Kimidi) *Kendi (143)*
Şu derenin armudu aman (Ustan Kimidi Yar) *Es-D (93)*
Şu derenin özünü edalım aman aman *(Odabaşı 11)*
Şu dere yonca (Alim) *Halıcı (54)*
Şu Sille'den dün gece geçtim (Sille) *T.Sakman (29)*
Şu Sille'den gece geçtim görmedim *Ergun (43)*
Şu Sille'nin bağları beğim aman aman (Sille Türküsü) *(Odabaşı 18)*

Şu Sille'nin minaresi daşdan (Sille Türküsü) *Küçükbezirci (7)*
Şu Silleden dün gece geçtim (Sille) *Kendi 134*
Şu silleden aman gece geçtim (Sille) *Halıcı (94)*
Şu silleden dün gece geçtim (Sille Türküsü) *Sakman-E (67)*
Şu silleden dün gece geçtim görmedim *Es-D (83)*
Şu Sillenin sokakları sekili (Sille) *Kendi 135*
Şu sillenin aman sokakları sekili (Sille) *Halıcı (3)*
Şu sillenin sokakları *THM*
Tan yirleri atıp gelir (Noksan Türküler) *Küçükbezirci (86)*
Tavus kuşu idim havada döner *Ergun (47)*
Tokattan aldım bakır *Es-D (91)*
Tokattan aldım bakır *Kendi (145)*
Tokat yaylasında yaylayamadım (Tokat Yaylası) *Halıcı (71)*
Tokat yaylasında yaylayamadım (Tokat Yaylası) *Kendi (148)*
Tokat yaylasında yaylayamadım (Tokat Yaylası) *Sakman-E (60)*
Toprak tencerede bakla pişermi (Saffet Efendi) *Es-D (82)*
Toprak tencerede bakla pişermi (Saffet Efendi) *Kendi 133*
Tosun at yorulurda gönül yorulmaz (Tosun At) *Halıcı (32)*
Tosun at yorulurda gönül yorulmaz (Tosun At) *Kendi (150)*
Tosun at yorulur gönül yorulmaz (Tosun at) *(Odabaşı 20)*
Tren gelir öterek (Noksan Türküler) *Küçükbezirci (79)*
Turnam nerden geliyor aslım Maraştan (Turnam) *(Odabaşı 43)*
Tüfengim dolu saçma (Enginlere kar Yağmış) *Sakman-E (54)*
Tüfengim dolu saçma (İçme Beyim) *T.Sakman (54)*
Tüfengim dolu saçma (İçme beyim) *Halıcı (6)*
Tüfengim dolu saçma (Irmak Baştan Bulanık veya İçme Beyim İçme) *Kendi 80*
Türbe önünde gezeriz *Ergun (51)*

Uca dağ başında yanar bir ışık *Giese 28*
Ulu kuşun havada olur oyunu (Saffet Efendi) *Sakman-NKT (14)*
Ulu kuşun havada olur oyunu (Saffet Efendi) *Sakman-NKT (16)*
Urfalıyam bahçalıyam bağlıyam (Urfalıyam) *Kendi (152)*
Urfalıyım bahçalıyım bağlıyım vay vay (Urfalıyım) *Halıcı (7)*
Uzun olur telgrafın telleri (Seyyare Hanım veya Yazmada Mustandık) *Kendi 129*
Uzun olur telgrafın telleri aman (Seyyare Hanım) *Es-D (79)*

Üç güzel oturmuş iskambil oynar (Nizamlar) *Halıcı (84)*
Üç güzel oturmuş iskambil oynar (Nizamlar) *Kendi 120*
Üç güzel oturmuş iskambil oynar (Nizamlar) *Sakman-E (7)*
Üç güzel oturmuş iskambil oynar (Nizamlar) *T.Sakman (13)*
Üç güzel oturmuş iskambil oynar (Nizamlar) *T.Sakman (38)*

Varakanın alt yanında bahçalar *THM (1966)*
Varayın da, varayın mı? (Sızma Köyü Deyişleri) *Küçükbezirci (65)*
Vardım tan(dı)rın başına (Taş Bebek Türküsü) *Küçükbezirci (26)*
Vardım tandırın başına (Taş Bebek) *Küçükbezirci-I (21)*
Vay bana vaylar bana *THM (2214)*
Viran kalsın şu kalenin kilidi (Naciyem) *Kendi 117*
Vur vuranın sar saranın *(Odabaşı 46)*

Ya bire bineyidimde kıratımın üstüna *Giese 15*
Ya, bülbül, ne yatırsın Çukur ovada? *Giese 37*
Yabandan gel kömür gözlüm yabandan (Yaban Eller) *Kendi (161)*
Yabandan gel kömür gözlüm yabandan (Yaban Eller) *Kendi (161)*
Yabandan gel kömür gözlüm yabandan (Yaban Elleri) *Halıcı (60)*
Yabandan gel kömür gözlüm yabandan (Yaban Elleri) *Sakman-E (16)*
Yabandan gel kömür gözlüm yabandan (Yaban Elleri) *T.Sakman (41)*
Yaban illerinde eğlendim kaldım (Yaban İlleri) *Sakman-NKT (11)*
Yağlığımda kişnişim var badem var (Uzun Hava: Parsanalılar çağırır) *(Odabaşı 30)*
Yağmır yağar, her dereler otlanır *Giese 44*
Yalan dır şu dünyanın ötesi yalan *Giese 33*
Yarım yumurtadan tirit ideler (Burçak Tarla Türküsü) *Küçükbezirci (58)*
Yarim damdan yürüdü (Hediyem) *Çaylı 32*
Yarim damdan yürüdü (Hediyem Türküsü) *Es-BKA (9)*
Yayla kızlığın [?] ayılar bakar (Yaylaya) *Es-D (96)*

Yaylada suyu yan akar (Yaylalar) *Halıcı (47)*
Yayladan suyun yan gider (Yaylalar) *Kendi (157)*
Yayla yayla yan gider (Yayla) *Çaylı 12*
Yaylı geldi kapılara dayandı (Necip Oğlan) *Halıcı (30)*
Yaylı geldi kapılara dayandı (Yaylı Geldi Türküsü) *Küçükbezirci (45)*
Yaylı geldi kapımıza dayandı (Necip Oğlan) *Kendi 119*
Yaylı geldi kapımıza dayandı (Necip Oğlan) *Sakman-E (71)*
Yaylı geldi kapımıza dayandı (Sille Türküsü) *(Odabaşı 17)*
Yaz gelir çayır çimen sulanır (Noksan Türküler) *Küçükbezirci (69)*
Yaz gelir her dereler otlanır *Giese 14*
Ya ilahi, sen bilirsin, galmışım gayet naçar (Bakır Sattıran Şafak Havası) *Küçükbezirci (55)*
Yel eser kum savrulur (Yel Eser) *T.Sakman (6)*
Yel eser kum savrulur *Sakman-E (41)*
Yemenimde hare var *Es-D (99)*
Yemenimde hare var; *Kendi (160)*
Yeşilmolur gemilerin diregi (Yeşilim) *Sakman-E (39)*
Yeşil m'olur gemilerin direği (Yeşilim) *THM (481)*
Yeşil mi olur gemilerin direği (Yeşilim) *Sakman-NKT (20)*
Yeşil olur gemilerin direği *(Odabaşı 10)*
Yeşil olur gemilerin direği (Yeşilim) *Kendi (159)*
Yeşil olur gemilerin direği (Yeşilim) *Es-D (98)*
Yılan aktı kamışa (Dalgalım) *Çaylı 22*
Yıldız akşamdan doğarsın (Yıldız akşamdan doğar) *(Odabaşı 15)*
Yıldız yıldızın saçağı (Yıldız) *Es-D (95)*
Yıldız yıldızın saçağı (Yıldız) *Halıcı (68)*
Yıldız yıldızın saçağı (Yıldız veya Kayabaşı Bozlağı) *Kendi (156)*
Yıldız yıldızın solçağı *Ergun (34)*
Yiği(t) atlar gibi eştiğim zaman (Bazı Bazı) *Kendi 34*
Yiğin atlar gibi eşdiğim zaman *Ergun (31)*
Yiğit atlar gibi eştiğim zeman (Bazı Bazı) *Es-D (31)*
Yine bahar geldi yollar işledi (Sebep) *Halıcı (40)*
Yine bahar geldi yollar işledi (Sebep) *Kendi 128*
Yine celallandı Meram bağları *Kendi (162)*
Yumurtanın kulpu yok (Nazik) *Çaylı 30*
Yüce dağ başına çıkdım oturdum *Giese 49*
Yüce dağlar başında (Şimdi) *Es-D (90)*
Yüce dağların başında *Ergun (16)*
Yüce dağ başında kar belik belik *Giese 19*
Yüce dağ başında öten kuşlar (Yüce Dağ Başı) *Es-D (94)*
Yüce dağ başında ötüşen kuşlar *Ergun (48)*
Yüce dağbaşında ötüşen kuşlar (Yüce Dağbaşı) *Kendi (155)*
Yüğşek minareden atdım kendimi (Yüksek Minare) *Küçükbezirci (56)*
Yükseğine çıkdım seyran eyledim *Giese 30*
Yükseğine çıkdım seyran eyledim *Giese 32*
Yüksek minareden atdım kendimi *Küçükbezirci-I (25)*
Yüksek minarede kandiler yanar (Burda nem kaldı) *Es-D (28)*
Yüksek minarede kandiller yanar (Burda Nem Kaldı) *Kendi 31*
Yüksek minarede kandiller yanar *Ergun (8)*
Yürü bire çukur ova, sana kimler yaradı *Giese 6*
Yüz dirhemdir guşağımın şeridi *THM (1165)*

Zabah olur çocuk gider oyuna (Çocuk) *Küçükbezirci-I (53)*
Zabah olur çocuk gider oyuna (Çocuk Türküsü) *Küçükbezirci (1)*
Zeynebim oturmuş taşın üstüne (Zeynebim Zeynebim) *Çaylı 25*
Zülfün belik beliktir (Limo) *Sakman-E (22)*
Zülfün belik beliktir (Limo) *T.Sakman (42)*

Konya Müzik Geleneği: Müzisyenler İcra Halinde

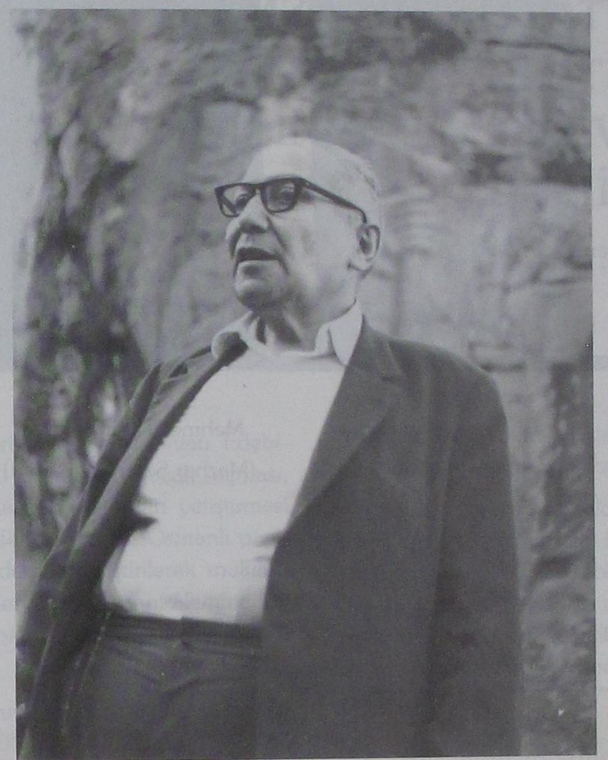

Selçuk Es

Mazhar Sakman (Divan Sazı) (Cennet) Nuri Büyükbahçıvan (Ortada) ve Hakkı Zambak (Udi)

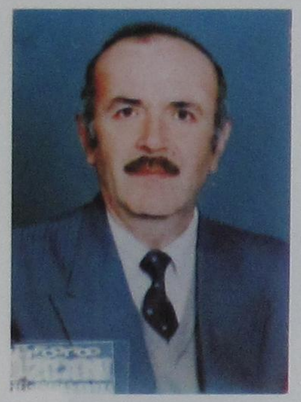

Seyit Küçükbezirci

Ahmet Cenap Kendi

Mehmet Tahir Sakman
(Mazhar Sakman'ın oğlu)

A. Sefa Odabaşı

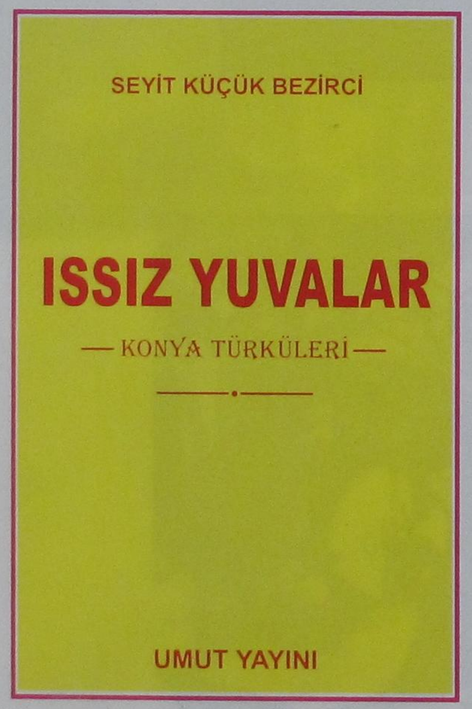

ŞEYYÂD HAMZA'NIN HAYATI, ESERLERİ, EDEBÎ ŞAHSİYETİ KASİDESİNİN İNCELENMESİ VE ON İKİNCİ BEYTİNİN ŞERHİ

Yrd.Doç.Dr. Mustafa ÇIPAN*

Selçuklu başşehri Konya'nın, Dîvan Edebiyatı'nın kurucu şâirlerine kucak açması, imkânlar hazırlaması ve onları yetiştirmesi dikkate alındığında, fetihle birlikte Osmanlı payitahtı İstanbul'da son derece geliştirilerek mükemmel tarzda temsil edilen, dünya sanat âlemine iftiharla sunulan bir edebiyat geleneğinin temellerini attığı görülür.

Muazzam bir muhteva genişliğine ve derinliğine sahip Mesnevî, Dîvan-ı Kebîr, Fîh-i Mâ Fîh, Mecâlis-i Seb'a ve Mektûbât isimli eserlerini Farsça yazmakla birlikte, bilhassa mezkur ilk iki eseriyle, nazım şekillerinin yerleşmesi bakımından, Divan Edebiyatı'nın teşekkülüne çok önemli katkıları olan, Belh'ten gelen Hz.Mevlânâ'ya; içlerinde Türkçe manzumelere de yer verdiği Dîvan, İbtidâ-nâme, Rebab-nâme, İntihâ-nâme ve Maârif adlı eserlerin sahibi, oğlu Sultan Veled'e; Horasan'dan gelen Ahmed Fakîh'e, yine aynı bölgeden gelen, bir zevk ve saray şâiri olarak da Dîvan Edebiyatı'nın kurucu şâirleri arasında yer alan Dehhânî'ye kucak açan Konya, bir başka büyük kurucu şâir olan Şeyyâd Hamza'nın yetişmesinde de şüphesiz mühim bir tesir icra etmiştir.

Yaşadığı devir ve eserleri hakkında değişik görüşler ortaya atılan ve pek çok çalışma yapılan[1] Şeyyâd Hamza, velud bir şâir olarak hem eserleri, hem de eserlerinin muhteva ve şekil özellikleri bakımından ehemmiyet arz etmektedir.

Bu çalışmamızda, elde edilen son bilgiler ışığında, Şeyyâd Hamza'nın hayatı, eserleri ve edebî kişiliği hakkında kısaca bilgi verecek ve kaside (Na't-i Şerîf)sinin şekil ve muhteva özellikleri üzerinde durarak bugünkü dille nesre çevrilmiş halini ve bilhassa da on ikinci beytinin şerhini sunmağa çalışacağız.

Şeyyâd Hamza'yı yeniden ilim âleminin dikkatlerine sunan Fuad Köprülü, verdiği birçok malumatın yanında, onun "Yedinci (M.13) asır Anadolu şâirlerinden olup, edebiyat tarihimiz açısından ihmal edilemeyecek bir mevkie sahip"[2] bulunduğunu belirtir.

Yaptığı yeni çalışmalarla, hayatı hakkında pek az bilgiye sahip olduğumuz Şeyyâd Hamza'nın, bilhassa yaşadığı dönem ve kendisine isnad edilen eserleri hakkında, yapılan hemen bütün yayınları etraflıca değerlendirip tartışarak, mühim ve ikna edici bilgiler sunan Metin Akar'a göre Şeyyâd Hamza -doğum ve ölüm tarihleri tam olarak bilinmemekle birlikte, XIII. yüzyılın son çeyreği ile XIV. yüzyılın ilk yarısında yaşamış bir şâiridir[3]. Zira Milli Kütüphane'de 3772 numarada kayıtlı Mecmua'da, diğer eserlerin sonunda yer alan iki manzume ile 50 beyitlik bir kasidede, Akşehir bölgesinde yaşadığı, 749/1348'de vuku bulan taun salgınında bü-

* Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Üyesi.

1 Metin AKAR, "Şeyyâd Hamza Hakkında Yeni Bilgiler", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S.2, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1987, s.1,2.

2 Fuad KÖPRÜLÜ, "Selçukîler Devrinde Anadolu Şâirleri I Şeyyâd Hamza", *Türk Yurdu*, İstanbul, 1340/1922, I. yıl s.27-34.

3 Metin AKAR, a.g.e., s.9.

yük kızı Aslı Hatun'u[4] ve başka çocuklarını da kaybettiği açıklıkla belirtilmektedir:

Ecel n'olur ki takdîr-i ezeldür
Vebâ nolur kazâ-i âsumândur
Kimi oğul diyü yırtar yakasın
Kimi kardaş diyü âh u figândur
Kimi babacuğum diyüben ağlar
Kimi kızcuğazından ayrılandur
.....
Yidi yüz kırk tokuzında Resûl'ün
Vebâ geldi halâyıka ayândur

Hayatı hakkında teferruatlı mevsuk bilgiye sahip olamadığımız Şeyyâd Hamza'ya, isminin başında bulunan, şiirlerinde mahlas olarak da kullandığı, "Şeyyâd" kelimesi etrafında söylenenlere kısaca temas etmenin yerinde olacağı kanaatindeyiz.

Menşei ve manası hakkında muhtelif görüşler ileri sürülen Şeyyâd kelimesi, daha çok Fars ve Türk edebiyatlarında XIII.-XVI. asırlarda kullanılmış; Arapça "şyd" "sesini yükseltmek" mastarından -mübalağa ifade eden ism-i fâil "fa''âl" veznindemastar olmakla birlikte Araplarca kullanılmamıştır.

Şeyyâd (a.i.): riyakâr, dolandırıcı, hilekâr; sıvacı; helâk edici(nefsini); edepsiz; zarif kişi; mukallid, hokkabaz, canbaz; göz boyayıcı, geveze; derviş, serserî derviş; kıssahan; meddâh; Mevlevîler arasında yüksek sesle manzumeler inşâd ve teganni eden.

Eserlerde, tavsif ettikleri kişileri nitelendirmeleri bakımından da zaman zaman olumsuz anlamlar yüklenmiş olan bu kelimenin en belirgin vasfı "dinleyici topluluğu karışısında yüksek sesle bir hüner icra eden kimse" olmaktır. Şeyyâd Hamza'dan başka, bu ismi alan Şeyyâd İsâ gibi şâirlerin varlığı da bilinmektedir[5].

Şeyyâd Hamza'nın en meşhur eseri şüphesiz, Anadolu sahasının aynı adı taşıyan ilk eseri olan "Yûsuf u Züleyhâ" mesnevîsidir. Konusunu Kur'ân-ı Kerîm'deki Yûsuf kıssasından alan, tefsirlerden de faydalanılmak suretiyle şâirin duygu ve düşüncelerinin de yer aldığı 1529 beyitlik mesnevî Aruzun "Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün" kalıbıyla ve külfetsiz, akıcı bir üslûpla yazılmıştır.[6] Şâirin bir diğer mesnevîsi de 39 beyitlik "Dâstân-ı Sultan Mahmud" dur.[7] "Ahvâl-i Kıyâfet"[8], "Vefât-ı Hazret-i Resûl", "Mir'râc-nâme" gibi eserlerin de, ihtiyat kaydı düşmekle birlikte, Şeyyâd Hamza'ya ait olduğunu söylenilebilir.

Bunlardan başka mecmualarda tesbit edilen müstakil manzumeleri de yayınlanmıştır[9].

İsmiyle müsemmâ bir şâir olan , sanat endişesinden uzak ve içinden geldiği gibi yazdığı, Eski Anadolu Türkçesi'nin dil özelliklerini taşıyan- şiirlerinde bahse konu olan Na't-ı Şerîf'le ilgili yaptığımız tedkikte de görüleceği gibi- Arapça ve Farsça kelimelere de yer veren Şeyyâd Hamza, muhteva bakımından mersiye özelliği arz eden 50 beyitlik kasîdesinin 49. beytinde: [10]

Söz edici delim Şeyyâd Hamza
Senün sözün 'alamda dâstândur

diyerek XIV. asır ortalarında, başka şâirlerin varlığını imâ ile kendi şöhretini ve şiir vadisindeki gücünü ortaya koymaktadır.

Eserlerinde Hoca Ahmed Yesevi tesiri hissedilen, hatta klâsik şiir anlayışına uygun bir tavırla, şiirlerini tanzir noktasında tecrübelerde bulunan Şeyyâd Hamza, aynı zamanda Yûnus Emre tarzında çok dokunaklı ve samimi şiirleriyle de dikkat çekmiştir.

Manzumelerinin hemen tamamında, bilhassa da üzerinde durduğumuz kasidesinde açık bir şekilde tesbit edilen Hz.Peygamber'e duyduğu derin bağlılık ve hürmet, onun, itikad bakımından tam bir "sünnî" inanışa sahip olduğunu göstermektedir.

Bu kısa değerlendirmeden sonra, üzerinde yapacağımız incelemeleri göstermek bakımından kasidenin tam metnini vermenin uygun olacağı kanaatindeyiz. (Metne bir ağırlık vermemek düşüncesiyle " ' , ^ , ' " dışında transkripsiyon işâretlerine yer verilmemiştir.)

---

4 Metin AKAR, a.g.e., s.3-5; Sadettin BULUÇ, "Şeyyâd Hamza", *İslâm Ansiklopedisi*, C.11, M.E.Basımevi, İstanbul, 1970, s. 497.

5 Ömer Faruk AKÜN, "Şeyyâd", *İslâm Ansiklopedisi*, C.11, M.E.Basımevi, İstanbul, s.493-497.

6 Dehri DİLÇİN, *Şeyyâd Hamza, Yûsuf ve Zeliha*, T.D.K. Yayını, İstanbul, 1946, 144+103 s.

7 Sadettin Buluç, "Şeyyâd Hamza", *İslâm Ansiklopedisi*, C.11, s.499.

8 Amil Çelebioğlu, *Sultan II. Murad Devri (824-855/1421-1451) Mesnevîler*, (Doçentlik Tezi), Atatürk Üniv., İslâmî Bilimler Fakültesi, Erzurum, 1976, s.23,24.

9 Metin AKAR, a.g.e., s.1-12; İsmail ÜNVER, "Şeyyâd Hamza", *Türk Ansiklopedisi*, C.30, M.E.Basımevi, İstanbul, 1981, s.280, 281; Sadettin Buluç, "Şeyyâd Hamza", *İslâm Ansiklopedisi*, C.11, s.497-499.

10 Metin AKAR, *a.g.e.*, s.5.

KASİDE

(NA'T-I ŞERÎF)

1. Senün 'ışkun kamu derde devâdur yâ Resûla'llâh
   Senün katunda hâcetler revâdur yâ Resûla'llâh
2. Senün nûrun gören gözler ne ay gözler ne yılduzlar
   Nûrundan gice gündüzler ziyâdur yâ Resûla'llâh
3. Deründen açılur güller sözünden şehd ü şekkerler
   Senünle haste gönüller şifâdur yâ Resûla'llâh
4. Habîbsin pâdişâhlara tabîbsin derdli âhlara
   Şefâ'atün günâhkâra afâdur yâ Resûla'llâh
5. Ay u güneş yidi yılduz seni öğer kamu düpdüz
   Senün sözünden ayruk söz hatâdur yâ Resûla'llâh
6. Hased kılur sana iblîs zihî ahmak olur telbîs
   Seni sevdiğüçün İdrîs 'alâdur yâ Resûla'llâh
7. Ururlar nevbetün dâ'im bu beş vakt sünnetün kâ'im
   Gelürse hânuna her kim salâdur yâ Resûla'llâh
8. Mugaylanlar harîr geydi beriyyeler 'abîr oldı
   Senün cefâlarun derdi vefâdur yâ Resûla'llâh
9. Satıldı Yûsuf-ı Ken'ân inen az nesneye pinhân
   Seni görmek bana bin can bahâdur yâ Resûla'llâh
10. Dâvud eğninde hil'atün Halîl hânında ni'metün
    Mûsâ elinde 'ibretün 'asâdur yâ Resûla'llâh
11. Mübârek türbesi yirde tolı nûr ile perverde
    Velî rûhun feleklerde 'ayândur yâ Resûla'llâh
12. Makâmun Ka'be-i zemzem hemîşe kâ'im ü muhkem
    Hızır ümmetüne her dem sakâdur yâ Resûla'llâh
13. Şeyyâd Hamza ol şâhdan diler kim kurtula âhdan
    Seni medh itmek Allâhdan 'atâdur yâ Resûla'llâh

Beyit sayısı ve bölümleri itibariyle -nazım şekli bakımından- klâsik bir "kasîde" ye uymayan, daha çok bir kasîdenin "medhiye" ve "dua" bölümlerini muhtevî bir hüviyet arz eden bu şiir on üç beyit olup -tür bakımından- bütünüyle Hz.Peygamber'in övgüsünün yapıldığı bir "Na't-ı Şerîf"tir.

Şeyyâd Hamza, henüz bir kuruluş-geçiş dönemi şâiri olmasına rağmen, diğer manzumelerinde olduğu gibi -muhtelif makam ve usullerde ilâhî formunda bestelenen ve bugün de sevilerek okunan- bu kasidesinde de başarı göstermiş; duygularını samimî ve etkili bir tarzda ifade etmeyi bilmiştir.

Bu manzumenin **şekil ve dil-üslûp özellikleri**ni şöyle ifade edebiliriz.

1. Kaside Dâire-i Müctelibe'nin Hezec bahrinin:

"**Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün**" kalıbıyla yazılmıştır.

Senün 'ışkun / kamu derde / devâdur yâ / Resûla'llâh

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

Senün katun / da hâcetler / revâdur yâ / Resûla'llâh

. _ _ _ /. _ _ _/. _ _ _/. _ _ _

2. Kasidenin tamamında mısrâların vezne uygunluğunu sağlamak maksadıyla:50 imâle, 15 zihaf, 6 vasıl ve 1 de medde ihtiyaç vardır.

İmâle: Özellikle Arapça ve Farsça kelimelerde yapılması bir kusur sayılan imale, anılan dillere ait bir kaç kelimede kullanılmış; büyük ölçüde Türkçe kelime ve eklerle Farsça izafet kesrelerinde uygulanmıştır. İmalelerin çokluğu, şiirin, Türkçe kelimelerin uzun-kısa hece değerleri bakımından Aruza uygulanmaktaki zorlukların henüz aşılamadığı bir geçiş döneminde yazılmış olmasından kaynaklanmaktadır.

Zihaf : Tesbit edilen zihaflardan 4 tanesi mısrâ başında, 1 tanesi mısrâ ortasında bulunan uzun hecelerde; diğer 10 tanesi de, bünyesinde uzun ünlü bulunan ve ünsüzle biten bir uzun heceden sonra yine ünsüzle başlayan bir hece veya kelime geldiğinden medde meydan vermemek için-yapılmıştır ki, ifade edilen ikinci tür medler bir vezin kusuru olarak mütalaa edilmemektedir.

Vasl: Bir kelimenin sonunda yer alan ünsüzün, daha sonra gelen kelimenin ilk ünlü harfine bağlanmasıyla yapılan vasılla dört açık hece elde edilmiş; iki vasılla da -vezni bozacağı düşüncesiyle- medde imkân verilmemiştir.

Med: Son beytin ilk mısrâının başında yer alan Şeyyâd kelimesinin ikinci hecesinde med yapılarak hece sayısı 16'ya tamamlanmış; medle elde edilen açık hecenin kapatılamaması bu mısrada veznin aksaması sonucunu doğurmuştur.

Yukarıda ifade edilen hususlar, aşağıda şiir üzerinde gösterilmiştir.

Senün 'ışkun / kamu derde / devâdur yâ / Resûla'llâh
Senün katun / da hâcetler / revâdur yâ / Resûla'llâh

Senün nûrun / gören gözler / ne ay gözler / ne yılduzlar
Nûrundan gi / ce gündüzler / ziyâdur yâ / Resûla'llâh

Deründen a / çılur güller / sözünden şeh / dü şekkerler
Senünle has / te gönüller / şifâdur yâ / Resûla'llâh

Habîbsin pâ / dişâhlara / tabîbsin derd / li âhlara
Şefâ'atün / günâhkâra / afâdur yâ / Resûla'llâh

Ay u güneş / yidi yılduz / seni öğer / kamu düpdüz
Senün sözün / den ayruk söz / hatâdur yâ / Resûla'llâh

Hased kılur / sana iblîs / zihî ahmak / olur telbîs
Seni sevdi / güçün İdrîs / 'alâdur yâ / Resûla'llâh

Ururlar nev / betün dâ'im / bu beş vakt sün / netün kâ'im
Gelürse hâ / nuna her kim / salâdur yâ / Resûla'llâh

Mugaylanlar / harîr geydi / beriyyeler / 'abîr oldı
Senün cefâ / larun derdi / vefâdur yâ / Resûla'llâh

Satıldı Yû / suf-ı Ken'ân / inen az nes / neye pinhân
Seni görmek / bana bin cân / bahâdur yâ / Resûla'llâh

Dâvud eğnin / de hil'atün / Halîl hânın / da ni'metün
Mûsâ elin / de 'ibretün / 'asâdur yâ / Resûla'llâh

Mübârek tür / besi yirde / tolı nûr i / le perverde
Velî rûhun / feleklerde / 'ayândur yâ / Resûla'llâh

Makâmun Ka' / be-i zemzem / hemîşe kâ / 'im ü muhkem
Hızır ümme / tüne her dem / sakâdur yâ / Resûla'llâh

Şeyyâd Ham / za ol şâhdan / diler kim kur / tula âhdan
Seni medh it / mek Allâhdan / 'atâdur yâ / Resûla'llâh

3. Bu şiir bir "Musammat kasîde" olup, aruzun iki eşit parçaya bölünebilen kalıbıyla yazılmıştır. Matla beyti hariç, diğer beyitlerde iç kafiye bulunduğundan, hepsi kendi içinde kısa dörtlükler halinde değerlendirilebilir.

Senün 'ışkun / kamu derde // devâdur yâ / Resûla'llâh
4 +4 / 4 + 4 = 16

Senün katun / da hâcetler // revâdur yâ / Resûla'llâh
4 +4 / 4 + 4 = 16

Senün nûrun / gören gözler // ne ay gözler / ne yılduzlar
4 + 4 / 4 + 4 = 16

Nûrundan gi / ce gündüzler // ziyâdur yâ / Resûla'llâh
4 + 4 / 4 + 4 = 16

Senün nûrun / gören gözler	a	4 + 4 = 8
Ne ay gözler / ne yılduzlar	a	4 + 4 = 8
Nûrundan gi / ce gündüzler	a	4 + 4 = 8
Ziyâdur yâ / Resûla'llâh	b	4 + 4 = 8

4. Bu kasîdenin kâfiyesi bir uzun ünlüden (-â); redîfi ise bir ek ve kelime grubundan

(-dur yâ Resûla'llâh) oluşmaktadır.

Senün 'ışkun kamu derde dev / **â** / **dur yâ Resûla'llâh**
kâfiye redîf

Senin katunda hâcetler rev / **â** / **dur yâ Resûla'llâh**
kâfiye redîf

Bu kâfiye ve redîf diğer bütün beyitlerde aynı olmasına rağmen, 11. beyitte kâfiye (**ân**) olmakta ve bir uyumsuzluk ortaya çıkmaktadır.

Mübârek türbesi yirde tolı nûr ile perverde

Velî rûhun feleklerde 'ay / **ân** / **dur yâ Resûla'llâh**
kâfiye redîf

5. Bu şiirde 88'si Arapça, 63'ü Türkçe, 27'si de Farsça olmak üzere 178 kelime kullanılmıştır. Arapça ve Farsça kelimelerin büyük bir çoğunluğu da dilimize yerleşen ve insanımız tarafından yaygın olarak kullanılan Türkçeleşmiş kelimelerdir. Daha sonraki yüzyıllarda yaşayan bazı şâirlerin şiirlerinde kullandıkları Türkçe kelime adedi ve nisbeti dikkate alındığında; (Mukayesede hacim eşitliği sağlamak bakımından kasidelerin ilk 13

beyti alınmıştır. Şeyhî'nin, Na't, 41;[11] Ahmed Paşa'nın, Der-Medh-i Seyyidü'l Mürselîn Muhammed Resûlu'llâh, 38;[12] Nef'î'nin, Na't, 24,[13] Şeyh Gâlib'in, Kasîde, 23[14] Türkçe kelime kullandığı düşünülürse, Şeyyâd Hamza'nın Türkçe'den yana tavır koyduğu ve Türkçe'yi aruza başarıyla uyguladığı ifade edilebilir.

Şeyyâd Hamza sanki Anadolu'nun manevî mimarlarından Pîr-i Türkistânî Hoca Ahmed Yesevî'nin şu çok mânîdâr hikmetine kulak vermekte:

Sevmiyorlar bilginler sizin Türkçe dilini
Erenlerden işitsen açar gönül ilini
Âyet-Hadis anlamı Türkçe olsa duyarlar
Anlamına erenler başı eğip uyarlar[15].

Türk Tasavvuf Edebiyatının Anadolu'da, bilhassa "Mesnevî" alanında, tanınmış şâirlerinden olan Âşık Paşa'nın bir mütefekkir-mürşid gayretiyle ortaya koyduğu tasavvufî mesnevîsi Garîbnâme'sinde:

Türk diline kimsene bakmaz idi
Türklere her giz gönül akmaz idi
Türk dahi bilmez idi ol dilleri
İnce yolı ol ulu menzilleri[16]

beyitleriyle dile getirdiği hususları, Türkçe müdâfii bir müdrik şâir sıfatıyla dikkate almıştır, denilebilir.

6. Nazım türü bakımından bir "Na't-ı şerîf" olan kasîdede dinî-tasavvufî ıstılahlar tabîî olarak kullanılmış, ancak Farsça kaidelere göre oluşturulmuş iki "izafet terkibi" (Yûsuf-ı Ken'an ve Ka'be-i zemzem) dışında Arapça ve Farsça gramer kalıplarına yer verilmemiştir.

7. Türkçe kelime gruplarından bazıları:

a) İsim tamlaması (belirtisiz): Dâvud eğni, Halil hânı, Mûsâ eli

b) İyelik grubu : Senin aşkın, senin katın, senin nûrun

Tamlayanı düşmüş iyelik grubu: sünnetün, hânun

c) Sıfat tamlaması : kamu derd, haste gönül, derdli âh, yedi yılduz, ayruk söz, beş vakt, az nesne, bin cân, mübârek türbe, her dem, ol şâh

d) Ünlem grubu : Yâ Resula'llâh

şiirde, Türkçe'nin ifade imkânlarından faydalanmak adına, lüzum hissedildikçe başarılı bir şekilde kullanılmıştır.

Şâirin, şiir tekniği açısından başarısını ve Türkçe'yi kullanmadaki şuurlu tavrını ifade maksadıyla şiirin şekil ve dil özellikleri hakkında yaptığımız bu değerlendirmeden sonra, beyitlerin bugünkü karşılıklarını vermek ve on ikinci beyti şerh etmek noktasında düşüncelerimizi ifade edebiliriz.

1. Yâ Resûlallâh! Senin aşkın, (sana ve temsil ettiğin inanç sistemine duyulan sevgi ve bağlılık) bütün dertlere devâdır. Yâ Resûlallâh, Senin katın bir hacetler mekânı olup, burada istekler yerine getirilir, hacetler karşılanır.

2. Yâ Resûlallâh! Senin nûrunu gören gözler, ayı da yıldızları da gözlemezler (görmek istemezler, onlardan meded ummazlar). (Çünkü) Senin nûrundan gece ve gündüzler aydınlanmıştır.

3. Yâ Resûlallâh! Senin terinden güller açılır (terin gül gibi kokar), Sözünden (dilinden) bal ve şeker akar. Hasta gönüller (de) seninle şifaya kavuşur.

4. Yâ Resûlallâh! Pâdişahlara sevgilisin, dertli ahlara (dertlilere) tabibsin, Senin şefâatin günah işleyenlere (günahlarının affına) yardımcı olmaktır.

5. Yâ Resûlallâh! Ay, güneş ve yedi yıldız, hepsi bütünüyle seni över; senin sözünden başka bir söz (de) doğru değildir.

6. Yâ Resûlallâh! Şeytan seni kıskanır, onun aldatmağa kalkması (da) ahmaklıktır. Hz.İdrîs, Seni sevdiği için yücedir.

7. Yâ Resûlallâh! Sünnetini beş vakit ayakta tutmak (uygulamak) suretiyle nevbetini dâimâ vururlar. Senin sofrana kim gelirse buyur edilir.

---

11 Mustafa İSEN, Cemal KURNAZ, *Şeyhî Divanı*, Akçağ Yay., Türk Klasikleri Divânlar 2, Ankara, 1990, s.38.
12 Ali Nihat TARLAN, *Ahmet Paşa Divanı*, Akçağ Yay., Türk Klasikleri Divânlar 3, Ankara, 1992, s.30,31.
13 Metin AKKUŞ, *Nef'î Divanı*, Akçağ Yay., Türk Klasikleri Divânlar 11, Ankara, 1993, s.48.
14 Muhsin KALKIŞIM, *Şeyh Gâlîb Dîvânı*, Akçağ Yay., Türk Klasikleri Divânlar 14, Ankara, 1994, s.49.
15 Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet*.
16 Fahir İZ, *Eski Türk Edebiyatında Nazım*, C.2, Akçağ Yay., Ankara, 1995, s.584.

8. Yâ Resûlallâh! Deve dikenleri ipek giydi, çöller de güzel kokulu hale geldi. Senin cefalarının derdi (bunları göğüslemen) vefadır .

9. Yâ Resûlallâh! Ken'ân ilinin Yûsuf'u az bir nesne karşılığında ve gizlice satıldı. Benim için, seni görmenin bile bahası bin cana değer.(Seni, sadece görebilmek için bile bin can fedâ ederim.)

10. Yâ Resûlallâh! Hz.Dâvûd'un sırtında(ki) senin hil'atin, Hz.Halil (İbrâhim)'in sofrasında(ki) de senin ni'metin, Hz.Musa(nın) elinde(ki) asâ da senin ibretindir.

11. (Onun, Hz.Muhammed'in) mübârek türbesi yerde ve nur ile beslenmiş (nura gark olmuş) tir. Yâ Resûlallâh! Şüphesiz ki, rûhun feleklerdedir.

12. Yâ Resûlallâh! Makâmın zemzemin (de) bulunduğu, mütemadiyen mevcut ve muhkem olan Kâbedir. Hızır (da) senin ümmetine her an su taşıyıcıdır.

13. Şeyyâd Hamza, o şâhtan, ahtan kurtulmayı (kendisini ahtan kurtarmasını) diler. Yâ Resûlallâh!Seni övmek (ancak) Allah'tan bir bağış, bir lûtuftur.

Kasidenin genelinde Hz.Peygamber'in derde deva oluşu, nûru, gül kokulu teri, şefaatçi olacağı, sözünden gayrısının hata olduğu yanında Ka'be ve zemzemden de bahsedilmekte; ilgili hususlar dikkate alınarak İdris (AS), Yûsuf (AS), Halil İbrahim (AS), Mûsâ (AS), Dâvud (AS), ve Hızır (AS)'ın isimleri geçmektedir. Aşağıda on ikinci beytin şerhinde de ifade edilmeğe çalışılacağı gibi, bu genel muhteva Şeyyâd Hamza'nın derin bir din kültürüne sahip ve sünnî inanışa bağlı olduğunu göstermektedir.

12. Beytin şerhi:

Makâmın Ka'be-i zemzem hemîşe kâ'im ü muhkem

Hızır ümmetüne her dem sakâdur yâ Resûla'llâh

Şerhe başlamadan önce beytin, nesre çevrilmiş halini tekrar görelim:

"Yâ Resûlallâh! Makâmın zemzemin (de) bulunduğu, mütemadiyen mevcut ve muhkem olan Kâbedir. Hızır (da) senin ümmetine her an su taşıyıcıdır."

Bu beyti, şerhin tarifinde belirtildiği üzere: "Bir metnin gavâmızı (sırları) ve dakâyıkını (dikkate muhtaç hususlar) ve hâvî olduğu nikâtı (nükteler, ince mânâlar) îzâh ve tefsîr (yorum) etmek"[17] lâyıkıyla anlayabilmek, bu kelimelerin sözlük anlamlarından başlayarak, bilhassa ıstılahî olarak kazandıkları anlamı bilmek; yüzyıllar boyunca etraflarında oluşan, içlerinde gizlenen her türlü bilgiye ulaşmak; sağladıkları tedâîleri hissetmek; kelimeler arasındaki ilgileri ve yapılan sanatları tesbit etmek, bunların mânâyı hangi cihetle ilgilendirdiklerini sağlıklı bir şekilde ortaya koymakla mümkündür.

Bu noktada kelimelerin anlamlarını belirtmek ve kelimeler arasındaki ilgiyi tesbitle işe başlamak, kelimelerin zaman içinde kazandıkları mânâların hangisinin bu beyitle ilgili olarak kullanılması gerektiğini anlamak bakımından ehemmiyet arz etmektedir.

Bu beyitte mukaddes bir yapı-mekân ismi olarak *Ka'be*, bu bölgede bulunan bir içeceğin adı olarak *zemzem*, meslek ismi olarak *sakâ*, Allah'ın peygamber veya velî kulu *Hızır* ve son peygamber Hz.Muhammed (S.A.V)'i kasden *Resûlu'llâh* geçmekte; bilhassa daima, her zaman anlamında *hemîşe* zarfı ile, ayakta duran anlamında *kâ'im* ve sağlamlaştırılmış anlamında da *muhkem* sıfatları dikkat çekmektedir.

İlk mısrada, Ka'be ve zemzem kelimeleri ile kâ'im ve muhkem kelimeleri ve bu iki kelimeye anlamca devamlılık kazandıran hemişe kelimesi; ikinci mısrada Hızır, sakâ ve ümmet kelimeleri birbirleriyle ilgili görülmekte; kendisine hitab edilen Resûlu'llâh ise bütün beyitte anlamın teksif edildiği kelime olarak ele alınmaktadır.

Yukarıda zikredilen kelimelerin muhtelif anlamlarını ve bize tedâî ettirdikleri hususları şu şekilde ifade etmek mümkündür.

Resûlu'llâh (Hz. Muhammed) (a. isim) :

Allah'ın rasûlü demektir. Kâinatın yaratılmasına vesile teşkil eden ve Cenab-ı Hakk (CC)'ın :"(Ya Muhammed), biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik."[18]; "Sen yüce bir ahlâk üzerindesin"[19] hitabına mazhar olan ve Mustafa, Ahmed, Ahmed-i Muhtar, Fahr-i Kâinât, İmamü'l-Enbiyâ, Mahbûb-ı Hüdâ, Habibullâh, İki Cihan Serveri, Ebü'l-Kâsım v.b. adlarla anılan İslâm peygamberi, son peygamber. (Hz. Muhammed(SAV) hakkında, hemen herkesin malumu olan bilgiler burada ifade olunmamıştır.)

Ka'be (a. isim) :

Aslında bir özel isim olmayan Ka'be kelimesi, muntazam olmayan bir küpü andıran mimarî yapıyı (kenar uzunlukları 12m.x10m.; yüksekliği 15m.dir)isimlendirmek için kullanılmıştır. Harem-i Şerîf'in içinde bulunan, Allah(c.c) için ibadete mahsus hane anlamına gelen bu mukaddes bina; Beytullah, Ka'betullah, Beytü'l-Harem adlarıyla anılır. İlk defa "Dünya Seması"ndan Hz.Adem'e yuvarlak bir akik (kubbeteri min akik) olarak nazil olmuş; ev-ibadethâne olarak kullanılmıştır. Daha sonra Hz.Adem(AS)'in oğlu Hz.Şit(AS) tarafından bina şeklinde yapılmıştır. Ka'be, Hz.Nuh(AS) tufanında yıkılmış; "(Ka'be'nin yapılmasını temin maksadıyla) Hem unutma o vakti ki, Hz. İbrahim'e Beyt-i Şerîfin mekânını tayîn ve beyân eylemiştik."[20] âyeti mucibince Ka'be'nin yeri Hz.İbrahim (AS)'e gösterilmiş; Hz.İbrahim(AS) tarafından Mekke civarındaki dağlardan getirilen taşlarla bina edilmiş; daha sonraları muhtelif zamanlarda tamir ve tadil görmüştür.

Rivayete göre, Ka'be'nin bulunduğu yer, Hz.Âdem(AS)'e akik indirilmeden önce de mukaddes bir belde olup, melekler tarafından tavaf edilmekteydi. Zira İbni Hacer ve Suyûtî, İbni Abbas Hazretlerinden şöyle bir rivayet nakletmişlerdir: "Yerden var edilen ilk pırıltı Ka'be-i Mükerreme'nin mevziidir. Oradan yerküre uzatılıp yaratıldı. İlk yaratılan dağ ise (Mekke'deki) Ebû Kubeys'tir. O dağdan diğer dağlar uzatılıp var edildi"[21]. Bu itibarla Mekke "şehirlerin anası" (ümmül kura) olarak nitelendirilmektedir.

Beytullah kelimesinin yanında düşünülmesi gereken bir kelime de Beytu'l-Ma'mûr'dur. Hakkında, insanın duyularıyla idrak edebileceği türden bir nesne olması; Nuh tufanında Ka'be'nin kendi hizasında dünya semasına yükseltilmesi gibi rivayetler bulunmakla birlikte, "Yedinci semada melekler için inşa edilmiş, bir gelen bir daha gelmemek üzere her gün 70.000 meleğin ziyaret edip ibadette bulunduğu bir mabed." [22] olduğu da kuvvetle belirtilmektedir. Mutasavvıflar bu kelimeyi, "Hakkın tecelli ettiği kalb" olarak almışlardır ki, bir gönül ancak bu suretle mamur olur.

Bu bilgilerden başka Ka'be kelimesinin tedâî ettirdiği diğer hususları da şu şekildi ifade etmek mümkündür: Ka'be duvarına yerleştirilmesi hususunda Evs ve Hazrec kabileleri arasında ihtilâfa sebep olan ve Muhammedü'l-Emîn tarafından yerine konulan Hacerü'l-Esved; Altın oluk(mîzâb); muhtelif yerlerde dokutulan, Sultan I.Ahmed zamanından itibaren İstanbul'da da dokutulup "Surre Alayı" ile gönderilen, üzerine Kur'ân-ı Kerîm'den bazı ayetler yazılan örtü; Makâm-ı İbrahim; Mezheb İmamlarının makamları; Ukaz panayırında dereceye giren şâirlerin eserlerinin Ka'be'nin duvarına asılması; cahiliye döneminde içinin putlarla dolu olması ve Mekke'nin fethinden sonra putlardan temizlenmesi, gül suyuyla yıkanması; hicretin ikinci yılında "kıble" olması; belli zamanlarda ziyarete Hac denilmesi; Haremde sulh ve masuniyetin hakim olması, kan dökmenin caiz olmaması, bu hususun sadece insanlar için değil (zararlı, tehlikeli ve lüzumlu bir kaç hayvan ve bitki hariç) diğer canlılar için de geçerli olması; yakınlarında zemzemin bulunması v.b.

Ka'be, tasavvufta bir sembol olup karşılığı gönüldür. Zira gönül, Allah'ın nazar ettiği (nazargâh-ı ilâhî) yer ve ilâhî aşkın tecelligâhıdır.

Edebiyatta aşk, sevgi, hasret, kavuşma, güzellik gibi imajlar çerçevesinde anılan Ka'be, sevgili'nin yüzüne ve mahallesine teşbih edilir ki, âşıklar sevgilinin etrafında veya mahallinde dolaşmak suretiyle Ka'be'yi tavaf etmiş olurlar[23].

---

17 Hüseyin Kâzım Kadri, *Büyük Türk Lugati*, C.3, İstanbul, 1943, s.217,218.

18 *Kur'ân*, Enbiyâ Sûresi / 107.

19 *Kur'ân*, Kalem Sûresi / 4.

20 *Kur'ân*, Hac Suresi / 26.

21 Mehmet Eminoğlu, *Kur'ân Işığında Kâinat ve Göklerin Fethi*, İlâveli 5. Baskı, Konya, s.92.

22 Abdurrahman KÜÇÜK, "Beytü'l-Ma'mûr", T.D.V. *İslâm Ansiklopedisi*, C.6, İstanbul, 1992, s.94,95.

23 İskender PALA, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara, s.269, 270.

Zemzem (a. isim) :

Ka'be-i Şerîfe'nin yanında meşhur bir kuyu ki, suyu mübarek olup memalik-i İslâmiyyenin her tarafına naklolunur[24]. Âb-ı zemzem (zemzem suyu);Bi'r-i zemzem, Çeh-i zemzem (zemzem kuyusu) şeklinde geçer.

Hz.İbrahim Hacer ile evlenmiş, İsmail doğduktan sonra da onları Sare'den korumak maksadıyla Mekke'ye getirip, yanlarında bir miktar hurma ve bir kırba suyla bırakmış; Allah'a emanet etmiştir. Su bitince, Hacer, Safa ve Merve tepeleri arasında su bulmak için koşuşturmuştur. Yedi defa tekrar eden bu arayış ve koşuş sebebiyle, bu hadiseye telmih ve hürmeten, Hacılar bu iki tepe arasında sa'y ederler. Bu esnada Cebrâil, İsmail'in yanında kanadını yere vurmuş ve yerden su kaynamaya başlamıştır. Hacer kaynayan suyun yanına gelerek kırbasını doldurmuş, suyun genişleyerek akması üzerine:"zem, zem" (dur, dur) demiş ve çıkan suya bu suretle "zemzem" adı verilmiştir. Başka bir rivayete göre de, yerden kaynayan suyun etrafa taşmasını önlemek maksadıyla çevresini kum ve taşlarla kapattığı için bu suya "zemzem" denilmiştir[25]. Zamanla körelen kuyu Hz.Peygamber(SAV)'in dedesi Abdülmuttalib tarafından bulunarak kullanılır hale getirilmiştir. Bu su zamanla şu isimlerle de anılmıştır: zemzem, mektûme, maznûne, şubâ'a, sukyâ, errevâ'u, rekzatu Cibrîl, hezmetu Cibrîl, şifâu sukm, ta'âmu tu'm, hafîretü Abdülmuttalib.

İçilmesine doyum olmayan, insana şişkinlik vermeyen, "Ne için içilirse (şifa, tokluk) onun içindir." şeklinde değerlendirilen bu su, Hacıların, memleketlerine dönüşlerinde yakınlarına ikram etmek üzere götürdükleri en kıymetli hediye olup, ölüm halindeki bir Müslümanın ağzına bir kaç damla zemzem damlatılması bir gelenek halinde devam etmektedir.

İdraksiz ve kabiliyetsiz bir bedevî, adının yaşaması için zemzem kuyusuna bevletmiş, ancak adı yine unutulmuş ve "bevvâl-i çeh-i zemzem" (zemzem kuyusuna bevleden) sıfatıyla lanetle anılmıştır.

[24] Şemseddin SAMİ, *Kâmûs-ı Türkî, İkdam Matbaası*, 1317, s. 687.
[25] İsmail HAKKI, *Fürûk-ı Hakkı*, İstanbul, 1251, s.87.

Kâim (a. sıfat) :

Ayakta duran; birinin yerine geçen; namaz kılan; bir işte sebat eden anlamlarına gelmektedir. Bu beyitte mücessem bir varlık olarak sürekli ayakta duran, hiç tahrib olmamış anlamından ziyade, mukaddeslik ve muteberlik açısından süreklilik arz eden anlamı öne çıkmaktadır.

Muhkem (a. sıfat) :

Tahkîm edilmiş; sağlam, metin, kuvvetli anlamlarına gelmektedir. Beyitte Ka'be'nin sıfatı olarak kullanıldığı dikkate alındığında bu kelimenin "mensûh" (hükümsüz bırakılmış) un zıddı olarak (hükmü devam eden) değerlendirilmesi daha doğru olmalıdır.

Kur'ân-ı Kerîm'de bulunan âyetlerin bir kısmı "muhkem", bir kısmı da "müteşâbih"tir. Muhkem âyetler için: "Onun bazı âyetleri muhkemdir (açık anlamlı, murad edilen manaya delâletleri kat'î, ibareleri ihtimal ve benzetmeden korunmuştur,uzaktır),bunlar kitabın anasıdır." [26], "Fakat muhkem (hükmü açık) bir sure indirilip de ..." [27] buyrulmakta; muhkem ayetler: "Hakla batılın ayrılması, hakikati tasdik, amel ilminde uyulması gereken esas deliller, hidayet işaretleri bunlardır. Diğerleri, bunlara irca ve havale edilir." [28] şeklinde tavsif edilmektedir.

Muhkem kelimesinin bu anlamı dikkate alındığında Ka'be muhkem; Mescid-i Sahrâ ise mensuhtur. Çünkü Müslümanların kıblesi hicretin ikinci yılında –Hz. Peygamber'in ashabıyla beraber Beni Seleme Mescidi'nde kılmakta olduğu öğle namazının iki rekatını müteakip- nazil olan: "(Bundan böyle) yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. Nerede olursanız yüzlerinizi o yöne çevirin..." [29], "Nereden yola çıkarsan yüzünü Mescid-i Haram'a doğru çevir, nerede olursanız yüzünüzü o yana çevirin ki..."[30] ayetleriyle Mescid-i Sahrâ'dan Mescid-i Aksâ'ya çevrilmiştir. Bu hadisenin vuku

[26] *Kur'ân*, Âl-i İmrân Sûresi / 7.
[27] *Kur'ân*, Muhammed Sûresi / 20.
[28] M.Hamdi YAZIR, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 1979, C.2, s.1035
[29] *Kur'ân*, Bakara Sûresi / 144.
[30] *Kur'ân*, Bakara Sûresi / 150.

bulduğu mescide de "Mescidü'l-Kıbleteyn (iki kıbleli mescid) denilmiştir.

Hızır (a. isim) :

Yeşillik, yeşerme, tazelik gibi anlamlara gelen bu kelime, peygamber veya veli olduğu hususunda rivayetler bulunan kişiye verilen bir isimdir.

Hızır'ın asıl adının Bilyan ibni Melkan[31] veya Elyasa olduğu ve soyunun Hz.Nûh(AS)'un oğlu Sam'a kadar dayandığı; Hz.İbrahim'in dördüncü batından evlâdı olduğu; Hz.İlyas(AS)'ın kardeşi olduğu; öldüğü yahut hayatta olduğu yolunda pek çok değişik rivayet nakledilmektedir[32]. Kehf Suresi'nde anlatılan kıssaya göre[33] Hz.Musa'nın karşılaştığı kişi, Allah(CC)'ın, kendi "katından ilim verdiği bir kul"dur ki, tefsirlerde Hızır olarak isimlendirilmektedir.

Hızır'la ilgili olarak Sadreddin-i Konevî'nin: "Hızır (AS)'ın vücûdu misâl âlemindedir."; Abdürrezzâk Kâşî'nin:"Hızır, basıttan; İlyas kabızdan ibarettir." ve bazılarının da :"Hızriyet, Hızır (AS)'ın kademi üzere bazı salih kişilerin erdiği bir rütbedir." sözleri[34] bu meselenin tedkiki hususunda özellikle dikkate alınmalıdır.

Hz.Peygamber, Hızır'a Hızır denilmesinin sebebini: "Hızır otsuz kuru bir yere otururdu da ansızın o otsuz yer yeşillenerek peşi sıra dalgalanırdı."[35] buyurarak izah etmişlerdir.

Hızır etrafında, zamanla, bir kısmı dinî (Müslüman ve Hristiyan) bir kısmı da mitolojik olmak üzere büyük bir kült oluşturulmuştur. Buna göre Hızır'la ilgili şu hususlardan bahsedilebilir:: Hızır'ın denizde, İlyas'ın karada darda kalanların imdadına yetişmeleri (Kul daralmayınca Hızır yetişmez); senede bir gün buluşmaları (Hıdırellez günü) ve Ka'be'ye gitmeleri; deniz üstüne seccadesini serip namaz kılması; havalarda uçması; bereket getirmesi (Hızır'ın eli değmiş); Ayasofya'nın yapımı sırasında bir meleğin Kayser'e yük yük altın getirmesi; Nablus civarındaki Hz.Yahya manastırında öldürülen bir Hristiyan azizinin hem öldürüldüğü yerden hem de başsız cesedinden Hıdırellez günlerinde kan akması; Ahmed Yesevî'nin küçüklüğünden beri Hızır'ın delâletine mazhar olması; bir çok kişiyle sohbet etmesi; Battal Gazi'de zehrin panzehirini yetiştirmesi; babasının oku ile yaralanan Boğaç Han'ın yarasını sarması; sırtını sıvazladığı kahramana yenilmezlik tılsımı sağlaması; pek çok yerde tekke, mevki ve makam ihdas edilmesi; kıratın âb-ı hayattan içmesi ve bu sebeple canlılığını sürdürmesi, İstanbul'da her yıl bir başka sakaya hizmet etmesi; her devrin bir Hızır'ı olduğu v.b. [36]

Edebiyatta da âb-ı hayat, Zülkarneyn, zulümat, sevgilinin ayva tüyleri v.b. ilgilerle sıkça kullanılmış; Hızır-nâme isminde müstakil eserler vücuda getirilmiştir.

Sakka (a. isim):

Kırba ile arkada veya hayvanla su taşıyan adam. Bu kelimeyle ilgili "saka suyu" ve "saka beygiri" tabirleri de kullanılır.

Beyitte geçen bazı kelimeler hakkında arz edilen bu bilgilerden sonra kelimeler arasındaki ilgiden doğan san'atlar üzerinde durmak yerinde olacaktır.

Makam - Ka'be - ümmet - Resûla'llâh; Ka'be - kâim - muhkem; Hızır - sakâ; hemîşe - her dem kelimeleri arasında *tenâsüb*, zemzem - saka / hemîşe - her dem kelimeleri arasında *Leffü neşr-i müşevveş*, yâ Resûla'llâh kelimesinde **nidâ** san'atları dikkati çekmektedir.

Bize göre Şeyyâd Hamza, beyitte yer alan hemîşe ve her dem kelimeleri ile Ka'be ve Hızır'ın fonksiyonlarını sürekli kılmakta, kurduğu ilgilerden ve "yâ Resûla'llâh" nidasına yüklediği çok yoğun mânâdan hareketle de: "Allah katında din, İslâm'dır."[37] âyeti delâletiyle Hz.Peygamber'in tebliğiyle kemâle ulaştırılan, hükmü ezelden ebede muhkem ve cârî olan "İslâm" mazmununu hissettirmektedir.

[31] İsmail Hakkı, *a.g.e.*, s.169.
[32] Zeyneddin AHMED, (Mütercimi ve şârihi Kâmil MİRAS) *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, Ankara, 1975, C.9, s.145,146.
[33] *Kur'ân*, Kehf Sûresi / 60-82.
[34] M.Hamdi YAZIR, *a.g.e.*, C.5, s.3261,3262.
[35] Zeyneddin AHMED, *a.g.e.*, C.9, s.144.
[36] P.Naili BORATAV, "Hızır", *İslâm Ansiklopedisi*, C.5, s.457-471; Emel ESİN, "Hızır", *Türk Ansiklopedisi*, C.19, s.215,216; İskender PALA, *a.g.e.*, s. 225,226.
[37] *Kur'ân*, Âl-i İmrân Sûresi / 19.

Buraya kadar sunulan bilgiler ışığında bu beyti aşağıda ifade olunduğu gibi şerh etmenin mümkün olabileceği kanaatindeyiz:

"Yâ Resûla'llâh, senin makamın, yakınında - içenlere ferahlık ve şifa veren- zemzem bulunan; bina edildiği yer dünyanın yaratılmağa başlandığı yer olup, önce meleklerce sonra da insanlarca tavaf edilen ve kıyamete kadar da tavaf edilecek; mukaddesliği noktasında hükmü başlangıçtan itibaren câri ve sonsuza kadar da devam edecek ilk ibadethane olan Ka'be'dir.

Vücudu misal âleminde bulunan Hızır veya Hızriyyet rütbesine ulaşan salih kişiler her dem (Hz.Muhammed varlık âleminde yaşamadan önce de) Sen'in ümmetine (başlangıçtan beri Hak dine inanan bütün insanlar) sakalık yapmakta, yani, yardımcı olmakta, onları ferahlatmakta ve darda kalanların sıkıntılarını gidermektedir."

KONEVÎ MEHMED NÂLÎ

Yrd. Doç. Dr. Bahattin KAHRAMAN

Türk kültürünün sahip olduğu zenginliklere geçmişten günümüze Konya'nın önemli katkılar sağladığı bilinmektedir. Özellikle Osmanlı döneminde; bu bölgeden zuhur etmiş, "Konevî" veya "Karamanî" nisbesiyle anılmış, çeşitli mesleklerde hatırı sayılır bir seviyeye çıkmış ve en önemlisi geride eser bırakmış bilim ve kültür adamlarının[1] biyografik eserlerde sık sık yer alması, bu konuyla ilgili yeterli bir kanaat oluşturur mahiyettedir. Zaman içerisinde bir kısmının adları bile unutulmuş ve ancak, eski kitaplıkların tozlu rafları karıştırıldığında görülebilen sözkonusu tarihî kişilikler, Konya şehrinin bir kültür merkezi haline gelmesinde her biri birer tuğla görevi üstlenmiş, zincirin birer halkasını teşkil etmişlerdir. Dolayısıyle bu kültür zincirinin her halkası kendine göre bir önem taşımaktadır. İşte, adı ve eserleri belki çok az kişi tarafından bilinen bu kabil kültür adamlarından biri de divan şairi Mehmed Nâlî Efendi'dir.

Nâlî, 17. yüzyıl atmosferi içerisinde yetişmiş bir şairdir. Konya'da doğduğu bilindiği halde, doğum tarihi meçhul kalmıştır. Asıl adı Mehmed'dir. Şiirlerinde ise Nâlî mahlasını kullanmıştır. Babasının Osman adlı bir zat olduğundan gayrı diğer aile biriyleri hakkında herhangi bir bilgiye ulaşmak, şimdilik mümkün olamamıştır. Çocukluk yıllarını Konya'da geçirmiş ve eğitim-öğretim hayatının ilk basamağını da yine burada tamamlamıştır.

Daha sonraları ise taşralı her genç gibi istanbul medreselerinde iyi hocalar nezaretiyle yetişmek istemiş ve bu şehre gitmiştir. İstanbul'a yerleştikten sonra hayatını Üsküdar'da sürdürdüğü bilinmektedir. Bundan itibaren hızlı bir ilerleme sürecine girer, başarılı bir tahsil hayatının ardından Karabagî İshak Efendi'den mülazim olur, kendisine kırk akçe maaş bağlanır ve akabinde, gerekli aşamaları geçerek müderrisler zümresine katılır[2].

Müteakip yıllarda iyi bir müderris olarak karşımıza çıkmaktadır. 1069 (1658)'dan 1080 (1669) yılına kadar sürecek uzun bir zaman dilimi içerisinde aşağıdan yukarıya İstanbul'un bir çok semtinde yer alan çeşitli medreselerde görev yapar. Öyle ki zamanla Sahn-ı Semâniye müderrisliğine kadar yükselir. Vazife gördüğü medreseler şunlardır: Seyyid Abdülkadir Medresesi, Mesih Paşa Medresesi, Cezerî Kasım Paşa Medresesi, Şeyhülislam Zekeriya Efendi Medresesi, Nişancı Paşa-yı Cedid Medresesi, Sahn-ı Semâniye, Murad Paşa-yı Atik Medresesi, İsmihan Sultan Medresesi. Nâlî, hayatı-

* Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

1 Konyalı bilim ve kültür adamlarına yer veren araştırmalardan birkaçı: M. Ali Uz, *Baha Veled'den Günümüze Konya Alimleri ve Velileri*, Konya, C. 1, 1993, C. 2, 1995; Mehmet Önder, *Konya Maârifi Tarihi*, Konya 1952; Hasan Özönder, Konya Velileri, Konya, 1990 (2. Baskı).

2 İsmail Belig, *Nuhbetü'l-Asârli Zeyli Zübdetü'l-Eş'âr*, (Hz.: Abdülkerim Abdülkadiroğlu), Ankara 1985, s. 556; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmanî*, Matbaa-i Amire, C. IV, s. 182 (tarihsiz); Safâyî, *Tezkire-i Safâyî*, İstanbul Ünv. Ktp. No: TY 3215, s. 307.

nın bir yerinde müderrisliği bırakarak kadılık yapmaya başlamıştır. Ölümüne kadar sürecek olan meslekî hayatında kendisine bazı payeler de verilmiştir. Bundan sonraki gelişmeler şöyledir: 1080 (1669)'da atandığı Medine kadılığından bir yıl sonra azledilir, ancak aynı yıl içerisinde "Bursa" payesi verilerek eski görevine iade edilir. 1082 (1671)'de Lefke, Yanbolu, İpsala ve bir kaza daha arpalık olarak O'na verilir. 1085 (1674) senesinde "Edime" payesiyle ödüllendirilerek Selanik hakimliğine getirilir. Takibeden aylarda arpalıklarından Lefke ve Yanbolu kazaları elinden alınır[3].

Selanik hakimliği şairin son görevi olur. Bir rivayete göre 1085 (1674)[4], bir rivayete göre de 1086 (1675)[5] yılında bu dünyadan göçer ve Selanik mahkemesi civarında yer alan Seyfullah Efendi Mezarlığı'na defnedilir. Ancak, Sabri Paşa caddesi denilen hükümet caddesi üzerinde ve hükümete çıkarken sağ yandaki sokağın içerisinde bulunan bu mezarlık, sonradan kötü bir sonla karşılaşmış ve ortadan kaldırılmıştır[6].

Nâlî, geride bıraktığı eserleriyle de dikkati çekmektedir. Eldeki bilgilere göre dört adet eser kaleme almıştır. Bu kitaplar O'nu, birden çok eseri bulunan divan şairleri arasına dahil etmektedir. Tamamı Türkçe ve manzum olan bu eserler; Divan, Tuhfetü'l-Emsâl, Miftah-ı Heft-kân ve Menasık-ı Hac adlarını taşımaktadır[7].

1) Divan: Mürettep bir Divan'dır. Bu kitapla Nâlî, divan sahibi şairler sınıfına girmektedir. İçinde Farsça manzumelerin de bulunduğu söylenir. Muhtevasında ayrıca, klasik divan tertibinde yer alan çeşitli nazım şekillerindeki şiirlerin yanısıra tarih ve muamma türü manzumeler de bulunmaktadır[8].

2) Tuhfetü'l-Emsâl: Nâlî'nin en meşhur eseridir[9]. Mesnevî nazım şekliyle ve Müfteilün Müfteliün failün (Hatimesi, Feilatün feilatün feilün) aruz kalıbıyla nazma çekilmiştir. Tamamı, yaklaşık 2000 beyit kadardır 1081 (1670) yılında tamamlandığı "Hatime"nin sonundaki tarih beytinden anlaşılmaktadır[10].

Dinî-tasavvufî içerikli didaktik bir mesnevi olan eserin özellikleri hakkında özetle şunlar söylenebilir: Alışılmış mesnevî tertibinde yer alan giriş kısmında; tevhid, münacat, nat, dört halife ve devrin devlet büyüklerine methiyeler, sebeb-i telif ve eserin sunulduğu Musahip Mustafa Paşa için bir methiye vardır. Bundan sonra esas bölümlere geçilmektedir. Eserin ana bölümleri "Hikayet" başlıklı beş kısımdan oluşur. Her "Hikaye"den sonra ise aynı konuda birer "Temsil" ve "Münacat" ile esere zengin bir içerik kazandırılmıştır. Böylece sözkonusu bölümlerin;

Hikâyet,

Temsil,

Münâcât

şeklinde üç kısım halinde planlandığı görülür. "Temsil"lerde de ayrıca birer vak'a anlatılmaktadır. Ayrıca, eserin adında yer alan "Emsâl" kelimesinin, bu "Temsil"lerden hareketle seçildiği de dikkatlerden kaçmamaktadır.

Tuhfe'nin içerisinde toplam 10 (on) hikaye bulunmaktadır. Bunların, doğu edebiyatlarının ortak kültür malzemesi içerisinde anlatılagelen menkıbeler olduğunu söylemek mümkündür. Ancak dördüncü "Hikâye" diğerlerinden farklılık arzetmektedir. Bu, Türk tarihinden alınmıştır. Tamamen satranç istılahları kullanılarak oluşturulan bu bölümde, meşhur iki Türk hükümdarı, Yavuz Sultan Selim ile Şah İsmail-i Safavî arasında geçen ve uzun yıllar sürecek olan mücadele anlatılmakta, savaşta mağlup olan Şah İsmail'in bir satranç ustası göndererek Yavuz'u bu suretle mat etmesi konusu üzerinde durulmaktadır. Eserin bölüm başlıkları ile bu bölümlere esas olan konular aşağıdaki gibidir:

1) Hikayet-i Mir ü Muhteşem. Mecazî aşk

2) Hikayet-i Şeyh Abdülkadir-i Geylanî. İlâhî aşk

3) Hikâyet-i İskender-i Zülkarneyn. Hırs ve Şevhetin kötülüğü.

4) Hikâyet-i Sultan Selim Han. Ucb u gurur.

5) Hikayet-i Şeyh Mukallid. İyi insan olmak için Allah katında makbul insanları taklit etmenin gerekliliği.

Eser bir "Hâtime" ile son bulur.

3) Miftâh-ı Heft-kân: Mesnevî nazım şekliyle yazılmış ikinci eserdir. Adı bazan Miftâh-ı Heftgane olarak da geçmektedir. 1200 beyit civarındadır ve fâilatün fâilâtün fâilün vezniyle kaleme alınmıştır. 1084 (1673) yılında tamamlanmıştır.

Eser, adından da anlaşılacağı üzeree yedi bölüm olarak tasarlanmıştır. Bölümlere "Kân" adı verilmiştir. Her "Kân"da bir ayetin manası anlatılmakta ve konuya uygun hikayelerle pekiştirilmektedir. Ayetler bölüm başlarında birer dörtlükle belirtildikten sonra 10'ar beyitle konuya giriş yapılmakta ve uygun bir "Hikâye" anlatılmaktadır. En sonda ise birer "Münâcât" vardır. Esere konu olan ayetler şunlardır: Kân-ı Evvel: Mülk Suresi 29. ayet, Kân-ı Sânî: Al-i imran suresi 97. ayet, Kân-ı Sâlis: Rûm Suresi 50. ayet, Kân-ı Râbi: A'lâ Suresi 1. ayet, Kân-ı Hâmis: el-Halil Suresi 13. ayet, Kân-ı Sâdis: Necm Suresi 39. ayet, Kân-ı Sâbi: Mâide Suresi 114. ayet[11].

4) Menâsık-ı Hac: Şairin üçüncü mesnevîsidir. Müfteilün Müfteilün Fâilün vezniyle yazılmıştır. Eldeki nüshaya göre 727 beyit tutanndadır. Hac esnasında Mekke ve Medine civarında ibadet ve ziyaret maksadıyla gidilen kutsal beldeler anlatılmaktadır. Kabe başta olmak üzere bu coğrafyadaki sözkonusu mekanlar, ayrı birer başlık altında ele alınmakta ve özellikleri bir bir sıralanmaktadır. Şair bu eserini, o topraklarda yabancılık çeken Türkler'e klavuzluk etmek için yazmıştır[12].

Özetle Nâlî hakkında şunlar söylenebilir: O, 17. yüzyıl divan şairleri kadrosu içerisinde dikkate alınması gereken bir edebî kişilik olarak kendini göstermektedir. İyi bir medrese tahsili almış alim şairler kategorisi içerisindedir. Eserlerinin tamamı Türkçedir. Türkçe yanında Farsça ile de şiirler söyleyebilmektedir. Mürettep bir Divan'ı bulunmaktadır. Kaleme aldığı üç mesnevinin hacmi, yaklaşık 4.000 beyit kadardır. Bu yönüyle aynı zamanda bir mesnevî şairidir. Bu yanını aksettiren Tuhfetü'l-Em'sal ve Miftâh-ı Heft-kân adlı mesnevîlerinde yer alan "Hikaye"ler ise O'nu, divan edebiyatı geleneğine bağlı hikayeci şairler arasında görmemizi sağlayacak özellikler taşıyacaktır.

---

3 Şeyhi Mehmed, *Vakâyıu'l-Fuzalâ (Şakâik-ı Numaniye ve Zeyilleri)*, Çağrı Yay., İstanbul 1989, C. 3, s. 418.

4 Safâyi, *a.g.e.*, s. 307; Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1333, C. 2, s. 446.

5 Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, s. 182; İsmail Belig, *a.g.e.*, s. 556.

6 Mehmed Tahir, *a.g.e.*, s. 446.

7 Bu eserler üzerine tarafımızdan bir çalışma yürütülmektedir.

8 Safâyî, a.g.e., s. 308; Mehmed Tahir, *a.g.e.*, s. 446; *Türk Dili ve Edebiyatı Ansk.* "Nâlî Mehmed Efendi" Mad., Dergah Yay., İstanbul 1986, C. 6, s. 509.

9 Bu eser, 1871 yılında bir yanlışlık sonucu Tehfe-i Dilkeş-i Nâbî adıyla meşhur şair Nâbî'nin sanılarak basılmıştır. Bak.: Agah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1973, s. 21; Vasfi Mahir Kocatürk, *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1970, s. 473.

10 Süleymaniye (Bağdatlı Vehbi Ef.) Ktp. No: 1614'de kayıtlı nüshadan istifade edilmiştir.

11 İstanbul Ünv. Ktp. No: TY. 990/2'de kayıtlı nüshadan istifade edilmiştir.

12 İstanbul Ünv. Ktp. No: TY. 2191'de kayıtlı nüshadan istifade edilmiştir.

DİDİĞİ SULTAN MENÂKIBNÂMESİ'NİN KONYALI SEYYİD MUSTAFA RÜŞDİ TARAFINDAN YAPILAN MANZUM TERCÜMESİ

Safa ODABAŞI*

Türk tarihinin önemli kaynaklarından biri de menâkıbnâmelerdir. Çünkü bir din büyüğünün hayatı anlatılırken o şahsın yaşadığı devrin bazı olaylarına dair bilgileri ihtiva etmektedirler.

Aşağıda transkripsiyon ve tıpkı basımı verilen manzum menâkıbnâmede XIII. yüzyıl Türk tarihi ile ilgili önemli bilgiler bulunmaktadır. Menâkıbnâme, Didiği Sultan'ı konu aldığı için eserde öncelikle türbesi Ilgın'a bağlı Mahmudhisar Tekkesi/Beykonak köyünde bulunan Didiği Sultan'ın hayatı anlatılmaktadır. Bundan başka Hacı Bektaş-ı Veli, Seyyid Harun-u Veli, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Karaca Ahmed ve Yatağan Ahmed gibi mutasavvıflar hakkında da malumat verilmekte; Konya ile Akşehir arasındaki araziye yerleşen Turgud ve Bayburd Türkmen aşiretlerinden de söz edilmektedir.

Didiği Sultan'la ilgili bir menâkıbnâmeyi M. Zeki ORAL, 1950'lerde Mahmudhisarı Tekkesi köyündeki tekkenişînin elinde görmüş ve istinsah yolu ile yararlanmıştır[1]. Onun gördüğü bu eserin şu anda nerede ve kimde bulunduğu bilinmemektedir[2].

Mesnevî nazım şekliyle yazılmış bu Menâkıbnâme şiir tekniği bakımından çok zayıftır. Zâten şair de bu hususu 471-472 ve 473 beyitlerinde:

Amma bir ricâmız daḥi var'ayb olmaya
Bu bizim eksiğimize baḳılmaya
Her kim bunuñ terkibinde noḳsān bula
Taṣḥiḥ ide Ḥaḳ ta'āla oña raḥmet ḳıla
Ḳâdir olduğum ḳadar eyledim yād
Ḳaldı lâkin yine bir iki müşkilât

şeklinde dile getirmektedir.

Gerçekten de manzumede vezin, kafiye-redif uygunluğu açısından ciddi ve çok sayıda hata mevcuttur.

Aruzun "Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün" kalıbıyla başlayan bu eserde mevcut vezin kusurları, çok sayıda olmaları sebebiyle, dipnotlarda gösterilmemiştir.

Anlam ve vezne uygunluğu sağlamak maksadıyla bazı beyitlerde kelime-hece ekleme veya çıkarma tasarrufunda bulunulmuştur.

Örnek: (7. Beyit, 2. Mısra)

"Ne ḳapıcın var ḳapında perde ḳadar"

iken "ka-" hecesi atılmış ve kelime ".... per-de-dâr" haline çevrilmiştir.

Bazı beyitlerdeki kafiye-redif uyuşmazlığı için;

Örnek: (108. Beyit)

"Rivâyetdür Şeyḫ Ḳâsım 'Avânî
Zamânıyla varmıştım Ka'beye ben"

90,102,161,185,208,359,363. beyitlere de bakılabilir.

İlim âleminin istifadesine sunmak düşüncesiyle transkripsiyonlu metnini ve tıpkı basımını yayınladığımız Didiği Sultan Menâkıbnâmesi özel kütüphanemde bulunmaktadır. Manzûmeyi tashih ederek transkripsiyon işaretleri bakımından değerlendirmek suretiyle bu çalışmama katkıda bulunan Yrd.Doç.Dr. Mustafa ÇIPAN'a teşekkür ederim.

---

* Araştırmacı – Yazar.

1 "Turgud oğulları, Eserleri-Vakfiyeleri", Vakıflar Dergisi, III., (1956), s. 45.

2 Dündar AYDOĞDU, Beykonaklım, İzmir, 1994, s. 17.

Bismillâhirrahmânirrahîm

Ey Ḥüdâvendî ḳadîmi le'm-yezel — Ḫalḳ-ı eşyâyı ḳadîmsin sen ezel
Ḳâdir u Ḳâhir ü Ḳaviyyu hem Metîn — Râziḳ u Ḥâfiz Hüve'l-Ḥaḳḳu'l-Mübîn
Pâdişâhsın Şâhı Sulṭân Yaradan — 'Aḳlı ve 'aşḳı ve 'ilmi ve imânı yaradan
Sâni'-i perverdigârsın lâ-naẓîr — Ne refîḳın var ḳapıñda ne vezîr
Nâzırıñ yok kim bile her hâliñi — Ḳabızıñ yoḳ kim gözete mâlini
Ne emir öğüt verir ne kethüdâ — Bir baz Allâhsın danışıḳsız Hüdâ
Gelüp bir sâ'il kapıñda hayr umar — Ne kapıcıñ var kapıñda perde-dar
Mâlı çoḳ mülkü övüş kendi sehî — Saña beñzer bir ġanî kim var daḫi
Tâğ(u) sahra yer(ü) gök şems(ü) ḳamer — Cânlı cânsız raṭb u yâbis baḥr u ber
Cümle ḳuldur kim sen iḳrâr ider — Maḳṣûdsun kim seni tekrâr ider
Bir ḳuluñ kim tâc giyip giyer ḥarîr — Biri bulmaz döşemeye bir ḥaṣır
Biri gülsuyu beğenmezdür tüne — Biri bulmaz bir palaz kim örtüne
Biri altın taḫt örüp ṣadra geçer — Biri külḫândır sürülmüştür ḳaçar
Biri ṭatlı bir elinden bal aḳar — Biri aġzın açıp ıraḳdan baḳar
Evliyâ vü enbiyâ ḫayrân olur — Hep melâ'ik cümle sergerdân olur
Aç ḳulaġın bir işid ey yol eri — İdeyim ol birliğe bu nenleri
Nice yüz biñ kişiler geldiler — Her birisi ṭuṭa geldi bir hüner
Yüz biñ yirmi dörtsün enbiyâ — Dört yüz ḳırḳ ṭabaḳât-ı evliyâ
Birlik içre cümlesi bir cismidi — Cism içinde cümlesi bir ismidi
Her biriniñ şekli bir aḥvâlleri — Birlik içre bir gibidir sesleri
Baş gibi ve göz gibi ḳulaḳ gibi — Dil gibi el gibi ayaḳ gibi
Her birinin şekli bir bu muṣdadır — İllâ baḳsañ her biri bir iştedir
Kim nice bir oldu cümle enbiyâ — Nice geldi cümlesi bir ma'niye

Evliyâlar sırrını diyeyin — Tâze tür ḳaṣîdeler söyleyelim
Evliyâlar cümle ḫâṣlar ḫâṣıdır — Cümleyi irşâd eden du'âsıdır
Cümle ḫalḳıñ rızḳı Ḥaḳdandır velî — Ḳanġı ilde kim olursa bir velî
Ḳamu ilden anda ni'met çoḳ olur — Leẕẕeti bereketi artıḳ çoḳ olur
Ḳanġı ilden kim velîler gelir — Ol ilinde berekâtı götürilür
Dünya oldukça bunlar olsa gerek — Bunlarıñ âhı durur göğe direk
Evliyânıñ 'aşḳı beñzer güneşe — Her gün altun tâc urur bir başa
Bî-dirîġ her bir baba her miskine — Meded nice irerler (bir) düşküne
Evliyâdan şol nefîr kim gelir — Bay u yoḳsul andan ḥaẕẕ olur
Evliyânıñ sırrı beñzer güneşe — Her gün altın tâc urur her bir başa
Evliyânın sırrı beñzer ṭoprağa — Ol sebebdendür (ür kim) raḥmet yağa
Evliyâdan bize her zamân — Çağırınca bize erer bî gümân
Şeyhiniñ vaṣfın mürîd etmek — Anı etmekten göñül olmaz helâk
Ben daḫı ger şeyhimin vaṣfın diyem — Anın ile ḫâlḳı Ḥaḳḳa dönderem
Güçi dilden aydamazsam adını — İllâ sözde añlayasın dadını
Ḫalḳ içinde iş bu dürslük ḳanda var — Kimde kim i'tiḳân var onda var
Kâmil olana bu tenbîh yîter — Câhil olan cevheri ṣuya atar
Her kimiñ 'aḳlı var ise hem biliñ — Ṣıdḳ ile diñle ṣafâ bula canıñ
Diñleyendir añlayandır bu sözi — Gözi görendir seven görklü yüzi
Pes göründi hem bilindi añlayan — Añlayandır iş bu sözi diñleyen
Görmeyi bilmeyi saña verdi Ḥaḳ — Özüni dir gözüni aç bir doğru baḳ
Ol ḳadîmdir hiç zevâl yoḳdur añа — Bir ḳulaḳ ur diñle ne idem saña
Hem anuñ dostlarına yoḳdur ölüm — "Fed ḫulûhâ ḫâlidîn" oḳur dilim
Hem anuñ dostlarına yoḳdur fenâ — Cism için geldi ölüm yoḳdur ḥayâ
Kerâmetten bir hikâyet eyleyem — Ḥaḳ berî ḳıla dilüme söyleyem
Veliyyu'llâhdan vardır bir kişi — Baḥr-i kerâmetde yüzmekdir işi

Aḥmedî kisvî neslinden idi ol — Kerâmet ṣâḥibidir ṣağı ve ṣol
Rasûlu'llâh zamânıydı zamân(ı) — Ḥorasândan öte Türkistân mekânı
Ol vilâyetin ol padişâhidi — Cümlesinin maḳbûlü hem şâhidi
Oġlu var idi velî anuñ — Muti' ol benden baña o ber cânın
Biriniñ neslinden Didigi geldi — Ṣâḥib-i kerâmettir 'âlem onu bildi
Biriniñ neslinden Ḥâcı Bekdaş geldi — 'Ālem müzeyyen olup cihân güldü
'Ammû oġullarıdır ol velî biliñ — Münkir olmañ bunlardan cañuñ dileyin
İşid imdi bir ḫaber idem saña — Uyar cânın müstemi' ol benden yaña
Ḥażret-i Ḥaḳdan ḳudret yeli eser — Didigi Sulṭâna uġrasa teser
Ḥaḳiḳat velâyetine bitti Didigi — Eṣaḥḥu kelâm budur râvîler dedigi
Sırrile ḫalḳ ile ḳalbi münevver oldı anuñ — Müstemi' ol münevver ola cânıñ
Didigî Sulṭânın bir 'aṣâsı var idi — Didigi Sulṭân mûnis hem yâr idi
Sulṭân anı götürür havâya atar — Yere inmez ḳudret ile Ḥaḳ anı ṭutar
Didigi Ṣulṭân der 'asâya durma git — Rûm erenlerine bizden selâm it
Varıp Rûma nireye düşesin sen — Ben daḫi varıp idem ondan mesken
Öyle deyince 'aṣâ ḳuş olup uçtu — Ḳudretiyle Ilġın ḳurbunda bir yire düşti
Düşüp ol sâ'at dikine ṭurdı — Bir yanı yeşerip bir yanı ḳurudu ḳaldı
Bir senede bu kez ḳuru yanı yişerir — Ḥaşr olunca bu minvâl üzre ḳalır
Ṭurġudu Baybıdı ikisi bir ḳardeş — Didigi Sulṭâna oldılar yoldaş
Didigi Sulṭân bunları Rûma ṣaldırdı — Kendisi daḫi 'azm-i Hicâz kıldı
Ka'beyi ṭavâf edip depdi ondan — Bî'at idip Ḥâcı İbrâhim sulṭandan
Mest oluban geldi ḳudret baḥrine — Müddet ile erdi ol Begşehrine
Beg şehri ḳurbunda vardı bir cebel — Melenkûrid derlerdi aña meger
Gelüben ol araya irişdi ol — Naẓar ḳıldı anda ol ṣağı ve ṣol
Ṭoḳsan bin ṭabaḳât erenleri — Yediler ḳırḳlar cümle yâranları
Cem oluben cümle indiler yere — Didigi Sulṭânı etmeğe ṣalâ

Her biri bir mar'ifet söylediler — Nice yüz biñ ḥâlât eylediler
Ḥâẓır oldular ḳılalar kim namâzı — İde ol bî-zevâle ol niyâzı
Bilmediler ḳıbleyi ḳangı yaña — Diñlegil bu ḥikmeti baṭġıl-ṭaña
Didigi Sulṭân yüz ṭutuben çıḳa — Dedi ḳâdir hem ḳadîmsin muṭlaḳa
Ey kerîm-i lâ-yezâl eyle irşâd — Luṭfuñ ile gönderesin bize miḥrâb
Öyle deyince üçyüz miḥrâb ḥacerden — Ṭolu gibi indi ol araya gökden
Müheyyâdır her biri bir mekânda — İnanmayan varuben görsün anda
Kim muḳtedâ oldu kim etti iḳtida — Ḳılubenn namâzı çün ittiler edâ
Ḳaraca Aḥmed 'Abdü'l-Ḳâdir-i Gîlânî — Sâḳî 'arşda didiler ol gün nihânî
Ol arada var idi meğer bir er — Seyd-i Hârûn dirlerdi aña meğer
Didiği Sulṭân ḳasden oḳ atar — Ḳarşu varur sulṭân oḳunı dutar
Sulṭân eydür kim ki bize oḳ ata — Attıġı oḳ gine kendüye bata
Rumûzile oḳur giru odunda dir — Seyd-i Hârûn oḳun zaḥminden ölür
Didigi Sulṭân eydür gelüñ varalım — Seyd-i Hârûnuñ namâzın ḳılalım
Geldiler gördüler bu ḥâl böyle — Cümle ṣıdḳ ile dediler ḥayyâ 'ales-ṣalâh
Seyd-i Harûnuñ bir ḳızı var idi — Ṣâḥib-i kerâmet idi bir duḫtâr idi
Sulṭâna eydür ḳâtil Didigi yine geldi — Benim babamı n'eyledin ve ne ḳıldın
Sulṭân eydür muntaḳîmdür ol Bâḳî — Babañ kendi kendiye urdu oḳu
Muḳtedâ oldu Sulṭân durdu ilerü — Bir düşmân bir ṭañca vurdu durdu geri
Ṭamurdu burnu elin duttu aḳdı ḳan — Dedi Sulṭân "inna'llâhe 'azîzün zü'nteḳâm"
Eṣaḥḥu kelâm ḳırḳ damla ḳan indi — Ḳudreti gör ḳırḳ düşman oldı
Sulṭân ol ḳanı başına sürdü — Kisvesi ḳızıl olmaġa ḳızıl oldı
Bir elüñ parmağı bilirsiñ ḳaçdır — Ol sebebten kisvesi terk-i başdır
Beş parmagın başına sürdüğüçün — Her bir günüñ namâzı beş vaḳit oldugıçün
Tâbutın Seydişehrine ḳoydılar — Didiğiye orada sulṭânlıḳ verdiler

Didigi delil aṣlı Didigidir
Anı da diyeyin bil aṣlı nedir
Bir işi doḳsan biñ evliyâ düzdiri
Didigi Sulṭân gelüben bozdırı
Hikâyet bir gün ḳaryenin keferesi geldiler
Rüstemi Zâli ġâyet zebūn ḳıldılar
Rüstemi Zâlı beş erenler dedi
Nâgehân bir gürüldi bir ṣadâ oldu
Hemân sâ'at sulṭân ḥâẓır oldı
Elinde ḳımcı hayḳırıp bir kez ṣaldı
Ḳudretiyle cümle kâfiri ḳırdı
Adalıya derler bir şehre götürdü
Rivâyettir Şeyḫ Ḳâsım 'Avânî
Zamânıyle varmıştım Ka'beye ben
Tavâf edip dönerken her maḳâmda
Didigi Sulṭân gördüm ben anda
Zamân ile vilâyet-i Rûma gelip
Sulṭân Didigiñ aḥvâlin ṣorup
Dediler 'Arâfa bayrâm gününde
Bizim ile bayrāmı etti bunda
Ḳuṭbu oldur Sulṭân Didigi bil anı
Ṭayyı zamân ṭayyı mekândur itme gümânı
Râvîler işid bir daḫi ne dimiş
Molla Celâleddin mektûb göndermiş
Demiş ey velî buraya gelesin
Gelip bunda cemâ'atile namâzı ḳılasın
Sulṭân Didigî dedi ey 'âlemler şâhı
Muḥammed Muṣṭafâ'ya 'aşḳ-ı ilâhî
Ḳable'r-risâlet daġ başında Cebrâ'il
Ṣûre-i İḳrâ 'anda oldu nâzil
Daġ başında idi münâcâtı Mûsâ
Çille çıḳarmadı mı Ḥażreti Īsā
Ḳaçan uçmaḳdan çıḳdı Ḥażreti Ādem
Daġ başında bulurdı Ḥaḳḳa müdām
Ben daḫî inmezem dağdan budur sözüm
İderem bî-zevâle dün-ü gün niyâzım
Rivāyettir bir gün budalalar geldiler
Gelip sulṭânı söylediler
Nice bir daġlar başında yatasın
Recâmız budur bir mesken ṭutasın
Velîler bu sözi söylemek zinhār
Dimedi mi Limeni'l-Mülkü'l-yevme Lillâhi'l-vâhidil-Ḳahhâr
Bu çerḫ fânîdir bunda gelen gider
Milkim var diyen da'vâyı kizb ider
Her nerede ise ecelim
Ṭoprağım oradadır oldur meskenim
Bu dünyânın miṣâli ḥayâl düşdür
Bunda müsafir olmak ḳaṭı ḫoşdur
Rivâyettir Sulṭân 'Alâe'd-din dünyâda
Muḥāṣara itti yetmiş biñ kefere
Yedi yıl muḥāṣara edip üstüne düştü
Ḳonya ḫalḳı Ḥaḳḳa yüz ṭutup aġlaştı

Sulṭān Ḳaraca Aḥmed buluda binüp
Geldi eline birez ateş alup
Sulṭān Didigi ṣanavber ağacına binüp
Ḳavrayup ḳamcı eline alup
Frenk küffârına bir sâ'atde irdiler
Cümle küffâr 'askerini ḳırdılar
Bir ḥikâye idem saña ey kişi
Anuñla gide gönlüñ teşvişi
Ḫorasān pirleri bir yere cem' oldular
Bir ulu mescide girüben doldular
Didiler kim Rûma er gönderelüm
Rūm erenlerin bize döndürelüm
Ama bunda bir er vardur veli
Rūm erenleri dimişlerdir belli
Cümle erenlerin ol serdârıdır
Ḳaraca Aḥmed Sulṭân onuñ yâridir
Key er gerek kim onlara vara
Rıżāsınca olmayanlar şer bula
Didigi Sulṭâna bu söz ma'lûm oldı
Dir varup bir avıç darı buldı
Sulṭān Didigi darıya diñle beni
Ḫorasāna göndereyin ben seni
Bu sâ'at Ḫorāsan pirlerine varasın
Bizden anlara du'â ḳılasın
Diyesin ḳıldımıydın üstümde namāzı
Ḳılup kim iderse Ḥaḳḳa niyāzı
Key erdür kim Rûma varur ol
Varup anda durur ṣağ u ṣol
Hemân sâ'at târı uçdı havāya
Havā da yoḳ olan ermez bahāya
Şöyle gider târı ol sâ'atde irer
Bi-izni'llâhi te'âlâ irdi çün kim gör ne der
Didi selāmün 'aleyküm Ḫorasān pîrleri
Cümle Ḥaḳ yaratdı yerleri ve gökleri
Didigi Sulṭān sizlere selām ider
İzin verirseñiz söyleyeyim ne der
Didiler aleyküm selām sefā geldiniz bize
Ne didise o Sulṭân di bize
Dimişsiñiz Rūma er gönderelüm
Rūm erenlerin bize dönderelüm
Her kim ḳıldımaydın üstümde namāzı
Ḳılup kim iderse Ḥaḳḳa niyāzi
Çün cehd idüb ḳılamadılar namāzı
İdemediler sırrile Ḥaḳḳa niyāzi
Sulṭān Ḥācı Bekdāş İlerü gelür
Ḫorasān pīrleri görüp zem olur
İḫtiyārlar idemediler bu işi
İdeceğine yapışmaḳ gerek kişi
Didi eğer 'ināyet iderse Hüdâ
Bu hizmeti idebilmeyen ben edā
Didiler n'ola gerek eliñden gele
Eliñden gelmesse getürmezdiñ dile

Bir sivrisinek oluben idi — Darı ḳımıldamadın şöyle ṭurdı
Ba ʿde icāzet virdiler ol velīye — Ta varup Rūm vilâyetine yürüye
Hemān sāʿat durup girdi yola — Varuben Kaʾbei ṭavāf ḳıla
Kaʾbe ṭavāf ḳılup geldi selām ḳapusına — Diñlenüp yata anuñ ṣabâsına
Rūm erenlerine indi selām — Selāmın aldılar budur eṣaḥḥ kelām
Rūm erenlerinin çırası söyündü — Hemān Sulṭān Didiginin çırası ḳaldı
Didiler kimdir Rūma gelen — Bu bizim çıramuzu ḥālīye kılan
Sulṭān Ḳaraca Aḥmed cihāna göz urdu — Selām ḳapusında bir güvercin oturur gördüm
Dir selām ḳapusında bir gügercin oturur — Er oldur anda bize bir ḫaber getürür
Ḥācı Ṭuġrul dirler bir er var idi — Ziyāde pehluvān görünür er idi
Hemān sāʿat yerinden durdı urı — Didi varup getüreyin ben anı
Bir ḳaraḳuş şekline girüben varır — Varuben gügercini bulur
Vardı güġercin ḳabzına aldı hemân — Silkinüp ṭavşancıl oldu ol hemân
Şöyle ṭondı Ḥācı Ṭuġrul ol Velî — Ol hınta ufandı elüñ ṣaġ ḳolu
Gelüben eyledi anda zār u feryād — Didi ol gügercin elinden feryād
Sulṭān Didigin sıġadı ḳolun — İḫlāṣla deyre durdu ol dilin
Bütün oldı Ḥācı Gögerliñ Ḳolu — Oñar işi kim Ḥaḳḳa doġrudur yolu
Sulṭān Didigine didiler varuyın — Bizim aramuzda sen nūrdan pâresin
Bir kişi bunuñ gibi bize iş ide — Ḳomayuz biz anı āsān gide
Sulṭān Ḳaraca Aḥmed didi ki ṭur — Ol gügercin ḳatına tiz ṭurma var
Bir ḳara şahin oluben yürüdi — Heybeti anın taş bürüdü
Daḫı ḳaya başında gügercin durur — Ḳaraca Aḥmed Sulṭān gügercini görür
Havâ yüzünden Ḳaraca Aḥmed iner — Heybetinden ṭaġ ve taş öte yatar
Ḳayalar ḥareket itti yerinden durmadı — Ḥaḳ çalabın ne ideceğin bilmedi
Ḥācı Bekdāş Sulṭān dir üskün yā ḫacer — Ol gelen Sulṭān Ḳaraca Aḥmeddir meger
Ol gelen saña gelmez baña gelür — Heybeti Allāh ṣava kendi bilür

Ḥācı Bekdāş Sulṭān yüz ṭuṭup Hakka — Didi cümle ʿālem fānīdir sen bekâ
Cümle yoḳdan sensiñ var eyleyen — Odu ve ṣuyu ve toprāġı yār eyleyen
Sulṭān Ḳaraca Aḥmed çekdi silāḥı — Rabbenā sensin pādişāhlar pādişāhı
Bu gün geldi üzerime Ḳaraca Aḥmed — Defʿit şerrini bi-ḥaḳḳı Muḥammed
Bu ḥālde iken Ḳaraca Aḥmed iner — Ḥācı Bekdāş Velīye el ṣunar
Ḥācı Bekdāş söyler gör ne dir — Sulṭān Ḳaraca Aḥmede eydür behāy-ı bād
Er ere birbirinci ṣoranda mı gelür — Ere toġrı gelen meğer erdür ola
Ḥācı Bekdāş dir durma bir gedā — Er oldur cānsuza bine yürüde
Öyle deyüben bir ḳayaya bindi — Hayḳırup ḳayaya bir ḳamçı ṣaldı
Sıcrayup ḳaya bir kez yā Allāh didi — Sulṭān Ḳaraca Aḥmedden baña yürüdi
Ḥācı Bekdāş Sulṭān bir ādam olur — Diñle imdi anda başa ne gelür
Ḳavrayup birbirini ṭutdılar — Üç gün üç gece cenk itdiler
Ḥācı Bekdāş olur bir ot belini — Erisen çek bunlardan dilini

Sulṭān Ḳaraca Aḥmed bir deryā olur — Gürleyüp taşuben mevce gelür
Bunların gürültüsünden insān — Taʾaccüp eyleyüp oldılar ḫayrān
Yidi gün yidi gice ittiler ṣavāş — Odile ṣu birbirine oldular ṭuṭaş
Rūm erenleri müşāvere ittiler diñle — Müşāverede ne didiler anı diñle
Yerile gök arasını her zamān — Ḳaraca Aḥmed bir sāʿatde seyreyler hemân
Gelüñ bunlara bir er gönderelüm — Ne ḥāldedir bunları biz bilelüm
Ḥācı Ṭuġrulı gönderdiler yine — Bunlarıñ aḥvālinden bilüben döne
Ḥâcı Ṭuġrul varuben bildi ḥāli — Gelüp bunlara bildirdi aḥvāli
Bunlar daḫı gör imdi nʾittiler — Toḳsan bin ġâʾib erenler gitdiler
Bunlara söylediler yüz biñ kelâm — Bunlara bulmadılar çāre vü dermān
Müşâvere idüben didiler ey yâre — Ol iki kişiden olur bunlara çāre
Birisi Emir Sulṭān ol dilberüñ — Sulṭān Didigidir ol rehberiñ
Taʿcil varup bunları bulasız — İşbu sulṭānlara çāre ḳılasuz

Emir Sulṭān Ḳaraca Aḥmed ḳardaşı oğludur
Yetmiş yerde ḳudret zencirile bağludur

Sulṭān Ḳaraca Aḥmed ol veliniñ
Didiginüñ oğlu 'ammīdir bilüñ

Evvelā vardılar Sulṭān Emire
Ol erenler sulṭānı oldular

Didiler ey Sulṭān-ı cihān
'Ammiñ Ḳaraca Aḥmed elinden el-emān

Lutfedüp ol erenlere varasın
Erenlerin derdine dermān ḳılasın

Ba'de vardılar Sulṭān Didigine
Taẕarru' edüb ḳodular yüz yere

Didiler ey erenleriñ ulusu
Bâri-i Te'âlāniñ sevgülü velisi

Ḥācı Bekdāş elinden yandı cihān
Cümlesi feryād idüp ḳıldılar fiġān

Lutf u iḥsān idüben varasız
Bu bizim derdimize dermān ḳılasız

İki Sulṭān birbirine düşdi
Ġaẓabındadır ḥālā şimdi girişdi

Asup buyrān oldı
Eṣaḥḥ kelām budur rāvīler didigi

Şöyle esdi ṣanavber aġacın aldı hevāya
Gürültüsünden ṭoldu ṭağ ile ova

Ḳıble yeli oldı aldan ol Emir
Ṣadāsı yer ile gögü ṭutdu Ḥaḳ bilür

Didi bu ben ḥaḳīre ilāhī
Yeğin erlerdür pādişāhlar pādişāhı

Varuben bunlara irdiler temām
Diñle imdi ḥāli ne olur ey hümām

Hemān ṣuyuñ altına girdiler Emir
Allāhu Muḥammedi seversen deyu andı virir

Alur bād daġa iledir Emir sulṭānı
Hayḳırıp Sulṭān Ḳaraca Aḥmed cānım cānı

Ol arada barışdırdılar onları
Ol erenler Sulṭānı ol ululara

Muṣāfaḥa edüben görüşdüler
Dönüp andan yol ṭarîḳ ṣoruştular

Rūm erenleri açtılar evvel söz
Ḥācı Bekdāş Sulṭāna didiler biz ḳadîmiz

Ḥācı Bekdāş Sulṭān geldi dile
Ḳadîm bir Allāh amma kâ'inliz bula

Er ol erdür ki cān vire böyle
Sır içinde sırrile pinhān öyle

'Aşḳ olsun bula ẓāhir bāṭına
Er odur kim ide söz iṣbātına

Ḥācı Bekdāş bunlara didi ey velī
İlhām ideyin sizlere delīli

Ḥaḳ bārī ḳıla dilüme söyleyelüm
Aḥmed adın intihāya şerḥ eyleyelüm

Evveliñ ol evvelidir ol hümām
Āḫiriñ ol āḫiridir cāvidān

İdeyin aṣlını ve fer'ini size
Sulṭān Dīdigi ṭanıḳdır bu söze

Enbiyā ve evliyā ḫayrān olur
Hep melâ'ik cümle sergerdān olur

Ḥikmetin ṭañlar irişmez birisi
'İlm-i şehrine girişmez birisi

Küntü kenzen āşikār olsun deyu
Cümle 'ālem kendü ey bilsün deyu

Bir gevher yarattı şeffāf baḥtlu
Bir naẓar ḳıl kim aña ol baḥtlu

Heybetinden gevher ṣu oldı ḳaynadı
Cûşa geldi mevc uruben oynadı

Yeri yaratdı köpüğünden anuñ
Göğü yaratdı buġundan ol ṣuyun

Gökleri verdi ḥalāyıḳ başına
Yerlere verdi yenābi' aşına

Toprak ṣuyu odı ḳardı bile
Gör ne ḥikmet gösterir derdile

Ḳudret eliyle yoġurdu ol Ḫabīr
Biddi balçıḳ şöyle ḳırḳ gün ol ḫamīr

Bir nefes urdı özün cān eyledi
Dört 'añaşır mülkine sulṭān ḳodı

Ādem oldu durdu çün añа ṭabar
İṣnā seb'īne milleti anda ḳobar

Ger ma'nide müdellīl söyleyem
Yetmiş iki milleti şerḥ eyleyim

Söz uzanur muṭavvel olur kitāb
Maḳṣūdumuzdan girü ḳalur ḥisāb

Evliyālardan añа resm hem revā
Bulur fi'l-cümle Ādemden dir hevā

Cāhili 'ālim ḳamuyu ḫoş nefes
Ol ikisinden vücūda geldi bes

Ṣad hezārān erba'a işrîn hezār
Artuḳ eksük Ḥaḳ bilür ḳaçdur bunlar

Üç yüz on üç mûrseli ḳıldı gûzīn
Nicenize ṣorduḳ müfessirden sözin

Nice yüz biñ vaṣfı var n'eyleyelüm
Hele biz maḳṣūdumuzı söyleyelüm

Sulṭān Didigi der ḳaçan Rūma geldik
Yerile gök mābeyn söyle gördük

Bu minvāl üzere her şeyi sūret ṭuṭardı
Erciyes ṭağı manṭar gibi biterdi

Rūm erenlerinin yüreği yağı eridi
Ṭamarında olan ḳan ḳurudı

Ḥācı Bekdāş Sulṭāna söyler dilin
Meğer var mı bu sözlerde delīlin

Sulṭānın bir ḳaç kerāmetin yād idelüm
İşidenlerinin cānın şād edelüm

'Aşḳile her kim ki diñlerse bunı
Açıla göñlünde raḥmet küşādı

Yatağan Aḥmed dirler bir er var idi
Sulṭān Didigile yār-i ġār idi

Melengüz ṭaġında anı ḳodu
Sulṭān kendü Alaṭaġa geldi
Ḳaçan Sulṭān Ḥorasāndan çıḳdı yola
Bunları Rūm vilāyetine salmıştı
Ṭurġut ve Bayburd dolandı Rūma geldiler
Vilāyetlü bunlarıla iderlerdi cengi
Vatandan ayrılanın ḥāli n'ola
Ḥikmeti gör bunlarıñ vardı bir yundı
İ'tiḳādı olana evliyā vâlisin görüñ
Bunda olup yola bunlar girdiler
Ḥikmeti gör sulṭāna uġradılar
Ḥikmeti ḳadrini gör ṣıdḳile isteyicek
Sulṭān ṣordı bunların ḥālini
Didi Sulṭān yoluñuz yaḳīn
Sulṭān yündiyi başından ḳıça sığadı
Rāvīler yundı arında erin nefesindendir
Dedi bunda sulṭāna yayla veriñ
Dönüñ girü yeriñüzde oṭuruñ
Diñ bundan evvel geldik biz ḳadîmiz
İcāzet aldı bunlar döndü iş bitdi
Ḳuyuya ḳova aṣıldı zencīr ile bile
Bunlar geldi gördi cümle iş ḥāẓır
Varup bunlar ḳadı getürdüler
'Ārife değmiş ola söz ma'nîsi
Biz sözümüzde gelelüm ey yāre
Diñle imdi sulṭān ne dir görelüm

Bu aralığı sen bekle didi
Gelüp bir zamān anda eğlendi
Ṭurġudı, Bayburdı ḳırḳ alacığıla
Kendüsü azmi Ḥicāz ḳılmıştı
Gelûp bunda sulṭānı bulmadılar
Bunların 'aḳılları olmuştu tengi
Meğer yine Ḥaḳdan 'ināyet ola
Vilāyetde ayġur yağıdı ṭālib oldı
Ḥıżır irer bunlara deyin Beğşehrine varun
Söz öğüşür Aladaġa irdiler
Yüz yerde ḳoyup temennā ḳıldılar
Gör kişiye nice verir murādını Ḥaḳ
Bunlar da bildirdi Sulṭāna aḥvâlini
Münkir olmañ bu söze zinhār ṣaḳın
Ökregüñ hem yögrük ola didi
Ṭurġuduñ yügrük atı atın cinsindendir
Sulṭān dedi yeriñüzde oṭuruñ
Yedi ṭaş vardır dikili anı görüñ
Vardır bunda zencirli ṭoḳalı ḳuyumuz
Ol sā'at Ḥażret-i Ḥıżra iş değdi
Kimse bilmez bu sırrı ol yüce sübḥān bile
Ḳudretinden düzmüştür anı lâ-nāẓır
Murādları üzre işi bitürdiler
'Anberīn bir avuç ola çeşnisi
Vir ṣalavāt şevḳile peyġambere
Ṭūṭīler gibi şekerler yiyelüm

Sulṭān cevelān ḳurdı havā yüzine
Çarḳ urup semā ile döne döne
Yar-ı gâr idi ḫandān Sulṭān
Bu Ilġun bizim ḥāṣ baġçemiz olsun
Ḥaşr olunca olmayanlar ḫarābe
Gel seniñle şu daġa dek varalum
El-ḳıṣṣa daġ civārına vardılar
Sulṭān Didigi dir nefsim ṭuṭasın
Döndi Ḫandān Sulṭān dir n'olaydı
Dedi Sulṭān sudan içün çekme kâli
'Aṣāyı urunca heybetinden ṭaġ oynadı
Sulṭan Didigi çün 'aṣāyı çekdi
Sulṭān Ḫandān anıñ elini öpdi

Odsız verdi bize Çalab ḥammāmı
Sulṭān didi size teberrüküm olsun
Her kim i'tiḳād ile bu ḥavża gireler
Ḳolcı ḳurun buraya işit beni
Ṭaş başında geçdi 'ömrüm çırağı
Sâbıḳa demişidik hoş kıssasın
Gelüp Ilġın ḳażāsında durduġın
Ḳalup sulṭān anı birgün bilür
Ol zamāndan Demür aġacı adı
Gine Ḳurbi Maḥmūd ḥiṣārında
Diñle imdi sulṭāna itdi öğütler
Ḳuzuyu ṣaḥrāya aluben giderdi
Gine alur gelürdü her gün aḳşam

Naẓar ḳıldı cümle arżıñ yüzine
Āḫir nāzil oldu Ilġın ḳurbına
Didi kim eylesen burada mesken
İçi ve dışı cevāhir ile ṭolsun
Buna gelsün varmayanlar Ḥalebe
Ol arada saña mesken ḳuralım
Varup dört yanını teferrüc ḳıldılar
Bu ṭaġın eteğinde yatasın
Bu daġın dibinde bir ṣu olaydı
Öyle deyüp vurdı yere 'aṣāyı
Nefsine duymayup ṣu ḳaynadı
Hemān sâ'at ṣu revān oldı aḳdı
Didi kim iki iş bir uġurdan bitdi

Her içtikçe gide göñlünüñ ġamı
Kim girse göñlü murādını bulsun
Buracıḳda bizi ḥâẓır bulalar
Uzaḳ gidemem gözedirim ben seni
Bunuñ adı olsun Sulṭān durağı
Ḥorasāndan attuġı zamān 'aṣāsın
Bir yanı yeşerüp bir yanı ḳuruduġın
Demür aġacı deyü aña ad verir
'Āḳibet cesedim burada ḳalur didi
Sulṭān oġlı idi anda
'Āḳibet aña ḳuzu götürdüler
Sulṭān yatub ḳurt ḳuzuyı güderdi
İçinde bile gelürdü geyikle ṭavşān

Münkir olup kör bu câzū işidür didiler
Sulṭān ile ġıybet iderler anı
Ġāfil olma onlardan diliñi çek
Var oġul bir iki gün bir yerde daḫı tur
Tebessüm eyledi hem ḫayrān oldı
Araya araya gine bir ḳalasız
Ev başına birer ḳuyusu ola
'Āḳıbet inceler amma üzülmeyeler
Anların beddu'āsından saḳlaya
Al bir ḳap kim varup elma derelim
Günler de ḥamsin günleri idi
Ḥaḳḳa yüz tutup elin birbirine ḳaḳdı
Sulṭān eydür baba hiç birin ḳoma
Yukaru bak baba dahı var mı gör
Sulṭānın öte yeri açıḳ görür
İki gül durur añla bu rümūzu
İrüp sulṭānıñ ayaġına düşer
Ḫātunı feryād edüben aġladı
Sulṭāndan geçmezem didi ḫāşā
Bir ḥikāyet daḫı idem ey yāre
Sulṭān 'Alâ'ed-din ve'd-dünyāda
Bu cānibde oldukda revāne
Altındaki ḳatır yürümedi durdu
Kendi durur etrāfa adamlar ṣalar
Didi her ḳande ise tiz buluñ
Budalānın biri bir yatur gördi

310 Bu kez ḫalḳ bu ḥāli gördiler
Babalığının vardı bir Cemîle Ḫatuni
Aç gözüñi ele cān gözüyle baḳ
Babalığı Sulṭāna gör ne bir gün ne der
Ma'lūm olup Sulṭāna aḥvāli bildi
315 Dedi baba uş peşīmān olasız
Ḳomşunuñ iki evde bir öksüzü ola
Biribirlerine muti olmayalar
Ey yārenler cümlemizi Ḥaḳ bekleye
Sultan eydür baba gel baġçeye varalım
320 Gitdiler baġçeye ammā yirler ḳar idi
Varup Sulṭān bir aġaca çıḳdı
Döküldü ḳarın üstüne yek al elma
Sultān iki ayaġın iki dala kor
Yuḳarı baḳar bu kez ḳoca görür
325 Öte yerinde biri aḳ biri ḳırmızı
Ḳoca görüp bu ḥāli 'aḳlı şaşar
Yüzün yere ḳoyup 'özrün diledi
Gözü açıḳlardan idi ol nisā
Sulṭānı ṣalmadı hele diyāra
330 Pādişāh idi taḫtı Ḳonya'da
Ol sulṭān ehlinden Ḳadıncıḳ Ana
Söz öküşür hele bu araya geldi
Böyle rivāyet itdi rāvīler
Tehî değil bu arada er var görüñ
335 Meğer Sulṭān ol arada yatur gördi

Her ne ise murādını sen bitür
Sultāna ol sā'at ma'lûm olmuş idi
Bir çeri çavurup ordan ġā'ib olur
Kendi gitmiş işareti olmuş gördi
Adamlar ṣaluben mi'mārlar getürdi
Ḳalḳuben revâne oldılar hemān
Ḥayatınca yaptırdı Ḥaḳ türbesini
Bir ḳulaḳ urunca dürri ilmin oḳudı
İrgürür nem ḳuruda hem ṣuya
Pādişāhdan şöyle durur baḫşişî
Muntaẓır iken olur ol mu'teber
Ḳande tursa turduğı yer nūr olur
Ḳulağı her nesneden duyar ḫiṭāb
Ḳaygu añа herkez yoldaş olmaya
Her ne ise ḫayr görmekdir işi
Ol Ermeni ise de zünnārı keser
Ayruḳ elden ḳomaz ol doġrı yolı
Fi'l-ḥaḳīḳa üçlerdendir Didigi
Andan açıldı bañа hem doġrı yol
Hem dem anmaḳ bañа oldı revā
'İlm içinde dādım ol üstādım ol
'İzzetinden ol ḳabūl itti beni
Cümle 'ilmim oldurur önden soña
Dāḫil oldı türbeye sulṭānı ẕāt
Üçler yediler ḳırḳlar cem' olur
Bir zamān içinde semālar ḳurdılar

Ḳadıncıḳ Anaya dedi bir er yatur
Ol Ḳadıncıḳ Ana fikr eylemiş idi
Sulṭān Didigi hemān sā'at durur
Budala Ḳadıncıḳ Anayı gördüğü yere götürdi
340 Hemān sā'at inüp anda oturdı
El ḳıṣṣa ḳubbeyi ittiler tamām
Gör imdi ol ḫaṣlar ḫāṣını
Diñle imdi kerāmetden bir daḫı
Ḥaḳ anı bu yer yüzünde bekleye
345 Ol kerāmet oldurur kim ol kişi
Her gün üzere ḳılarsa bir naẓar
'Ālem içre ma'rūf u meşhūr olur
Gözlerinden götirilür cümle ḥicāb
Gönlüne dünya ġamı yol bulmaya
350 Raḥmetindendir Çalabıñ ol kişi
Ol velîden her kime olsa bir naẓar
İslâm evinde olur ol bir velī
Üçlerdendir bil rāvîler Didigi
Şeyḫim oldur Şeyḫim oldur, Şeyḫim ol
355 Derdime oldurur her dem devā
İşbu 'ilmi andadır üstādım ol
İsteyüp ḳande bulaydım ben anı
Sır içinde bir ṣabaḳ virdi bañа
Türbe vaṣfında ḳılmıştır ṣaded
360 Sulṭān gelüp türbeyi ṭavāf ḳılur
Türbeye girüp ziyāret ḳıldılar

Didigi Sulṭan didi ey ganī Hüdā
İsteriz z̤āt kim bunlara ziyāfet ide

Ol sā'at geldi bir sürü sığır
Cümlesi muṭī' olup virdiler südin

Sulṭān südi ḳardı ḳudret balıyla
Meydāna ḳodu mübārek eliyle

Cümle velīler ṭoyunca yediler
Her birisi āmennā ve ṣaddaḳnā didiler

Yine süt bal 'adediyle ḳaldı
Biraz küffār 'askeri ġāfil geldi

Sulṭān ol südü yire dökdi
Yer yarılup süt yerin altına aḳdı

Sulṭān anıñ adını gevher ḳomuş
Dadına dadım çoḳ yiyene adım demiş

Bir insānı taṭarca ṭutsa ya sancu
Ya bedeninde sarılıḳ rengi

Bir lokma yuda andan ya şerbet ide
Evliya himmetiyle anın bedeninden gide

Bir rivāyet daḥı ideyim size
Naḳledeyim münāsip geldi söze

Dervişler bir gün ṣu istediler
Çıḳarasın ṣu kim içevüz didiler

Didi Sulṭān çıḳaruram bunda anı
Daḥı ilerü varalım içenler bula Ka'be ṣevābını

Bir mil miḳdârı daḥı ileri yürüdi
Dervīşler ṣusadıḳ diyü yüzlerin yere ḳodı

Sulṭān durdı dört yaña baḳar görür
Yaḳınında bir 'aẓīm ḳaya durur

Ḳavrayıp ṭutdu ḳayayı dedi Ḥaḳ
İki ḳolları battı başı çiğnine dek

Vurdı 'aṣāsın yire ṣu aḳtı revān
Ol ṣudan ol kişiler içip ḳandı hemān

Çiğnine dek bandığıçun çün tācı
Ol sebebden oldı adı yolbacı

Ḳaṣd ile varup içen Ka'be ṣevābın bula
Ya bir bedeninde çıban ya ḳorḳulı ḳan ola

Ḳabrim ziyāret idüp her kim ol ṣuya gire
Cümle marażı def' olup bedeni ṣıḥḥat bula

Ṣad hezārān bunuñ gibi ḳıṣṣası var
Her birin dirseñ tükenmez söz uzar

Bu ḳadar taḳrīr yiter olalım teşni gibi
Naṣīb olandan ṭuttuḳ her biri çeşni gibi

Aḫir devri Sulṭanı everdiler
Yediler ḳırḳlar gül ṣuyı ile yudılar

Cümlesi ḳavuşdular sulṭān gerdeğe girdi
Firdevsten ḳapu açıldı 'ālem müzeyyen oldı

Sulṭān ḳızın elin elinealdı gör n'eyledi
Aġzı yārin alup ḳızın ağzına ḳoydu

Ḳudretiyle ol günde nuṭfe düşdi
O sā'atte ḳızıñ raḥmine irişdi

Mübārek aġzın açtı gör ne söyledi
Elin eline alup ḳıza vaṣiyyet eyledi.

Sen dünyada ḳalasın ṣağ u sālim
Benim aḫirete olsa intiḳālim

Od yeriñden evladıñ gele göresin
Ol evlâd seniñdür öyle bilesin

Eğer aḳṣırasın aġzıñdan düşe
Ol evlâd benimdür bile hemîşe

Ḳarışanlar ola ni'met ḳânı
Bedenleri ola günden nişânı

Yanları ola pazılı telâşlı
Ḳolları çaḳır doğanlı hem şahin ḳuşlı

Nice yüz biñ vaṣfı var n'eyleyelüm
Hele biz maḳṣūdumuzı söyleyelüm

İllā vācib oldı demin ey māhitāb
Bir ḳaçınıñ zerresin hem āfītāb

Gerçi bir miḳdār muṭavvel oldı kelām
Hem ḥażırlarda olur keşret kelâm

Bir meclisde nuṭḳı evliyā söylenür
'Āşıḳ olanıñ cānı ḥayāt bulur

Çün yaratdı işitdiñ ādemi
Uçmaġa girdi nice sürdi demi

Hem nice çıḳdı bilirsiñ ḫod ḳamu
Cümle insāna atadur ey'amū

Remil 'ilmin ḫoş bilürdi Danyāl
İndirüp ne virdi nücūm ḳīl ü ḳāl

Nūḥı bilürsüñ ki yapmışidi gemi
Nice kim ḳurtardı ṣudan ādemi

Kim Ḫalīle nārı bustān eyledi
Ka'beyi yaptırdı destān eyledi

Adı ḫayrile cihānda yād olur
On iki biñ evliyā andan gelür

Ḳanı İsḥaḳ melāḥatli behīç
Ol İsmāil ḥaḳīḳatdür zebīḥ

Adı Yâ'ḳūb idi pîr-i Ken'ānıñ
On iki peyġamber oğludur anıñ

Yūsuf'un meşhūr değil mi işleri
Ḳurt yedi didi anı ḳardeşleri

Pādişāh idi İskenderde ol nebī
Dünyāyı ṭuttu temmet ol anı

Yūnusu yutdu balıḳ hem bī-gümān
Ṭurdı ḳırḳ yıl soñra çıḳdı şādumān

Çün ölümden bulmaz mecāli bir kişi
Gör nice öldürür ol Cercisi

Ol zamānıñ mecmine ol māh idi
Ḳanı Mūsā ol Kelimu'llāh idi

Eyyüb gür tenine düşdü dir
On iki bin ḳurt tenine üşdü dir

Dāvūdu yarattı mum oldı demir
Yerde Sulṭān eyledi verdi Zebūr

Hem Süleymānı işit ebu'l-vefā
Dünyāyı ṭutdu tamām Ḳāftan Ḳāfa

Çün Zekeriyyāyı aġaçdan biçdiler
Câzudur deyi ḳanını içdiler

'İsā bir kör yarattı ṣāḥib-i mu'cizāt
Dünyā bir köprüdür yā bir kervansarāy
Gör imdi bu ḳadar kerāmetine
Evliyā vü enbiyā olsa da olur fevt
Melekler sevnişür nefsimüz yoḳ ey sübḥān
El-ḳıṣṣa Sulṭān vaṣiyyet eylemişdi
Ecel irse rūḥ cevelân ḳursa gerek
Her biri meyyit ṣāḥibi olsa gerek
Ḳaṣaba-i Ilġın altun eylegendür
Ḳoyunum ḳuzusudur Turġud cemā'ati
Anlarıñ ḳırḳı ṭuta ḳaldıramaya
Türbe cānibine ṭuta dört adam
Öyle diyüp başı yasduġa ḳodı
Hem üç ḳādılıḳ geldi ṣalātıma
Hem duyayım çün Sulṭānın vefātı
Her birisi dir biz ölür giderüz
Türbe cānibine ṭutar dört kişi
Hiç ki olmadı bir çāre bildiler
Ḥayātında çün yapıldı türbesi
Her kişi mü 'arrifdür bu söze
İşitdiñ ṣābiḳā sulṭān ökünmüşdü
Sulṭān göçdü ḳaldı ḫātun ḥāmile
Ḫātunuñ bir gün burusu burar
Aḳsırır aġzından bir nuṭfe gelür
Bi't-temām ḥıżır ol nuṭfeyi ḥıfzider
Çün anā eline düşdi çaġırır

Ol dirildirdi hem gün beyyināt
Muttaṣıl ḳonan göçer buhlu bay
Hiç biri ḳalmadı cihān milkine
Çün buyurdu "küllü nefsin żā'iḳatü'l mevt"
Bār-i ta'ālā buyurdı "küllü men aleyhā fân"
Başa geleceği hep söylemişdi
Ṣalātıma üç ḳażılıḳ yer gelse gerek
Lâkin ceset ṭoprağın bulsa gerek
Varmazam amma içi dolu ḳandur
Anda varmazım gider ḳâli ḳîli
Żerrece ṭābūtum yerinden irmeye
Ṭabutum götüre yürüyem gidem
Görklü cānını Allāha ışmarladı
Herbiri yapışdılar meyyitime
Beşyüz elli sene temām hicreti
İllā olmaz hiç birine bir rümūz
İnüp ṣalın bile götürür kendüsi
Beş yerde namāzın ḳıldılar
Memātında rūz ḳıldı Mevlāsı
Ḥaḳ celâlin düzdügin ya kim boza
Ḥayātında vaṣiyyet eylemişdi
Vaḳt erişdi hefte vü eyyām ile
Ḳudretiyle ḥażreti Ḫıżır iner
Penbeye Ḫıżır ol nuṭfeyi alur
Ḳırḳ günden soñra gine teslīm ider
Anda alur oġlunı hem emzirir

Ṭuzlayup oġlunı ḳundaḳladılar
Adını ḳodılar Maḥmūd pādişāh
Sulṭān imiş dilde naẓm ola adım
Her kim benim evlâdımı ḫor görür
Kim benim evlâdıma ḫor göz ile baḳa
Biz ḳılıncı biledik yola ḳoduḳ
Kim ki benim evlâdıma ilişe
Kim ki bu münâḳabeye münkir ola
Hep bu cümle velînin nefesidir
Ḳaçan ki Sulṭān Rūma yürüdi
Her birin soñra bir diyāra ṣaldı
Her birisi başlı başına oldu ḫān
Lâkin Ömer Baba ile Muḥammed Dede
Bir sā'at olmazlardı Sulṭānsız
Sulṭān anlara vaṣiyyet eylemişdi
Soñra ikisi de bir günde öldüler
Sulṭān Didiginin cümle aḥvālin
Muḥammed dede lisān-ı 'Arabda faṣîḥ
Beşyüz ellide tamâmdür hicretiñ
Ol zamān bu menāḳıb altun ḫaṭṭile
Tamām dört yüz altmış yedi yıl olmuş
Ve bu ḥaḳir dahi bu senede buldum
"Ve mâ erselnâke min resûlin illa bilisāni ḳavmihi"
Sulṭān Didigi de Rūmda ḳaldığıçün
Fārisī 'Arab dili üzre olmuşdu ḳaydı
Şunuñ içün taḥrîr itdim Türkîye

Ta'ālâ ṣaḳladığın gör nice ṣaḳlar
Gün gün üzre oluser gümrāh
Ḥaşr olunca kesilmeye evlâdım
Ocağı deşmeyeler kül içinde od ḳalur
Biz anı ışmarlamışız dir Ḥaḳa
İttifāḳ yoldan çıḳana uġrar didik
Üçde yedide ḳırḳda bir ḫışm düşe
Yarın rûz-ı maḥşerde maḥrūm ḳala
Lisānı 'Arab dilleriñ ḥaṣıdır
Üç yüz elli budalāsı var idi
Her biriñüz bir ocaḳ ṣāḥibi oluñ didi
Ḥālā vardır üç yüz elli yataġan
Sulṭāna cānların ettiler fedā
Sulṭānda olmazdı çünki onlarsız
Bunları türbeme ḳoñ dimişdi
Hem yine ikisin bir yere ḳodılar
Hep bilürler imiş ḳāli ḳîlın
'Ömer Baba Fārisi oḳurmuş nâṣiḥ
İşitmiştik Sulṭānın vefātın
Taḫrîr etmişler her biri bir beytile
Köhnemiş hem ba'żı yeri maḥvolmuş
Naẓar idüp hem özge idġām ḳıldım
Buyuruġu āyet-i kerîme üzre daḫı
Kim dilde maḳbūl olduġiçun
Bu faḳîr Türkîye döndürmek itdim murādı
Benim gibi mübtedîler oḳuya

'Avn ile oldukça yād itdim — Türkî dili üzre tamām bünyād itdim
Ḥaḳ ta'ālā doġrı yoldan ayırmasın — Onların civārından ayırmasın
Her kim ki bu menāḳıbı öğüp naḳl ide — Bu bîçāreyi de ḫayır du'â ile yād ede
İlāhî dostlar yüzi ṣuyu yā Celîl — Diñleyenlere ṣafālar ruzî ḳıl
Bi hürmeti Ḥā Mim 'Ayın Sin Kâf ve Tâhâ — Cümlesiniñ rûḥları için fātiha
Amma bir ricāmız daḫı var'ayb olmaya — Bu bizim eksiğimize bakılmaya
Her kim bunuñ terkibinde noḳsān bula — Taṣḥiḥ ide Ḥaḳ ta'āla oña raḥmet ḳıla
Ḳâdir olduğum ḳadar eyledim yād — Ḳaldı lâkin yine bir iki müşkilât
Pes işitmediñ mi 'âlem faḫrını — Nice münkirlerin çekdi ḳahrını
'Âsî olup istediler mu'cizât — Ol serveriñ isterlerdi olmasın mât
Eğer dirseñ çoḳdur bu ḳadar şân — Ol daḫı yaradılmışdı insân
Ḥaḳdır, mürşiddir pîrini bilmek gerek — Tâlib oldur girdiği ḳapıyı bilmek gerek
'Aşıḳ oldur sırrile ere Ḥaḳḳa — 'Ârif oldur girdiği ḳapıdan çıḳa
Bu ḳadar taḳrîr olundı ḳavli — Görelim ḳavline uyar mı fi'lî
Pîr-i perverde midir aṣlı görelim — Yoḫsa Hudā-yı perverde mi bilelim
Sulṭān Didigi de n'etti görelim — İcāzeti kimden aldı bilelim
Müşkilimiz hal ola lâzım geldi bilmesi — Ḫırḳası kimdendir yā kisvesi
'Avn-i ilâhî yetişe naḳl idem onda kelām — Ondan soñra vesselām 'ale'ttamām

Temmet Hâzihi'l-Menāḳıb Didigi Sultān ve şifâahum Biavni's-Sübhān Ġafere zünûbehüm bi Hakki'rrahmān ve ene'l-Mûznibûl-Hakir Es-Seyid Muṣṭafa Rüşdi b. Muḥammed Ḥamdi Ġafera'llāhû'l-Hâdî.

Sene 1277 fî Şehr-i Şevvâl 25.

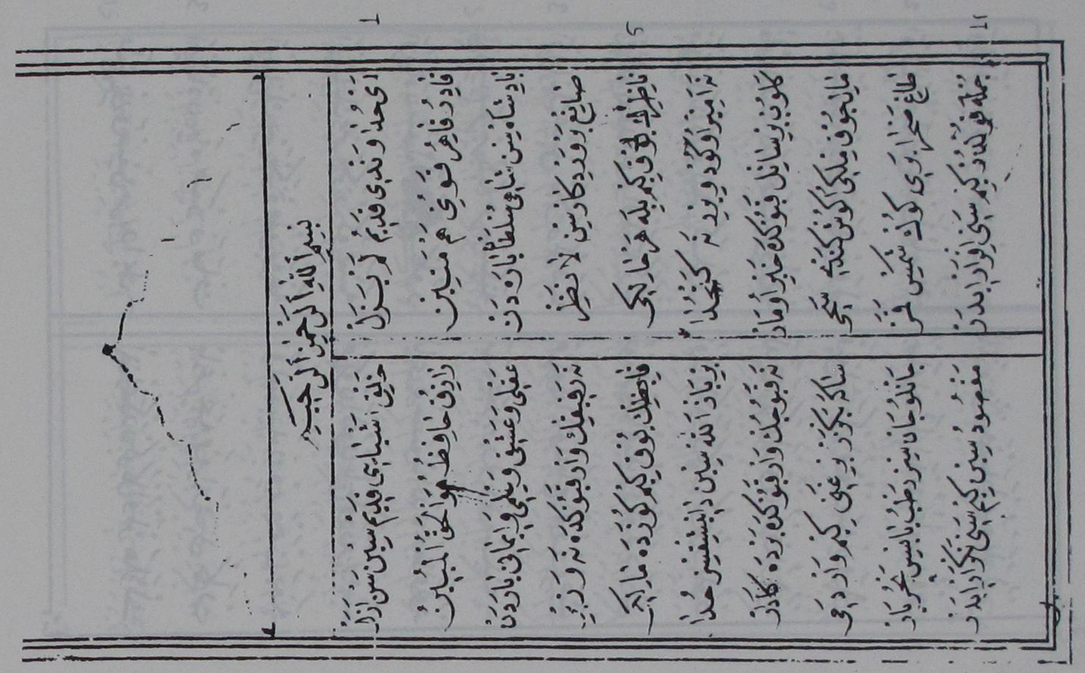

اَوْلِيَا اَوْ مِيرْ بِنْ دِيسَه بِنْ — نَازَه نُورْ فَسْدَه اَوْرْسُوبِلَه لَمْ
اَوْلِيَا اَوْ جُمْلَه بِنِي حَاصْ اَوْلَمَاصِدُنْ — جُمْلَه اِرْشَادِيدَنْ دُعَا سِيدُورْ
جُمْلَه خَلْقِكْ رَزِقِي حَقْدَنْ دِيرُوَلِي — قَنِقِي اَنَه كِيمْ اَوْلُورْسَه بِرْ وَلِي
قَامُوالِدَنْ اَنْدَه يِقْ جُوقْ اُولُورْ — لَدُنِّي كِيمْ اَرْ نُوقْ جُوقْ اُولُورْ
قَنِقِي اِيلَادَنْ كِيمْ وَلِيلَرْ كَلُورْ — اُولِ اِلْكَدَه بَرَكَاتِي كُونُورِيلُورْ
دُنْيَا اُولَدْقَدَه بُولَرْ اُولَسَه كَرَكْ — بُونَلَرِيكْ اِهْبَدُرْ كُوكَدِه رَكْ
اَوْلِيَانِكْ عِشْقِي بَكْزَرْ كُونَشَه — هَرْ كُونِ اَلْتُونْ تَاجْ اُورُورْ بِرْ بَشَه
بِي دِرِيغْ هَرْ بِرْ بَابَه هَرْ مِسْكِينَه — مَدَدْ بِنْجَه اِيرْزَرْ دُوشْكِينَه
اَوْلِيَادَنْ شُولْ [redacted] كَلُورْ — بَارِي بُوخْسُولْ اَنْدَنْ حَظْ اُولُورْ
اَوْلِيَانِكْ سِرِّ بَكْزَرْ كُونَشَه — هَرْ كُونِ اَلْتُونْ تَاجْ اُورُورْ هَرْ بِرْ بَشَه
اَوْلِيَانِكْ سِرِّ بَكْزَرْ طُوبْرَغَه — اُولَسْتَبَدَنْ دِيرْ رَحْمَتْ بَغَه
اَوْلِيَادَنْ بِرْنَه هَكْزَمَانْ — جَاغِرِنْجَه بِرْنَه اِيرْزَرْ بِي كُمَانْ
شَيْخِنِكْ وَصْفِنِ مُرِيدَا يِلَه — اِنِ اِنْمَكْدَنْ كُوكْلُ اُولَمْزْ هَلَاكْ

اَحْمَدِي كِيمْسِنِي نَسْلِنْدَنْ اِيدِي اُولْ — كَرَامَتْ صَاحِبِيدِرْ طَاغْ وَصُولْ
رَسُولُ اللهْ زَمَانِنِدِي زَمَانِي — حُرْسَانْدَنَه اُونَه زُكِشْدَنْ مَكَانِي
اُولْ وَلَايَتِكْ اُولْ بَادِشَاهِيدِي — جُمْلَه سِنِكْ مَقْبُولُ هُمْ شَاهِيدِي
اُوغْلُوَاوَرْ اِيدِي وَلِي اَنَكْ — مَنِعْ اُولْ بَنْدَنْ بَكَا اُوبَرْجَا نُوكْ
يِبِنِكْ نَسْلِنْدَنْ دِدِي كَلْدِي — صَاحِبْ كَرَامَتْ عَالَمَا اَنِي بِلْدِي
يِبِنِكْ نَسْلِنْدَنْ حَاجِي بَكْدَاشْ كَلْدِي — عَالَمْ مُزَيَّنْ اُولُوبْ جِهَانْ كَلْدِي
عَمْوْ اُوغْلَرِيدِي اُولْ وَلِي بِلُوكْ — مُنْكِرْ اُولَنَاكْ بُولَرْدَنْ مَحْرُومْ دِيلَكْ
اِيشِيدَمِدِي بُوخَبَرْ اِيدَمْ سَكَا — اُوبَارْجَا نُوكْ مُسْتَمِعْ اُولْ بَنْدَنْ بَكَا
حَضْرَتِنْ حَقْدَنْ قُدْرَتْ بِلِي اَنَرْ — دَدَكِي سُلْطَانَا اُوغْرَسَه نَسَرْ
حَقِيقَتْ وِلَايَتِنَه بِنْدِي دِدِي كِي — اَصَحِّ كَلَامْ بُودُرْ اُولَدِرْ دِدِي كِي
سِرِّيكْ خَلِيفَكْ قَلْبِي مُنَوَّرْ اُولَدِي اَنَكْ — مُسْتَمِعْ اُولْ مُنَوَّرْ اُولَدِ بَا نُوكْ
دَدَكِي سُلْطَانِكْ مُونِسِي هُمْ يَارِ اِيدِي — دَدَكِي سُلْطَانِ اَنْمَكْدَنْ صَلَا
سُلْطَانِ اَنْ كُنُورْ هَوَايَه اَنَرْ — بِيرَه اِنَمَزْ قُدْرَتْ اِيلَه مَنِ اَنِي طُوتَرْ

بَنْ دَنِي كَرْ شَيْخِمِكْ وَصْفِنِ دَيَمْ — اَنُوكِيلَه خَلْقِ حَقَّه دُنَدَه رَمْ
كَنْجِ دِلَدَنْ اِيدَمْ رَمْزِ سَمْ اَدِ اِنِ — اِلَاسُوزِدَه اَكْلَيَاسِنِ دَادِ اِنِ
خَلْقِ اِيجِنَدَه اِشْبُودُرْ سُلُقْ قَنْدَه وَار — كِدَه كِيمْ اِعْتِقَانْ وَارْ اَنْدَه وَار
كَامِلْ اُولَانَه بُونَنْ بِه بِيلَرْ — جَاهِلْ اُولَانَه جَوْهَرِي سَوْ اَرْ
هَرْ كِيمِكْ عَقْلِي وَارْ اِيسَه هُمْ بِلُوكْ — صَيْدِ فِلَه دِكْلَه صَفَا بُولَشْمَا نُوكْ
دِكْلَه بَنْدَرْ اَكْلَه بَنْدَرْ بُوسُوزِي — كُوزِي كُورْ نَدِرْ سُوزُنْ كُورْ كُلُوبُورْ
بَسْ كُورْ نَدِكِي هُمْ بِلِنِدِي اَكْلَبَنْ — اَكْلَه بَنْدَرْ اِشْبُو سُوزِي دِكْلَبَنْ
كُورْ مَكِي بِلَكِي سَكَا وِيرْدِيسَه حَقّ — اُوزْكِي دِيرْ كُوزْكِي اَجْ بُرْطُوغْرِيقْ
اُولْ فَدِيمَدَنْ فِيجْ زَوَالْ بُولَدْ اَكَا — بُرْقُولَانِي اُوزْدِكَلَرَنَه اِيدَمْ سَكَا
هَمْ اُنُوكْ دُوسْلَرِيَه بُولَدْ اُولُومْ — فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ اُولُورْ دِيلُومْ
هَمْ اُنُوكْ دُوسْلَرِيَه بُولَدْ فَنَا — جِسْمِ اِيجُونْ كَلَه اُولُومْ بُولَدْ بَجَا
كَرَامَتَدَنْ بَرِحِكَايَتْ اَيلَه بَنْ — حَقْ بَرِي قِيلَه دِ لُومَه سُوزِلَه بَنْ
وَلِيُّ اللهْدَنْ وَارِدِ بُرْ بُرْكِشِي — بَحْرِ كَرَامَتَدَه بُونْ مَكْدِرِ اِيشِي

دَدَكِي سُلْطَانَ دَرْ عَصَايَه هُوْ دِيَه — رُومْ اَرْنَلَرِيَه بَزِدَنْ سَلَامْ اِيدِ
وَارُوبْ رُومَه بِرَبَرِ دُوشَه سِنِسَنْ — بَنْ دَنِي وَارُوبْ اِيدَمْ اَنَدَه مَسْكَنْ
اُوبَلَه دِ بِنْجَه عَصَا فُوشْ اُولُوبْ اُجِدِي — قَدَرِ بِلَه اِلْفُونْ فَرِيدَه بِرِيرَه دُوشِدِي
دُوشُوبْ اُولْ سَاعَتْ دِكِنَه طُورْدِي — بِرِ يَانِي بِشْرُوبْ بِرِ يَانِي كَرُودِي قَلْدِي
بِرْ سَنَه دَه بُوكَزْ فُورْ يَانِي بِشَرْ بِرْ — حَشِرْ اُولُنْجَه بُومِنْوَالْ اُوزَرَه قَلُورْ
طُورْ غَدِي بَابِيدِي اِيكِيسِي بِرْ فَارْدَشْ — دَدَكِي سُلْطَانَ اُولْدِيكِرْ بُولَدْ اَشْ
دَدَكِي سُلْطَانَ بُونْلَرِي رُومَه صَالَدِي — كَنْدِيسِي دَخِي عَزْمِ حِجَازْ قِلْدِي
كَعْبَيَه طَوَافِ اِيدُوبْ ذَبِّ اَنْدَنْ — بَيْعَتْ اِيدُوبْ حَاجِي اِبْرَهِيمْ سُلْطَانْدَنْ
مُدَّتْ اِيلَه اِزْدِي اُولْ بَكْ شَهْرِنَه — مَسْنَدْ اُولُوبَانْ كَلْدِي قُدْرَتْ بَحْرِنَه
مَلْنَكُورِيدِ دِرْ لَرْدِي اَكَا مَكْرَ — بَكْ شَهْرِ فُورْ بِنْدَه وَارِ اِيدِي بِرْ جَبَلْ
نَظَرِ قِلْدِي اَنْدَه اُولْ طَاغْ وَصُولْ — كَلُوبَنْ اُولْ اَرَايَه اِيرْ شِدِي اُولْ
يِدِ بَكْ فَرْقِ لُو جُمْلَه يَا رَنْلَرِي — طُغْسَانَا بِكْ طَبَقَاتْ اَرْ نَلَرِي
دَدَكِي سُلْطَانَ اِيلَه بُرْ جُمْلَه اِيدِ بَكْ بَرَه — جَمِيعْ اُولُوبَنْ جُمْلَه اِيدِ بَكْ بَرَه

قهر بی یوز معرفت سوز بلد بلمز
پنجه یوز بیک خالات آبلد بلمز

حاظر اولدیلر قلا لوکیم نمازی
ایده اول بی زوالله نیازی

بلده بلمز فنبلی قنق یکا
دیکله کل بو حکمتی بطفیل ملکا

دده کی سلطان یوز طوتوب جفا
دده ی فاروم قدیمسیز مطلقا

ای کویم لایزال ایله ارشاد
لطفیکله کوندره سنی بزه محراب

اوبله دیر پنجه اوچ یوز محراب حجره دن
طولی کبی اندی اول آرایه کوکدن

مهتاب زهر بی بزمکانده
انامه بن وارون کوز سون اندن

کیم مفتدای اولدی کیم ایدی اقتدا
فلوبن نمازی جون اندیلر ادا

فرجه احمد عبد الفادر کلابی
سابق عرشده دیلر اول کون نهایی

اول اراده وارایدی مکزیارت
سنبد هارون دزدی کا مکزت

دده کی سلطان قصدن اوق آتمز
فارسلوا وارز سلطانا اوقونی دوتمز

سلطان ایدر کیمکه یزه اوق آنه
اندن بنی اوق کیمه کندوبه بنه

رموزنه اقوز کواوندن دیمز
سنبد هارون اوقدن زحمتنده اولمز

دیدی سلطان ایدر کلوک وارالم
سنبد هارونک نمازین قیلمه لوم

کلدیلر کوردیلر بوحال بوتله
جمله صف قیله دیدیلر حی علی الصلاة

سنبد هارونک یزفری وارایدی
صاحب کرامت ایدی بزدن خبر ایدی

سلطانه ایدر فاتل دده کی بنه کلدی
بنم بابمی تبلدرک ونه قلدیلک

سلطان ایدر منتقمدر اول بابا فی
بابانک کندوکندوبه اودی اقوا

مفتدی اولدی سلطان دوردی یلدرو
یزدن نماز بر لحظه وردی طوردی کروا

طورمردی بوردی الین دوندی اقدی فالدی
دیدی سلطان ان الله عزیزدن یقام

اصح کلام فرقه طلمه فان اندی
قدرین کوردوق دوشمان اولدی

سلطان اول فانی باشنه سوردی
کیسوسی قزل اولماغه قزل اولدی

بزالوک بزمغی بلوزسک فاجدی
اول سبیدن کیسوسی نزل باشنه

بش بزمغین باشنه سوردی کیجودن
هر بر کونک نمازی بش وقت اولدی عیجون

سنبد هارونک نمازین قلدیلر
طابوتین سنبد شهرینه قودیلر

جمله دیر لوب مشاوره قلدیلر
دده کیه اوره ده سلطانلق ویره یلر

سلطان دده کی دعای عالمکر شاهی
محمد مصطفی یه عشق الهی

قبل ازمات طاغ باشنده جبرائیل
سوره اقرا اندا اولدی نازل

طاغ باشنده ایدی مناجات موسی
جبل جفر مدیمی حضرت عیسی

نجان اوجمدن جفدی حضرت آدم
طاغ باشنده بلوردی حقه مدام

بنده دی ایمزم طاغدن بودر سوزم
ایدرم بی زواله دون کون نیازم

دوانبدر بر کون بوداله لر کلدیلر
کلوب سلطانی صوبله دیلر

پنجه یز طاغلر باشنده باتمه سین
رجا موزبودر بزمسکن طوطمه سین

ولی لر بوسوزی سویلدیلر زنهار
دیمدیمی لمن الملک الیوم لله الواحد القهار

بوخرج فاندر بوندن کلن کیدر
ملکم وارد بن دعوایی کذب ایدنه

هر بزه ده ایسه اجلوم
طبراغم اوره ده دیر اولدر مسکنم

بوده نباتی مثالی حبل دوشدور
بوندن مسافر اولمق فنی خوشدر

دوانبدر سلطان علاالدین دنیاده
محامر ایدیجک بنمش بیک کفره

بیک بل محامر ایدوب اوسنه دوشدی
فونیا خلقی حقه بوزطوطوب طاغه شدی

سلطان قرجه احمد بولوده بنوب
سلطان دیدکی صهنو برا غاجنه بنوب
فرنك كفارینه برساعتده ایرد یلر
برحكایت ایدم سكا ای كیشی
خرصان برلری برره جمع اولدیلر
دیدیلركیم دومه آوكوندوده لوم
آماكوندهٔ برادر وار خرو قیلی
جمله آرنلریك اوزه سروار یدر
كه آركوزكیم آنلره وارده
دیدیكی سلطانه بوسوز معلوم اولدی
سلطان دیدیكی طاریه ذكله بنی
بوساعت خرصان برلرینه وارسین
دیه سین قلد مدین اوسنمده نمازی

كلدی ایكنه یرز آتش آلوب
قورقوب قچمی ایكنه آلوب
جمله كفار عسكرینی قودی لر
آنوپكله یكده كوكلك تشویشی
برا ولوا مسجده كروبن طولدیلر
دوم آرنلرین برره دوندره لوم
دوم آرنلری دیمیشلر دیر بلی
قرجه احمد سلطان آنك یاردیدر
رضاسنجه اولما یانلر شر بوله
دیرواروب برا وبج طاری بولدی
خرصانه كوندره رین بن سنی
یزدن آنكره دعا قیله سین
قلوب كیم ایدرسم حقه نیازی

برسنوری سكك اولوبن ایدی
بعده واجازت ویروب لر اولو ایله
همان ساعت طوروب كیدوی بولی
كعبه طواف قلوب كلدی سلام قیوسنه
دوم آرنلرینه ایندی سلام
دوم آرنلر بنك جراهی سبوندی
دیدیلركیم دیر دومه كلن
سلطان قرجه احمد جهانه كوز اودی
دیو سلام قیوسنده بركوزجین اوتودی
شاهی طوكرولی دیر برا وار ایدی
همان ساعت برندن طوی اودی
برقره قوش شكلنه كودن وادیر
وارد ی كوزجی قبطینه الدی همان

طاری قلد مدین شویله طوردی
تاوارو ب روم ولایتنه بوربه
وارواین كعبهٔ طواف قیلد
دیكلنوب یاتان آنوك صباحنه
سلامین الدیلر بودر اصح كلام
همان سلطان دیدیكی جراهی قلدی
بوبیزم جره موذی خالی فلان
سلام قیوسندی بركوزجین اوتودی كودم
آراولدی اندی برره خبر كتودی
زیاده بهلوان كودیوالدی دیدی
دیدیكه واروب كتوردین بن آنی
واردین كوزجی بولودی
سلیكنوب طوشانجیل اولدی اول همان

كی آرده زكیم دومه واز براول
همان ساعت طاری اوجیه هوابه
شویله كیدوطاری اول ساعتده ایرد
دیدیكه سلام علیكم خرصانلری
دیدیكی سلطان سیزلره سلام ایدر
دیدیلر علیكم سلام صفا كلدیكز برره
دیمیشلركیم دومه آركوندوده لوم
هركیم قلد مدین اوسنمده نمازی
جوهد یدوب قیلامدیلر نمازی
سلطان ماجی بكدن ایلروا كلوز
اخیار زوایده مدیلر بوا شی
دیدیكی اوغنایت ایدرسه خدا
دیدیلر نوله كوك الكدن كله

واروب اندی بودر صباح وصولی
هوابه ده بوف اولان ایرمز بهابه
باذن الله تعالی ایردی جون كیم كوزه دیر
جمله حق بوندن برلری وكوكلری
ایدین ویرلرسكز سویلیم نه دیو
نه دیدی سز اوسلطان دی بیزه
روم آرنلرین برره دوندره لوم
قلوب كیم ایدرسم حقه نیازی
ایده مدیلر سزیله حقه نیازی
خرصان برلری كودوب زم اولور
ایده جه كینه یا بشمق كوك كیشی
بوخذ بنی ایده یدیمیون بن ادا
آنوكدن كلمسته كتور مزدیك دیلك

شویله طوندی ماجی طوكرولی اول وله
كلورین ایلدی اندی زاد وا فریاد
سلطان دیدیكی صفادی قولن
بنون اولدی ماجی كوكلك قولی
سلطان دیدیكنه دیدیلر وارین
زكیشی بونلك یكی یره ایش ایده
سلطان قرجه احمد دیدی طور
برقره شاهین اولوبن بوردی
دنی قبه یاسنده كوكرجین طوردی
هوابوزندن قرجه احمد ایندر
قبه لرحركت ایدی یزدن طوردیدی
ماجی بكدن سلطانه یراسكن یاتمجز
اول كلن سكا كلمز بكا كلور

اول خیط اوفندیلر اولك صاغ قولی
دیدی اول كوكرجین الندن فریاد
اخلاصله دیره رزدی اولدیلرین
اوكازاپشی كیم جفاده وغیرده ورلولی
یوزم اره موذه سن فوزدن بارین
نوما بوزیزاین اسان كیده
اول كوكرجین قارنه یتیر طوردیه
میبنی اینك قرجه بوردی
قرجه احمد سلطانه كوكرجینی كودر
میبستیندن طاغ وطاشلر اوچا قار
خوف جلالك نه ایله جكین بیلمدی
اول كلن سلطان قرجه احمد ذمكر
میبنی الله صواكنده بیلور

حاجی بکداش سلطان یوزطوطوب مقه
جمله یوفدن ستسیك وار ایلکین
سلطان قره جه احمد جکدی سلاجی
یوکون کلدی اوزره قره جه احمد
یوطلده ایکن قره جه احمد ایستر
حاجی بکداش سویلر کورنه دیر
آرارده یوینجی صوردنده کلوب
حاجی بکداش دیر طوغمه بر کدا
اویله دیوب یر قبه یه بندی
ضجر یوب قیامیر کز یا الله دیدی
حاجی بکداش سلطان برادم اولوب
قوزیوب بری بر بنی طوندیلر
حاجی بکداش اولوب یراون یاشیکی

دیدی جمله غازی فاینه درسن بقا
اودواوصیوا وطبوغی یارایلکین
دیدیلر سنسیك پادشاهلر پادشاهی
دفع ایت شرین بحق محمد
حاجی بکداش ولیه آل صوتو
سلطان قره جه احمد یدی بهای باد
آره طوغرو اکلن مکه آردنجه اولوز
آرا اولدرجا نسوزه بنه یوردی
هیفروب قیامی یر قبی صالدی
سلطان قره جه احمدن بکا بوردی
ذکله امیدی اندن باشه تکلیوز
اوج کون اوج کیجه جنك ایدیلر
ارسلك جك بونلردن دیلیکی

سلطان قره جه احمد یرنه اولوز
بونلروك کورلدی سندن انسان
یدی کون یدی کیجه ایدیلر صواش
روم ارنلری مشاوره ایدیلر ذکله
یدیلك کوك ارنلری هر زمان
کلوك بونلره یارکندن اولوز
حاجی طوقوللو کوندردیلر بنه
حاجی طوقوز اوروبن یلدیی حالی
بونلردن کوز امیدی نیدیلر
بونلره سویلدیلر بوزیلك کلدی
مشاوره ایدوبن دیدیلر ای یاره
یوسبی امیر سلطان اولدیلرك
تعجیل اروب یونلری بولاسز

کوزلیوب طاشیوبن موسه کلوب
تعجب ایلیوب اولدیلر حیران
اودیله صویه بر بنه اولدیلر طوطاش
مشاوردن نه دیدیلر ایدن دکله
قره جه احمد یرساعنده سیز ایکی
نه طلده دیر بونلری یدیله لوله
بونلروك اموالندن بیلوبن دونه
کلوب بونلره یلدیی احوالی
طغستانیك غازیلری کیدیلر
بونلره بولدیلر جاده وده زمان
اولایکی کیشیدن اولوز بونلره جاذ
سلطانه دیدیلر اول رهبروك
ایشیوسلطانلره جاده قیله سز

امیر سلطان قره جه احمد قره اشی اوغلیدر
سلطان قره جه احمد اول ولیدر
اولا وارنلر سلطان امیره
دیدیلر ای سلطان جهان
لطف ایدوب اول ارنلره وارسز
بعده وارلر سلطان دیدیکنه
دیدیلر ای ارنلریك اولوسی
حاجی بکداش الیندن یاندی جهان
لطف احسان ایدوبن وارسز
ایکی سلطان یوی یرینه دوشدی

یتیش یرده قدرتن زنجیر یله بغلودر
دیدیکنك اوغلو عیسی دیلوك
اول ارنلر سلطانین اولدیلر
غمك قره جه احمد الیندن الامان
ارنلرك درد بنه درمان قیله سز
تضرع ایدوب قودلو یوز یره
یاری تعالینك سوکلوا ویسی
جمله سی قرباد ایدوب قلدیلر فغان
بویرغم درد یموزه درمان قیله سز
غضبینده دیرحالا شیمدیکی کیشدی
اصح کلام بودر اویلدیدیکی
کوزلنه سندن طولدی طاغ ایله اووا
صدلسی بر یله کوکی طوتدی من بیلور

دیدی بونن حقره الهی
اوروبن بونلره ازدیلر تمام
محمان صبیون الینه کیردیلر امیر
اوزباروطاغ ایله زامیر سلطانین
اولا وارده باریشدیردیلر اونلری
مصالحه ایدوبن کودشدیلر
دوم ارنلری اجدیلر اول سوز
حاجی بکداش سلطانه کلدی دیله
اراول اوده دکه جان ویره یوله
عشیق اولسون بودظاهر باطنه
حاجی بکداش بونلره دیدی ای ولی
حق یاری فیاض دیلوم سویله یه لوم
اولدك اول اولیدر اول همام

بکی ارزوده ریاض شاهلر پادشاهی
دکله امیدی حالنه اولوز ای همام
الله محمدی سوزدسك دیوا اندی دیرز
میفروب سلطان قره جه احمد جانم جانان
اول ارنلر سلطانین اول اولولری
دوبوب اندن بوز طریقه صودشدیلر
حاجی بکداش سلطانه دیدیلر یقدیم
قدیم یرالله امنا فاینلوز بوله
سیر ایجنده سیر یله بنهان اویله
اراوده دکیم ایده سوز ایتانه
الهام ایده بن سیر له دلیلی
استعاده دن اینهایه شرح ایلیه لوم
اخر یك اول اخر یده دعاوزان

ایدەیین اصیلینی وقرعینی سیرەیه
انبیا اولیا خبرلرین اولور
ممکنی طاکلر ایشیتسه بیسی
کنت کنزاً اشکاره اولسوندیو
بوحمر باردندی شفاف بحنلوا
هیبتیندن کوهر صولدی فیندی
بری باردندی کوکندن انلک
کوکلری ویردی حلاوتیف باشنه
طوبراق صویی ادی وقدی بیله
قدرت ایلیه بوغزدی اول خبیر
بر نفس اوردی اوزون جان ایلدی
ادم اولدی طوردی جون اکا طبر
کرمیندن مدد ایل سویلیم

سلطان دیدکی طاینمدی بوسوزه
هب ملائک جمله سی سرکردان اولوب
علم شهر بنه کرشمز بی سی
جمله عالم کندوای بلسوندیوا
بر نظر فیلکیمکا اول بحنلوا
جوت کلدی موج اوروبن اوبندی
کوکی باردندی بوغندن اول صوبوک
بوزوه وبوی بتاپ اشنه
کوزه خیکمت کوسترید زیله
بدی باتجوق شویله فرق کون اولنجیر
دوقت اعضا صرملکیه سلطانه دیدی
اتنی سعیمن ملتمی اندم فیاد
بتمش ایکی ملتمی شوح ایلیم

ملنکوزدی طاغنده انی قودی
سلطان کندوای الاطاغه کلدی
فجان سلطان حرمساندن جفدی بوله
بونلری دوم ولابنیه صالمشدی
طوردغود وبابوده دولاندی دوم کلدیلر
ولابتلوا بونلریله ایدلردی جنکی
وطاندن ایرلاندیک حالی نوله
خیکمی کوز بونلریک وارمدی بر بوندی
اعتقادی اولنه اولیا باسیس کورک
بوندم اولوب بوله بونلر کوریلر
خیکمی کوز سلطانه اوغرمدی بلر
خیکمی قدرتی کورمیدیله استیعاک
سلطان صوردی بونلریک حالنی

بوارەیلی سن بکله دیدی
کلوب بزمان اندم اکلدی
طوردغدی بابوده وقرالاجیله
کندوسی عزم حجاز فلمشدی
کلوب بوندم سلطانه بولمادیلر
بونلروک غافللری اولمشدی تنکی
مکر بنه حفدن عنایت اوله
ولایتده ایغوز بوغدی طالب اولدی
حضرا یوز بونلره دیدیک شهره وارک

سوز اوزه نوز مطول اولور کتاب
اولیالردن اکارسم رموا
جاهلی عالم قوبی خوش نفس
صقسن هزاردن اربع عشرین هزار
اوج یوزاون اوج مرسلی فلدی کوزین
بنجه کوزه صوره وک مفسیرلرنه سوزین
هله یوز مقصود بموزدی سویلیه لوم
بریله کوک مابین شویله کوردک
ارجیس طاغی مانظر کبی بیتردی
طلمه رفنده اولان فوردی
تکوار دی بوسوزارده دیلدوک
ایشیتدکلرینک جانی شاد ایده لوم
اجله کوکلنده رحمت کوشادی
سلطان دیکیله بارغاد ایدی

مقصود بموزدن کوافا لوحساب
بولور فی الجمله ادمدن دیورهوا
اول ایکی سندن وجوده کلدی بس
ارتوق اکسیلمز خلیوز فقد بولنر
بنجه کوزه صوره وک مفسیرلرنه سوزین
هله یوز مقصود بموزدی سویلیه لوم
بریله کوک مابین شویله کوردک
ارجیس طاغی مانظر کبی بیتردی
طلمه رفنده اولان فوردی
تکوار دی بوسوزارده دیلدوک
ایشیتدکلرینک جانی شاد ایده لوم
اجله کوکلنده رحمت کوشادی
سلطان دیکیله بارغاد ایدی

دیدی سلطان بولکوزاولدی یقین
سلطان بوندیجی باشدن فقه صغدی
راویلر بوندی ارندی اربک نفسندن
دیدی بوندم سلطانه بابله وربک
دنوک کروبیر کوزده اوطورک
ایدک بوندن اول کلدیک بزقدیوز
اجازت الدی بونلردندی ایش بندی
قیونیه قوه اصلدی زنجیر ایله بیله
بونلر کلدی کوردی جمله ایش حاضر
واروب بونلر قاضی کا نوردیلر
عارفه دکش اوله سوز معنیسی
بزسوزومزه کلالوم ای یاره
دکله امدی سلطان بدیر کوره لوم

منکیر اولدک بوسوزه زنهار صقین
وکرکوک هم بوکرک اوله دیدی
طوغدک بوکرک انی ایدک جنسیندندر
سلطان دیدی بر بکوزده اوتورک
بدی طاش واردیر دیکی انی کوزک
واردیر بوندن زنجیرلی طوقلی قیومورز
اولساعت حضرت حضرة ایش دکدی
کیسه بلر بوسری اولیوجه بحان بیله
قدرتیندن دوزمشدر انی لاناظر
مرادلری اوزره ایشین پیشوردیلر
عنبریک براوبخ اوله چشنیسی
وبر صلوات شوقیله پیغمبره
طوطولر یکی شکرلر بیسلوم

سُلطانُ جولان قوردی هوایه بوزینه — نظر قیلدی جمله ارضك بوزینه
چرقاو رُوب سماعله دونه دونه — اخرنازل اولدی ایلغون قرینه
یارغار ایدی خندان سلطان — دیدی کیم ایله سن بو اردہ مسکن
بو ایلغون بزم خاص بچه مزاولسون — بیحی وطیشی جواهر ایله طولسون
حشر اولنجه اولیالر حرا به — بونه کلسون وار منزلر حلبه
کل سنکله شوطاغادق وارلوم — اول اردہ سکا مسکن کورلوم
انفضه لطاغ جوارنه وارد یلر — وارُوب دورت یانینی تفرج قلدیلر
سلطان دیدکی دیر تقسیم طولهه بیتر — بوطاغك اته کیدہ یاته سیتر
دونمدی خندان سلطان دیر تولیدی — بوطاغك دیبنده برصوا ولیدی
دیدی سلطان صودن ایچون جمله فالی — اویله دیبوب ورُدی بره عصایی
عصایی اورنجه هبیسندن طاغ اوبدی — نفسنه دیمیوب صوقیدی
سلطان دیدکی چون عصایی چکدی — همان ساعت صورُوان اولدی اقدی
سلطان خندان انك ایچی اوبدی — دیدی کیم ایکی ایش بره اوغردن بیلدی

اودسیز

اودسیز ویردی بزہ چلب خمامی — هر ایجدکده کیده کوکلونك عمی
سلطان دیدکه سزه تبرکوم اولسون — کیم کیرسه کوکلی مرادینی بولسون
هرکیم اعتقاد ایله بوحوضه کره لر — بوره جفده بزی حاظر بوله لر
قولجی قوردن بواره یه ایشت بنی — اوزاق کیدمم کوزه دیرم بن سنی
طاش باشنده کجدی عمرم چراغی — بونك ادی اولسون سلطان طراغی
سابقه دیشدیلك خوش قضیلر — خوه طاندن اندوغی زمان عصایلر
کالوب ایلغین قضاسنده طوردوغیلر — بزیانی بشاروب بزیانی قوردوغیلر
کالوب سلطان انی بزکون بیلسون — دموزاغاجی دیو اکاده ویرلر
اولزماندن دموزاغاجی ادی — غایبت جسدم بوردہ قالوردیدی
کینه قربی محمود حصاردنده — سلطان اوغلو ایدی اندہ
دکله امدی سلطانه ایدی اوکوتلر — غایبت اکا فوزو کوندردیلر
فوزو بی صحرایه الوبن کیدردی — سلطان یانوب فورت فوزوی کوردی
کینه الور کلوردی هرکون اخشام — ایجده بله کلوردی کیکله طوشان

سلطان ایکی ایاغین ایکی داله قوز — بوفاروبق بابادمنی واری کوز
بوقروبغاز بوکز قوجه کوزر — سلطانك اودیری اچوق کوزر
اودیرنده بری اق بری قرمزی — ایکی کول طوزر اکله بوردموزی
قوجه کوربو بوحالی عقلی شاشر — ایروب سلطانك ایاغنه دوشر
یوزن یره قویوب عذرین دیلدی — خاتونی قریاد ایدوبن اغلدی
کوزی اچلردن ایدی اولدینا — سلطاندن کچرم دیدی حاشا
سلطان صلدی هله دیاره — بزحکایت دمی ایدم رای یاره
پادشاه ایدی بخت قونیاده — سلطان علاء الدین والدنیاده
اولسلطان اهلندن قادینجی اتا — بوجاینده اولدقده روانه
سوزاوکوشرهله بواراید کلدی — الندہ فی فاطر یورمدی طوردی
بویله روایت اینمدی راویلر — کندی طوزراطرافه ادملر صالر
هی دیکل بواراده ارواز کورك — دیدیکه هرقنده ایسه بنیز بولك
مکر سلطان اول اراده یتوردی — بدلانك بری بزیتوردکوندی

قادینخی آنایه دیدی برآنبور — هرنه ایسه مرادیکی سن بیور

اول قادینخی آنا فکر ایلمش ایدی — سلطانه اول ساعت معلوم اولمشدی

سلطان دیدیکی همان ساعت طور — یوزی جاوروب اوردن غایب اولور

دیدیکی آنایه کورد و کیره کا تورد — کندی کیمسه ایشارتی اولمش کوردی

ان شاء الله ایبوب اندہ اوتوردی — ادملرصالون مفارز کا توردی

الفصه قبه یی ایشدیلر تمام — فالقون روانر اولدیلر همان

کورامدی اول حصار حاصلی — حیاتنده یابدردی حق تورپرسنی

دیکله ایمدی کرامتدن بردخی — برقولاق اورنجه دزعلیدن اوقدی

حق انی بویرپوزنده بکلیه — ایرکوردی همر قرودہ همصوبه

اولکرامات اولدرکیم اولکیشی — یادهدن شونیله درز بخشیشی

هرکون اوزره فیلورسه برنظر — منتظر ایکن اولور اول معتبر

عالم ایچره معروف مشهور اولور — قندہ طورسه طوردیغی برتور اولور

کوزلرندن کوتیلور جمله حجاب — قولاغی هرسندن طوبرخطاب

دیدی سلطان دیدکای غنی خدا — ایشبرزدانیکم بونلره ضیافت ایده

اول ساعت کلدیلر برسور و صیفین — جمله سی مطیع اولوب ویردیلر سوزه

سلطان سودی قدرت بالیله — مبدانه قودی مبارک الیله

جمله ویلر طونجه بدیلر — هرپرپسی امتا وصدقه دیدیلر

بنه سودبال عدد یله قالدی — برز کفار عسکری غافل کلدی

سلطان اولسودی یره دوکدی — بریارلوب سودربک النه افدی

سلطان انک ادینی کوهر قومش — دادنه دادیم چوق بینه اتم دیمش

برانسانی ناطرجه طوتسه یاسنجوا — یابدیشده صادق رنجی

برلقمه بوده اندن یاشربت ایده — اولیاء همتیله انک بدنندن کیده

برروایت دخی ایده یم سبزه — نقل ایدیم مناسب کلدی سوزه

درویشلر برکون صوایشدیلر — جفاره سین صوکیم لجاوزدیدیلر

دیدی سلطان جفاروزم بوندہ انی — دخی یلروا وراولوم یخلر بوله کبه تونی

درویشلر صوصادیق دیوبوزلرین برقودی

کوکلوندہ دنیا غمی بولنیسه — قیقوا کاهرکز بولدانش اولیسه

رحمندندر جلابك اولکیشی — هرنه ایسه خیر کورمکدیرایشی

اولولیدن هرکیه اولسه برنظر — اول ارمنی ایسه زنار کسر

اسلامه اوندہ اولورا ولیه — ابرق لدن فومزاول طوغری بولی

اوجلردندر پیلرا ویلردیکی — فی الحقیقه اوجلردندر دیکی

شیخیم اولدرشیخم اولدرشیخیم اول — اندن اجلدی بکا همطوغری بولی

درد مه اولدرهردم دوا — هردم اکاق بکا اولدی روا

اشبو علی اندہ دیرا وستادیم اول — علم ایچنده دادیم اول استادیم اول

استبوب قدہ بولدیم تن انی — عزتندن اول قبول ایندی بنی

سیر ایچنده برصبق ویردی بکا — جمله علمی مر اولدرکه دن صوکا

تورپه وصیتنده قلمشدر صمد — داخل اولدی تورپیه سلطان زات

سلطان کلوب تورپی طواف قیلور — اوجلر بدیلر فرقه جمع اولور

تورپیه کیروب زیارت قیلدیلر — برزمان ایچنده سماعلر قوردیلر

سلطان طوردی دورت بکا بقا بکورد — یافتنده برعظیم قیا طورر

قوربوب طوندی قبابی دیدی حق — یکی قوللری بندی باشی چکینه دك

ورمدی عصاصین برصوافدی دوان — اولصودن اولکیشیلر ایچوب فدی جان

چکینه دك باندیغیجون جون تاجی — اولسبندن اولدی دیوبولباجی

فصدایله وارویب ایچن کعبه توابن بوله — یابرید نده جبان یافوردقلی فان اوله

فبرنیرزیارتنا یدوب هرکیم اولصوبه یرز — جمله مرضی دفع اولوب بدنی صحت بوله

صدهزاران بوندکیی فصه سی وار — هرزمان دیرسك دوکنمز سوزاوزار

بوقدرنقدرینزاوله یم تشنی کیچی — نصیب اولاندن طوندق هرزی چشنی کیچی

اخردوردی سلطانی اوردیلر — بدیلر فرقه کون صوبی ایله بویدیلر

جمله سی قاوشدکرسلطان کردکه کیدیلر — فرد وسدن قیوا جلدی عالم مزین اولدی

سلطان قونیك ایچن ایسه الدی کورنیلدی — اغزی یاردن اوب قونیك اغزنه قودی

قدرتیله اولکوندہ نطفه دوشدی — اولساعتده قونیك رحمنه ارشدی

مبارك اغزین اجدی کورنه سوندی — ایچن ایسه اوب قیزه وصیت ایلدی

سن دنیاده فلاسین ضایع وسالم
اوده یرکدن اولادینک کله کوره سین
اکر اغیصره سین اغزکدن دوشه
فارشندر اوله نعت کانی
یانلری اوله نازلی طلاشلی
پنجه یوزیک وصفی واز بلیه لوم
الله واجب اولدی دعک آی ماهتاب
کرچه بزمقدار مطول اولدی کلام
بزمجلسده نطقی اولیا سویلنور
جون یارندی ایشدینک ادمی
هم پنجه چفدی بلوزینک خودفسو
رمل علمین خوش بلوردی دانیال
نوحی بلوزینک کی یانمشدی کمی

بم اخرته اولسه اینقاله بم
اول اولاد سنکدر اوبله بله سین
اول اولاد بمدر بله همیشه
بدنلری اوله کوندن نشانی
قولری جاقرطغانلی همر شاهین قوشلی
مله بزمقصودمزی سویلیه لوم
بزقینک ذره سین همافتاب
همر حاظر زده اولور کثرت کلام
عاشق اولانک جانی جانان بولور
اوجمعه کیردی پنجه سوردی دمی
جمله انسانر اتادر ای عمسوا
ایندروب نر ویردی بجوم فیل فال
پنجه یکم فورتردی صودن ادمی

عیسی بی کور یارندی صاحب معجزان
دنیا بزکبر ودر یا بزکران سرای
کورامدی بوقدر کرامتنه
اولیا وانبیا اولسه اولور فوت
ملکلر سونسور نفسمز بوقای سبحان
الفضه سلطان وصیت ایلمشدی
اجل ایرسه روح جولان فورسه کرک
همر بنی میت صاحبی اولسه کرک
قصیه ایلعون الون ایلکشدر
قیونوم قوزوسیدر طوز غوزجماغی
انلرینک فرقی طونه قالدره میه
نوبر جانبنه طونه دورن ادم
اوبله دیوب باش یصدوغه فودی

اول درلدیردی همر جون بیتانت
منصل فونان کوجر بخلو بای
هیچ بری قلمدی جهان ملکنه
جون بیوردی کل نفس ذائقة الموت
باری تعالی بیوردی کل من علیها فان
باشه کله جکی هب سو بلمشدی
صلاته اوح فاضیلق بزکلسه کرک
لکن جسد طبراغین بولسه کرک
وزمزم امتا ایچی طولوا فاندر
انده وارمزنیکدر قالی قبالی
ذرجه طابونم یرندن ایرمیه
طابونم کنوده یوریم یکدم
کورکلوجانی الله اضمر لدی

کیم جبله نار بستان ایلدی
اذی خیر بله جهانده یاد اولور
فانی شخی ملاحتلی بهیج
اذی یعقوب یدی بزکنعانک
یوسفک مشهور دکلی ایشلری
یادشاهدی انکندرده اولنی
یوسو یوندی بالق همری کان
جون اولومدن بولمز نجاتی بزکشی
اولزمانک بخنه اولماه ایدی
ایوب کور بنه دوشدی دیره
داوودی یارندی مومر اولدی دمر
همر سلیمانی ایشتابو اولوفا
جون زکریا یی آغاجدن بیجد یلمز

کعبه یابدیردی دستان ایلدی
اون ایکی یلک اولیا اندن کالور
اول اسمعیل حقیقتدر ذبیح
اون ایکی پیغمبر اوغلیدر انلک
فوردت یدک دیدی انی قرد شلر
دنیا یی طوندی تمت اولدانی
طوردی فرق پنل صکره جفدی شادمان
کوره پنجه اولدرر اول جرجیشی
قان موسی اول کلیم الله ایدی
اون ایکی یلک فوردت بنه اوشدیره
یرده سلطان ایلدی ویردی زبور
دنیا یی طوندی تمام قالمدن قفا
جاز ودر دی قانیسی ایجد یلمز

همراوح فاضیلق کلدی صلاته
همر دیانی جون سلطانک وفاتی
همر بیسی بزالور یکدر دوز
نوبر جانبنه طوردوردن کیشی
هیچ که اولمادی برجاره بلدیلمز
حیاشده جون یاپلدی نوربر سی
همر کیشی معرفدر بوسوزه
ایشدینک سابقا سلطان اوکونشده
سلطان کوجک قلدی خاتون حامله
خاتونک بزکون بروسی بوزار
اعصر یزاغزندن بزنطفه کالور
یالنمز حضر اول نطفه حفظ ایدر
جون آنا الینه دوشدی جفیر بزر

همر یری یاپشدیلمز میسمه
بشبوز الی سنه تمام همری
الا اولماز هیچ بربنه بزرموز
ایشو بصالین بیله کوندن کندوسی
بش یرده نمازین قیلدیلمز
تماشده روز قیلدی مولاسی
حق جلالک دوزدوکین یاکیم بوزه
حیاشده وصیت ایلمشدی
وقت یرشدی هفته وآیا مله
قدرتیله حضرت حضرا یرز
بنیه حضراول نطفه الور
فرق کوندن صکره کیه تسلیم ایدر
انده الورا وغلونی همر امز بریر

طوز ایوب اوغلوبی قوندقلدیلر — تعالی صفلدو عینن کوز یمه صقلر
ایدبی قوندیلر محمود پادشاه — کون کون اوزره اولوسر کومرا ه
سلطان دیمیش دیلده نظم اولهادیم — حشر اولونجه کسلیه اولا دیم
هرکیم بنم اولادیمی خوز کوزر — اوجاغنی دشمیه لر کمل ایجده اودقلوز
کیمه بنم اولادیمه خوز کوز ایله بقا — بزانی یضمر لیشیز دیر حقا
بزقلیچی بلادیك یوله قوداق — ایقناق یولدن جقانر اوغرادیدیك
کیمکه بنم اولادیمه ایلیشه — اوجده بدیده یا فرقده بزخنیم دوشه
کیمکه بومناقبیه منکیر اولا — یارین روز محشرده محرومقاله
هپ بوجمله ولیکن نقصیدر — لسان عرب دیللریك حاصدر
فخان که سلطان رومه رودی — اوجیوز آلتی بدلاسی وارایدی
هریرین صکره بردیاره صلدی — هریکوزیر اوجاقصاحبی اولوب دردی
هریرسی باشلی باشنه اولدی خان — حالا وارزیر اوجیوز آلتی بتقان
لکن عمزبابا ایله محمد دده — سلطانه جانلرین ایتدیلر فدا

بزساعت اولماز لردی سلطانسین — سلطاندده اولماز دی چونکه انلرسز
سلطان انلره وصیت ایلمشدی — بونلری نوزبه قوك دیمشدی
صکره ایکیسی ده بزکوندده اولدیلر — همدیه ایکی یین بزره قودیلر
سلطان دیکیندن جمله اخوانین — هپ بلوزلرایمش قالی فیلین
محمد ددده لسان عربده فصیح — عمربابا فارسی اوقوزمش بصبح
بشیوز آلتی ده تمامدر هجرتك — ایشیتمشدیك سلطانیك وفاتن
اولزمان بومناقب النون خطله — محرزایمشلر هریری یزینه
تمام دورت بوز التمش بیدیل اولمش — کوهنه مش هم بعضی یری محو اولمش
وبوجفر دخی بوسنده بولدم — نظرایدوب همم اوزکه اذعام قلدم
وما ارسلناك من رسول الا بلسان قومه — بیوردی غنی ایت کریمه اوزره دخی
سلطان دیکده رومده قلدیغیوز — کیم دیلده مقبول اولدیغیوز
فارسی عرب دیلی اوزره اولمشدیدی — بوفقیر نوزکیه دونده مك ایندم مرادی
شوندیایجون محرزایندم ترکیه — بنم کبی مسعد بلر اوقویه

عون ایله اولدقجه یاد ایشدم — ترکی دیلی اوزره تمام بنیاد ایتدم
حق تعالی طوغری بولدن ایرمسون — انلریك جوارندن ایرمسون
هرکیم که بومناقبی اوکوب نقل ایده — بویجاره بیده خیر دعا ایله یاد ایده
الهی دوستلر یوزی صوبی یا جلیل — دکلینلره صفا لر دوزی فیل
بحرمة خم عشق و طاه — جمله سینك روحلری ایچون فاتحه
امابزرجا مزدخی وار عیب اولیه — بویزم اکسیکمزه یا قلمیه
هرکیم بونك ترکیبنده نقصان بوله — تصحیح ایده حق تعالی کا رحمت فیله
فادیر اولدعوم قدر ایلدیم یاد — فلدی لکن کیسه یزایکی مشکلات
پس ایشدمدیکی عالم فخریی — بنجه منکیر لریك چکدی قهریی
عاصی اولوب ایسندیلر مجرمات — اولسرورینك ایسترلردی اولسین ماتم
کردیرسك جغدر بوقدر شان — اولدخی یاد دلیشدی انسان
حقدیر مرشد دیر پیرینی بیلمك کرك — طالب اولدیکی قیوبی بیلمك کرك
عاشق اولدیسر یله ایده حقا — عارف اولدیکی قیودن جقه

بوقدر تقریر اولدی قولی — کوره لوم قولیه اویارمی فعلی
پیر برورده مدیر اصلی کوره لوم — یوخسه خذابی برورده می بیله لوم
سلطان دیکده نندی کوره لوم — اجازتی کیمدن الدی بیله لوم
مشکلیموز حل اولمه لازم کلدی بیلسی — خرقه سی کیمدن دیر یا کسوسی
عون الهی بتشه نقل ایدم اندهکلام — اندنصکره واکلام علی التمام

نسخه جناب بذدکی سلطان
وشیخ عبد العون السبحان
غفر ذنوبهم بحق النون
وانا المذنب الخفی
مصطفی الرشدی
بن محمد حمدی
عفر الله
لهما آمین

۱۲۷۶ سنه
۲۵ ذی قعده
یوم سه شنبه

A.SAFA ODABAŞI'NIN ARŞİVİ'NDEN ESKİ KONYA FOTOĞRAFLARI

Doç.Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ*

Objelerin görüntüsünün özel bir makine ile cam ve kâğıt gibi ışığa karşı hassas bir yüzey üzerinde tesbit edilmesine fotoğraf denmektedir.

Fotoğraflarla geçmişteki bilgi, belge ve cisimlerin aktarılması mümkün olduğundan icadı ile birlikte önemi anlaşılmış, devlet ve kişilerce zengin koleksiyonlar meydana getirilmiştir. Devlet arşivleri, müzeler ve şahıslar tarafından saklanan fotoğraflarla geçmişe ait birçok olay bugün aydınlatılabilmektedir. Bu nedenle fotoğraf, değişik bilim dalları için önemli bir arşiv malzemesi durumundadır.

Konya'da fotoğraf arşivi denince akla hemen A.Safa Odabaşı gelir[1]. Odabaşı'nın arşivinde Konya'nın ilk fotoğrafçısı Garabet K.Solakyan[2] başta olmak üzere birçok fotoğrafçının 80'i ünik 1500 adet Konya'ya ait manzara ve kişi fotoğrafı bulunmaktadır.

A. Safa Odabaşı Fotoğraf Arşivi'nde mevcut, Konya fotoğraflarından bir kaçı aşağıda verilecektir. Tarih ve Sanat tarihçileri için son derece önemli olan A. Safa Odabaşı Fotoğraf Arşivi'nin topluca basılması temennimizdir.

R esim 1: Konya'da Ihtisabın Önü. Yandaki tek kubbeli yer Ahmed Efendi Hamamı'dır (XX. yüzyıl başı).

* Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Üyesi.

1 Haşim KARPUZ, *Fotoğraflarla Geçmişte Konya*, İstanbul 1996, s. 16.

2 A. Safa ODABAŞI, "Konya'da İlk Fotoğrafhaneyi Kuran Adam: Garabet K. Solakyan", *Yeni Konya*, 26.08.1995, s. 9; Haşim KARPUZ-A. Safa ODABAŞI, "Konya'nın İlk Fotoğrafçısı", *Tarih ve Toplum*, XXVIII/167, (Kasım 1997), s. 291-297.

Resim 2: Konya'da Kadınlar Pazarı (1930).

Resim 3: Konya'da Küçük Bedesten (1930).

Resim 4: Vali Muammer Bey (Alâeddin) Caddesi. Sağda Yusuf ŞAR'ın konağı (Eski Belediye), solda Muallimler Birliği Binası, devamında Maarif Evleri ve Ataiye Medresesi yeri (şimdiki Hayat Apt.'nın bulunduğu yer) (1930).

Resim 5: Konya Zafer Meydanı (1929). Arka soldaki Gazi Lisesi, sağdaki Kolordu Binası (şimdiki Kız Ortaokulu)'dır.

Resim 6: Cumhuriyet Meydanı (1940).

Resim 7: Şehzâde Abdurrahim Efendi ile sadr-ı sabık Ali Rıza Paşa'nın Konya'ya geldiklerinde çektirdikleri fotoğraf (20 Mayıs 1335).

Medya Grafik 352 Ve 66 Konya